

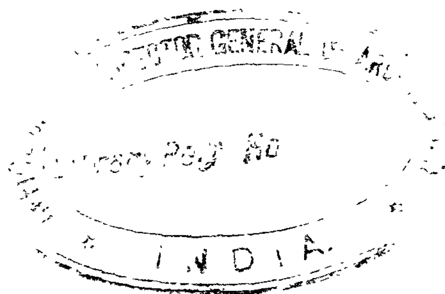
BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DE NED. BOEK EN STEENDRUKKERIJ v/h H. L. SMITS,
WESTEINDE 135 's-GRAVENHAGE.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

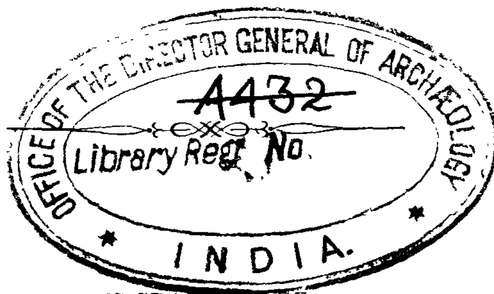
NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

ZEVENDE VOLGREEKS — EERSTE DEEL.

(DEEL LV DER GEHEELE REEKS)

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF,
1903.

INHOUD.

NOTULEN VAN DE BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN.

SINGA MANGARADJA[1]

de heilige koning der Bataks.

ZIJNE AFKOMST EN DE OPENBARING DER EERSTE WETTEN

VOLGENS EEN

handschrift uit Bakkara behoorende tot het legaat „Dr. H. N. van der Tuuk".

DOOR

C. M. PLEYTE.

Vorst SINOMBA DEBATA[2] en zijne gade PANDE DI LANGIT[3], zonder wederga als vraagbaak bij hetgeen waartoe men eene *sibaso*[4] raadpleegt, stichtten eene nederzetting in de vallei van het landschap RANDORUNG. Toen zij deze van een woonhuis, eene *sopo*[5] en een wal voorzien hadden, vestigden zij er zich metterwoon.

Eén jaar nadat zij hun dorp betrokken hadden, werd dit door

---

[1] De hierbij den lezer in uittreksel aangeboden legende vergezeld van den tekst in transcriptie zij als eerste poging te beschouwen om den inhoud der belangrijkste stukken van het omvangrijke legaat in Bataksche handschriften, door wijlen Dr. H. N. VAN DER TUUK aan de Universiteits Bibliotheek te Leiden vermaakt, in ruimeren kring bekend te doen worden.

[2] SINOMBA DEBATA, d. i. „den goden opgedragen". Uit den naam van den stamvader der SINGA MANGARADJA's blijkt dus dat hun geslacht niet als met de goden gelijk te staan wordt beschouwd.

[3] PANDE DI LANGIT, d. i. „de bedrevene in den hemel", te weten in de wetenschap van het geven van godspraak en andere wichelarijen.

(1) [4] *Sibaso*, algemeene naam voor mans- en vrouwspersonen, die door het branden van benzoë en het maken van gewijde muziek in extase worden gebracht. In dien toestand worden zij als door hoogere wezens bezield geacht, zoodat hetgeen zij alsdan spreken als godspraak wordt beschouwd.

[5] *Sopo*, d. i. een aan alle zijden open, op palen rustend, overdekt gebouw, dat tot het houden van besprekingen en de ontvangst van vreemden dient. Tevens, gelijk later blijken zal, is het de bewaarplaats van de trommen, die tot het orkest behooren, terwijl de zolder tot voorraadschuur wordt gebezigd. In geen enkel dorp zoekt men dit gebouwtje te vergeefs en hij, die een Bataksche vestiging bezoekt, richt allereerst zijn schreden derwaarts, wijl hij daar volkomen veilig is, zelfs al is men op zijne aanwezigheid in het dorp om welke reden dan ook niet gesteld. Verlaten is de *sopo* nooit, daar de mannen er, zoo zij niet in het veld zijn, den dag doorbrengen.

geesten bezocht, die den vorst vroegen hen als zijne onderdanen daarin te willen opnemen. Aanvankelijk weigerde SINOMBA DEBATA dit verzoek in te willigen, wijl hij vreesde, dat de geesten hem zouden ombrengen en zich daarna zijne vrouw toeëigenen, doch, na de uitdrukkelijke verzekering ontvangen te hebben, dat zij dit niet zouden doen, gaf hij aan hun wensch gehoor. Daarop gingen de geesten hunne bezittingen halen en bracht hun vorst behalve zijne runderen en zijne buffels, ook den lans Leangleang [1], het schild Batting, het zwaard Bulung gaol [2], het geweer Dari mangurap [3], de trom Sipanduduan [4], de *gong* Imbo manubung [5] en het kleed Ragi marajam [6] mede.

Toen er weder éen jaar verloopen was, hielden de geesten raad en besloten zij SINOMBA DEBATA te dooden en zich diens vrouw toe te eigenen. Op zekeren nacht omsingelden zij daartoe zijn huis terwijl een deel hunner al houwend naar hem binnendrong. Hij stelde zich evenwel te weer en doodde eerst de geesten, die in huis gekomen waren en vervolgens hen, die buiten bleven, waarna hij zich hunne bezittingen toeëigende [7].

Sedert waren jaren verloopen toen SINOMBA DEBATA een zoon en een dochter geboren werden, vervolgens kreeg hij nog elf zoons, doch het bleef bij die éene dochter, die PAPA DIASAN genoemd werd. Toen al de kinderen volwassen waren, stierf hun vader, waarop PAPA DIASAN door ADJI HORMA ten huwelijk werd gekocht. Haar twaalf broeders besloten thans ook een vrouw te gaan koopen. In het woud RIMBU RAJA ontmoetten zij de verlaten dochter van iemand, die zich verhangen had; zij namen haar mede en zij werd

[1] De volledige naam van den lans is Leangleang, grijper van hetgeen zich slechts even vertoont, bolwerk tegen wat opdringt

[2] Bulung gaol beteekent banaan-blad en doelt op den vorm van het lemmer.

[3] Dari mangurap, d. i. bijtende Dari-slang, zoodat de naam aanduidt, dat het wapen even zeker doodt als de beet van de zeer giftige Dari-slang.

[4] Sipanduduan, d. i. „Dofklinker". Dof klinkende muziek geldt namelijk als eerbetoon.

[5] Imbo manubung, d. i. schreeuwende Siamang doelt natuurlijk op den klank.

[6] Ragi marajam, d. i. gewaad, dat vasthoudt, te weten de *tondi*, ziel, individualiteit, zoodat men niet ziek wordt, daar het volksgeloof meent, dat als de ziel het lichaam verlaat men ziek wordt, en zoo zij niet terugkeert sterft.

[7] Deze geheele passage heeft alleen ten doel, SINGA MANGARADJA, gelijk ieder ander groot vorst, in het bezit te stellen van rijkssieraden. Daar hij ze evenwel later alle verdobbelt, hebben zijn nakomelingen het zonder deze moeten stellen. Elders wordt dan ook nooit over deze regalia gesproken.

hun vrouw. Eenigen tijd daarna schonk zij het leven aan een zoon, die opgroeiend het uiterlijk van zijn twaalf vaders had. Deze besloten een *tami*-feest te vieren [1] waartoe zij drie buffels, één aan het boveneinde, één op het midden en één aan het benedeneinde van het dorpsplein zouden slachten. Verder stelden zij groote zakken vol ontbolsterde rijst vóor hunne woning op terwijl den onderdanen bevolen werd, hunne bijdrage in rijst in één daartoe bepaaldelijk bestemden zak te storten. Toen een en ander bijeen was, verscheen de *datu* [2] Aram banua, gekleed in een kruisgewijs omgeslagen shawl, het hoofd getooid met een driekleurigen hoofddoek, en zette zich, een zwaard in de eene en een lans met koperen beslag in de andere hand houdend, op den daartoe bestemden mat. Nadat hij het aanroepingsformulier om de goden uit te noodigen bij de plechtigheid tegenwoordig te willen zijn, had uitgesproken, kauwde hij een weinig van de rijst, waarop de buffels werden geslacht, toebereid en verorberd.

Toen hun zoon grooter geworden was, twistten zijn vaders onder elkaar over het bezit van den knaap en het einde was, dat zij elkander doodden. De moeder voedde daarop haren zoon verder op en nam hem, volwassen geworden, tot echtgenoot ten gevolge waarvan zij nogmaals van een zoon en eene dochter beviel. De dochter werd gehuwd door Tuan na bongbong en baarde op hare beurt een zoon, die Toga Bakkara sinomba genoemd werd [3]. Zooals te doen gebruikelijk, vierde zijn vader diens geboorte met het ge-

---

(2) [1] Het *tami*-feest, dat de overlevering als van Singa Mangaradja's overgrootvaders afkomstig voorstelt, is eene plechtigheid ter verzoening van alle geesten, waarbij ieder inwoner van het dorp tegenwoordig moet zijn en zijne bijdrage in ontbolsterde rijst, *sorna*, leveren.

(3) [2] *Datu*, voorheen priester, wichelaar aan wien o. a. de leiding van een offerplechtigheid werd opgedragen. *Datu* stond tegenover *guru*, in concreto leermeester, doch eveneens algemeene benaming voor priester. Het verschil in beider functie lag daarin, dat de *guru* zijn wetenschap uit de tooverboeken putte, de *datu* daarentegen deze direct van de hoogere machten ontleende. Heden ten dage wordt dit onderscheid evenwel niet meer in het oog gehouden en iedere *datu* ook *guru* genoemd.

(4) [3] Elders in den tekst heet Singa Mangaradja's vader Toga di Bakkara sinomba d. i. de toeverlaat van het heilige Bakkara. Opmerkelijk is, dat de afstamming thans eensklaps in de vrouwelijke lijn wordt voortgezet, een eigenaardigheid die niet wel te verklaren is, daar er toch niet het minste bezwaar zou bestaan om deze regelmatiger wijze door den zoon, die gelijker tijd geboren werd, te laten voortzetten. Deze verdwijnt evenwel uit de legende zonder eenig spoor na te laten.

(5) De naam Tuan na bongbong beteekent Heer, die verspert is.

boortefeest waartoe hij een grooten mannetjes buffel slachtte. Na afloop van het feest bewaarde hij diens horens en nadat het been verhard was, polijstte hij de horens en versierde de punten met hanevederen, waarna hij TOGA BAKKARA's wonderdadigen oorsprong daarop grifte, opdat deze, groot geworden, zijn afkomst zou vernemen; tevens vermeldde hij daarbij de instelling van het *tami*-feest en hoe de te voren genoemde regalia in het bezit van zijn overgrootvader gekomen waren. Gereed met schrijven, bergde hij de horens op de *pangumbari* van zijn huis weg en toog hij naar de badplaats. Aldaar legde hij zijn kleed op het gras te drogen en terwijl hij naar de *sawah's* tuurde, vielen er plotseling Bane dolislangen uit de lucht, juist op zijn kleed [1]. Zijn bad er aan gevend, liep hij ijlings naar huis, peinzend over hetgeen hem dit wel voorspelde, en thuis gekomen, wentelde hij zich van verdriet over den vloer. Deelnemend vroeg zijn vrouw of het wegens den honger was, dat hij zulk een verdriet had, doch hij antwoordde ontkennend en deelde haar daarop zijne ontmoeting mede.

Wederom verliepen maanden en jaren, doch toen zijn zoon zoo groot geworden was, dat hij vee hoeden kon, werd TUAN NA BONGBONG ziek. „Hij was zich bewust, dat de vastgestelde dag daar en de bepaalde maand gekomen was, dat de leeftocht werd opgeteerd. Toen het oog van den dag zich gereed maakte ter kimme te neigen, riep hij zijn zoon, die aanstonds kwam en zich aan zijne zijde zette" [2]. „Waarom ontboodt gij mij „vader?" „Mijn jongen ik ga sterven, doch van te voren heb ik je nog iets te zeggen [3]. Moget gij voorpoedig opgroeien, wees steeds vaardig tot het nemen van besluiten, opdat dit dorp beveiligd zij, laat je niet omkoopen en verdruk uwe onderdanen niet."

„Komen er gasten en hun aantal bedraagt niet meer dan acht, dan behoeven de inwoners niet tot het voor de ontvangst benoodigde

---

[1] Bane doli-slangen zijn slangen, die in den hemel thuis behooren en bizonder fraai geteekend zijn. Den vinder voorspellen zij ongeluk, dat evenwel door bezweringsmiddelen kan worden afgewend.

[2] De Batak uit zich slechts uiterst zelden in ook Westersche ooren boeiende bewoordingen, een enkele maal is dit echter wel het geval, zooals uit de woordelijk vertaalde woorden van den stervenden TUAN NA BONBONG kan blijken.

[3] Het thans volgende is een stuk van een wet op het gastrecht, dat door den Batak hoog in eere wordt gehouden. Herhaaldelijk treffen wij in de overleveringen aan, dat een stervende vader zijn zoon voorhoudt, toch vooral gastvrij te zijn. Vergelijk onze Bataksche Vertellingen blz. 219 waar URANG MANDOPA door zijn zieltogenden vader ditzelfde wordt ingeprent.

zorg te dragen, doch komen er twintig of dertig, dan worde den onderdanen bevolen met gekookte *gadong's* [1] bij te springen. Komt een vorst, dan worde muziek gemaakt en voor de rijst hebben de gezamenlijke inwoners te zorgen, wordt er evenwel niet meer dan één varken vereischt, dan behoeven de onderdanen in de kosten daarvan niet te deelen. Zoo daarentegen een buffel gevorderd wordt, dan betalen zij de kosten gezamenlijk." Daarna deelde hij zijn zoon mede dat een geschrift omtrent de voorteekenen aan een geslachten buffel waar te nemen, zoomede zijne op de horens geschreven genealogie, door hem in den wand van het huis werd opgeborgen en, na hem op het hart gedrukt te hebben een en ander toch niet te vergeten, ontsliep hij.

Klagend zat TOGA BAKKARA neder. De verwanten kwamen en nadat zij gedurende zeven nachten op de tunggit-tunggit [2] de lijkmuziek hadden uitgevoerd, werd het lijk naar het dorpsplein overgebracht en vervolgens buiten het dorp begraven.

Groot geworden, las TOGA BAKKARA het relaas op de horens en trad hij in het huwelijk met HALIHI, de middelste der drie dochters van vorst PINONDANG, doch na drie jaren gehuwd te zijn, had hij nog geen kinderen.

Op zekeren dag ging zijn vrouw een bad nemen en, na de waterkalabas naast zich nedergezet te hebben, maakte zij heur hoofdhaar los en kamde dit. Terwijl zij daarmede bezig was, viel er eensklaps een Djambu barus-vrucht [3] uit den hemel, die volkomen doorschijnend was. Zij greep de vrucht, at deze op en keerde, na de waterkalabas gevuld te hebben, naar hare woning terug, waar zij zich aanstonds ter ruste legde.

Een maand na deze gebeurtenis bleek de vrouw zwanger te zijn en dus bereidde haar man het voorbehoedmiddel der zwangeren voor haar.

Nadat er wederom drie jaren verloopen waren, had de vrouw evenwel nog niet gebaard, zoodat TOGA BAKKARA dacht, „wat mag toch de reden zijn, dat het geboortefeest niet komt, reeds drie jaren lang is

---

[1] *Gadong*, d. i. de knol der Dioscorea, die gekookt genuttigd wordt.

[2] *Tunggit*[2] heeten de pauken, in het dagelijksche leven *tataganing* genoemd, wanneer er lijkmuziek mede gemaakt wordt.

[3] Djambu barus, de Anacardicum occidentale waaraan als kroontje de bekende apennootjes groeien. Hier is de vrucht, zooals straks blijken zal, eene inkarnatie van BATARA GURU, den Oppergod, die dus zelf als vader van SINGA MANGARADJA, daar deze thans geboren wordt, optreedt. De naam der vrouw beteekent Kiekendief, die van haar vader de door de Maleiers *pĕdĕndang* genoemd wordende, uit Bengalen ingevoerde, zijden stof.

het met deze vrouw „kip in den korf”, wat zou haar wel in den weg zitten?” De *sibaso* PAET [1] werd ontboden, de muziek aangeheven en nadat zij driemalen gedanst had, daalde de geest Prinses MARMATA ITTAN in haar neder en vroeg op zangerigen toon: „weshalve, vadertje mensch, dit feest ter consultatie onder de boven de hechte vloerdeelen gerijde daksparren, binnen de vastgeklemde wanden van dit grootsche gebouw?” „Moedertje, Prinses, dat ik u doe nederdalen op uw medium, het is wijl ik u raadplegen wil. Hetgeen ik te zeggen heb, betreft mijne echtgenoote, die werkelijk het geboortefeest met zich draagt, doch, schoon zij reeds drie jaren voor het geboortefeest op hare hoede is, gingen noch de zon noch de maan op. Waaraan is dit mijn ongeluk te wijten? Wanneer ik andere menschen zie, wier vrouw een kind verwacht, dan is binnen het jaar de tijd vervuld, doch aan deze is het geboortefeest in drie jaren nog niet gekomen. Dus vraag ik u slechts Prinses, wat belemmert haar?” [2] „Heer des huizes” antwoordde de geest, „het is zooals gij zegt, reeds drie jaren is uw vrouw zwanger zonder dat het tot baren gekomen is. Toch zal het nog vier jaren duren vóor dat „hij die in zee is” [3] geboren wordt, want BATARA GURU is zijn verwekker, door middel van de Djambu barus-vrucht, die hij omlaag deed vallen en die, doordat zij deze genuttigd heeft, hare zwangerschap veroorzaakt. Zoodra het kind aanstalten maakt om geboren te worden, zal een aardbeving komen, een stortregen neder dalen, een alles bijeenvegende storm opsteken, geesten zullen het dorpsplein overstroomen, tijgers elkander nazetten,

---

[1] De volledige naam dezer *sibaso*, die in tal van verhalen optreedt, is BORU PAET, NA MIAN DI GUBOGUBO, d. i. Mejuffrouw Bitter, die in het schuim woont. Waarschijnlijk hebben wij in deze een oude Mal. Polyn. zeegodin te zien wier naam o. a. bij de Makassaren als „de uit het schuim geborene” bewaard bleef en die identiek zou kunnen wezen met LÔRÔ KIDUL, de maagdelijke godin der Stille Zuidzee, van de Javanen.

[2] Het eerste gedeelte van deze aanspraak is in wicheltaal geschreven, wij hebben getracht de daarin gebruikelijke beelden zoo goed mogelijk in verstaanbaar Hollandsch weder te geven.

[3] Het woord zwanger gebruikt de Batak zelden of ooit tenzij van beesten. Het op menschen toe te passen is grof en onbeschaafd. Legio is derhalve het aantal verbloemde uitdrukkingen waarmede hij dezen toestand te kennen geeft. Zelfs in bepaaldelijk over zwangerschap handelende stukken, vermijdt hij dit woord en zegt dan bijv. „die in den bolster is” enz. Ook aangaande de aanstaande moeder spreekt hij in beeldspraak. Zoo vonden wij in een geschrift uit PASARIBU handelend over geboortegebruiken de vrouw als *pot* en het foetus als *rijst* vermeld.

panters elkaar verscheuren en de bliksem zal nederslaan, daaraan zult gij weten dat het oogenblik der geboorte daar is. Zorg er voor, dat gij u thans gedurende drie dagen niet verwijdere, want LEANGLEANG MANDI [1], de bode van BATARA GURU, zal u de geschriften voor het wichelen, aangaande den aanplant en het vlechten, betrekkelijk den kalender en die der wetten brengen zoo ook de handleidingen tot het voorspellen door middel van de acht *panggorda* [2], de zeven *pehu* [2], de zes *lamadu* [2], de vijf *pormamis* [2] en de vier *rambu tiga* [2]!" Daarmede eindigde de godsspraak en verliet de geest haar medium.

BATARA GURU was inmiddels druk aan het schrijven; het eerst schreef hij het boek over den oorsprong.

"TOGA BAKKARA, gij zijt een sterfelijk mensch, uw naam is TOGA BAKKARA, dit is de oorsprong der *marga's*, sterft gij dan zal uwe *marga* Bakkara op uwen zoon overgaan, Uwe melodie ter bezieling van het medium zij de Pitupitu [3], uw paleis Sosor baringin en de *sombaon's* [4],
(6) wien gij offeren zult, zijn Sulusulu en Bagot Naiang radja ni boru.

[1] Leanleang mandi is een hemelsche zwaluw, die door Batara guru als bode gebezigd wordt om den stervelingen zijne bevelen over te brengen.

[2] Onder deze benamingen verstaat de Batak omineuze tijdstippen, die door goden of geesten worden geregeerd, en die men kennen moet om te weten of men in hetgeen men ondernemen wil voorspoedig dan wel ongelukkig zal zijn. Zij schijnen ten deele aan de wichelkunst der Indiërs ontleend te zijn, daar, schoon uit de tooverboeken wel blijkt, hoe men deze tijdstippen kan opsporen en dus gebruiken of vermijden al naar gelang van den gunstigen of slechten invloed die daarop door deze of gene hoogere macht wordt uitgeoefend, niet altijd duidelijk is, wat hun naam aanduidt. Dit is bijv. het geval met *pehu* en *lamadu*. Niet onmogelijk is evenwel, dat uit oudere werken dienaangaande iets te putten valt en de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat onder de 150 oude geschriften op boombast, door van der Tuuk eveneens vermaakt, zich opgaven daaromtrent bevinden. Een vluchtige inzage van deze leerde ons namelijk reeds, dat daaronder verschillende stukken voorkomen, die aan deze wichelarijen gewijd zijn.

[3] Iedere *marga*, stam, heeft namelijk haar eigen, bezielenden geest, die alleen door de hem eigene melodie tot nederdalen aangespoord kan worden. Het oproepen van een geest, heet „kwelling van den geest".

[4] Onder *sombaon* verstaat men geesten van hoogere orde, die gewoonlijk als in hooge boomen of op sombere plaatsen in de nabijheid van dorpen verondersteld worden verblijf te houden Vertoonen zij zich aan den mensch dan is dit meestentijds in de gedaante van een slang. Zij worden hoog in eere gehouden, daar zij een soort van politietoezicht op 's menschen daden uitoefenen. De naam van den eersten beteekent Fakkel, die van den tweeden is onverklaarbaar. Mogelijk is dat wij lezen moeten „bagotna Iang radja ni boru" hetgeen dan zou aanduiden dat de arèn-palm waarin genoemde Sulusulu verblijf houdt, de Iang radja ni boru is, doch dit is niet zeker.

"De namen uwer markten zijn Onan tiga sibongbong, Onan tiga harungguan lambung ni Onan tukkup en Onan tiga Bakkara. De naam uwer badplaats is Sappuran maragapagap, sappuran marugupugup [1], de naam van hem, die in zee is, SINGA MANGARADJA, welke steeds van vader op zoon zal overgaan."

"OPUT SOBU is de oorsprong van SOBU, sterft hij dan zal die naam op zijn zoon overgaan en dit geslacht een *marga* worden. De melodie is de Atas barita en de naam van zijn land UDJUNG SINOMBA. Sterft MAGAMAGA dan zal zijn naam op zijn zoon overgaan en dit geslacht een *marga* worden, zijne melodie is de Magamaga en de naam van zijn land HARBANGAN" [2].

Van de planten.

"Geplant worden *djelok* [3], kalabassen en komkommers. De jonge spruiten dienen tot geneesmiddel, de rijpe vruchten tot besproeiingsmiddel. De rijst zij tot geneesmiddel, doch ook bestrooiingsmiddel [4]. Wat aangaat de *pisang* zij kan dienen in plaats van den mensch zoo geesten hem opeischen [5], terwijl citroenen, kurkuma, uien en bloemen tot reiniging en versiering van het haar zullen zijn."

(7) Van de wetten.

"De boete op overspel is twaalf *bitsung* [6] in geld, één buffel tot verzoeningsmaal en twaalf *balambung* ontbolsterde rijst. Tot de slachtpaal worde de bedrijver verwezen zoo hij niet betalen kan, want dan is het geoorloofd hem op te eten".

---

[1] Deze versierde naam is onverstaanbaar en zal wel luiden maragat-ragat marugut-rugut d. i. de snel zich bewegende, de nederstootende.

[2] Waar dit op slaat is niet duidelijk, wellicht zijn hier twee landschappen in de vallei van *Bakkara* bedoeld.

[3] *Djelok*, Cucurbita fructicans.

[4] Rijst wordt namelijk als offer aan de *tondi* op het hoofd gestrooid van iemand, die gelukkig aan een gevaar ontkomen is en bij tal van andere ceremoniën, zoo o. a. bij het geven van een naam aan kinderen gebruikt.

[5] Dit slaat op het vervaardigen van een beeld in den vorm van een mensch uit een pisangstam waarin bij ziekte de ziekte gebannen wordt, waarna men het beeld wegwerpt, hopend dat de kwaal zal wijken.

[6] *Bitsang* is de waarde van twee *saga*-boontjes, Abrus precatorius-zaadjes, in goud, *balambung* of *parmasan* een bedrag in goud ter waarde van twee *djual*. Vergelijk hiervoor het laatste artikel der wetten, waar de verschillende maten en waarden zijn opgevoerd. Voor het heden gelden deze echter niet meer in zoover het de waarde betreft, daar deze zich in de laatste jaren gewijzigd heeft. Bij de betaling in realia als rijst, betelbladeren enz. zijn zij echter nog van kracht, althans in het onafhankelijk gebied. BAKKARA, dat sedert 1899 Gouvernements gebied geworden is, volgt tegenwoordig dus vermoedelijk een andere berekening.

"Vóor men er toe overgaat, den overspeler op te eten, vrage men zijn stamverwanten of er ook beletselen zijn [1]. Zeggen zij, dat zij de straf niet kunnen tegenhouden, dan verzoeke men de *panduduran*, citroensap, zout, de *sosar* en de *holat* [2]. Het bedrag der *panduduran* is twee *bitsang*, één zwijn en één *appang* [3] ontbolsterde rijst, het bedrag van de *sosar*, het citroensap, het zout en de *holat* drie *bitsang*, voor drie *parmasan* ontbolsterde rijst en een half zwijn."

"Wie op heeterdaad betrapt wordt op overspel, zal zoo hij in het bosch gevat wordt en daarbij gedood wordt "varken in de rijst" geheeten worden, zijn broeders zal men deswegen niet lastig mogen vallen.

"Met een jonge dochter in flagranto betrapt, zal de man niet opgegeten worden, doch bepale men zijn schuld, maar nadat die schuld hem is opgelegd, moet ook het meisje zijn vrouw worden. Het meisje zal niet meer ten huwelijk verkocht mogen worden, doch wel als slavin, opdat de eigenaar aan zijn geld kome. Opgegeten mag zij niet worden."

(8) "De eigenaar der overspelige vrouw, die met opzet handelde, wier boel opgegeten werd, worde door haren man gevraagd om het zuiverings-middel. Wil hij haar van het afsnijden van het haar, het doorscheuren der ooren, de brandnetel- en de mierenstraf vrijkoopen, dan betale hij twee *bitsang*, één varken en één *appang* ontbolsterde rijst. Wil hij dit niet, dan mag hij haar als slavin verkoopen, nadat haar vooraf de haren afgesneden en de ooren doorgescheurd zijn. [4]"

De wet op manslag.

"Wordt iemand gewelddadig ontvoerd en verliest hij daarbij een oog of wel het leven, dan boete de bedrijver, zoo hij gevat wordt, daarvoor met éen oog of met zijn leven. Wordt hij niet gevat, dan betale hij boete ten bedrage van dertien *bitsang*, één buffel tot verzoeningsmaal en dertien *balambung* ontbolsterde rijst, te brengen op een plaats op gelijken afstand van de betrokken dorpen gelegen tot verzoening van partijen."

---

[1] Te weten of zij hem willen vrijkoopen.

[2] *Panduduran*, *sosar* en *holat* zijn geldbedragen, die de verwanten van dengeen, die opgegeten wordt aan hen, die deze straf aan hem voltrekken, uitkeeren moeten. Het minderwaardig geworden bezit, in casu de vrouw, die zich tot schaking leende, moet toch in geld vergoed worden en daar hij die opgegeten wordt, dit niet doet, zijn dus zijn verwanten daarvoor aansprakelijk.

[3] Een maat.

[4] Op welke wijze de brandnetel- en de mierenstraf ten uitvoer wordt gelegd, bleef ons onbekend.

Van de boeten op diefstal.

„Wie goud" steelt worde opgegeten; zoo zijn verwanten zulks tegenhouden, zal hij beboet worden met negen *bitsang*, éen groot varken en drie *appang* ontbolsterde rijst. Worden kleederen etc. ontvreemd, dan worden zij teruggegeven of zoo dit niet kan door andere vervangen. Is de dief daartoe niet in staat, dan voldoe hij de waarde in goud."

„Een buffeldief zal worden gestraft met drie *bitsang* en éen slachtbeest ter waarde van éen *bitsang* benevens twee *balambung* ontbolsterde rijst. Kan hij niet betalen, dan mag hij worden verkocht, opgegeten echter in geen geval."

„Hij, die een rund steelt, verbeurt negen *bitsang*, éen slachtbeest ter waarde van drie realen [1] en voor twee *parmasan* gepelde rijst. Onvermogend worde hij verkocht."

„Varkensdiefstal wordt beboet met éen *bitsang*, anderhalf slachtbeest en voor éen *parmasan* ontbolsterde rijst. Bij niet betalen wordt de dief dienstbaar, doch verkocht mag hij niet worden.

„Het stelen van een hond vordert negen realen, éen slachtbeest ter waarde van éen reaal en voor een *parmasan* ontbolsterde rijst. Niet betalend diene hij den eigenaar."

„Op hoenderdiefstal staat zes realen [2], éen slachtbeest ter waarde van éen *bitsang* en voor twee *parmasan* ontbolsterde rijst. Niet kunnende betalen, werke de dief voor den bestolene."

„Wegnemen van rijst in den bolster vraagt éen slachtbeest ter waarde van éen *bitsang* en voor twee *parmasan* ontbolsterde rijst. Stelen van aanplant, betel, maïs en *gadong*'s eischt twee realen in geld, voor éen reaal aan vleesch en voor éen *parmasan* ontbolsterde rijst. In geval van niet betalen, wachte de benadeelde. Wie een grooten koker palmwijn wegneemt, betaalt éen reaal, éen slachtbeest en éen *djual* ontbolsterde rijst. Degeen, die 's nachts andermans palmen aftapt, verbeurt éen grooten hond en voor een *suhat* aan gepelde rijst; kapen van suikerriet wordt gestraft met éen hoen en twee *solup* ontbolsterde rijst. [3]"

Van hem, die de slaapplaats bewatert.

„Indien hij zijn britsgenooten bevuilt, moet hij den brits reinigen

---

[1] In den tijd waarin dit stuk geschreven werd, namelijk tusschen 1848 en 1853, gold de reaal 400 duiten.

[2] De tekst heeft *padua lombu* d. i. twee met éen rund, hetwelk hier als waardebepaling evenwel zes realen beteekent.

[3] *Solup*, inhoudsmaat.

en als boete betalen één hoenderei, twee *solup* ontbolsterde rijst en één *mukkur*-citroen [1].

Van het verleenen van voorschot door de borgen bij den vleeschverkoop.

"Wanneer de termijn van aflossing verstreken is, moet het dubbele worden betaald. De boete is namelijk dat het voorschot "gevouwen" wordt, met dien verstande, dat één reaal schuld wordt twee realen. Bepalen de opzichters de boete op het losmaken van slachtvee,
(9) dan gelde voor een buffel het bedrag genaamd *sipasuangon*, de hersteller, voor een rund de *pasuang djorat*, strikherstelling, voor een varken de *pasuang palakka*, trogherstelling, en voor een hond de *pasuang ukkurukkur*, halsbandherstelling. [2]"

Van vader- en broedermoord.

"Wie zijn vader, oudsten of jongsten broeder ombrengt, zal door de recht eischende verwanten, die naar het betrokken dorp gaan om de boete te bespreken, beboet worden. Den te zijner veroordeeling bijeengekomenen geve hij één groot varken tot maal en één *bitsang* in geld. Nog één groot varken benevens één *bitsang* in' geld stelle hij ter beschikking tot verdeeling onder de dorpsgenooten. Zijn naam zal zijn "*daram banua*" [3]."

Van het krijgvoeren, het doen sneuvelen en van de gesneuvelden.

"Voor de gesneuvelden betale de aanlegger van de expeditie aan ieder zijner krijgers *pogu* [4]. Het bedrag der *pogu* is, zoo een vorst, diens zoon of diens vrouw gedood zijn, drie *bitsang*. Voor een *namora* [5] en een jongeren broeder van den vorst bedraagt deze twee *bitsang*, voor een jongeren broeder van een *namora* zes realen, voor een
(10) onderdaan één *bitsang*, voor een *anak sorung* en voor een *anak mandagang* twee realen, voor een slaaf een reaal. Voor het zwaard van den dooder en voor diens geweer worde onveranderlijk twee

---

[1] *Mukkur*-citroen, de vrucht der Papeda Rumph., Hassk.

[2] De bedragen dezer boeten zijn ons onbekend.

[3] Daram banua is onvertaalbaar, daar *daram* in het hedendaagsche Bataksch geen gangbaar begrip vertegenwoordigt.

[4] *Pogu* beteekent in concreto gal, doch hier de belooning der krijgers voor de door hen gedooden.

[5] *Namora*, *marga*-hoofd, dat echter geen gezag uitoefent. In afkomst is hij dus gelijk met een regeerend vorst, die evenwel, wijl hij aan het bestuur is, één rang hooger staat. Vandaar is de *pogu* voor een *namora* gelijk aan die voor een jongeren broeder van den vorst, die eveneens maar één rang lager staat dan de vorst zelf.

realen betaald, voor den doek waarin de koppen worden medegevoerd [1] een reaal. Het maal, dat de aanlegger aan de krijgers geven moet, bestaat zoo een vorst of een *namora* sneuvelde uit een groot varken en een buffel tot zijn vreugdemaal [2]. Voor een gedooden onderdaan bedraagt dit de helft voor een *anak sorang* en voor een *anak mandagang* een vierde ter waarde van 1½ reaal en voor een slaaf ter waarde van een reaal."

"Het zoengeld, dat de aanlegger den achter geblevenen betrekkingen der gesneuvelden te betalen heeft, *abul*, is gelijk aan het bedrag der *pogu*. Verder zorge hij voor de slachtbeesten voor het doodenmaal en de lijkwaden. Wanneer een vorst of een *namora* gesneuveld zijn worden hunne lijken vóor hunne woning op drie naast elkaar geplaatste rijstblokken gelegd, éen onder het hoofd, éen onder het middel en éen onder de beenen. Dan worde een hond geslacht om na te gaan of de dooden gewroken willen zijn. Daarna worden de geweren afgevuurd en de lijken bij den dorpswal begraven."

Van het twist zoeken.

"Wanneer twee broeders om het bezit der vrouw van éen hunner
(11) twisten, worde *sagasaga* [3] betaalt. Het bedrag der *sagasaga* is drie *bitsang* en éen groot varken."

Van echtgenooten, die een onverwinnelijken afkeer van elkander hebben.

"Zoo de vrouw een onverwinnelijken afkeer van haar man heeft en wegloopt, gaat de man naar het dorp van hem, die haar ten huwelijk verkocht en spietst aldaar een varken, tevens deele hij het den oudsten van zijn eigen dorp en aan die van dat der vrouw mede. De boete door den verkooper van de vrouw aan zijn schoonzoon te betalen, bedraagt twee *bitsang* en éen groot varken. Blijft de vrouw bij voortduring afkeerig van haar man, dan wordt zij door hare verwanten hierover onderhouden en zoo dit haar niet tot inkeer brengt, zij zelve bij haren man in het blok gezet en door hem aldus bekend. Dit heet dan *bajangan na tunas* [4]. Is het de man, die zijn vrouw ontloopt, dan spietst de verkooper der vrouw een varken in het dorp van den man en betaalt deze boete tot een bedrag van drie *bitsang* en éen groot varken. Waagt hij het ten tweede male na betaald te hebben, dan kan de koopsom,

(12)
[1] Dit gebruik dateert dus uit den tijd toen de Bataks nog koppen snelden, waaruit blijkt, dat de wet zeer oud moet wezen.

[2] Wijl hij, de aanlegger, zelf behouden uit den strijd is teruggekeerd.

[3] *Sagasaga* is de naam der boete op kleine misdrijven in het algemeen gesteld.

[4] *Bajangan na tunas*, d. i. blok dat uitspruit, men hoopt namelijk dat de vrouw ten laatste toch een kind krijge.

zelfs wanneer de vrouw sterft zonder kinderen na te laten, niet meer van den verkooper teruggevorderd worden."

Van het leviraatshuwelijk.

"Zijn zij verre verwanten, dan heet de man *sipanimbangi* [1], daar de bruidschat en het aantal varkens in zijn geheel teruggegeven wordt. Staan zij in gelijken graad tot elkaar dan worde twee weefsels en een varken van $1\frac{1}{2}$ reaal tot bemiddelaar met de ziel van den doode gegeven te weten: een kleed aan zijn vader en aan zijn moeder en een, dat van zijn lichaam werd losgemaakt, tot talisman aan de
(13) vrouw, die het leviraatshuwelijk aangaat. De man hange zijn *hohos* [2] aan de lijn voor slaapmatjes der vrouw. Zijn er geen jongere broeders van den doode noch oudere van denzelfden vader, dan geeft de verkooper der vrouw aan de achtergebleven betrekkingen van den doode een kleed tot "samensmeding" en hebben zij gezamenlijk voor de vrouw te zorgen."

Van scheidsrechterlijke uitspraak.

"Wie zich niet aan de uitspraak van het scheidsgerecht houdt, zal door zijne scheidsrechters bijgestaan door het hoofd der tegenpartij beoorloogd worden [3]."

Van de schulddelging.

"Doet iemand zijn schuld af en wordt deze door den scheidsrechter opgestreken, dan betale deze eerstens den crediteur uit en vervolgens als boete éen groot varken en éen *appang* ontbolsterde rijst; indien de schuldeischer ten overstaan van de vergaderde hoofden den scheidsrechter verzoek om uitkeering van het opgestrekene heeft gedaan."

Van de dagen waarop niet mag gewerkt worden.

"Ten einde te weten wanneer Hala Suksang [4] eet, raadplege

---

[1] Sipanimbangi, d. i. de weger, wijl hij gelijk maakt hetgeen voor de vrouw voorheen door haar eersten man werd betaald.

[2] *Hohos*, d. i. sjerp. Het is zeker te betreuren, dat deze laatste wetten in voor buiten de Bataksche samenleving staande, zoo vage bewoordingen zijn gesteld. Hopen wij, dat zij die in staat zijn, den Batak zelf de noodige commentaren af te vragen, dit niet zullen nalaten. Want hoewel uitvoeriger wetten, o. a. van Naipospos, Pasaribu enz. onder de Ms voorkomen, zal bij een eventueele latere behandeling van deze blijken, dat men Batak zijn moet om precies te vatten, wat de strekking van deze en gene bepaling is. Het Bataksch woordenboek toch, hoe voortreffelijk het ook moge wezen in taalkundig opzicht, geeft dienaangaande niet altijd de noodige toelichting.

[3] Dit artikel schijnt onvolledig te zijn.

[4] Hala Suksang schijnt dezelfde te zijn als de elders, bijv. in Mandailing als Hala godang bekende slang, het sterrenbeeld de groote scorpioen, die met den kop naar het westen is gekeerd.

men den kalender, zoo ook wegens Siponggol minggor en Ari todotodo [1].″

Van de *suhat*, die noch vergroot noch verkleind mag worden.

(14) ″Het bedrag van een *solup* is vier *bale*, dat van één *suhat* vier *solup*, dat van één *djual* zes *solup*. Het bedrag van een *parmasan* is twaalf *solup*, dat van de *appang* vierentwintig *solup*. De juiste *hatian* is vier *suhu*, de *batuan* is goed door de *simortariti* [2].″

Van het wegen van goud door middel van goudgewichtjes [3].

″Weegt het gewogen wordende één *batuan*, dan is de waarde één *bitsang*, weegt het één *saga* dan is deze de helft, weegt het een halve *saga* dan is deze één *haé*, weegt het een halve *tail* dan is de waarde vijf *haé* en weegt het één *tail* tien *haé* [4].″

Drie nachten schreef Batara guru over dit een en ander, daarop beval hij den zwaluw naar omlaag te gaan en de boeken mede te nemen. Op de aarde aangekomen gaf hij ze aan Toga Bakkara om, na op gele rijst onthaald te zijn, naar den hemel terug te keeren.

Zes jaren na deze gebeurtenis gaf Toga Bakkara's vrouw den wensch te kennen naar de vrucht der Galagala Sirumonding bulan, daar, at zij die, het kind waarschijnlijk zou geboren worden. Nadat de noodige leeftocht was gereedgemaakt, ging Toga Bakkara op de vrucht uit en vond deze ten laatste aan den oever der Rindang laut, nadat de *homang* [5] Sappuara tunggal hem gezegd had, dat hij bedoelde vrucht aldaar zou vinden.

---

[1] Deze beide andere benamingen zijn ons onbekend. Siponggol minggor beteekent dakstut afsnijder, Ari todotodo verbodsdag.

[2] *Hatian* en *simortariri* beteekenen respectievelijk unster en weegschaal.

[3] De goudgewichtjes zijn stukjes koper, *haksa*.

[4] Aangezien de bovenstaande waarde niet in een onderdeel van de reaal zijn uitgedrukt, kunnen wij de juiste waarde daarvan niet aangeven. De hier gegeven wetten zijn een uiterst beknopt uittreksel van oudtijds algemeen vigeerende. De artikelen schijnen slechts pro memorie opgevoerd en laten derhalve voor hem, die de geheele wet niet kent, aan duidelijkheid te wenschen over. Later hopen wij de gelegenheid te hebben op deze nader terug te komen, daar een Pasaribusch wetboek van 283 folia en een dito van Naipospos van 90 folio pagina's mede in het legaat v. d. Tuuk voorkomen.

[5] *Homang*, d. i. boschgeest. Zij houden zich voornamelijk met dobbelen en slemppartijen bezig, zijn den menschen kwalijk gezind, doch volkomen onschadelijk wanneer men zich door een hond vergezellen laat, daar de *homang*'s voor dit huisdier een onzinnige angst hebben.

Eindelijk, toen de zeven jaren om waren, kwamen de regen, de storm, de geesten en de tijgers en werd SINGA MANGARADJA met een zwart behaarde tong geboren. Nauwelijks, gelijk het gebruik dit medebrengt, met zijn moeder bij het vuur gelegd, sloeg de bliksem onder het huis en voerde de aldaar begraven nageboorte ten hemel. Daarop bedaarde de regen en de andere verschijnselen en trokken de tijgers en de geesten naar hun verblijven terug.

Jongeling geworden, gaf zijn vader hem de geschriften op de horens en werd het *tami*-feest gevierd. Bij deze gelegenheid riep SINGA MANGARADJA zelf de goden op in een lange *tonggotonggo* aan [1], die hij besloot met het verzoek in alles voorspoed te mogen hebben, in die mate zelfs dat door hem weggeworpen zaken tot hem zouden wederkeeren en hetgeen door hem begraven werd voor hem te zien zou zijn. Ook smeekte hij, dat de prijs voor een te koopen vrouw het bedrag van éen *parmasan* en tien buffels niet zou mogen overschrijden.

Daarna danste hij en nadat hij de muziekanten tot hun best doen aangespoord had, nogmaals, waarna hij andermaal een *tonggotonggo* uitsprak. Vervolgens dansten ook de dorpsgenooten en ten laatste de *datu*, die daarbij rijst tot offer uitstrooide. Het feest eindigde met het raadpleegen van de ingewanden van een geslachten haan, waaruit bleek dat TOGA BAKKARA's einde zeer nabij was. Een jaar na dato overleed deze dan ook en zoo ook SINGA MANGARADJA's moeder; beiden werden door hem behoorlijk ter aarde besteld.

Om zijn verdriet te verzetten, ging SINGA MANGARADJA dobbelen en verloor bij die gelegenheid alle wapenen indertijd door zijn betovergrootvader den geesten ontnomen. Daarop begaf hij zich naar het dorp van zijn tante [2] en verzocht haar om eten. „Liever," was tante's beminnelijk bescheid, „zag ik mijn beesten morsdood vallen, dan dat ik jou vleesch gaf!" „Vreest gij dan noch mijn ziel, noch de goden, noch de *sombaon's* tante?" „In het minst niet", antwoordde zij, „alleen voor den olifant Bonggaron ben ik bang!" „Dan zal ik maar weer heen gaan" en SINGA MANGARADJA liep naar de dobbelplaats terug, waar hij zich den geheelen nacht aan gepeins overgaf.

's Anderen daags begaf hij zich naar de nederzetting van Groot-

[1] Vergelijk de noot ter plaatse onder de transcriptie.

[2] Waar die tante plotseling van daan komt, is niet duidelijk, daar S. M. deze volgens zijn stamboom niet kan hebben. Evenmin is het doel, dat met deze inlassching wordt beoogd, verklaarbaar.

meester vorst der zwijnen [1], den koning der Mohammedanen. Aangekomen vroeg hij een knaapje naar diens huis en het binnengetreden zijnde, vond hij daar alleen 's vorsten vrouw, wijl den vorst juist op reis gegaan heette. Inderdaad was hij echter boven in zijn huis bij de trom. Hij sprak daarop een bede uit, dat de vorst zoo hij op reis was niet verder zou gaan en weigerde des avonds, schoon uitgenoodigd door de vrouw des huizes, mede te eten wijl er geen varen tot toespijs was en visch niet door hem gebruikt werd. Met ledigen maag begaf hij zich dan ook ter ruste. Den volgenden morgen, hoewel de vorstin nu voor varen gezorgd en bovendien een kip geslacht had, wilde hij weer niet eten en zond hij weer een bede op verklarende, dat hij dit niet deed wijl hij zijn broedervorst niet ontmoet had. Daarbij hield hij de varen in de hand, en PATUAN, die hem gadesloeg van uit het galmgat van zijn tromverblijf, dacht: „hoe zou die varen toch wel smaken, dat hij die liever eet dan vleesch". SINGA MANGARADJA, die de oogen ten hemel geslagen had, werd hem gewaar, waarop beiden lachten. PATUAN daalde nu van zijn verheven plaats af, zette zich naast zijn gast en vroeg naar de reden van diens komst. SINGA MANGARADJA deelde hem daarop mede, dat hij om den olifant Bonggaron kwam om die naar zijn dorp mede te nemen, nadat deze eerst de plaats van zijn tante zou hebben plat getrapt. PATUAN beloofde hem den olifant mits hij eerst voor hem een hermaphrodiet, een albinomeisje en een maagd met groote ooren, zoomede een haan, die leggen kon en een kwartel met twee lange staartvederen ging halen [2]. SINGA MANGARADJA ging daartoe eerst naar Pagar Sinomba waar hij de hermaphrodiet vond. Hij sloeg der moeder van dezen voor, hem te begraven, doch daar zij dat niet durfde, verzocht hij haar hem deze af te staan, op gevaar af van den rampspoed, die zulk een wezen veroorzaakt, ten offer te zullen vallen. Op nagenoeg gelijke wijze kwam hij te Padang so boluson in het bezit der albino en verwierf hij te Sidjou het meisje met de groote ooren. Een kemphaan nam hij en passant mede en zoo keerde hij naar Patuan terug Deze was voldaan over de door hem gevraagde personen, doch aangaande den haan wenschte hij

---

[1] Patuan radja babi is natuurlijk een spotnaam. Dat deze zich bij de trom ophoudt is ter afklopping van de gebedstijden, hetgeen de steller van het verhaal echter niet begrepen heeft. De geheele passage schijnt een parodie te zijn als gevolg van den nederlaag door een der S. M. eenige jaren te voren den Padri's toegebracht.

[2] Deze mismaakten moesten hem tot rijkssieraden dienen.

zekerheid, wat het leggen betrof en ook de kwartel ontbrak nog. Dezen zou Singa Mangaradja hem den volgenden dag bezorgen, doch de capaciteit van den haan moest hij dadelijk vertoonen. Een nieuwe bede zond hij op: „Geest mijns vaders, schim mijner moeder, zielen mijner grootvaders, daar ik een afstammeling der goden ben, laat deze haan leggen!” riep hij en ziet, de haan zat neder en weldra kwamen uit diens cloaka twee eieren te voorschijn. Patuan was voor het oogenblik voldaan en samen gingen zij eten.

Daags daarna zouden zij den olifant gaan halen, doch eerst riep Singa Mangaradja den kwartel van den hemel, die zich dadelijk op zijn smeekbede op zijn arm zette en door Patuan in een ijzeren kooi gesloten werd. Vervolgens gingen zij naar een grasveld, waar de olifant op Patuan's roep al spoedig kwam aangebromd en op wiens rug Singa Mangaradja den volgenden morgen, na hem eerst een leidsel aangedaan te hebben, vertrok. Onderweg, bij Dolok lesa rustend, riep hij nog eens de goden aan om water te doen ontstaan, daar de olifant de geheele reis nog niet gedronken had en 's avonds bereikte hij zijn dorp, waar hij halt maakte. Van daar zond hij boden naar zijn tante om haar van zijn komst te verwittigen, waarop deze de schrik om het hart sloeg en zich naar Singa Mangaradja begaf om hem te verbidden. Hij was echter onvermurwbaar en raadde haar het er met oom nog maar eens goed van te nemen. Zoo deed zij: naar huis loopend at zij maar aldoor, thuis gekomen aten zij en haar man alles op wat in huis was en den volgenden dag ook hetgeen, dat zich op het dorpsplein bevond. Daarna stampten zij hun goud fijn en strooiden dit door het huis.

Precies twaalf uur verscheen Singa Mangaradja op zijn olifant, die eerst den omtrek van zijn's tante's dorp en daarna het dorp zelf en haar huis plat trapte. Zoo kwamen oom en tante om het leven; verdelgd waren beiden. Daarop vertrok Singa Mangaradja weer naar zijn woning en gezegend was Singa Mangaradja.

Aldus is zijn oorsprong. Steeds erft zijn naam van vader op zoon over, ingesteld als deze is door de goden des hemels van wie ook de wetten afkomstig zijn.

TEKST.[1]

I ma hape mula ni parinse Banting, mungha ni hudjur Sileang-leang (sitanghup na humirap, siambat na mamolus), mungha ni piso Bulung gaol, mungha ni gordang Sipanduduan, mungha ni ogung Imbo manubung, mungha ni ulos Ragi marajam; sian radjanta ma i, radja Sinomba debata. Djolmana Boru Pande di langit na so ada tudosan puhun ni hasibasoön.

***

Ia dung ma i, asa laho ma nasida mamungha huta tu lambung ni lombang Sirandorung. Ia sun ma dibahen nasida bagasna dohot sopona dohot handangna diïpaï nasida ma di huta i.

Dung ni, sampe sataon diïpaï hutana i, ro ma begu tu huta i. „Boti ma i, radja nami, radja Sinomba debata, bahen parripem namana hami di huta on?„ boti ma didok begu i. „Olo nian, alai hamuna begu ahu djolma do! Atik sogo rohamuna tung dibunu hamu ahu na sa-on, mate ma ahu boanonmuna djolmanghi!„ boti ma didok radja i. „Anggo i hinabiaranmuna, pos roham, inda tung tagamon na mangagoi di ho!„ boti ma didok begu i. „Molo songon i, djadi ma tutu, alapi hamuna ugasanmuna!„ boti ma didok radja i.

Djadi laho ma begu i diparboan ma ugasan(na). Diboan radja ni begu i parinse Banting dohot hudjur Sileang-leang (sitanghup na humirap, siambat na mamolus), diboan ma piso Bulung gaol, diboan ma bodil Dari mangurap, diboan ma gordang Sipanduduan, diboan ma ogung Siïmbo manubung, diboan ma ulos Ragi marajam, diboan ma dohot lombuna dohot horbona tu huta ni radja i.

Dung ni, sampe sataon nasida ro di huta i, martuptup ma nasida begu i saluhut i. „Tabunu ma i radja i, asa dapot di hita djolmana i„, boti ma tuptupannasida.

---

[1] De transcriptie van den tekst, te vinden onder 767*a*, (dl. I.), blz. 81 ss., die in een Daïrisch-subtobasch dialect geschreven is, gelijk blijkt uit het sporadisch gebruik van de halfklinkers *j.* en *w.* en nu en dan *e.* voor *a.*, bijv. *djea : djaja*, werd volgens de spelling gegeven daar de uitspraak van Bakkara ons onbekend is.

Dung ni, tole ma siborngiuna, dihaliangi nasida ma bagas ni radja i, bonghot deba nasida tu bagas ditampuli nasida ma radja i, indadong olo mabugang. Djadi mangalo ma radja i, suda ma diripasson ma na di bagas i. Dung ni, midjur ibana tu toru, diripasson ma muse na di toru i, djadi ripas ma saluhutna begu i. Dung ni, dibuat ma ugasan ni begu i saluhutna.

Dung ni, sampe di taonna, tubu ma anak ni radja i, tubu ma dohot boruna. Dung ni, sampe ma anakna sampulu dua, ianggo boruna, sada do. Digoar ma anakna sihahaän Radja Sumbia, digoar ma sada Radja Homul, sada Sigadja tondan, sada Siarimo tandang, sada Radja Sarusur, sada Sigombak ulabalang, sada Siadji Bungha-bungha, sada Sigambiri, sada Siodjak partiba binghas. Digoar ma boruna i Siboru Papa diasan.

Dung magodang be anakna i, mate ma amana i. Dung ni, diöli Siadji Horma ma boru ni radja i. Dung ni, laho ma anakna i saluhut mandjalahi djolma, djumpa ma nasida na sampulu dua ma djolma sada di harangan Rimbu raja, boru ni na mate maninghot. Dung ni, dibaen nasida ma tu huta i ma dibahen nasida na sampulu dua ma djolmanasida. Dung ni, diparsorinhon nasida ma boruboru na sasada i. Dung ni, tubu ma anak nasida di djolmana i. Dung ni, dipagodang-godang ma anakna i; sampe magodang, nungga sampulu dua rupa daging ni anak nasida i.

Dung ni, martuptup ma nasida saluhutna, naing manami nasida, ditambat ma sada horbo di djulu, sada di djae, sada di tongatonga, dipagohon ma borotan di tonga ni alaman. Dung ni, dipantaruhon parripena i sorna tu nasida, dipadjongdjong ma ompon di djolo ni rumana i; nungga gok ompon i. Dung ni, dipadjongdjong ma sada nari sorna ni parripena i tu si, dibahen dung saluhutna parripena i sitaruhon dahanonna. Dung ni, hundul ma datu Aram banua, ditiop ma enghat sada, hudjur hinandjur sada, dibahen ma bulung-bulung na tiga bolit, dibahen ma hobahoba na pinarpujuan. Dung ni, martonggo ma ibana, sun martonggo dimeme ma dahanon i. Dung sun ma ibana marmemei, dibunu nasida ma horbo i, dipar-masak ma tutu. Dung ni, sun masak, mangan ma nasida. Dung sun mangan, manghatai ma nasida, dung ni sun ma nasida manamiï, magodang ma anaknasida i.

Dung ni, tole ma nasida na sampulu dua masidjohaän di anakna i, dung ni masibunuan ma nasida saluhut. Dung ni, dipagodanggodang inana i ma anak i. Dung timpas magodang anakna i, dibahen ma sinondukna anakna i. Dung ni, tubu ma

anakna muse dohot boruna. Dung ni, dioli Tuan na bongbong ma boruna i.

Dung sampe sataon dung dioli radja i djolmana i, tubu ma anakna digoar ma Toga Bakkara sinomba. Dung ni, diparharoan ma anakna i, dibuat ma horbo tunggal na bolon. Dung sun diparharoan, dipadjop ma tanduk ni horbo i, dung tangtang butana i, dipauli ma tutu, dibahen ma songon manuk sabungan. Dung ni, disurat ma tanduk i, dibahen ma hata ni surat i di tanduk ni horbo i. "Ia ho, ale amang Toga Bakkara niadji [1], ingot damang sogot surat on tu ahu pe i. Inami boru ni ompunta ma i anak sisampulu dua rupa. Ia anggo na mangoli ompum bo sisampulu dua. Dung ni, amang, martahi ma nasida manami, ditambatton horbo tolu di alaman, sude parripena masitaruhon dahanonna. Ia dung sun nasida manami i, magodang ma anak nasida i, marsigulut ma nasida na sampulu dua di anakna i, djadi masibunuan ma nasida, mate ma saluhutna ompum na sampulu dua i. Dung ni, dipagodanggodang ompum boruboru ma anakna i, dung timpas magodang ba dibahen ma sinondukna anakna i, djadi tubu ma inami. On pe, ale amang Toga Bakkara. "I ma hata ni surat on na di tanduk ni horbo haroanmon. Tung diboto halak pe sogot ruhut ni panamion, na sian ompum do mula ni. Tung adong pe didok halak, hudjur Sileangleang dohot piso Bulung gaol dohot gordang Sipanduduan, ogung Siïmbo manubung, bodil Dari mangurap, ugasan ni ompum do i saluhutna i ma na dibuat sian begu ma i. I ma hata ni surat on. Asa molo mate ahu sogot, on ma basa, molo tubu anakmu sogot bahen ma haroanmu manami ho", boti ma hata ni surat i dibahen amana i. Dung ni, disolotton ma tanduk i tu udjung ni pangumbari.

Dung ni, laho ma ibana tu tapian, didjomurhon ma ulosna di djampalan na bidang, Dung ni, hundul ma ibana mangarior tu saba. Dung ni, madabu ma Bane doli sian gindjang tongon ma tu ulosna i, dibereng ma ulok i nungga marmaganmagan, alai sandjonghal do gindjangna na sabotohon do balgana. Dung ni, marhusari ma ibana, "djajanghu maon ra tung on ma ulok Bane doli ni-dokni angha na tuatua hubege manghatai", ninna rohana di bogasan. Dung ni, sundat ma ibana maridi, laho ma ibana muli. Dung ro di bagas manderse ma ibana, ia manunghun ma djolmana i, "beasa ho manderse, sianak ni namboru, mulak sian tapian i. inda tung na dung male ho, asa hulompa dahanon on!", boti ma ninna djolmana i.

---

[1] Lees: Toga Bakkara sinomba.

„Olo ba, siboru ni datulang, manderse pe ahu inda tung na male niau, dia do hansa dibahen na manderse ahu, hudjomurhon uloshu di djampalan i, hundul ahu mangarior tu saba, madabu ulok tu uloshi sandjonghal di gindjangna na sabotohon do balgana, alai nungga tung saluhutna di si gorga ni ulok djadi pintor songon na marlobus do tarongtokhu, djadi sundat ma ahu maridi las mulak ahu tu huta on, beha ma inda Bane doli ma i, ba i do dibahen na manderse ahu"„, boti ma ninna radja i.

Dung ni, sampe di bulanna sahat di taonna, nungga tang marmahan anakna i, marsahit ma ibana [1], nungga sai diaudungandungi djolmana i do ibana. Dung ni, djumpa ma di rohana ari parpadanan, bulan partinghian, hasusuda ni bohal di rohana. Tole guling mata ni ari, didjoü ma anak i. Dung ni, ro ma anakna i hundul ma tu lambungna. „Aha ma di ahu, ale apang, dibahen na didjoü ho ahu tu bagasta on?„ boti ma didok anakna i. „Olo ba amang, hudjoü pe ho tu bagas on, adong ma na hudok di ho, ia ahu mate ma indadong tardjua be so na mate anggo nannon dia do hansa dohononhu di ho. Simbur damang magodang, totop damang martahi, asa dimpan huta on, unang olo iba mangan sisip sian halak, unang olo iba marhilang di huta ni iba!„

„Ro tamue, anggo sintap siualu halak do ro, indada manurduk dape isi ni huta, alai molo sampe sidua pulu, sitolu pulu halak ro, ni-donghon ma parripe gumodang dilompa gadong. Ia tung na ginondangan radja ro [2], dahanon do siguguan ni natorop. Ianggo sintap babi dape binuat indada dohot· parripe manggugui. Alai molo sanga horbo binuat, barang lombu dohot ma natorop manggugui, ba i ma rangsa ni uhum, ale amang!„

„Ia surat parbuhitan na husuratton di tanduk ni horbo haroanmu. di udjung ni pangumbari do hubahen. Molo nungga dibasa ho i, nungga diboto ho parmurge ni ompum na hinan on pe, damang Toga Bakkara i do na hudok di ho, ingot damang ma i na hutonahon i!„, boti ma didok amana i.

„Olo ba apang, molo tung tadinghononmu ma hami dohot dainang i!„, boti ma ninna anakna i

Dung ni, mate ma amana i, djadi sama sumaringgok ma nasida saluhut dohot tondongtondongna. Dung ni, dibahen ma batang ni amana i, dung ni ditungittungiti ma di bagas i. Dung adong pitu

---

[1] Lees: Tuan na bongbong.
[2] Hier is een omissie in het handschrift.

borngin diantarhon ma tu alaman, las paruarhon ma tu balian. Dung ni, sun ma ondas ni amana i.

Nungga timpas magodang ibana, dibuat ma tanduk ni horbo sinurat ni amana i, dibasa ma tutu; nungga diboto saluhutna parmurge ni ompuna. Dung ni, laho ma ibana mangoli diöli ma boru ni Radja Pinondang, i ma boruna silitonga margoar Siboru Halihi. Dung ni, sampe ma tolu taon ro di ibana djolmana i, las so ada do marbortian. Dung ni, laho ma ibana [1] tu tapian. Dung dipeakhon ma tabutabuna, dung ni, hundul ma ibana, dung ni, diharhar ma obukna, disurisuri ma tutu obukna i. Dung ni, madabu ma parbue ni hariara Djambu barus tian gindjang marlabas ma tu djolona, diïda ma nungga songon na riongriong do diïda dibahen denggan ni parbue ni hariara i. Dung ni, didjomput ma tutu, pintor dipangan ma parbue ni hariara i. Dung ni, dituhul tabutabuna i. Dung ni, laho ma ibana muli, sahat ro di bagas, pintor modom ibana.

Dung ni, sampe sabulan diparsigora halak ma ibana; dung ni, dipauli sinondukna i ma pagar Parmeme [2]. Dung ni, sampe dua taon, tolu taon, las so ada tolhas do haroan. Dung ni, marpinghir ma radja i, „anang beasa ma lan so ada tolhas haroan ulaning, sagala tolu taon djolmanghon dunghonsa marhurungan manuk, anang aha ulaning na mangariboriboi di djolmanghon!" ninna rohana di bogasan. Dung ni, dialap ma Boru [3] Paet. Dung ni, dipasang ma gondangna dipatortor ma boru sibaso Paet, siar ma boru ni radja, Siboru Marmata intan. Dung ni, marsubasuba ma ibana, „dia ma, ale amang djolma manisia, mungha ni hordja tindang di toru ni urur na tumording, di atas ni papan na tumotap, di bondul sibaliga, di djorodjoro na godang?" boti ma parsubasuba ni Siboru Marmata intan. „Olo ba inang, boru ni radja, tindang pe gondang dibagashon, hupasiar pe ho tu soranganmu, [4] adong ma na husunghun di ho. Ia na hudok, on do: simarubunhon tutu nian haroan do binoanna, alai sagala tolu taon ma dunghonsa tumagam haroan, lan so binsar do mata ni ari, lan so poltak mata ni bulan; ia na beha ma parsibaranannami on; ia halak huïda tumagam haroan djolmana, intap sisataon do tinghina, ia on djolmanghon sagala tolu taon ma lan soada tolhas do haroan, ia hupasiar nama djolo Siboru Marmata intan, barang aha na man-

---

[1] Siboru Halihi.
[2] Een voorbehoedmiddel bestaande uit gekauwde, rijst enz.
[3] Voeg in: sibaso.
[4] Persoon op wie een geest nederdaalt, dus medium.

gariboriboi, dibahen na soada tolhas haroan!" i ma ninna, rohanghu dibahen na hupalu gondanghu pasiarhon ho ma ale Boru Marmata intan, asa paboa ho horashoras paboa dingindingin, i do na hudok, dibahen na hupalu gondang, dibahen hupasiar ho!" boti ma didok radja i. "Olo ba amang pangulu di ruma, molo i ma hape ni-dokmu di ahu, nungga sanga tolu taon, nimmu, marubunmu honsa marhurungan manuk lan soada tolhas haroanmu, i anggo inghon sampe opat taon nari, asa tubu na di dalom laut, ai ompunta do sitongos i, na didabu Batara guru do parbue ni hariara Djambu barus tu djolo ni simarubunmi, pintor dipangan ma i, dung pe i, asa marhurungan manuk ibana, on pe radjanami, anggo i do ni-dokmi di ahu, inghon opat taon nari asa tubu na di dalom laut. Molo tubu i sogot, inghon ro do lalo humuntal, inghon ro do habahaba sipulangpulang, ro udan sitompo langit, marbendjur begu di alaman, masilelean babiat, masisoroan arimo, midjur ma porhas sian gindjang, molo martahi tole tubu sogot na di dalom laut. Ia hata ni ompunta Batara guru sian gindjang ditonahon di ahu, sintap tolu ari on unang djolo laho ho barang tu dia! ro ninna Leangleang mandi, suruonna sian gindjang manaruhon surat ni uhum, manaruhon surat ni poda, surat ni baubauan, surat ni suansuanan, surat ni parhalaän dohot ari na tolu pulu bulan na sampulu dua, di panggorda na ualu, di pehu na pitu, lamadu na onom, pormamis na lima, rambu tiga na opat. I ma sitaruhononhon ni Leangleang mandi, didonghon radja i Sutan (!) Batara guru doli!" boti ma didok Siboru Marmata intan. "Olo ba inang boru ni radja, molo songon i didok boru ni radja, nungga pos rohanghu, anggo taringot ni-dokmi, sintap tolu ari unang ahu laho barang tu dia, ro, ninmu, suruan ni Batara guru doli manaruhon surat tu ahu denggan ma i, antong adong ma i sogot bahen pustaha ni na hupompar!" boti ma didok radja i. Dung sun nasida manghatai, sumurut ma Siboru Marmata intan sian soranganna na mandjungdjungani, sun ma ulaonna i.

Dung ni, marmangsi ma Sutan (!) Batara guru, dimangsi ma djolo pustaha ni parmulaän.

"Ia ho, ale Toga Bakkara, on ma mula ni marga, hamu djolma manisia, ia ho Toga Bakkara goarmu. Molo nungga mate ho sumundut tu anakmu, Bakkara margamuna. Ia gondangmuna, gondang Sipitupitu, ia lobumuna, lobu Sosor baringin, ia sombaon sipeleonmuna sombaon Sulusulu dohot Bagot Naiang radja ni boru. Ia goar ni onanmuna Onan tiga sibongbong dohot Onan tiga harungguan

lambung ni Onan tunghup dohot Onan tiga Bakkara. Ia goar ni tapianmu Sampuran maragapagap, sampuran marugupugup ma goarna. Ia goar ni na di dalom laut Sisinga Mangaradja ma bahen goarna sundut marsundut ma i goar i, ale Toga Bakkara!„

„Ia ma halak ompun Sobu i ma parmulaän ni Sobu. Molo mate sogot ompun Sobu i sumundut tu anak, [1] djadi margana do inon. Ia ma gondangna sigondang Atas barita, ia ma goar ni tano nasida Tano Udjung sinomba ma goarna. Ia ma ompun ni Magamaga, molo mate i sogot sumundut tu anakna mandjadi marga ma i. Ia gondangna sigondang Magamaga, ia goar ni tanona Siharbangan. I ma surat ni parmulaän, ale Toga di Bakkara!„

„Ia ma surat ni suansuanan. Disuan djelok dohot gundur dohot ansimun, ia ba tunas i bahen daon ma i, ia suansuanan godang daon tu paridion ma i. Ia suansuanan eme bahen taoar pe djadi, tu paridion pe djadi. Ia suansuanan pisang, i ma na tau singhat ni djolma do i tu begu pangido i do. Ia suansuanan unte dohot hunik dohot baoang dohot sanggul, i ma simandjadihon pangurason. I ma surat ni suansuanan!„.

„Ia ma surat ni uhum!„

„Molo utang langhup, sampulu dua binsang batuna, sada horbo panulana, sampulu dua sibalambung dahanonna. I ma utangna.

„Molo na sanga tu talutuk djolma, inghon so ada pe manggarari, asa tupa halak panganon. Tole ma mangatton pangalanghup i, sinunghun ma donganna; molo so ada haämbatansa be, ninna, pinangido ma panduduran dohot asom dohot sira dohot sosar dohot holat. Ia godang ni panduduran dua binsang, sada djuhut, sadampang [2] dahanonna. Ia godang sosar dohot asom dohot sira dohot holat, tolu binsang, tolu parmasan dahanonna, paribaän djuhut. I ma titik ni uhum ni pangalanghup„.

„Barang na targombang, ianggo na tarhanghang di situpangi nidapot di ramba, molo dapot, binunu, „babi di eme„ goar ni, indadong dohonon be tu hahana tu anggina. I ma uhum ni„.

„Ianggo na hasaesaean do boruburu digombangi lahilahi, indadong i-panganon. Utangna do sihataon, alai molo nungga sanga marutang lahilahi, saut ma di ibana boruboru i, inda tung tarpabolihon parboru be i. Hape molo soada gararna, tugadis ma i bahenon. Anggo tung panganon na so djadi do i. I ma utang ni„.

[1] Anakna?
[2] Contractie van sada ampang.

„Parboru na pinangan palanghupna, tumurut rohana boruna. Pangidoön nampunasa djolma ma uras ni dohot djambak obuk dohot tobus ni pinggol dohot daon ni latong, daon ni tahuru, ia godang ni dua binsang, sada djuhut, sadampang dahanonna. Molo indadong olo parboru mangalehon, tu gadis ma boruboru, rampingon ma pinggolna, ianggo na hian djambahon obukna i. I ma uhum ni".

„Ia uhum ni tampul djolma".

„Barang panguspangus djolma, mata dipolsop do i mata pinolsop, djolma dibunu do djolma binunu, molo dapot di tangan. Hape molo so dapot di tangan utangna sihataon. Ia godang ni utangna sampulu tolu binsang batuna, sada horbo panulana, sampulu tolu sibalambung dahanonna tu parholangan do i djaloön. I ma uhum ni".

„Ia ma godang ni utang ni panangho, molo sitangho mas, sipanganon ma i; molo adong do tondongna mangambati, utangna ma sihataon. Ia godangna sia binsang, sada babi na bolon, tolu ampang dahanon. Ia ugasan tinanghona mulak tu nampunasa, molo adong na so di si gantionna i. Hape molo so targanti na saärga mas ma digarar. I ma uhum ni".

„Ia utang ni sitangho horbo: tolu binsang, sada djuhut parbinsangi, dua sibalambung dahanonna. Molo so targararsa tugadis ma i, anggo panganon indadong djadi. I ma uhum ni".

„Ia utang ni sitangho lombu: sia binsang, sada djuhut partolu riari, dua parmasan dahanonna. Molo soada gararna, gadison ma i".

„Ia utang ni sitangho babi: sabinsang, sada djuhut parbaribaän, dua parmasan dahanonna. Hape molo soada gararna, djolma mangadop do tiopon, anggo tugadis indadong djadi. I ma uhum ni".

„Ia utang ni sitangho biang: sia riar, sada djuhut parriari, sada parmasan dahanonna. Mola indadong targarar, djolma mangadop ma ibana. I ma uhum ni".

„Ia utang ni sitangho manuk: padua lombu [1], sada djuhut parbinsangi, dua parmasan dahanonna. Ia soada gararna djolma mandingding ma i. I ma uhum ni".

„Ia utang ni sitangho eme: sada djuhut parbinsangi, dua parmasan. Molo indadong targararsa, djolma mandingding ma ibana. I ma uhum ni".

„Ia ma randaranda napuran, barang djagung, barang gadong: dua riar batuna, parriari djuhutna, saparmasan dahanonna. Molo indadong targarar, dipaïma parsingir. Ia utang ni sitangho tuak

[1] Zes realen.

djantar: sada riar, sada djuhut, sadjual dahanonna. Ia tarustarus borngin sada biang na bolon, sasuhat dahanonna. Ia utang ni sibuat tobu harean: sada manuk do utangna dua solup dahanonna. I ma uhum ni utang ni panangho.″

″Ia uhum ni halak na manapori di podomanna. Molo hona donganna sapodoman, siurason ma i; ia ma godang ni utangna, sada pira ni manuk, dahanon sasolup, unte munghur sada. I ma uhum ni″.

″Ia uhum ni parbindaon, pangaradjai pangidoan. Molo salpu padan, binda bok ma sigararon; ia utang di binda bok silompit ma i na sariar mandjadi dua riar. I ma uhum ni″.

″Molo padjongdjonghon pasuang harhari, pangaradjai ma i, ia di horbo argana sipasuangon, pasuang djorat ia di lombu, pasuang palangha ia di babi, pasuang ungurungur ia di biang goarna. Ia uhum ni parbindaon, ale Toga di Bakkara!″

″Ia uhum ni halak na mamunu amana barang hahana barang anggina, manopot tu huta i hataon ma utang ni. Ia godang ni utangna sada babi na bolon panganon ni na ro, sabinsang batuna; sada muse babi na bolon panganon ni isi ni huta; i ma ″darambanua″ goarna, sabinsang batuna bagion ni isi ni huta. I ma uhum ni.

″Ia uhum ni halak na marmusu, uhum ni na mamunu dohot uhum ni na matean. Molo mamunu paranganna pogu ma silehonon ni suhut tu na mamunu. Ia godang ni pogu: ia radja dibunu barang anakna, barang djolmana: sitolu binsang ma poguna. Molo anggi ni radja sidua binsang poguna, molo namora sidua binsang do poguna, molo anggi ni namora padua lombu poguna, molo parripe sabinsang poguna, molo anak sorang di halak barang anak na mandagang sidua riar poguna, molo hatoban sariar poguna. Ia godang ni bodil pamunu dohot piso, manongtohi dua riar. Ia ulos tompian uluulu sariar. Ia balgana palangpalang, molo radja dibunu barang namora babi na bolon ma dibuat, horbo haroanna; molo parripe do dibunu, parbaribaän ma dibuat. Molo na sorang dohot na mandagang, partongaduariaran ma dibuat, molo hatoban do dibunu, parriari ma dibuat Ia uhum ni halak mamunu.

″Ia uhum ni na matean. Abul ma silehonon ni suhut tu na tinading ni na mate; songon godang ni pogu do godang ni abul. Ia boanna dohot saputna suhut ma sibaheu i. Molo radja mate, barang namora ditinghahon ma di alaman. Ia ruhut ni na maninghahon ma losung tolu di djolo ni bagas ni na matean i, sada ma dibahen di uluna, sada di gontingna, sada di patna. Dung dipe-

akhon na mate i, dung ditampul ma biang boan ni na mate i, di si ma diïda, barang na olo martubol na mate i. Dung sun ditampul, tole mamodil saluhut nasa parbodil. Dung pe i, asa ditanom tu bona ni handangna. Ia uhum ni halak na matean".

"Ia uhum ni halak na masirampasan di tuan boru hahana dohot anggina, sitoruon ni parboru ma i; mangalehon sagasaga ma nampunasa djolma. Ia godang ni sagasaga tolu binsang, sada babi na bolon. I ma uhumni."

"Ia uhum ni halak na mahilolong sian sinondukna. Laho ma nampunasa djolma i manullang babi tu huta ni parboru i, marhata ma di si sintua dohot sintua na ro. Ia godang ni utangna dua binsang, sada babi na bolon i ma silehonon ni parboru tu paranak. Dung ni, molo sai na mahilolong boruboru i, ditaruhon tu hulahula, didonghon diadjari. Dung ni, molo so haädjaran boruboru i, tu bajangan ma i bahenon di pardjolma, di si ma dipardjolma, i ma na margoarhon baiangan na martunas. Ia lahilahi na mahilolong sian boruboru, ro ma parboru manullang babi tu huta ni paranak. Ia godang ni utangna tolu binsang, sada babi na bolon. Dung ni, molo tung dipaduahali, na tardege masna atik mate pe boru i indadong martinading anak, indadong be si tungguonna masna tu parboru. I ma uhum ni."

"Ia uhum ni halak na masihampian."

Molo na dung pulik ulaon be do nasida, sipanimbangi ma i. Ia uhum ni sipanimbangi:

"Barang sadia mas ni pangoli na mate, i nasa i ma paülahonna, barang sadia balga babi dibuat nasa, i do paulahonna. I ma uhum ni sipanimbangi."

"Ia uhum ni na marsada ompu masihampian. Ulos dua silehononna, sada djuhut partongaduariaran, i ma talanghe sumangot. Ia ulos i sada tu amana, sada tu inana ni pangoli na mate, sada ulos partomuanna diharhari tian pamatangna tu boru hinampina i. Dung ni disanghonton ma hohosna tu tanghingan ni boruboru i. I ma uhum ni." Ia nadong dape anggi ni pangoli barang hahana marsadaäma, mangalehon ulos pandasdas ma parboru tu tinading ni na mate, asa dipareak tinading ni na mate i boruna i. I ma uhum ni."

"Ia uhum ni parpanguluon na tarose, dibahen pinarpanguluanna Aloön ni pangulu ma marmusu pangose i; marsada hutaon ma pangulu dohot suhut na niose. I ma uhum ni."

"Ia uhum ni ni sisampe dedena. Dung sae sian parutang ro pangulu dipogo, molo sanga sian harungguan dibahen parsingir

mangido pinogona i, sada babi na bolon, sadampang dahanonna, dipaulak pinogona i. I ma utang ni sisampe dede, ale Toga di Bakkara, boti ma disurathon Batara guru doli.»

»Ia mula ni ari so tupa ulahononhon i ma sirioron di parhalaän, di si ma binoto papangan Hala sungsang dohot Siponggol minggor dohot Ari todotodo do; i ma sirioron di parhalaän. I ma uhum ni.»

»Ia uhum ni suhatan na so djadi hurang, na so djadi lobi. Ia titik ni solup siopat bale, ia sasuhat siopat solup ia sadjual sionom solup, ia titik ni parmasan sampulu dua solup, titik ni ampang sidua pulu opat, titik ni hatian siopat suhu, titik ni batuan simortariti. I ma uhum ni.»

»Ia titik ni dasing mas. Laho tu titik ni batuan, molo sabatuan dokdok ni na timbang sabinsang ma argana, molo sasaga dokdokna bariba ma argana, molo sahundir dokdokna tolu hae argana, molo tonga saga dokdokna sanghae argana, molo tonga tail dokdokna limang hae argana, molo satail dokdokna sampulu hae argana. I ma surat ni uhum, ale Toga di Bakkara!»

»Ia na di dalom laut, molo tubu i sogot, Sisinga Mangaradja ma bahen goarna.» Boti ma hata ni surat i dibahen Batara guru.

Dung ni, djumpa ma padan sitolu borngin i didonghon ma ditaruhon Leangleang mandi tu toru on. Songgop ma ibana tu bongarbongar ni bagas ni radja i, Dung ni diïda ma nametmet di alaman, »boti ma i, hamuna di alaman i, donghon hamua djolo midjur radja i tu djolo ni bagas on!» boti ma didok Leangleang mandi. Laho tu bagasna sinuruna i: »boti ma i, radjanami, tu toru on djolo ho didonghon Leangleang mandi!» boti ma ninna nametmet i. »Olo ba anak,» boti ma didok radja i, djadi midjur ma radja i tu toru. Dung ni, djongdjong ma ibana di djambur i,» aha ma di ahu, ale pidong surusuruan?» boti ma ninna. »Olo, radja nami, husuru pe mandjou, ho na didonghon radja i do ahu manaruhon pustaha parbuhitan, parhalaän pandapotan dohot surat ni uhum!» boti ma ninna Leangleang mandi. »Olo ba pidong surusuruan, molo i ma tinaruhonmu tu toru on, djadi ma tutu!» boti ma didok radja i. Djadi didjalo ma surat binoan ni Leangleang i. Dung ni dilehon ma djolo mangan dahanon binorna hunik pidong i. Dung sun mangan, »laho ma ahu mulak radjanami,» boti ma didok Leangleang i. »Olo ba pidong surusuruan,» boti ma didok radja i: djadi laho ma Leangleang mulak ma tu gindjang.

»Dung ni, sampe onom taon ro ma djolma ni radja i, »boti ma i, sianak ni namboru, laho ma ho mandjalahi parbue ni Galagala

sirumonding bulan na mamungha malamun di lambung ni bonan dangha i, molo adong i dapot ho, ra tubu ma na di dalom laut!" boti ma didok djolmana i. "Olo ba boru ni radjanami, anggo i do pinangido ni roham, asa tolhas haroan, ua mansot tu dia, hudjalahi!" boti ma ninna radja i.

Dung ni, didonghon ma naposona boruboru manduda djomur. Dung sun diduda, disuhati ma dua pulu solup bahen bohal nasida. Dung ni, diarahon ma naposona lahilahi dua halak marboan dahanon i. Dung ni, laho ma nasida, sadi mardalan ma nasida ganup ari, ganup borngin. Dung ni, sahat ma nasida ro di tombak Sipujuan, djumpa nasida djolo homang, disunghun ma i, "boti ma i homang Sampuara tunggal, didia adong diïda ho bona ni Galagala sirumonding bulan?" Sabulan manirsir ma hami na mordalan di tombak on, sai i do na hudjalahi hami, lan soada do adong djumpa hami, anggo tung adong diboto ho barang didia, paboa ma di hami" boti ma didok radja i. "Olo ba radjanami, anggo bona ni Galagala sirumonding bulan adong do paboaonghu di hamu. alai anggo na marpabue, indada huboto, ai nungga leleng ahu indadong sian i. Topot hamu ma tu aek Sirindang laut adong numaing bona ni haju. Turituri malam na bolon, tu si ma hamuna laho tampak do i dohot bona ni Galagala i," boti ma didok homang inon. "Olo ba homang, molo di si-ma hape bona ni Galagala i, hutopot hami ma tutu," boti ma ninna radja i, djadi laho ma nasida tutu.

Sampe nasida tolu ari mardalan, sahat ma nasida ro di aek Sirindang laut, ditopot nasida ma bona ni Turituri malam na godang. Dung ni, diïda ma bona ni Galagala i, dibereng ma tu gindjang. nungga marrara diïda parbuena i, didonghon ma naposona i sahalak manaek tu gindjang. Dung ni, dibuat ma parbuena i digohi sada anghadangan. Dung ni, midjur ibana tu toru. Dung ni, mulak ma nasida. Nungga sampe dua bulan manissir nasida na mardalan i Dung ni, sahat ro ma nasida ro di huta, dilehon ma tu djolmana i, dipangani ma tutu parbue ni Galagala i.

Dung ni, sampe na sipitu taon i ro ma udan sitompo langit, ro ma habaha, ro ma begu tu huta i, ro ma dohot babiat, ro ma dohot arimo tu huta i, midjur ma porhas sian gindjang dohot ampilas [1]. Dung ni, tubu ma na di dalom bortian i. Dung ni, marbendjur ma begu di alaman, masilelean ma babiat, masisoroan ma arimo, sai pahaepahulu ma porhas dohot ampilas di tonga ni

[1] Geesten, die zich in de gedaante van een witten nevel vertoonen.

alaman. Dung ma sahat tubu na didalom bortian, tangis ma tutu, *dibereng inana i ma dilana nungga songon imbulu ni bisa imbulu ni dilana i.* Dung ni, diseat ma pusokna i ditanom tu tombara [1]. Dung ni, dididi halak ma posoposo i dohot inana i. Dung ni, dilalo ma tu lambung api. Dung sun ma dilalo, manoro ma porhas di tombara, disoro ma pusokna tinanomna di tombara i diluanghon ma tu gindjang. Dung ni, logo ma udan, sonang ma habahaba, mulak ma begu tu harangan dohot babiat, dohot arimo tu harangan.

Dung ni, sampe sabulan dung tubu anakna i, dipaharoan ma tutu, dibahen ma goar ni anakna i Sisinga Mangaradja. Dung ni, godanggodang ansimun ma anak i.

Nungga sampe dolidoli, ro ma amana i dilehon ma dibasa anakna i suratna di tanduk ni horbo i, dilehon ma dohot surat ni parbuhitan dohot surat ni uhum i. Dung ni, sai dibasai anakna i ma salahut surat i. Dung ni, didok na tu amana i, "boti ma ia pe ia hubasa surat na di tanduk ni horbo on inghon manami hita, ninna asa ma uli", boti ma ninna anakna i. "Olo ba amang, anggo i tongon do i tona ni ompun na hinan:" boti ma didok amana i. Dung ni, martahi ma nasida, djumpa ma ari na uli bulan na denggan, marhobasi ma nasida dibuat ma haju sarumarnaek [2], dibuat ma bulung ni borta dohot sanggar dohot andudur dohot bulung baringin dohot riaria. Dung sun dibuat nasida, diboan ma tu huta, dipagohon ma di tonga ni alaman hau sarumarnaek i, diborotton ma horbo tunggal na bolon. Dung ni, tole ma naposo mandudai dahanon bahen nitak dohot sitompion. Dung ni, tole ma potangna i, marpio mangan nasida. Dung sun mangan, tole ma nasida margondang sahat torang ari. Dipaidjur ma tu alaman hohas, ro ma radja i dipadjongdjong ma ompon didjolo ni bagasna i masitaruhon dahanonna ma parripena i saluhutna. Dung ni, nungga gok ompon i dohot ompon nasida i, dibalut ma dohot ulos sandang dohot hohos surta na gorsing. Dung ni, hundul ma halak Sisinga Mangaradja. Dung ni, martonggo ma ibana, ditonggo ma Boraspati ni tano dohot na martua sombaon, dohot debata na tolu. Dung sun ibana na martonggoi, dimeme ma dahanon i.

"Asa turun do hamu, ompung debata di atas!"

---

[1] Substantivum gevormd van di-toru-m-bara; de ruimte onder het huis.

[2] De hier genoemde houtsoorten worden gebezigd tot het vervaardigen van slachtpalen.

„Asa mananghe ma hamu debata di toru!"
„Asa humundul do hamu debata di tonga on!"
„Turun do hamu namana gurunghu!"
„Na guru songta, na guru songti!"
„Asa songta-songti do ahu!"
„Maranak debata, mulana diparananghon!"
„Debata mula djadi!
„Maranak debata, mula djadi diparananghon!"
„Debata mula himpal!"
„Maranak debata, mula himpal diparananghon!"
„Debata mula borti!"
„Maranak debata, mula borti diparananghon!"
„Debata mula tubu!"
„Maranak debata, mula tubu diparananghon!"
„Debata mula hundul!"
„Maranak debata, mula hundul diparananghon!"
„Debata mula tindang!"
„Maranak debata, mula tindang diparananghon!"
„Debata mula djalan!"
„Maranak debata, mula djalan diparananghon!"
„Debata mula hata!"
„Maranak debata, mula hata diparananghon!"
„Debata mula iang!"
„Maranak debata, mula iang diparananghon!" [1]
„Asa songta-songti do ahu!"
„Mormeme, morhontas parbue padiruma tondi on!" [2]
„Asa ung ma, ale dajang Abetan, Dajang Ngabetun soada marparang'" [3]
„Ia huparang do dainang, lagia dapot mangolu!" [4]
„Hutanom pe, dainang, lagia dapot huïda, dainang!"
„Na hupauliuli inang, hupagodanggodang inang, na pagodanggodang ahu inang! Na huparhamaol inang, na marhamaolhon ahu!"

---

[1] Vermoedelijk slaat dit deel op hemzelf, daar wij lezen: „Goden, oorsprong der majesteit. Die een god tot zoon heeft, oorsprong der majesteit van het geborene", doch duidelijk is dit deel der *tonggotonggo* ons niet.

[2] Vrucht tot doen thuisblijven der ziel, beteekent rijst.

[3] De beide Dajangs, hier genoemd, ontbreken in het Wrdb.; respectievelijk zijn het, naar een hnds. uit Nai Pospos, versierde namen voor *dissel* en *bijl*.

[4] Vermoedelijk bedoelt hij met *mangolu*, bewoonde dorpen.

"Ia huamburhon, dainang didjulu, hudapot, dainang didjae!"
"Ia huamburhon, dainang didjae, hudapot, dainang, didjulu!"
"Huliathon ma, dainang liat desa na uala on! [1]
"Asa liat ma ho tondi madingin, tondi matogu!"
"Asa ho ma hape na hutinggalhon di tano pulu Morsa on panauran barita on!"
"Asa pansaur do barita ni amanta sidjanggal bulang-bulang, amanta pangulu di huta, barita ni inanta, boru tuan lean na mangunsande di tiang bosi rea, na hundul di amak-tihar!"
"Asa parea do baritanami mahoras, madingin, barita tormeme morhontas parbue padiruma tondi on!"
"Asa ung ma, ale inang Doria tundjuk galagala!" [2]
"Asa borhat ma parundjuk sian toding banua sada, diboan niundjukna mas gok sada parmasan! Dipaborhat parmahan na paribat sisibara, diïringhon ma horbona sampulu sada, diboan dape bosi saästa bahen pasakpasak ni bara. Masuk horbo tu bara, upanta dape upai marmeme, marhontas di parbue padiruma tondi on, ompung na gurunghu, debata Asiasi!"

Asa boti ma ninna radja i na mormemei, asa manontor ma ibana. Dung tolung ombas ibana manontor, mardungdang ma ibana.

"Na songon pahu!"
"Na songon hodong!"
"Na songon ahu!"
"Sidongan mangomo!" [3]

"Amang bahen ma djolo radja na ualu! [4] Batara guru humundul [5], na songon hilap sumormin di tanganna siambirang i, na songon porhas manoro sian tangan siamun i! [5] Tembal segala radja na

---

[1]) *Pasakpasak* is volgens het Woordenb. klapbus, doch is deze hier een als hamer gebruikt stuk ijzer.

[2]) Welke geesten onder dezen naam worden begrepen, bleef ons onbekend.

[3]) „Makkers, loontrekkers", zegt hij, wijl zij na den dans en de muziek zullen worden onthaald.

[4]) De acht bespelers van het volledig orkest.

[5]) Muziekanten. Zij moeten hun trommelstokken zoo snel bewegen, dat het is alsof het in hunne handen bliksemt.

lima uduran [1], papitu siadjar baba [2], na pinasak ni damang i! Siadji marruang porhis [3], na malo marhata, na tiniop ni damang i! Siadji maringoringo [4] binahen ni tangan pasoluk! Asa bahen nama djolo gondang ni tano Hadjongdjongan on!" boti ma ninna. Ro ma pargousi i dibahen ma tutu, manontor ma ibana Dung ni, "dibahen nama djolo amak panontoran!" boti ma ninna. Dung ni, dibahen ma tutu bahen na muse ma gondang ni ompunta Na bongbong di djae na bongbong di djulu, Siboru haruaran, Siboru hamasuhan [5]. Dung pe i, "asa bahen gondang ni Radja Rumbia, radja parsanggul pinulungan". Dung pe i, "bahen gondang Simandjodak na dos so masilehonan, sahata so masioloan, dua do ibana masidjolondjoloanan; di gindjang uluna, di toru matana, di djolo tanggurungna, di pudi butuhana!" [6] boti ma didok radja i. Djadi dibahen ma tutu, manontor ma ibana. Dung mansohot ma ibana djolo

Dung ni, "bahen, damang, ma muse gondang ni opunta Batara guru doli dohot gondang ni guru, asa susur diadjari ahu nannon hata ni tonggotonggo parusap parsantabian on", boti ma ninna. Djadi dibahen ma gondang i. Dung ni manontor ma ibana. Dung ni, dipasohot djolo na manontori tole ma ibana.

"Asa ung ma, ale inang Naga di hasiangan radja rimba di talun da ba ompung!"

"Asa Tuan radja Patpat radja, ma hape mula ni tungho boroton!"

"Radja Limbang baringin, mula ni sanggul na bontar!"

---

[1] De vijf pauken.

[2] De trom.

[3] Vorst zundgathebber enz. de fluit.

[4] Een gebarsten gong, die geslagen wordt tusschen de andere instrumenten door om het tempo te wijzigen. De benamingen 1—5 zijn alle *pangaraksaon* betitelingen, die wij gedeeltelijk in een handschrift uit Naipospos afkomstig verklaard vonden.

[5] Aangaande den aard der hierbedoelde muziekwijzen kunnen wij geen nadere inlichtingen geven.

[6] Ten einde oningewijden ook iets te genieten te geven van de raadselen, waarin de Batak bij feesten als hier beschreven spreekt, volge hier de vertaling der beschrijving van den laatsten dans. „De stappers (beenen), die gelijk zijnde elkander niet iets geven, eensgezind niet tot elkander ja zeggen, twee in getal elkander trachten voor te komen, vóor zijn hun ruggen (de scheenbeenen), achter hunne buiken (de kuiten), beneden hunne oogen (de enkels), boven hunne hoofden de (knieën). Hiermede wordt de regelmatigheid van den dans uitgedrukt, doch begrijpe het wie kan.

„Radja Purha sajang ma hape mula ni ari manaek!” [1]
„Radja Dipinpin puti ma hape mula sisuan unte munghur!”
„Radja Manim di ahasa mula ni sisuan hunik, sisuan baoang!”
„Radja Manongsang laut ma hape sipisȧt panguruson i ma hape sipanaekhon hasongtian!”
„Asa songtihon ma hami on na gurunghu so mahua di djolo, so mahua di pudi!”

Boti ma ninna na martonggo i.

Dung mansohot ma ibana na martonggo i, didonghon ma namora manontor. Dung sun manontor, didonghon ma parripena i manontor. Dung ni, sun ma nasida manontori, ditarui ma djolo ogung i tu bagas dohot tataganing i. Dung ni, ditullang ma horbo i, dilapa ma di alaman i. Dung ni, diparboan ma tu bagas, dilompai ma djuhut inon, dilompai ma dohot indahan. Sun masak saluhutna, tole marpio mangan, dipioï ma saluhut pargonsi dohot namora i dohot parripena i saluhut. Dung ro napinio i saluhut, tole ma nasida mangan. Dung sun mangan, tole ma diulahi nasida manontor. Dung ni, didonghon ma surusuruan boruboru manontor. Dung sun i na monontor i, didonghon ma surusuruan lahilahi manontor. Dung sun i manontor, didonghon ma datu manontor. Dung tolung ombas manontor, dilehon ma sitompion panggohi. [2] Dung ni, disumbiahon ma tu Boraspati ni tano, tu na martua Sombaon, tu Debata na tolu. Dung sun disumbiahon, didonghon ma disuhui pargonsi i gondang i. Dung ni, manontor ma ibana. Dung ni, dilehon ma sitompion i tu suhut i. Dung ni, dilehon suhut i ma dahanon tiga rupa na gorsing di siamun, na bontar di sihambirang. Dung ni, didaïk ma sabesabe, dihunghupi ma sitompion i di pangumbari i dohot lage. Dung ni, dibahen ma gondang turtap. Dung pitu hali mangurdot datu i, disampakhon ma dahanon i, sian siamun tu sihambirang disampakhon, sian hambirang tu siamun disampakhon. Dung

[1] Dat het geheugen den Batak bij het gebruiken der *pangaraksaon*-woorden wel eens parten speelt, is niet te verwonderen. In zulke gevallen zegt en schrijft hij maar wat op den klank af. Zoo is Purha sajang onzin en moet daarvoor gelezen worden Purba sijang. Radja Manim is eveneens fout en moet luiden R. *manimpur*. De overige namen dezer *tonggotonggo* zijn in hoofdslechts versierde uitdrukkingen voor de plant, die het daarachter genoemde levert.

[2] Een offerkoek van welke alle deelnemers aan het feest, na afloop daarvan, een stuk krijgen.

ni, diïntopi ma damar. Dung ni, ro pargonsi diruguthon tataganing. Dung ni, marsaesae [1] ma parogung. Dung ni, didonghon suhut i ma dibahen surusuruan panganon. Dung ni, didonghon ma mangan pargonsi i saluhut. Dung sun mangan, disurdunghon ma handungan tu pargonsi i. Dung sun marnapuran dipaulak nasida ma handungan i. Dung ni, manghatai ma nasida, sun manghatai diparboan nasida ma tataganing i midjur ma nasida du toru. Dung torang ari dibuat suhut i ma sada manuk na hatiuran na gorakgorahan bahen sitarahuak [2]. Dung ni, ditilik ma gorakgorahan i. Dung ni dilompa ma tutu. Dung ni sun masak, tole ma nasida mangan. Dung sun mangan, marnapuran be ma nasida. Dung ni, manghatai ma radja i, disunghun ma datuna i „nungga sun ulaonta gurunami ba paboa horashoras dingindingin, hadadao ni begu donok ni parsaulian”, boti ma ninna radja i. „Olo radjanami, anggo taringot nidokmi, dao ma tutu gora donok parsaulian, alai hudok pe songon i ba i ia amanta i na tung marulak ma i tu begu ni ompuna tu begu ni amana”, boti ma didok datuna i. Dung ni, sun ma nasida na manghatai. Dung ni, midjur be ma tu toru. Dung sun ma ulaonna i, didjomur ma sabesabe tu toru.

Dung sampe sataon honsa na margondang i, didonghon Toga Bakkara ma anakna i masiulos djugia djobit mandailing [3]. Dung dibuat anakna i ma ulos i, sampe sabulan mate ma amana i. Dung ni, dipaturun ma amana i. Dung sun dipaturun, sampe sambulan, mate muse ma dohot inana i. Dung ni dipaturun muse ma inana i, sun dipaturun, ditanom ma inana i.

Dung ni, laho ma ibana mardjudji, dipandjudjihon ma saluhut arta tinadinghon ni amana i tading tombal gordangna ma dohot parinse dohot hudjur dohot piso dohot ogung i nama na tading tinadinghong ni amana. Dung ni laho ma ibana tu huta ni namboruna i. Dung ro di huta dipangido ma djuhut di namboruna i. „Olo bo apang Singa Mangaradja, mangido djuhut ho di ahu, indadong djuhut lehononhu di ho, atik sura ni nadong pe djuhut di ahu rahanan mate boti unang dipangan ho”, boti ma ninna namboruna i. „Olo ba namboru, tung rahanan ma mate boti pinahanmu unang hupangan, tung so dihabiari ho be tondinghu so

---

[1] „Zich vrijspreken” van de muzikanten, door de bekkens nog eens te laten klinken om te toonen, dat zij er geen barsten in sloegen.

[2] Is hier de naam van het maal zelf van den offerhaan bereid.

[3] Waartoe het aantrekken van dit Mandailingsche gewaad moet dienen, is ons onbekend.

dihabiati ho be debata″, boti na didok radja i. ″Olo ma tutu aha ma na huhabiari, ahu do sombaon, ahu do debata, sasada gadja bonggaron na habiaranhu″, boti ma didok namboruna i. ″Olo ba namboru, molo nungga songon i didok ho, nungga sada dipojop roha, laho ma ahu djolo″, boti ma ninna. Djadi laho ma ibana tu pardjudjian.

Modom ma ibana, sai marpinghir ma ibana saborngirna i. Dung torang ari, laho ma ibana mordalan tu huta ni radjanta Patuan radja babi. Sahat ibana ro di huta, disunghun ma nametmet ″dia do bagas ni radja i, ale sinametmet?″ boti ma ninna. ″I ma na balga i bagasna!″ boti ma didok nametmet i; djadi laho ma ibana tu bagas. Dung ni hundul ma ibana, disurdunghon ma hadjutna tu djolma ni radja i. Dung ni marnapuran be ma nasida. Dung ni, manunghun ma ibana ″tu dia laho radja i, ale inang?″ boti ma ninna. ″Olo ba amang, anggo radja i, nungga laho mardalanan, sitonghinon pe laho!″ boti ma didok djolma ni radja i. ″Olo inang, molo na dung laho ma ibana mardalanan nape, laho do dohonon, alai na tois ma ibana di donganna radja, alai ro pe ahu tu hutaon, martangiang do ahu di ibana, unang laho barang tu dia hape tung laho do ibana″ boti ma didok radja i.

Hape na laho do martabuni radja i tu gindjang palu. Nungga menghel do ibana umbege hata ni radja i. Dung ni. tole potangna i, didonghon djolmana i Sisinga Mangaradja mansipanganon. ″Indadong hupangan denghe, alai molo adong pahu bahen inghau, olo do ahu mangan″ boti ma ninna, djadi lan soada mangan do ibana, laho midjur tu toru, modom ibana tu bonggarbonggar ni sopo. Dung torang ari laho ma ibana [1] tu balian dipambuat ma pahu bahen inghauna. Dung ni masak sipanganen didjou ma ibana, ro ma tutu. Dung ni hundul ma ibana. Dung ni ditiop ma pahu i, martangiang ma ibana.

″Debata na tolu, tangihon hatanghon, anggo na tutu do ahu tinongos ni radja na sangap, sian hamu debata, anggo na tutu do ahu, na dohot radja di hami djolma na tinompamon, anggo tung na rap odjak do hami dibahen hamu dohot radjanta Patuan radja babi, anggo na tutu do ibana radja ni urang solam, ahu radja ni urang batak nannon; ro ahu tu huta on, tumopot ibana, tung dituntun ma mardalanan ibana,

---

[1]) Namelijk Patuan's vrouw.

sidalianna pasidinghon ahu, sadi humatop ibana mulak sian pardalanan i, ba ia pahu na hubuat on inghaunghu ma on, ai dibuat dainang on do manuk panganonhu, indadong ahu olo manganton, dibahen na so padjumpa i hami.″ Boti ma ninna. Djadi dibereng ma tu gindjang, ditiop ma hodong ni pahu i, ro ma roha ni halak Patuan radja babi: ″anang ma ulaning dai ni pahu i dipangan, dibahen rahanan i dipangan asa djuhut manuk?″ ninna rohana di bagasan [1]. Djadi mandulo ma ibana sian bogasan paluna i. Ro ma Sisinga Mangaradja diïda ma bohina, djadi menghel be ma nasida, djadi midjur ma radja i sian gindjang, dipatampak nasida ma hundul. Dung ni, manghatai ma nasida. ″Aha ma niulam, da ampara doli, dibahen na ro tu huta on?″ boti ma didok radja i. ″Olo ampara, ro pe ahu tu huta on, adong ma na huüla, na mangalap pinahanmi [2] do ahu, asa huboan tu hutanghu djolo, asa hupaborhat djolo mamorpor huta ni namborunta,″ boti ma ninna. ″Olo ba ampara, molo gadja sibonggaron ma nialapmu tu huta, dibahen na ro, djadi do antong, alai hudok pe songon i, molo naing indjamonmu sian ahu, djalahi ma di ahu djolo lahilahi silandi susu, boruboru sibontar obuk sada, sibidang pinggol sada, ba djalahi muse di ahu lote na marlailai, manuk sabungan na martinaru″ boti ma didok Patuan radja babi. ″Olo ampara, anggo i maradatua tung djumpai,″ ninna.

Dung ni, laho ma ibana mardalan tu tano Pagar sinomba, bonghot ibana tu huta, diïda na mamolus di alaman lahilahi silandi susu. Dung ni, disunghun ma na di sopo i: ″anak ni ise ma i leatni silandi susu i?″ Olo djeana do i da, barang ise nampunasa anak i! Olo atik anakhu songon i, hulehon do i tu halak, dohot ahu dipadjeadjea deba behenonni!″ boti ma ninna. ″Olo radjanami, ia i atik nadong halak na olo mandjalo inda dilehon do tu halak i, anggo i mabiar do halak mandjalo″, boti ma didok isi ni huta i.

Dung ni, bot ma ari, piopio na radja ni huta i mansipanganon. Dung ni, laho ibana tu bagas, mangan ma nasida. Sun mangan midjur ibana tu toru. Dung ni, martandang ma ibana tu bagas ni nampunasa anak i. Dung ni huudul ma ibana marnapurannapuran.

---

[1] Deze nieuwsgierigheid van Patuan zal wel als aardigheid bedoeld zijn.

[2] *Pinahanmi*, „hetgeen door u onderhouden wordt", slaat hier niet op vee, doch op den olifant.

Dung ni, disunghun ma isi ni bagas i, "ise ma hamu nampunasa anak na sumalin i, ua tanompon hamu ma anakmuna i dohot hamu dipadjeadjea ba dibahen i", boti ma ninna. "Olo amang ahu pe nian nungga biasan mida i, alai indadong barani ahu, anggo mananompon, atik nadong halak marboan i rahanan ma i diboan unang hupaidaida," boti ma didok nampunasa anak i. "Olo ba inang, molo songon i, di ahu ma i anakmuna i, anggo taringot nasa djea sai di ahu ma i, atik beha pe didok halak, tu ahu ma païling hamu" boti ma ninna". "Olo amang, molo songon i, boan hamuna ma tutu, alai tung adong pe djea ni, ba di hamuna ma (na) i," boti ma ninna. "Olo inang," boti ma ninna radja i, djadi diboan ma tutu,

Dung ni, laho ma ibana tu huta ni radja Padang so boluson. Bonghot ibana tu huta, hundul tu toru sopo, diïda mamolus di alaman boruboru si-bontar obuk. Dung i, disunghun ma na di sopo i, "anang boru ni ise ma i sibontar obuk i, djea ni nampunasa boru i do boruna i?" boti ma ninna. "Olo ba radjanami parboru i pe nungga bizasan di si, dibahen na soada halak na olo mandjalo'", boti ma ninna donganna na di sopo i. Dung ni, potang ma ari dipiohon radja ni huta i ma ibana mansipanganon, djadi laho ma ibana mansipanganon, sun mangan, midjur ma ibana. Dung ni, laho ma ibana martandang tu bagas ni parboru i. Dung ni marnapuran ma nasida, sun marnapuran, disunghun ma isi ni bagas i, "ise ma leatni nampunasa boru i, olo didjeadjea deba do nampunasa boru i?" boti ma ninna radja i. "Olo amang, anggo nampunasa boru i ahu do nian, alai soada mangate ahu mananom, atik adong halak na olo mandjalo hulehon ma nian," boti ma ninna parboru i. "Olo ba inang, molo songon i, di ahu ma lehon hamu marsogot, anggo di hata ni halak na so gabe sai tu ahu ma païling hamu, djea pe di ahu do i sandok na so gabe sai di ahu ma i," boti ma didok radja i. "Olo ba amang, molo nungga didok hamu songon i, boan hamuna marsogot," boti ma ninna parboru i. Dung ni, midjur ma ibana, laho modom tu sopo. Dung ni, torang ari diboan ma tutu boruboru i.

Dung ni, laho ma ibana mardalanan tu huta Sidjoü. Sahat ibana ro di huta, hundul tu toru sopo, diïda mamolus boruboru sitabir pinggol. Dung ni, dipiohon radja i ma ibana mangan. Dung sun mangan, midjur tu toru, laho ma ibana tu bagas ni parboru i. Dung ni marnapuran ma nasida, sun marnapuran disunghun ma parboru i: "ua lehon hamu ma di ahu, ba sai dipagodanggodang

hamu sipadjeadjea halak," boti ma didok radja i. "Olo amang, talup rohamuna di ahu, unang sai dipadjeadjea deba, boan humuna ma tutu," boti ma ninna parboru i. Dung ni, sun ma nasida manghatai, midjur ma ibana tu toru, laho modom tu sopo. Dung torang ari, sun ibana mangan, diboan ma boruboru i.

Dung ni, borhat ma ibana laho tu huta ni Patuan radja babi, diboan sada manuk sabungan. Dung sahat ibana ro di huta, dilehon ma binoanna i tu radja i. Dung ni, didjalo radja i ma tutu. "Nungga adong djalo ma diboan ho, dia ma lote na marlailai dohot manuk sabungan martinaru?", boti ma didok radja i. "Olo ampara, anggo manuk sabungan na marpira on ma na huboan on, alai anggo lote na marlailai marsogot pe hubuat," boti ma didok. "Olo ampara, molo na marpira ma i manuk i, dia ma pirana?" boti ma ninna radja i. "Olo, molo naeng idaonmu djadi do antong", boti ma ninna. Dung ni, martangiang ma ibana.

"Ale sumangot ni damang, sumangot ni daompung, begu ni dainang, tangihon hatanghon, anggo na tutu do ahu sinahat ni debata, sai marpira on manuk sabungan on!" boti ma ninna. Dung ni, dipeakhon manuk i, dipaima satonghin, nungga pullit dua pirana i. "I ma, ale ampara, pira ni manukta i," boti ma ninna. Dung ni, dipadjop ma pira ni manuk i. Dung ni, mangan ma nasida, sun mangan, sai marhata ma nasida saborngiuna i.

Dung torang ari, "dia ma, ale Singa Mangaradja, lote na marlailai, asa hudjou gadja sibonggaron, asa gira diida ho," boti ma didok radja i. "Olo ampara, beta ma tutu," boti ma ninna. Dung ni, laho ma nasida tu alaman, djongdjong ma Sisinga Mangaradja. Dung ni martangiang ma ibana. Dung ni habang ma lote na marlailai sian gindjang, songgop ma tu botohonna. Dung ni, ditanghup ma tutu lote i, dung ni, dilehon ma tu radja i. Dung ni, dipabonghot radja i ma lote i tu bogasan harandjang bosi. Dung ni, laho ma nasida tu djampalan na bidang. Dung ni, djongdjong ma nasida na dua, ro ma Patuan radja babi didjou ma gadja sibonggaron. Dung sun ibana mandjou, dipaima satap napuran lelengna, ro ma gadja marngair tu nasida, ro ma radja i ditiop ma bulele ni gadja i. Dung ni, ditogu nasida ma tu huta. Dung ni, 'bot ma ari mangan ma nasida, dung ni manghatai ma nasida.

Ia torang ma ari, dung sun mangan, marhobas ma ibana. Dung ni, dipangido ma "dia ma ihotna hubahen, ale ampara, asa unang

mangarunta anghining di dalan i", boti ma ninna Sisinga Mangaradja. "Olo ampara doli, anggo ihotna on ma bahen baion loging on, ba laho ho marhoda tu tanggurungna i, on ma pataittait ihotna on" boti ma didok radja i. Djadi laho ma ibana marhoda tanggurung ni gadja i, sai ma ditiop baion loging i.

Dung ni, sahat ma nasida ro di adian dolok Lesa, manggius ma gadja i, nungga mauas, soada minum, indadong tarbahensa be mardalan. Dung ni, martangiang ma ibana.

Ompung na martua sombaon, ompung debata na tolu, anggo na tutu do ahu radja na marsangap na marbadia, djadihon aek inumon ni gadjanghon, unang mate" boti ma ninna. Djadi ditundjang ma tano i, pintor marbullakbullak ma aek sian toru, djadi minum ma gadjana i.

Dung ni, laho ma nasida, sahat ro di huta, diborothon ma gadjana i.

Dung ni, torang ni arina martona ma ibana, "boti ma i amang, hamu pamolus i, paboa hamuna tonanghon tu namboru; marsogot ditagam ma ahu, ro ma ahu marboan gadja sibonggaron. Ia na hian hata ni namboru, tombal gadja do ninna habiaranna, anggo sombaon ninna indadong habiaran, debata pe indadong habiaranna, on pe, amang bao pamolus, paboa hamu i tonanghi tu namboru", boti ma didok radja i. "Olo radjanami, molo nungga didok ho songon i, hupaboa hami pe", boti ma didok partonanna i.

Dung ni, laho ma nasida, sahat ro di huta ni tinopotna i, dipaboa ma tu djolma ni radja ni huta i. "Ia ho boru ni radjanami, Boru na udjar na pande [1], marsogot tagam ma radja i Sisinga Mangaradja ro, ma ibana marboan gadja sibonggaron", boti ma didok pamolus i. Dung ni, laho ma nasida.

Dung ni, marpinghir ma Siboru na udjar na pande, "laho ma ahu manombanomba apanghi, unang ro ibana tu hutanghon marboan gadjana i", ninna rohana di bogasan. Djadi laho ma ibana, sahat ro di huta ni apana i, disomba ma radja i pitu hali, "manomba ahu di ho, ale apang, unang diboan ho gadjami tu hutanghi, anggo taringot panghulinghu sala dompak ho, djuhut daon ni sala, mas daon ni pipot, hugondangi ho di tonga ni alaman, hutambat dua horbo panganonmu, husuhat mas sapinggan ribar bahen daon ni panghuling na sala, ale apang", boti ma didok namboruna i. "Olo ba namboru, tung pitu horbo di djae pitu horbo di djulu

[1] De naam van Tante.

diboronton ho bahen panganonhu, indadong hasundatan, inda sai huboan gadja sibonggaran tu hutami, da namboru,

Ai imput ni sampuate,
Dipurpurhon runghisa,
Inda sadi halungun ni ate,
Na sametmet ni lisa [1],

On pe da namboru, mulak ma ho tu hutam, morsogot ro ma ahu tu hutami", boti ma ninna radja i. "Olo ba apang, molo so siat di ho tangan manomba, hata marhuhuasi, beha bahenon, adong tarpasiding hosa mate, ale apang, molo ho mamunu ahu, sahat do ahu tu begu ni ompunta", boti ma didok namboruna i. "Olo namboru, laho ma ho mulak tu hutam, papatare hian paganonmu sabornginon dohot panganon ni damang boru", boti ma didok radja i.

Dung ni, laho ma namboruna i sai mangan, dung ma ibana sapandjang dalan i. Dung sahat ro di huta, ditullang ma sada horbo tunggal na bolon, dipangan nasida sahuta i. Dung ni, ditullang muse ma lombu djonggi na bolon, dipangan nasida. Dung ni, dibuat mas sian bogasan hombung. Dung ni, diduda ma tu losung, sun diduda, diboan ma tu bagas, sai dipansabursaburhon ma di bagasna i. Dung torang ari, sai mangan, dung ma ibana di bagasna i dohot di alaman i.

Dung hos ari, ro ma tutu radja i [2] diboan ma gadjana i. Dung ni, diporpor ma sian balian sahat ro di huta. Dung ni, diporpor ma bagas ni namboruna i, djadi mate ma namboruna i dohot amang boruna i, ripas ma saluhutna na sahuta i. Dung ni, mulak ma ibana, diboan ma gadjana i mulak tuhutana i. Dung ma i, gabe ma halak Sisinga Mangaradja.

Ba i ma parmulaänna, i ma dibahen sai sundut marsundut nannon, margoar Sisinga Mangaradja, binahen ni debata ma i sian banua gindjang, sian i mungha ni uhum, dibahen diboto halak nannon païngotonna.

[1] De vederen der *sappuate*,
Worden afgeschud door de *rukkisa*.
Niet vergaan de grieven van het hart,
Al zijn zij ook zoo klein als een luis.

[2] Sisinga Mangaradja.

AANTEEKENINGEN.

De heer J. H. Meerwaldt, die als zendeling-leeraar vele jaren onder de Bataks verkeerde en door zijne geschriften over dit volk ook voor de lezers der Bijdragen allerminst een onbekende is, heeft de groote welwillendheid gehad nu reeds aan mijn in noot 2 blz. 13 geuit verzoek gevolg te geven, door zoowel eenige in het Wrdb. ontbrekende opgaven aan te vullen, alsook, door enkele opmerkingen aan eenige wetsartikelen toe te voegen, deze zeer aan duidelijkheid te doen winnen. Opdat deze mijn stuk ten goede zullen komen, worden zij hier alsnog opgenomen. Verder is het mij een behoefte den heer Meerwaldt hier openlijk mijn dank te betuigen voor zijn hulpvaardigheid mij bij de correctie betoond, daar mijn onverwacht vertrek naar Nederl. Indië mij niet toestond daaraan de noodige zorg te kunnen besteden.

(1) *Sibaso.* In Mandaïling is de persoon, die met dezen titel aangeduid wordt, doorgaans een man, die lezen kan en met de *hadatuon* vertrouwd is. In Toba evenwel is de *sibaso* steeds een vrouw, die in de eerste plaats als vroedvrouw optreedt. De functie van medium, *hasandaran ni begu* of *djudjungan*, gaat daarmede wel gewoonlijk gepaard, doch stempelt als zoodanig iemand niet tot *sibaso.*

(2) *tami.* Dit feest is in Silindung en aan de Z. O zijde van het Tobameer geheel onbekend. Dikwijls, juist omdat het in het Bat. Wrdb. zoo herhaaldelijk genoemd wordt, heb ik er naar gevraagd, doch men kende het niet. Wel is *tami* in gebruik, maar alleen als grondwoord van *manamihon* gelijk *mangasihon*.

(3) *datu.* Het gaat bezwaarlijk *datu* met priester gelijk te stellen, daar de functie van dezen o. a. het brengen van een offer door den

suhut, d. i. het oudste stamhoofd wordt verricht. Een *datu* is alleen wichelaar en medicijnmeester. In verband hiermede is het verschil tusschen *datu* en *guru* als volgt: eerstgenoemde behoeft niet alles wat tot de *hadatuon* behoort te weten maar de laatste wel, zoodat *guru* slechts de titel van geheel volleerde *datu*'s kan zijn, die deswegen den titel van *guru*, leermeester, dragen.

(4) Toga di Bakkara. De legende, die zich aan dezen naam vastknoopt, is louter fictie. Inderdaad is de tegenwoordige S. M. de tiende, die dien titel voert. De vader van den eersten S. M. was Radja Intubungna van de *marga* Sinambela. Bakkara, Sihite en Simanullang zijn de naast verwante *marga*'s, die met de eerstgenoemde, welke naar geboorte de jongste is, van Radja Oloan afstammen. Mijne onderzoekingen in deze hebben de destijds door den Controleur P. A. L. E. van Dijk gepubliceerde genealogie der S. M.'s volkomen bevestigd.

(5) Tuan na bongbong, Heer, die verspert, schijnt een toespeling te zijn op het feit, dat zijne *marga* met hem afsluit scil. versperd is, en met Toga Bakkara onder een anderen naam wordt voortgezet.

(6) Sulusulu is hoogst waarschijnlijk de op de hoogvlakte brandende *"api na so ra mintop"*, een bruinkoollaag, die sedert menschenheugenis in brand staat.

Bagot Naiang radja ni boru is vermoedelijk een contractie van B. Nai Iang radja ni boru, d. i. "Arènpalm, moeder der eere, vorstin der dochters" en kan opgevat worden als een als vrouwelijk element vereerde arènpalm.

(7) *langhup*. Van vrouwenroof, gelijk in het Wrdb. opgegeven, is hier geen sprake, doch wel van feitelijk overspel. Wel spreken de Bataks reeds van *langhup* wanneer iemand een meisje tot vrouw neemt, waarop een ander recht heeft doordat hij de *boli* voor haar betaald heeft, doch dit wordt niet zoo zwaar gestraft. Overspel wordt vaak des nachts in de onverlichte huizen gepleegd, soms met, doch in den regel zonder toestemming der vrouw. Mij zijn o. a. een paar gevallen voorgebracht, waarin de vrouw dacht met haar eigen man te doen gehad te hebben, totdat post actum bleek, dat deze een ander was.

(8) Aangezien een overspelige vrouw gewoonlijk als verkracht beschouwd wordt, betreft dit artikel eene zoodanige wier eigen schuld bewezen is en dus door hare verwanten kan vrijgekocht worden.

(9) *pangaradjai.* Wie van de slachters een groot stuk vleesch overneemt om dit en détail te verkoopen, moet een *pangaradjai*, borg stellen. De tweede alinea heeft betrekking op hen, die zich schuldig maken aan het losbinden van reeds ter markt aangebonden slachtvee. Soms toch maakt een concurrent andermans vee moedwillig los om het zijne het eerst te kunnen slachten en verkoopen. Op dit misdrijf zijn de genoemde boeten gesteld.

(10) *Anak sorang* is iemand, veeltijds een pandeling, die voor kost en inwoning bij een aanzienlijken werkt, *anak mangandang* daarentegen een vrije dorpsbewoner, die geen gezin heeft en dus kan gaan waarheen hij wil.

(11) Ter verduidelijking diene, dat de dochter der *parboru* door zulk een gekijf onteerd wordt; derhalve wordt door de *parboru* tot schadeloosstelling der vrouw, wier man haar misnoegen opwekte, *sagasaga* van laatstgenoemden geëischt.

(12) Eigenlijk koppensnellen, gelijk dit o. a. door de Dajaks, de Niassers enz. wordt bedreven, heeft in de Bataklanden nooit bestaan. Het gebruik bestond daarin, dat de *ulubalang*'s de koppen en de handen der gesneuvelde vijanden medenamen ten teeken, dat zij iets hadden uitgericht.

(13) Bedoeld in dit artikel zijn bepaaldelijk de overleden echtgenoot en de tweede man. Dat de man zijn gordel aan de gespannen lijnen waarachter de vrouw overdag haar slaapmatje bewaart, ophangt, beteekent, dat hij bezit van haar slaapplaats neemt, daar er bij zulk een leviraatshuwelijk geen verder ceremoniëel plaats heeft. Voor een gehuwde vrouw staat het aanraken of iets bergen in haar *takkingan* gelijk met aanranding van haar eer.

(14) *hatian*, unster. Jaren geleden heb ik een dergelijk voorwerp gezien en mij laten verklaren. Herinner ik mij wel, dan moet de lange arm viermaal de korte zijn, zoodat men met een verschuif-

bare *suhu* éen *hati* wegen kan. De *batuan* is de balans, die goed is, wanneer de *simortariti*, evenaar, juist in het huisje staat. De verder genoemde goudgewichtjes zijn in Silindung en Oostelijk Toba niet in gebruik; aldaar weegt men het goud met haantjes-duiten.

NB. De in het aanhangsel M. geteekende noten zijn eveneens van den heer Meerwaldt.

AANHANGSEL.

Uit de hiervoren gegeven legende blijkt wèl hoe het geslacht der SINGA MANGARADJA's zijn afkomst aan de goden ontleent, doch nog niet, dat de dragers van dezen naam inderdaad als heilig worden beschouwd. Hoezeer dit het geval is, toont het hieronder in orginali gegeven aanroepingsformulier aan, dat te vinden is in *pustaha* N°. 43 ex legato v. d. Tuuk; getiteld: *"Poda ni sipiuan na godang ma inon"*. blz. 12—14.

TEKST.[1]

[Batak script]

---

[1] De Bataksche typen werden ons welwillend ten gebruike afgestaan door de Boek- en Handelsdrukkerij C. A. Spin & Zn. te Amsterdam.

[2]) Tusschen ( ) geplaatst zijn omissies in den tekst.

VERTALING.

„Kom tooverkracht [1] van onzen vorst Singa Mangaradja, die afkomstig is van Bakkara Toba, dat ommuurd is door bergen, dat omsluierd is door wolken, dat tot toegang heeft de Baba Lubis [2], dat tot overwulfsel heeft den hemel, dat tot plaats des afsluitheks [3] heeft onze „Grootvader gezegende vergaderplaats", de vergaderplaats der goden, de vergaderplaats der *sombaons*, de ver-

---

[1] *badia*, volgens het Wrdb. gelijk *tondi* en *begu*, beteekent uitsluitend geest, te weten: inspiratie door middel van de in een nog op aarde levend persoon aanwezige macht of tooverkracht. M.

[2] Baba lubis, de kloof, die van de hoogvlakte naar Bakkara leidt. Daar ter plaatse behoort deze tot het grondgebied der *marga* Lubis. M.

[3] *portungkoan*, neutrale plaats vóor de dorpspoort, waar geschillen worden berecht. M.

gaderplaats der vorstenzonen, de vergaderplaats der kinderen der voornamen, die tot *sombaon* heeft den heiligen Sulusulu, den fakkel der goden, den fakkel der *sombaons*, die zoowel waarheid als leugen in het licht stelt. Bezitter van den waterval Manonga tao, der bovenstroomsche en der benedenstroomsche badplaats, der badplaats Maragapagap, der badplaats Marugupugup, die gelijk een slapende geit, die gelijk omgeroerd wordende indigo is; heer der watervallen der Sibola huta, [1] welke tot waterhaalplaats zijn van onzen vorst Singa Mangaradja, eigenaar van de woning „hemelwijzer" en der bale Pandjang en Pasogit, die versierd is met het beeld van den vogel Patiaradja, den Patiaradja. die kan spreken, wiens kop den Maleiers, wiens staart den Tobas toegekeerd is, het gerecht voor ons Tobas, waar de juiste rijstmaat en de zuivere weegschaal bewaard worden, welke noch stelen noch een middel tot diefstal kunnen worden; waarop de goden het eerst zijn neder gedaald, die berekenen wat ons menschen gelukkig (rijk) maakt. Dat gelijk uwe heerlijkheid ook de mijne zij, terwijl ik het voorbehoedmiddel *Sipinan na godang* nederleg. [2]

---

[1] De rivier, die door de vallei van Bakkara stroomt en met een waterval, de Manonga tao, in het Tobameer valt. M.

[2] te weten: dat het middel zóó moge werken, als hadde S. M. het zelf geäppliceerd.

OVER DEN OORSPRONG VAN HET MALEISCHE WOORD SATAI.

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

In het door mij uitgegeven Aanhangsel op het Mal. Ned. Woordenboek van H. von de Wall, bewerkt door H. N. van der Tuuk, identificeert de auteur het Maleische woord satai met het Tamilwoord dat vleesch moet beteekenen. Voor vleesch zijn in het Tamil verschillende woorden, zooals irraiççi, mâmiçam (ook mâmçam, het Sanskrit mâṁsa), taçai en çadai. Met laatstgenoemd woord heeft ongetwijfeld Van der Tuuk satai gelijk gesteld.

Hierover schreef ik in mijne verhandeling "Het Tamil-element in het Maleisch", in het Tijdschr. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. deel XLV, bl. 108: "... vleesch is in het Tamil taçai bij omzetting çadai. een anders klinkend woord dus." Nu heeft in de laatste aflevering dezer Bijdragen Professor Kern het Maleische woord bĕdil tot het Tamil getraceerd, en terloops vermeldt de heer Kern de etymologie van satai, welks originale hij met Van der Tuuk het Tamil-woord çadai acht, waarbij door hem de fonetische transscriptie *s'athei* (met zachte *th*) gevoegd wordt. In eene noot merkt de heer Kern op dat ik in mijn bovengenoemd opstel ten onrechte aanmerking heb gemaakt op v. d. Tuuk's opgave van satai: "vleesch in het Tamil is zoowel satai als ta'sai (zie Winslow, Tam. Dict.)".

Ik meen dat deze opmerking niet geheel juist is; immers ik noemde in mijn opstel den vorm taçai, *én* den vorm çadai, welken ik als eene omzetting van taçai beschouwde. De juistheid daarvan moge in het midden blijven; het feit is dat én tasai (door mij getransscribeerd taçai) én satai (door mij met çadai wêergegeven), door mij genoemd zijn.

Na deze apologie — welke de heer Kern mij ten goede houde — kom ik tot de afleiding van satai, Jav. sate, uit het Tamil, om hare onhoudbaarheid aan te toonen.

De Tamil-woorden in het Maleisch zijn naar een regelmatig systeem overgegaan. Wanneer het Tamil-woord een media tusschen twee klinkers heeft, is dat ook in het gemalaiseerde leenwoord het geval; is de consonant in quaestie tenuis, dan is dit in het Maleische Tamil-woord niet anders, doch in het Tamil wordt dan de tenuis dubbel uitgesproken en geschreven. Deze regel lijdt geen uitzondering. Zie hier een dubbel stel voorbeelden.

I. Eerste geval:

Gutturalen.	Mal.	bagai	is	in	het	Tamil	bâgai.
	〃	ragam	〃	〃	〃	〃	irâgam.
	〃	sĕgala	〃	〃	〃	〃	çagala.
	〃	maligai	〃	〃	〃	〃	mâligai.
Dentalen, (en	〃	badai	〃	〃	〃	〃	vâdai.
cerebralen).	〃	djoedoe	〃	〃	〃	〃	djôḍoe.
	〃	sadilinggam	〃	〃	〃	〃	çâdilinggam.
	〃	poewadai	〃	〃	〃	〃	pâvâḍai.
	〃	poedi	〃	〃	〃	〃	poḍi.
	〃	kĕdai	〃	〃	〃	〃	kaḍai.
	〃	kodi	〃	〃	〃	〃	kôḍi.
	〃	modal	〃	〃	〃	〃	mudal.
Labialen.	〃	gombala	〃	〃	〃	〃	gôbâlan.

II. Tweede geval:

Gutturalen.	Mal.	tjoekoe	〃	〃	〃	〃	çukku.
	〃	manikam	〃	〃	〃	〃	mâṇikkam.
Dentalen, (en	〃	toetam	〃	〃	〃	〃	tuttam.
cerebralen).	〃	tjeti	〃	〃	〃	〃	çeṭṭi.
	〃	tjĕmĕti	〃	〃	〃	〃	çammaṭṭi.
	〃	sĕroetoe	〃	〃	〃	〃	çuruṭṭu.
	〃	patam	〃	〃	〃	〃	paṭṭam.
	〃	pĕti	〃	〃	〃	〃	peṭṭi.
	〃	katil	〃	〃	〃	〃	kaṭṭil.
	〃	kataloem	〃	〃	〃	〃	kottaḷam.
	〃	mĕtĕrai	〃	〃	〃	〃	muttirai.
	〃	moetoe	〃	〃	〃	〃	muttu.

Labialen.	Mal.	apam	is in het Tamil	appam.
	〃	oepam	〃 〃 〃 〃	oppam.
	〃	topi	〃 〃 〃 〃	toppi.
	〃	tjarpoe	〃 〃 〃 〃	çeruppu.
	〃	tjĕrpĕlai	〃 〃 〃 〃	kîrippiḷḷai.
	〃	kapal	〃 〃 〃 〃	kappal.
	〃	wĕpĕlai	〃 〃 〃 〃	wêppâlai.

Het woord bĕdil vertoont regelmatig dit systeem; immers in het Tamil is het weḍil.

Uit deze tweevoudige regel, toegelicht door een dubbel stel voorbeelden, trekken wij de tweeledige conclusie:

1. Dat het Tamil-woord çadai (Prof. Kern's s'athai) in het Maleisch zoude moeten luiden sadai, en niet satai.

2. Dat het Maleische woord satai, theoretisch beschouwd, zoude kunnen beantwoorden, als Malaiseering, aan de volgende Tamilwoorden.

1. çattai.
2. caṭṭai.
3. çarr-rrai (evenals Mal. matoe — Tam. mârr-rru).
4. çâttai.
5. çâṭṭai.
6. çârrai.

ad. 1. dit is het Sanskr. sattâ = exsistentie, quintessens.
ad. 2. dit beteekent: kleed, hoogachting, vleugel, e. a.
ad. 3. dit bestaat niet.
ad. 4. 〃 〃 〃
ad. 5. dit beteekent: zweep.
ad. 6. dit bestaat niet.

Met geen dezer zes vormen kan het Mal. woord satai in verband gebracht worden, zoodat wij ook langs dezen tweeden weg tot de conclusie komen dat satai geen Tamil woord kan zijn.

Naschrift. Bovenstaand betoog van Dr. van Ronkel geeft aanleiding tot eenige algemeene opmerkingen over de uitspraak van het Tamil. Niemand ontkent dat volgens de hedendaagsche uitspraak dier taal de letters k, ṭ en t, wanneer ze tusschen twee klinkers staan, uitgesproken worden als spirans g (d. i. de Hollandsche en Nieuwgrieksche g), als media ḍ, en als zachte spirans t̲h̲ (zachte Engelsche th, Nieuwgrieksche Delta). Deze uitspraak moet betrekkelijk oud zijn, want men vindt ze terug in t Malayâlam,

hoewel in deze taal de zachtheid dier klanken ook door 't schrift wordt uitgedrukt. Maar hoe oud die uitspraak ook zij, oorspronkelijk kon ze toch kwalijk wezen. Immers, er is geen reden denkbaar waarom de Tamils, toen zij het Indische schrift overnamen, de teekens voor de zachte klanken niet mede zouden overgenomen hebben, indien deze toen reeds bestaan hadden.

Wanneer men de door Dr. van Ronkel aangehaalde Maleische woorden met de Tamilsche vergelijkt, dan ziet men dat de uitspraak der eerste in sommige opzichten afwijkt van de heerschende en huidige uitspraak der Tamils. Vooral is dit het geval met de letter ca van 't Sanskrit en Prâkrit (in 't Maleisch met Hollandsche spelling uitgedrukt door tja). Deze letter klinkt in de gewone uitspraak van het Tamil als een gemouilleerde s aan 't begin van een woord en tusschen twee klinkers; als Skr. ca (dus met de oorspronkelijke waarde) bij verdubbeling en achter ṭ en ṯ; als de Skr. ja (Maleisch dja) achter de nasaal ñ). In de Maleische woorden, aan het Tamil ontleend, vinden wij die letter aan 't begin nu eens vertegenwoordigd door tj, bijv. in tjarpu; dan weêr als s, bijv. in sĕrutu; ook wel als dj, in djôḍu. Dit alles wijst op een gewestelijk, en vermoedelijk ook chronologisch verschil in de uitspraak van het Tamil. Het ligt toch ook in de reden dat niet alle in 't Maleisch gangbaar geworden woorden uit één en dezelfde plaats van 't uitgestrekte Tamilland en tegelijkertijd zijn ingedrongen.

Een ander meer schijnbaar dan wezenlijk verschil tusschen de Maleische en de Tamilsche woorden in uitspraak bestaat hierin, dat tegenover Tamil pâkai (spr. pâgai of pâgei met Hollandsche g) een Maleisch bagai staat. Als op zichzelf staand woord bestaat er geen Tamil bâgai en heeft het nooit bestaan, maar in den volzin achter een woord op een klinker komende of in samenstelling kan de p verzacht worden tot b. Zoo laat zich de b als beginletter in 't Maleisch verklaren.

Hoe vreemd het nu ook schijne dat in satai de t niet zooals gewoonlijk verzacht is, onverklaarbaar is het niet, mits men veronderstelle dat het woord overgenomen is in een tijd toen de t nog als zoodanig uitgesproken werd. In allen geval, om het nietige verschil tusschen d en t in een onbetwistbaar vreemd woord als Mal. satai, Jav. sate te loochenen dat dit woord uit een Tamilsch, met t althans geschreven woord, gesproten is, lijkt mij te gewaagd.

H. Kern.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE ATJEHSCHE ONDERHOORIGHEDEN.

I. XII Moekims Pidië.

Bij acte (sarakata) voorzien van het negenvoudige zegel (tjab sikoereuëng) dd. 8 Redjab van het Mohammedaansche jaar 1269 (24 April 1853) werd door den toenmaligen Soeltan van Atjeh, Alaoedin Mansoer Sjah, als erfelijk Oelèëbalang van Pidië erkend Teukoe Radja Pakéh Dawôt.

Oorspronkelijk bestond het gebied slechts uit een gedeelte van de tegenwoordige moekim Pidië. Door recht van verovering breidde dat gebied zich uit met de moekims Langgò en Banggalang, Lhong en Oetoeë, en de V moekims Kalé en Laweuëng, die vroeger onder zelfstandige hoofden stonden.

Het tegenwoordige gebied van de XII Moekims Pidië omvat Moekim Lhong, moekim Pidië, waarin Langgò en Banggalang zich hebben opgelost, Moekim Oetoeë, de II Moekims Batèë en de V Moekims Kalé en Laweuëng.

In 1875 onderwierp zich Teukoe Pakéh Dalam, zoon van Teukoe Radja Pakéh Moehamat Oesén en kleinzoon van bovengenoemden Teukoe Radja Pakéh Dawòt, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Tot aan zijn dood in 1879 bleef hij ons getrouw.

Zijn oudste zoon Teukoe Moeda Soeleiman volgde hem op. In October 1879 teekende deze de 18 artikelen der acte van onderwerping aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en werd hij als Oelèëbalang van Pidië erkend onder den naam van Teukoe Radja Pakéh Moeda Soeleiman.

Dit hoofd overleed in 1895 en werd opgevolgd door zijnen zoon Teukoe Radja Pakéh Moehamat Dawòt. Het bestuur van dezen Oelèëbalang was slechts van korten duur. In November 1896 werd hij door zijnen oom Teukoe Radja Pidië vermoord, een zoon van slechts een paar jaren oud, Moehamat Ali Barò, nalatende.

Door hoofden en oudsten van het landschap Pidië werd Teukoe Oesén di Geudong, jongere halfbroeder van Teukoe Radja Pakéh

Moeda Soeleiman, als waarnemend Oelèëbalang gedurende de minderjarigheid van Teukoe Radja Pakéh Moehamat Ali Koeta Barò gekozen, bevestigd. Spoedig bleek, dat Teukoe Oesèn di Geudong de noodige kunde en geschiktheid miste om zijn gezag op te houden. Hoofden en oudsten verkozen hem niet langer als waarnemend Oelèëbalang te erkennen, ontnamen hem den 24sten Juni 1897 het bewind en stelden in zijne plaats Potjoet Asiah, grootmoeder van Teukoe Radja Pakéh Moehamat Dawòt, als waarnemend hoofd aan. Met deze keuze geraakten zij evenwel van den wal in de sloot, want het bleek al spoedig dat Potjoet Asiah, als bejaarde vrouw, hoogst moeilijk persoonlijke aanrakingen met het bestuur te Sigli kon hebben. Zij bleef dan ook niet lang het bewind voeren; reeds in October d. a. v. werd zij ontheven van de waarneming van het Oelèëbalangschap, en viel de keuze der hoofden en oudsten weder op Teukoe Oesén di Geudong, die tot nu toe met het gezag van waarnemend Oelèëbalang der XII Moekims Pidië bekleed bleef.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit de K. V. van 1901 en 1902.

Door behoorlijke regeling zijner financieele positie en geregeld aanzetten van bestuurswege tot werkzaamheid, zijn houding en werklust van den wd Oeleëbalang in den laatsten tijd merkbaar verbeterd. Teukoe Radja Pakéh, de minderjarige Oelèëbalang, bezocht sedert Aug. 1901 de gouv. inlandsche school te Koeta Radja.

II. V Moekims.

Bij onze eerste vestiging in Atjeh was Teukoe Béntara Oedjōng Oelèëbalang van de V moekims Reubèë, bij acte (sarakata) voorzien van het negen-voudige zegel (tjab sikoereuëng) dd. 20 Saban 1297 werd hij door den Pretendent-Soeltan Toeankoe Moehamad Dawōt als zoodanig erkend.

Zeer bevriend en verwant aan de Pakéh's (Oelèëbalangs van de XII Moekims Pidië) kwam Teukoe Béntara Oedjōng door hun tusschenkomst veel in aanraking met het bestuur te Sigli. Hij heeft zich nimmer ingelaten met aangelegenheden buiten zijn gebied, en ook niet deelgenomen aan den een of anderen krijg.

Met den Imeum van Beuᶜah, een zijner moekimhoofden die zijn gezag niet wilde erkennen, heeft hij een 30-tal jaren geleden een korten strijd gevoerd. die tot de volkomen onderwerping van den weerspannige leidde.

Den 19^{den} September 1899 teekende Teukoe Béntara Oedjōng de verklaring van onderwerping aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Den 30sten Juli 1900 overleed hij op hoogen leeftijd, een zoon nalatende, Teukoe Maʿén, aan wien hij gedurende zijn laatste levensjaren het bestuur in de V Moekims Reubèë grootendeels overliet. Op den 9^{den} Augustus d. a. v. werd door de Imeums, Keutjih's en Panglima's van dat gebied, ten overstaan van het bestuur te Sigli, als wettigen opvolger van wijlen Teukoe Béntara Oedjōng erkend, diens zoon Teukoe Maʿén, onder den titel van Teukoe Béntara.

Het gebied van Reubèë omvat de moekims Mè Maneu, Beureuleuëng, Rambong, Reubèe en Beu'ah.

Koeta Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit K. V. van 1901 en 1902.

De Oeloebalang T. Maʿén gaf voortdurend reden van klagen; hij werd herhaaldelijk gestraft, en vluchtte in Maart 1902 naar het gebergte, waar hij zich bij de vijandelijke benden aansloot. In overleg met moekim- en kamponghoofden werd zijn jongere broeder, T. Oesén, met de waarneming van het bestuur belast.

III. **II Moekims Arèë.**

Eenmaal bestond het gebied van Arèë uit 14 Moekims, onder het gezag van Teukoe Bèntara Pò Poetéh. Door losscheuring van 8 Moekims, die later het landschap Sama Indra vormden, en van de Moekim Lho Kadjoe, die ook zelfstandig werd, door verovering van de Moekim Langga en Seuriweue door Teukoe Bentara Tjoembo en van de Moekim Lameuë door Teukoe Béntara Keumangan, slonk het machtige gebied van weleer successievelijk tot 2 Moekims.

Teukoe Bén Toeri Tjhi, een der Oelèëbalangs van de II Moekims Arèë, liet bij zijnen dood drie zonen na, Teuko di Kroeëng, Teukoe Goempa en Teukoe Gagab (ook Teukoe Ben Toeri genaamd). Laatstgenoemde volgde, hoewel de jongste, zijn vader als Oelèëbalang op, daar zijne moeder, in tegenstelling van die zijner oudere half-broeders, eene vrouw van aanzien was. Teukoe Goempa wist zich echter later van het gezag meester te maken, om na zijn dood opgevolgd te worden door zijn oudsten zoon Teukoe Maʿén; toen deze korten tijd daarna stierf, kwam diens jongere broeder Teukoe Leumie aan het bewind.

Tengevolge van de slechte verstandhouding tusschen Teukoe

Leumie en Teukoe Pakéh Moeda Soeleiman, Hoofd van de federatie der XII Oelèëbalangs, waartoe die van Arèë ook behoorde, wist het federatiehoofd bij den Pretendent-Soeltan te bewerken, dat, in plaats van Teukoe Leumie als Oelèëbalang van de II Moekims Arèë werd erkend Teukoe Poetéh, zoon van den sinds overleden Teukoe di Kroeëng. Bij sarakata dd. 27 Djoemada'l-awal 1313 (14 November 1895) had die erkenning dan ook plaats. waarbij aan Teukoe Poetéh den titel van „Bentara" verleend werd.

In den strijd, die daarop tusschen Teukoe Leumie en Teukoe Poeteh ontbrandde, waarbij de laatste met wapens en munitie gesteund werd door Teukoe Pakéh Moeda Soeleiman, zegevierde Teukoe Poetéh. Door bemiddeling van den Pretendent-Soeltan kwam evenwel tusschen beide neven eene verzoening tot stand, die bezegeld werd met een huwelijk tusschen Teukoe Poetéh en eene zuster van Teukoe Leumie.

Gedurende de in 1898 plaats gehad hebbende Pidië-expeditie sneuvelde Teukoe Leumie in den strijd tegens ons, terwijl Teukoe Béntara Poetéh, de tegenwoordige Oeleëbalang, gewoonlijk genoemd Oelèëbalang Tjoet, zich op 11 September 1898 aan ons gezag onderwierp.

Het gebied van Arèë omvat de Moekims Aree en Tjiri. In deze laatste Moekim wordt het gezag, in naam van den Oelèëbalang, gevoerd door Teukoe Poetéh Tjiri, zoon van Teukoe Gagab en neef van Teukoe Béntara Poetéh.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit K. V. van 1901 en 1902.

Het landschap Arèë is nog vaak een toevluchtsoord voor slecht volk, waartegen Oeleëbalang en mindere hoofden niet altijd naar behooren optreden.

IV. III Moekims Iboih. [1]

Oorspronkelijk vervulden de Béntara's Blang, zooals de naam zelf aangeeft, geene andere functie dan het houden van toezicht op en het geven van bevelen omtrent alles, wat betrekking had op den sawah-bouw, zooals den aanleg van irrigatiewerken, regeling der waterverdeeling, enz. Ook de inning en overmaking van het Soeltan's aandeel in de opbrengst van den oogst was daaraan verbonden.

[1] Dit landschap bestaat uit de Moekims Boengië, Iboih en Mangki.

Op welke wijze de voorouders van den tegenwoordigen Oelèëbalang in het bezit zijn geraakt van eenig grondgebied, is niet na te gaan; zulks moet langer dan een eeuw geleden plaats hebben gehad.

Teukoe Bèntara Blang Rana Wangsa Moehamat Indris, Oelèëbalang der III Moekims Iboih, een 23-tal jaren geleden overleden, liet een minderjarigen zoon, Moehamat Azis, na, die zijn vader opvolgde onder voogdij van diens jongeren broeder Teukoe Radja Moeda Brahim. Bij sarakata d.d. 20 Djoemadal-awwal 1302 werd de jeugdige Moehamat Azis door den Pretendent-Soeltan te Keumala als Oelèëbalang der III Moekims Iboih erkend, met den titel van Toekoe Bentara Blang Rana Wangsa.

Teukoe Radja Moeda Brahim en Teukoe Bén Prang Mangki, deze laatste een oudoom van den Oelèëbalang, partij trekkende van diens jeugdigen leeftijd, wisten zich eene zelfstandige positie te verschaffen, de eerste in de Moekim Boengië, de tweede in de Moekim Mangki, zoodat het gezag van Teukoe Béntara Blang tot dat over de moekim Iboih beperkt was. Toen 10 jaren geleden deze moekim door Teukoe Maé, Oelèëbalang van Ië Leubeuë, veroverd en geschonken werd aan diens jongeren broeder Teukoe Oseuman Koeta Barò, vestigde Teukoe Béntara Blang zich te Boengië, waarvan hij slechts in naam Oelèëbalang was, doch waarover het gezag feitelijk in handen was van Teukoe Radja Moeda Brahim.

Door bemiddeling van het bestuur te Sigli gaf Teukoe Oseuman Koeta Barò den 29 Mei 1899 de moekim Iboih aan Teukoe Béntara Blang Rana Wangsa terug, waarop den 17^{den} Juni d. a. v. het bestuur in de III moekims Iboih geregeld werd, bij welke regeling in hoofdzaak werd bepaald, dat het oppergezag berustte bij den wettigen Oelèëbalang Teukoe Béntara Blang Rana Wangsa Moehamat [1] Azis, die de verantwoordelijkheid op zich nam voor de handhaving der rust en orde in de III Moekims. Teukoe Ben Prang Mangki deed wegens vergevorderden leeftijd afstand van zijn rechten ten behoeve van zijn zoon Teukoe Rajeu, die als Panglima Prang van de III Moekims erkend werd, tevens als ondergeschikt hoofd rechtstreeks het bestuur voerende over de Moekim Mangki. Teukoe Radja Moeda Brahim kreeg, ook

[1]) T. Béntar Blang Rana Wangsa is de titel van den Oelèëbalang; Moehamat Azis is de naam van den tegenwoordigen titularis.

als aan den Oelèëbalang ondergeschikt hoofd, de Moekim Boengië te besturen.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit K. V. 1901 en 1902.

T. Ben Prang en zijn zoon T. Rajeu vielen omstreeks Mei 1901 van ons af, doch wenschten zich in Augustus weder te onderwerpen; aan de daarbij onzerzijds gestelde voorwaarden werd echter niet voldaan.

IV. V Moekims Tjoembo^{c} en II Moekims Titeuë.

In 1875 onderwierpen zich Teukoe Bentara Tjoembo^{c} Moehamat en Teukoe Bentara Titeuë Dawot, Oelèëbalangs van de V Moekims Tjoembo^{c} en de II Moekims Titeuë en vaders van de tegenwoordige Oelèëbalangs Teukoe Bentara Tjoembo^{c} Laté en Teukoe Bentara Titeuë Brahim, aan ons gezag. De opvolging had in Tjoembo^{c} een 15-tal jaren, en in Titeuë 5 jaren geleden plaats. Bovengenoemde onderwerping was niet meer dan eene schijnonderwerping. De Oelèëbalangs der landschappen Tjoembo^{c} en Titeuë bekommerden zich in de eerstvolgende 20 jaren zeer weinig om ons bestuur, en dan nog alleen als hunne eigene belangen dit meebrachten. Trouwens, het bestuur kon zich nagenoeg niet bemoeien met de ver van de kust verwijderde landschappen, die elkander voortdurend beoorloogden. In deze oorlogen waren de Oelèëbalangs van Tjoembo^{c} en Titeuë steeds elkanders bondgenooten en verleenden zij krachtdadigen steun aan den Pretendent-Soeltan te Keumala. Zoo had deze ook de verovering van de III Moekims Ilot, Andeuëh en Matareuëm op Keumangan voornamelijk aan Tjoembo^{c} en Titeuë te danken.

Van trouwe vriend werd de Pretendent-Soeltan naverwant aan T. Bentara Tjoembo^{c}, toen eerstgenoemde een achttal jaren geleden in het huwelijk trad met Potjoet Manja (ook genaamd Potjoet Moerong), zuster van Teukoe Bentara Tjoembo^{c} Moehamat, tante van den tegenwoordigen Oeleëbalang van Tjoembo.

In Mei 1896 werd T Bentara Keumangan aangeschreven de vijandelijkheden met T. Tjoembo^{c} te staken, daar men beducht was dat het geheele gebied van dezen laatsten Oeleëbalang door T. Bentara Keumangan zou worden veroverd. Aan T. Bentara Tjoembo^{c} daarentegen werd het verzoek gedaan om te bewerken dat T. Sama Indra, die zich in zijn gebied bevond, zich weder aan Keumangan onderwierp, hetgeen geschiedde.

Dat de gezindheid van T. Bentara Tjoemboʿ jegens ons bestuur niet goed was, bleek in het volgend jaar, toen eenig machtsvertoon om Segli noodig geoordeeld werd en hij in vereeniging met T. Sama Indra met tal van gewapenden Tjaleuë bezet had, uit welke gampong op de colonne geschoten werd.

Toen daarna in het begin van 1898 de zich te Garot en Arèë vereenigde hoofdleiders van het verzet, namelijk de Pretendent-Soeltan, Panglima Polem, T. Oema, Ben Peukan en anderen oproepingen deden aan de hoofden der verschillende landschappen in de Pidiëstreek, om de middelen te bespreken ter bestrijding van het Gouvernement, voldeed ook T. Bentara Tjoemboʿ met vele anderen hieraan en legde hij den eed van trouw af aan den Pretendent-Soeltan, de belofte er aan toevoegende, den „heiligen oorlog" naar beste krachten te zullen voeren.

Bij den aanvang der Pidië-expeditie gaven T. Tjoemboʿ en anderen wel weder schriftelijk kennis van hun trouw aan het Gouvernement, maar zoowel in Tjoemboʿ als in Titeuë ondervonden onze troepen vijandelijkheden en liepen de hoofden weg. Eerst in de maand Augustus kwamen genoemde hoofden zich weder aanmelden, doch de vijandelijkheden hielden hiermede niet op; meermalen nog raakten onze patrouilles, tot in het laatst van 1898, met vijandige benden slaags.

Daarna trad een tijd van rust in, doch nadat door ons optreden aan de naar Meureudoe en Samalanga uitgeweken vijandige hoofden en benden het verblijf daar was ontzegd en zij ook uit hun toevluchtsoord Tangsé waren opgejaagd, vertoonden Pòlém, de Pretendent-Soeltan, Ben Peukan en anderen zich weder in deze onderafdeeling. In verband hiermede nam de voor de excursie ter Noord- en Oostkust bestemde colonne haren weg door de Pidiëstreek. In Tjoemboʿ raakte deze colonne slaags met den vijand, doch toen zij tot Meureudoe was doorgerukt, verschenen Pòlém en andere vijandige hoofden met hunne benden weder in Pidië. Toen werd Djeumpa tijdelijk door eene compagnie bezet en van daar uit veelvuldig door Tjoemboʿ, Titeuë en verder in Zuid-Pidië gepatrouilleerd, waardoor aan de vijandige benden hier en daar nog al afbreuk werd gedaan.

Bij genoemde onlusten hadden de meeste Oelèëbalangs in de Pidiëstreek eene lijdelijke houding aangenomen, ja, nu en dan den vijand met geld en manschappen gesteund. T. Bentara Tjoemboʿ heeft voorzeker den Pretendent-Soeltan meermalen in zijn koeta

gehuisvest en aan diens echtgenoote, zijne tante Potjoet Manja, eene schuilplaats verleend. Ofschoon zeer zeker daartoe in staat, had hij geen enkele poging gedaan om de vijanden uit zijn gebied te houden. De door ons in den colonneweg gemaakte bruggen werden binnen zijn gebied vernield, zonder dat hij daarna een hand tot herstel uitstak.

Titeuë ging in deze geheel met Tjoembo' mede. Vooral Gampong Tong Poedeng was een verzamelplaats van kwaadwilligen.

Als straf werd aan de verschillende Oelèëbalangs in de Pidiëstreek eene geldboete opgelegd, waarin Tjoembo' en Titeuë respectievelijk deelden voor 1000 en 500 dollars.

Na de bovenvermelde bezetting van Djeumpa toonde Titeuë zich ons beter gezind en maakte zich zelfs eens verdienstelijk door op 10 Augustus 1899 eene aanwijzing van de verblijfplaats van de bende van Panglima Pò lém te doen, waardoor het onze troepen gelukte verrassend daartegen op te treden.

In het geheele jaar 1900 werden in het gebied van Tjoembo' weinig vijandelijkheden gepleegd. T. Djohan, neef van T Bentara Tjoembo', is nog aan de zijde van het verzet en bezorgde dezen laatste door eene beschieting van eene patrouille bij Peureula op nieuw eene boete. In de heuvels van Titeuë hielden zich in genoemd jaar nog verscheidene uitgewekenen van Groot-Atjeh op. Aldaar werden o. a. het bendehoofd T. Aneu' Glé en twee zoontjes van Teungkoe Lamoe, goeroe van Panglima Pò lém, gearresteerd.

Ook gedurende de eerste maanden van dit jaar liet de samenwerking der hoofden van Tjoembo' en Titeuë met het bestuur nog te wenschen over. De aangevangen registratie der mannelijke bevolking van Tjoembo' en Titeuë bracht eenig volksverloop te weeg, zonder dat T. Bentara Tjoembo' en T. Ben Titeuë het uitwijken wegens den passendwang met kracht tegengingen. In beider gebied vertoonden zich nog meermalen vijandelijke benden. Voor het een en ander werden èn de Oelèëbalang èn menige gampong met geldboeten gestraft. Thans is de bevolking grootendeels teruggekeerd en geregistreerd, en werkt zij geregeld aan de wegen, die op 5 meter breedte worden gebracht. Wanneer de verkeersmiddelen eenmaal behoorlijk in orde zullen zijn, zal men zeker een belangrijke stap gedaan hebben naar den toestand van orde en rust.

Voor zoover over T. Bentara Tjoembo' een oordeel geveld kan worden is hij iemand die gezag in zijn gebied weet uit te oefenen en nu ook gezind is, dat gezag ten onzen gunste aan te wenden.

De positie, die T. Bentara Tjoemboʿ jegens ons gouvernement inneemt, blijft evenwel eene eigenaardige, nu drie zijner naaste bloedverwanten, namelijk zijn jongere broeder T. di Kroeëng, zijn oom T. Abdul Madjid (ook T. di Glé genaamd) en zijn neef T. Djohan nog tot de vijandelijke partij behooren. Zijn verwantschap met den Pretendent-Soeltan, Toeankoe Moehamat Dawot, is boven reeds vermeld. Bovendien is hij nauw verwant met de vrouw van den voortvluchtigen Keudjroeën van Troeseb.

T. Bentara Titeuë is een dom man, die wel in de goede richting wil, doch daarvoor een krachtigen steun noodig heeft.

Het gebied van Teukoe Bentara Tjoemboʿ omvat de moekims Langga, Seuriweuëʿ, Leupeuem, Lamlo en Tjot Moerong. De moekims Langga en Seuriweuëʿ werden een 70-tal jaren geleden door recht van verovering bij het gebied van den Bentara van Tjoemboʿ gevoegd.

De strandmoekim Blang Gapoe behoorde eenmaal tot Tjoemboʿ, doch werd vóór de vestiging van ons gezag in Atjeh door Teukoe Rajeuʿ Maʿen van Ië Leubeuë veroverd; zij bleef de twistappel tusschen beide landschappen, totdat bij schriftelijke verklaring de dato 21 Doel-qaidah 1303 (22 Augustus 1886) Teukoe Bentara Tjoemboʿ Moehamat afzag van verdere aanspraken op Blang Gapoe, en die moekim afstond aan T. Rajeuʿ Maʿen van Ië Leubeuë.

Het landschap Titeuë bestaat uit de moekims Titeuë en Tong Poedeng.

Van de geologische gesteldheid van den bodem in Tjoemboʿ en Titauë is niets bekend.

De Bentara's van Tjoemboʿ en Titeuë waren in het bezit van sarakata's van vroegere Soeltans, die echter volgens verklaring van de tegenwoordige Oelèëbalangs dier beide landschappen verloren zijn geraakt. In die sarakata werd Teukoe Bentara Tjoemboʿ betiteld met Sri Moeda Pahlawan Seutia Radja Pandahara Tjoemboʿ. [1]

Evenmin zijn Teukoe Bentara Tjoemboʿ Laté en Teukoe Bentara Titeuë Brahim in het bezit van een sarakata vanwege den Pretendent-Soeltan Toeankoe Moehamat Dawot, die, volgens hun

---

[1] In verband hiermede is de tegenwoordige Oelèebalang, in zijn jongensjaren Teukoe Laté geheeten, bij de akten, goedgekeurd en bekrachtigd bij besluit van 15 Juni 1900 N° 37 (Ind. brief N° 1107/37), aangeduid als Teukoe Sri Moeda Pahlawan Bentara Tjoembo.

De jongensnaam van den tegenwoordigen Teukoe Bentara Titeuë was Teukoe Brahim.

zeggen, door zijne vermaagschapping met beide Oelèëbalangs de uitreiking van eene acte van erkenning onnoodig vond.

In Tjoembo^{c} en Titeuë vindt de bevolking haar voornaamste bron van bestaan in den rijstbouw. Toen in 1898 de veepest in de onderafdeeling Pidië heerschte, ontstond ook in beide landschappen gebrek aan ploegvee, welk gebrek men nog niet geheel te boven is gekomen.

De peperaanplant, thans nog gering, wordt gaandeweg uitgebreid. In de zuidelijke heuvels vindt men groote jonge aanplantingen.

De zijdeteelt wordt mede uitgeoefend. Verscheidene aanplantingen van moerbeziënboomen worden daarvoor aangetroffen.

De handel is van geringe beteekenis. Reeds einde 1898 was eene regeling getroffen van de inkomsten der nieuw onderworpen hoofden in het binnenland, w. o. ook van Tjoembo^{c} en Titeuë. Onder inkomsten wordt hier bepaaldelijk verstaan ieders aandeel in den hassil bij in- en uitvoer van goederen.

Koeta-Radja, 29 Augustus 1901.

Naschrift uit het Kol. Verslag van 1902.

T. Bentara Tjoembo^{c} en T. Ben Titeuë verdienen nog zeer weinig vertrouwen. Uit de papieren, gevonden in de schuilplaats van den in Aug. 1901 gesneuvelden T di Glé, bleek, dat T Bentara Tjoembo^{c} met hem en den Pretendent-Soeltan correspondeerde. Zijn goede wil om met ons bestuur mede te werken blijft zeer gering.

VI. **III Moekims Aron.**

Als grondlegger van dit landschap wordt genoemd zekere Toe Pò Radja, die ruim een eeuw geleden van Groot-Atjeh kwam en de eerste ladangs aanlegde in het woud, grenzende aan het Zuid-Oostelijk heuvelterrein van de vallei van Pidië.

Een zekere Teukoe Tjhi^{c} di Rawat, gehuwd met eene vrouwelijke nakomeling van Toe Po Radja, wordt als eerste Oelèëbalang van de III Moekims Aron genoemd met den titel van Keudjroeën Aron. De gampong Poelo Pandjòë en Gloempang Boengko (geënclaveerd in de III Moekims Oenòë) werden door het toenmalige hoofd Teukoe Tjhi Troeeng Tjapli aan Teukoe Tjhi^{c} di Rawat geschonken; later kwamen die beide gampongs door recht van verovering respectievelijk bij Ndjong en Ië Leubeuë.

Onder Teukoe Tjhi^{c} Asan, zoon en opvolger van Teukoe Tjhi^{c} di Rawat, brak een langdurige strijd uit tusschen Aron en Gloem-

pang Pajong, waarin de laatste gesteund werd door den La^{c} Seumana van Ndjong. De strijd eindigde met eene algeheele verwoesting van eerstgenoemd landschap. Teukoe Tjhi^{c} Asan werd door zijn zoon Teukoe Thji^{c} Dawot opgevolgd.

Gedurende het tijdperk van 20 jaren, dat deze het land bestuurde, en dat van 2 jaren, dat zijn oudste zoon Teukoe Tjhi^{c} Doellah als Keudjroeën het gezag voerde, kwam het landschap zijn geleden rampen te boven.

Teukoe Keudjroeen Raman, die een 12-tal jaren geleden zijn ouderen broeder, Teukoe Tjhi^{c} Doellah, bij gebreke van mannelijke nakomelingen, na diens dood opvolgde, bond den strijd met Teukoe Bentara Gloempang-Pajong nogmaals aan. In dezen oorlog, die slechts van korten duur was, had het succes aan beide kanten niets te beteekenen.

Teukoe Tjhi Dawot was in het bezit van een sarakata vanwege Soelton Alaoedin Maçoer Sjah, welke acte overging op Teukoe Tjhi^{c} Doellah en Keudjroeën Raman.

In den aanvang van 1898, kort vóór de Pidië-expeditie, maakte Keudjroeën Raman, daartoe opgeroepen, zijne opwachting bij den Pretendent-Soeltan Toeankoe Moehamat Dawot te Garòt, wien hij in ruil voor eene nieuwe acte van erkenning zijne vroegere sarakata afstond. Voordat hem een nieuwe tjap sikoereuëng kon worden uitgereikt, werd de Pretendent-Soeltan door onze troepen verjaagd.

Gedurende de Pidië-expeditie onderwierp Keudjroeën Raman zich aan ons gezag.

Het gebied van den Keudjroeën van Aron omvat de Moekims Gloempang Minjeu, Goemoeroh en Aron.

Toekoe Ben Amoet, Hoofd van de gampong Amoet, welke eertijds tot de moekim Aron behoorde, heeft in den loop der tijden eene zelfstandige positie weten in te nemen.

Koeta-Radja, 29 Maart 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

T. Keudjroeën Aron is weinig vertrouwbaar; zijn achtjarig zoontje Keudjroeën Oebit verblijft aan de zijde des vijands en fungeert daar nominaal als bendehoofd.

VII. VI Moekims Ndjong, V Moekims Ië Leubeue en Panté Radja.

Deze drie landschappen stonden oorspronkelijk onder één hoofd, met name Teukoe Mentròë Adan La^{c} Seumana van Ndjong.

Een kleinzoon van Teukoe Meuntròë Adan, Teukoe La^{c} Seumana Adji Moehamat Oesén, voerde als trouw bondgenoot van Pidië herhaaldelijk oorlog tegen Keumangan, waarin hij o. a. gampong Aroesan veroverde. Om het Hoofd van Aroesan, Teukoe Moeda Tahé, tevreden te stellen, liet Teukoe La^{c} Seumana Adji Moehamat Oesén zijn zoon Teukoe Sjahboedén (later Oelèëbalang van Panté Radja) huwen met diens dochter; doch toen Teukoe Moeda Tahé later pogingen deed om het juk van Ndjong af te schudden, liet hij dezen vermoorden.

Een jaar later stierf Teukoe La^{c} Seumana Adji Mahmoet Oesén, en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon Teukoe La^{c} Seumana Mahmoet. De tweede zoon van den Oelèëbalang, Teukoe Rajeu Ma In, werd Hoofd van de gampong en de derde zoon, Teukoe Sjahboedén, Hoofd van Aroesan.

Door intrigues gelukte het aan Teukoe Rajeu Ma In om zijn broeder Teukoe Sjahboedén te doen scheiden van zijne vrouw, met wie Teukoe Rajeu Ma In zelf later huwde, zoodat hij op die wijze eerst invloed in Aroesan kreeg en daarna die gampong tot zich trok. Teukoe Sjahboedén verliet zijn gampong en vestigde zich te Panté Radja, waar hij de grondlegger werd van het staatje. Eenmaal in het bezit van Aroesan, wist Teukoe Rajeu Ma In door verovering in het bezit te geraken van het tegenwoordige gebied Ië Leubeuë, waardoor o. a. Teukoe Béntara Tjoembo^{c} de kustmoekim Blang Gapoej verloor.

In 1876 onderwierpen zich Teukoe La^{c} Seumana Mahmoet, Teukoe Rajeu Ma In en Teukoe Sjahboedén aan ons gezag, waarbij de eerste als Oelèëbalang van Ndjong, de tweede van Ië Leubeuë en de derde van Panté Radja erkend werden.

VI MOEKIMS NDJONG.

Teukoe La^{c} Seumana Mahmoet was ons goedgezind, doch zijn zoon en opvolger Teukoe La^{c} Seumana Pòlém was ons gezag bepaald vijandig. In het begin van 1898 stierf Teukoe La^{c} Seumana Pòlém, nalatende een jeugdigen zoon Teukoe La^{c} Seumana Oesén, thans 6 jaar oud. Met goedkeuring van het bestuur werd met de waarneming van het Oelèëbalangschap belast Teukoe Tjoet Moehamat Adan, half-broeder van Teukoe La^{c} Seumana Pòlèm, die echter op grond van zijn ziekelijk gestel niet in staat was, orde en rust in zijn gebied te handhaven. Den 10^{den} October 1899 overleed hij en werd, in overleg met hoofden en oudsten van Ndjong door het

bestuur als zijn vervanger aangesteld zijn jongere half-broeder Teukoe Hadji Brahim, een energiek persoon, die zijn gezag in Ndjong zeer hoog weet op te houden.

Het gebied van Ndjong omvat de VI Moekims Ndjong, Lantjò, Loeëng Poetoe, Paroeë, Peudoeë en Adan en de 3 onderhoorigheden Langiën, Moesa en Triëng Gadéng.

Naschrift uit K. V. van 1902.

T. Hadji Brahim werd meermalen betrapt op vexatiën, gepleegd tegenover de bevolking en verschillende handelaren; wat te meer te betreuren is omdat hij een krachtig bestuurder is, die tegenover de vijandelijke partij geheel met ons medewerkt.

V MOEKIMS IË LEUBEUË.

Teukoe Rajeu Ma In overleed een 10-tal jaren geleden en werd opgevolgd door zijn zoon Teukoe Rajeu Ismail, bij verkorting wel T. Rajeu genoemd. Door bemiddeling van het bestuur werd in 1899 de door Teukoe Rajeu Ma In op Teukoe Béntara Blang Rana Wangsa veroverde moekim Iboih aan laatstgenoemden Oelèëbalang teruggegeven.

Het gebied van Ië Leubeuë bestaat uit de moekims Reuëng-Reuëng, Ië Leubeuë, Blang Anoë, Aroesan en Asan.

Naschrift uit K V. van 1902.

T. Rajeu doet zich sedert medio Februari 1901 door zijn jongeren broeder T. Oeseuman Koeta Baro als banta bijstaan; deze is een veel krachtiger persoonlijkheid, die echter nog niet ten volle het vertrouwen des bestuurs geniet.

De bevolking is over het algemeen nog al op 's vijands hand.

PANTÉ RADJA.

Teukoe Sjahboedén, de afgeleefde Oelèëbalang van Panté Radja, was een op zijn ouden dag in vroomheid vervallen, nietswaardig persoon die met den vijand heulde, en gaf in November 1899 gevolg aan zijn sinds jaren voorgenomen plan, naar Mekka te gaan, daarbij afstand doende van het bewind over Panté Radja ten behoeve van zijnen zoon Teukoe Radja Soleiman.

Het gebied van Panté Radja bestaat slechts uit de gelijknamige moekim.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit K. V. van 1902.

De jeugdige Oelèëbalang staat onder den invloed van slechte raadgevers.

VIII. III Moekims Gloempang Pajong.

De Oelèëbalangs van Gloempang Pajong voerden van oudsher den titel van Béntara „Seumasat", welk laatste woord „regelaar" beteekent. Hunne functie kwam overeen met die van ceremoniemeester aan het hof. Waarschijnlijk was het slechts een titulair ambt, aan een der voormalige Oelèëbalangs van Gloempang Pajong om zijne verdiensten door een der Soeltans geschonken.

De tegenwoordige Oelèëbalangs der III Moekims Gloempang Pajong, Teukoe Soeleiman Bentara Seumasat (in de op 4 October 1900 goedgekeurde akte van erkenning en bevestiging genoemd Teukoe Bentara Gloempang Pajong) werd als zoodanig erkend door den Pretendent-Soeltan Toeankoe Moehamat Dawot, bij sarakata dd. 9 Moeharam 1297 (21 December 1879). Oorspronkelijk tot geen der federatiën behoorende, sloot hij zich later aan bij de Federatie XII, waartoe Ndjong behoorde, met den Oelèëbalang van welk landschap hij zich vermaagschapt had. De moekims Trieëng Gadeng en Peudoeë, oorspronkelijk behoorende tot het gebied van Gloempang Pajong, werden door Meureudoe veroverd en later, door T. La^c Seumana Mahmoet heroverd, onder suprematie van Ndjong gebracht.

Teukoe Soeleiman Bentara Seumasat was vroeger ons gezag bepaald vijandig gezind. Hij had nimmer eenige aanraking met ons bestuur en bracht dan ook gedurende de Pidië-expeditie zijn gebied in staat van verdediging. Hevige tegenstand werd geboden bij de vermeestering op 28 en 29 Juli 1898 van de versterkingen in Gloempang Pajong en Teupen Raja. In den nacht van 5 op 6 September d. a. v. gelukte het onzen troepen hem te Beureunoen gevangen te nemen, waarop hij gevankelijk naar Koeta-Radja werd overgebracht

Nadat de rust in de Pidië-streek was teruggekeerd, werd, na storting van een waarborgsom van 500 dollars, Teukoe Soeleiman Bentara Seumasat in zijn gezag over Gloempang Pajong hersteld, nadat hij aan den Civielen en Militairen Gouverneur vergiffenis gevraagd had voor zijn vroeger gepleegd verzet. Den 12^den November 1898 keerde hij van Koeta-Radja naar zijn gebied terug.

Het landschap Gloempang Pajong bestaat uit de drie moekims

Gloempang Pajong, Lam Baro en Teupen Raja; in deze laatste Moekim voert Teukoe Gam, zoon van Teukoe Soeleiman Bentara Seumasat, het rechtstreeksch gezag.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit K. V. van 1901 en 1902.

De oude Oelèëbalang liet zich niet veel meer met bestuurszaken in, en liet deze over aan bovengenoemden zoon T. Gam.

Deze werd in den aanvang van 1901, wegens deelneming aan een aanval op Chineesche spoorwegwerkers, voor den tijd van vijf jaar verbannen.

IX. VIII Moekims Sama Indra en Lhò^c Kadjoe.

Oorspronkelijk maakte de VIII Moekims Sama Indra een deel uit van het rijk van Teukoe Béntara Pò Poetih van Arèë, bekend onder den naam van de XIV Moekims Toeri.

Een der aan dien Oelèëbalang ondergeschikte hoofden wist zich in eenige moekims eene zelfstandige positie te verschaffen, zich later geheel aan diens gezag te onttrekken, zijne macht successievelijk over 8 moekims uit te breiden en zich op te werpen als zelfstandige Oelèëbalang, met den titel Sama Indra.

Teukoe Sama Indra Tjhi^c, een der opvolgers van den grondlegger der VIII Moekims Sama Indra, miste de macht om zijn gezag op te houden. Ten einde echter zijne jongere broeders en andere bloedverwanten, die naar het gezag dongen, tevreden te stellen, stond hij aan ieder hunner een Moekim af.

Onder Teukoe Sama Indra Brahim, zoon en opvolger van Teukoe Sama Indra Tjhi^c, wisten die Moekimhoofden en hunne opvolgers hun invloed zoodanig uit te breiden, dat zij slechts in naam aan den wettigen Oelèëbalang ondergeschikt waren.

Tenkoe Sama Indra Brahim werd opgevolgd door zijn eenigen zoon, die bij sarakata van den Pretendent-Soeltan dd. 9 Moeharam 1267 (12 December 1879), als Oeléëbalang van de VIII Moekims Sama Indra en Lhō^c Kadjoe werd erkend onder den naam van Teukoe Meuntròë Sri Padoeka Maharadja.

Deze tegenwoordige Oelèëbalang kon zijn gezag slechts vestigen in twee Moekims; de andere moekimhoofden, wier streven het was zich geheel van hem af te scheiden, namen meermalen een vijandige houding aan, die tot daadwerkelijkheden oversloeg.

De Moekin Lhō^c Kadjoe was oorspronkelijk een zelfstandig

Oelèëbalang, doch toen de laatste Oelèëbalang Teukoe Béntara Lhōʿ Kadjoe een 18-tal jaren geleden kinderloos stierf, ontstond een familiekrijg tusschen vier broederskinderen, waarvan de 3 jongsten de hulp inriepen van Teukoe Meuntròë Sri Padoeka Maharadja, die het gebied veroverde en onder zijne suprematie bracht.

Zijn felste tegenstander was Teuko Meuntròë, Hoofd van de moekim Garòt, die in 1892 door Teukoe Sama Indra uit zijn gebied verdreven, doch door den Pretendent-Soeltan weder in zijn gezag over de moekim hersteld werd. Teukoe Amat Toengkòb, eerst een felle vijand, omdat zijn vader op last van den Oelèëbalang was vermoord, werd door bemiddeling van Keumangan met dezen verzoend en huwde later diens dochter. Teukoe Amat Glé Tjoet, Teukoe Djeurat Manjang en Teukoe Hadji Brahim Lhōʿ Kadjoe sloten de rij van tegenstanders.

Toen Teukoe Meuntròe Sri Padoeka Maharadja zich op 11 Augustus 1898 aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement onderwierp, weigerden de bovengenoemde hoofden dat voorbeeld te volgen: Teukoe Amat Toengkòb, omdat zijn zuster getrouwd was met het bendehoofd Teukoe Bèb Tirò, de anderen omdat zij het gezag van Teukoe Sama Indra niet erkenden.

In September 1898 onderwierp Teukoe Meuntròë Garòt zich ook aan het Gouvernement, nadat zijne vrouw en twee kinderen door de onzen waren gevangen genomen, en werd hij in Maart 1899 door het bestuur in zijn gezag over de moekin Garòt hersteld, nadat hij het oppergezag van Teukoe Sama Indra had erkend. De verzoening werd bezegeld met een huwelijk tusschen beider kinderen.

Teukoe Amat Toengkòb onderwierp zich in October 1899; Teukoe Amat Glé Tjoet sneuvelde een maand tevoren tijdens eene overvalling van zijne bende door onze troepen. Teukoe Djeurat Manjang heeft zich van den oorlog teruggetrokken en met Teukoe Sama Indra verzoend, doch zich niet bij het bestuur gemeld. Teukoe Brahim Lhōʿ Kadjoe, een ijverig moslim, is nog aan de zijde der partij van verzet.

Het gebied van Teukoe Meuntròë Sri Padoeka Maharadja omvat de moekins Soeië, Gapoej, Bloeë Glé Tjoet, Bloeë Oelèë Gampòng of Djeurat Manjang, Bloeë Gròng Gròng, Toengkòb, Garòt, Tjaleuë en Lhōʿ Kadjoe.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1901 en 1902.

De Oelèëbalang T. Sama Indra bemoeit zich weinig met bestuurs-

aangelegenheden in zijn gebied, en laat deze over aan zijn volwassen doch noch onervaren zoon T. Maharadja.

T. Djeurat Manjang verblijft nog steeds aan de zijde van den vijand.

Daar gebleken was dat T. Meuntròë Garòt met den vijand heulde, werd hij voor vier jaren verbannen.

Lhoᶜ Kadjoe bleek niet tot Sama Indra te behooren doch eene zelfstandige Moekim te zijn. In 1900 werd T. Moehamad di Idi, jongere broeder van Hadji Brahim, tot w^{d} bestuurder aangesteld. Hij week met zijn broeder T. di Paroeë in Maart 1901 voor de registratie uit, waarop de weinig vertrouwbare acht keutjhi's van Lhoᶜ Kadjoe met het bestuur werden belast.

X. Moekim Bambi en III Moekims Oenoe. [1]

Tijdens onze eerste vestiging in Atjeh was Teukoe Panglima Mengòë Agam Oelèëbalang van Bambi en Oénòë, die zijn gezag, evenals oorspronkelijk alle Oeléëbalangs van de federatie Gigiëng, aan dat van Teukoe Béntara Keumangan, Hoofd dier federatie, ontleende. Evenmin als de tegenwoordige Oelèëbalang was hij in het bezit van eene acte van erkenning (tjap sikoereuëng) vanwege den Sultan van Atjeh.

Teukoe Panglima Mengòë Agam liet geene mannelijke nakomelingen na; twee jongere broeders waren voor-overleden, zoodat bij diens dood door Keumangan als Oelèëbalang werd erkend een zoon van een jongeren broeder van den overleden titularis, met name Teukoe Moehamat, onder den titel van Panglima Mengòë Moehamat.

Dit tegenwoordig Hoofd van Bambi en de III Moekims Oenoë ontving op 3 Mei 1893 eene acte van erkenning en bevestiging van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, waarin hij ten onrechte wordt genoemd "Hoofd van de III Moekims Mengòë en Bambi". Panglima Mengòë is een titel; moekims van dien naam bestaan niet.

Zijn gebied bestaat uit de moekim Bambi en de tusschen de landschappen Ië Leubeuë, Ndjong en Gloempang Pajong geënclaveerde III Moekims: Oenòë, Riwat en Toeëng Tjapli, welke laatste

[1] Het landschap wordt in de verklaring van 7 Mei 1900 ten onrechte genaamd IV Moekims Bambi en Oenoë.

drie moekims bestuurd worden door Teukoe Radja Moeda, neef van Panglima Mengòë Moehamat, als "badaj" van den Oelèëbalang.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit het Kol. Verslag van 1902.

De Oelèëbalang Panglima Meugòë, een weinig beduidende oude man, droeg met goedkeuring van het bestuur het gezag in de III moekims Oenòë over aan Toekoe Radja Moeda.

Aan de III moekims Oenòë werden teruggegeven de enclaves Gloempang Boengkoe en Poelo Pandjo, die vroeger door recht van verovering in handen van andere Oelèëbalangs waren overgegaan.

XI. III Moekims Pineung en de Moekim Peukan Baro-Peukan Sot. [1]

In 1879 teekende Teukoe Bentara Pineung Potjoet Badaj, Hoofd van de III Moekims Pineung en Peukan Barò-Peukan Sot, de 18 artikelen der acte van onderwerping aan het Gouvernement.

Een 4-tal jaren later overleden, werd hij opgevolgd door zijn oudsten zoon Teukoe Radja Moeda, die echter in 1884 op last van diens jongeren broeder Teukoe Maharadja werd vermoord, waarna deze met instemming van Teukoe Béntara Keumangan zich als Hoofd van het gebied opwierp. Door den Pretendent-Soeltan Moehamat Dawôt liet Teukoe Béntara Pineung Maharadja zich daarop eene acte van erkenning, "tjap sikoereuëng", uitreiken, gedateerd 20 Djamadal awwal 1301 [18 Maart 1884]. Naar aanleiding van een binnen zijn gebied op een Chineeschen handelaar gepleegden roof in 1886 werd T. Bentara Pineung Maharadja, die ons steeds goed gezind was, door den toenmaligen Civielen Gezaghebber opgeroepen en bij aankomst te Sigli gevangen genomen. [2] Hij wist echter uit onze versterking te ontvluchten en, ontsticht over de vernederende behandeling, stond hij de tot zijn gebied behoorende moekim Peukan Barō-Peukan Sot, als wakeuëh gebied tot het voeren van den heiligen oorlog aan de moslemin af, die van daar uit gedurende een tiental jaren onze vestiging te Segli onafgebroken bestookten. In 1889 sneuvelde Teukoe Béntara Pineung Maharadja in den strijd tusschen Teukoe Bentara Keumangan en Teukoe Bentara Paleuëh, waarbij hij de zijde van Keumangan gekozen had.

[1] Dit landschap wordt in de verklaring van 7 Mei 1900 genoemd III Moekims Pineung en Peukan Barò Peukan Sot.

[2] Zie Ind. Gids, October 1890.

Na den dood van Teukoe Maharadja, die een nog te jeugdigen zoon naliet, werd zijn jongere broeder Teukoe Brahim als Oelèëbalang erkend. Ofschoon Teukoe Brahim oudere broeders bezat, genoot hij boven hen den voorrang als kind van Teukoe Bentara Keumangan's zuster, Potjoet Abdo[c] Laté, en als schoonzoon van Teukoe di Didoh. Geheel onder den invloed van den bekenden leider der vijandige partij, Habib Oesen Lameuë, kwam hij hoogst zelden in aanraking met het bestuur. In Augustus 1897 werden de moslemin in Peukan Baro-Peukan Sot met gevoelige verliezen verdreven. Nadat het terrein was schoongekapt, wegen waren aangelegd en de vroeger uitgeweken bevolking er grootendeels was teruggekeerd, werd deze moekim door ons onder het bestuur van Teukoe Bentara Pinang Brahim gebracht, die zich verbond er de orde en rust te zullen handhaven, wat tot nu toe ook geschied is.

Het tegenwoordige gebied van Teukoe Bèntara Pineung Brahim omvat de III moekims: Boeboeë Meuseudjid Goetji Roempong, Boeboeë Meuseudjid Barò en Pineung, de gampongs Meuloeë Blang en Meuloeë Kroeëng, die tot de moekim Kroeëng Seumideuën behooren, de moekim Peukan Baro-Peukan Sot en de gampongs Poelò Raja of Poelò Semna. Deze gampong, een tijdlang in het bezit van Teukoe Bentara Paleuëh geweest, werd na de verzoening tusschen Teukoe Bentara Paleuëh en Toekoe Bentara Pineung verleden jaar aan dezen teruggegeven.

Koeta Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag 1902.

De Oelèëbalang T. Bentara Pineuëng is het bestuur welgezind; alleen niet te vertrouwen, als het de bende betreft van zijn aanverwant Habib Oesen, die nu en dan het zuidelijk deel van het landschap bezoekt.

XII. III Moekims Gigiëng.

Oorspronkelijk stonden de III Moekims Gigiëng onder zelfstandige Imeums, die de suprematie erkenden van den Oelèëbalang van Keumangan.

Een telg uit een der sultansgeslachten van Deli of Langkat kwam, na zich eenigen tijd in Pasé te hebben opgehouden, te Gigiëng en vestigde zich aldaar. Door aanhuwelijking van hem en zijne afstammelingen met de verwanten van de voornaamsten des lands, heeft de uit hem voortgesprotene familie geleidelijk zoodanigen invloed verkregen, dat een der leden daarvan, Teukoe

Achmat, na in het huwelijk te zijn getreden met eene nicht van den toenmaligen Béntara Keumangan Moehamat Tahé, door dezen tot Oelèëbalang van de III Moekims Gigiëng werd aangesteld, onder den titel van Teukoe Béntara Paleuëh, en als zoodanig ook erkend werd door de drie zelfstandige, doch van Keumangan afhankelijke Imeums van Gigiëng.

Omstreeks 1855 werden de III Moekims Gigiëng door Pidië veroverd en Teukoe Béntara Paleuëh Achmat met vrouw en kinderen gevangen genomen. Ongeveer een jaar later wist Keumangan dit gebied op Pidië te heroveren. De in vrijheid gestelde Teukoe Achmat werd echter niet in zijn vorige waardigheid hersteld; Teukoe Béntare Keumangan nam zelf het bewind over de III Moekims Gigiëng in handen.

Een zoon van Teukoe Achmat, Teukoe Moeda Rajeu Abdo Rachman, hoewel niet tot hoofd der III Moekims aangesteld, wist zich door zijn grooten invloed en sterken aanhang een vrij zelfstandige positie te verschaffen.

Na den dood van Teukoe Moeda Rajeu in 1883 ging die invloed over op zijn zoon Teukoe Moehamat Dzèn. Deze wist zich meer en meer in de III Moekims te doen gelden en maakte zich na den dood van Teukoe Béntara Keumangan Potjoet Oseuman in 1885 geheel van Keumangan los, onder voorwendsel, dat hem door dezen Oelèëbalang de III Moekims Gigiëng bij twee schriftelijke verklaringen waren teruggegeven. Beide stukken, het eene gedagteekend één jaar, het andere 27 dagen vóór den dood van Potjoet Oseuman, worden sterk verdacht van te zijn vervalscht. Hoe het ook zij, Teukoe Moehamat Dzèn wierp zich als Hoofd van de III Moekims Gigiëng onder den titel van Teukoe Béntara Paleuëh op. Aan Teukoe Béntara Keumangan Potjoet Abdo Laté, opvolger van Teukoe Béntara Keumangan Poetjoet Oseuman, gelukte het niet, zelfs met steun van buiten, dat gebied weer onder zijn gezag te breugen.

Teukoe Béntara Paleueh Moehamat Dzèn maakte zich geheel los van de federatie der VI Oelèëbalangs én sloot zich aan bij die der XII Oelèëbalangs, die hem krachtig steunde in zijn verzet tegen Keumangan. Hij vermaagschapte zich aan de Oelèëbalangs van Pidië Ië Leubeue, Tjoembò en aan den Pretendent-Soeltan Toeankoe Moehamat Dawòt, die hem bij acte (sarakata) voorzien van het negenvoudige zegel (tjab sikoereuëng) dd. 7 Rabi al-awwal van het Mohamedaansche jaar 1307 (1889) als Oelèëbalang van de III Moekims Gigiëng erkende.

De veete tusschen Keumangan en Gigiëng duurde voort, totdat in 1896 ten overstaan van het bestuur te Sigli eene verzoening plaats vond en eene voorloopige regeling werd getroffen, die in 1897 bij schriftelijke overeenkomst werd bevestigd en waarin Teukoe Béntara Keumangan van verdere aanspraken afzag op de III Moekims Gigiëng.

Het gebied van Teukoe Béntara Paleuëh omvat de Moekims Paleuëh, Boeniën en Panté.

Koeta-Radja, 23 September, 1900.

Naschrift uit het Kol. Verslag van 1901.

Van T. Bentara Paleueh wordt vermoed, dat hij de partij van verzet in het geheim steunt.

XIII. II Moekims Keumala.

Na de verovering van den kraton te Koeta Radja zocht het vluchtende Soeltan's hof eene veilige schuilplaats, ver van het tooneel des oorlogs. Nadat de nog jeugdige Toeankoe Moehamat Dawòt in Keumala Dalam was aangekomen, werd door bemiddeling van de federatie der VI Oelèëbalangs, en met instemming van den toenmaligen Oelèëbalang der II Moekims Keumala, Teukoe Béntara Tjhiᶜ, den Pretendent-Soeltan het verblijf aangeboden in de koeta Keumala Raja, welke plaats tot dalam van het Soeltanaat werd geproclameerd. Hier groeide de Pretendent-Soeltan in allerlei ondeugden op, zeer tegen den zin van de federatie der VI Oelèëbalangs.

De bejaarde Teukoe Béntara Tjhiᶜ stond onderwijl het bewind af aan zijn oudsten zoon Teukoe Moehamat Ali.

Het huwelijk tusschen dezen Oelèëbalang en eene dochter van Teukoe Imeum Loeëng Bata, welk meisje door den Pretendent-Soeltan begeerd werd, was aanleiding tot den 10 jaren geleden ontbranden strijd tusschen Toewankoe Moehamat Dawòt en den Oelèëbalang van Keumala.

Deze werd gesteund door zijne federatiegenooten, waarvan het hoofd Teukoe Béntara Keumangan een specialen wrok had tegen den Pretendent-Soeltan, door diens erkenning van Teukoe Béntara Paléuëh als zelfstandige Oelèëbalang.

Eerst vijf jaren geleden gelukte het aan de federatie der VI Oelèëbalangs om Toeankoe Moehamat Dawòt uit Keumala te verdrijven, en Teukoe Béntara Moehamat Ali in zijn gezag over de

II Moekims Keumala te herstellen. Teukoe Béntara Tjhi^{c} was een jaar tevoren overleden.

Eenige maanden na zijne verdrijving keerde de Pretendent-Soeltan, die naar Batéë was gevlucht, naar Keumala terug, zijne handelingen bepaalden zich echter tot het verbranden van de koeta, waarna hij weder naar Batéë terugtrok.

Teukoe Béntara Moehamat Ali onderwierp zich tijdens de te Segli genomen voorbereidselen van de Pediëexpeditie aan ons gezag. Gedurende bedoelde expeditie is hij tot aan zijn dood in Juli 1899 ons gezag trouw gebleven. Daar hij slechts zeer jeugdige kinderen naliet, werd in overleg met de hoofden en oudsten van Keumala als waarnemend Oelèëbalang aangesteld Teukoe Seuman, jongere broeder van het overleden hoofd.

Het landschap II Moekims Keumala omvat de Moekims Keumala Raja en Keumala Nitja. Deze laatste Moekim staat onder het rechtstreeksch bestuur van Teukoe Ma^{c} Ali, verren neef van Teukoe Seuman.

Koeta Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

In Januari 1901 vluchtte T. Seuman met vrouw en kinderen om zich aan de registratie te onttrekken, doch hij werd spoedig gevangen genomen. Zijn neef T. Ma^{c} Ali trad als w^{d} Oeleebalang op, doch werd einde Februari vermoord en opgevolgd door T. Mandja, wiens gezag niet voldoende is om benden uit zijn gebied te weren.

XIV. IX Moekims Keumangan.

Uit de geschiedenis blijkt, dat het Oelèëbalangschap der IX Moekims Keumangan (Gigiëng) van zeer ouden oorsprong is en afstamt van oorspronkelijke landshoofden, wier verleden zich in onheugelijke tijden verliest. Zij waren van oudsher de hoogste gezaghebbenden in de Pidië-streek, in onafhankelijkheid en aanzien niet onderdoende voor de Pòlém's en het geslacht van de hoofden in Meureudoe, waarmede zij steeds nauw verbonden waren.

In 1874 onderwierp zich de Oelèëbalang van Gigiëng, Teukoe Bentara Keumangan Potjoet Oseuman, aan het Nederlandsche gezag. Het landschap omvatte toen nog de kuststrook der III Moekims Gigiëng, naar welk koeala het geheele gebied genoemd werd, en waar, sedert zijn dood in 1885, Teukoe Moehamat Dzén

zich als Oelèëbalang wist op te werpen, onder den naam van Teukoe Bantara Paleuëh.

T. Béntara Keumangan Pòtjoet Oseuman had geene kinderen; een gedeelte van zijne macht droeg hij tijdens zijn leven over aan Teukoe Moeda Reumbajan Abdò Laté, een bloedverwant en panglima prang van het landschap.

In 1879 maakte deze zijne opwachting bij den Gouverneur te Koeta Radja en werd bij die gelegenheid erkend als Radja Moeda (opvolger) van Gigiëng.

Na den dood van Teukoe Béntara Keumangan Pòtjoet Oseuman ontbrandde een felle strijd om het Oelèëbalangschap. De door de adat aangewezen opvolger, Teukoe Ben Asan, broederszoon van den kinderloos overleden Oelèëbalang, wierp zich als pretendent op contra Teukoe Moeda Reumbajan. In dien familie-oorlog, waarin bloedverwanten, al naarmate van den graad van verwantschap, de zijde kozen van een der pretendenten, zegevierde Teukoe Moeda Reumbajan, die door het bestuur indirect werd gesteund, door licenties tot aankoop in het buitenland en invoer van vuurwapens en ammunitie. Teukoe Ben Asan was intusschen overleden.

In navolging van zijne voorgangers, die bij „tjap sikoereuëng" — (erkennings-acte van den Soeltan van Atjeh, voorzien van het negenvoudige zegel) — den naam kregen van Bentara Oereuëng Kaja Seutia Indra, noemde Teukoe Moeda Reumbajan zich als Oelèëbalang, Teukoe Bentara Oereuëng Kaja Seutia Indra Pòtjoet Abdò Laté, en werd hij als zoodanig in het laatst van 1885 door het bestuur erkend.

Pogingen door dezen Oelèëbalang (gewoonlijk Teukoe Bentara Keumangan genoemd) in het werk gesteld om het gezag in de III Moekims Gigiëng te herwinnen, hadden geen succes. In 1896 werd ten overstaan van het bestuur te Sigli eene voorloopige regeling getroffen tusschen de hoofden der IX Moekims Gigiëng, welke regeling in 1897 bij schriftelijke door beide partijen onderteekende overeenkomst werd bevestigd, waarbij Teukoe Bentara Keumangan, afziende van verdere aanspraken op de III Moekims Gigiëng en afstand doende van Peukan Gigiëng, de strandmoekim Gigiëng Meurandeh terugkreeg.

In de laatste jaren wist Teukoe Bentara Keumangan, door tusschenkomst van het bestuur, zijn gezag weer te doen gelden in de moekims Tengòë en Tjot Djadja, die vroeger zich daaraan onttrokken hadden, en onder den invloed stonden respectievelijk van Ië Leubeuë en Paleuëh.

Het tegenwoordige gebied van Keumangan bestaat uit de Moekims Gigiëng Meurandeh, Tjot Djadja, Teungòë Keumangan, Reumbajan Djaman Boesoeë, Lameuë, Tiba, Aloeë Batèë, Djeurat Manjang, Oesé, Poelò Drien Geumpoeëng, Oedjòng Rimba en Tirò.

Koeta Radja, 23 September 1900.

Naschrift uit het Kol. Verslag van 1902:

De hoogbejaarde T. Bentara Keumangan droeg in den aanvang van 1901 het bestuur over aan zijn zoon T. Oesèn di Rambong, eene krachtige persoonlijkheid met een flink karakter, echter nog jong en nog toegankelijk voor slechte invloeden.

XV. Ilòt Andeuë en Mètareuëum.

Oorspronkelijk stonden de 3 moekims Ilòt, Andeuë (ook Andeuë-Lala genoemd) en Mètareuëm onder suprematie van den Oelèëbalang van de XII Moekims Pidië. Een 30tal jaren geleden werden die moekims door Teukoe Béntara Keumangan Potjoet Oseuman, federatiehoofd der VI Oelèëbalang Gigiëng, op dat der XII Oelèëbalang Pidië veroverd.

Toen in 1884, na den dood van Teukoe Béntara Keumangan Potjoet Oseuman, in de IX Moekims Keumangan een familiekrijg uitbrak, waarbij Teukoe Béntara Tjoembò en de Pretendent-Soeltan, Moehamat Dawòt, partij kozen tegen Teukoe Moeda Reumbajan, werden de drie moekims door den Pretendent-Soeltan, gesteund door Teukoe Béntara Tjoembò, veroverd en onder het gezag van een familielid, Toeankoe Mahmoet gesteld. Van dien tijd dateert de benaming van Tanoh Wakeuëh Soeltan.

In 1894 werden de 3 moekims door Teukoe Béntara Keumangan Pòtjoet Abdò Laté heroverd, om een jaar later weder in handen te vallen van den Pretendent Soeltan.

Gedurende de Pidië-expeditie onderwierpen zich Teukoe Ri Nja' Badaj, Teukoe Imeum Asan en Teukoe Meuntróë Asém, de beide eersten als hoofden van de moekims Ilòt en Andeuë en laatstgenoemde als gemachtigde van het nog jeugdige hoofd van Mètareuëm.

In April 1899 trachtte het bestuur te Sigli de 3 Moekims Wakeuëh-Soeltan onder een hoofd te brengen, het aan de keutjhi's en panglima's uit die streken overlatende een keuze te doen uit de 3 moekim-hoofden. Deze echter, zoowel als de keutjhi's en panglima's, verkozen liever de zelfstandigheid der 3 moekims onder de respectieve moekimhoofden, die direct ondergeschikt zouden zijn

aan het bestuur te Sigli. In dezen geest werd dan ook door dat bestuur eene beslissing genomen.

In Métareuëm was vijf jaar geleden de Oelèëbalang Teukoe Bèn overleden; zijn thans nog jeugdige zoon, die nog geen bepaalden naam heeft, staat onder voogdij van zijn oom Teukoe Amat.

In overleg met hoofden en oudsten van Metareuëm werd in het begin van dit jaar de waarneming van het bestuur in de moekim Mètareuëm door het bestuur opgedragen aan Teukoe Amat, met instemming van Teukoe Meuntròë Asém, die tijdelijk die waarneming op zich had genomen.

Koeta Radja, 23 September 1900.

XVI. **Meureudoe.**

De Oelèëbalangsfamilie van Meureudoe bestaat uit twee takken, die oorspronkelijk denzelfden stamvader gehad hebben, en die ook in latere geslachten door over en weer gesloten huwelijken zeer na aan elkander verwant zijn. Volgens de adat volgden de vertegenwoordigers dier takken elkander beurtelings in het Oelèëbalangschap op, terwijl de vertegenwoordiger van den eenen tak „tji" is, is die van den anderen tak „moeda" of troonsopvolger.

Tijdens het begin van den Atjèh-oorlog vonden wij T. Tji Bén Pasoe aan het bestuur. Aanvankelijk was hij ons zeer vijandig gezind, aan den strijd in Groot-Atjeh nam hij een werkzaam aandeel, en eerst in het laatst van 1875 keerde hij vandaar naar zijn land terug. Ook gedurende de Samalanga-expeditie van 1877 nam hij met zijne bevolking aan den strijd tegen ons deel. Toen echter Samalanga ten onder gebracht was, werd Meureudoe gebombardeerd en hij daardoor gedwongen zich te onderwerpen; den 17^{en} September 1877 meldde hij zich in het bivak te Samalanga en beeedigde hij de verklaring van onderwerping in 6 artikelen.

T. Moeda Meureudoe of T. Bén Dadéh trad weinig op den voorgrond, doch des te meer deed T. Tji's jongere broeder T. Moeda Tjoet Latèh, die ook na zijns broeders onderwerping in zijne vijandige gezindheid bleef volharden, van zich spreken. Reeds in zijne jonge jaren was deze bekend wegens zijne dapperheid, en bij den Soeltan stond hij in hooge gunst, tengevolge waarvan hij tot diens vlootvoogd ter Noord- en Oostkust van Atjèh werd aangesteld. Aan den door hem afgelegden eed om zich nimmer aan het Gouvernement te zullen onderwerpen, bleef hij steeds getrouw, en

tot heden toe is hij nog nooit met een gouvernements-dienaar in aanraking geweest.

In 1879 deed T. Tji Bén Pasoe aanspraken gelden op de Koeala Djanka Boeja en op de vroeger tot Meureudoe behoord hebbende, tusschen Djanka Boeja en Oelém gelegen landstreek, welke aanspraken echter na een ingesteld onderzoek door het bestunr ongeldig geoordeeld werden.

T. Tji liet zich hierdoor echter niet afschrikken, en toen T. Tji Boegis van Samalanga met zijn achterneef T. Peureudan in oorlog geraakte, bond ook hij den strijd met eerstgenoemde aan. Deze behield echter de overhand, en nadat hij T. Peureudan overwonnen had, keerde hij zich tegen T. Tji Bén Pasoe, die zich genoodzaakt zag uit Djanka Boeja en Matang Oelém in zijn eigen gebied terug te trekken.

In dezen strijd werd T, Tji Boegis gesteund door T. Bén Séh, die zijn inmiddels overleden neef T. Bén Dadéh als Moeda was opgevolgd en die de overwinning gemakkelijk maakte door uit de bovenlanden van Pantè Radja een inval in Meureudoe te doen.

Zooals hieruit blijkt was de verstandhouding tusschen den Tji en den Moeda niet van de beste; integendeel leefden zij voortdurend met elkander in onmin. In deze oneenigheden mengde zich nog een derde persoon, namelijk T. Moeda Tjoet Latéh's zoon, T. Ben Peukan, een geslepen, woelzieke intrigant, wiens streven het was om zich steeds meer en meer van het gezag meester te maken, en dit doel het best dacht te kunnen bereiken door in troebel water te visschen.

Ten einde hem in zijn streven te dwarsboomen en zijn eigen gezag te bevestigen, verbond T. Bén Sawang, zoon van T. Tji Bén Pasoe, zich in 1891 met T. Bén Séh tegen T. Bén Peukan, die tegen hen het onderspit moest delven, en daarop naar zijn schoonvader T. Béntara Keumangan vluchtte, terwijl T. Moeda Tjoet Latéh naar de bovenstreken de wijk nam.

In 1892 kwam T. Tji Bén Pasoe te overlijden, en werd hij opgevolgd door zijn zoon T. Bén Sawang, die in de laatste jaren het bestuur geheel in handen gehad, en daarom reeds den titel van T. Moeda Tji gevoerd had. Hoewel T. Bén Séh volgens de adat de rechtmatige opvolger geweest zou zijn, werd T. Bén Sawang, vermoedelijk om reden deze steeds door zijn vader bij zijne aanrakingen met Gouvernementsdienaren op den voorgrond gesteld was, terwijl T. Bén Séh, die in het binnenland te Geunting

woonde, weinig of in het geheel niet met bestuursambtenaren in contact kwam, door ons met den titel van T. Tji Sri Hamba Pahlawan als Oelèëbalang van Meureudoe erkend.

Hij is iemand met een bekrompen verstand, eigenzinnig en geldgierig. Toen hij zich in 1891 met T. Bén Séh verbond, beloofde hij dezen voor zijne hulp tegen T. Bén Peukan de inkomsten van de Koeala Beuratjan te zullen afstaan, doch toen in Maart 1893 tengevolge van de invoering der scheepvaartregeling Meureudoe voor de kustvaart opengesteld werd, weigerde hij zijne belofte aan T. Bén Séh, die wegens T. Bén Sawang's aanstelling tot Oelèëbalang hem toch al niet gunstig gezind was, na te komen. T. Tji verbond zich nu weder met T. Bén Peukan, die inmiddels uit Pidië teruggekeerd was, doch beiden werden door T. Bén Séh, die bij de Oelèëbalangs van Samalanga en Pantè Radja steun gevonden had, verslagen en moeten vluchten.

T. Tji bleef nu van alle gezag verstoken, en keerde eerst in September 1894 naar zijn land terug, nadat hem was aangezegd dat, zoolang hij niet naar zijn land terugkeerde, hij het recht om passen voor de uitoefening der kustvaart af te geven, en daarmede zijne voornaamste inkomsten zou derven.

Door bemiddeling van het bestuur kwam de vrede weer tot stand, en sloten de drie vechtenden den 13den December 1894 eene overeenkomst, waarbij T. Tji als Oelèëbalang, T. Bén Séh als Moeda en T. Bén Peukan als panglima prang van Meureudoe erkend werden, en waarbij eerstgenoemde aan de beide anderen ieder een vierde gedeelte van de in- en uitvoerrechten van zijn landschap afstond. Den 12den December 1895 werd deze overeenkomst door eene nieuwe gevolgd, waarbij T. Bén Séh's inkomsten uit het opiummiddel geregeld werden.

Van blijvenden aard was echter de vrede niet. Hoofdzakelijk tengevolge van T. Bén Peukan's kuiperijen bleven binnenlandsche onlusten in Meureudoe tusschen de drie voornaamste hoofden heerschen; en eerst toen T. Bén Peukan zich in het begin van 1898 openlijk bij de partij van verzet aansloot, kwam Meureudoe een weinig tot rust.

Behalve in Meureudoe had T. Bén Peukan ook in Keureutòë en in Pidië getracht zijn invloed te vestigen.

In eerstgenoemd landschap huwde hij namelijk met de Tjoet Mérah Gadéng, eenige dochter van de regentes Tjoet Nja Asiah, en wist hij zelfs te bewerken, dat zijne vrouw kandidate voor het

Oelèëbalangschap gesteld werd. Toen hij echter van Keureutòë'sche zijde geene medewerking ondervond in zijn streven, om reden zijne bedoeling, zich door middel zijner echtgenoote van het gezag meester te maken, al te doorzichtig was, keerde hij naar Meureudoe terug, zonder zich verder iets meer aan Tjoet Mérah Gadéng, die sedert overleden is, te laten gelegen liggen.

Zijn streven in Pidië werd met geen gunstiger uitslag bekroond; zoowel zijn aanbod aan het bestuur te Sigli om de moekim Peukan Baro-Peukan Sòt van vijanden te zuiveren, als zijne inmenging in den strijd tusschen Keumangan en Paleuëh leden schipbreuk.

Aldus stonden de zaken, toen vóór het begin der Pidië-expeditie in 1898 T. Oema in de Pidië-streek verscheen, daar het verzet organiseerde dat aan onze troepen geboden zou worden, en de Pretendent-Soeltan de Oelèëbalangs, die zich niet bij hem willen komen melden, bedreigde te zullen afzetten en door anderen te doen vervangen. Inziende in dienst van het Gouvernement nooit zijne illusiën vervuld te zullen zien, begaf hij zich naar den Pretendent-Soeltan te Garot, die hem in zijne verwachtingen niet teleurstelde, en hem tot Oelèëbalang van Meureudoe aanstelde. Tijdens de Pidië-expeditie was hij een onzer ondernemendste tegenstanders. Later week hij met T. Oema naar de Westkust uit, doch na diens sneuvelen keerde hij naar Meureudoe terug.

Na T. Ben Peukan's vertrek uit dit landschap was de verhouding tusschen T. Tji en T. Bén Séh er niet slechter op geworden; wel is waar was die nog verre van vriendschappelijk, doch vijandelijkheden werden niet meer gepleegd. Terwijl T. Bén Séh het gezag in de bovenstreken had, stelde T. Tji zich met dat in de benedenstreken van Oelém tevreden, dat aan de beneden-Meureudoe-rivier in handen van den ouden T. Moeda Tjoet Latéh latende.

In het laatst van 1898 en in het begin van 1899 was Meureudoe, en voornamelijk Babah Loeëng aan de Kroeëng Beureutjan de verzamelplaats van allerlei uit Pidië en Groot-Atjeh uitgeweken vijandige elementen. Wel is waar waren zij, toen Meureudoe eenige malen door militaire colonnes bezocht werd, genoodzaakt naar elders uit te wijken, doch eerst toen in October 1899 door eene mobiele colonne een bivak betrokken werd te Gròng-Gròng aan de Beuratjanrivier, welk bivak in Maart 1900 naar de keudé Meureudoe verplaatst werd, waren wij in staat te beletten, dat vijanden van het Gouvernement eene veilige schuilplaats in Meureudoe vonden.

Den 25sten April jl. verliet ook T Tji Meureudoe de zijde van het Gouvernement en sloot zich bij de partij van verzet aan. De redenen daarvoor zijn niet ver te zoeken. Door het bezetten van Meureudoe werd uit den aard der zaak zoowel van T. Tji als van de mindere hoofden en bevolking medewerking verlangd in het vervolgen en opsporen der schuilplaatsen van vijandige elementen, die, zooals T. Ben Peukan, herhaaldelijk in Meureudoe verschenen om ons te verontrusten en schattingen van de bevolking te eischen, en daar soms voor vrij geruimen tijd verborgen gehouden werden. Daar die verlangde medewerking echter zeer veel te wenschen overliet, moesten zoowel aan den schraapzieken T. Tji, die juist wegens zijne gierigheid daardoor dubbel zwaar getroffen werd, als aan andere personen herhaaldelijk boeten worden opgelegd. Toen echter ook deze nog niet tot het gewenschte resultaat leidden, hadden in April jl. belangrijke arrestatiën plaats van mindere hoofden en familieden van T. Tji, van welke gebleken was, dat zij met den vijand heulden; en daar T. Tji zelf onder den invloed van zijne vrouw Potjoet Aman Sari, volle zuster van T. Bén Peukan en dochter van T. Moeda Tjoet Latéh, zich ten opzichte van het Gouvernement ook nog wel wat te verwijten had, zullen die arrestatiën bij hem de overtuiging gewekt hebben, dat ook hij, wanneer hij zich ten minste niet geheel en al naar onzen wil schikte, ter gelegener tijd ook wel eens voor eene gevangenneming in aanmerking zou kunnen komen. Het feit, dat niet lang te voren ook zijn zwager T. Sah Koebat van Samalanga Toenong was gevangen genomen, was voor hem een bewijs. dat zelfs Oelèëbalangs, wanneer het noodig was, door ons niet ontzien werden

Behalve bovenbedoelde boeten en arrestatien was voorts de aan hoofden en bevolking gegeven last om van West naar Oost door landschap een weg aan te leggen, hetgeen natuurlijk onder de niet aan heerendiensten gewende bevolking wel eenige ontevredenheid deed ontstaan, mede een reden, die Potjoet Aman Sari er toe deed besluiten haren echtgenoot te bewegen, de zijde van het Gouvernement te verlaten. Want dat de zwakke besluitelooze T. Tji zulk een gewichtige stap gedaan zou hebben zonder aandrang van de vrouw, die hem geheel beheerschte, is niet aan te nemen. Voor Potjoet Aman Sari stond geen anderen weg open; zoolang T. Tji de zijde van het Gouvernement niet verliet, stond zij voor het alternatief om of haren broeder T. Ben Peukan te zien verraden, of te eeniger tijd haar man T. Tji te zien arresteeren.

Uit den aard der zaak stond de afval van T. Tji niet op zich zelf, doch ging daarmede het wegloopen van enkele mindere hoofden gepaard, welke evenals T. Tji, T. Ben Peukan en T. Moeda Tjoet Latéh zich thans bij den zich in Samalanga bevindenden vijand ophouden.

Na T. Tji's afval werd T. Bén Séh met toekenning van de inkomsten van T. Tji aangesteld tot waarnemend Oelèëbalang, in welke hoedanigheid, hoewel hij een zwakke persoonlijkheid is, hij geene bijzondere redenen tot klagen geeft.

In de laatste maanden is het in Meureudoe weer zeer rustig; nagenoeg alle gampongs zijn weder bewoond; de bevolking werkt aan hare sawah's en aan den aanleg van wegen en van de trambaan; vijandelijkheden worden niet gepleegd, hoewel de aanwezigheid van talrijke vijanden in het naburige Samalanga eene voortdurende bedreiging van de rust en de veiligheid is. Niettemin is thans de geheele bevolking geregistreerd en van passen voorzien.

Meureudoe bestaat uit 5 moekims, nl. die van de Meuseugit Raja te Koeta-Batèë, de Meusengit Mandinah te Koeta-Baro, de Meuseugit Oelém te Balè Oelém — welke gampong vroeger tot Meureudoe behoorde, doch thans onder Samalanga ressorteert, — de Menseugit Paja Seutoej, en de Meuseugit Beuratjan. Eene territoriale indeeling in Moekims bestaat echter niet; evenmin Moekimhoofden, die met wereldlijk gezag bekleed zijn Deze Meuseugit's zijn tegenwoordig niet meer de eenige in Meureudoe, daar hun aantal later bij toeneming van de bevolking werd uitgebreid.

Het landschap wordt bestuurd door de z. g. Oelèëbalang XII, waaronder weer een aantal peutoeä's staan. Zij zijn:

1. De tji en de moeda, die in de rij der Oelèëbalang XII als een persoon gesteld worden daar zij, zooals een Atjèher het eens uitlegde, als man en vrouw bij elkander behooren. Dat in werkelijkheid de verhouding geheel anders is, hebben wij boven reeds gezien, en instede van als man en vrouw samen te gaan, heeft ieder het gezag in een afzonderlijk gedeelte van Meureudoe in handen, zoodat dit landschap daardoor feitelijk in twee van elkander afhankelijke landschappen verdeeld is. Welke der Oelèëbalang XII onder ieder dier beide hoofden ressorteert, is geheel afhankelijk van het gezag, dat zij weten uit te oefenen.

2. T. Keudjroeën Pangwa, die in onderwerping is.

3. T. Keudjroeën Beuratjan van Babah Loeëng. Deze bevindt

zich van af het begin van 1899, toen de Pretendent-Soeltan tijdelijk bij hem verblijf hield, in diens gevolg, begaf zich in het einde van dat jaar met hem naar Peusangan, daarna naar de Pasé-streek, en houdt zich ook thans nog bij hem in Samalanga op.

Als waarnemend hoofd is opgetreden zijn jongere broeder T. Mamat, een onverschillig en recalcitrant persoon, die nog slechts enkele maanden geleden het gezag van Meureudoe niet wilde erkennen, doch beweerde aan het hoofd van Triëng Gading onderhoorig te zijn.

Deze had namelijk van de binnenlandsche twisten in Meureudoe gebruik gemaakt door in Beuratjan en Pangwa zijn invloed te vestigen, den uitvoer van daar via zijn landschap naar Sigli te leiden, en de inkomsten daaruit te trekken. Door de legering eener mobiele colonne in Meureudoe is het echter mogelijk geweest de hoofden en bevolking van Beuratjan en Pangwa weer in het rechte spoor te leiden.

4. T. Keudjroeën Briweuëh van Briweuëh, die tegelijk met zijn Oelèëbalang de wijk naar Samalanga nam.

5. T. Hakém van Meunasah Manjang, die in onderwerping is.

6. T. Keudjroeën Tani van Glé Tjoet. Deze vluchtte, nadat den 5[den] Mei jl. in zijne gampong een gevecht had plaats gehad tusschen onze troepen en eene zich daar verschanst hebbende bende Samalangers.

7. T. Keutji Insja van Paja Seutoej, die in onderwerping is. Hoewel deze zelfstandig Oelèëbalang XII is, en volgens de adat rechtstreeks aan den tji onderhoorig behoorde te zijn, is hier een tusschenpersoon ontstaan, wiens bevelen T. Keutji Insja opvolgt, in den persoon van T. Moedén of T. Maᶜ Oedén, neef en schoonzoon van T. Bén Séh.

8. T. Keudjroeën Oelém van Oelém, die in onderwerping is.

9. T. Keutji Gampong Djawa van Babah Djoerong, die in onderwerping is. Hier heerscht dezelfde toestand als in Paja Seutoej, aangezien T. Keutji Gampong Djawa het gezag in zijn gebied slechts uitoefent onder de bevelen van T. Radja MaᶜAli, zoon van T. Tji's oudsten broeder T. Hè of T. Mahradja, die tijdens de Samalanga-expeditie van 1877 in den strijd tegen ons sneuvelde. T. Radja Ma Ali, die steeds in de T. Tji gevoerde oorlogen met dezen samenging en als diens krijgsoverste opgetreden was, week tijdens de beroeringen in het eind van April jl. uit, doch keerde spoedig daarna terug.

10. T. Panglima Koeta Barò van Koeta Barò. Ook deze verdween eind April jl. en keerde spoedig daarna weder terug, doch nam, toen het passenstelsel en de registratie der bevolking ingevoerd werden, nogmaals de wijk, om tot heden althans, niet weer terug te keeren.

11. T. Ri van Teupin Poekat. In den nacht van 21 op 22 April jl. werd het bivak te Meureudoe uit de op den anderen oever der Kroeëng Mëureudoe gelegen gampong Teupin Poekat beschoten. Toen zich den volgenden morgen eene patrouille daarheen begaf met het doel om T. Ri, die van de aanwezigheid van vijanden in zijne gampong geen kennis gegeven had, als gijzelaar voor de aan Teupin Poekat opteleggen geldboete gevangen te nemen, vond zij deze gampong door de bevolking verlaten en T. Ri gevlucht. Sinds dien keerde hij nog niet terug.

12. T. Panglima Dalam van Meureudoe Dalam. Behalve uit Teupin Poekat werd in den nacht van 21 op 22 April jl. het bivak ook uit Meureudoe Dalam beschoten. Toen deswege 3 peutoea's en een panglima prang uit die gampong als gijzelaars voor de op te leggen boete gevangen genomen werden, achtte T. Panglima Dalam het geraden om de wijk te nemen. Ook hij keerde sinds dien niet terug.

Evenals zulks in Paja Seutoej en Babah Djoerong geschied was, had zich ook in Meureudoe Dalam een persoon tusschen den Oelèëbalang XII en den Tji ingedrongen, nl. T. Moeda Tjoet Latéh, die zich zelfs tegenover den Tji op een zeer zelfstandig standpunt stelde Vooral deden zulks zijne zonen. T. Lòtan of T. Soeltan en B. Bén Peukan. Eerstgenoemde oefende het gezag over Meureudoe Dalam en de andere in den benedenloop der Meureudoe-rivier gelegen gampongs uit, toen zijn vader te oud werd om daaraan nog een werkzaam aandeel te nemen. Toen in 1891 T. Moeda Tjoet Latéh en T. Bén Peukan door den lateren T. Tji en T. Bén Séh gedwongen waren uit hun land te vluchten, nam T. Lòtan de wijk naar Keumala, waar zich toen de Pretendent-Soeltan bevond. Korten tijd daarna begaf hij zich naar Penang, naar hij mededeelde met een opdracht van den Pretendent-Soeltan om zich naar Constantinopel te begeven, ten einde de hulp van den Sultan van Turkije in te roepen. Verder dan Penang kwam hij echter niet, hetzij omdat het door hem gedane verhaal een verzinsel was geweest, hetzij omdat hij de medegenomen reispenningen had opgemaakt, dan wel om reden de van te Penang

gevestigde Atjèhers verwachte geldelijke steun achterwege bleef. Thans woont hij daar nog, en koestert voor zoover bekend geene voornemens om vooreerst naar Atjèh terug te keeren.

Na T. Ben Peukan's terugkeer uit Pidië nam deze het gezag over Meureudoe Dalam en de daaronder ressorteerende gampongs in handen, hetgeen na T. Bén Peukan's afval in 1898 gedaan was door Lòtan's oudsten zoon T. Radja Itam. Deze, die zich aan ons gezag onderworpen heeft en in den laatsten tijd dikwijls bij zijn vrouw, dochter van den vorigen Ia Seumana van Ndjong, verblijf houdt, was in de door T. Bén Peukan gevoerde oorlogen steeds op diens hand, en niet zelden waren het in de laatste jaren T. Radja Itam's twisten met T. Radja Ma^c Ali, die den strijd tusschen de Meureudoe'sche bloedverwanten weer deed ontbranden.

Behalve de door de Oelèëbalang XII bestuurde gebieden treft men in Meureudoe nog eenige gampongs aan, welke onder geen der 11 ondergeschikte Oelèëbalang XII ressorteeren, doch welks hoofden rechtstreeks aan den 12^{en}, nl. den tji, ondergeschikt zijn. Deze zijn:

1. Gampong Blang, een wakeuëh-gampong ten behoeve van den ons vijandiggezinden oelama T. Panté Glima.

2. Geunteng, een soeltans-wakeuëh, volgens de overlevering dateerende uit den tijd, toen een der vroegere Soeltans eenigen tijd in Meureudoe verbleef en de Meuseugit Raja in de aan de tegenover Geunténg op den anderen oever der Meureudoe-rivier gelegen gampong Meunasah Manjang gebouwd had. Het tegenwoordige hoofd van Geunténg, in welke gampong T. Bén Séh woonachtig is, is T. Hakem, die in onderwerping is.

3. Koeta Troëng, aan het hoofd waarvan T. Keudjroeën Ali staat, die voortvluchtig is. De bijzondere toestand van deze gampong dateert uit den tijd, toen T. Bén Dadéh, T. Bén Séh's voorganger als moeda, daar woonachtig was, en deze aan het hoofd daarvan de zelfstandige positie schonk, als hij thans nog heeft.

4. de keudè Meureudoe met de stroomafwaarts daarvan gelegen gampongs Daja Kling en Meunasah Balè. Aan het hoofd der keudè staat een Sjahbandar, bijgestaan door een haréja en de toeha peuët. De tegenwoordige Sjahbandar is Sèn Salèh Djailani; de toeha peuët zijn Hadji Tjoet, Hadji Brahim, Hadji Oesén en Abdoel Salam. Hoewel de Sjahbandar rechtstreeks ondergeschikt behoorde te zijn aan T. Tji, hadden natuurlijk T. Moeda Tjoet Latéh en T.

Bén Peukan, die in de onmiddellijke nabijheid van de keudè woonden, vóór 1899 op hem een overwegenden invloed.

Na alle reeds in deze nota vermelde personen dienen nog de navolgende, die alle tot het Oelèëbalangsgeslacht behooren, genoemd te worden:

1. T. Moeda Adan, zoon van T. Tji Bén Pasoe's en T. Moeda Tjoet Latéh's overleden broeder T. Ben Patan, en dus neef van T. Tji Meureudoe en van T. Ben Peukan. Daar zware verdenking op hem rustte, dat hij heulde met den vijand en jegens ons een dubbelhartige rol speelde, werd hij den 26sten April jl. gevangen genomen en te Lhoʿ Seumawè in arrest gesteld. Nadat hij echter eene waarborgsom van 1000 dollars betaald had, werd hij daaruit weder ontslagen.

2. Potjoet Asahan, zuster van T. Tji Meureudoe en verstooten vrouw van T. Bén Peukan. Voornamelijk tengevolge van T. Tji's inhaligheid en schraapzucht leefde zij in onmin met haren broeder, met wien de verhouding er niet beter op werd, toen zij in T. Tji's oogen eene mésalliance beging door met een zekeren T. Bén Séh van de Samalangasche gampong Matang Oelém in het huwelijk te treden.

Deze T. Bén Sén was een sluwert, die schijnbaar ons, doch in het geheim den vijand diende. Toen dan ook bewijzen tegen hem verkregen werden, dat hij persoonlijk aan tegen ons gepleegde vijandelijkheden had deelgenomen en dat hij door het schrijven van een anoniemen brief getracht had zijn naamgenoot T. Bén Séh Moeda Meureudoe er toe te brengen onze zijde te verlaten, werd hij den 19en April jl. gevangen genomen. Tot eene terechtstelling voor de moesapat werd echter nog niet overgegaan, om reden wellicht door eene aan hem te verleenen vergiffenis in uitzicht te stellen, Potjoet Asahan er toe te brengen zou zijn ter gelegener tijd zoodanige aanwijzingen omtrent T. Bén Peukan's verblijfplaats te verstrekken, dat daardoor diens arrestatie mogelijk zou zijn.

Toen echter kort daarna T. Tji de zijde van het Gouvernement verliet, nam ook Potjoet Asahan, wier oneenigheden met T. Tji intusschen door bemiddeling van het bestuur bijgelegd waren, de wijk naar Samalanga zonder dat zij tot heden toe iets van zich heeft laten hooren.

3. T. Sah Maʿon, zoon van T. Lotan en jongere broeder van T. Radja Itam, bevindt zich bij den vijand in Samalanga. Enkele malen trad hij aan het hoofd eener kleine bende tegen ons op.

4. T. Radja Poetéh, zoon van T. Lotan's en T. Bén Peukan's overleden broeder T. Djohan, is een nietsdoend, indolent en onbeteekenend sujet, dat geheel op kosten van de bevolking leeft.

5. T. Mata Ijë, zoon van T. Moeda Tjoet Latéh, werd een jaar geleden door zijnen vader medegenomen naar Peusangan, huwde daar Sjahari Banoen, dochter van wijlen T. Tji Peusangan, kwam in Maart jl. in onderwerping, en werd den 28sten Juli jl. gedurende eene beschieting van het bivak door den vijand bij ongeluk nabij de keudè Meureudoe door onze troepen doodgeschoten.

Koeta-Radja, 29 Maart 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

T. Tji Meureudoe gaf zich onvoorwaardelijk over, werd eerst te Koeta Radja geinterneerd en daarna (Febr. 1901) onder strenge voorwaarden in zijn gezag hersteld.

Hij en T. Bén Séh dragen elkander een gloeienden haat toe, waarvan voortdurend verdachtmakingen en valsche beschuldigingen over en weer het gevolg zijn.

Hij heeft nabij zijne woonplaats een school voor Atjehsche kinderen opgericht, waar een Maleier onderwijs geeft.

XVII. Samalanga.

Volgens de overlevering zou de stamvader van de Oelèëbalangs van Samalanga iemand geweest zijn, die afkomstig was van Meuraʿsa in Bajoe, en zich te Meuraʿsa in Groot Atjeh vestigde. Van zijne zoons verhuisde er een, die later den naam van T. Banda Oelèëbalang aannam, naar Samalanga, dat toen nog maar slechts door eenige peperplanters bewoond was, en dat hij verder in ontginning bracht. Deswege werd hij door den Soeltan van Atjèh van eene aanstellingsacte tot Oelèëbalang van Samalanga voorzien.

Na zijn dood werd hij achtereenvolgens opgevolgd door zijn zoon T. Tji di Blang, door diens zoon T. Tji Sri, door diens zoon T. Tji Gam, door diens jongeren broeder T. Tji Itam, en door T. Tji Gam's zoon T. Tji Poeteh. Toen deze, zonder zoons na te laten, stierf, was de rechtmatige opvolger, T. Moeda Boegies, zoon van T. Tji Poeteh's jongeren broeder T. Moeda Asan, nog minderjarig, weshalve hij onder voogdij gesteld werd van zijn naasten bloedverwant T. Moeda Goemba, kleinzoon van wijlen T. Tji Sri, die in de bovenlanden van Samalanga gevestigd was. Deze, die zich later T. Tji Goemba liet noemen, behield ook na

T. Moeda Boegis' meerderjarigheid het gezag in handen, weshalve laatstgenoemde zich genoodzaakt zag, zich onder het oppergezag van zijn gewezen voogd met het bestuur over Beneden-Samalanga tevreden te stellen. Over het overige gedeelte van Samalanga, dat in hoofdzaak de tegenwoordige II Moekims Toenong benevens de landstreken Djangka Boeja en Matang Oelem omvatte, voerde T. Tji Goemba direct bestuur, terwijl voorts de hoofden van Peudada, Nalan Djeuniep en Pandrah hem als hun oeléëbalang erkenden.

Het ligt voor de hand, dat T. Moeda Boegis zich niet in zijne ondergeschikte positie wenschte te schikken, en twisten met T. Tji Goemba kwamen dan ook veelvuldig voor. Tot een openlijken strijd kwam het echter eerst, toen na den dood van T. Tji Goemba deze door zijn zoon T. Tji Ali opgevolgd werd. Deze moest in den tusschen hen gevoerden oorlog het onderspit delven, doch door bemiddeling van de mindere hoofden van Samalanga werd de strijd niet voortgezet en kwam eene verzoening tusschen de beide bloedverwanten tot stand, welke verzoening bezegeld werd door een huwelijk van T. Tji Boegis met T. Tji Ali's dochter Tjoet Po Kantjan. Ieder der beide hoofden behield onafhankelijk van den andere het gezag in het reeds door hem bezette gebied, zoodat toen 2 afzonderlijke landschappen ontstonden, bekend onder de namen van Samalanga Baroh en Samalanga Toenong.

T. Moeda Boegis, die daarna T. Tji Boegis genoemd werd, begaf zich later naar Groot-Atjeh, waar hij nu ruim 55 jaren geleden van den Soeltan eene sarakata wist te verkrijgen, waarbij hij onder toekenning van den titel van Keudjroeën Tji erkend werd als hoofd van geheel Samalanga, dat begrensd werd door de Kroeeng Oelem en het thans onder Peusangan ressorteerende Djoeli Minjeuᶜ Tanoh. Zijne aanspraken op het oeleebalangschap van geheel Samalanga, die door deze sarakata nader bevestigd werden, deed T. Tji Boegis niet onmiddellijk gelden; integendeel was de met T. Tji Ali gesloten vrede nog al van langen duur. Doch zooals te verwachten was, bleven geschillen, die gewoonlijk het gevolg waren van grenskwesties, niet uit, en eindelijk liepen die zoo hoog, dat T. Tji Ali zijn schoonzoon niet meer wilde vergunnen zijne vrouw Tjoet Po Kantjan te bezoeken, hetgeen T. Tji Boegis aanleiding gaf, den strijd opnieuw aan te binden.

Wederom was deze overwinnaar, doch instede van evenals vroeger zich met een slechts klein succes tevreden te stellen, verdreef hij nu T. Tji Ali uit de geheele II Moekims Toenong,

zoodat voor dezen niets anders overbleef dan naar Pidië uit te wijken. Vanhier deed hij later een inval in Samalanga, doch zonder succes; hij werd tot in Meureudoe door T. Tji Boegis teruggeslagen.

Wat hem echter met geweld niet mocht gelukken, gelukte hem langs minnelijken weg. Onder den drang van de mindere hoofden in Samalanga kwam ten tweeden male eene verzoening tusschen de beide bloedverwanten tot stand, en werd T. Tji Ali als hoofd over de II Moekins Toenong erkend, met dien verstande echter, dat hij ondergeschikt was aan T. Tji Boegis, die zijn veroverd gezag over het geheele landschap Samalanga behield. Voorts werden de landstreken Djangka Boeja en Matang Oelem niet aan T. Tji Ali teruggegeven, doch onder T. Tji Boegis' rechtstreeksch bestuur gesteld; evenwel behield eerstgenoemde aanspraak op de helft van de hasil, welke geheven werd van de uit zijn gebied via Djangka Boeja uitgevoerde producten. Dit was de bestaande toestand tijdens het begin van den Atjeh-oorlog. Oogenschijnlijk was na de plaats gehad hebbende verzoening de verhouding tusschen beide partijen weder vrij goed geworden; tenminste toen T. Tji Ali's zoon T. Peureudan zich naar Groot-Atjeh begaf om aan den strijd tegen ons deel te nemen, deed hij zulks niet zonder daartoe uitdrukkelijk T. Tji Boegis toestemming gevraagd te hebben. Na al het voorgevallene spreekt het echter wel van zelf, dat die goede verstandhouding niet van dien aard was, dat men mocht verwachten, dat zij van blijvenden aard zou zijn.

Tegenover het Gouvernement nam Samalanga eene vijandige houding aan. T. Tji Boegis weigerde ons oppergezag te erkennen en begaf zich, evenals T. Peureudan, naar Groot-Atjeh, om aan den strijd tegen ons een werkzaam aandeel te nemen.

Voorbijvarende schepen werden van het strand te Samalanga herhaaldelijk beschoten, hetgeen eenige malen een bombardement van een paar nabij de kust gelegen gampongs tengevolge had.

Met het doel Samalanga te dwingen, zich aan ons gezag te onderwerpen, werd in 1877 tot eene expeditie derwaarts besloten, welke expeditie, na hevige gevechten te Peunilit en te Koeta Tjiko^c nabij To^c Moelie^c, eindigde met T. Tji Boegis' onderwerping op 13 September, waarna de troepen naar Groot-Atjeh terugkeerden. Te Samalanga bleef echter een post bezet.

T. Peureudan, die zijn inmiddels overleden vader T. Tji Ali was opgevolgd, kwam in Maart 1879 in onderwerping. Hij begaf zich naar Koeta Radja, waar hij zijne aanspraken op de landstreken

Djangka Boeja en Matang Oelem ter sprake bracht, en die hij zoo wist voor te dragen, dat hij den 30 April als zelfstandig oelèëbalang daarover werd aangesteld, tegen welken maatregel T. Tji Boegis, met wiens dochter — Tjoet Mirah Gambang — T. Peureudan een jaar geleden gehuwd was, geene bezwaren inbracht.

Hoewel dus de beide voornaamste adathoofden zich aan ons gezag onderworpen hadden, was de politieke toestand in Samalanga toch nog verre van gunstig. In de bovenstreken bevond zich eene belangrijke oelama-partij, die ons vijandig gezind was, en die T. Tji Boegis trachtte over te halen, de zijde van het Gouvernement te verlaten. Deze zag zich daardoor in eene moeielijke positie geplaatst, welke ten gevolge had, dat hij gedurende geruimen tijd alle aanrakingen met onze ambtenaren ontweek. De vrees voor het Gouvernement behield echter de overhand, en in Januari 1880 begaf hij zich naar Koeta-Radja, ten einde den Gouverneur zijne opwachting te maken. De vijandige gezindheid der bevolking openbaarde zich door verschillende molestatiën, zooals aanrandingen van schildwachten en van de Chineesche toko's, verontrustingen van het civiel établissement, en zelfs door het vermoorden van onzen Gouvernementstolk, waarvoor door T. Tji de bloedprijs betaald werd.

Slechts de bevolking van de gampongs in de naaste omgeving onzer vestiging was ons niet vijandig gezind, en toen den 30en Juni 1880 eene patrouille zich te ver in zuidelijke richting begaf, liep de bevolking te wapen en viel de patrouille aan, die daarop al vechtende naar haren post terugtrok. De Gouverneur oordeelde het noodig, den vijand, die zich na het gebeurde op de heuvels van Batee Ilië versterkt had, daarvoor te straffen, doch hoewel de vijandelijke stellingen tot drie malen toe met telkens sterkere troepenmacht aangevallen werden mocht het ons niet gelukken, die te vermeesteren. Wel werd daarna de hoofdversterking door de artillerie onder vuur genomen, en werd een militaire marsch naar Djangka Boeja gemaakt, gedurende welken marsch geene vijandelijkheden gepleegd werden, doch hierdoor werd de slechte indruk, dien ons echec te weeg gebracht had, niet te niet gedaan. Voor den terugkeer der troepen naar Groot-Atjeh werd T. Tji Boegis, die om zijne dubbelzinnige houding door den waarnemenden Assistent-Resident was gevangen genomen, door den Gouverneur in zijn gezag over Samalanga hersteld. T. Peureudan, wiens bevolking aan de vijandelijkheden te Batee Ilië had deelgenomen, die zich zelf na het voorgevallene niet meer bij het bestuur durfde of wilde

melden, en deswege schriftelijk had medegedeeld, dat hij de landstreek Djangka Boeja, waarover hij toch geen gezag had kunnen uitoefenen, aan het Gouvernement teruggaf, werd van het bestuur daarover ontheven.

Zijn gebied werd weder onder het gezag van T. Tji Boegis gesteld, doch in werkelijkheid bleef T. Peureudan dat over de in de bovenstreken gelegen II Moekims Toenong behouden.

Dat de gezindheid ten onzen opzichte door het geleden echec er niet op verbeterd was, bleek reeds spoedig. Herhaaldelijk, hoewel te vergeefs, werden nachtelijke overrompelingen onzer versterking beproefd; in September 1881 werd een aanval gedaan op de van de mailboot terugkeerende postprauw; en den 2^en October d. a. v. werd de stuurman bij de gouvernements-marine Meijer, die zich ongewapend aan den wal begeven had, door een paar gewapende Atjehers aangevallen en zoodanig verwond, dat hij nog denzelfden dag overleed. Voor de twee laatstvermelde feiten werd aan T. Tji Boegis, die nalatig bleef in het uitleveren der daders eene boete opgelegd, alsmede de verplichting om bij den Gouverneur voor het gebeurde vergiffenis te vragen. Eerst nadat dwangmaatregelen op hem waren toegepast, voldeed hij aan deze onze eischen.

Van de vijandige gezindheid van de oelama's, de hoofden en de bevolking der bovenstreken maakte intusschen T. Peureudan gebruik, om zijn schoonvader te beoorlogen. Door den drang der omstandigheden zag T. Tji Boegis zich genoodzaakt tot nadere aansluiting bij het Gouvernement, met welke hulp alleen hij in staat was, zich in zijn gezag over zijn landschap te handhaven. Met het tweeledig doel, zoowel ons als T. Tji Boegis te beoorlogen, drong de vijand, die onze versterking in Juli 1882 uit de omliggende gampongranden beschoot, de bruggen in den weg naar het strand vernielde, en in September d. a. v. zich in de gampongranden van Kandang en Pineung Siribeë versterkte, zoodanig op, dat aan T. Tji Boegis weinig meer dan de keudé en in zijne gampong Balé gelegen versterking overbleef. Gesteund door een landingsdivisie der Marine en door het vuur van 3 ter reede liggende oorlogsschepen, mocht het der bezetting niet dan na een zwaar gevecht gelukken de omringende vijandelijke stellingen, die daarop geslecht werden, te veroveren, en den vijand terug te dringen. Deze keerde zich nu geheel tegen T. Tji Boegis, die er eerst in December 1882 met behulp van het geschutvuur uit onze versterking en van de Marine, en ter zijde gestaan door een honderdtal

gewapende volgelingen van T. Mahradja Moeda van Lihoʿ Seumawé, in mocht slagen, zijn gebied van vijanden te zuiveren.

In Juni 1883 zette hij den strijd tegen T. Peureudan voort met het gevolg, dat hij in November d. a. v. op plechtige wijze bezit kon nemen van de door hem veroverde II Moekims Toenong.

Hierna keerde T. Tji Boegis zich tegen T. Tji Ben Pasoe van Meureudoe, die T. Peureudan in zijn verzet gesteund had. Behalve om reden hij door aanhuwelijking met deze verwant was, lag de oorzaak van de verleende hulp hoofdzakelijk in de omstandigheid, dat T. Tji Meureudoe aanspraken deed gelden op Matang Oelem en Djangka Boeja, welke landstreken in lang vervlogen tijden werkelijk tot Meureudoe schijnen behoord te hebben. Reeds in 1879 had hij zijne aanspraken daarop te berde gebracht, doch door het bestuur waren zij toen voor ongeldig verklaard. Toen echter de strijd tusschen T. Peureudan en T. Tji Boegis ontbrandde, achtte hij het oogenblik gekomen om zich gewapenderhand in het bezit der gereclameerde landstreken te stellen. Veel mocht hem dat niet baten, want na T. Peureudan's nederlaag zag zich T. Tji Ben Pasoe tot over de Kroeëng oelem teruggedreven door T. Tji Boegis, in dien strijd gesteund door T. Ben Seh van Meureudoe, die zijn tegenstander van de bovenlanden van Pante Radja uit bestookte.

Nu was T. Tji Boegis weder geheel meester van Samalanga, doch daar hij de II moekims Teunong niet bezet hield, was zijn gezag daar niet van blijvenden aard. T. Peureudan keerde in zijn gebied terug, en toen hij kort daarna overleed, werd zijn jongere broeder T. Sah Koebat door hoofden en bevolking algemeen als de Oelèëbalang van de II moekims Toenong erkend,

In September 1884 werd tengevolge der in Atjeh ingevoerde concentratie onze vestiging te Samalanga opgeheven.

In December 1885 overleed T. Tji Boegis. Hij werd opgevolgd door zijn oudsten zoon T. Moehamat Alibasjah, die in Augustus 1886, onder toekenning van den titel van Keudjroeën Tji, te Koeta-Radja plechtig geinstalleerd werd. Toen hij zich in 1889 met eenige Groot-Atjehsche hoofden, die door het bestuur naar Keumala gezonden waren, mede derwaarts begaf, wist hij van den Pretendent-Soeltan eene sarakata te verkrijgen, waarbij hij ook door dezen in zijn waardigheid als Oelèëbalang van Samalanga bevestigd werd.

Ook gedurende zijn bestuur bleef de gespannen verhouding tot het hoofd der II Moekims Toenong, T. Sah Koebat, bestaan, welke

verhouding soms aanleiding gaf tot het plegen van vijandelijkheden. Daar T. Sah Koebat gehuwd was met eene dochter van T. Tji Peusangan, werd hij door dezen in zijne kwestiën met T. Tji Samalanga gesteund, welke steun zich voornamelijk openbaarde in het opwerpen van versterkingen op de grens van Peudada, waarvan het hoofd T, Moeda Peudada, dat aan Samalanga ondergeschikt was, hulp zocht en vond bij zijn opperheer.

In de vijandige gezindheid tusschen de hoofden van Peusangan en Samalanga scheen verbetering te zullen komen, toen in October 1886 eerstgenoemde in het huwelijk trad met T. Tji Samalanga's zuster Tjoet Mirah Gambang, de weduwe van T. Peureudan. Het tegendeel van hetgeen verwacht werd gebeurde echter, daar de bruid zich geenszins met haren nieuwen echtgenoot wilde vereenigen, en op grond eener in de formaliteiten gemaakte fout het huwelijk, dat onder den drang harer energieke tante Potjoet Meuligoë tot stand gekomen was, nietig verklaard wenschte te zien.

T. Tji Peusangan wilde hiervan niets weten, en stond er op zijne vrouw met een talrijk gevolg in Samalanga te bezoeken, waartoe T. Tji Samalanga evenwel geene toestemming wilde verleenen. Toen T. Tji Peusangan zich in April 1888 met ongeveer 300 volgelingen over zee toch op weg begaf, werd hij ter hoogte van Peudada door drie zwaar bewapende Samalanga'sche prauwen aangevallen en teruggedreven.

Sedert dien tijd werd de strijd op den vasten wal voortgezet, en gedurende geruimen tijd hielden beide partijen op het grondgebied van Peudada een aantal versterkingen tegenover elkander bezet, zonder dat het aan eene der partijen mocht gelukken, op de andere een noemenswaardig voordeel te behalen.

In 1894 begonnen de vijandelijkheden tusschen T. Tji Samalanga en T. Sah Koebat opnieuw. Wel kwam laatstgenoemde daarop in het begin van 1895 te Lho' Seumawe, ten einde de geschillen door het bestuur beslecht te zien, doch toen de gevoerde onderhandelingen niet tot een goed einde gebracht werden, viel T. Tji Samalanga in de II Moekims Toenong, en verdreef hij T. Sah Koebat, die naar Meureudoe vluchtte.

In dezen strijd had T. Tji Peusangan zich onzijdig gehouden, om reden hij juist bezig was zijn oostelijken buurman Gloempang Doewa te bestoken; doch ternauwernood waren daar de zaken beeindigd, of hij kwam in 1896 zijn schoonzoon te hulp, onder voorwendsel zijne vrouw Tjoet Mirah Gambang te willen bezoeken.

Evenals vroeger bepaalden beide partijen er zich ook nu toe, om uit twee op de grens der beide landschappen aangelegde reeksen versterkingen over en weer eenige schoten te wisselen, zonder elkander daardoor veel nadeel toe te brengen. Tegelijkertijd deed T. Sah Koebat, die inmiddels alweer naar zijn eigen land teruggekeerd was, een inval in T. Tji Samalanga's direct gebied, en legde daar eenige huizen in den asch.

Door het bestuur werden intusschen pogingen aangewend om de twistende partijen naar hunne woonplaatsen te doen terugkeeren en de aangelegde versterkingen te doen slechten, door nogmaals te trachten de heerschende geschillen langs vredelievenden weg tot eene oplossing te brengen. Ook ditmaal konden deze pogingen niet tot een bevredigende einde gebracht worden, daar T. Tji Peusangan en T. Sah Koebat, die laatstgenoemden als zelfstandig Oelèëbalang over de II Moekims Toenong erkend wenschten te zien, zulke hooge eischen stelden, dat die door T. Tji Samalanga niet konden aangenomen worden. Toen beide partijen evenwel met sluiting der kust bedreigd werden, voldeden zij aan den door ons gestelden eisch van ontruiming en slechting der versterkingen, en namen T. Tji Peusangan en T. Tji Samalanga aan, ter zake van de huwelijkskwestie zich onvoorwaardelijk te onderwerpen aan de uitspraak van een scheidsgerecht, bestaande uit drie personen, waarvan twee door de beide belanghebbende partijen, en de derde door deze beide personen gekozen zou worden Als vertegenwoordiger van Peusangan's belangen werd benoemd T. Tji Radja Itam van Geudong, als die van Samalanga's belangen T. Mahradja Mangkoe Boemi van Lhoᶜ Seumawe, terwijl deze hoofden T. Moeda Oesoh van Simpang Oelem als hun medelid in het scheidsgerecht verkozen.

Bevreesd, dat de beslissing in een voor hem ongunstigen zin zou uitvallen, kwam in het begin van 1897 T. Tji Peusangan plotseling met het aanbod voor den dag, om Tjoet Mirah Gambang als zijne echtgenoote te verstooten, mits hij de tijdens het sluiten van het huwelijk gemaakte onkosten terugkreeg, en het bestuur eene regeling van de verhouding tusschen T. Tji Samalanga en T. Sah Koebat zou weten tot stand te brengen. Daar door dit aanbod de huwelijkskwestie geheel op den achtergrond geplaatst werd en behoudens de zonder veel bezwaren te bepalen, aan T. Tji Peusangan door Samalanga uit te keeren schadeloosstelling nu eigenlijk geene geschillen meer bestonden, werd van eene beslissing door het scheidsgerecht afgezien.

Vermoedelijk in de hoop, dat Samalanga zich in de weder ophanden zijnde oorlogen met zijne oostelijke naburen onzijdig zou houden, deed T. Tji Peusangan, terwijl de onderhandelingen naar aanleiding van zijn voorstel nog in gang waren, in Februari 1898 het aanbod, afgescheiden van de regeling van T. Sah Koebat's positie, de huwelijkskwestie afzonderlijk te regelen. Hiervoor bleef alleen nog maar de bepaling der schadeloosstelling over, doch aangezien korten tijd daarna T. Tji Peusangan's houding ten onzen opzichte aanleiding gaf, om hem geheel als vijand te beschouwen, werden alle verdere aanrakingen met hem afgebroken en werd dientengevolge ook de hoegrootheid der schadevergoeding nooit vastgesteld. Niettegenstaande dus de scheiding feitelijk nooit tot stand gekomen is, werd Tjoet Mirah Gambang nog tijdens T. Tji Peusangan's leven aan T. Nèʿ van Meuraʿsa uitgehuwelijkt.

Het met zijn laatste aanbod beoogde doel, namelijk om daardoor Samalanga's onzijdigheid te erlangen in zijn op handen zijnden strijd met Gloempang Doewa, Sawang en Nisam, heeft T. Tji Peusangan niet bereikt. Juist met het doel, de hoofden dier landschappen op indirecte wijze te steunen, bond Samalanga tegen Peusangan den strijd weder aan, doch evenals vroeger had die oorlog, die op de grenzen der beide landschappen uitgestreden werd, niet veel te beteekenen.

Inmiddels was T. Tji Samalanga ook weder gewapenderhand tegen T. Sah Koebat opgetreden, die, na bijna geheel uit zijn gebied verdreven te zijn, in Augustus 1898 nogmaals de bemiddeling van het bestuur inriep. Nadat beide betrokken hoofden zich naar Koeta-Radja begeven hadden, werd door den Civielen en Militairen Gouverneur bepaald, dat T. Sah Koebat als aan Samalanga onderhoorig hoofd het bestuur zou voeren over de II Moekims Toenòng, onder genot van een aandeel in de hasil van Samalanga.

Tengevolge van de Pidië-expeditie hadden verschillende van daar uitgeweken hoofden van het verzet zich in Meureudoe en Samalanga nedergezet. Zoo bevond zich o. m. Panglima Pò-Lem te Aloee Keutapang in de II Moekims Toenong en T. Djohan Lampase te Lantjoʿ in T. Tji's direct gebied, weshalve aan T. Tji eene boete van $ 500 's maands opgelegd, en T. Sah Koebat bedreigd werd, dat zijn hasilaandeel bij wijze van boete verbeurd verklaard zou worden. Deze maatregel trof in zooverre doel, dat de voornaamste vijandige hoofden, w. o. ook Panglima Pò Lem in het begin van 1899 Samalanga verlieten, en dat T. Djohan Lampase zich in April

d. a. v. aan het Gouvernement onderwierp. T. Tji verklaarde toen dat aan onzen eisch voldaan was, geen enkelen vijand van het Gouvernement zich meer in zijn gebied bevond en dat hij ook in de toekomst zorgen zou dat Samalanga gezuiverd bleef.

Bleek hieruit oogenschijnlijk, dat T. Tji zijn best deed ons in alles ter wille te zijn, — ook toen in Juni en November 1899 militaire colonnes zijn landschap bezochten, spande hij zich in, diezelfde gezindheid ten onzen opzichte aan den dag te leggen. Overal kwamen de hoofden, die, waar zij konden, den troepen de meest mogelijke hulp verleenden, zich onmiddellijk melden; de bevolking bleef hare gampongs bewonen, zette rustig hare werkzaamheden voort, vijandelijkheden werden nergens gepleegd

De colonne, die in November door Samalanga trok, achtervolgde toen den Pretendent-Soeltan en Panglima Po Lem met hunne benden, die, door onze troepen verdreven uit Pidië en Meureudoe, door de bovenstreken van Samalanga zich teruggetrokken naar Peusangan, enz. T. Tji Samalanga gaf toen aan het bestuur kennis, dat zijne macht niet voldoende was om den doortocht door zijn land aan die benden te beletten als deze van Meureudoe naar Peusangan mochten trekken, en riep daarvoor onze hulp in.

Toch was deze gunstige toestand slechts schijn. Verschillende vijandige personen, die den strijd moede waren, doch zich niet aan ons gezag wilden onderwerpen; vrouwen en kinderen van in Pidië en Peuseugan strijdende bendehoofden; gewonde vijanden, ja zelfs personen, die tijdelijk aan de jegens ons gepleegde vijandelijkheden niet deelnamen, om na eenigen tijd van de ondervonden vermoeienissen en ontberingen uitgerust te hebben, weer een werkzaam aandeel daaraan te nemen, vonden in Samalanga, zoowel in het ressort van T. Sah Koebat, als in T. Tji's direct gebied, eene veilige schuilplaats. Laatstgenoemde wist echter er voor te waken, dat in Samalanga onze troepen geene vijandelijkheden ondervonden.

Natuurlijk vernam het bestuur van zijne spionnen dat T. Tji bedrog pleegde, maar het bewijs was niet te leveren, niettegenstaande al het mogelijke beproefd werd, De colonne in November marcheerde daartoe b v. door het zuidelijk gedeelte van het landschap, waar volgens bericht vele van die personen zich schuilhielden. Tot tweemaal werd daarna eene zeer kleine colonne marechaussee naar en door Samalanga gezonden en werden door haar telkens de gampongs nabij Batee Ilie, 's vijands vroegere stelling, en andere plaatsen bezocht, waar onze spionnen verzekerden dat de ons

vijandige uitgewekenen zich ophielden. Zelfs op die kleine colonnes werd geen schot gelost, alles was en bleef rustig en ordelijk, niettegenstaande T. Tji bij een dezer bezoeken persoonlijk niet te Samalanga aanwezig was.

Aan T Tji, die zich destijds te Koeta Radja bevond, werd daarop mededeeling gedaan van de berichten, die van verschillende zijden telkens bij het bestuur binnenkwamen.

Hij antwoordde dat die berichten verzonnen werden door zijne persoonlijke vijanden, die hem met het bestuur in moeielijkheden wilden brengen, bood aan onder eede te verklaren, dat geen enkele vijand van het Gouvernement, noch gezinnen van dergelijke personen in Samalanga waren en er ook niet werden toegelaten, en gaf te kennen in hooge mate strafschuldig te zijn als ooit het tegendeel bleek.

Toen zich in Februari d.a.v. nogmaals eene militaire colonne onverwacht naar de II Moekims Toenong begaf, omdat volgens bericht T. Ben Peukan daarheen was getrokken, werd zij beschoten door volk van T. Sah Koebat, diens vijandiggezinden neef T. Moeda Tji Bramat, vermoedelijk ook door volk van Panglima Po Lèm, en bespeurde zij voorts dat hier en daar in de II Moekims Toenong versterkingen werden aangelegd. Van een en ander had T Sah Koebat niets gerapporteerd, en toen hij hierover onderhouden werd, verklaarde hij van een en ander ook niets geweten te hebben. Daar hij ons klaarblijkelijk ter zake om den tuin trachtte te leiden, werd hij door den colonne-commandant medegenomen naar Sigli, ten einde zich over zijne handelwijze te verantwoorden. De Gouverneur zond daarop nogmaals eene marechaussée-colonne, die T. Sah Koebat als gevangene medenam naar Samalanga. In zijn welbegrepen eigenbelang — van zijne verdere houding zou voor een groot gedeelte de mate van de hem op te leggen straf afhangen — verstrekte T. Sah Koebat aan deze colonne toen alle gewenschte inlichtingen, waardoor het haar dan ook mocht gelukken, eene arrestatie van eenige vijandige personen in het directe gebied van T. Tji te bewerkstelligen en de onomstootelijke bewijzen te erlangen, dat zoowel in de II Moekims Toenong als in dat directe gebied reeds gedurende geruimen tijd Panglima Po Lèm, Potjoet Mattahé, Imeum Loeeng Bata, T. di Lam Oe, T. Brahim Mon Tasie', T. Ali Pagarajé, T. Hadji Tjot Pliëng, T. Keureukon en andere vijandige elementen, zoomede gezinnen van vijandiggezinden verborgen gehouden waren.

Naar aanleiding van deze geconstateerde feiten werden T. Tji Samalanga en T. Sah Koebat, zoolang zich nog vijanden in hun gebied zouden blijven ophouden, met eene doorloopende boete gestraft, terwijl bovendien van laatstgenoemde, die te Lhoͨ Seumawé geinterneerd werd, voor zijne invrijheidsstelling eene waarborg van $ 2500 geeischt werd

Hiermede was echter nog niet afdoende met T. Tji Samalanga afgerekend.

Hem werd te kennen gegeven dat het bestuur de zuivering van zijn landschap zelf ter hand zou nemen door, evenals in Groot-Atjeh, de registratie van bevolking en vuurwapens en de uitgifte van gampongpassen aan de mannelijke bevolking daar in te voeren, en dat hij zich bij den bestuursambtenaar te Lhoͨ Seumawé moest komen melden om te vernemen, welke straf hem voor zijn bedrog persoonlijk werd opgelegd.

Aan de bij die mededeeling gevoegde opdracht, om nabij Keudé Samalanga atap en bamboe te doen verzamelen voor den bouw van een bivak, voldeed T. Tji dadelijk, maar onder allerlei uitvluchten trachtte hij het tijdstip zijner komst naar Lhoͨ Seumawé te verschuiven of daaraan te ontkomen.

Volgens ontvangen berichten was hij na het voorgevallene beschaamd den Gouverneur te ontmoeten.

Toen deze zich in April d. a. v. in het bivak te Meureudoe bevond, werd T. Tji derwaarts ontboden, doch om de reeds vermelde reden wendde hij ziekte voor, en zond als zijn gemachtigde zijn broeder T. Moeda Samalanga en zijn vasal T. Moeda Peudada. Deze werden echter door den Gouverneur niet in gehoor ontvangen, doch hun werd medegedeeld, dat T. Tji zich binnen acht dagen zou hebben te melden te Lhoͨ Seumawé, waarheen de Gouverneur op het punt stond te vertrekken.

Ook aan deze oproeping voldeed T. Tji Samalanga niet, voorwendende, dat T. Tji Meureudoe, die juist de zijde van het Gouvernement verlaten had en naar Samalanga uitgeweken was, voornemens zou zijn dit landschap in beroering te brengen, en hij ter verijdeling dier plannen voorloopig zijn land niet kon verlaten.

In dezen stand van zaken kwam eene marechaussée-colonne, die Panglima Po Lèm in Pidië achtervolgd had, in Samalanga, om reden bij den colonne-commandant berichten ingekomen waren, dat Po Lèm naar dat landschap uitgeweken was. Aan den commandant dezer colonne was tevens medegedeeld dat hij, na ver-

drijving van Po Lèm, bestemd was de voorgenomen registratie van Samalanga ten uitvoer te leggen.

T. Tji, in de meening verkeerende, dat deze colonne hem kwam arresteeren omdat hij niet aan de oproeping van het bestuur had voldaan, vluchtte daarop naar Pandrah, vanwaar hij schriftelijk zich met den divisie-commandant der marechaussée in verbinding stelde. Niettegenstaande deze, om geene onnoodige gisting teweeg te brengen, met zijne colonne onmiddellijk naar Meureudoe terugkeerde, en T. Tji de verzekering gegeven had, dat hij met zijne komst volstrekt diens gevangenneming niet beoogd had, bleef T. Tji achterdocht koesteren en verzocht hij, alvorens zich weder te komen melden, zijn schoonvader T. Neʿ van Meuraʿsa naar Samalanga te doen overkomen, ten einde met hem eerst overleg te kunnen plegen, welk verzoek echter geweigerd werd.

Niettegenstaande dus T. Tji door vrees weerhouden werd aan de hem gedane oproepingen gevolg te geven, was hij in den aanvang nog geenszins van plan, werkelijk de zijde van den vijand te kiezen, zooals o. m. bleek uit de omstandigheid, dat de door den commandant der marechaussée te Keude Samalanga achtergelaten vivres door hem bewaard en op diens verzoek zelfs naar Meureudoe teruggezonden werden; doch daar hij in overijling bij zijne vlucht zijne vuurwapens en munitie aan zijne onderhoorigen had uitgedeeld en daarna op aandringen van zijne ondergeschikte hoofden en eenige voorname oelama's het beleggen van een vergadering had toegestaan, was hij den toestand niet meer meester. Op die vergadering verklaarden de oelama's zich tot nog toe door T. Tji te hebben laten bewegen, in Samalanga geene vijandelijkheden jegens onze troepen te plegen; doch nu het Gouvernement voornemens was, zooals uit de door T. Tji van het bestuur ontvangen mededeeling gebleken was, in Samalanga het passenstelsel en de wapenregistratie in te voeren, waardoor allen voor goed aan handen en voeten zouden gebonden zijn, gaven zij te kennen in die lijdelijke houding niet meer te willen volharden en raadden zij T. Tji aan, zich nu ook maar openlijk bij de vijanden van het Gouvernement aan te sluiten. En toen daarbij ook anderen, als Panglima Po Lèm, T. Ben Peukan c. s. hun invloed op T. Tji aanwendden, was deze niet meer bestand tegen hnn aandrang en koos hij openlijk hunne zijde, daarin behalve door zijne bevolking en zijne mindere hoofden, door zijn broeder T. Moeda Samalanga, zijn zwager en vasal T. Moeda Peudada en den met vergunning

van het bestuur tijdelijk in Samalanga verblijvende T. Djohan Lampasé gevolgd.

Overal in Samalanga, dat dadelijk eene verzamelplaats van vijanden van de geheele Noordkust werd en waarheen zich later ook de Pretendent-Soeltan uit de Pasé-streek begaf, werden nu versterkingen aangelegd; voorbijvarende handelsvaartuigen werden nu en dan beroofd; brieven werden geschreven aan sommige in onderwerping zijnde hoofden, om hen tot afval aan te sporen; waar zich onze troepen nabij de grenzen van Samalanga vertoonden werden zij beschoten, en Samalangasche benden pleegden zelfs vijandelijkheden in het naburige Meureudoe. Als straf werden daarop T. Tji's inkomsten verbeurd verklaard en werd aan het landschap Samalanga de betaling eener oorlogsschatting, te heffen bij den in- en uitvoer van goederen en producten, opgelegd.

Wel deden T. Neʿ van Meuʿrasa en T. Nja Banta, panglima sagie van de XXVI Moekims, respectievelijk schoonvader tevens zwager en zwager van T. Tji, nog eene poging om T. Tji tot inkeer te brengen, doch te vergeefs. Valsche schaamte en vrees weerhielden hem om op zijne schreden terug te keeren, en den Gouverneur voor het gebeurde vergiffenis te vragen.

Reeds spoedig kwam het berouw.

Het feit, dat niettegenstaande de hoofden van Meureudoe, Samalanga en Peusangan zich bij den vijand hadden aangesloten en deze zich in Samalanga concentreerde, toch de werkzaamheden aan den tramaanleg zoowel uit Sigli als uit Lhoʿ Seumawé onvermoeid in de richting van het vijandelijk centrum werden voortgezet alsmede de omstandigheid dat in Boven-Keureutoe en in Meulaboh kalm werd voortgegaan met het ageeren tegen de nog daar aanwezige vijandelijke benden, waaronder in eerstgenoemde landschap de Soeltan met zijne bende, en met den aanleg van wegen in die landschappen, gaf algemeen de overtuiging dat niets ons vermocht af te brengen van onze plannen en het onderhanden werk, dat naar die plannen consequent wordt voortgewerkt, en Samalanga en Peusangan een beurt zouden krijgen zoodra zulks met onze plannen strookte.

Uitbreiding van het verzet buiten de genoemde landschappen werd natuurlijk krachtig te keer gegaan en benden uit Samalanga, die in Meureudoe vielen, onmiddellijk aangegrepen en met groot verlies over de grenzen teruggeslagen; terwijl in dit

landschap dadelijk een aanvang werd gemaakt met de invoering van de bovengemelde bevolkingsregistratie en uitgifte van passen, waardoor voortdurend scherpe contrôle mogelijk werd.

Niettegenstaande in Samalanga onafgebroken gewerkt werd aan de inrichting van verschillende heuvelstellingen, vooral te Batee Ilie, en ook op verschillende punten in de vlakte versterkingen werden aangelegd, heeft T. Tji toch blijkbaar ten slotte eene herhaling van den in 1880 te Batee Ilie met succes gevoerden strijd niet mogelijk geacht; had hij aan een echec van onze zijde ook maar eenigszins geloofd, dan zou hij vermoedelijk de partij van den vijand niet verlaten hebben, nog voordat wij ons tot oprukken gereed maakten. Doch de vaste overtuiging, dat onze wapenen in weerwil van alle krachtsinspanning zouden zegevieren, dat dan zeker zijn kans op herstel door ons in zijn gezag voor goed verbeurd en hij gedoemd zou zijn, in de bovenstreken van zijn landschap met slechts weinige volgelingen zonder vaste verblijfplaats rond te zwerven, voortdurend door onze troepen opgejaagd en voortdurend in gevaar verkeerende, om ten slotte evenals zijn Peusangansche collega tengevolge van ellende en ontbering te bezwijken, deed den door weelde en gemakken verwenden T. Tji besluiten, eene vrijwillige onderwerping te verkiezen boven een hooghartig, doch onpractisch volharden in het verzet.

Eerst trachtte hij door middel van bevriende hoofden te weten te komen, welke straf hem te wachten stond, doch toen deze van het bestuur slechts ten antwoord ontvingen, dat T. Tji zich onvoorwaardelijk moest onderwerpen en dat eerst na zijne onderwerping door den Gouverneur over zijn lot beslist zou worden, en ten slotte T. Neʿ van Meuraʿsa, bezorgd over T. Tji's toekomstig lot en dat van zijn kleinzoon (T. Tji's zoon, verwekt bij T. Neʿ's dochter) zich naar Lhoʿ Seumawé begaf, ten einde vandaar, in vereeniging met T. Maradja van dat landschap, aan T. Tji schriftelijk den ernstigen raad te geven zich zoo spoedig mogelijk te Lhoʿ Seumawé op genade of ongenade aan den bestuursambtenaar over te geven, boog hij het hoofd.

Na van Samalanga over land naar Plimbang gegaan te zijn, vertrok hij, vergezeld door T. Moeda Samalanga, T. Moeda Peudada, zijne en hunne vrouwen, kinderen, zuster en een belangrijk gevolg, vandaar over zee in een Atjehsche prauw naar Lhoʿ Seumawé, waar hij zich met zijn gevolg den 27 November 1900 aan den bestuursambtenaar op genade of ongenade overgaf, en van waar

hij eenige dagen later met gevolg naar Koeta Radja werd opgezonden.

Een optreden tegen de vijandige benden in Samalanga is door T. Tji's onderwerping niet overbodig geworden. Wel is het te verwachten, dat de bevolking van Samalanga, nu zij niet door haar eigen oeléebalang ten strijde gevoerd zal worden, niet in grooten getale aan het verzet zal deelnemen, of althans zeer spoedig de vijandelijkheden zal staken, en dat de overgroote meerderheid der mindere hoofden zich na aankomst der troepen in Samalanga zal komen melden om van ons voor de bevolking de vergunning te erlangen, rustig in hare gampongs te mogen terugkeeren; doch de van elders afkomstige vijandige benden, alsmede in Samalanga thuis behoorende fanatieken, die ook zonder T. Tji's afval vijandelijkheden wilden plegen, zullen hunne pas opgeworpen sterke stellingen maar niet zoo onverdedigd willen prijs geven, en zulks te meer niet, omdat de Pretendent-Soeltan zich daar bevindt en allerwege door afgezanten en brieven tot verzet aanspoort. Er zal dus gestreden moeten worden, doch het karakter van den strijd heeft door T. Tji's onderwerping eene belangrijke wijziging ten onzen voordeele ondergaan.

Zooals boven werd medegedeeld, was T. Sah' Koebat in afwachting der betaling van de van hem geeischte waarborgen te Lhoˁ Seumawe geinterneerd. Toen hij echter in de laatste dagen van Mei 1900, dank zij de hulp van T. Moeda Peusangan, die waarborgsom stortte, werd hij weder op vrije voeten gesteld. Instede van naar zijn land terug te keeren, waar hij wel genoodzaakt geweest zoude zijn, zich bij T. Tji Samalanga aan te sluiten, waartoe hij niet de minste neiging gevoelde, begaf hij zich naar Peusangan, waar hij voorloopig bij zijne echtgenoote bleef wonen, en waar hij zich van den Pretendent-Soeltan, die hem eenige malen gelastte hem zijne opwachting in Samalanga te komen maken, niets aantrok. Deze zond daarop eene bende onder Nja Mamat Peureulaˁ naar Peusangan, aan wien het in het laatst van October ook werkelijk mocht gelukken, T. Sah Koebat op te lichten en naar Semalanga over te brengen.

T. Sah Koebat, die zich thans in zijn landschap, de II Moekims Toenong, bevindt, liet daarna het bestuur schriftelijk weten dat hij volstrekt niet voornemens is, zich bij den vijand aan te sluiten, en dat hij, bijaldien hij niet eerder uit Samalanga kon uitwijken, zich onmiddellijk zal komen melden, zoodra onze troepen zijn landschap binnen rukken.

De instelling van de „Toeha peuët” die in nagenoeg alle landschappen beoosten Samalanga wordt aangetroffen, vinden wij in dit landschap zelf niet. Wel werd in vroegere tijden gesproken van de vier oeléëbalangs van Samalanga, waarvan drie den voornaamste hunner, den „Keudjroeën Tji,” ondergeschikt waren en in het bestuur van het landschap ter zijde moest staan, doch de naam „Toeha peuët” was niet gebruikelijk, terwijl bovendien ook het feit, dat hier de „Keudjroeën Tji” zelf tot het viertal behoorde, hetgeen elders met de „Toeha peuët” nooit het geval is, het waarschijnlijk maakt dat wij hier met eene geheel andere instelling te doen gehad hebben.

Het viertal der bedoelde Oelèebalangs was:

1. de Keudjroeën Tji,
2. de Moeda,
3. de hakim Tji, en
4. de hakim Moeda.

De geslachten van den Keudjroeën Tji en van den Moeda waren, behoudens wellicht door aanhuwelijken, geenszins aan elkander verwant. Bovendien was de Moeda niet, zooals in de meeste andere landschappen, de vermoedelijke opvolger van den Keudjroeën Tji, doch alleen diens voornaamste hoofd en raadsman.

Gedurende het tijdvak, dat gelegen is tusschen den eersten en den tweeden oorlog tusschen T. Tji Boegies en T. Tji Ali, was de Moeda T. Moeda Lhon, die te Medeum woonachtig was. Hij kwam tegen zijn Keudjroeën Tji in verzet, weshalve hij naar Djeunièp verdreven werd. Na zijn dood zette zijn jongere broeder T. Moeda Ben Oeroe den strijd tegen T. Tji Boegies voort, die hem daarop naar Peudada verdreef. Toen ook T. Moeda Ben Oeroe stierf, en intusschen T. Tji Boegies weder met T. Tji Ali in oorlog geraakt was, sloot T. Moeda Ben Oeroe's jongere broeder T. Mahradja zich bij laatstgenoemde aan.

Als vertegenwoordiger van T. Moeda Lhon's geslacht leeft thans nog in Samalanga een zekere T. Badaj, zoon van genoemden T. Mahradja.

In de laatste jaren was T. Tji Samalanga zoo slim geweest, er voor te zorgen, dat hij met T. Badaj op goeden voet stond, doch als Moeda wordt deze niet meer erkend, en zelfs den titel draagt hij niet meer.

In de laatstelijk door T. Moeda Lhon en T. Moeda Ben Oeroe bestuurde landstreek langs de Pandrah- en Djeunièp-rivieren heeft

thans T. Tji een zekere oeléëbalang Baro als zijn stedehouder en als hoofd over de daar wonende peutoewa's aangesteld.

Als Moeda fungeert thans T. Tji's jongere broeder T. Moehamat Oesen, die gewoonlijk T. Moeda Samalanga genoemd wordt. Hij is in alles T. Tji's vertrouwde raadsman; beide broeders, die in alles volkomen eensgezind zijn, doen niets van eenig belang, zonder ter zake eerst overleg gepleegd te hebben.

Ook de instellingen van de Hakim Tji en een Hakim Moeda behooren thans tot de geschiedenis. Deze respectievelijk te Lantjoᶜ en Blang Garang gewoond hebbende hoofden schaarden zich aan de zijde van T. Moeda Lhon, weshalve zij evenals deze verdreven werden. Zij vluchten naar Nalan, waar hunne afstammelingen nu nog wonen. De Hakim Tji is thans een zekere Hakim Ralip, de „Hakim Moeda" Hakim Moeda Ahmat.

Hoewel zij de voorvaderlijke titels zijn blijven behouden, is van hun gezag niets meer overgebleven en worden zij in rang en aanzien nog maar tenauwernood met een gewonen peutoewa op eene lijn gesteld.

De voornaamste hoofden in T. Tji Samalanga's rechtstreeksch gebied zijn thans een negental Keudjroeën's. In vroegere jaren waren er twaalf, namelijk die van:

1. Reuloej Mangat, wiens geslacht uitgestorven is,
2. Medeun, die de partij van den Moeda gekozen had en met dezen verdreven werd,
3. Djoeli Minjeuᶜ Tanoh, wiens gebied, zoo dat al ooit onder Samalanga geressorteerd heeft, thans zeker tot Peusangan behoort,
4. Meukoe,
5. Krisi,
6. Kiran,
7. Tanjongan West,
8. Tanjongan Oost,
9. Meuloeën,
10. Blang Mané,
11 Nalan en
12. Peudada.

Van dit twaalftal zijn alleen de laatste negen nog overgebleven.

Van het gebied van den Keudjroeën van Nalan werd nu 15 jaren geleden de op den rechteroever der Kroeëng Nalan gelegen landstreek Plimbang door T. Tji Boegis aan T. Mahradja Moeda van Lhoᶜ Seumawe afgestaan om daar peper te planten, en wel

onder toekenning van het $\frac{2}{3}$ gedeelte van de hasil radja, geheven van de door hem uitgevoerde peper. Hoewel dus T. Mahradja Moeda, die later oeléëbalang van Lhoᶜ Seumawe werd, en te Plimbang als zijn plaatsvervanger een zekeren T. Arsjad aanstelde, daar feitelijk niets meer dan peutoewa seuneuboᶜ is, en alleen over de bevolking zijner pepertuinen en niet over de daarbuiten in de gampongs wonende personen te bevelen heeft, heeft hij daar in werkelijkheid meer in te brengen dan de Keudjroeën van Nalan, die in vele gevallen zelfs zijne bevelen opvolgt. Zulks is een gevolg van des Keudjroeëns zwakheid, van de hooge positie van den Mahradja en van het aanzien, dat deze dientengevolge geniet.

Van de Keudjroeën's van Samalanga is die van Peudada verreweg de voornaamste, als zijnde bezitter van eene eigen riviermonding en van een in ontginning gebracht achterland. In den strijd tusschen T. Tji Boegis en T. Tji Ali koos de toenmalige Keudjroeën, Keudjroeën Baja genaamd, de partij van laatstgenoemde, met wien hij door aanhuwelijking verwant was.

Hij werd opgevolgd door zijn zoon Keudjroeën Ali, die zijn gezag te verdedigen had tegen zijn neef Keudjroeën Brahim, die steun zocht bij T. Tji Peusangan, welke steun door dezen verleend werd in den vorm van eenige op de grens der beide landschappen opgeworpen versterkingen. In den strijd tegen Peusangan werd Keudjroeën Ali gesteund door T. Tji Ali; en toen T. Peureudan tegen T. Tji Boegis en tegen ons in verzet kwam, en onze troepen te Batee Ilie echec leden, bevond T. Moeda Peudada, de jongere broeder en later opvolger van Keudjroeën Ali, zich bij den vijand. Toen T. Sah Koebat met T. Tji Peusangan's dochter in het huwelijk trad en T. Moeda Peudada dientengevolge niet meer op diens steun tegen Peusangan kon rekenen, sloot hij zich aan bij T. Tji Samalanga, die ter verzekering van hun verbond eene zijner zusters met hem deed huwen.

T. Moeda Peudada hield gedurende verscheidene jaren verblijf in Pidië, waar zijne vrouw, zuster van T. Bentara Paleueh, en in Keumangan waar zijne moeder woonde. Het bestuur over zijn landschap droeg hij op aan zijn jongeren broeder, die algemeen onder den naam van Keudjroeën Doelah bekend staat; doch ofschoon hij zich zelf met den titel van „Moeda” tevreden stelde, is in werkelijkheid de toestand anders dan men uit die titels zou opmaken. In werkelijkheid is namelijk T. Moeda Peudada de Keudjroeën en T. Keudjroeën Doelah de „Moeda”.

Volgens bewering van T. Moeda Peudada zouden zijne voorouders zelfstandige oeléëbalangs geweest zijn, hetgeen evenwel van Samalangsche zijde ontkend wordt. Hoewel in den laatsten tijd zijne verhouding tot T. Tji Samalanga zeer goed is, deed hij toch meermalen het verzoek, tot onafhankelijk hoofd verklaard te worden, welke verzoeken door het bestuur steeds geweigerd werden. Tot staving zijner beweringen beriep hij zich op eene sarakata, hem tijdens zijn verblijf in Pidië door den Pretendent-Soeltan te Keumala geschonken, doch toen dat stuk door het bestuur opgevraagd werd, verklaarde hij, dat het in het ongereede geraakt was en niet meer bestond.

In de II Moekims Toenong zijn de voornaamste hoofden T. Sah Koebat's familieleden, die over de in den naasten omtrek hunner woonplaatsen gelegen gampongs eene zekere suprematie uitoefenen; de mate van dit gezag is geheel afhankelijk van de persoonlijkheid van dengene, die het voert. T. Sah Koebat, die verslaafd is aan het gebruik van opium, is een te zwak persoon om dien invloed zijner bloedverwanten binnen matige perken te houden; en nu zijn neef T. Moeda Tji Bramat zich tegen hem verzet, is hij zonder onze hulp niet bij machte om zijn verloren gezag in de door zijn neef bestuurde gampongs te herstellen.

T. Sah Koebat zelf heeft eene woning te Meukoe Toenong en eene te Koeta Awé; zijn jongere broeder T. Akeutan Sjah, die hem tijdens zijne afwezigheid als hoofd over de II Moekims Toenong verving, woont te Oelee Glé, zijn neef T. Moeda Tji Bramat te Koemba, diens jongere broeder T. Moeda Angkasah te Babah Loeëng en zijn neef T. Oebit, zoon van wijlen T. Sah Koebat's ouderen broeder T. Peureudan, te Drien Siboengong.

Of er, en zoo ja welke adathoofden zich bij den vijand zullen aansluiten, is thans nog met geene mogelijkheid te zeggen. Te verwachten is het, dat verreweg de meesten hunner, wanneer de vijand uit Samalanga verdreven zal zijn en zij door hun Oeléëbalang opgeroepen worden, zich zullen komen melden.

De voornaamste Samalangasche personen, die ook vroeger reeds aan vijandelijkheden hebben deelgenomen, zijn:

1. T. Moeda Tji Bramat,

2. T. Ben Boelang, peutoewa van Meunasah Siblah Tjot in Matang Oelem, die in 1898 wegens oneenigheden met T. Tji Samalanga uitweek naar Pidië, waar hij toen als bendehoofd optrad, en die sedert steeds als zoodanig in de nabijheid van den Predentent-Soeltan gebleven is.

3. T. Seuman of T. Oesman, zoon van den Keudjroeën van Meukoe,

4. Panglima Tji van Koeta Poentong.

Beide laatstgenoemde personen zijn de ontkomen aanvoerders van de voornamelijk uit gampongvolk van Meukoe Baroh, Peulakan Baroh en Koeta Poentong bestaan hebbende vijandige bende, die in het begin van 4 Mei jl. te Glé Tjoet in Meureudoe zulk een gevoelig verlies leed.

De voornaamste der tot de z.g. oelamapartij behoorende personen zijn:

1. T. Hadji Aron van Aloeë Keutapang, daarom ook T. di Aloeë Keutapang genoemd.

2. T. Moekeb van Meurandeh Aloeë.

3. T. Jit van Meukoe Toenong.

4. T. Seuha[c] van Djeulanga, daarom ook T. Djeulanga genoemd. Deze was reeds een onzer tegenstanders tijdens de Samalanga-expeditie van 1877 en 1880. In den daarna gevolgden strijd tusschen T. Tji Boegis en T. Peureudan was hij evenals bijna alle andere oelama's op de hand van laatstgenoemde, na wiens nederlaag hij naar Groot-Atjeh uitweek. Eerst tegen het einde der Pidië-expeditie keerde hij naar Samalanga terug, vanwaar hij steeds aan de in de nabijgelegen landschappen gepleegde vijandelijkheden een werkzaam aandeel nam.

5. T. Hadji Moeda Nja Him van Loeëng Keubeuë, daarom ook T. di Loeëng Keubeuë genoemd, kadli van Samalanga en tot voor korten tijd een vijand van T. Seuha. Evenals deze was ook hij in 1877 en 1880 een onzer voornaamste tegenstanders. Tijdens de Pidië-expeditie was hij echter de eenige voorname oelama in Samalanga, die niet naar Pidië getrokken is, om daar aan de vijandelijkheden deel te nemen.

6. T. Hadji Sjeh van Poeloe Baroh, daarom ook T. di Poelo Baroh genoemd. Ook deze streed in 1877 en 1880 tegen onze troepen.

7. T. di Pakoe van Blang Tamboeë.

9. Habib Ahmat van Aloeë Keutapang, die gehuwd is met eene zuster van wijlen het beruchte bendehoofd Habib Brahim, meer bekend onder den naam van Habib Samalanga. Habib Ahmat is afkomstig van Brawang in Peusangan.

9. Habib Aloeë van gampong Aloeë, een bloedverwant van wijlen Habib Brahim.

10. T. Seuha van Drien Toedjoeh.
11. T. di Oeteuen Bajoe van Oeteuen Bajoe.
12. T. Hadji Nja^c Ben van Lantjo^c.
13. T. Imeun Tji van Loeëng Keubeuë, schoonzoon van T. Hadji Moeda Nja^c Him.
14. T. Ma^c Ali van Meunasah Papeuen.
15. T. Hadji Ma^c Ali van Meunasah Blang en Tjoet Meura^c.
16. T. Gam van Ijé Rhop.

De eerste zeven vermelde personen zijn werkelijk oelama's, de laatste negen slechts oereueng alem. Omtrent de gezindheid van deze personen behoeven wij geen twijfel te koesteren, bijna allen hebben in 1898 en af en toe ook later nog wel aan de vijandelijkheden in de Pidiëstreek deelgenomen; en even waarschijnlijk als het is, dat de meerderheid der adathoofden spoedig in onderwerping zal komen, zoo waarschijnlijk is het tevens, dat de mannen van de hoekom in het verzet zullen volharden.

De voornaamste der van elders afkomstige vijandige hoofden, die zich thans in Samalanga ophouden, dan wel die zich daar in den laatsten tijd opgehouden hebben en nu tijdelijk elders het verzet gaande houden om vermoedelijk binnen kort naar Samalanga terug te keeren, zijn:

1. de Pretendent-Soeltan Toewankoe Moehamat Dawot,
2. Toewankoe Radja Keumala, zoon van wijlen Toeankoe Asem,
3. Toewankoe Brahim, ook genaamd Toewankoe Manjapajet,
4. Panglima Po Lèm,
5. diens goeroe T. di Lam Oe,
6. T. Djohan Lampasé,
7. de oelama T. Lam Seunong,
8. de oelama T. Ib of T. di Kroeëng Kalé,
9. de oelama T. Tanoh Mirah,
10. Potjoet Mattahé,
11. de oelama T. Hadji Tjot Plieng,
12. T. Ben Peukan van Meureudoe,
13. diens oude, afgeleefde vader T. Moeda Tjoet Lateh,
14. de oelama T. Pante Glima van Meureudoe,
15. T. Moeda Lateh van Blang Me,
16. Nja Mamat Peureula^c.

Koeta-Radja, 29 Maart 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1901 en 1902.

Van 28 Januari tot 3 Februari 1901 werden de vijandelijke stellingen in Samalanga veroverd en de vijand geheel verdreven.

T. Tji werd daarna onder harde voorwaarden in zijn gezag hersteld.

T. Sah Koebat meldde zich bij den Gouverneur, toen deze van Samalanga naar Peusangan was opgerukt om ook dit landschap van vijanden te zuiveren.

Hij werd toen opnieuw met het bestuur over de II Moekims Toenoeng belast, en zijne verhouding tot T. Tji zoo geregeld dat hem het recht is verzekerd, passen af te geven voor de uit zijn gebied afgevoerde producten; van de hassil dezer producten ontvangt hij $\frac{2}{3}$ (met een minimum van f 50 's maands), T. Tji Samalanga $\frac{1}{3}$).

T. Moeda Peudada, na 's vijands verdrijving voorloopig in het gezag van Peudada hersteld met bepaling dat zijne positie en inkomsten nader zouden worden geregeld, week in Mei 1901 uit naar het gebergte, uit vrees voor straf omdat het bestuur het onderzoek geopend had naar eene berooving van prauwen in de koeala Peudado, waarvan hij verdacht werd de dader te zijn.

De bevolking, die hare gampongs verliet, keerde in den loop des jaars terug.

XVIII. **Peusangan.**

In het jaar 1882 der Mohammedaansche jaartelling werd het hoofd van Peusangan Po Nja Djat door den toenmaligen Soeltan van Atjeh met eene sarakata begiftigd. en met den titel van Keudjroeën Tji Peusangan Seutya Radja als oelèëbalang over zijn landschap erkend. Volgens deze sarakata werd de oostelijke grens van Peusangan door de Koewala Meuraᶜsa, de gampong Poenteuët en den Glé Meunaleuëng gevormd, en het was deze bepaling, die de latere T. Tji Seumaᶜon tot voorwendsel nam om voortdurend in de landschappen Gloempang-Doewa, Sawang, Nisam en Tjoenda te vallen, met het doel die bij zijn eigen gebied in te lijven.

T. Tji Nja Djat werd opgevolgd door zijn tweeden zoon T. Tji Meunasoh; zijn oudste zoon T. Monga Kasim was gebrekkig.

Toen T. Tji Meunasoh stierf, was zijn jongere broeder, de latere T. Tji Nja Kroeëng, nog minderjarig, weshalve een bloedverwant T. Tji Lampoeᶜ Oeë als Oelèëbalang optrad. Daar deze echter een onrechtvaardig en slecht bestuurder was, werd hij op last van den

Soeltan beoorloogd en verdreven; hij vluchtte naar Blang Panjong, waar hij zich metterwoon vestigde. T. Tji Nja Kroeëng, die toen het bestuur in handen kreeg, werd opgevolgd door zijnen zoon T. Tji Moehamat Asan, die in oneenigheid leefde met zijn jongeren broeder T. Moeda Tji. In den strijd, die hiervan het gevolg was, moest T. Tji Moehamat Asan, die kort daarna, ongeveer in 1872, kwam te overlijden, het onderspit delven.

Bij het begin van den Atjeh-oorlog vonden wij T. Moeda Tji aan het bestuur. Hoewel T. Tji Mohamet Asan's oudste zoon T. Tji Seumaʿon, eigenlijk T. Tji Sjam Maʿōn, den strijd van zijn vader niet voortzette, deed hij wel pogingen, door ons als oeléëbalang erkend te worden. T. Moeda Tji werd echter den 6^{den} Augustus 1874 tot het teekenen der onderwerpingsacte toegelaten. Toen hij eenige maanden later overleed, werd hij door T. Tji Seumaʿon, die den 2^{den} Maart 1875 de acte van onderwerping in 6 artikelen onderteekende, opgevolgd.

T. Tji Seumaʿōn was iemand met een heerschzuchtigen en stompzinnigen aard, die om zijn opvliegend, woest en eigenzinnig karakter algemeen, zelfs onder de personen zijner naaste omgeving, gevreesd was. De tijd van zijn bestuur was een voortdurende strijd met Samalanga en Peudada, en voornamelijk met de oostelijk van het zijne gelegen landschappen.

Zooals boven reeds medegedeeld werd, vond hij in de aan zijn voorvader geschonken sarakata een welkom voorwendsel om zijne aanspraken op die oostelijke landschappen met de wapenen in de hand te doen gelden.

Geheel en al onrechtmatig waren echter deze aanspraken niet; Sawang had, zoo al niet in de eerste jaren, toen zich daar bevolking gevestigd had, dan toch zeker in eene latere periode tijdelijk tot Peusangan behoord; Blang Panjang, aan het hoofd waarvan de kleinzoon van den bovengenoemden T. Tji Lampoeʿ Oeë, T. Bintara Keumangan, stond, was zeer zeker onderhoorig aan Peusangan geweest, en met de benedenstreken van Nisam was dat eveneens het geval. Zijne aanspraken op Gloempang Doewa, Tjoenda en Boven-Nisam berustten echter alleen op de vermelde sarakata-zinsnede, en waren dus absoluut van geene waarde.

Tegenover het Gouvernement heeft T. Tji zich steeds dubbelhartig gedragen. Een gegeven woord deed hij, wanneer hij daar belang bij had, nooit gestand. Hij stelde zich jegens ons op een zeer zelfstandig standpunt en bekommerde zich niets of weinig om

de hem gegeven bevelen, doch dreef bijna altijd zijn eigen wil door, hetgeen er uit den aard der zaak niet beter op werd, toen het nog tot 1898 moest duren, vóórdat aan de hem 20 jaren te voren gedane bedreiging, dat eene expeditionnaire troepenmacht naar zijn land gezonden zou worden, uitvoering gegeven werd

Reeds kort nadat hij de acte van onderwerping onderteekend had, nam hij jegens het Gouvernement eene vijandige houding aan en ontweek hij alle aanrakingen met onze autoriteiten, weshalve in het begin van 1878 overgegaan werd tot het toepassen van dwangmaatregelen, door namelijk aan boord van een voor de Koewala Djangka gestationneerd oorlogsschip in- en uitvoerrechten te heffen.

Daar echter deze maatregelen geen doel troffen, besloot de Gouverneur de troepenmacht, die aan de expeditie naar Geudong had deelgenomen, na afloop dier expeditie naar Peusangan te dirigeeren. Tengevolge van het optreden van Habib Abdō Rahman in Groot-Atjeh, dat eene spoedige terugkeer der troepen derwaarts noodzakelijk maakte, moest echter dat voornemen weer worden opgegeven. Nadat nu tot tweemalen toe te vergeefs aan T. Tji een ultimatum gesteld was om in onderwerping te komen, werd de Keudé Djangka gebombardeerd en in brand geschoten, waarna de kust geblokkeerd werd.

Het gevolg van deze blokkade was, dat T. Tji door zijne mindere hoofden quasi van het bestuur vervallen verklaard werd, en deze zich met zijn jongeren broeder T. Mahradja Djeumpa, die daarop den 10en Augustus 1878 door ons tot oelèëbalang van Peusangan aangesteld was, naar Koeta Radja begaf. Den 20en d. a. v. werd de blokkade van Peusangan weer opgeheven.

T. Tji's vervallen verklaring van het gezag, alsmede de daarop in Januari 1880 gevolgde, door hem bij acte gedane afstand van het oelèëbalangschap, was echter slechts schijn. T. Mahradja Djeumpa had niets in te brengen, en T. Tji werd algemeen nog steeds door de bevolking als het wettige hoofd erkend.

In 1880 beoorloogde hij Gloempang Doewa, waar zijne versterkingen door een oorlogsschip beschoten werden. Toen kort daarna de tot den Islam bekeerde Chinees Osman van Peusangan door het hoofd van Gloempang Doewa gevangen genomen was, riep T. Tji ter zake de hulp in van het bestuur, welke gelegenheid te baat genomen werd om weder met hem in aanraking te komen. De toen gevoerde onderhandelingen hadden tengevolge, dat T. Tji wederom in on-

derwerping kwam, en zich in November met T. Mahradja Djeumpa naar Koeta Radja begaf. Den 14den dier maand teekende en beëedigde hij eene nieuwe verklaring in 18 artikelen en werd hij opnieuw door ons als oelèëbalang van Peusangan erkend. T. Mahradja Djeumpa, die afstand van het gezag deed, werd onder genot van $\frac{1}{4}$ der rijksinkomsten aangesteld tot Radja Moeda, met bepaling, dat wanneer T. Tji, zonder kinderen na te laten, kwam te overlijden, hij hem als Oelèëbalang zou opvolgen. Liet T. Tji echter wel nakomelingen na, dan zou T. Mahradja Djeumpa tot aan de meerderjarigheid van den opvolger met de voogdijschap belast worden.

In Januari 1881 hervatte T. Tji den strijd met Gloempang Doewa, en nadat hij dit landschap ten onder gebracht had, veroverde hij ook de benedenstreken van Sawang (Blang-Panjang) en Nisam, en het landschap Tjoenda, en bedreigde hij Bajoe. Jegens het Gouvernement bleef hij zich echter schijnbaar vredelievend en goedgezind betoonen, totdat in 1882 zijne dubbelzinnige houding duidelijk aan het licht kwam, en deze hem weer met het bestuur in botsing bracht.

Toen wij ons in 1881 te Lhōᶜ-Seumawè vestigden, wierpen een aantal vijanden, onder aanvoering van een zekeren Habib Palòh, eenige versterkingen op de heuvels van Panggòj en Palòh op, en bestookten vandaar uit het eiland Lhōᶜ Seumawè en onze vestiging. Daar zulks echter alleen mogelijk was met oogluiking van T. Tji, werd hem de eisch gesteld om de heuvelbentengs door den vijand te doen ontruimen. Toen hij aan den eisch niet voldeed, en eene beschieting van keudè Djangka geene blijvende verbetering in den toestand had opgeleverd, werden de hoofden van Bajoe, Tjoenda, Nisam en Sawang door het bestuur van wapenen, munitie en levensmiddelen voorzien om T. Tji te bestrijden, en werd tevens Peusangan voor allen in- en uitvoer gesloten. Een en ander had het gelukkig gevolg, dat hij eerst tot in het westelijk gedeelte van Gloempang-Doewa terugging en in Maart 1883 tengevolge van intusschen met hem aangeknoopte onderhandelingen ook dit laatste stuk vrijwillig ontruimde.

Tot aan de opheffing van onze vestiging te Lhōᶜ Seumawé in October 1884 hield T. Tji Peusangan zich nu rustig, hoewel hij in den door Geudòng met Blang Mè, Bajoe en Tjoenda gevoerden oorlog weer eene dubbelzinnige rol speelde.

In 1885 opende hij de vijandelijkheden tegen zijne oostelijke naburen opnieuw, daarin gesteund door Geudòng, dat zich tegen Bajoe en Tjoenda keerde.

Deze landschappen, alsmede Gloempang Doewa en de benedenstreken van Sawang en Nisam, werden daarop door hem veroverd; de rechtmatige hoofden daarvan zagen zich genoodzaakt naar de Oostkust, dan wel naar de bergachtige bovenstreken van hun gebied de wijk te nemen, terwijl T. Tji zijne broeders met het bestuur over de veroverde landschappen belastte, namelijk T. Moeda Tji over Tjoenda en de Boelōhlandschappen, T. Hadji Radja Moeda over Blang Panjang en T. Moeda Peusangan over Gloempang Doea.

Ook met zijn westelijken buurman Samalanga lag T. Tji voortdurend overhoop. De tusschen hen gevoerde oorlogen waren voornamelijk het gevolg van grensgeschillen, die, daar de eene partij niet voor de andere onderdeed, nooit beslecht werden. In 1886 scheen echter in hunne onderlinge verhouding verbetering te zullen komen, toen in October van dat jaar T. Tji Seumaōn in het huwelijk trad met T. Tji Samalanga's zuster Potjoet Miroh Gambang. Het tegendeel van hetgeen verwacht werd, was echter het geval, daar de bruid zich niet met haren nieuwen echtgenoot wilde vereenigen, en zij op grond eener in de formaliteiten gemaakte fout het huwelijk, dat door toedoen harer energieke tante Potjoet Meulegòë gesloten was, nietig verklaard wenschte te zien.

T. Tji evenwel wilde hiervan niets weten, en stond er op om zijne vrouw in Samalanga met een talrijk gevolg te bezoeken, waartoe hij zich in April 1888 met ongeveer 300 volgelingen over zee op weg begaf. Ter hoogte van Peudada werd hij echter door drie zwaar bewapende Samalangasche prauwen aangevallen en teruggedreven.

Sedert werd de strijd aan den wal voortgezet en gedurende geruimen tijd hielden beide partijen op het grondgebied van Peudada een aantal versterkingen tegenover elkander bezet, zonder dat het aan eene der partijen mocht gelukken, op de andere een noemenswaardig voordeel te behalen.

Bij de invoering der scheepvaartregeling in 1892 en met belofte de blokkade op te heffen en Peusangan voor de kustvaart open te stellen, verkreeg in October van dat jaar het lid in de commissie voor de scheepvaartregeling, de resident G. A. Scherer, van T. Tji Seumaōn den afstand van de door hem veroverde, oostelijk gelegen landstreken, zoodat de wettige hoofden weder in het gezag over hun gebied door ons hersteld konden worden. T. Tji's recht om hasil te heffen van de te Koewala Manè en Koeala Kroeëng Geukoeëh in- en uitgevoerde artikelen werd echter erkend,

doch werd ter voorkoming van latere moeielijkheden het bedrag van zijn aandeel daarin vastgesteld op 1000 dollars 's jaars; met bepaling, dat wegens de ongunstige financieële omstandigheden, waarin de hoofden van Sawang en Nisam tengevolge van den oorlog geraakt waren, dat bedrag hem door het Gouvernement zou uitbetaald worden.

Tot en met 1897 geschiedde zulks ook inderdaad, doch tengevolge van de hieronder te vermelden gebeurtenissen werden sedert T. Tji's aanspraken op die som vervallen verklaard.

Oogenschijnlijk veranderde T. Tji's houding jegens het Gouvernement geheel; zelf leverde hij twee zeeroovers uit, waaronder de hoofdman eener zeerooversbende Panglima Prang Adjòë, die echter kort daarna uit de gevangenis te Koeta Radja ontvluchtte, en thans zich weder in Peusangan bevindt. Dat hij echter nog volstrekt niet van plan was, met zijne buren in vrede te leven en dus zich in alles naar de wenschen van het bestuur te gedragen, bleek toen hij in 1896 in het geheim een zekeren T. Oelèëbalang Sjèh tegen den oelèëbalang van Gloempang Doewa in zijn verzet steunde.

Nauwelijks was T. Oelèëbalang Sjèh, die bovendien gebleken was een bedrieger en niet de persoon te zijn, voor wien hij zich uitgaf, naar de Gajō-landen afgetrokken, toen T. Tji zich tegen Samalanga wendde met het doel om zijn schoonzoon T. Sah Koebat in diens verzet tegen zijn oelèëbalang te steunen, doch onder het ook reeds vroeger te baat genomen voorwendsel, zijne vrouw Potjoet Mirah Gambong te willen bezoeken.

Evenals vroeger bepaalden beide partijen er zich toe, uit twee op den grens der beide landschappen aangelegde reeksen versterkingen over en weer eenige schoten te wisselen, zonder elkander daardoor veel nadeel toe te brengen

Door het bestuur werden pogingen aangewend om de twistende partijen naar hunne woonplaatsen te doen terugkeeren en de versterkingen te doen slechten, welke pogingen evenwel op de te hooge eischen van Peusangan en van T. Sah Koebat afstuitten. Toen zij evenwel bedreigd werden met sluiting der kust, voldeden zij aan onzen eisch en namen T. Tji Peusangan en T. Tji Samalanga aan, ter zake van de huwelijkskwestie zich onvoorwaardelijk te onderwerpen aan de uitspraak van een scheidsgerecht, bestaande uit 3 personen, waarvan 2 door de beide belanghebbenden, en de derde door deze beide personen gekozen zou worden. Als vertegenwoordiger van Peusangan's belangen werd benoemd T. Radja Itam

van Geudòng, als die van Samalanga's belangen T. Mahradja Mangkoe Boeni van Lhōˁ Seumawè, terwijl deze hoofden T. Moeda Oesoeïh van Simpang Oelèm als hun medelid in het scheidsgerecht kozen.

In het begin van 1897 kwam T. Tji Peusangan, bevreesd dat de beslissing in een voor hem ongunstigen zin zou kunnen uitvallen, plotseling met het aanbod voor den dag Potjoet Mirah Gambang als zijne echtgenoote te verstooten, mits hij de tijdens het sluiten van het huwelijk gemaakte kosten terugkreeg, en het bestuur eene regeling van de verhouding tusschen T. Tji Samalanga en T. Sah Koebat zou weten tot stand te brengen. Daar dit aanbod als een belangrijke concessie van de zijde van T. Tji Seumaˁōn, en als een schrede beschouwd werd, die de oplossing der bestaande kwestieën een heel eind naderbij bracht, liet het bestuur het idée om de beslissing aan het scheidsgerecht te onderwerpen, varen, en ging op T. Tji's aanbod in. Het was hem echter geenszins te doen om tot eene schikking te geraken, waarbij hij in zake de tusschen T. Tji Samalanga en T. Sah Koebat heerschende geschillen niet volkomen al zijne wenschen bevredigd zag; en daar bovendien van de zijde van Samalanga moeilijkheden ondervonden werden bij de bepaling van het bedrag van de aan T. Tji Peusangan uit te keeren schadeloosstelling, was de oplossing van de hangende kwestiën weer verder verwijderd dan ooit.

Vermoedelijk in de hoop dat Samalanga zich in de weder op handen zijnde oorlogen met zijne oostelijke buren onzijdig zou houden em hem in het westen niet zou afleiden, kwam T. Tji Seumaˁōn in Februari 1898 wederom met eene concessie voor den dag, door namelijk de geschillen tusschen T. Tji Samalanga en T. Sah Koebah af te scheiden van de oplossing van de huwelijkskwestie, voor de oplossing waarvan dus toen alleen nog maar de betaling der schadevergoeding overbleef. Hoewel daarvoor geene onoverkomelijke hinderpalen in den weg stonden, bleef ook nu de zaak nog onbeslist om redenen, die haar oorsprong vonden in de gebeurtenissen in Gloempang Doewa, Sawang, Nisam, en die ons noopten T. Tji Seumaˁōn openlijk als vijand te beschouwen, en daarom de verdere onderhandelingen met hem af te breken.

Was het werkelijk, zooals ik reeds als mijn vermoeden uitsprak, met de laatstelijk gedane concessie zijne bedoeling, Samalanga te bewegen, hem aan de westelijke grens van zijn landschap niet te hinderen, zoo heeft T. Tji zijn doel daarmede niet bereikt.

Juist met het voornemen om de hoofden van Gloempang Doewa, Sawang en Nisam op indirecte wijze te steunen, bond Samalanga tegen zijn ouden vijand den strijd weder aan, doch evenals vroeger had die oorlog niet veel te beteekenen.

Zooals ik reeds ter loops mededeelde, bleek ook de vrede met Peusangan's oostelijke buren niet van blijvenden aard te zijn.

In 1892 was bepaald, dat de grens tusschen Peusangan en Gloempang Doewa gevormd werd door de koewala Tjeureupè, de Kroeëng Panjòë en de Glé Mirahpoen, doch aangezien de beide partijen het omtrent de ligging van dezen heuvel lang niet met elkander eens waren, bleef er voor hen nog genoeg gelegenheid over om aan hunne liefhebberij, zich in grensgeschillen te vermeien, te voldoen.

In Juni 1897 liepen deze zoo hoog, dat als représaille op eene onrechtmatige daad van T. Bentara Isha Moeda van Gloempang Doewa, T. Tji Seuma^{c}ōn dat landschap binnendrong en het westelijk gedeelte daarvan, gelegen tusschen de Kroeëng Panjòë en de Kroeëng Blang Mè, bezette. Op last van den Gouverneur, wiens beslissing hij ter zake had ingeroepen, ontruimde hij echter in December de veroverde landstreek weder.

Tevens werd door den Gouverneur op zijn verzoek eene regeling getroffen omtrent den afvoer van producten van de aan Peusangan onderhoorige landschappen Leuboe en Lapéhan.

Daar die landschappen gelegen zijn ten zuiden van Gloempang-Doewa, zoodat de afvoer van producten het gemakkelijkst over Lapong kon geschieden, werd bepaald, dat zulks voortaan ook zou plaats hebben, en dat die producten onder op door Gloempang-Doewa af te geven passen naar Lhō^{c} Seumawè zouden worden verscheept.

Voorts werd bepaald, dat bij wijze van schadeloosstelling wegens het verlies van zijn hasilaandeel van de uit Leuboe en Lapéhan uitgevoerde producten, T. Tji jaarlijks een bedrag van 200 dollars uit de hasil radja van Gloempang Doewa zou genieten. Daar echter T. Tji de vijandelijkheden spoedig weder hervatte, werd door het bestuur die schadevergoeding nimmer uitbetaald. In de overeenkomst, die in October 1892 met T Tji Seuma^{c}ōn gesloten was geworden, was o. m. de bepaling opgenomen, dat het aan de door Peusangan aangestelde hoofden en de uit dit landschap afkomstige personen, die zich in de door T. Tji veroverde landstreken gevestigd hadden, vergund was om, ook nadat die streken onder het

bestuur der wettige hoofden teruggekeerd zouden zijn, daar te blijven wonen. Deze wettige hoofden zouden allen als hunne eigen hoofden moeten erkennen en gehoorzamen, zullende zij dan omgekeerd in het ongestoord en rustig bezit van hunne woningen, aanplantingen en andere eigendommen gelaten worden.

Het gevolg daarvan was, dat in de kuststrook, gelegen tusschen Manè en Kroeëng Geukoeëh, vele personen bleven wonen, die het later T. Tji gemakkelijk zouden maken, zijne veroveringsplannen weer met goede kans van slagen op te vatten.

De voornaamste dezer personen waren T. Oelèëbalang Barō, Peusangan's stedehouder te Kroeëng Geukoëh; T. Latèh, hoofd van de gampongs Tamboen Barōh en Tamboen Toenōng, een verre bloedverwant van T. Ri Nisam, met wien hij echter oneenigheden had; T. Peureudan, zoon van den boven reeds genoemden T. Bentara Keumangan, en achterkleinzoon van den eveneens reeds genoemden T. Tji Lampoe[c] Oeë, Nja Rajeu Manè, iemand die ook vroeger reeds onder het gezag van den oelèëbalang van Sawang gestaan had, doch met dezen in onmin leefde, T. Noesjah, Keudjroeën van de gampong Lho[c] Iboih, enz. Instede zich gelaten in hun toestand te schikken, bleven deze personen een levendig verkeer met Peusangan onderhouden, welks oelèëbalang hen van instructies voorzag. Hielden zij zich in de eerste jaren rustig, langzamerhand kwam er door T. Tji Seuma[c]ōn's bemoeienissen een geest van verzet over hen, die zich in toenemende mate openbaarde.

De oelèëbalangs van Sawang en Nisam gaven hen evenwel in halsstarrigheid niets toe, en ten einde zich van een hardnekkigen tegenstander te ontdoen, liet eerstgenoemde in April 1897 T. Keudrjoeën Noesjah van Lho[c] Iboeh vermoorden. Wel werd hem deswege de betaling eener diët van 1000 dollar opgelegd, doch natuurlijk was zulks niet geschikt om de gemoederen te kalmeeren.

De oneenigheden, die zich steeds geuit hadden in rooverijen, liepen eindelijk zoo hoog, dat het in Frebruari 1898 tot eene uitbarsting kwam.

Nadat de rebellen T. Pang Sawang in zijne versterkingen nabij de Keudè Manè bestookt hadden, viel deze, gesteund door de hoofden van Gloempang Doewa en Nisam, hen onverwachts in den rug aan met het gevolg, dat hij hen tot beoosten de Kroeëng Geukoeëh wist te verdrijven, waarna de verbonden oelèëbalangs, ieder voor zoover zijn eigen gebied betrof, de gezuiverde landstreek bezetten.

Onmiddellijk mengde zich T. Tji Peusangan in den strijd; uit wraak wegens de door Gloempang Doewa aan Sawang en Nisam verleende hulp viel hij dat landschap binnen, en bezette hij weer het tusschen de Kroeëngs Panjòë en Blang Mè gelegen gedeelte.

Tengevolge van het gebrek aan waakzaamheid van T. Ri Nisam's lieden, die eene reeks versterkingen op den linkeroever der Kroeëng Geukeuëh bezet hadden, mocht het in den nacht van 9 op 10 Maart 1898 aan de verdreven opstandelingen, die zich in Paloh verzameld hadden, gelukken, die versterkingen bij verrassing te vermeesteren, en, onmiddellijk van hun succes partij trekkende, zich in het bezit van hun verloren gebied tot nabij Manè te herstellen.

Hoewel door het bestuur pogingen werden aangewend om te trachten langs vredelievenden weg de geschillen op te lossen, en beide partijen den schijn aannamen, alsof zij daartoe wilden medewerken, werd toch voornamelijk van de zijde van de opstandelingen niet die medewerking ondervonden, die door het bestuur verlangd werd. Bovendien werden zij door T. Tji Peusangan in het geheim van wapenen en munitie voorzien en zetten zij staande de onderhandelingen de vijandelijkheden voort, waarbij zij zich niet ontzagen om zich van het Gouvernement openlijk vijandig gezinde personen te bedienen, hetgeen bleek uit het sneuvelen van het bendehoofd Panglima Prang Atip in een nachtelijk gevecht nabij de Meuseugit Manè. Toen nu bovendien uit een aantal door T. Ri Nisam bij de vermeestering van Kroeëng Geukoeëh ten huize van T. Oelèebalang Barō gevonden en aan het bestuur uitgeleverde brieven gebleken was, dat de geheele beweging door T. Tji, die bovendien door T. Moeda Peusangan van Boeboe uit een inval in Gloempang Doewa had laten doen, op touw gezet en volgens een van te voren beraamd plan ten uitvoer gelegd was, en dat hij voor de bereiking van zijn doel zelf den Gouvernementstolk en zendeling Hamdani had omgekocht, werden in Juni de onderhandelingen afgebroken, en werd aan T. Tji de eisch gesteld, binnen eene maand de in Gloempang Doewa, Sawang en Nisam opgeworpen versterkingen te ontruimen en de vijandelijkheden te staken.

Daar echter T. Tji den hem gestelden termijn misbruikte door te trachten door krachtdadig optreden zijne vijanden geheel en al ten val te brengen, werd het verstrijken van dien termijn niet afgewacht, doch hem den 19^{en} Juli d. a. v. een nieuw ultimatum van 24 uren gesteld.

Toen na het verstrijken daarvan aan den eisch niet voldaan was, en er zelfs geen antwoord op ontvangen werd, werden gedurende 3 dagen de versterkingen van Blang Panjang en Kroeëng Geukoeëh door de marine onder vuur genomen, terwijl de oelèëbalangs van Sawang en Nisam, door Gloempang Doewa, Tjoenda, Bajoe en Lho^c Seumawè met krijgsvolk gesteund, door aanvallend optreden hun gebied trachten te heroveren.

Deels wegens gebrek aan munitie, deels wegens een nieuwen door Peusangan en Gloempang Doewa gedanen inval, waardoor de oelèëbalang van dit landschap genoodzaakt was zijn volk van Manè terug te roepen, mislukten die pogingen evenwel.

Tot goedmaking van de kosten, die de beschieting door de marine voor ons had medegebracht, werd aan T. Tji eene vergoeding van 5000 dollar opgelegd, welk bedrag door het aanhouden van zijn hasil aandeel en door het heffen van verhoogde in- en uitvoerrechten van Peusangan geïnd werd.

Na het voorgevallene bleef T. Tji met steeds meer kracht tegen Gloempoeng Doewa en Sawang optreden, zoodat deze beide staatjes ernstig gevaar liepen geheel en al ten onder te zullen gebracht worden. Ten einde zulks te voorkomen, was het noodig T. Tji gevoelig te treffen, en werd daarom den 7^{en} Augustus de keudé Djangka, die daardoor afbrandde en de gampong Lampoih Rajen, de woonplaats van T. Tji's zendeling Hadji Solèjman, door de marine getuchtigd.

Deze maatregel had in zooverre het gewenschte gevolg, dat de beoorloogde oelèëbalangs van den in Peusangan ontstanen schrik wisten gebruik te maken om een paar van de het meest dreigende punten te heroveren; en hoewel kort daarna de vijandelijkheden door T. Tji hervat werden, was zijn optreden toen toch meer op behoud van het verkregene dan wel op het maken van nieuwe veroveringen gericht.

Daar intusschen T. Tji alle aanrakingen met het bestuur verbroken had, en hij geene aanstalten maakte om aan den door ons gestelden eisch van ontruiming van zijne positiën in Gloempang Doewa, Sawang en Nisam te voldoen, werd den 27sten September door eene van Pidië naar Lho^{c} Seumawè gezonden troepenmacht, bestaande uit 2 bataljons infanterie met maréchaussée, cavalerie en artillerie, tegen Peusangan opgerukt.

Zonder dat er een schot viel werden de benedenstreken van Nisam en Sawang door de op de hand van Peusangan zijnde

hoofden en bevolking ontruimd, terwijl in Gloempang Doewa door den vijand slechts een zwakke tegenstand geboden werd. Ook in Peusangan, dat van 2 tot 7 October doorkruist, en waar als de meest binnenlandsche plaats Awè Geutah bezocht werd, was de tegenstand niet noemenswaard; doch met T. Tji, die naar het gebergte gevlucht was, werden geene aanrakingen verkregen. Wel daarentegen met zijne broeders T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Tji, die zich bij den Civielen en Militairen Gouverneur kwamen aanmelden en de colonne in het gebied van Peusangan bleven vergezellen.

Eerstgenoemde voerde sinds jaren het bestuur over het westelijk gedeelte van Peusangan, en niettegenstaande hij aan zijn oudsten broeder ondergeschikt was, ontving hij in stede van $\frac{1}{4}$ gedeelte van de hasil van geheel Peusangan, zooals in 1880 overeengekomen was, van het door hem bestuurd gebied de geheele hasil radja.

Nadat de colonne van Peusangan naar Lho^{c} Seumawè teruggekeerd was, bleef T. Tji, aan wien eene boete van 50.000 dollars werd opgelegd, in de bovenlanden van zijn gebied en vestigde hij zich te Tjob Pi, waaraan hij den naam van Daroj-aman, 〃Zetel der Veiligheid〃 gaf. Hiervan maakte T. Moeda Tji, die door T. Tji van alle inkomsten en gezag verstoken was, gebruik om zich van het bestuur van de benedenstreken in het oostelijk gedeelte van Peusangan meester te maken, hetgeen hem niet moelijk viel, daar de bevolking blij was van hun hardvochtigen en wispelturigen oelèëbalang ontslagen te zijn. Wel trachtte deze voortdurend naar de benedenstreken terug te keeren, doch T. Moeda Tji, die daartoe versterkingen op den Glé Sabil en omliggende heuvels had opgeworpen, wist zulks steeds te verhinderen. Eenige malen stelde T. Tji pogingen in het werk om zich weder aan het Gouvernement te onderwerpen, doch aan de gestelde voorwaarde, zich te Lho^{c} Seumawé te komen melden, trachtte hij zich steeds te onttrekken. Toen echter den 12^{en} Juni 1899 de Civiele en Militaire Gouverneur met eene uit de verschillende wapens bestaande colonne op weg van Pidië naar de Pasèstreek in Peusangan kwam, kwam T. Tji, begeleid door T. Mahradja Djeumpa, die in het geheim met hem steeds eene goede verstandhouding was blijven bewaren, onmiddellijk in het bivak te Gloempang Pajong zijne onderwerping aanbieden. Daar hem echter steeds als eisch gesteld was, dat hij zich naar Lho^{c} Seumawè moest begeven, werd hem gelast, zich twee dagen later te Koeala Radja aan boord van het Gouvernements-

stoomschip „Gier" te embarkeeren, opdat hij naar Lhoᶜ Seumawè, waar de zaken betreffende zijn landschap nader besproken zouden worden zou kunnen overgevoerd worden.

Na eerst getracht te hebben, door uitvluchten en uitstel vragen zich van dezen last ontslagen te zien, beloofde hij dien te zullen opvolgen, doch instede zulks te doen, keerde hij in den nacht van 13 op 14 Juni heimelijk naar de bovenstreken terug, de boodschap achterlatende, dat hij over drie dagen terug zou komen. Natuurlijk was aan deze belofte niet de minste waarde te hechten, en de Civiele en Militaire Gouverneur merkte zijne handelwijze dan ook als eene vijandige daad aan.

De reden dier handelwijze laat zich alleen verklaren uit T. Tji's wispelturigen en eigenzinnigen aard en zijn dom verstand, die maakten, dat hij dikwijls handelingen verrichtte in drift of in plotselinge opwelling, zonder zich van te voren van de te verwachten gevolgen rekenschap te geven. Het feit, dat de Gouverneur aan den eenmaal gestelden eisch, dat hij zich naar Lhoᶜ Seumawè moest begeven, bleef vasthouden, en de tegenvaller, dat hij koel en niet, zooals hij verwacht had, met open armen ontvangen was geworden, zullen hem wel tot de overtuiging gebracht hebben, dat onder het tegenwoordige bestuur zijne vroegere bokkesprongen niet meer gedoogd zouden worden, en dat niet meer gelijk vroeger wij ons naar hem, doch hij zich naar onze inzichten zou moeten gedragen. Liever dan onder onzen druk te staan, genoot hij de vrijheid in de bovenstreken van zijn landschap.

Na zijn vlucht begaf de aanwezege troepenmacht zich onmiddelijk naar Awè Geutah en betrok daar het bivak, om vandaar in de bovenstreken te patrouilleeren en te trachten T. Tji te achterhalen. Hoewel ook de Daroj Aman bezocht werd, vond de colonne van T. Tji geen spoor. Van de zijde der bevolking in de bovenstreken werden thans, hoewel in betrekkelijk geringe mate, vijandelijkheden ondervonden. De troepen moesten echter reeds na enkele dagen Peusangan weer verlaten omdat de toestanden in de Pasèstreek hunne komst aldaar noodzakelijk maakten.

T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Tji, die korten tijd daarna te Lhoᶜ Seumawè kwamen, werden tijdelijk respectievelijk met het bestuur over het westelijk en oostelijk gedeelte van Peusangan belast.

T. Tji keerde eenigen tijd na het vertrek der troepen uit Peusangan naar Tjot Pi terug, waar in September T. Moeda Tjoet

Latèh van Meureudoe, die zijn zoon T. Mata Sjè met T. Tji's dochter Tjoet Poetroë in het huwelijk deed treden, zich bij hem voegde, in de tweede helft van October gevolgd door den Pretendent-Soeltan, Panglima Pò Lém en andere hoofden van de partij van verzet. In November rukte daarop van Meureudoe eene colonne door Samalanga naar Peusangan uit, welke colonne het eerst met den vijand voeling kreeg nabij den Tjot Kala, waar deze uit zijne versterkingen verdreven werd. Toen hij daarna op den Glé Riséh nogmaals na een hardnekkig gevecht gedwongen werd zijne stellingen prijs te geven en hem daar een zwaar verlies werd toegebracht, nam hij deels naar de Pasèstreek de wijk, keerde deels naar Samalanga terug, en liet T. Tji Seuma^cōn met zijn kleinen Peusangan'schen aanhang in de bovenstreken alleen achter.

Een klein gedeelte der troepenmacht bleef toen in Peusangan te Tjot Pi bivakkeeren, hetgeen den vijand het fourageeren van levensmiddelen in de benedenstreken onmogelijk maakte, en zocht nu voortdurend T. Tji's aanhang in het bergterrein op. Veel tegenstand werd hierbij niet ondervonden. Bij een der ontmoetingen met den vijand sneuvelde de reeds bovengemelde T. Oelèëbalang Barō, die na zijne vlucht van Kroeëng Geukoeëh, Panglima prang van T. Tji geworden was.

Aan het vermoeiende en uitputtende leven, dat hij door het voortdurend patrouilleeren onzer troepen moest leiden, was T. Tji evenwel niet gewoon. De doorgestane ontberingen en ellende waren oorzaak, dat eene hartkwaal, waaraan hij sinds vele jaren lijdende was, hem ten grave sleepte in het begin van Februari 1900. Daar toen de bezetting van Tjot Pi geen reden van bestaan meer had, werd het bivak aldaar opgeheven en keerden de troepen van daar terug.

Nu T. Tji Seuma^cōn overleden was, moest natuurlijk een nieuwe oelèëbalang gekozen worden. Daarvoor kwamen en komen nog in aanmerking twee zoons van den overledene, waarvan de een 10 à 12 jaren oud, de andere ongeveer een jaar jonger is. De oudste, Moehamad Ali Djohor Alam Sjah geheeten, is verwekt bij Potjoet Oenggah, afkomstig van Meureudoe die wel uit eene familie van aanzien, doch niet uit een oelèëbalangsgeslacht gesproten is, terwijl de tweede zoon, Moehamad Ali Akbar, niet alleen een Peusangansche vrouw, doch een volle nicht zijns vaders tot moeder heeft, nl. Potjoet Rajeu^c, ook wel Potjoet Salbiah of Potjoet Mbòng geheeten.

Ten einde in staat te zijn eene keuze te doen, werd door het bestuur eene ontmoeting noodig geacht met de vier broeders en de beide weduwen van T. Tji, waarvan Potjoet Oenggah zich nog met hare kinderen in het gebergte ophield, weshalve aan T. Mahradja Djeumpa en aan T. Moeda Tji opgedragen werd haar vandaar terug te roepen.

Hieruit schijnen zij de gevolgtrekking gemaakt te hebben, dat het in de bedoeling van het bestuur lag om den oudsten zoon tot oelèëbalang aan te stellen waarmede zij zich in het geheel niet konden vereenigen, daar zij begrijpelijkerwijs liever Potjoet Rajeu's zoon daartoe benoemd zagen. Met het doel, het bestuur te beletten aan dat vermeende voornemen gevolg te geven, lieten zij niet alleen Poetjoet Oenggah onkundig van onzen wensch, dat zij weder naar hare woonplaats te Poelò Iboeh zou terugkeeren, maar hielden zij, zooals later bleek, ook een door het bestuur aan haar gerichten brief, waarin haar een en ander schriftelijk werd medegedeeld, achter.

In Maart kwam T. Mata Ijë, die met T. Tji's bij Potjoet Oenggah verwekte dochter gehuwd was, in onderwerping; en inziende, dat T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Tji daartoe hunne hulp niet wilden verleenen, droeg het bestuur aan hem op, Potjoet Oenggah van het gebergte naar Poelò Iboeh terug te brengen.

Dit had het gewenschte gevolg, want reeds in de eerste dagen van April bracht T. Mata Ijë te Lho^{c} Seumawè het bericht, dat aan den hem gegeven last was voldaan.

Behalve de bovengenoemde hadden T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Tji nog een andere reden, om niet op Potjoet Oenggah's terugkeer uit het gebergte gesteld te zijn. Na T. Tji's overlijden hadden namelijk zij zich van diens eigendommen, die nog al aanzienlijk moeten geweest zijn, meester gemaakt, en had T. Mahradja Djeumpa het bestuur doen weten, dat zulks geschied zou zijn door Panglima Pò Lém, niettegenstaande later bleek, dat deze in dien tijd in het geheel niet in Peusangan geweest was. Had nu eene ontmoeting van Potjoet Oenggah met het bestuur plaats, dan waren zij bevreesd, dat zij, die bovendien ook nog wel wat compromitteerends omtrent T. Mahradja Djeumpa's verhouding tot zijn overleden oudsten broeder aan het licht kon brengen, de geheele toedracht der zaak zou verklappen. Volgens hunne opvatting was er dus voor hen alles aan gelegen, die ontmoeting te voorkomen, en het was daarom, dat zij den 14^{den} April met vrouwen en kinderen

naar het gebergte uitweken, Potjoet Oenggah dwingende hen met hare beide zoons te vergezellen. Aan het bestuur gaven zij als reden dier handelingen op, dat zij voor een te Koeala Radja in handen van den vijand gevallen repeteer-karabijn aansprakelijk gesteld, bevreesd waren deswege als gevangen genomen te zullen worden. Hoewel dit niet de ware reden, die zij natuurlijk niet zelf ter kennisse van het bestuur konden brengen, was, is het wel waarschijnlijk dat de vrees voor een gevangenneming wegens de verschillende door hen bedreven feiten op hen van invloed geweest is.

Aan de gezamenlijke Peusangansche hoofden — de vier broeders van den overleden T. Tji — werd daarop bevolen, met de beide weduwen en zoons van den overleden oelèëbalang bij het bestuur te komen ter bespreking en regeling der erfopvolging.

Alleen een der broeders — T. Moeda Peusangan — voldeed aan het ontvangen bevel. De beide oudste en voornaamste broeders bleven zich in het gebergte terugtrekken, en beletten de weduwen met hare zoons naar Lhōᶜ Seumawè te gaan. De vierde broeder, die zich nimmer met iets bemoeit, bleef ook weg.

Wel deed kort daarna T. Moeda Tji door tusschenkomst van den oelèëbalang van Gloempang Doewa pogingen weder terug te komen, doch werd hij door vrees weerhouden om aan zijne voornemens uitvoering te geven.

In Juli 1900 kwam de Pretendent-Soeltan van de Pasèstreek in Peusangan aan en gingen T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Tji hem hunne opwachting maken. Toen hij zich, na zich enkele dagen in Peusangan en Peudada opgehouden te hebben, naar Samalanga begaf, volgden ook zij hem korten tijd daarna derwaarts, Potjoet Rajeu en Potjoet Oenggah met hunne zoons mede nemende. Daar werd door den Pretendent-Soeltan Potjoet Oenggah's oudste zoon tot T. Tji Peusangan en Potjoet Rajeu's zoon tot Panglima Tji aangesteld.

Wijlen T. Tji's broeders, weduwen en zoons keerden daarna allen naar Peusangan terug. Toen zij eenige maanden daarna den tijd gehad hadden om de voorvallen van den laatsten tijd te overdenken, en zich rekenschap gegeven hadden van de gevolgen, die hunne handelingen onvermijdelijk na zich moesten sleepen, kregen zij berouw over hunnen afval.

Den 31en October 1900 kwam T. Mahradja Djeumpa dan ook weder vrijwillig in onderwerping. Hij werd geinterneerd te Lhōᶜ Seumawè, vanwaar hij pogingen in het werk stelde om zijne broeders

en de weduwen en zoons van wijlen zijn oudsten broeder derwaarts te doen overkomen, opdat de zaken in Peusangan door het bestuur geregeld zouden kunnen worden. Deze pogingen hadden evenwel geen resultaat wegens den onwil en de tegenwerking van T. Moeda Tji, die met T. Mahradja Djeumpa en T. Moeda Peusangan in onmin leefde, en van hunne bemiddeling voor zijn weder in onderwerping komen niet gediend was. Toen in Februari 1901 tijdens de excursie naar Samalanga en Peusangan laatstgenoemd landschap door de expeditionaire troepenmacht bezocht werd, durfde T. Moeda Tji uit vrees voor kuiperijen zijner broeders zich in den aanvang nog niet te melden, doch nadat die troepenmacht ontbonden, en Peusangan nog slechts door een gedeelte van het 3e bataljon Infanterie bezet was, en men hem had laten weten dat hij voor eene arrestatie niet beducht behoefde te zijn, kwam ook hij zich in de tweede helft van Februari 1901 door bemiddeling van den oelèëbalang van Gloempang Doewa aanmelden.

Volhoudende aan den reeds vroeger gestelden eisch, werden T. Mahradja Djeumpa, T. Hadji Radja Moeda, T. Moeda Tji, T. Moeda Peusangan, Potjoet Rajeu, Potjoet Oenggah en wijlen T. Tji's beide oudste zoontjes naar Koeta-Radja ontboden, waar zij den 2den April d. a. v. vergezeld door T. Bentara Istia Moeda van Gloempang Doewa, in de woning van den Civielen en Militairen Gouverneur vereenigd waren. Hoewel T. Hadji Radja Moeda de oudste der vier broeders was, doch deze onbeduidend en zonder de minste energie is, en zich liever niet met bestuursaangelegenheden inlaat, werd daar met diens voorbijgang T. Mahradja Djeumpa aangesteld en beëdigd tot waarnemend oelèëbalang van Peusangan, tijdens de minderjarigheid van den later aan te stellen definitieven oelèëbalang.

Wie van T. Tji's zoons daartoe benoemd zou worden, werd nu nog niet beslist, aangezien het wenschelijk geoordeeld werd zulks van de meerdere of mindere intelligentie en geschiktheid van de beide pretendenten, waarvan zoowel de een als de ander gegronde rechten kan doen gelden, te laten afhangen. Thans bevinden beide zich te Koeta Radja, waar zij de inlandsche school bezoeken.

Voorts werd bepaald, dat T. Mahradja Djeumpa zelf het bestuur zou voeren over het westelijk gedeelte van Peusangan, doch dat over het oostelijk deel aan T. Moeda Tji zou overlaten.

Daar de hoofden en bevolking van Peusangan — eene te Awé Geutah thuis behoorende bende uitgezonderd — nergens vijande-

lijkheden jegens onze troepen gepleegd hadden, en het landschap sinds medio 1898 reeds ruim $ 60.000 boete betaald had, werd de toen genomen maatregel, namelijk de heffing van verhoogde in- en uitvoerrechten en verbeurdverklaring van de inkomsten der hoofden, weder ingetrokken, en werd eene regeling tot stand gebracht, waarbij aan alle betrokken partijen een billijk aandeel in de hasil en opiuminkomsten werd toegekend.

Daar de Peusangansche aangelegenheden op afdoende wijze geregeld waren, werd de bezetting van Peusangan opgeheven, en keerden de daar gelegerde troepen medio April naar Groot-Atjèh terug; voor patrouilles en geruststelling der hoofden bleven voorloopig zes brigades maréchaussée in Peusangan achter.

Bij de beschrijving van bovenstaande gebeurtenissen werd de vierde broeder T. Hadji Radja Moeda niet dan terloops vermeld. Deze treedt trouwens geheel op den achtergrond, en aan het politieke leven nam hij geen deel. Hij is in tegenstelling met zijne broeders iemand zonder de minste energie, die zich bet liefst met niets dan zijn sawahs en zijn klappertuin bemoeit

Onder den oelèëbalang wordt het landschap Peusangan bestuurd door een aantal mindere hoofden, waaronder de "toeha-peuët" en de "oelèëbalang nam", die weer peutoewa's en keutji's en panglima's onder zich hebben, de voornaamsten zijn. Toch is het geheele landschap niet in 10 gebieden verdeeld, met deze hoofden tot bestuurders, maar zijn er bovendien nog een aantal peutoewa's van minderen rang, die aan geen dier tien hoofden, doch rechtstreeks aan den oelèëbalang ondergeschikt zijn.

De toeha peuët zijn:

1. T. Keudjroeën Moeda van Panté Ara;
2. T. Hakém van Matong;
3. T. Hakem Tji van Raja;
4. T. Keudjroeën Koeala van Boegah.

Volgens bewering van Gloempang Doewa'sche zijde zou Boegah in vroegere jaren tot dat landschap behoord hebben en zou T. Keudjroeën Koeala destijds een der toeha peuët van Gloempang-Doea geweest zijn, hetgeen evenwel van Peusangan'sche zijde ontkend wordt.

De oelèëbalang-nam zijn:

1. T. Béntara Peukan van Djangka;
2. T. Keudjroeën Seurawa van Langkoeta;
3. T. Imeum Rajat van Meunasah Meutjat;

4. Pangoelèë Sidé van Bajoe;
5. T. Hakim van Roesip;
6. Panglima Prans Pasoe van Oetheuën Gathòm.

De toeka peuët zijn de Hakims van het landschap, en moeten den oelèëbalang bij het nemen van gewichtige besluiten of beslissingen terzijde staan. Zij zijn van ouden oorsprong, en staan daarom volgens de begrippen der bevolking hooger dan de oelèëbalangnam, welke pas door T. Tji Seuma'ōn als zoodanig gecrëeerd werden. Zij zijn uitvoerders van de bevelen van den oelèëbalang, en in het bijzonder diens panglima's of aanvoerders in den strijd.

De voornaamste hoofden in het westelijk door T. Mahradja Djeumpa bestuurd gedeelte van Peusangan zijn:

1. T. Keudjroeën van Djeumpa;
2. T. Keudjroeën van Djoele Barōh;
3. T. Keudjroeën Toenong van Poelo Miróë.
4. T. Imeum Rajat van Bireum.

Aan den oelèëbalang van Peusangan zijn nog ondergeschikt de ten zijden van Gloempang Doewa gelegen landschappen Leuboe en Lapéhang. De oelèëbalang van Leuboe is T. Ri. Lapéhan daarentegen wordt bestuurd door 3 peuteuwa's, die ieder rechtstreeks de bevelen van den oelèëbalang van Peusangan ontvangen.

Zij zijn:

1. T. Hakim van Lapéhan;
2. T. Moeda Balé van Blang Koethang;
3. T. Keutji Pidië van Gampong Meuseudjit, welke laatste echter wegens zijn hoogen ouderdom bijna geen gezag meer uitoefent, en nagenoeg geheel verdrongen is door een zekeren T. Bintara Blang, die van Sawang afkomstig is.

In Peusangan bevindt zich een wakeuëh gebied, namelijk de woonplaats en de geestelijke school met naaste omgeving van de in hoog aanzien staande oelamafamilie van T. di Awé Geutah en de gelijknamige gampong. De tegenwoordige oelama van dien naam is T. Sèh Mahmoet, die zijn in 't einde van 1898 overleden anderen broeder T. Tjoet opvolgde.

Hoewel ons ongeloovigen vijandig gezind, en steeds den heiligen oorlog gepredikt hebbende, moet als eene merkwaardigheid vermeld worden, dat laatstgenoemde in 1898 aan T. Tji Peusangan liet weten, dat, wanneer hij door het Gouvernement beoorloogd mocht worden, die oorlog niet als heilige oorlog tegen de ongeloovigen mocht aangemerkt worden, om reden T. Tji zich zulks door zijne

onrechtvaardige veroveringsoorlogen zelf op den hals gehaald had, en de ongeloovigen dus een rechtvaardigen oorlog zouden voeren.

Behalve genoemde T. Sèh Mahmoet staat ook T. Tjoet's oudste zoon T. Dawōt onder de naam van T. di Awè Gentah bekend. Zelfs werd eenige maanden geleden de dief van het te Koeala Radja gestolen repeteergeweer T. Sadé, toen deze zich als bendehoofd in Tjoenda bevond, met den naam van T. di Awè Geutah aangeduid, doch zulks sproot voort uit de omstandigheid, dat T. Sadé bij niemand bekend was en men alleen wist, dat hij van Awè Geutah afkomstig was.

Behalve T. Sèh Mahmoet bevonden zich te Awè Geutah nog een aantal andere personen, die ook min of meer als alim bekend staan.

Onder deze moeten genoemd worden T. Tjoet's zonen T. Dawōt, T. Habbeulah en T. Hamid, T. Sèh Mahmoet's zoon, T. Tajip, en een zekere T. Amat of T. di Balè.

Laatstgenoemde is gehuwd met eene dochter van den in 1874 of 1875 overleden T. Moeda Tji.

Koeta Radja, 14 Mei 1901.

XIX. Gloempang Doewa.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Gloempang Doewa wordt in het westen begrensd door het landschap Peusangan, in het zuiden door het aan Peusangan onderhoorige landschap Leuboe, in het oosten door het landschap Sawang en in het Noorden door de straat van Malaka.

In de benedenstreken wordt de westelijke grens zoo goed als geheel gevormd door de kroeëng Peusangan of Panjòë en haren delta-arm, die onder den naam van Koewala Tjeureupè in zee valt. In vroeger tijden strekte Gloempang Doewa zich ook tot over den linkeroever der Peusanganrivier uit, doch in de herhaaldelijk met T. Tji Peusangan gevoerde oorlogen zag het zich genoodzaakt de daar gelegen gampongs, zooals: Boegah, Pantè Pakoe, Kamboeë, Tanjong, enz. prijs te geven.

Ten noorden van gampong Gapa verlaat de grens de Peusanganrivier om een oude rivierbedding te volgen tot aan de Kroëeng Blang Mè, zoodat genoemde gampong, hoewel op den rechteroever der hoofdrivier gelegen, nog onder het landschap Peusangan ressorteert.

Van af de Kroeëng Blang Mè loopt de grens over den Glé Keunirè, den Glé Mirahpon en den Glé Peurintji in westelijke

richting naar de sawahvlakte, die Leuboe van Gloempang Doewa scheidt, en verder over den Tjot Bata en den Gle Oetoih Manja naar Blang Seuminah, gelegen op den linkeroever der Kroeëng Mane, en vormende de zuidoostelijke grens met het landschap Sawang. De oostelijke grens met dit landschap wordt geheel gevormd door de Manerivier tot aan hare uitmonding in de straat van Malaka.

Het landschap Gloempang Doewa is bijna geheel vlak; alleen in het zuidelijk gedeelte treft men heuvelland aan, waartusschen zich uitgestrekte en diepe moerassen bevinden. Evenals in vele andere landschappen der noordkust hebben zich langs de kust rizophorenbosschen gevormd, die door talrijke meer of minder bevaarbare kreekjes doorsneden worden

De voornaamste rivier in west-Gloempang Doewa is de Kroeëng Blang Me of Kroeëng Tingkeuem, de oostelijkste arm van de delta der Peusanganrivier. De Peusangan-rivier voerde in vroeger tijden het meeste water af langs de westelijke delta-armen, doch sinds in het westelijk gedeelte van Gloempang Doewa tot bevloeiïng der sawahs eene waterleiding gegraven werd, die haar water uit de Peusanganrivier ontving, verlegde deze rivier zich steeds meer in oostelijke richting, zoodat ten slotte de gegraven waterleiding, die later de Kroeëng Blang Me genoemd werd, de hoofdrivier werd en sinds de laatste jaren de andere takken in den drogen tijd zelfs in het geheel geen water meer bevatten.

Zich in versehillende vertakkingen splitsende, verliest de Kroeëng Blang Me zich in de rizophorenbosschen der kuststreek, zoodat er tusschen de rivier en de zee geen bevaarbare verbinding bestaat, daarentegen monden de rizophorenbosschen weer met diepe, voor tongkangs bevaarbare koeala's die, verschillende eilandjes vormende, met elkander door kreeken in verbinding staan, in zee uit. Deze koeala's zijn achtereenvolgens Koewala Tjeureupe, Mon Keulajoe, Baro en Lapang.

In den regentijd heeft de Kroeëng Blang Me niet voldoende capaciteit om het water af te voeren, tengevolge waarvan de landerijen aan haar oevers, die vroeger, toen de westelijke delta-armen der Peusanganrivier de belangrijkste waren, bebouwd en welvarend waren, verlaten moesten worden en in moerassen herschapen werden. Ten zuiden van Samoeti en ten westen van Tjot Gloempang, waar eertijds rijke gampongs en vruchtbare sawa's te vinden waren, treft men nu slechts met lang moerasriet (rabo) begroeide velden aan, waarin nog tal van doode klapperstammen zijn blijven staan.

De bandjir van de Kroeëng Blang Me stroomt een gedeelte van het overvloeiende water langs den voet van de heuvels in oostelijke richting ten zuiden van de gampong Tjot Gloempang om, en ontlast zich door de Kroeëng Bintjalang in de Kroeëng Leuboe.

Deze rivier, die te klein is om bevaren te kunnen worden zelfs door de kleinste riviervaartuigen, ontspringt onder den naam van Kroeëng Lepehan in het gebergte, treedt als Kroeëng Leuboe het landschap Gloempang Doewa binnen, en mondt als Aloeë Boegiëng in de kustmoerassen uit.

De Kroeëng Mane is alleen in en onmiddellijk boven de monding voor tongkangs bevaarbaar, hooger stroomopwaarts slechts voor kleine riviervaartuigen.

Tengevolge van de vele met Peusangan gevoerde oorlogen en van de overstroomingen van de Peusanganrivier is de bevolking van Gloempang Doewa verarmd, en is een groot gedeelte naar elders, voornamelijk naar de oostkust van Atjeh verhuisd.

Ook de in 1901 ingevoerde registratie heeft een groot volksverloop veroorzaakt, zoodat in het geheel slechts 1543 passen aan de besneden, mannelijke bevolking werden uitgegeven

De voornaamste middelen van bestaan van de bevolking zijn de rijstcultuur op van regen afhankelijke sawah's en de vischvangst. Het voornaamste cultuurproduct is pinang, waarvan in de laatste 3 jaren gemiddeld eene hoeveelheid van 160 kojangs per jaar werd uitgevoerd. Uitvoer van peper heeft zoo goed als niet plaats.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

De geschiedenis van Gloempang Doewa van de laatste kwarteeuw is die van een voortdurenden strijd tegen zijn machtigen nabuur Peusangan, welks heerschzuchtige, thans overleden oeleëbalang T. Tji Seuma'on de beoosten zijn landschap gelegen staatjes wilde veroveren op grond van een tjap sikoereuëng, door een Soeltan van Atjeh aan een zijner voorouders geschonken, waarin de Koewala Meura'sa, thans de grens tusschen Tjoenda en Bajoe, als de oostelijke grens van Peusangan genoemd werd.

Van de vroegere geschiedenis van Gloempang Doewa is slechts zeer weinig bekend. De verhalen omtrent vroegere tijden zijn in den mond van het volk zeer verward, en beginnen eerst een vasteren vorm aan te nemen met den oeleëbalang T. Bentara Bata, die opgevolgd werd door zijnen zoon T. Bentara Mahmoet, en deze weer door zijne moeder Tjoet Po Neu, die tijdens het begin van den

Atjehoorlog aan het bewind was, doch spoedig gedwongen werd het gezag af te staan aan den neef haars overleden echtgenoots, T. Ben Pro. Deze woonde te Meuser, en hief te Samoeti op de keudè Poeoee hasil. Daar hij in het binnenland woonde, kwam hij niet met het Gouvernement in aanraking, doch wel zijn verre bloedverwant T. Nja Boegis, de tegenwoordige T. Ben tara Istia Moeda, die op de aan het strand gelegen keude Lapang woonde en daar hasil hief, aan T. Ben Pro ondergeschikt was, doch vermoedelijk tengevolge onzer onbekendheid met den waren toestand met zijn neef T. Oeleëbalang Sjeh den 27sten Februari 1875 de verklaring van onderwerping, bestaande uit 6 artikelen, onderteekende. Zulks geschiedde geheel met goedvinden van T. Ben Pro, die daardoor geenszins afstand van het gezag deed, doch het teekenen der verklaring van onderwerping geheel als eene door ons verlangde formaliteit beschouwde, en dat gaarne aan zijne beide familieleden, met wie hij op een goeden voet stond, en die reeds meermalen met gouvernementsdienaren in aanraking geweest waren, overliet.

Daar T. Oeleëbalang Sjeh een zoon van den oudsten broeder van T. Nja Boegis was, was laatstgenoemde steeds voor uitbreiding van T. Oeleëbalang Sjehs aanzien en macht te Lapang bevreesd, en toen deze dan ook volgens T. Nja Boegis oordeel te groot werden, beoorloogde en verdreef hij met T. Ben Pro's hulp T. Oeleebalang Sjeh, die naar de Gajolanden de wijk nam.

Na T. Ben Pro's dood werd deze opgevolgd door zijnen jongeren broederen T. Bentara Blang Hadji Boegis, ook wel T. Ben Kroeëng genoemd, die evenals zijn voorganger met T. Nja Boegis in eene goede verstandhouding verkeerde.

In 1880 viel T. Tji Seuma'on van Peusangan, die ook vroeger reeds getracht had Gloempang Doewa aan zijn gezag te onderwerpen, dit landschap binnen, verdreef T. Hadji Boegis, en belegerde T. Nja Boegis te Lapang. Wel gaf de beschieting van Peusangan's versterkingen door een oorlogsschip en kort daarna T. Tji's onderwerping eenige verademing, en werd in dit tijdstip door T. Nja Boegis op den 19den October 1880 de nieuwe verklaring in 18 artikelen geteekend, doch toen T. Tji Peusangan in Januari 1881 den strijd hervatte, zagen beide hoofden zich genoodzaakt met hunne volgelingen in prauwen naar zee te vluchten, waar zij door een gouvernementsstoomschip gevonden werden, dat hen naar Koeta Radja overbracht.

Intusschen had T. Tji Peusangan van zijn macht gebruik weten

te maken om verschillende mindere Gloempang Doewa'sche hoofden, van wie T. Ri Samoeti een der voornaamsten was, over te halen tegen T. Nja Boegis gezag te protesteeren. Het gevolg hiervan was dat de toenmalige Gouverneur van Atjeh besloot door de hoofden van het landschap te doen aanwijzen, aan wien het oeleëbalangschap toekwam. Den 17 Maart 1881 had die keuze plaats, doch toen tegen verwachting T. Tji Seuma^con gekozen werd, weigerde het bestuur die keuze goed te keuren, en werd spoedig daarna aan T. Nja Boegis (die zooals hierboven vermeld, de verklaring in 18 artikelen op 19 October 1880 onderteekend had) de op 26 Maart 1881 door den Gouverneur-Generaal bekrachtigde acte van erkenning en bevestiging uitgereikt, waarbij hij onder den titel van T. Bentara Setia (ten rechte Istia) Moeda als oeleëbalang van Gloempang Doewa werd erkend.

De strijd met Peusangan bleef echter voortduren, en de veroveringszucht van T. Tji Seuma'on deed hem behalve Gloempang Doewa ook de benedenstreken van Sawang en Nisam bezetten In November 1882 echter werden de verbonden oeleëbalangs van Gloempang Doewa, Sawang, Nisam, Tjoenda en Bajoe door ons van wapenen. munitie en leeftocht voorzien en gelukte het hun, gesteund door de Marine, om T. Tji tot in Peusangan terug te drijven. Deze sloot daarop vrede en liet althans in den eersten tijd zijne oostelijke naburen met rust.

Intusschen ontstonden oneenigheden tusschen de beide Gloempang Doewa'sche hoofden omtrent het recht van hasilheffing, hetgeen T. Bentara Istia Moeda aanleiding gaf in October 1885 T. Tji Seuma'on's hulp in te roepen.

Aan dit verzoek voldeed deze gaarne, tengevolge waarvan T. Bentara Blang Hadji Boegis naar Sawang vluchtte. Toen echter bleek, dat T. Bentara Istia Moeda volstrekt niet genegen was, T. Tji als zijn leenheer te erkennen, liet deze T. Hadji Boegis in Gloempang Doewa terugkomen, en verdreef hij T Bentara Istia Moeda, die nu op zijne beurt naar Sawang de wijk moest nemen. Doch ook de nieuw in zijn gezag herstelde bleek spoedig het hart te hoog te dragen, dan dat hij zich geheel naar Peusangan's inzichten wilde schikken, zoodat T. Tji hem nogmaals verdreef, nu Gloempang Doewa annexeerde, en dat ter besturing afstond aan zijnen jongsten broeder T. Moeda Peusangan.

In October 1892 werd door den Resident in commissie G. A. Scherer van T. Tji den afstand verkregen van de door hem veroverde

landstreken, tengevolge waarvan T. Bentara Istia Moeda in het gezag over Gloempang Doewa hersteld kon worden Ten einde diens macht zooveel mogelijk te bevestigen en eventueele aanspraken van T. Hadji Boegis op het oeleëbalangschap te voorkomen, werd dezen een overeenkomst afgedwongen, waarin hij beloofde voortaan de bevelen van T. Bentara Moeda op te volgen.

Met Peusangan echter had T. Bentara Istia Moeda nog niet afgerekend, In het laatst van 1895 keerde een Atjeher, die zich uitgaf voor T. Oeleëbalang Sjeh, van de Gajolanden terug en bond in 1896, in 't geheim door T. Tji Seuma'on gesteund, den strijd tegen Gloempang Doewa aan. Toen echter gebleken was, dat hij niet de ware Oeleëbalang Sjeh, doch een bedrieger was, keerde hij weer naar de Gajolanden terug

Toen in 1892 het landschap Gloempang Doewa aan T. Bentara Istia Moeda teruggegeven was, werd wel is waar bepaald dat de grens met Peusangan de Koewala Tjeureupè, de Kroeëng Panjoe en verder de Gle Miraphon zou zijn, doch aangezien de beide partijen het omtrent de ligging van dezen heuvel lang niet met elkander eens waren, bleef er toch nog genoeg gelegenheid over om van weerszijden grensgeschillen in het leven te roepen, welke in 1897 zóó hoog liepen, dat als represaille op eene onrechtmatige handeling van T. Bentara Istia Moeda in Juni van dat jaar T. Tji Seuma'on Gloempang binnendrong, en het westelijkste gedeelte van dat landschap, gelegen tusschen de Kroeëng Panjoe en de Kroeëng Blang Mè bezette. Op last van den Gouverneur, wiens beslissing hij ter zake had ingeroepen. ontruimde hij echter in December de veroverde landstreek weder.

Tevens werd door den Gouverneur op zijn verzoek eene regeling getroffen omtrent den afvoer van producten van de aan Peusangan onderhoorige landschappen Leuboe en Lapehan, welke afvoer voortaan via Gloempang Doewa zou plaats hebben tegen een jaarlijksche door Gloempang Doewa te betalen schadeloosstelling van $ 200.— ('s jaars). Daar T. Tji echter spoedig de vijandelijkheden hervatte, werd met toestemming van het bestuur die schadeloosstelling nimmer uitbetaald.

Toen namelijk in Februari 1898 de oeleëbalangs van Sawang en Nisam met de hun onderhoorige, doch door Peusangan in hun verzet gesteunde bevolking van Blang Panjang, Boengkaih en Kroeëng Geukoeëh in strijd geraakten, en T. Bentara Istia Moeda hen daarbij hielp, bezette T. Tji de landstreek tusschen de Kroeëng's Panjoë en Blang Mè opnieuw, en deed hij zijn jongste broeder T. Moeda

Peusangan van Leuboe uit een inval in Gloempang Doewa doen. Deze bezette de heuvels in het zuidelijk gedeelte van dit landschap, en werd eerst den 29sten September 1898 door onze troepen genoodzaakt zijne versterkingen te verlaten en naar Peusangan terug te keeren. Ook de landstreek tusschen de Kroeëng's Panjoe en Blang Mè werd toen door T. Tji ontruimd.

Sinds dien had T. Bentara Istia Moeda van zijn westelijken nabuur geen overlast meer, en hoewel hij het niet verkroppen kon, dat door de herhaaldelijk gevoerde oorlogen Gloempang Doewa de gampongs ten westen der Kroeëng Panjoe heeft moeten verliezen, zijn de toestanden thans zoodanig veranderd, dat hij tegenwoordig zelfs met zijne oude Peusangan'sche vijanden vrij bevriend is.

Getrouw aan de traditie, richtte T. Bentara Istia Moeda onmiddellijk na afloop van den strijd met Peusangan in het westelijk gedeelte van zijn gebied, namelijk te Koeta Baro, aan de Kroeëng Blang Mè, weder een keudè op, waar hij zich vestigde, het gezag in de oostelijk gelegen gampongs en te Keudè Lapang aan zijn oudsten zoon en vermoedelijken opvolger T Peureudan overlatende.

T. Bentara Istia Moeda staat geheel onder den invloed van zijne eenige vrouw Tjoet Po Meuligoe, de energieke zuster van den oeleëbalang van Sawang. Hoewel zij hem geheel de baas is en een invloed ten goede op hem uitoefent, is deze toch niet groot genoeg om zijn hartstocht voor het dobbelen geheel en al te kunnen beteugelen. Zij heeft dan ook niet kunnen beletten, dat hij in de laatste jaren reeds twee malen zijn te verwachten pinangoogst van een geheel jaar verspeeld heeft.

De in 1901 in Gloempang Doewa ingevoerde registratie bracht, niettegenstaande eene in een reuk van heiligheid staande habibfamilie zich daaraan onderworpen had, een groot volksverloop teweeg. Tal van personen, waaronder de bovengenoemde T. Bentara Blang Hadji Boegis, Panglima Prang Ben, jongere broeder van den eveneens reeds bovenvermelden Oeleëbalang Sjeh en andere hoofden, als Imeum Rajat Blang Tjoet, Panglima Prang Badaj, Panglima Prang Abit, Moeda Panglima Sah Koebat, weken, hetzij uit bloote vrees, door de aanneming van een pas tot christenkafir gestempeld te worden, hetzij uit vijandige gezindheid jegens het Gouvernement of jegens T. Bentara Istia Moeda, naar het gebergte uit, ten einde van daar uit rooftochten in de gampongs te houden, patrouilles te beschieten en andere vijandelijkheden te plegen. Den 31sten December 1901 werd den vijand, die zich op

den Tjot Seumoejong in het beoosten Leuboe gelegen heuvelterrein in de Koeta Blang Djeurat versterkt had, een zwaar verlies van 79 dooden, waaronder de aanvoerder Moeda Panglima Sah Koebat, toegebracht.

In het laatst van 1899 keerde de pseudo Oeleëbalang Sjeh uit de Gajolanden terug. Met toestemming van het bestuur vestigde hij zich in Nisam, doch toen hij in stilte naar Gloempang Doewa terugkeerde en daar weder een aanhang trachtte te verwerven, ten einde de strijd met T. Bentara Istia Moeda te hervatten, werd hij gearresteerd en tot dwangarbeid veroordeeld.

Van de vroegere toeha peuët is als zoodanig nog maar één persoon in Gloempang Doewa, namelijk T. Ri Samoeti die, vroeger op de hand van T. Tji Peusangan, zich later aan het gezag van T. Bentara Istia Moeda onderworpen heeft en veel invloed uitoefent.

De andere toeha peuët waren vroeger:

1. Keutji Asan van Tjot Toenong (Tjot Gloempang), die voor de registratie uitweek en den 31sten December 1901 in de Koeta Blang Djeurat sneuvelde en nog niet vervangen werd;

2. T. Bentara Peukan van Koeta Blang, die na zijn dood niet vervangen werd, om reden zijn gebied gelegen was in de door de Kroeëng Blang Mè overstroomde landstreek, en geheel verwoest is, en

3. T. Keudjroeën Koewala van Boegah, die thans onder Peusangan ressorteert.

De gampong Mon Keulajoe, die gelegen is op een tweetal eilandjes in de moerassen beoosten de Koewala Tjeureupè, is wakeuëh (wakaf), ten behoeve van eene uitgebreide habibfamilie, aan het hoofd waarvan thans Habib Rajeu staat. Aan diens vader Habib Pidië werd zij door den Soeltan van Atjeh als wakeuëh afgestaan.

Koeta Radja, den 14 Maart 1902.

XX. Sawang.

Geografische beschrijving.

Het landschap Sawang wordt ten Westen begrensd door Gloempang Doewa en Peusangan, ten Oosten door Nisam, ten Noorden door de straat van Malakka en ten Zuiden door het hooggebergte, bij de Atjehers bekend onder den naam van Goenong Itam. Op het van de Gajòlanden naar Sawang loopend boschpad wordt het hoogste punt,

ten noorden van Blang Laka (1170 meter), genaamd Babah Angin, als de grens aangenomen

Van de Gajòlanden komende, splitst dat pad zich te Lambajong in tweeën; het eene is de gewone verbindingsweg van Sawang met Manè, het andere slaat oostelijk af, en loopt over Mbeng[2] en Boeloh Beureugang naar Tjoenda en Lho Seumawè.

De westelijke grens in de bovenstreken is het gebergte, dat de waterscheiding vormt tusschen de stroomgebieden van de kroeengs Peusangan en Lapéhan aan de Peusangan'sche en van de kroeëng Sawang aan de Sawangsche zijde, en in welk gebergte in het bewoonde gedeelte der landschappen de Glé T. di Labang de hoogste top is Deze grens loopt in noordelijke richting door tot aan Blang Seumiuah, dat in den zuidoostelijken hoek van Gloempang Doewa gelegen is. De grens met dit landschap wordt gevormd door de Kroeëng Manè tot aan hare uitmonding in zee.

De grens tusschen Sawang en Nisam wordt in de bovenstreken gevormd door de kroeëng Djamoewan, in de benedenstreken door de kroeëng Boengkaih tot aan hare uitmonding in zee. Laatstgenoemde rivier is eene afwatering van een slechts op korten afstand van de zee gelegen moeras, en is alleen voor sampangs tot een weinig boven de monding bevaarbaar.

Tusschen die gedeelten van de kroeëngs Boengkaih en Djamoewan, die de grens tusschen beide genoemde landschappen vormen, zijn de gampongs Reuleuët, Poelò Roengkom, Paloh Igeueh, Poelò Neuro en Paja Oeleuë gelegen, waarvan de oelèëbalangs van Sawang en Nisam elkander het bezit betwisten. Daar echter die twist zich bepaalt tot het doen van zeer sporadische mondelinge vertoogen, en geen aanleiding tot moeilijkheden geeft, werd wegens gebrek aan goede kaarten van het terrein door het bestuur nog geene beslissing in dit geschil genomen.

De kroeëng Sawang, die in haar benedenloop kroeëng Manè heet, en ook kroeeng Panga genoemd wordt, is voor tongkangs niet verder bevaarbaar dan tot de in de onmiddellijke nabijheid van het zeestrand gelegen keudè Manè, en voor djaloers niet verder dan tot Sawang, om reden de rivier daarboven een bergstroom is met een groot verval en vol rolsteenen en stroomversnellingen. Hare voornaamste zijrivieren zijn, stroomafwaarts gaande, achtereenvolgens links de kroeëng Djeureungéh, Lambajong en Goentji, en rechts de kroeëngs Toewan en Djamboe Hadji. die met uitzondering van de kroeëng Toewan, die men met djaloers een eindje kan opvaren, geen van allen bevaarbaar zijn.

Het geheele landschap is nagenoeg bedekt met heuvels, die zich reeds op ± 2 Kilometer van de kust en evenwijdig daaraan verheffen.

De vlakke kuststrook, Blang Panjang geheeten, wordt, behalve door een kale grasvlakte, ingenomen door een complex gampongs en sawah's, die zich van Boengkaih tot Manè uitstrekken. Overigens worden de gampongs en sawah's, daar het heuvelterrein in de benedenstreken zoo goed als onbewoond is, alleen aangetroffen langs of in de nabijheid van de Kroeëng Manè.

Nabij de plaats, waar de Goentjirivier in de hoofdrivier valt, verwijdert zich het gebergte een weinig, zoodat daar eene vruchtbare vallei gevormd wordt, waarin goed geïrrigeerde sawah's en de gampongs Sawang, Lho Tjoet, Koeboe, Goentji, Risèh en Lambajong aangetroffen worden.

Tengevolge van de vele met Peusangan gevoerde oorlogen is een belangrijk deel der bevolking van Blang Panjang naar Peusangan en naar de oostkust uitgeweken. Ook de registratie heeft een groot volksverloop tengevolge gehad.

Het aantal aan de besneden mannelijke bevolking uitgegeven passen bedraagt 1640.

De voornaamste middelen van bestaan van de bevolking zijn de rijstcultuur op sawah's en de vischvangst. Het voornaamste uitvoerproduct is pinang, namelijk in de laatste 3 jaren gemiddeld ± 60 kojangs per jaar. Uitvoer van boschproducten heeft ook, van peper daarentegen zoo goed als niet plaats.

Geschiedkundige en politieke beschrijving

Het tegenwoordige landschap Sawang bestond tot vóór betrekkelijk korten tijd geleden uit twee aan Peusangan onderhoorige landschappen, namelijk Blang Panjang, dat in de benedenstreken, en Sawang, dat in de bovenstreken gelegen was. Wel wordt door de hoofden van het eigenlijke Sawang beweerd dat hunne voorouders in vroeger jaren zelfstandige hoofden geweest waren, en dat zij daartoe door een der vroegere Soeltans van Atjeh waren aangesteld. doch eenig bewijs voor de waarheid dezer bewering is nooit geleverd en al mag zulk een toestand in vroegeren tijd al bestaan hebben, kort vóór of tijdens onze komst in Atjeh was Sawang aan Peusangan onderhoorig.

In hun streven naar autonomie leefden de hoofden van Sawang voortdurend in conflict met hun leenheer, aan wien het wegens het geaccidenteerde terrein van het landschap niet mocht gelukken

zijne oproerige vasallen ten onder te brengen. Het landschap Sawang was weder in twee gebieden verdeeld, namelijk het zuidelijk gedeelte, dat de gampongs Lho Tjoet, Koeboe, Goentji, Risèh en Lambajong, en het noordelijk gedeelte, dat de gampong Sawang en de stroomafwaarts daarvan gelegen landstreek omvatte. Het eene gebied stond onder het bestuur van den Keudjroeën, die hoofd over het geheele landschap was, het andere onder dat van den Panglima Prang, die aan den Keudjroeën ondergeschikt was

Beide hoofden vertegenwoordigden twee takken van dezelfde familie, die elkander beurtelings in het Keudjroeënschap opvolgden, zoodat de oudste zoon van den Panglima Prang de aangewezen opvolger van den Keudjroeën was, wiens zoon omgekeerd weer bestemd was om later als Panglima Prang op te treden. Daar echter de Keudjroeën zich doorgaans liever door zijn eigen zoon, dan door dien van zijn Panglima Prang opgevolgd zag, ligt het voor de hand, dat beide hoofden dikwijls met elkander in onmin leefden. Tijdens het bestuur van Keudjroeëng Abang liepen die oneenigheden zóó hoog, dat de Panglima Prang, Nja Bén geheeten, hem door zijn jongeren broeder T. Moeda Dalam Mahmoet liet vermoorden, zich van alle gampongs van Sawang meester maakte en des Keudjroeën's familieleden, die daarop naar Peusangan vluchtten ten einde de hulp van hun leenheer in te roepen, uit het landschap verdreef. Deze toestand bestond reeds, toen wij ons in 1881 te Lho Seumawè vestigden.

Gehoor gevende aan het tot hem gerichte verzoek om hulp, en tevens met de bedoeling om zijn eigen gezag daar te herstellen, bestreed T. Tji Peusangan, Panglima Prang Nja Bén herhaaldelijk, die, daar hij slechts één oog had, gewoonlijk kortweg T. Pang Boeta genoemd werd; doch het mocht T. Tji niet gelukken in de bovenstreken vasten voet te verkrijgen.

Toen T. Pang Boeta ongeveer in 1884 of 1885 kwam te overlijden, werd hij in het bestuur opgevolgd door zijn bovengenoemden jongeren broeder T. Moeda Dalam Mahmoet, die thans nog aan het bestuur is. Hij is een flink, doch ruw man. die in zijn gebied veel te zeggen heeft Ook hij heeft zich in de bovenstreken steeds tegen T. Tji Pausangan weten staande te houden.

In 1893 wendde T. Tji zich met het verzoek tot het bestuur om een neef van den vermoorden Keudjroeën Abang, T. Ali, ook T. Keudjroeën Ali geheeten, in het gezag over de gampongs Lho Tjoet, Koeboe en Goentji te herstellen. Hoewel dit verzoek geenszins onbillijk was, meende het bestuur het niet te moeten inwilligen, om

reden Peusangan daardoor vasten voet in de bovenstreken van Sawang zou gekregen hebben, en zulks minder gewenscht geacht werd.

T. Ali woont thans rustig te Lapéhan, en schijnt de hoop, om ooit nog eens in het gezag van Keudjroeën Abang hersteld te worden, te hebben opgegeven.

Zooals boven werd medegedeeld, was ook het landschap Blang Panjang een vasalstaat van Peusangan. Aan het hoofd daarvan stond T. Béntara Keumangan, een kleinzoon van den verdreven oelèëbalang van Peusangan, T. Tii Lampoe Oee, wiens gebied zich ook uitstrekte over de benedenstreken vnn Nisam tot aan de Kroeëng Geukoeëh.

Evenals de hoofden van Sawang, met wie hij op een goeden voet stond, streefde ook hij naar autonomie, hetgeen hem natuurlijk met Peusangan in conflict bracht, en waarin T. Tji aanleiding vond om in 1881 zijn gebied te veroveren.

Nadat in 1882 de oelèëbalangs van Gloempang Doewa, Sawang, Nisam Tjoenda en Bajoe door ons van wapenen, munitie en leeftocht voorzien waren, en zij T. Tji tot Peusangan teruggedreven hadden, werd T. Pang met het bestuur over Blang Panjang belast, omdat T. Béntara Keumangan intusschen overleden, en zijn zoon T. Peureudan nog minderjarig was.

T. Pang's gezag was daar echter slechts van korten duur, want na de opheffing van onze vestiging te Lho Seumawè in het einde van 1884 veroverde T. Tji Peusangan de ten oosten van zijn landschap gelegen landstreken opnieuw, en zag T. Pang zich genoodzaakt zich weder met het gezag over het eigenlijke landschap Sawang tevreden te stellen.

Toen in October 1892 de Resident in commissie G. A. Scherer van T. Tji Peusangan den afstand van de door dezen veroverde landstreken wist te verkrijgen, werd T. Pang in het gezag over Blang Panjang hersteld. Wel is waar was T. Peureudan toen reeds meerderjarig geworden, doch het feit, dat hij in Peusangan bij zijne moeder opgevoed was en hij in de gevoerde oorlogen de zijde van Peusangan gekozen had, deed het niet gewenscht voorkomen, om hem in het gezag van zijn vader te herstellen. Wèl werd hem vergunning verleend om naar Blang Panjang terug te keeren, doch onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij zich naar T. Pang Sawang's bevelen zou moeten gedragen, en dat hij zich niet als het aan Peusangan onderhoorige, dan wel als het onafhankelijke hoofd van Blang Panjang zou beschouwen.

In den beginne hield T. Peureudan zich aan deze voorwaarden, doch langzamerhand deden zich tusschen beide partijen allerlei geschillen voor, die de verhouding tusschen T. Peureudan en T. Pang Sawang hoe langer hoe meer gespannen maakten, hetgeen er niet beter op werd, toen in 1897 laatstgenoemde één van T. Peureudan's ondergeschikte hoofden, T. Noesjah, Keudjroeën van Lho Iboih, liet vermoorden. Hoewel dit feit voor T. Tji Peusangan, die T. Peureudan in het geheim steunde ten einde daardoor Blang Panjang onder zijn gezag terug te brengen, eene prachtige gelegenheid had kunnen zijn om openlijk den strijd tegen Sawang te hervatten, scheen hij daarvoor den tijd nog niet aangebroken te achten, en het is dan ook daaraan alleen toe te schrijven, dat het aan het bestuur mocht gelukken, om quasi eene verzoening tot stand te brengen tusschen den moordenaar en de bloedverwanten en nabestaanden van den vermoorde, die in diens zoon T. Toelot hun vertegenwoordiger hadden.

T. Pang Sawang werd tot betaling der diët, bedragende $ 1000 veroordeeld, en hoewel dit bedrag wel door het bestuur van zijn hasilaandeel werd ingehouden, werd het tot heden toe nooit aan de daarop rechthebbenden uitbetaald, omdat T. Toelot weigerde de diët in ontvangst te nemen zonder uitdrukkelijke toestemming van T. Tji, dien hij openlijk als zijn wettigen oelèëbalang erkende, en deze die toestemming niet wilde verleenen, ten einde zich het recht en de verplichting om wegens den gepleegden moord nog de bila op T. Pang Sawang te mogen en te moeten verhalen, niet te zien ontgaan.

In Februari 1898 kwam het tusschen beide partijen tot eene uitbarsting. Nadat T. Peureudan met zijne onderhoorige bevolking T. Pang Sawang in zijne versterkingen rondom de keudè Manè bestookt had, viel deze, gesteund door Gloempang Doewa en Nisam, hen onverwachts in den rug aan met het gevolg, dat de opstandelingen tot beoosten de Kroeëng Geukoeëh verdreven werden, waarna T. Pang en T. Ri Nisam ieder, voor zoover zijn eigen gebied betrof, de gezuiverde landstreek bezetten.

Tengevolge van het gebrek aan waakzaamheid van T. Ri's lieden, die op den linkeroever de Kroeëng Geukoeëh eene reeks versterkingen bezet hadden, mocht het aan T. Peureudan's volgelingen in den morgen van den 10den Maart gelukken, die versterkingen te overrompelen, en zich weder in het bezit van het verloren gebied te herstellen.

Sinds dien bepaalden beide partijen er zich toe, tegenover elkander een aantal versterkingen bezet te houden en, zonder elkander veel afbreuk te doen, af en toe eenige schoten te wisselen

Wel werden door het bestuur pogingen aangewend om te trachten langs vredelievenden weg de geschillen tot eene oplossing te brengen, doch deze pogingen hadden geen resultaat; en ook eene beschieting van de versterkingen te Blang Panjang en Kroeëng Geukoeëh door de marine, met het doel om de hoofden van Sawang en Nisam, die door Gloempang Doewa, Tjoenda, Bajoe en Lho Seumawè gesteund werden, in de gelegenheid te stellen, zich van de vijandelijke versterkingen meester te maken, vermocht in den bestaanden toestand geen verandering te brengen.

Eerst toen in September 1898 eene troepenmacht van Lho Seumawè via Kroeëng Geukoeëh en Blang Panjang naar Peusangan oprukte, ontruimden de opstandelingen, zonder ook maar één schot te lossen, hunne versterkingen, waarna door T. Pang Sawang het landschap Blang Panjang weer in het bezit genomen werd.

Ook nadat de troepen van Peusangan teruggekeerd waren, bleef het in Blang Panjang rustig. Langzamerhand keerden de hoofden en bevolking naar hunne gampongs terug, en van den nood eene deugd makende, onderwierpen zij zich aan Sawang's gezag. Slechts enkelen keerden niet terug, namelijk T. Peureudan, die thans rustig in Tjòt Rabò in Peusangan woont; T. Toelot, de reeds bovengenoemde zoon van den vermoorden T. Noesjah van Lho Iboih, en een zekere Nja Rajeu Manè, die in het tijdvak van 1886 tot 1892 een van T. Tji Peusangan's panglima's in Blang Panjang geweest was, en ook in 1898 tot de aanvoerders van den opstand behoord had. Evenals T. Peureudan hebben ook T. Toelot en Nja Rajeu Manè zich in Peusangan gevestigd.

De invoering van de registratie der bevolking in 1901 veroorzaakte een groot volksverloop, zoowel in den beneden- als in de bovenstreken. Tal van personen weken naar het gebergte uit, om daar ladangs aan te leggen en alle vriendschappelijke aanrakingen met ons te ontwijken.

Onder die uitgewekenen bevindt zich ook T. Pang's jongere broeder Keudjroeën Ali, die met het bestuur over de gampong Goentji belast was, en dien men niet moet verwarren met den bovengenoemden, in Lapéhan wonenden, gelijknamigen pretendent naar het gezag over Goentji, Koeboe en Lho Tjoet.

T. Pang heeft voor zijne eigen beveiliging te Manè en Sawang

versterkingen opgericht, waarin hij beurtelings verblijf houdt. Wanneer hij zich te Manè ophoudt, wordt het gezag in de bovenstreken in naam van zijn ongeveer tienjarig zoontje Asan Brahim uitgeoefend door diens moeder Tjoet Baroh, eene energieke vrouw, bij wie het gezag in goede handen is.

In het bestuur wordt de Oelèëbalang behalve door een aantal mindere peutoewa's terzijde gestaan door de toeha peuët. Deze zijn:

1. T. Bén Tjòt van Lho Djo.
2. T. Bramsah van Blang Teurakam.
3. Panglima Kawon Bén Ta oë van Babah Kroeeng, die in Januari 1902, na zich van eene hoeveelheid aan T. Pang toebehoorend geld te hebben meester gemaakt, is uitgeweken.
4. T. Moeda Belè van Sawang.

Het verdient opmerking, dat deze toeha peuët alle thuis behooren in het noordelijk gedeelte van het eigenlijke Sawang, en dat noch in het zuidelijk gedeelte van Sawang, het gebied van den vermoorden Kedjroeën Abang, noch in Blang Panjang toeha peuët gevestigd zijn. De reden daarvan is uit vorenstaande geschiedenis gemakkelijk op te maken. In het noordelijk gedeelte van het eigenlijke Sawang, waarvan hij zelf afkomstig was, bestond voor T. Pang geene aanleiding, wijziging in de oude bestuursinstellingen te brengen, welke reden voor hem, wat betreft de landstreken van Keudjroeën Abang en van T. Béntara Keumangan, wèl aanwezig was. De mindere adathoofden, die zich niet volkomen naar zijn wil wilden schikken, werden ontslagen en door andere vervangen; alle peutoewa's werden aan zijn onmiddellijk gezag onderworpen; en voor het aanstellen van nieuwe toeha peuët in plaats van de overleden, verdreven of uitgeweken voorgangers heeft T. Pang blijkbaar de wenschelijkheid niet ingezien.

Te Manè bestaat een geestelijke school, waarin ± 25 leerlingen godsdienstonderwijs ontvangen van T. Hadji Tjoet. Ook te Risèh bestond vroeger eene dergelijke school, doch sinds de goerèë T. Nja Mat voor de registratie uitweek, is die inrichting aldaar gesloten.

Kota Radja, 18 Maart 1902.

XXI. Nisam.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Nisam wordt begrensd ten Westen door het landschap Sawang, ten Oosten door het landschap Tjoenda, ten Noor-

den door de Straat van Malakka en ten Zuiden door het hooggebergte, bij de Atjehers bekend onder den naam van Goenong Itam.

De grens tusschen Sawang en Nisam wordt in de bovenstreken gevormd door de kroeëng Djamoewan, die haar water ontlast in een moeras, de Paja Keulemè, dat door de Aloee Saba abat eene afwatering heeft naar de kroeëng Geukoeëh In de benedenstreken is de grens de kroeëng Boengkaih, en volgens bewering van Nisam'sche zijde haar linker zijtak, de kroeëng Adjoe, hetgeen van Sawang'sche zijde ontkend wordt. In de betwiste landstreek zijn de gampongs Reuleuet, Poelo Roengkom, Paloh Igeueh, Poelo Neuro en Paja Oeleue gelegen, op het bezit waarvan de oelèëbalangs van Sawang en Nisam beide aanspraak maken. Daar echter de twist zich bepaalt tot het doen van zeer sporadische mondelinge vertoogen, en geene aanleiding tot moeilijkheden geeft, werd wegens gebrek aan goede kaarten van het terrein door het bestuur nog geene beslissing in dit geschil genomen.

De kroeëng Boengkaih en de kroeëng Adjoe zijn beide afwateringen van een slechts op korten afstand van de kust gelegen moeras. Alleen eerstgenoemde is voor sampans tot een weinig boven de uitmonding in zee bevaarbaar.

Van Tjoenda wordt Nisam in de bovenstreken van de bewoonde gedeelten der landschappen gescheiden door de kroeëng Babah Peundajan, die in haar bovenloop Aloee Ije Poetih genoemd wordt, en die uitwatert in het op de grens met Tjoenda gelegen uitgestrekte moeras, de Paja Toetong.

In dit moeras valt ook de uit de Boelonstreek van Tjoenda komende kroeëng Boeloh; vereenigd vormen deze beide rivieren dan de kroeëng Nisam, welke daarna de oostelijke grens van het landschap vormt en onder den naam van kroeëng Geukoeëh in zee valt

In vroeger jaren mondde de kroeëng Nisam als Koewala Kareueng in zee uit Deze monding was oostelijk van de tegenwoordige gelegen en is dezelfde, die nu Koewala Blang Lantjang heet.

Wegens den grooten omweg, die de in- en uitvarende vaartuigen moesten maken, werd daarom door een der vroegere oeleëbalangs van Nisam de kroeëng Geukoeëh gegraven, die daaraan haren naam ontleent (koeëh beteekent graven).

De in het gebied van Nisam gelegen zijtakken van de kroeëng Nisam zijn stroomafwaarts van de kroeëng Babah Peundajan achtereenvolgens de kroeëng Panton, de Aloee Blang Karieng en de

Aloee Saba abat. Bovendien is zij op slechts enkele honderden meters van het zeestrand en ongeveer evenwijdig daaraan door een voor sampans bevaarbaren lagunearm met de kroeëng Boengkaih verbonden. De kroeëng Geukoeëh is voor tongkangs bevaarbaar tot boven de gelijknamige keudé, terwijl zij door sampans nog kan opgevaren worden tot nabij de op den linkeroever der kroeëng Panton gelegen keudé Nisam of keudé Amplah. Op de oevers van de kroeëng Geukoeëh worden in de benedenstreken rizophorenbosschen aangetroffen.

Reeds op ± 1½ à 2 KM. van en vrijwel evenwijdig met de kust verheffen zich heuvels, die het landschap in twee bewoonde helften scheiden. De noordelijkste helft is geheel vlak, met gampongs en sawahs bedekt, en behalve door den evenvermelden lagunearm door eene kale zandige grasvlakte van de kust gescheiden.

Het ten zuiden daarvan gelegen heuvelterrein, waartusschen zich uitgestrekte moerassen bevinden, is zoo goed als onbewoond, terwijl tusschen dat heuvelterrein en het hoogere gebergte weer eene welvarende, met mooie gampongs en vruchtbare sawahs bedekte vlakte, die het eigenlijke landschap Nisam vormt, wordt aangetroffen.

Tengevolge van de vele met Peusangan gevoerde oorlogen is een belangrijk deel der bevolking van Beneden-Nisam naar Peusangan en naar de Oostkust uitgeweken.

Ook tengevolge van de registratie der bevolking heeft in het geheele landschap een groot volksverloop plaats gehad. Het aantal aan de besneden mannelijke bevolking uitgegeven passen bedraagt 1500.

De voornaamste middelen van bestaan van de bevolking zijn de rijstcultuur op van regen afhankelijke sawahs en de vischvangst Het voornaamste uitvoerproduct is pinang, doch ook van de pepercultuur en van de inzameling van boschproducten wordt eenig werk gemaakt. De gemiddelde uitvoer van de laatste 3 jaren heeft van pinang en peper respectievelijk 51 en 13 à 14 kojangs per jaar bedragen.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

Hoewel in de sarakata, waarmede een der vroegere oelèëbalangs van Nisam door den Sultan van Atjeh begiftigd werd, vermeld staat, dat dit landschap zich tot aan de zee uitstrekt, was zulks tijdens onze komst in Atjeh geenszins het geval. Terwijl de boven-

streken onder het bestuur van den oelèëbalang van Nisam, T. Sri Mahmoet, gewoonlijk kortweg T. Ri genoemd, stonden, had in de benedenstreken, die met de onder den naam van Blang Panjang bekend staande benedenstreken van Sawang één landschap vormden, T. Béntara Keumangan het gezag in handen.

Beide hoofden leefden met elkander in onmin, en het is daaraan voornamelijk toe te schrijven, dat T. Ri Nisam, wiens gebied dus niet tot aan de zee reikte, in den beginne niet met onze ambtenaren in aanraking kwam. Eerst in 1880 kwam hij in onderwerping en den 22[en] Juni van dat jaar beëedigde en onderteekende hij te Koeta-Radja de acte van onderwerping in 18 artikelen.

Ook met T. Tji Peusangan, zijn leenheer, had T. Béntara Keumangan twisten, die aan T. Tji aanleiding gaven om in 1881 de benedenstreken van Sawang en Nisam op T. Béntara Keumangan, die kort daarna kwam te overlijden, te veroveren.

Nadat in November 1882 de oelèëbalangs van Gloempong Doewa, Sawang, Nisam, Tjoenda en Bajoe door ons van wapenen. munitie en leeftocht voorzien waren, en zij T. Tji tot Peusangan teruggedreven hadden werd T. Ri met het bestuur over het tusschen de Kroeëng Geukoeëh en de Kroeëng Boengkaih gelegen veroverd gebied belast, omdat T. Bentara Keumangan's zoon T. Peureudan, die zich bij zijne moeder in Peusangan bevond, nog minderjarig was.

Zijn gezag was daar echter slechts van korten duur, want na de opheffing van onze vestiging te Lho Seumawè in 1884 veroverde T. Tji Peusangan de ten oosten van zijn landschap gelegen landstreken op nieuw, en zag T. Ri zich genoodzaakt, zich weder met het gezag in de bovenstreken tevreden te stellen.

Toen in October 1892 de resident in commissie G. A. Scherer van T. Tji den afstand van de door dezen veroverde landstreken wist te verkrijgen, werd T. Ri in het gezag over de benedenstreken hersteld. In de toen gesloten overeenkomsten was o. m. naar den wensch van T. Tji Peusangan de bepaling opgenomen, dat het aan de van Peusangan afkomstige, in de door T. Tji veroverde landstreken gevestigde personen vergund was, daar te blijven wonen; en dat zij in het ongestoord en rustig bezit van hunne woningen, aanplantingen en andere eigendommen gelaten zouden worden, wanneer zij zich aan het gezag hunner nieuwe hoofden onderwierpen.

Het gevolg daarvan was, dat daar vele personen bleven wonen,

die het later aan T. Tji gemakkelijk zouden maken, opnieuw aan zijne heerschzuchtige plannen bot te vieren.

In Nisam's gebied waren de voornaamste dezer personen T. Oelèëbalang Baro, Peusangan's gewezen stedehouder te Kroeëng Geukoeëh; T. Latèh, hoofd van de gampongs Tambon Baroh en Tambon Toenong, een familielid van T. Ri, met wien hij echter oneenigheden had: en Panglima Prang Tih van Gloempang Soeloh. Wel werd nog door de bemiddeling van het bestuur tusschen T. Oelèëbalang Baro, T. Latèh en T. Ri eene schriftelijke overeenkomst gesloten, waarbij o. a. beide eerstgenoemden verklaarden zich aan laatstgenoemde's gezag te onderwerpen, doch van den beginne af onderhielden zij de betrekkingen met hun gewezen hoofd, dat niet naliet hen tegen hun nieuwen oelèëbalang in het harnas te jagen.

De oneenigheden liepen eindelijk zoo hoog, dat het in Februari 1898 tot eene uitbarsting kwam. Nadat T. Ri zich gewapenderhand van de benedenstreken van zijn landschap had meester gemaakt, weken T. Oelèëbalang Baro c. s. uit naar Paloh, waar zij zich weder verzamelden. Tengevolge van het gebrek aan waakzaamheid van T. Ri's lieden, die op den linkeroever der Kroeëng Geukoeëh eene reeks versterkingen bezet hadden, mocht het hun echter in den ochtend van 10 Maart 1898 gelukken, die versterkingen te overrompelen, en zich weder in het bezit van hun verloren terrein te herstellen.

Sinds dien bepaalden beide partijen er zich toe, tegenover elkander een aantal versterkingen bezet te houden, en zonder elkander veel afbreuk te doen af en toe eenige schoten te wisselen. Eerst toen in September eene troepenmacht van Lho Seumawè via Kroeëng Geukoeëh naar Peusangan oprukte, kwam er verandering in den toestand. Zonder den minsten tegenstand te bieden ontruimden de opstandelingen het door hen bezette gebied, dat daarna onmiddellijk door T. Ri in bezit genomen werd.

Ook nadat de troepen van Peusangan teruggekeerd waren, bleef het in Beneden-Nisam rustig.

De vijandelijkheden werden niet hervat, en de hoofden en bevolking keerden langzamerhand in hunne gampongs terug en onderwierpen zich aan het gezag van den oelèëbalang van Nisam.

Slechts de belhamels keerden niet terug, namelijk T. Oelèëbalang Baro, die later aan de vijandelijkheden in Peusangan tegen ons deelnam, en daar in het einde van 1899 sneuvelde; T. Latèh, die

zich eveneens openlijk bij den vijand in de Pasèstreek aansloot, en Panglima Prang Tih van Gloempang Soeloh, die thans in Peusangan woont.

Hoewel, zooals uit bovenstaand geschiedkundig overzicht blijkt, Nisam jegens het Gouvernement groote verplichtingen had, is het begrip van dankbaarheid bij den Atjèher zoo weinig bekend, dat tijdens eene door onze troepen naar Tjot Trieng in Tjoenda ondernomen excursie in October 1898 door eene bende Nisammers vijandelijkheden jegens onze troepen gepleegd werden, waarvoor zoowel aan T. Ri als aan zijn landschap boeten opgelegd werden. Van de beide aanvoerders dier bende, T. Moeda Langkoeta van Tjot Ntong en T. Imeum Tjoet van Gampong Baroh, sneuvelde eerstgenoemde in het begin van 1902 bij eene ontmoeting met eene patrouille in Boeloh Beureugang, terwijl laatstgenoemde vrijwillig weder in onderwerping kwam.

Nog duidelijker toonde T. Ri het niet bestaan van eenig begrip van dankbaarheid, toen in 1901 de registratie in zijn landschap ingevoerd werd. Het daartegen gepleegd verzet begon met de beschieting van het spoorwegbivak Beungkaih, onmiddellijk gevolgd door het uitwijken hetzij naar het gebergte, hetzij naar westelijker gelegen landschappen van tal van personen, waaronder vele hoofden en menschen van aanzien. In het beteugelen van het verzet werd van T. Ri, die eene lijdelijke houding had aangenomen, daar hem de gang van zaken in den beginne geenszins onwelgevallig was, niet de minste medewerking ondervonden, weshalve hij en zijn landschap dan ook zwaar beboet werden.

Onder de uitgewekenen waren de voornaamste personen T. Ri's zoons T. Moehamat Droih, T. Banta Lotan en T. Latèh, zijn schoonzoon T. Bén Moerih, T. Adjat, die met eene kleindochter van hem gehuwd was, en voorts Keutji Peukan van Lantjang Barat, T. Moeda Meureudoe van Poelo Tjibré, T. Nja Adji van Oeteuen Koeboe, T. Mahmoet van Oelee Reuleueng, Panglima Rada van Gampong Baroh, en Bentara Blang en T. Bentara Tjoet van Blang Dalam.

Van deze personen kwamen slechts T. Banta Lotan, T. Latèh en Keutji Peuhan zich weder vrijwillig bij het bestuur aanmelden.

Onder de bevelen van den oelèëbalang wordt het eigenlijke landschap Nisam, dus dat gedeelte van het tegenwoordige landschap, dat in de bovenstreken gelegen is, bestuurd door 27 peutoewa's, waaronder de toeha lapan de voornaamste zijn.

Deze zijn:

1. Keutji Salim van gampong Barat,
2. T. Bén Asan van Panton,
3. T. Nja di Kroeëng Brahim van Meunasah Rajeu (Djeuleukat).
4. Keutji Meusé van Blang Dalam,
5. T. Nja Ben van gampong Teungoh, zoon van den bovengenoemden T. Moeda Langkoeta,
6. T. Nja Raman van gampong Baroh,
7. Panglima Kawon Agam van Binjè,
8. T. Nja Oeseh van Meunasah Meutjat.

De instelling van de toeha lapan is nog niet van zeer ouden datum. Vroeger bestonden evenals in de meeste andere landschappen van de Pasèstreek, toeha peuet.

Deze waren:

1e. T. Dato Peutara van Paloh Mampree,
2e. T. Imeum Peudada van Meunasah Rajeu (Djeuleukat),
3e. Keutji Peusoetra van Meunasah Tjoet (Djeuleukat),
4e. T. Hakém Batee van Blang Dalem.

Alleen van Keutji Peusoetra is één der afstammelingen, namelijk T. Nja di Kroeëng Trahim, tegenwoordig nog toeha lapan; de vertegenwoordiger van de afstammelingen van T. Hakém Batee, namelijk de bovengenoemde T. Béntara Blang, is thans nog een der voornaamste panglima's van Nisam; de nakomelingen van Dato Peutra en van Imeum Peudada zijn daarentegen van allen invloed en gezag uitgesloten, omdat zij zich vroeger tegen het gezag van T. Ri Mahmoet verzet hebben.

Vóór het uitbreken van de oorlogen met Peusangan werd Nisam door binnenlandschen krijg verdeeld. T. Ri Mahmoet's vader, T. Ri Nja Kroeëng, werd namelijk beoorloogd en later vermoord door zijn neef T. Hadji Nja.

Deze en later zijne zoons T. Hadji Bidin en T. Rajeu, waarvan laatstgenoemde sneuvelde, zetten den strijd, gesteund door T. Tji Peusangan, tegen T. Ri Mahmoet voort, in welken strijd het wettige hoofd overwinnaar bleef. Het spreekt wel van zelf, dat deze daarna zeer gebeten was op bovengenoemden T. Latèh van Tambon, die zijn vader T. Hadji Bidin gesteund had, en op de afstammelingen van Dato Peutara en Imeum Peudada, die eveneens de zijde van de tegenpartij gekozen hadden.

Het is het streven van T. Ri om het bestuur over het landschap zooveel mogelijk in handen te brengen van zijne vele zoons, ten

einde hun eene positie en de daaraan verbonden inkomsten te verzekeren, en vermoedelijk mede met het doel om daardoor onderlingen naijver en broedertwisten te voorkomen.

Zoo wordt door zijn zoon T. Moehamat Alibasja, gewoonlijk T. Radja Ma Ali genoemd, het gezag uitgeoefend in Panton, door zijn zoon T. Moehamat Dén in gampong Barat, door zijn zoon T. Lotan of T. Banta Lotan in Paloh Mampree en door zijn zoon T Latèh in gampong Teungoh, terwijl ook, vóór hun uitwijken naar het gebergte, zijn zoon T. Moehamat Droih het bestuur voerde over Blang Dalam, zijn schoonzoon T. Bén Moerih over Njeue en T. Adjat, die met eene dochter van T. Ri's oudsten zoon T. Moehat Sjam gehuwd is, over gampong Baroh.

In de benedenstreken van zijn landschap, dus in de landstreek tusschen de Kroeëng Geukoeëh en Boengkaih, welke vroeger aan T. Béntara Keumangan toebehoorde, wordt thans door T. Ri, die in den laatsten tijd gewoonlijk te Kroeëng Geukoeëh verblijf houdt, zelf het gezag uitgeoefend, hetgeen niet altijd even eerlijk geschiedt, en wel eens te veel op het vullen van zijn eigen beurs berekend is. De peutoewa's ontvangen daar rechtstreeks van T. Ri de door hem gegeven bevelen.

T. Ri is een oud, ziekelijk en afgeleefd man. Zijn oudste zoon, T. Moehamat Sjam, die hem vermoedelijk zal opvolgen, is een zwakke, ziekelijke persoon zonder veel energie, die zich tot nu zoo goed als niet met bestuurszaken heeft ingelaten.

Kadli in Nisam is T. Hadji Imeum Rajat, die zich met allerlei bestuursaangelegenheden bemoeit, en T. Ri trouw in alles terzijde staat.

Koeta-Radja, 17 Maart 1902.

XXII. Lhoᶜ Seumawè.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Lhoᶜ Seumawè heeft eene lengte van ± 6 en eene grootste breedte van ± 2 K.M. De lengteas is gelegen in de richting N.W—Z.O.

Ten N. en ten O. wordt het landschap bespoeld door de Straat van Malaka, terwijl het aan de landzijde geheel grenst aan het landschap Tjoenda, waartegen het als het ware aangeplakt zit. Van Tjoenda wordt het gescheiden door een voor sampans goed bevaarbaren lagunearm, Kroeeng Lhoᶜ Seumawè geheeten, die in het N.

onder den naam van Koeala Mamplam in zee uitmondt, en waarvan de beide oevers met rizophorenbosschen bedekt zijn.

Door het zuidwaarts ombuigen van de kust ligt ten O. van het landschap de baai van Lhoʻ Seumawè, dia alleen voor N.O. buien open ligt en ongeveer 11 maanden in het jaar eene veilige en beschutte ankerplaats voor schepen aanbiedt.

Daar de bodem van de zee naar den wal vrij steil oploopt, kunnen de grootste schepen tot op korten afstand van den wal voor anker komen.

Is Lhoʻ Seumawè van de geheele noordkust en van een groot deel der Oostkust verreweg de beste reede; voor de inlandsche, de kustvaart uitoefenende vaartuigen ligt het niet minder gunstig. In het Z.O. eindigt Lhoʻ Seumawè in eene landtong, Poesong genaamd, waarachter voor kleine vaartuigen eene natuurlijke, voor alle winden beschutte haven gevormd wordt, die men kan binnenkomen door de, zelfs bij eb, voor dergelijke vaartuigen bevaarbare monding der Kroeeng Lhoʻ Seumawè. Reeds vóór onze vestiging te Lhoʻ Seumawè was deze plaats wegens beide vermelde gunstige eigenschappen het centrum van de handelsbeweging der omliggende landschappen, en dus voor ons als aangewezen voor het oprichten van een etablissement.

Het landschap is geheel vlak en laag gelegen; de bodem is onvruchtbaar en zandig. Cultuurproducten worden er niet geteeld; van geen enkel artikel heeft een eenigszins noemenswaardige uitvoer plaats; sawahs zijn er weinig, en die er zijn, leveren slechts een schaarschen oogst op. Niettegenstaande al deze nadeelige factoren is de bevolking er toch welvarend te noemen. Deels tengevolge van de gunstige ligging, deels door de vestiging van het Gouvernements-etablissement en de invoering der scheepvaartregeling, welke den bevolking en den handelaren verplicht alle in- en uitvoer via Lhoʻ Seumawè te doen plaats hebben, — bestaat er een levendige handel, een bloeiende kustvaart en een vrij uitgebreide scheepsbouw. Bovendien bestaat er een geregelde stoomvaartverbinding met Oelèë Lheue, Sabang, Sigli, Idi en Penang, hetgeen natuurlijk ook weer aan verschillende personen een middel van bestaan oplevert.

Behalve de reeds genoemde middelen van bestaan dienen nog als zoodanig vermeld te worden de vischvangst en de veeteelt. Deze laatste vindt haar oorsprong in de omstandigheid, dat vele personen in de Pasèstreek hun vee, wanneer zij dat niet voor den sawahbouw noodig hebben, in veiligheid brengen te Lhoʻ Seumawè, waar het niet aan rooverijen van allerlei tuig is blootgesteld.

Uit den aard der zaak vindt men te Lhoᶜ Seumawè eene gemengde en dichte bevolking. Inheemsche bewoners zijn er weinig, doch er wonen zooveel Groot-Atjehers, Pidiëreezen, Pasèërs, Klingaleezen, Maleiers enz., dat in het kleine landschapje nog 1734 besneden mannelijke personen geregistreerd werden, de Chineezen niet medegerekend, die er ten getale van 300 à 400 wonen. Evenmin werden hieronder begrepen de ± 30 lepralijders, die in eene kleine gampong aan het zeestrand nabij gampong Hagoe bij elkander wonen.

Het in 1881 opgerichte, en in 1884 bij de invoering der concentratie weder opgeheven Gouvernements-etablissement was gebouwd op eene open vlakte in gampong Meunasah Blang, op ruim $1\frac{1}{2}$ K.M. afstand van het zeestrand. In 1892 werd het etablissement daarentegen aan de kust geplaatst; de militaire versterking, de woningen en het emplacement der Atjehleverantie op de plaats van de gampong Aron Toedjoh, die daarvoor onteigend en geraseerd werd; het tolkantoor, de woning van den klerk voor de scheepvaartregeling en de politiekazerne op het zuidelijk uiteinde der landtong. Nadat dit etablissement in 1895 een vijandelijken aanval te doorstaan gehad had, en de onmiddellijk daarnaast gebouwde Chineesche kamp door den vijand verbrand was, werd echter dat etablissement ook naar Aron Toedjoh overgebracht, waar later een nieuwe Chineesche kamp verrees, zoodat daar thans onze geheele vestiging vereenigd staat. Ook de nieuwe in verband met den tramaanleg opgerichte gebouwen werden daar geplaatst.

Geschiedkundige en politieke beschrijving.

De stamvader van de Mahradja's van Lhoᶜ Seumawè was een Maleier uit de Padangsche Bovenlanden, die van daar naar Atjeh verhuisd was. Zijn zoon, die naar zijne woonplaats T. Oelèë Oe genoemd werd, en wiens graf thans nog te Oelèë Oe in de VII Moekims Baᶜet in Groot Atjeh als heilig vereerd wordt, was een oelama, die in het laatst der 18de eeuw den toenmaligen Soeltan Mahmoet Sjah Djoehan in den godsdienst onderwees.

Diens beide zonen T. Moehamat Sajet en T. Mahmoet Grot moesten om politieke redenen uit Groot-Atjeh verwijderd worden, als verblijfplaats werd hun de Peukan Toeha aangewezen, gelegen in het landschap Tjoenda, van welks toenmaligen Keudjroeën zij het onvruchtbare en zoo goed als onbewoonde eiland Lhoᶜ Seumawè ter ontginning wisten te verkrijgen. T. Moehamad Sajet's zoon, T. Abdoellah, maakte zich echter van zijn leenheer onafhankelijk, en

werd door den Sultan met den titel van Orang Kaja Sri Mahradja Mangkoe Boemi als zelfstandig oeleebalang erkend.

Deze werd opgevolgd door zijn zoon T. Mahmoet, die bij zijn dood slechts een minderjarigen zoon, T. Abdoellah, den tegenwoordigen Mahradja, naliet, weshalve diens oom, T. Moehamad Sajet geheeten, toen als voogd over den minderjarige en als waarnemend oelèëbalang optrad.

Deze Mahradja Moehamat Sajet was een persoon van grooten invloed, ook in vele landschappen ter Oostkust, waar hij inner van het sultansaandeel in de peperhasil was. Daar hem wettelijk 10 pCt. van dat aandeel als zijne eigene inkomsten waren toegekend, werd hem die functie, toen het Gouvernement na de vervallenverklaring van het Sultanaat, op dat sultaansaandeel aanspraak maakte, tegen eene ruim getaxeerde schadeloosstelling van f 500 's maands afgekocht.

Reeds in 1874 erkende hij ons gezag en den 23 Juli van dat jaar onderteekende hij de acte van onderwerping. Nadat hij herhaaldelijk om de vestiging van een ambtenaar in zijn gebied verzocht had, werd in 1881 een post aldaar opgericht doch bij de invoering der concentratie in 1884 weder opgeheven. Wegens de gunstige ligging van Lhoᶜ Seumawè voor den handel en de scheepvaart werd in 1892 bij de invoering der scheepvaartregeling opnieuw tot het oprichten van een post aldaar besloten.

Hoewel slechts waarnemend oelèëbalang, bleef hij tot aan zijn dood op 27 Mei 1897 aan het bestuur. Wel is waar had hij na het meerderjarig worden van zijn pupil dezen het gezag willen overgeven, doch T. Abdoellah, die in Samalanga met T. Tji Boegis' dochter gehuwd was, van zijn schoonvader de landstreek Plimbang ter ontginning bekomen, en zich daar als peperplanter gevestigd had, liet de staatszorgen gaarne aan zijn oom over, en vergenoegde zich met den titel van Mahradja Moeda. Zelfs een hernieuwd aanbod van T. Mahradja Moehamat Sajet om af te treden kon T. Abdoellah niet doen besluiten, het bestuur over zijn landschap in handen te nemen. Eerst na zijn ooms dood in 1897 trad hij zelf als Mahradja op.

Hij is een zwakke persoonlijkheid, die zich geheel laat leiden door zijn neef T. Rajeu, tweede zoon van den in 1897 overleden Mahradja.

Diens oudste zoon T. Radja Lho, die met zijne Lhoᶜ Seumawè'sche familieleden steeds op gespannen voet leefde en zich meer aangetrokken gevoelde tot zijne familie van moederszijde, namelijk de Geudongs'sche oelèëbalangsfamilie, waarvan de meeste leden ons

vijandig gezind zijn, week in Augustus 1901 naar de Pasèstreek uit, ten einde zich daar bij zijne Geudongsche bloedverwanten en bij den zich daar toen ook ophoudenden Panglima Po'lèm aan te sluiten.

In het bestuur over zijn landschap wordt T. Mahradja bijgestaan door den Sjahbandar T. Bentara Peukan, den Hareja der keudè Atjeh, de toeha peuet en enkele minder peutoea's. De Toeha peuet zijn:

1. Peutoea Mahmoet van Mon Geudong,
2. Peutoea Brahim van Toempo Teungoh, dien T. Mahradja en T. Rajeu onlangs wegens overspel, gepleegd met laatstgenoemde's moeder, hebben laten vermoorden en die thans nog niet vervangen is,
3. Peutoea Lamgoegob van Hagoe,
4. Keutji Gampong Blang van Oedjoeng Blang, die zich wegens hoogen ouderdom doorgaans door zijn neef Panglima Kawon Sjeh doet vervangen.

Koeta-Radja, 14 Maart 1902.

XXIII. **Tjoenda.**

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Tjoenda wordt ten Westen begrensd door het landschap Nisam, ten Noorden door de straat van Malakka en het landschap Lhō' Seumawè, ten Oosten door de landschappen Bajoe en Blang Mangat, en ten zuiden door het hooggebergte, dat bij de Atjehers bekend is onder den naam van Goenōng-Itam.

De grens met Nisam wordt in de bovenstreken van de bewoonde gedeelten der landschappen gevormd door de Kroeëng Babah Peundajan, die in haar bovenloop Aloeë Ijé-Poetih genoemd wordt, door het uitgestrekte moeras, de Paja Toetōng stroomt en daarna in de Kroeëng Nisam valt, waarna de rivier de verdere westelijke grens vormt van Tjoenda tot aan hare uitmonding in zee, de Koewala Kroeëng Geukoeëh geheeten. In vroegere jaren mondde de Kroeëng Nisam, als Koewala Kareung of Koewala Bén-Lateh, in zee uit.

Deze monding was oostelijk van de tegenwoordige gelegen, en is dezelfde, die nu Koewala Blang heet. Wegens den grooten omweg, dien de in- en uitvarende vaartuigen moeten maken, werd door een der vroegere oelèëbalangs van Nisam de Kroeëng Geukoeëh gegraven, die daaraan haren naam ontleent.

Daar aan de rivier op den rechteroever zoo goed als geene gampongs gelegen zijn, is zij voor de prauwvaart van Tjoenda van geen belang. Voor tongkangs is zij ongeveer 2 KM., voor sampans en djaloers tot aan de monding der Kroeëng Babah Peundajan, doch verder stroomopwaarts in het geheel niet meer bevaarbaar.

Van Lhōʿ Seumawè wordt Tjoenda gescheiden door een voor sampans goed bevaarbaren lagune arm, Kroeëng Lhōʿ Seumawè geheeten, die in het noorden onder den naam van Koewala Mamplam in zee uitmondt, en in het zuidoosten een voor inlandsche, de kustvaart uitoefenende vaartuigen veilige en voor alle winden beschutte ligplaats aanbiedt, welke door die vaartuigen zelfs bij eb ten allen tijde kan binnengevaren worden.

De oostelijke grens met Blang Mangat is in de bovenstreken nog niet definitief vastgesteld. doch vermoedelijk zal daarvoor de waterscheiding tusschen de stroomgebieden van de Kroeëng Pasè en de Kroeëng Boelōh genomen dienen te worden. Verder noordelijk loopt de grens door golvend heuvelland over den Tjōt Hagoe en den Tjōt Peunō tot aan den oorsprong der Aloeë Awé. Deze grens werd eerst kortelings door het bestuur bepaald, om reden de oelèëbalangs der beide aan elkander grenzende landschappen elkander het bezit betwisten van de in vermeld heuvelland gelegen nederzettingen Seunebōʿ Baléʿ en Seunebōʿ Tjot Teubèë, welke nu aan Blang Mangat toebedeeld zijn. Van af den oorsprong der Aloeë Åwé wordt verder de grens gevormd door dit kreekje tot aan hare uitmonding in de Kroeëng Meuraʿsa, die zelf tot hare uitmonding in de baai van Lhōʿ Seumawè weer de grens tusschen Tjoenda en Bajoe vormt. Deze rivier is in de monding slechts voor sampans, en verder stroomopwaarts alleen voor djaloers bevaarbaar.

Van af de Koewala Mamplam loopt op slechts korten afstand, varieerende tusschen ± 100 en 900 meter van de kust, een voor sampans bevaarbare lagunearm, die in westelijke richting doorloopt tot aan de Kroeëng Boengkaih, zoodat sampans van af Lhōʿ Seumawè door die lagunes tot daar kunnen doorvaren; vooral in den oostmoeson, wanneer de zee dikwijls onstuimig is, wordt daarvan veel gebruik gemaakt.

Ongeveer halverwege tusschen de Koewala Mamplam en Kroeëng Geukoeëh staat deze lagune door de Koewala Blang Lantjang in verbinding met de zee. In die tijden van het jaar dat veel regenwater moet afgevoerd worden, bestaat een weinig ten oosten van de Koewala Blang Lantjang nog eene andere monding, Koe-

wala Paloh geheeten, die echter van zóó weinig beteekenis is, dat zij in den drogen moesson door de zee geheel dichtslaat.

Van af Kroeëng Geukoeëh tot aan de Kroeëng Meurasa wordt één uitgestrekt rizophorenbosch aangetroffen, dat door verschillende, slechts voor djaloers bevaarbare kreekjes wordt doorsneden, en bijna het geheele landschap Tjoenda van de kust scheidt. Tusschen dat rizophorenbosch en de kust zijn behalve het landschap Lhō Seumawè, dat vroeger ook tot Tjoenda behoord heeft, slechts gelegen het landschap Blang Lantjang en de Peukan Toeba, de voornaamste Keudè van Tjoenda.

Ten zuiden van het mangrovebosch bevint zich slechts eene smalle vlakke strook grond, waarop het landschap Paloh en het eigenlijke landschap Tjoenda gelegen zijn, en waarachter zich onmiddellijk het heuvelterrein verheft. Dat heuvelland, dat 4 à 5 Kilometer breed, zoo goed als onbewoond en grootendeels met alang-alang en kort stekelig gras begroeid is, en eene algemeen NW.—ZO. strekking heeft, scheidt de vier Boelohlandschappen van het overig gedeelte van Tjoenda. De Boeloh-streek is eene vlakke vallei, die gevormd wordt door het stroomgebied van de Kroeëng Boelōh, en waarin men naast gampongs en sawahs wegens de onvoldoende afwatering uitgestrekte moerassen aantreft.

De Kroeëng Boelōh komt in het landschap Boelōh Blang Ara uit het bergland, doorstroomt dit landschap eerst in NO. richting, neemt, nadat zij zich met haar rechter zijrivier de Kroeëng Paja vereenigd heeft, eene NW. richting, stroomt dan na Boelōh Blang Ara door Boelōh Beureugang, waar zich successievelijk de Kroeëng Moelieëng en Kroeëng Beureugang als linker zijrivier in haar uitstorten, neemt vervolgens nog de Kroeëng Babah Peundajan op, en stroomt daarna als Kroeëng Nisam en Kroeëng Geukoeëh naar zee. Bovenstrooms van de uitmonding van de Kroeëng Babah Peundajan is noch de Kroeëng Boelōh noch een van hare zijrivieren bevaarbaar.

De Kroeëng Paja doorstroomt de landschappen Boelōh Raja en Boelōh Gampong Teungoh, en neemt rechts de Aloeë Sampè en de Kroeëng Mantjang, en links eenige moerasafwateringen op. Met uitzondering van de Kroeëng Beureugang, die steeds helder stroomend water bevat, zijn alle genoemde rivieren en riviertjes zeer onbeduidend; in den drogen tijd staat in alle slechts zeer weinig water.

Het eigenlijke Tjoenda is dicht bevolkt, niettegenstaande tijdens

de met Peusangan gevoerde oorlogen een groot deel der bevolking naar de oostkust uitgeweken is, van welke vluchtelingen een aantal zich voor goed op hunne nieuwe woonplaatsen vestigden.

De opkomst van Lhōʿ Seumawè als handelscentrum van een groot gedeelte der noordkust is ook op het nabijgelegen Tjoenda van invloed geweest. Ook daar hebben zich tal van Pasèërs, Pidiëreezen, Groot-Atjehers, Klingaleezen, enz. als handelaren gevestigd.

In de onderhoorigheden van Tjoenda is de bevolking dun gezaaid, en van die bevolking is nog een groot gedeelte uitgeweken.

Naast de rijstcultuur op van den regen afhankelijke sawahs zijn de voornaamste middelen van bestaan, van de bevolking van eigenlijke Tjoenda, handel wegens de onmiddellijke nabijheid der handels- en havenplaats Lhōʿ Seumawè, vischvangst, het uitgraven van koraalsteen uit den bodem en het kappen van zoogenaamde kajoe kasau in de rizophorenbosschen.

Deze koraalsteen en stijlen worden te Lhōʿ Seumawè voor bouwmaterialen verkocht. In de bovenstreken worden eenige boschproducten ingezameld, doch de pinang is de bij de bevolking in geheel Tjoenda het meest gewilde uitvoerproduct. De uitvoer daarvan bedroeg in de laatste 3 jaren gemiddeld ± 65 kojangs per jaar. Van peper wordt niet veel werk gemaakt, daarvan werd gemiddeld in de laatste 3 jaren slechts ± 8 kojang per jaar uitgevoerd.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

Het landschap Tjoenda bestaat behalve uit een onder het rechtstreeksch bestuur van den oelèëbalang staand gebied uit een zestal landschappen, die aan datzelfde hoofd onderhoorig zijn. Van N. in Z. en vervolgens in ZO. richting gaande, zijn zij achtereenvolgens:

1. Blang Lantjang,
2. Palòh,
3. Boelōh Beureugang of Boeloh Barōh,
4. Boelōh Blang Ara of Boelōh Toenong,
5. Boelōh Gampong Teungōh, en
6. Boelōh Raja, Boelōh Rajeu of Boelōh Mentjang.

De laatstgenoemde vier landschappen staan bekend onder den gemeenschappelijken naam van de Boelohstreek of de Boelohlandschappen, daar zij het stroomgebied omvatten van de Kroeëng Boelōh.

Met uitzondering van Blang Lantjang streefden de hoofden dier

onderhoorige landschappen er naar, zich aan het gezag van hun opperheer te onttrekken en zich als geheel zelfstandige oelèëbalangs erkend te zien. In dat streven wisten de hoofden van Paloh en van Boeloh Beureugang zoo ver te slagen, dat zij van den Pretendent-Soeltan eene sarakata verkregen, waarbij zij tot van Tjoenda onafhankelijke hoofden verklaard werden.

Aan datzelfde streven, waarvoor zij bij voorkeur steun zochten bij Tjoenda's vijand Peusangan, moet het worden toegeschreven, dat de hoofden der vier Boelohlandschappen de instelling der toeha peuët in het leven riepen, en dat zij zich den titel van Keudjroeën aanmatigden Deze titel kwam van ouds alleen toe aan den oelèëbalang van Tjoenda zelf, doch deze stelde zich daarmede later niet meer tevreden, en nam derhalve den hoogeren titel van Tjiʿ aan.

De landschappen Boeloh Gampong Teungoh en Boeloh Raja behoorden in vroegere jaren tot Blang Mangat, doch in een tusschen T. Bentara Njaʿ Adji van dat landschap met T Tjiʿ Abaih van Tjoenda gevoerden strijd werden die beide landschappen door laatstgenoemde geannexeerd, hetgeen hem nog al gemakkelijk viel, daar zij van Blang Mangat gescheiden zijn door hetzelfde heuvelland, dat ook het eigenlijke Tjoenda van de 6 daaraan onderhoorige landschappen scheidt. Volgens bewering van Blang Mangatsche zijde zou eertijds ook Boeloh Beureugang aan dat landschap onderhoorig geweest zijn, hetgeen echter door Tjoenda ontkend wordt.

Aan een anderen kant moest echter Tjoenda grondgebied verliezen. Het eiland Lho Seumawè namelijk maakte vroeger een deel van Tjoenda uit, welks hoofd die landstreek aan twee Groot-Atjehers T. Moehamat Sajet en T. Mahmoet Grot geheeten, ter ontginning afstond. Eerstgenoemde's zoon T. Abdoellah wist zich later van zijn leenheer onafhankelijk te maken.

De oelèëbalang van Tjoenda, T. Tji Abaih, onderwierp zich in Juni 1880 aan het Gouvernement. Hij was een zwakke persoonlijkheid, die in 1894 het gezag over zijn landschap neerlegde ten behoeve van zijn zoon T. Tji Djoehan, en in 1898 overleed.

Hij had voortdurend te strijden tegen T. Tji Peusangan, die aanspraak maakte op het gebied van Tjoenda, en wel op grond van eene aan een zijner voorvaderen door den Soeltan van Atjeh verleende sarakata, waarin o. a. als de oostelijke grens van Peusangan de Glé Meunaleueng, dat is het heuvelland, dat het tegenwoordige Blang Mangat van de Boelohlandschappen scheidt, genoemd werd.

Toen wij in 1881 ons te Lho Seumawè vestigden, deed T. Tji

Peusangan op de heuvels van Paloh en Panggoj een aantal versterkingen opwerpen, van waaruit strooptochten op het eiland Lho Seumawè ondernomen werden. Aan den eisch om die heuvelbentengs te ontruimen, werd door hem geen gevolg gegeven, waarna in November 1882 de hoofden van Bajoe, Tjoenda, Nisam, Sawang en Gloempang Doewa door ons van wapenen, munitie en leeftocht voorzien werden, tengevolge waarvan het hun mocht gelukken T. Tji tot Peusangan terug te drijven.

Eenige maanden later raakte T. Tji Tjoenda in vereeniging met T. Bentara Bajoe in een strijd gewikkeld met Blang Mangat, van welke gelegenheid Geudong gebruik maakte om een inval in Bajoe te doen. Tjoenda en Bajoe keerden zich daarop in Juli 1883, door ons gesteund, tegen Geudong. De strijd werd met afwisselend succes gevoerd, en eindigde in Augustus 1884 met de onderwerping van T. Radja Itam van Geudong.

Van langen duur was de vrede voor Tjoenda niet. Nadat in November 1884 onze vestiging te Lho Seumawè was opgeheven; werd in 1885 Tjoenda door Peusangan en Geudong aangevallen met het gevolg, dat T. Tji Tjoenda zich genoodzaakt zag, naar de oostkust de vlucht te nemen. Met het bestuur over Tjoenda werd door T. Tji Peusangan zijn jongere broeder T. Moeda Tji belast, die met Tjoet Ti Insan, eene dochter van het hoofd van Boeloh Balang Ara, in het huwelijk trad en zich in dit landschap vestigde.

Volgens de algemeene opinie was echter de achterdochtige T. Tji reeds spoedig na T. Moeda Tji's optreden als stedehouder over Tjoenda bevreesd, dat deze te veel macht zou krijgen, en zou hij daarom op een middel om zijn broeder ten val te brengen, welk middel hij meende gevonden te hebben door zijn broeder te gelasten, het hoofd van Boeloh Beureugang te doen vermoorden. Toen niet lang daarna dat hoofd werkelijk vermoord werd, wees de publieke opinie T. Moeda Tji als de dader aan.

Uit verbittering over dezen moord, werd daarop T. Moeda Tji beoorloogd door T. Pang Sawang, T. Ri Nisam, den inmiddels van de oostkust teruggekeerden T. Tji Tjoenda. oelèëbalang Ma Asan van Boeloh Blang Ara e. a , met het gevolg, dat hij uit Tjoenda verdreven werd. en naar Kroeëng Geukoeëh en vervolgens naar Peusangan moest vluchten.

Met toestemming van T. Tji Peusangan werd toen het eigenlijke Tjoenda aan T. Moeda Tji's gezag onttrokken, en T. Tji Tjoenda

onder Peusangan's suprematie, in 1888 of 1889 met het bestuur daarover belast. Hij had echter van den titel van Tji afstand moeten doen, en zich met dien van Kedjroeën Tji moeten vergenoegen.

De Boelohlandschappen werden niet onder zijn gezag gesteld en het mocht hem ook niet gelukken, zich daar weder eenigen invloed te verwerven.

Eerst in 1892, toen T. Tji Peusangan de door hem veroverde landstreken aan het Gouvernement afstond, herkreeg T. Tji Tjoenda zijne vroegere positie van zelfstandig oelèëbalang over het geheele landschap Tjoenda, doch ook toen mocht hij er nog niet in slagen zich eenigen invloed buiten het eigenlijke Tjoenda te verwerven. Zelfs thans laat zijn gezag in de Boelohlandschappen nog veel te wenschen over, doch breidt zich dat door onzen steun gaandeweg uit. Dat hij daadwerkelijk begonnen is, zijn gezag weder in de aan hem onderhoorige landstreken te vestigen, dateert van het begin van 1899, toen daar voor het eerst door onze troepen gepatrouilleerd werd.

In den nacht van 7 op 8 Juli 1895 werd de Chineesche kamp te Lhoᶜ Seumawè door den vijand verbrand, en werd een aanval gedaan op het scheepvaart-étahlissement. Daar de vijand gedeeltelijk uit Boeloh Blang Ara afkomstig was en daar zijne plannen beraamd had, werden de hoofden van Bajoe, Tjoenda, Nisam en Sawang door ons van wapenen en munitie voorzien. ten einde Boeloh Blang Ara te beoorlogen. Nadat het hoofd van dat landschap, dat kort daarop overleed, gevangen genomen was, en de daar aangelegde versterkingen, die door diens zoon T. Njaᶜ Keudjroeën en het in 1898 nabij Mane gesneuvelde bendehoofd Panglima Prang Atip verdedigd werden, genomen waren, werd naar Paloh uitgerukt, waar echter geen tegenstand ondervonden weod.

Nauwelijks waren de verbonden oelèëbalangs naar hunne landschappen teruggekeerd, of T. Njaᶜ Keudjroeën, Panglima Prang Atip en T. Bahroen van Geudong versterkten zich weder in Boeloh Blang Ara, weshalve opnieuw door de bondgenooten, nu nog versterkt door Gloempang Doewa en Lhoᶜ Seumawè, daartegen geageerd werd. Deels tengevolge hunner onderlinge geschillen, deels tengevolge der getalsterkte van den vijand, die uit de verschillende deelen der Paséstreek toeloop van vechtlustigen en avonturiers gekregen had, werden zij uit de Boelohlandschappen teruggedreven. Overmoedig geworden door hun succes, versterkte zich daarop een gedeelte van den vijand in de heuvels van Aloeë Awè, vanwaar zij echter den 16 en 17 September verdreven weiden.

Van verder oprukken tegen Boelōh Blang Ara kwam daarna niet veel meer, en toen de strijders van de verbondenen langzamerhand naar hunne woonplaatsen terugkeerden, verliepen ook de vijandige benden, zoodat in het laatst T. Nja' Keudjroeën, die thans meer onder den naam van T. Kedjroeën Sabi of T. Ben Sabi bekend staat, noch slechts alleen met zijn eigen volgelingen overbleef.

Desniettemin bleven de Boelohlandschappen voortdurend nog eene verzamelplaats van slecht volk, dat in Augustus 1897 zich onder aanvoering van T. Moeda Kari van Paja Bakong, T. Meulaboh en Panglima Prang Atip te Bada Teungoh, in het rizophorenbosch tusschen Blang Lantjang en de Koewala Mamplam versterkte.

Aan de hoofden van Gloempang Doewa, Sawang, Nisam, Tjoenda, Bajoe en Lho' Seumawè werd opgedragen den vijand vandaar te verdrijven, aan welke opdracht zij in October d. a. v. voldeden.

Hiermede eindigt de reeks der door den vorigen en den tegenwoordigen T. Tji Tjoenda gevoerde oorlogen. Wel versterkte T. Moeda Kari zich in 1898 te Tjot Trieng, werden de heuvels van Aloeë Awé in 1899 door volk van Toekoe Tapa en van T. Ben Lho Trieng bezet, vertoonden zich nog in 1900 vijanden uit de Pasestreek en in de meer N. W. gelegen heuvels, en trachten zij de ijzeren brug, die het eiland Lho Seumawè met den vasten wal van Tjoenda verbindt, te vernielen, doch met het beginsel, om dergelijke vijanden door Atjehsche bondgenooten te doen verdrijven, was toen reeds gebroken, en werd daarom door onze troepen zelf tegen hen opgerukt.

Vijanden, die openlijk als zoodanig bekend staan, bevinden zich in eigenlijk Tjoenda niet meer. De ons vijandiggezinde personen, die daar thuis behooren en zich genoodzaakt gezien hebben naar de bovenstreken uit te wijken, zijn er slechts enkelen. De voornaamsten hunner zijn T. Tji's bloedverwant Panglima Prang Oesoh, Peutoewa Lamba van Paloh Pineueng en Peutoewa Gade van Paja Bili.

Laatstgenoemde twee personen weken ten vorigen jare uit voor de registratie, die hier overigens, dank zij T. Tji's medewerking, slechts zeer weinig volksverloop tengevolge had.

Hoewel T. Tji geen krachtige persoonlijkheid is, doet hij zijn best om met het bestuur samen te werken, ten einde tot een rustigen en ordelijken staat van zaken te geraken, o. m. door het onschadelijk maken van vijandige personen, dan wel door zoodanige inlichtingen omtrent hunne verblijfplaatsen te geven, dat zij door onze patrouilles gearresteerd kunnen worden.

In het bestuur over het eigenlijke Tjoenda wordt hij ter zijde gestaan door een aantal peutoewa's, waarvan de acht, die over het reeds in vroeger jaren in ontginning gebrachte gedeelte van het land het bestuur voeren, bekend staan onder den naam van toeha lapan.

Deze zijn:

1. T. di Boekit van Meunasah Tjeuron (Kandang),
2. Peutoewa Risjat van Meunasah Tjoet (Kandang),
3. T. Moeda Langkoeta van Meunasah Blang (Kandang),
4. T. Blang van Tjot Gire,
5. T. Asan van Panggoj,
6. Peutoewa Lamba van Meunasah Aloeë of Paloh Pineung,
7. Peutoewa Sarong van Paja Poenteuet,
8. Na het overlijden van den peutoewa Oeteuen Kot werd geen vervanger aangesteld, omdat de overledene geene zoons had nagelaten, en de geringe getalsterkte der bevolking de aanwezigheid van een peutoewa niet bepaald noodzakelijk maakte.

Voorts bevinden zich in eigenlijk Tjoenda nog een viertal peutoewa's, wier gampongs eerst in den laatsten tijd ontstaan zijn, en die later aangesteld werden naarmate de aanstelling van een peutoewa in verband tot de ontginning der landstreek en tot de vermeerdering der bevolking wenschelijk bleek.

Deze peutoewa's zijn:

1. Nja Boegam van Paja Bili,
3. T. Toelot van Djeuleukat,
3. T. Idi,
4. Panglima Prang Baloe van Paloh Poenti.

Over de gampong Tjoenda, die vroeger onder den toeha Lapan van Oeteuen Kot ressorteerde, is geen peutoewa aangesteld, om reden T. Tji, die daar zijne woning heeft, daarover zelf het gezag voert.

BLANG LANTJANG.

Blang Lantjang heeft steeds bekend gestaan als een rooversnest. Gelegen te midden van rizophorenbosschen, waarin de roovers gemakkelijk een schuilplaats knnnen vinden en voor onze patrouilles bijna ongenaabaar zijn, wordt dit landschap ten zeerste door de zich tusschen Lho Seumawè en Kroeëng Geukoeëh bewegende voetgangers gevreesd. De hoofden en de bevolking zijn er arm, en voor zoover zij zelf al niet aan de gepleegde rooverijen medeplichtig

zijn, kunnen of willen zij zich niet tegen de roovers verzetten. Wegens zijne ter zake aangenomen lijdelijke houding werd het hoofd T. Ben Blang Lantjang reeds een paar keeren (in 1899 en 1901) beboet en heeft hij de laatste maal een waarborgsom moeten stellen. Zijn jongere broeder T. Nja Radja werd wegens het huisvesting verleenen aan roovers tot dwangarbeid veroordeeld.

Het bestuur over het landschap wordt thans uitgeoefend door T. Ben's oudsten zoon T. Nja Meuse. Met dat over de gampong Rantjong is onder diens bevelen belast zijn achterneef T. Moeda Gantoe.

De registratie had een groot volksverloop tengevolge; vooral de zich af en toe aan rooverijen schuldigmakende personen vonden het geraden maar naar het gebergte uit te wijken, om van daaruit nu en dan hunne kwade practijken in de benedenstreken te komen voortzetten. De meeste dier roovers zijn aan het bestuur met name bekend en zullen op den duur hun gerechte straf niet ontgaan.

PALOH.

Dit landschap zou gesticht zijn door een uit de Padangsche bovenlanden afkomstigen Maleier, die bij den bekenden T. di Awe Geutah in Peusangan gestudeerd had, en later zelf als een groot oelama bekend stond. Hij vestigde zich te Tjot Trieng, en wist later van den Soeltan van Atjeh eene sarakata te verkrijgen, waarbij hij tot zelfstandig hoofd onder den naam van T. Tji di Palōh werd aangesteld. Hij weigerde toen het oppergezag van Tjoenda te erkennen en verdeelde het door hem bestuurde gebied in twee gedeelten, stond het eene, Tjot Triëng, ter besturing af aan zijn oudsten zoon T. di Beureugang, en het andere, Palōh, aan zijn jongsten zoon T. di Blang.

T. di Beureugang werd opgevolgd door zijn zoon T. di Tjòt, en deze weer door zijn zoon T. Moeda Ali, die ons vijandiggezind is en met zijne zoons Nja Itam en Nja Djöhan uitweek naar de landstreek Mbang, dat aan Blang Mangat onderhoorig en aan den bovenloop der Pasèrivier gelegen is.

Tjòt Triëng is thans geheel door de bevolking, die er trouwens nooit talrijk geweest is, verlaten.

Toen T. di Blang stierf, werd hij, daar zijn oudste zoon T. Nja' Imeum reeds vroeger overleden was, opgevolgd door zijn tweeden zoon T. Moeda Nja' Him, die ons steeds vijandiggezind was, en evenals T. Moeda Ali in het begin van 1899, toen het

bestuur een weg door Palōh aanlegde, naar Mbang uitweek, waar hij eenige maanden later stierf.

Toen ten vorige jare de registratie ingevoerd werd, onmiddellijk gevolgd door de opheffing van het tijdelijke spoorwegbivak aldaar, week zoo goed als de geheele bevolking, met inbegrip van de hoofden, naar het gebergte uit; en zelfs de weinige personen, die zich hadden laten registreeren, en niet genegen waren dat voorbeeld te volgen, zagen zich toen veiligheidshalve genoodzaakt, in Blang Lantjang, Lhō' Seumawè of Tjoenda eene schuilplaats te zoeken. Ongeveer een half jaar lang bleef Palōh geheel en al onbewoond, en eerst in den laatsten tijd beginnen eenige personen zich op aandrang van het bestuur daar weder te vestigen. Met het bestuur over de teruggekeerde personen is voorloopig belast een zekere T. Nja Balo, een persoon zonder aanzienlijke afkomst, doch iemand die althans een weinig invloed op de bevolking weet uit te oefenen.

De voornaamste der uitgewekenen en vijandige personen zijn bij het bestuur met name bekend.

BOELOH BEUREUGANG.

De hoofden van Boeloh Beureugang staan algemeen bekend onder den naam van Keudjroeën Poelo, om reden zij vroeger in de gampong Poelo woonachtig waren.

De grootvader van het tegenwoordige hoofd van Boeloh Beureugang was Keudjroeën Nja Blang, die na zijn dood niet door zijn oudsten, doch door zijn tweeden zoon Keudjroeën Nja Balo, en toen deze overleden was, door zijn jongsten zoon Keudjroeën Nja Beungga opgevolgd werd. Zijn oudsten zoon T. Bentara Peukan Nja Den was iemand met zeer weinig energie, die zich door zijne jongere broeders geheel op zijde liet zetten.

Toen Keudjroeën Nja Beungga door T. Moeda Tji van Peusangan vermoord was, werd hij opgevolgd door zijn zoon T. Radja Itam, die in den beginne wel met het bestuur in aanraking kwam, doch, toen hij in zijn streven naar autonomie door ons werd tegengewerkt, zich in Mei 1898 met Toewankoe Mahmoet, die zich eenigen tijd in Pasèstreek opgehouden had en naar Pidië terugkeerde, ook daarheen begaf, ten einde zijne opwachting bij den Pretendent-Soeltan te maken. Volgens bericht heeft hij van dezen eene aanstelling bekomen tot zelfstandig oelèëbalang.

Sinds dien bleef T. Radja Itam ons vijandiggezind. Gewoonlijk

houdt hij verblijf in het met zwaar bosch begroeide bergterrein in de bovenstreken van zijn landschap, waar hij zich met ladangbouw onledig houdt.

Door ons werd daarna tijdelijk met het bestuur over Boeloh Beureugang belast de zoon van bovengenoemden T. Bentara Peukan Nja Den, T. Bentara Peukan Tjoet Agam geheeten, gewoonlijk kortweg T. Pentara Peukan genoemd.

Doch toen ook hij ten vorigen jare voor de registratie uitweek, werd het landschap onder het direct bestuur van T. Tji Tjoenda gesteld.

De toeha peuet of voornaamsten onder de peutoewa's van Beureugang zijn:

1. Peutoewa Timoe van Blang Goerah,

2. Peutoewa Beuna van Plang Seureudang.

Deze beide zijn in onderwerping.

3. Keutji Pogot van Seunong, die op aanstoken van T. Radja Itam in 1800 onzen spion T. Moeda Oesen zwaar liet verwonden, en daarna met zijn zoon Peutoewa Ben naar het gebergte gevlucht is.

4. T. Ben Beureugang van Toempo Langkoeta, die zich in 1900 aan ons gezag onderwierp, eene waarborgsom betaalde, doch daarna toch weder naar het gebergte uitweek.

Behalve de genoemde personen verdient er nog een vermelding, die zich doorgaans in de nabijheid van T. Radja Itam bevindt, namelijk T. Asan Titeueh. Hij is een Pidierees of een Groot-Atjeher, die kort na den afval van T. Oema in 1896 naar de Pasèstreek kwam. Hij gaf voor een oelama en leermeester van den Pretendent-Soeltan te zijn, die hem herwaarts gezonden zou hebben om sabilbijdragen in te zamelen. Hij keerde echter nooit naar Pidië of Groot-Atjeh terug, doch vestigde zich met de door hem geinde sabilbijdragen in Boeloh Beureugang, waar hij met een dochter van bovengenoemden Keudjroeën Nja Balo huwde. In 1896 ontstal hij T. Tapa een deel van de voor den heiligen oorlog ontvangen bijdragen, en eenige maanden later wist hij eenige Gajo's herwaarts te lokken met de belofte, met hen den heiligen oorlog tegen onze vestiging te Lho Seumawè te willen voeren; in Boeloh aangekomen, maakte hij zich echter van hunne bezittingen meester, en liet de strijdlustige Gajo's ongetroost naar hun land terugkeeren.

In den laatsten tijd doet hij weinig meer van zich spreken.

BOELOH BLANG ARA.

Toen het hoofd van dit landschap, T. Bentara Tjoet, te Blang Prya (Geudōng) in 1878 in den strijd tegen ons gesneuveld was, werd hij opgevolgd door zijn oom Nja Manah, die echter later meer onder den naam van T. Ben Blang Ara bekend was.

Met zijn leenheer van Tjoenda, die hem nog steunde in een met Boeloh Beureugang gevoerden oorlog, ontstaan naar aanleiding van een grensgeschil, stond hij vroeger op een goeden voet. Nadat echter T. Moeda Tji, zooals boven reeds vermeld werd, met zijn dochter gehuwd was, en T. Tji Tjoenda deelgenomen had aan diens verdrijving uit Tjoenda, werd de verhouding hoe langer hoe meer gespannen, en verzette hij zich later daadwerkelijk tegen Tjoenda's oppergezag. In 1895 werd hij door de verbonden oelèëbalangs gevangen genomen, en stierf kort daarna.

Reeds tijdens zijn leven betwistten zijne zoons Nja Keudjroeën, later meer bekend als Keudjroeën Sabi of Ben Sabi, en oelèëbalang Ma Asan — en na diens dood vermoedelijk tengevolge eener door zijn tegenstander toegediende vergiftiging, diens oudere broeder T. Ma Oesen — elkander het gezag, en na den dood huns vaders zetten de halfbroeders den twist voort. Hoewel T. Ma Oesen gesteund werd door T. Tji Tjoenda, wist hij zich niet in Boeloh Blang Ara staande te houden, en eerst in 1899, toen de Boelohlandschappen herhaaldelijk door onze patrouilles bezocht werden, en Keudjroeën Sabi dientengevolge naar Mbang uitweek, was het hem mogelijk daar eenig gezag te krijgen, weshalve hij door ons met het bestuur over dat landschap belast werd.

Nadat hij zich echter schuldig had gemaakt aan ten opzichte van het Gouvernement misdadige handelingen, werd hij gearresteerd en beboet, en het landschap onder het rechtstreeksch bestuur van T. Tji Tjoenda gesteld.

De toeha peuet, die de voornaamsten onder de peutoewa's zijn, zijn:

1. T. Dato van Dajah,
2. Keutji Kade van Bajoe,
3. Apet van Blang Rie, en
4. Peutoewa Badaj van Lho Djo.

BOELOH GAMPONG TEUNGOH.

De gespannen verhouding, die steeds tusschen het hoofd van dit landschap, T. Keudjroeën Nja Boelang en T. Tji Tjoenda geheerscht

heeft, was een gevolg van de door T. Tji Abaih ondervonden vexatiën, en van het streven van den vasal, zich van zijn leenheer onafhankelijk te maken.

De oudste Keudjroeën, die den tijd nog gekend heeft, toen zijn landschap onder Blang Mangat ressorteerde, was een eigenzinnige knevelzieke grijsaard. In den eersten tijd, nadat wij ons in 1892 te Lho Seumawè gevestigd hadden, kwam hij wel met het bestuur in aanraking, doch daarna volgde eene periode van eenige jaren, dat hij zich niet meer te Lho Seumawè vertoonde. In Juli 1899 kwam hij opnieuw in onderwerping, doch daar hij bespeurde, dat hij in zijn streven naar autonomie niet alleen niet op onzen steun kon rekenen, maar daarin tegengewerkt werd, onttrok hij zich in 1900 weder aan onzen invloed, doch naar de bovenstreken uit te wijken.

Nadat hij in het laatst van 1900 door T. Tji Tjoenda gearresteerd was, werd hij, daar gebleken was dat op zijne gezindheid met het oog op zijn wispelturig karakter, geen staat te maken was, buiten het gewest verbannen. Zijne zoons Keudjroeën Moeda of Nja Brahim, en Nja Bintang, die beide openlijk aan vijandelijkheden en rooverijen hadden deelgenomen, werden, na eveneens door T. Tji Tjoenda gearresteerd te zijn, tot dwangarbeid veroordeeld.

De toeha peuet, die thans onmiddellijk van T. Tji hunne bevelen ontvangen, zijn:

1. T. Malim Moeda van Gampong Teungoh,
2. T. Pyah van Paja Djeumatan,
3. T. Nja Keutji van Aloeë Lim, en
4. T. Imeum Bale van Tjot, die vermoord en nog niet weder vervangen werd.

Zij voeren allen het bestuur over slechts eene meunasah, met uitzondering van den laatstgenoemde, tot wiens ressort ook die van Peutoewa Oesen van Paja Teungoh behoort.

T. Koeta Barat en T. Moeda Gantoe, respectievelijk halfbroeder en neef van den verbannen Keudjroeën, zijn naar Mbang uitgeweken,

BOELOH RAJA

Tijdens het bestuur van den Keudjroeën T. Moeda Kroeëng Baro kwam dit landschap onder de opperheerschappij van Tjoenda. Na zijn dood werd hij opgevolgd door zijn zoon oelèëbalang Asém, die in onderwerping kwam en in 1896 overleed. Daar hij geene kinderen naliet, trad daarna zijn neef Nja' Gandran, thans meer

bekend onder den naam van T. Keudjroeën Moeda of T. Moeda Mantjang, als hoofd van Boelōh Raja op; hij onderwierp zich in het begin van 1899.

Nadat hij in 1901 overleden was, werd hij opgevolgd door zijn jongeren broeder Panglima Prang Latéh, die kort daarna naar het gebergte uitweek.

Het landschap, dat thans onder het rechtstreeksch bestuur van van T. Tjiʿ Tjoenda staat, bestaat uit 5 meunasahs, die door de toeha peuet worden bestuurd.

Deze zijn:

1. Peutoewa di Kroeëng van de meunasahs Dajah en Kroeëng,
2. Peutoewa Boenthō van meunasah Barō,
3. Peutoea Lamboet van meunasah Teungōh of Meuloeweuë, en
4. Panglima Radaʿ van meunasah Mantjang.

Die sub 2 en 4 vermeld, weken naar het gebergte uit.

Koeta Radja, 22 April 1902.

XXIV. **Bajoe.**

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Bajoe wordt ten Westen begrensd door het landschap Tjoenda, ten Noorden door de in de Straat van Malakka gelegen baai van Lho Seumawè, ten Oosten door de landschappen Blang Me en Geudong en ten Zuiden door de landschappen Bloeë en Blang Mangat.

De grens van Tjoenda wordt geheel gevormd door de Kroeëng Meura'sa van hare uitmonding in zee af tot aan de plaats, waar zij links de Aloeë Awe, die een deel van de grens tusschen Blang Mangat vormt, opneemt. De Kroeëng Meura'sa, waarvan de beide oevers in den benedenloop met rizophorenbosschen bezet zijn, is eene afwatering van moeras- en sawahwater; zij ontspringt in het moeras van Madjeuroen in Blang Mangat. Alleen de monding is voor sampans bevaarbaar; echter kunnen kleine djaloers haar nog opvaren tot aan de keudè Poenteuet, tot waar ook het zeewater bij vloed nog doordringt.

Van Blang Me word Bajoe gescheiden door de Oostelijkste van de twee mondingen van de Kroeëng Seuke, eene afwatering van moeras- en sawahwater, welke zich slechts eenige honderden meters landwaarts uitstrekt en waarvan de monding door kleine sampans kan binnengevaren worden.

De Kroeëng Seuke stroomopwaarts gaande, wordt de Oosterlijke grens van Bajoe gevormd door een kleimoeras, de z. g. Kroeëng Mate, dat de Bajoe'sche gampong Oedjong Pakoee of Kroeëng Mate van de Blang Me'sche gampong Samoedra scheidt, en verder door eene ongeveer in zuidelijke richting door de sawah loopende lijn, over het heilige graf van T. Radja Ahmat, tusschen de Bajoe'sche gampong Mantjang en de Geudo'sche gampong Blang Prya.

De gampong Mantjang is de zuidelijkste van het geheele landschap Bloee.

De grens van Blang Mangat is tegenwoordig eene geheel door de sawah loopende lijn ten noorden van de onder laatstgenoemd landschap ressorteerende gampongs Blang Mangat, Blang Awe, Blang Mane en Poenteuet. Volgens den vroeger door den Soeltan van Atjeh aan een der vroegere oelèëbalangs van Bajoe geschonken giftbrief zou destijds dit landschap zich zuidwaarts uitgestrekt hebben tot aan Boeloh, terwijl daarentegen de sarakata van den oelèëbalang van Blang Mangat als de Noordelijke grens van zijn gebied de zeestrook aanwees, tot waar nog met sleepnetten gevischt kon worden. In de naar aanleiding daarvan ontstane grensgeschillen kwam eene pauze, toen T. Bentara Blakaj van Blang Mangat in het huwelijk trad met Tjoet Ti Hawa, dochter van Keudjroeën Poho van Bajoe, en schoonvader en schoonzoon het geschil in der minne schikten door gezamenlijk de keudè Poenteuet te bouwen. Later ontbrandde echter de strijd opnieuw met het resultaat, dat de beide hoofden een gedeelte van hunne ingevolge hunne giftbrieven gemaakte aanspraken moesten opgeven, zoodat tegenwoordig noch Bajoe zich tot Boeloh, noch Blang Mangat zich tot aan de zee uitstrekt. De keudè Poenteuet ressorteert thans onder Blang Mangat.

Behalve de Kroeëngs Meuraksa en Seuke vindt men in Bajoe nog de Kroeëng Lantjo, een weinig boven hare monding ook wel Aloee Ije Itam genoemd. Ook zij is niet meer dan eene afwatering van een moeras, waarin zich het overtollige water van de omliggende sawahs ontlast. Bij vloed kan hare monding door sampans binnengevaren worden.

Bajoe is een klein vlak land, dat zich op de grens met Bloee het verst, d. w. z. ± 3 K.M. landwaarts in, uitstrekt. Door de vele met Geudōng en Peusangan gevoerde oorlogen heeft het zeer veel geleden. Vele personen weken dientengevolge naar de Oostkust uit, doch hoewel na 1892, toen eene periode van betrekkelijke rust intrad, lang niet alle uitgewekenen naar hun land terugkeerden,

is de vroegere welvaart grootendeels teruggekeerd, en is het landschap thans zoo dicht bevolkt, dat bij de registratie, die dank zij de medewerking der hoofden geen noemenswaardig volksverloop tengevolge had, aan de mannelijke besneden bevolking 1211 passen konden uitgereikt worden.

Het landschap bevat twee keudè's, namelijk de keudè Meura'sa en de keudè Bajoe, vanwaar de uitvoerproducten door de koewala's Meura'sa en Lantjo naar Lho Seumawè vervoerd worden. Het voornaamste uitvoerproduct is pinang.

Naast de pinangteelt zijn de voornaamste middelen van bestaan de rijstcultuur en de vischvangst.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

Dezelfde T. Bentara Bajoe, die tijdens onze komst in Atjeh het gezag over het landschap Bajoe in handen had, voert thans daarover nog het bestuur. Hij is nu reeds een oud man, die zich nog maar weinig meer met bestuurszaken inlaat, doch de behandeling dier aangelegenheden overlaat aan zijn flinken zoon en vermoedelijken opvolger T. Banta Moeda.

Reeds in het begin van den Atjehoorlog onderwierp T. Bentara Bajoe zich aan ons gezag, en toen in 1878 onze troepen tegen Geudong oprukten, konden zij zich over Bajoe's grondgebied bewegen, zonder daar vijandelijkheden te ondervinden. In Juni 1880 maakte hij voor het eerst zijne opwachting bij den Gouverneur te Koeta-Radja, na den 16den Februari t. v. door de Regeering met den titel van T. Bentara Tjoet als oelèëbalang over zijn landschap erkend te zijn.

In het einde van 1882 nam hij aan den door Tjoenda, Nisam, Sawang en Gloempang Doewa tegen Peusangan gevoerden strijd deel, en hielp T. Tji Peusangan naar diens eigen gebied terug te drijven.

Een half jaar later bevond hij zich met Blang Mangat in oorlog. Toen hij met T. Tji' Tjoenda tegen dat staatje was opgetrokken, viel in Juni 1883 Geudōng onverwachts in Bajoe, welks hoofd zich daardoor genoodzaakt zag zich tegen zijn nieuwen vijand te keeren. Deze oorlog, waarin Bajoe later gesteund werd door Gloempang Doewa, Sawang, Nisam, Tjoenda, Blang Me en Keureutòë, die van bestuurswege van geweren en munitie voorzien werden, duurde, met een tusschenpooze van enkele maanden rust, tot Augustus 1884, toen T. Radja Itam van Geudōng in onderwerping kwam.

Nadat kort daarna onze vestiging te Lho' Seumawè opgeheven was, opende Geudōng in October 1885, in vereeniging met Peusangan, de vijandelijkheden opnieuw met het gevolg, dat T. Bentara Bajoe zich genoodzaakt zag met een gedeelte zijner bevolking naar Lho' Seumawè te vluchten en naar Idi uit te wijken, waar hij gevestigd bleef tot 1892, toen hij den 4den November door den Resident in commissie G. A. Scherer in het gezag over zijn landschap hersteld werd.

Na T. Bentara Bajoe's vlucht waren zijne beide bloedverwanten T. Teugoh Anting en T. Moeda Bramat door Geudōng met het bestuur over het landschap belast.

Toen echter laatstgenoemde oneenigheden kreeg met T. Teungoh Anting, week ook hij naar de Oostkust uit, zoodat deze alleen als bestuurder van Bajoe overbleef. In 1892 moest hij weder van zijn gezag afstand doen, doch ter voorkoming van latere geschillen en ter regeling zijner positie werd hem door T. Bentara Bajoe, bij eene ten overstaan van het bestuur gesloten overeenkomst, de gampong Blang Rimoeëng ter besturing afgestaan.

Zijne verhouding tot T. Bentara Bajoe bleef natuurlijk verre van vriendschappelijk. In eenige tusschen hen ontstane geschillen vond hij in September 1898 aanleiding, het bestuur schriftelijk mede te deelen, dat hij van het bestuur over Blang Rimoeëng verder afzag, en die gampong derhalve aan het Gouvernement teruggaf; hij zelf week uit naar Geudōng naar zijn schoonzoon T. Radja Meugkoeta, in wiens omgeving hij zich ook thans nog wel zal ophouden.

Ook na 1892 bleef de verhouding van Bajoe tot Geudōng gespannen. Wel had zich omstreeks 1890 T. Banta Moeda verloofd met eene dochter van T. Radja Itam van Geudōng, doch deze verloving was tot stand gebracht door den vorigen Mahradja van Lho' Seumawè, ten einde daardoor voor T Banta Moeda van Geudōng vergunning te erlangen, van de Oostkust, waarheen hij in 1885 met zijn vader gevlucht was, naar Bajoe terug te keeren. Na 1892 wilde echter de bruidegom van een huwelijk niets meer weten, hoewel van Geudōng'sche zijde nog wel af en toe op de tot standkoming daarvan wordt aangedrongen.

Tot een oorlog met Geudōng kwam het niet meer, hoewel eenige jaren geleden nog het uitbreken daarvan wel voortdurend door Bajoe gevreesd werd, en het behalve het landschap van T. Hakem Kroeëng ook weer Bajoe geweest is, dat nog in de laatste jaren het

meest van de zich moslemin noemende, grootendeels uit Geudōngers bestaande rooverbenden van T. Radja Meungkoeta te lijden heeft gehad.

Aan de zijde der z. g. verbonden oelèëbalangs nam Bajoe in 1895 deel aan den veldtocht tegen Boeloh Blang Ara, in 1897 aan het verdrijven eener vijandelijke bende te Bada Teungoh tusschen de Koewala's Blang Lantjang en Mamplam, en in 1898 aan den strijd in Blan Panjang tegen Peusangan.

Tengevolge van de herhaaldelijk gevoerde oorlogen, die uit den aard der zaak steeds met brandstichting, roof en vernieling gepaard gingen, heeft Bajoe veel te lijden gehad. De betrekkelijke rust na 1892 is het landschap, dat zich reeds weder voor een groot gedeelte uit den staat van verval heeft opgeheven, zeer ten goede gekomen.

In het bestuur over zijn landschap wordt de oelèëbalang ter zijde gestaan door een aantal peutoewa's, onder wie de toeha peuet de voornaamste zijn; deze zijn:

1. T. Nja Boegih van Poelo,
2. T. Ben Dagang van Koelam Gadjah,
3. T. Intan van Meunasah Me, en
4. Keutjiʿ Moʿmin van Meuraʿsa.

De keudè Bajoe wordt bestuurd door vier door T. Bentara Bajoe aangewezen keudèbewoners, die mede den titel van toeha peuet dragen; de keudè Meuraʿsa staat onder het bestuur van een sjahbandar.

Koeta-Radja, 20 April 1902.

XXV. Geudong.

In het jaar 1271 der Hedjrah werd de oelèëbalang van het landschap Geudong, T. Nja Keudjroeën, door den toenmaligen Soeltan van Atjèh met eene sarakata begiftigd, waarin hij niet alleen als hoofd over zijn eigen landschap, doch onder de suprematie van den Mahradja van Lhōʿ Seumawè, ook tot opperheer over de overige staatjes der Pasèstreek erkend werd. Mag men de beweringen van de hoofden van Geudōng gelooven, dan zou zulks niets anders dan eene bevestiging van den bestaanden toestand geweest zijn, hetgeen evenwel door de hoofden der andere landschappen ontkend wordt. Hoe zulks ook moge zijn, noch van de suprematie van Lhōʿ Seumawè, noch van die van Geudōng is tot op den huidigen dag iets overgebleven, zoodat door ons ieder staatje in de Pasèstreek als onafhankelijk beschouwd wordt.

Volgens de sarakata zouden de 9 staatjes der Pasèstreek zijn:

1. Kroeëng Pasè (Geudōng).
2. Bloeë.
3. Bajoe.
4. Blang Mongat.
5. Soengòë Koeroʼ (Samokoeröʼ).
6. Hokém Kroeëng.
7. Moeliëng (Keureutòë).
8. Kroeëng Peutòë (Peutòë).
9. Seumatang Koeli (Matang Koeli).

Volgens de in Groot Atjèh en Pidië heerschende begrippen omtrent het woord Pasè in algemeenen zin, dient men daaronder de geheele landstreek tusschen Peusangan en de Kroeëng Djamboe Ajé te verstaan.

Genoemden T. Nja Keudjroeën vonden wij tijdens het begin van den Atjèhoorlog aan het bestuur. Hij en zijne bevolking waren ons vijandig gezind, en namen o. a. deel aan de vijandelijkheden te Idi in Mei 1878, hetgeen den Gouverneur en Militairen Bevelhebber deed besluiten eene expeditie naar Geudōng uit te rusten. Van 3 tot 22 Juni werd in dat landschap geageerd met het gevolg, dat den vijand belangrijke verliezen werden toegebracht, dat T. Nja Keudjroeën afstand van het bestuur deed, en dat zijn tweede zoon T. Béntara Peukan, die in onderwerping kwam, door ons tot oelèëbalang van Geudōng werd aangesteld.

De hierdoor in het leven geroepen toestand was slechts schijn. T. Béntara Peukan, later meer bekend onder den naam van T. Radja Itam, had niet 't minste in te brengen en zijn vader, die toch nog alle gezag in handen hield, was ons zoo mogelijk nog vijandiger gezind dan te voren.

Met zijne buren Bajoe en Blang Mé, welker oelèëbalangs zich aan ons gezag hadden onderworpen, leefde hij in voortdurenden onmin. Na reeds in 1883 die beide landschappen beoorloogd te hebben, opende hij in Januari 1884 de vijandelijkheden tegen Bajoe opnieuw, welk landschap spoedig gesteund werd door Sawang, Nisam, Tjoenda, Blang Mé en Keureutòë, in welk feit T. Radja Itam, nadat kort na het begin der vijandelijkheden T. Njo Kendjroeën overleden was, aanleiding vond, opnieuw zijne onderwerping aan te bieden en vrede te vragen.

Toen echter bleek, dat Geudōng met dit aanbod niet anders beoogde dan tijd te winnen, ten einde zich van de geleden ver-

liezen te herstellen, werd de oorlog hervat en werden de verbonden oelèëbalangs door het bestuur van munitie voorzien.

Zonder dat het aan eene der beide partijen gelukt was, der andere een beslissend nadeel toe te brengen, kwam in Augustus 1884 door bemiddeling van den Mahradja van Lhō' Seumawè, die successievelijk met twee zusters van T. Radja Itam gehuwd was, en van T. Tji Peusangan, de vrede tot stand, en kwam T. Radja Itam zijne opwachting te Lhō' Seumawè maken.

Nadat in October 1884 onze vestiging alhier was opgeheven en T. Tji Peusangan de wapens had opgevat tegen zijne vijanden van Gloempang Doewa, Sawang en Nisam, achtte ook Geudong het gunstige oogenblik aangebroken, om zich op Bajoe en Tjoenda te wreken. In October 1885 viel hij hen aan met het gevolg, dat de hoofden en bevolking der beide landschappen naar Lhō' Seumawè vluchtten en van daar naar Keureutòë in Idi uitweken.

Eerst in 1892 werden de hoofden van Tjoenda en Bajoe door ons in het gezag over hunne landschappen hersteld.

Na den dood van T. Nja Keudjroeën was zijn oudste zoon T. Lòtan als oelèëbalang van Geudong opgevolgd.

Daar deze een eed gezworen had zich nooit aan het Gouvernement te zullen onderwerpen, was dus ten opzichte van ons dezelfde toestand als tijdens het bestuur van zijn vader blijven bestaan. T. Lòtan was in de oogen der bevolking de „Imeum Tji"; T. Radja Itam diende slechts om de aanrakingen met het bestuur te onderhouden, wanneer Geudōng daarbij voordeel meende te hebben.

Vermoedelijk met het doel om de blokkade minder streng op zich toegepast te zien en af en toe licenties tot in- en uitvoer te bekomen, wendden de toeha peuët zich in 1890 tot het bestuur met het voorstel om T. Lòtan van het gezag te ontzetten. Nadat hun geantwoord was, dat hun voorstel dan alleen in overweging genomen zou worden wanneer T. Lòtan vrijwillig afstand deed, legde deze werkelijk in Mei 1891 eene schriftelijke verklaring af, waarbij hij het bestuur overdroeg op zijn broeder T. Radja Itam. Deze maakte in Augustus d. a v. zijne opwachting bij den Gouverneur te Koeta Radja, doch alvorens tot zijne aanstelling over te gaan, wenschte deze dat alsnog een nader onderzoek zou worden ingesteld, of de door T. Lòtan gedane afstand werkelijk geheel vrijwillig had plaats gehad.

Op grond van de overweging, dat de afstand van Geudōng tot

Lho' Seumawè niet meer dan 2 uren gaans is; dat het aantal weerbare mannen, die als zeer strijdhaftig bekend staan, er ± 2500 bedraagt, zoodat Geudōng bij eene vijandige stemming ons te Lho' Seumawè moeite genoeg zou kunnen veroorzaken; dat de verhouding tusschen de z.g. verbonden oelèëbalangs en Geudōng in den laatsten tijd vrij goed was, zoodat wij op hunne medewerking tegen Geudōng niet zouden mogen rekenen, en dat het derhalve van het hoogste belang voor ons was met Geudōng op een goeden voet te verkeeren, werd T. Radja Itam den 29sten Mei 1893 te Koeta Radja plechtig beëedigd en geinstalleerd als oelèëbalang van Geudōng.

Eene feitelijke verandering in den toestand kwam hierdoor niet tot stand. Evenmin als vroeger had T. Radja Itam, die geregeld zijn hasilaandeel te Lho' Seumawè in ontvangst kwam of liet nemen, iets in zijn oelèëbalangschap in te brengen; Geudōng was en bleef ons vijandig gezind. Hoofden en bevolking gaven daarvan bij verschillende gelegenheden blijk, o. a. in 1895 door deel te nemen aan den aanval op het scheepvaartétablissement en het verbranden van de Chineesche kamp aldaar; in 1897 door te Bada Teungòh tusschen de Koewala's Mamplam en Blang Lantjang versterkingen op te werpen en van het zeestrand voorbijvarende stoomschepen te beschieten; in 1898 door in Geudōng een verblijfplaats te verleenen aan Toewankoe Mahmoet en door in grooten getale deel te nemen aan de Tapabeweging ter Oostkust, enz.

Met het doel, in dezen door en door ongezonden toestand klaarheid te brengen, liet de Civiele en Militaire Gouverneur, toen deze zich in September 1898 met eene voor Peusangan bestemde troepenmacht te Lhō' Seumawé bevond, T. Radja Itam weten, dat hij zich ter bespreking van de aangelegenheden van zijn landschap met zijne ondergeschikte hoofden binnen tien dagen te Lhō' Seumawè moest komen melden. Zooals te verwachten was, voldeed hij aan deze oproeping niet, voorgevende, dat bijna al zijne ondergeschikte hoofden ziek waren.

Na afloop van de excursie naar Peusangan keerde de Civiele en Militaire Gouverneur zich tegen Geudōng, waar een hevige tegenstand geboden werd, weshalve aan Geudōng eene boete van 10000 dollars werd opgelegd. Door het aanhouden van het hasilaandeel der hoofden en door het treffen van eene oorlogsbelasting op de in- en uitvoerartikelen werd deze boete geind. T. Radja Itam, die aan het verzet persoonlijk deel nam, sneuvelde daarbij

Met het oog op het naderend regenseizoen en de noodzakelijkheid

om de Javatroepen, die aan de Pidië-expeditie hadden deelgenomen, daarheen terug te zenden, moesten de operatiën in de Pasèstreek in 1898 gestaakt worden, doch met het voornemen haar in het droge seizoen van het volgend jaar weer te hervatten.

In Geudōng bereidde men zich intusschen weer op tegenstand voor. Wel liepen er geruchten, dat van de broeders van T. Lòtan zich T. Radja Moeda en T. Moehamat Alibasja, die met eene nicht van Panglima Pò Lèm gehuwd is en zich gewoonlijk in Groot-Atjèh in diens gevolg bevond, bij aankomst der troepen in Geudong onmiddellijk bij den Civielen en Militairen Gouverneur zouden komen melden en dat zij door hunne goede gezindheid het verzet zouden weten te beletten, doch mocht zulks al in hunne bedoeling gelegen hebben, tegen hun van eene andere gezindheid zijnde broeders T. Lòtan en T. Radja Meungkoeta bleken zij dan toch niet opgewassen. Met een zich T. Tapa Moeda noemenden bedrieger bood laatstgenoemde onzen naar Geudōng oprukkenden troepen bij aankomst aldaar den 21sten Juni 1899 een scherp verzet, dat eerst gefnuikt was, toen de meuseugit, die met met ware doodsverachting door de Gajo's van T. Tapa verdedigd werd. genomen was. De z g. T. Tapa Moeda sneuvelde daarbij.

Den 3den Juli kwam T. Radja Moeda in onderwerping, welk voorbeeld eenige maanden later door T. Moehamat Alibasja gevolgd werd.

Daar T. Lòtan, het rechtmatige en wettige hoofd, nog steeds vijandig was, werd T. Radja Moeda tijdelijk met het bestuur over het noordelijk gedeelte van Geudōng belast met bepaling, dat hij geen aanspraak op een aandeel in de hasil zou kunnen maken, en aan het landschap Geudōng eene van in- en uitvoerproducten te heffen oorlogsbelasting bleef opgelegd, zoolang het inlandsch bestuur in Geudōng niet ten genoege van het bestuur zou zijn geregeld.

In de eerste maanden na de beeindiging der expeditie in September 1899 bleef het in Geudōng rustig. Wel hielden T. Lòtan en T. Radja Meungkoeta zich nog in de bovenstreken op, en beschoten zij af en toe onze patrouilles, doch in de benedenstreken vertoonden zij zich niet, was de bevolking in de gampong teruggekeerd en werden geene vijandelijkheden ondervonden.

De komst van den Pretendent-Soeltan in de Pasèstreek in December 1899 bracht hierin echter verandering. Zijne benden onder Moeda Pahlawan, Pang Asan, Pang Kilat, Pang Ali, Pang Woet e. a. kwamen in de benedenstreken in vereeniging met benden van T. Radja Meungkoeta, roofden en plunderden waar zich de gelegen-

heid daartoe aanbood, verbrandden de nog geen jaar te voren door ons over de Pasèrivier geslagen hangbrug en pleegden overal, waar zich onze troepen vertoonden, vijandelijkheden.

Toen evenwel de Pretendent-Soeltan in de laatste dagen van Juni 1900 de Pasèstreek weer moest verlaten, werd de toestand wel minder ongunstig, doch liet hij toch nog veel te wenschen over. Zoolang Geudōng door onze troepen bezet is, wordt van geen enkelen vijand of roover eenige overlast ondervonden, tenzij in de bovenstreken, waar trouwens het verzet ook niet noemenswaard genoemd mag worden; doch ternauwernood hebben de troepen de hielen gelicht of de rooverbenden van T. Radja Meungkoeta maken het de bevolking, voornamelijk die der omliggende landschappen, weer lastig en vernielen zij de door ons gebouwde bruggen, waarvoor aan de Pasèstreek al eens eene boete van 12000 dollars werd opgelegd. In hoeverre T. Radja Moeda en T. Moehamat Alibasja geoordeeld moeten worden in staat te zijn, de benedenstreken van vijandelijke roovers gezuiverd te houden, is eene moeielijk te beantwoorden vraag.

Aan den eenen kant kunnen zij jegens die z. g. moslemins niet te streng optreden, om reden zij op hunne onderhoorige bevolking, waarvan de groote hoop ons een slecht hart toedraagt, niet kunnen staat maken, terwijl zij aan den anderen kant door ons daartoe gedwongen worden. Blijkbaar is hun streven daarop gericht, oogenschijnlijk zooveel mogelijk aan de eischen van beide partijen te voldoen en zich daardoor geen van beide tot volkomen vijand te maken. Eerst wanneer het aan onze troepen zal gelukt zijn T. Radja Meungkoeta, bij wien zich voortdurend personen uit Beneden-Geudōng aansluiten, in handen te krijgen, of te noodzaken naar elders uit te wijken, zullen de toestanden in Geudōng in die mate kunnen veranderen, dat zij gunstig genoemd zullen kunnen worden.

In tegenstelling met T. Radja Meungkoeta, die zich na afloop zijner strooptochten telkens naar het in het heuvel- en boschterrein gelegen Aloeë Ngàm terugtrekt, doet T. Lòtan, de eigenlijke T. Tji, nooit van zich spreken. Mag men de berichten gelooven, dan zou hij zich naar Lingga in de Gajò-landen begeven hebben, om daar ongestoord een godsdienstig leven te kunnen leiden; in ieder geval oefent hij in den laatsten tijd op den gang van zaken geen invloed uit.

Onder de bevelen van den oelèëbalang wordt in Geudōng het bestuur over de bevolking uitgeoefend door de toeha peuët en de toeha lapan, van welke eerstgenoemde, als zijnde hunne instelling

van ouderen datum, de voornaamste zijn. Zij zijn van elkander onafhankelijk en ressorteeren alle rechtstreeks onder den oelèëbalang. Aan hen zijn de peutoewa's of hoofden der meunasah's weder ondergeschikt.

De toeha peuët zijn:

1. T. Nja Banta van Tanjàng Aran.

2. T. Keudjroeën Moeda van Meunasah Mantjang.

3. T. Panglima Moeda van Tanjong Meuseugit. Deze is echter eenigen tijd geleden gestorven, en wegens den onrustigen toestand nog niet vervangen.

4. T. Béntara Blang van Blang Kaboe, die evenwel veelal in zijne pepertuinen in Simpang Aneuh ter Oostkust verblijf houdt en zich dan tijdelijk door zijn jongeren broeder T. Nja Bajo doet vervangen. Hun halve broeder T. Bohroen, die evenals zij T. Toepang Blang Kaboe tot vader had, doch uit een andere moeder geboren was, was een bekend bendehoofd, die in de Idische onlusten in 1878 reeds een rol speelde, en in 1898 tegelijk met T. Radja Itam sneuvelde.

T. Toepang Blang Kaboe was vroeger geen Toeha peuët en T. Bentara Blang in den beginne ook niet. Hij werd echter als zoodanig aangesteld ter vervanging van T. Moeda Angkasah van Kitòë, die met den oelèëbalang van Geunong oneenigheden kreeg en later slechts tot de toeha lapan gerekend werd te behooren.

De toeha lapan zijn:

I. T. Njo Teumgòh Bajè van Rantò. Vroeger ressorteerden hieronder ook Blang Reuma en Saroh Moba, doch sinds T. Lòtan en T. Radja Meunkoeta na de expeditie van 1898 eerstgenoemde gampong tot hunne verblijfplaats gekozen hadden, namen de peutoewa's van beide gampongs, respectievelijk Nja Oema en Peutoewa Solèh, eene zelfstandige positie in, en gingen zij er toe over zich als rechtstreeks aan den oelèëbalang ondergeschikt te beschouwen.

2. T. Moeda Angkasah van Kitòë, vroeger toeha-peuët.

3. Nabab van Tanjong Awi.

4. Nja Oema van Tanjong Reungkam.

5. Nja Amat van Tanjong Hagoe. Hieronder behoorde vroeger ook Paja Oeleuë, doch de peutoewa van die gampong wist zich evenals die van Blang Reuma en Saroh Moba eene zelfstandige positie te verwerven.

6. Bén Oeròë van Tanjong Madan.

7. Nja Bramat van Tanjong Baroh.

8. T. Moet van Blang Prija.

Behalve Blang Reuma, Saroh Moba en Paja Oeleuë bevinden zich in Geudong nog een viertal gampongs, waarvan de hoofden noch aan de toeha peuët, noch aan de toeha lapan ondergeschikt zijn, om reden zij bloedverwanten of leden van de oelèëbalangs-familie en z. g. n. bibeuëh of vrijheerlijk zijn.

Deze zijn:

1. T. Tjoet Moehamat van Paja Teureubang, jongere broeder van wijlen T. Tji Nja Keudjroeën. Daar hij reeds te oud is om zich nog met bestuurszaken te bemoeien, geschiedde zulks in de laatste jaren door T. Moeda Bramat, oudere broeder van zijne overledene vrouw Tjoet Léjhan.

2. T. Moeda Bolè van Tanjong Roeneug, wiens zoon T. Banta Tjoet onlangs, terwijl hij van Oelèë Meurija in Samakoerö eene patrouille beschoot, door een onzer kogels in de dij gewond werd.

3. T. Abaih van Tanjong Kling.

4. T. Adé van Oelèë Blang.

Ook de keudè Geudong ressorteert onmiddellijk onder den oelèëbalang, thans onder T. Radja Moeda, die in het bestuur over de keudè wordt bijgestaan door een Sjahbanda en een haréja.

Van de bovengenoemde hoofden bevinden allen van de ten Zuiden van Tanjong Awé gelegen gampongs zich bij den vijand, terwijl van de benoorden Tanjong Meuseugit gelegen gampongs de meeste hoofden in onderwerping zijn. Hunne goede gezindheid laat echter, zooals boven reeds werd medegedeeld, nog veel te wenschen over.

De kadli van Geudōng is T. Meunasoh Boeloh, een oelama van niet zeer veel gezag. Een andere oelama is T. Hadji di Blang, beide wonen in Beneden-Geudōng.

Koeta-Radja, den 29sten Maart 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag 1902.

Daar T. Radja Moeda het bestuur tegenwerkt in zijn streven om tot een rustigen en ordelijken staat van zaken te geraken, werd hij in Febr. 1901 gearresteerd. Zijn jongere broeder T. Moehamat Alibasjah werd tijdelijk met het bestuur belast, maar week weldra uit, echter zonder zich met vijandelijkheden in te laten.

In Januari 1902 kreeg T. Radja Moeda vergunning, na storting van eene waarborgsom, naar zijn land terug te keeren.

XXVI. Simpang Oelém.

Het landschap Simpang Oelém, het noordelijkste van de onderafdeeling Idi, bestaat uit twee gedeelten, waarvan het eene en belangrijkste een driehoek vormt met de Arakoendoer-rivier, de Djambo Ajé-rivier en de zee als zijden; het andere strekt zich ten zuiden van dit gedeelte uit tot de Gajōlanden.

Het landschap is van eenige beteekenis geworden na de komst van zekeren T Moeda Nja Malim, een Atjèher afkomstig uit de XXVI Moekims, die zich naar de Oostkust van Atjeh begaf, ten einde peperaanplantingen aan te leggen.

Hij landde omstreeks het jaar 1860 bij de Koeala Simpang Oelém, begon spoedig gronden in cultuur te brengen, had hiermede succes en wist, energiek als hij was, na zijn huwelijk met de dochter van het kamponghoofd van Lho Nibong, spoedig het bestuur over het landschap in handen te krijgen Tengevolge van den krijg in Groot-Atjèh nam het zielental der bevolking snel toe, aangezien vele inwoners van de XXVI Moekims uitweken, en zich in Simpang Oelém vestigden.

Deze T. Moeda Nja Malim, was 't, dien ons Gouvernement daar als oelèëbalang aantrof, toen de betrekkingen met Simpang Oelém geopend werden.

Vriendschappelijk waren die geenszins en het slot was dan ook dat T. Moeda Nja Malim na eene expeditie, waarbij de voornaamste plaatsen van het landschap veroverd werden, vervallen verklaard moest worden, en op onzen last opgevolgd werd door T. Moeda Lamkoeta, een der Peutoeha-Ampat, maar overigens een onbeteekenend man (1876).

Geruimen tijd bleef T. Moeda Nja Malim daarna nog onrust stoken, totdat hij ten slotte gedwongen werd het land te verlaten. Na de opheffing onzer militaire versterkingen in Simpang Oelém en den dood van T. Moeda Nja Malim bleven diens zoon T. Moeda Oesoeih en T. Moehamat Hanafia, die na al het gebeurde het Gouvernement natuurlijk minder goed gezind waren, heulen met alle kwade elementen. Rechtstreeksch kwaad deden zij ons wel niet, vooral omdat nòch ambtenaren, nòch militairen ooit het landschap bezochten; maar wang-sabé-inners, roovers van geweren en van vaartuigen vonden steeds een veilige wijkplaats in Simpang Oelém en slechts een zeer enkele maal gelukte het door bedreiging met dwangmaatregelen der scheepvaartregeling een gedeelte van de in

Simpang Oelém in veiligheid gebrachte en door roof verkregene goederen terug te krijgen. Telkens en telkens bleek de onmacht van den door ons erkenden radja, aan wien tegen wil en dank de onmogelijke taak was opgedragen een landschap te besturen, waarvan alle inwoners hem als usurpator beschouwden, terwijl de zoons van het laatste wettige hoofd op de Keudè Simpang Oelém woonden en alles te vertellen hadden.

Toen in 1893 het stoomschip "Rajah Kongsi Atjèh" nabij Diamantpunt was afgeloopen, vonden de roovers met hun buit en gevangenen alweer een veilige schuilplaats bij de beide bovengenoemde broeders, en toen het bestuur in het oneindige en altijd door vruchteloos bij T. Moeda Lamkoera aandrong op terugzending der gevangen gehouden passagiers, begon het dezen eindelijk te vervelen, en deed hij afstand van het bestuur over Simpang Oelém.

Het was nu voor iedereen duidelijk, dat men niet maar willekeurig iemand tot hoofd van dat landschap kon aanstellen. Wilde men daar een toestand van rust en orde voorbereiden, waarbij het Gouvernement daadwerkelijk wat te zeggen zou hebben, dan was de eenige goede oplossing om den door de adat en door alle inwoners aangewezen man als oelèëbalang te erkennen, en dat was T. Moeda Nja Malim's oudste zoon T. Moeda Oesoeih. Van zijn kant begreep deze ook niet te lang te moeten blijven volharden bij zijne vijandige houding, waarom hij als bewijs van toenadering de nog gevangen gehouden passagiers van het stoomschip "Rajah" naar Idi terugzond. Het gevolg hiervan was dan ook, dat hij na eenige onderhandelingen door het bestuur als oelèëbalang van Simpang Oelém erkend en als zoodanig in 1895 te Koeta-Radja plechtig geinstalleerd werd.

Zijn half-broeder T. Moehamat Hanafia wilde voorloopig nog niets met het Gouvernement te maken hebben en vestigde zich te Lhoᶜ Nibong. Nadat zijn vestiging aldaar in 1898 was vernield, trok hij zich in de Paséstreek terug, waar hem door onze militaire excursie's in 1899 en 1900 niet veel rust werd gelaten; toen hij daarop ook met den Pretendent-Soeltan persoonlijk onaangenaamheden kreeg, onderwierp hij zich aan het bestuur in Mei 1900.

De in 1895 door T. Moeda Oesoeih beëedigde verklaring in 18 artikelen, regelende zijne verhouding tot het Gouvernement, werd evenals de verklaringen der andere oelèëbalangs vervangen door eene korte verklaring, waarbij T. Moeda Oesoeih den titel van Hoofd of Oelèëbalang kreeg en beloofde alle bevelen van het bestuur te zullen opvolgen.

Deze verklaring werd door hem op 28 September 1899 geteekend en beëedigd. De hoop, dat T. Moeda Oesoeih het landschap tot rust en orde zou brengen is ten volle vervuld. Vijandige elementen duldt hij in zijn landschap niet, evenmin als opiumschuivers; voor aanleg en onderhoud van wegen, erven en tuinen zorgt hij beter dan eenig ander oelèëbalang ter Oostkust, en dat hij van zijn volk wat gedaan kan krijgen, wordt bewezen door het feit, dat zijne onderhoorigen zonder tegenstreven een kanaal hebben gegraven tusschen de Djambo Ajé- en de Arakoendoer-rivieren, waardoor een gedeelte van het bandjirwater van eerstgenoemde rivier zich door laatstgenoemde ontlast, en een groot deel van het volmaakt vlakke land daardoor beter voor rijstcultuur geschikt gemaakt is.

Het landschap Simpang Oelém mag zich in het bezit van een grooten veestapel verheugen, de rijst en pinangcultures bloeien er zeer, die van peper daarentegen minder. De uitgestrekte peperaanplantingen van vroeger zijn gedurende de periode 1876—1894 deels verwaarloosd, deels vernield; eerst in de laatste jaren legt men zich weer wat meer op die cultuur toe.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

XXVII. Djoelōʿ Tjoet.

Het onbeteekenende landschap Djoelōʿ Tjoet wordt begrensd: ten Noorden door de Arakoendoerrivier en Tandjong Seumantōʿ, een onderhoorigheid van het landschap Blang Mè op de Noordkust, ten Oosten door de Straat Malaka, ten Zuiden door het landschap Djoelōʿ Rajeuʿ, terwijl de Westelijke grenzen onbepaald zijn.

Djoelōʿ Tjoet was oorspronkelijk een deel van het landschap Djoeloʿ Rajeuʿ; de Panglima Prang van laatstgenoemd landschap Nja Hakim had er peperaanplantingen laten aanleggen en was omstreeks 1870 door den oelèëbalang als het ware beleend met dat gedeelte van het landschap, waarmede hij, Nja Hakim, zich het meest bemoeide. Als ondernemend man maakte hij al dadelijk den band tusschen hem en zijn leenheer zoo los mogelijk, en nadat 4 November 1873 door een Marine-landingsdivisie de gampong Gloempang [door Nja Hakim gesticht] verbrand was, trok hij geheel naar Seumatang Tengah aan de Arakoendoerrivier terug en trachtte hij zich door het Gouvernement als oelèëbalang te doen erkennen. Dit ging echter niet zoo dadelijk; in de eerste plaats was de Arakoendoerrivier tengevolge van onzen strijd met Simpang Oelēm

en Tandjong Seumantòʿ geblokkeerd en kon niet ter wille van een twijfelachtigen nieuwen bondgenoot opengesteld worden, en in de tweede plaats twijfelde men wel eenigszins aan de zelfstandigheid van Djoeloʿ Tjoet.

Die twijfel werd echter ongegrond bevonden, en toen de Arakoendoer opengesteld kon worden en Panglima Prang Nja Hakim in 1876 zijn opwachting bij den Militairen en Civielen Bevelhebber van Atjeh gemaakt had, werd hij als zelfstandig oelèëbalang erkend en beëedigd.

Door zijne dochter uit te huwelijken aan het Hoofd van Idi Rajeuʿ en van dezen belangrijke geldsommen te leenen, waarvoor nieuwe peper- en notenmuskaataanplantingen werden aangelegd, wist hij zijn aanzien te verhoogen; ofschoon hij moest toestaan, dat een gedeelte van zijn hassil aan het Hoofd van Djoelōʿ Rajeuʿ werd toegekend.

In December 1898 overleed Panglima Prang Nja Hakim; zijn zoon Teukoe Arifin werd waarnemend oelèëbalang, en ofschoon hij noch door ijver, noch door verstand uitmuntte, werd hij het volgende jaar definitief als zoodanig aangesteld; door hoofden noch bevolking waren klachten tegen hem ingebracht en een geschikter candidaat, met evenveel rechten, bestond niet.

Den 28sten December 1899 onderteekende en beëedigde hij de korte verklaring van souvereiniteitserkenning en gehoorzaamheid.

Door de verbanning van den Oelèëbalang van Djoelōʿ Rajeu, Teukoe Bèntara Peukan, kort te voren, verdween elke schijn van afhankelijkheid aan dat landschap; ten overvloede werd echter bij die gelegenheid bepaald, dat geen schatting meer aan Djoelōʿ Rajeuʿ zou worden uitgekeerd.

Het landschap Djoelōʿ Tjoet voert een onbeteekenende hoeveelheid peper en wat notenmuskaat uit.

De rijstbouw, hoewel vooruitgaande, levert niet genoeg op voor de behoefte der bevolking; de veestapel is vrij groot.

Aanzienlijke hoofden of patocha's zijn er niet.

Koeta-Radja 6 October 1900.

XXVIII. Djoelōʿ Rajeuʿ.

Dit landschap, een der oudste nederzettingen van de onderafdeeling Idi, wordt begrensd ten Noorden door het landschap Djoelōʿ Tjoet, ten Oosten door de straat van Malaka, ten Zuiden door het landschap Boegeng en Bagòʿ, ten Westen door de Gajo-landen.

Oorspronkelijk bewoond door Atjehers, afkomstig uit Pasé en bestuurd door een hoofd uit Selangor (Malaka) afkomstig, bleef het land geruimen tijd ten prooi aan allerlei oorlogen en opstanden, totdat een tiental jaren vóór het begin van den Atjehoorlog een beslissende strijd werd geleverd tusschen de Hoofden van Kereutòë en Djoelōʿ, waarbij laatstgenoemd landschap, dank zij de hulp van een Panglima Prang Nja Sien, de overwinning behaalde De toenmalige Oelèëbalang van Djoelōʿ, T. Kari, was een weinig energiek man, die korten tijd na bovenomschreven gebeurtenis stierf en opgevolgd werd door Teukoe Bentara Tjoet Seutia.

Met dezen had het Gouvernement, vertegenwoordigd door den Commandant van H. M. „Timor” den luitenant ter zee 1ste klasse C. H. Bogaert, de eerste aanrakingen, die vriendschappelijk leken, maar dra gevolgd werden door het oprichten van versterkingen in Gloempang, welke men weigerde te slechten, waarna eene marinelandingsdivisie op 4 November 1873 die versterkingen nam en de gampong Gloempang verbrandde. Na nog een jaar onderhandelen erkende T. Bentara Tjoet Seutia onze suzereiniteit en kon de Nederlandsche vlag te Gloempang geheschen worden (October 1874).

Hoewel het landschap Djoelōʿ Rajeuʿ klein is en nooit veel product heeft opgeleverd, was het aanzien van Toekoe Bentara Tjoet Seutia, evenals dat van zijn zoon en opvolger (1883) Teukoe Bentara Peukan, aanzienlijk.

Op verschillende wijzen toch had eerstgenoemde oelèëbalang een aandeel in de hasil weten te krijgen van de landschappen Djoelōʿ Tjoet, Boegeng en Bagòʿ en Idi Tjoet, waarvan de beide eerste door panglima's van Djoelōʿ Rajeuʿ waren gesticht, en nu ontstond langzamerhand een toestand, die het best kan samengevat worden in de uitdrukking, dat het bestuur den Oelèëbalang van Djoelōʿ Rajeuʿ beschouwde als „Opperheer” over de zoo even genoemde drie landschappen; eene beschouwing, die onjuist was, maar jarenlang de basis, waarop door het bestuur gewerkt werd. De grootste schatting leverde de bij het landschap Bagòʿ behoorende landstreek Oelèë Gadja, en niet te verwonderen is het dat Teukoe Bentara Peukan liever de geheele hassil van dat landschap wilde hebben dan slechts een betrekkelijk kleinen cijns. Het middel om tot dit doel te geraken vond hij in het stoken van oneenigheid tusschen de Oelèë Gadjasche hoofden en den Oelèëbalang van Bagòʿ. Kon de vrede niet spoedig hersteld worden, dan achtte hij zich als „opperheer” verplicht tusschen beide te komen, soms zelfs op last van het bestuur,

en het gemakkelijst deed hij dat door de Keudè Bagòʿ te bezetten, welke keudè dientengevolge eenige malen verbrand is.

Daardoor toch had hij den afvoerweg van de Oelèë Gadjasche peper in zijn bezit en kon hij innen wat aan den oelèëbalang van Bagòʿ behoorde. Door ons zwak optreden vroeger was het uiterst moeilijk voor het bestuur om den oelèëbalang van Bagòʿ telkens weer in zijn bezit te herstellen. Twaalf jaren heeft dit bedrijf geduurd, maar toen het in 1899 wederom bleek, dat Teukoe Bentara Peukan, een voormalig hoofd van Oelèë Gadja, Teukoe Oesén, sinds eenige jaren de grootste onruststoker ter Oostkust van Atjèh, niet alleen steunde, maar in zijne koeta ontving, was de maat vol. Te Idi zijnde, werd hij gearresteerd, en bij gouvernements besluit de dato 21 November 1899 N° 25 naar Ternate verbannen. Daar hij geen zoons heeft, werd na overleg met de weinige patoeha's zijn halfbroeder Teukoe Radja Amat als oelèëbalang van Djeulōʿ Rajeu erkend, na op 23 December 1899 de korte verklaring van erkenning onzer suzereiniteit en gehoorzaamheid aan onze bevelen te hebben geteekend en beëedigd.

Tevens werd bepaald dat Djoelōʿ Tjoet, Boegéng en Bagòʿ en Idi Tjoet voortaan geen cijns meer aan Djoelōʿ Rajeuʿ zouden betalen.

Tot dusver heeft het bestuur alle reden van tevredenheid over den nieuwen oelèëbalang, die met weinig hulpmiddelen veel doet en o. a. eenige gevaarlijke sujetten uit het landschap heeft verjaagd, en een in de bovenstreken verblijvenden roover heeft overvallen en gedood. Voor wegen en cultures interesseert hij zich, en bevelen van het bestuur worden behoorlijk opgevolgd. De economische toestand van het land is overigens niet zeer gunstig. Uitvoer van peper en pinang is gering, ofschoon het laatstgenoemd gewas nog al wordt aangeplant. Ook de rijstcultuur breidt zich uit en hand aan hand daarmede de veestapel. In de bovenstreken worden eenige boschproducten verzameld.

Behalve de beide volle broeders van den oelèëbalang, met name Teukoe Radja Itam en Teukoe Adib, zijn er geen invloedrijke patoeha's.

Koeta-Radja, 29 Maart 1901.

XXIX. **Boegéng en Bagòʿ.**

Dit landschap, ingesloten tusschen Djoelòʿ Rajeuʿ ten noorden, Idi Tjoet ten zuiden, de zee ten oosten en de Gajo-landen ten westen, werd voor het eerst ontgonnen door Panglima Prang Nja

Sien, die van Djoelò^{c} Rajeu^{c} uit de gampong Boegéng stichtte. Toen deze zwerver verder naar het oosten trok, liet hij zijn zoon T. Moeda Lón als oelèëbalang achter. Vermoedelijk door het onbevaarbaar worden der Boegéngrivier, kwam later eene vestiging aan de Bagòrivier tot stand, die Boegéng weldra in vertier ver overtrof, zoodat het geheele landschap algemeen onder den naam van Bagò^{c} bekend werd. Tot den bloei van Bagò^{c} werd ook veel bijgedragen door de ontwikkeling der pepercultuur in de landstreek Oelèë Gadja, waar omstreeks 1873 de uit Pidië afkomstige T. Oesoeih, met toestemming van T. Moeda Lòn en met geld van T. Tji Idi, de eerste pepertuinen aanlegde. De hassil van die peper werd, na aftrek van een gering bedrag als rente aan T. Tji Idi, gelijkelijk verdeeld tusschen T. Moeda Lòn en T. Oesoeih. Laatstgenoemde betaalde van zijn aandeel de kleine patoeha's, terwijl T. Moeda Lòn een zeker bedrag per kojang betaalde aan den oelèëbalang van Djoelō^{c} Rajeu^{c}, waarschijnlijk bij wijze van afkoop van herhaaldelijk voorkomende en door laatstgenoemden oelèëbalang aangemoedigde clandestien vervoeren van Oelèë Gadja'sche peper over Djoelō^{c} Rajeu^{c}.

T. Oesoeih was een energiek man, en toen de Oelèë Gadja'sche peper weldra het $\frac{9}{10}$ vormde van het totale Bago'sche product, kon het niet anders of tusschen hem en zijn oelèëbalang moest een gespannen toestand ontstaan, die nog verergerd werd, toen het bestuur den Oelèëbalang van Bagò^{c} aansprakelijk stelde voor rooverijen en geweldenarijen door Oelèë Gadja'sche petoeha's en bevolking in 1883 in het Idische gepleegd. Door den dood van T. Moeda Lòn in dat jaar en zijn vervanging door zijn zoon, den nog levenden Oelèëbalang T. Béntara Moeda, bleef toen een uitbarsting achterwege.

Langzamerhand begon de groote peperproductie van Oelèë Gadja de hebzucht op te wekken van den mede in 1883 opgetreden oelèëbalang van Djoelo^{c} Rajeu^{c} Teukoe Béntara Peukan; en toen de controleur van Assen diens „aanspraken" op een deel van de Bago'sche hassil buiten allen twijfel achtte, werden eindelooze intrigues op touw gezet om T. Béntara Moeda zwart te maken en de geheele hassil aan T. Béntara Peukan over te geven. In 1888 kwam het voor het eerst tot openlijken strijd tusschen Bagò^{c} en Oelèë Gadja, waarvan Djoelō^{c}, gesteund door het bestuur, partij trok om de keudè Bagò^{c} te bezetten en dus alle voordeelen, zoowel van Bagò^{c} als van Oelèë Gadja te trekken. Eerst in Januari 1890 werd T. Béntara Moeda weder in zijn gebied hersteld. In Juni van dat jaar

trok nagenoeg de geheele Oelèë Gadja'sche bevolking op aanstoken van T. Oesoeih tegen Idi op, als straf waarvoor de woning en eenige andere bezittingen van dezen Teungkoe door militaire macht vernield werden.

Door het overlijden van T. Oesoeih in November d. a. v. werd het treffen van een beteren toestand mogelijk. T. Béntara Moeda werd eenig en alleen Oelèëbalang van Bagòʿ en Oelèë Gadja; voor laatstgenoemde landstreek werd Teukoe Oesén, neef en schoonzoon van T. Oesoeih, als gemachtigde aangesteld, en tevens werd bepaald dat Teukoe Béntara Peukan zich alleen op verzoek van T. Béntara Moeda met de aangelegenheden van diens landschap mocht bemoeien.

Eenige jaren bleef het landschap nu rustig, kleinere roof- en moordpartijen daargelaten; maar toen T. Béntara Moeda een indolent en aan opium verslaafd persoon bleek te zijn, die niet altijd betrouwbaar was, begonnen de intrigues tusschen Teukoe Béntara Peukan en Teukoe Oesén op nieuw, terwijl van bestuurswege hoe langer zoo meer de verhouding tusschen Oelèë Gadja en Bagòʿ verkeerd werd voorgesteld.

In 1897 kwam het tot eene nieuwe uitbarsting. Teukoe Oesén en Teukoe Béntara Peukan verbrandden Boegéng en Bagòʿ en belegerden T. Béntara Moeda in zijn koeta. Door de hulp van Idi, gesteund door Peurala, werd laatstgenoemde uit zijn benauwde positie ontzet, waarna Teukoe Oesén en zijn geheele aanhang uit Oelèë Gadja werden verdreven. Die landstreek werd nog eenigen tijd bezet gehouden door volk van Idi, maar toen ook dit terugtrok, was het eenige jaren vroeger bloeiende en goed bevolkte Oelèë Gadja een onbewoond land geworden, welks rijke pepertuinen totaal onbewerkt bleven liggen.

Zoolang Teukoe Oesén, die na zijne verdrijving meestal in de Pasè-streek heeft verblijf gehouden en van daaruit met zijn vriend, den roover Nja Mamat Peurala, Oelèë Gadja van tijd tot tijd bezoekt, nog leeft, zal wel niemand te vinden zijn, die de pepertuinen opnieuw wil ontginnen, ook al omdat, zooals boven reeds gezegd is, de oelèëbalang van Bagòʿ alles behalve een goed oelèëbalang is. Om eenig denkbeeld te geven hoe groot het verval is, door jarenlange oorlogen en onlusten over de landschappen Bagòʿ, Boegeng en Oelèë Gadja gekomen, moge vermeld worden dat de peperproductie in 1887 ruim 740 kojang bedroeg tegen ruim 28 in 1899.

Den 26[en] October 1899 teekende en beëedigde Teukoe Béntara

Moeda de korte verklaring van erkenning van onze suzereiniteit en gehoorzaamheid aan onze bevelen, nadat hem was medegedeeld, dat voortaan zijn landschap geheel onafhankelijk van Djoele^c Rajeu^c zou zijn, welks oelèëbalang inmiddels was gearresteerd, om kort daarna van zijn ambt vervallen verklaard en verbannen te worden.

Kota-Radja, 29 Maart 1901.

XXX. Idi Tjoet.

Dit landschap, ingesloten tusschen Bagò^c ten Noorden, Idi Rajeu^c ten Zuiden, de zee ten Oosten en de Gajōlanden ten Westen, is gesticht en eenigszins tot bloei gekomen door zekeren Panglima Prang Boegam, die er oelèëbalang was, toen het Gouvernement aanrakingen zocht met de staatjes ter Oostkust van Atjeh.

Djoelo^c Rajeu^c had dadelijk na de eerste aanrakingen met het Gouvernement betoogd, dat Idi Tjoet eene onderhoorigheid was, maar in Maart 1875 werd op laatstgenoemde plaats de Nederlandsche vlag geheschen, onder bepaling, dat de quaestie der onderhoorigheid later onderzocht zou worden.

De aanspraken van Djoelō^c Rajeu^c werden later ongegrond bevonden, maar kort daarna wist de oelèëbalang van dat rijk toch een gedeelte der hassil te krijgen.

De broeder van den oelèëbalang van Idi Tjoet, zekere Tjoet Lamba, was een gevaarlijk sujet, die nooit eenige aanraking met het Gouvernement heeft willen hebben, en om verschillende redenen in onmin leefde met Nja Boegam.

Deze laatste wilde ter bedevaart naar Mekka gaan (1876 of 1877), maar bevreesd dat zijn broer de gelegenheid zou waarnemen om den jeugdigen waarnemenden oelèëbalang van zijn gezag te berooven ten voordeele van een zijner zoons, stelde hij zijn vervanger Radja Nago onder bescherming van een oelèëbalang van Djoelo^c Rajeu^c, T. Béntara Tjoet Seutia, en beloofde dezen voor die hulp een cijns van 2.50 doller de kojang peper. Daar van deze overeenkomst nooit een schriftelijk verdrag is opgemaakt, viel het den Djoelo'schen oelèëbalang later gemakkelijk, een goedgeloovig bestuur te overtuigen, dat hij rechten als „opperheer” over Idi Tjoet kon doen gelden.

Na terugkomst van zijn bedevaart voelde Panglima Prang Nja Boegam zich te oud om zich meer met het bestuur over het landschap te bemoeien. Zonder feitelijk afstand daarvan te doen,

werden alle zaken beheerd door zijn oudsten zoon Radja Nago, den tegenwoordigen oeléëbalang.

Toen Panglima Prang Nja Boegam in 1894 overleed, was het bestuur zoo overtuigd dat Idi Tjoet eene onderhoorigheid van Djoelō[c] Rajeu[c] was, dat Radja Nago door T. Béntara Peukan benoemd werd tot Hoofd van Idi Tjoet, onder goedkeuring van het bestuur. Eene verklaring in 18 artikelen is dan ook niet door Radja Nago geteekend.

Eerst nader onderzoek heeft de bovenomschreven toedracht van zaken aan het licht gebracht, en toen T. Bentara Peukan verbannen werd, werd beslist dat de bovengenoemde cijns niet meer door Djoelō[c] Rajeu[c] behoefde opgebracht te worden. De korte verklaring van erkenning onzer souvereiniteit en gehoorzaamheid aan onze bevelen werd door Radja Nago op 25 October 1899 geteekend en beëedigd.

Radja Nago heeft, zoowel gedurende zijn regentschap als na den dood van zijn vader, in zijne familieleden onaangename en lastige onderdanen gehad. Zijn oom Tjoet Lamba werd reeds boven genoemd; tot aan zijn dood in 1899 heeft deze nooit een Europeaan willen zien; vooral in den eersten tijd onzer vestiging te Idi werden tal van moord- en roofpartijen hier door hem ontworpen of gesteund. De zoons van Tjoet Lamba, T. Amat Radja, T. Machmoed en Nja Samsari zijn niet veel beter; de laatste is eerst eenige jaren naar Bandjermasin verbannen geweest, en na terugkomst wegens tal van rooverijen tot dwangarbeid veroordeeld (1899). Radja Nago's broeder, Radja Boekit, is ook al een schavuit, die door de groote royaliteit van eerstgenoemde, die hem de helft zijner hassil afstaat, eenigszins getemd is; kleine quaesties komen nog herhaaldelijk tusschen hen voor.

Het is onnoodig te zeggen, dat bij de Idi'sche onlusten in 1889 en 1890 al die familieleden met hart en ziel de partij des vijands aanhingen, voornamelijk met het oog op den te behalen buit. De mindere patoeha's volgden voor het meerendeel hun voorbeeld. Des te meer is het in Radja Nago te waardeeren, dat hij nooit aanleiding gegeven heeft om hem van heulen met den vijand te verdenken.

De patoeha IV van Idi Tjoet, nl. Teukoe Ladang Toeha, Nja Hasan, Teukoe Paja en Nja Teungo, hebben weinig invloed; meer de Sjahbandar Nja Amin, een bedaard en fatsoenlijk man.

Radja Nago is een der weinige oelèëbalangs dezer onderafdeeling, die een goed financier en in handelszaken betrouwbaar is. Voor

hem zeer nadeelige lada-boenga-contracten in 1898 gesloten, is hij trouw nagekomen, met het gevolg, dat hij daarvoor zelfs eenige schulden heeft moeten maken.

Evenals in de meeste landschappen is de pepercultuur in zijn landschap sterk achteruitgegaan; de productie van nagenoeg 1000 kojang in 1894 is tot een derde verminderd. In de laatste jaren wordt echter veel gedaan aan uitbreiding van den aanplant.

De rijstproductie is door het vermeerderen van den aanplant veel vooruitgegaan.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XXXI. Idi Rajeuᶜ.

Het landschap Idi Rajeuᶜ is ingesloten tusschen de landschappen Idi Tjoet ten Noorden en Peudawa Rajeuᶜ ten Zuiden; de oostelijke grens wordt gevormd door de Straat van Malakka, terwijl het zich in westelijke richting tot aan de Gajō-landen uitstrekt.

Hoewel het reeds geruimen tijd, voornamelijk door visschers, bewoond geweest was, is het tijdperk van vooruitgang eerst aangebroken bij de komst van Panglima Prang Nja Sien, iemand uit Blang Me afkomstig, die reeds geruimen tijd in de tegenwoordige landschappen Djoeloᶜ en Bagoᶜ, en ook in Deli had rondgezworven, en eindelijk in Idi Rajeuᶜ peperaanplantingen begon aan te leggen. Door een lid der Soeltansfamilie, Toeankoo Oesen, werd hem eene acte van erkenning als oeleëbalang uitgereikt. Zijn zoon T. Tji bin Goetji, die hem bij zijn dood als zoodanig opvolgde, haastte zich van den Soeltan zelven een „tjap sikoereuëng" te erlangen.

Deze T. Tji, die reeds bij zijn optreden als oeleëbalang een in opkomst zijnd landschap te besturen kreeg, was het eerste Atjehsche hoofd, dat met ons bestuur aanrakingen trachtte te verkrijgen, eerst door zich schriftelijk te wenden tot den controleur van Deli, later in 1871 door mondelinge verzoeken aan Commandanten van oorlogsschepen en eindelijk in 1872 door een gezantschap te zenden naar den Resident van Riouw, telkens vragende om zijn landschap onder Nederlandsch-Indische Souvereiniteit te mogen stellen. Deze verzoeken moesten, de verhouding van Idi tot Atjeh in aanmerking nemende, geweigerd worden, maar na de mislukte eerste expeditie tegen Groot-Atjeh werd een herhaald verzoek van dezelfde strekking beantwoord door de zending van een controleur, waarna 6 Mei 1874 te Idi de Nederlandsche vlag werd geheschen en het

landschap Idi Rajeu^{c} daardoor onder onze suzereiniteit kwam.

Nadat goed- of kwaadschiks ook aanrakingen met andere landschappen ter Oostkust was verkregen, werd de noodzakelijkheid ingezien om voor de politieke aanrakingen daarmede, aldaar een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur te plaatsen, waarvoor als standplaats Idi werd uitgekozen, terwijl eene militaire bezetting voor de veiligheid zorgde. Hiermede was een groote stap gedaan voor de snelle opkomst van het landschap.

De verwachtingen, die men algemeen koesterde, zoowel omtrent de vruchtbaarheid van den bodem als van de veiligheid van personen en goederen, deden zelfs zeer spoedig na onze eerste vestiging eene op Europeesche wijze beheerde tabaks-onderneming in het binnenland vestigen, die helaas na kort bestaan, moest gesloten worden. Het bleek toen, dat de veiligheid nog niet zoo groot was, als men geloofd en gehoopt had.

Intusschen begonnen de door Panglima Prang Nja Sien aangelegde peper-aanplantingen rijke vruchten af te werpen, en T. Tji was zoo verstandig, een belangrijk deel van zijn daaruit verkregen inkomsten te besteden aan uitbreiding dier aanplantingen; bij zijn dood in 1892 bedroeg de jaarlijksche productie van peper alleen uit het landschap Idi Rajeu^{c} ongeveer 3000 kojang d. i. ruim 60000 picol Die belangrijke uitvoer had een evenredige invoer ten gevolge; de wel niet groote, maar toch bij andere kustlandschappen gunstig afstekende veiligheid en rechtszekerheid hadden de vestiging van Chineesche en andere handelaren tengevolge; en toen in 1883 of 1884 voor de Oostkust van Atjeh een regeling werd getroffen en uitgevoerd, waarbij Idi de eenige haven werd, waar stoomschepen mochten laden en lossen, eene regeling, die in 1892 onder den naam van „scheepvaartregeling" wettig gesanctionneerd werd, werd Idi het middelpunt van den geheelen handel op de Oostkust van Atjeh en daarmede verreweg de gewichtigste plaats.

Het spreekt van zelf, dat deze welvaart spoedig de afgunst opwekte van naburige hoofden, en verschillende omstandigheden werkten mede om het landschap Idi eenige malen tot het terrein van niet onbelangrijke onlusten te maken. Kleine Atjehsche oorlogen, ja zelfs aanvallen op onze militaire versterking, hadden reeds meermalen plaats gehad, maar in 1889 en in 1890 namen die onlusten grootere afmetingen aan. Benden uit de ten noorden en ten zuiden van Idi gelegen landschappen, ja zelfs uit de Pasèstreek, begonnen de prang sabil, voor menigeen tevens een uiterst

geschikte gelegenheid om persoonlijke wraakoefeningen op landgenooten te nemen of zich door roof te verrijken.

Het gelukte zelfs, voor korten tijd het vertrouwen van het bestuur in de goede trouw van T. Tji aan het wankelen te brengen, eene verdachtmaking, die gelukkig spoedig geheel ongegrond bleek. T. Tji's trouw aan het Gouvernement is nooit verzwakt; te betreuren was het echter, dat hem de broodkruimels begonnen te steken, en hij op allerlei wijze (dikwijls ook voor op zich zelf goede doeleinden) zoo veel verteerde, dat zijn inkomsten van ruim $ 100000 's jaars lang niet voldoende voor zijne behoeften waren. De financieele moeielijkheden, waarin hij geraakte, en een weinig soliede levenswijze maakten van den oorspronkelijk flinken en energieken oeleëbalang in de laatste jaren zijns levens een geweldige despoot, te indolent om met kracht zich met de aangelegenheden van zijn landschap te bemoeien, en voor geen middel terugdeinzende om aan geld te komen. Toen hij op middelbaren leeftijd in 1892 stierf en zijn oudste zoon, de tegenwoordige oeléëbalang T. Tji Hasan Ibrahim, hem (voorloopig onder voogdij van zijn oom en van den Sjahbandar van Idi) opvolgde, waren de financieele omstandigheden zoo verward, en werden de schuldvorderingen van Penangsche handelaren zoo dringend bij het bestuur voorgebracht, dat het voor het bestuur noodig bleek zich met die financieele aangelegenheden te bemoeien.

Het bestuur begon met alle inkomsten van den oeleëbalang te innen en te administreeren; een lijst van de schulden werd opgemaakt (waarbij bleek dat vele vorderingen voor een groot deel fictief waren) en langzamerhand werd tot afbetaling overgegaan. In 1900 had het bestuur zijn taak in deze volbracht, en de sinds 1894 meerderjarig verklaarde oeleëbalang kan weder kleine bedragen van zijne inkomsten afzonderen voor uitbreiding der peper-aanplantingen in zijn landschap. Met die aanplantingen was het intusschen treurig gesteld. In zijn laatste levensjaren had T. Tji geen geld om nieuwe te laten aanleggen; peperplanters, wien hij het product ontstal, verlieten het land, vele anderen volgden dit voorbeeld na de onrustige tijden in 1889, 1890 en 1893 (Nja Makam) en 1898 (T. Tapa); nog andere deden hetzelfde, toen in 1892 door de wederoprichting onzer vestiging te Lhoᶜ Seumawè en in 1893 en 1896 door de uitbreiding van ons gezag in Groot-Atjeh in die streken een betere toestand scheen te zullen ontstaan; de peperprijzen waren bovendien van 1892 tot 1897 zeer laag; in het

kort, tal van omstandigheden werkten samen om den aanleg van nieuwe tuinen te verhinderen en het onderhoud van bestaande moeilijk te maken. De productie van peper is dan ook van 3200 kojang in 1894 gedaald tot 740 in 1899. Tegenover dezen achteruitgang mogen de volgende voor de economische ontwikkeling van het landschap gunstige feiten gesteld worden.

In de laatste drie jaren zijn de peper-aanplantingen door de gevestigde bevolking uit eigen beweging uitgebreid, voornamelijk als gevolg van de zeer hooge prijzen van het product; de pinang- en rijstcultuur, zoomede de veestapel, zijn eveneens zeer toegenomen.

Daarenboven is vergunning verleend tot mijnbouwkundige exploitatie van het landschap, en worden pogingen aangewend om nogmaals eene op Europeesche wijze gedreven landbouwonderneming te openen.

De tegenwoordige oeleëbalang T. Tji Hasan Ibrahim is een indolent jonkman, die zijn tijd met niets doen of met vrouwen doorbrengt, en wien het bestuur van zijn landschap weinig interesseert. Invloed op zijn ondergeschikte hoofden heeft hij niet, zooals in 1898 duidelijk bleek bij de Tapa-onlusten, toen bijna alle Idische Patoeha's dien bedrieger steunden. Het doen vermoorden van den gouvernementstolk en zendeling Mat Said in 1898 en het niet tegengaan of zelfs indirect steunen van het heffen eener zware extra-belasting door een zijner patoeha IV en 1899, zijn afkeurenswaardige feiten geweest, waartegenover hij tot nu toe niet veel goeds kan stellen.

T. Tji's jongere halfbroeder (T. Oebit) bezoekt de gouvernementsschool te Koeta Radja, en toont reeds nu zijn spilzieken aard; zijn oom Panglima Prang Banta is een eerste opiumschuiver; onder de Atjehers van hooge positie in Idi Rajeuᶜ moet voorts genoemd worden de Sjahbandar T. Glanggang, een bejaard en bedaard man, die door zijn ijver en zijn rechtvaardigheid wel eens overhoop ligt met den oeleëbalang. De patoeha ampat zijn vrij onbeduidende menschen; voorname geestelijken zijn er niet.

Koeta-Radja, 29 Maart 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

T. Tji Idi vertrok in Mei 1901 om gezondheidsredenen naar Penang, maar keerde na herstel niet terug, vermoedelijk uit vrees wegens verschillende verdachte handelingen.

T. Oebit is thans (Dec. 1901) aangesteld als zijn tijdelijke vervanger, onder toekenning van een deel zijner inkomsten.

XXXII. Peudawa Rajeuᶜ.

Dit landschap ligt tusschen Idi Rajeuᶜ en Peureulaᶜ en is eene vestiging van betrekkelijk jeugdigen datum, zonder belangrijk verleden.

In den tijd van Atjeh's onafhankelijkheid was de Mahradja van Lhōᶜ Seumawè eenigszins een tusschenpersoon tusschen den Soeltan en de oelèëbalangs op de Oostkust. Als zoodanig had de Mahradja in den strijd tusschen Atjeh en Deli (1850—1855) een moeielijke taak, bij het vervullen waarvan hij veel hulp vond bij twee te Lhōᶜ Seumawè wonende Arabieren, Habib Oesoeih en Habib Achil.

Na den oorlog zegde de Soeltan aan beide Habibs een stuk land toe als belooning voor hunne diensten, en de Mahradja van Lhōᶜ Seumawè, weder als tusschenpersoon fungeerende, wendde zich tot den Oelèëbalang van Peureulaᶜ. Deze wees twee rivieren aan, wier stroomgebied de gunstelingen mochten ontginnen; Habib Oesoeih vestigde zich te Peudawa, Habib Achil aan de Soengòë Raja.

Om aan het noodige geld te komen richtte Habib Oesoeih zich tot den Oelèëbalang van Idi Rajeuᶜ, die op zeer roijale wijze ondersteuning schijnt gegeven te hebben; toen echter het land begon te produceeren, maakten drie oelèëbalangs, als stiefvaders van het landschap, elk aanspraak op een deel der uitvoerrechten, n. l. die van Lhōᶜ Seumawè, Peureulaᶜ en Idi Rajeuᶜ.

De aanspraken van eerstbedoelden Oelèëbalang werden het minst krachtig ondersteund, en derhalve doodgezwegen; de groote welvaart van zijn landschap maakte laatstgenoemden oelèëbalang edelmoedig, en vrijwillig deed hij afstand van zijne aanspraken, die dus alleen door Peureulaᶜ, en dikwijls met kracht, n. l. door Atjeh'sche oorlogen werden gehandhaafd.

In 1887 werd aan die geldkwestie een einde gemaakt door de bepaling, dat Peudawa Rajeuᶜ jaarlijks 1000 dollar schatting aan Peureulaᶜ zou betalen, maar na 1894 is de geregelde betaling van die som door den achteruitgang van de pepercultuur onmogelijk geworden.

De tegenwoordige Oelèëbalang Habib Moehamat is in 1874 zijn vader opgevolgd, en in 1875 als oelèëbalang door de Regeering erkend. Zijn trouw is nooit verdacht geweest, en hoe moeilijk hij het zich daardoor dikwijls maakte, heeft hij de Peureulaᶜ'sche onruststokers steeds bij het Bestuur gesignaleerd en hun het hoofd geboden. Patoeha's, die de Gouvernements vijanden direct of indirect steunden, duldde hij niet in zijn landschap: vijandige benden konden

zich in Peudawa nooit lang staande houden, en in 1898, toen in de onderafdeeling Idi plotseling eene algemeene Tapa-vereering ontstond, was slechts een onbeteekenend patoeha met een paar volgelingen uit Peudawa bereid, zich bij dien bedrieger aan te sluiten.

De Regeering heeft reeds geruimen tijd geleden Habib Moehamat's vriendschap en verdiensten beloond met de kleine gouden ster voor trouw en verdienste.

Te betreuren is het, dat zijne financieele positie zoo ongunstig is. Zeer roijaal van aard, waren zelfs in de jaren van groote peperoogsten (in 1885 bijv. 580 kojangs) zijne inkomsten nauwelijks voldoende voor zijn behoeften. De peperproductie in 1899 bedroeg 30 kojangs.

Een betere tijd zal aanbreken als de petroleumboringen, waarmede men thans in zijn landschap bezig is, een goed resultaat hebben, terwijl er ook uitzicht bestaat op het spoedig openen van landbouwondernemingen.

Den 21sten September 1899 onderteekende en beëedigde Habib Moehamat de korte verklaring in 3 artikelen.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XXXIII. Soengòë Raja.

Het landschap Soengòë Raja wordt ten Noorden begrensd door Peureulaʿ en ten Zuiden door de Peureulaʿsche onderhoorigheid Simpang Anas; Straat Malaka vormt de Oostgrens, de Westgrens is nog niet vastgesteld.

Het wordt doorsneden door de gelijknamige rivier, en het bewoonde gedeelte bestaat uit alluviaal heuvelland van groote vruchtbaarheid. In de bovenstreken worden vindplaatsen van aardolie aangetroffen.

Oorspronkelijk tot Peureulaʿ behoorende, wist de Mahradja van Lhöʿ Seumawè op last van den Soeltan van Atjèh omstreeks 1855 den toenmaligen Oelèëbalang van Peureulaʿ te bewegen, het tegenwoordige landschap Soengòë Raja af te staan aan Habib Achil, als belooning voor dezen aan den Soeltan bewezen diensten in diens oorlog met den Soeltan van Deli. De verhouding tusschen den Oelèëbalang van Peureulaʿ en Habib Achil werd toen ongeveer als die van leenheer en leenman.

Toen nu in de eerste jaren van den Atjèhoorlog door het Gouvernement aanraking werd gezocht met de kuststaatjes, betoonden

de voornaamste oelèëbalangs zich meestal weinig toeschietelijk. De zwakkeren, en vooral de hoofden wier onafhankelijkheid niet boven allen twijfel verheven was, toonden zich echter dadelijk bereid tot aansluiting en teekenden gewoonlijk spoedig de gevorderde verklaring van onderwerping aan het Nederlandsch gezag. Geringe bekendheid met de onderlinge verhouding der verschillende oelèëbalangs belette toen behoorlijk te oordeelen of ieder, die zich tot het afleggen van een verklaring als oelèëbalang van een landschap aanmeldde, inderdaad daarvoor in aanmerking kwam; dit bleek eerst later, toen de voornamere oelèëbalangs zich kwamen aanmelden, en aantoonden dat hunne ondergeschikten zich als zelfstandig hadden voorgedaan en als zoodanig door ons waren erkend. Zoo geschiedde het ook met Habib Achil, die 25 Maart 1874 eene verklaring van onderwerping aflegde, die bij gouvernements besluit dd. 24 Juli 1875 N° 26 goedgekeurd en bekrachtigd werd.

Habib Achil stierf 9 Maart 1876 en zijn tweede zoon Habib Djapa of T. Sajet Djapa volgde hem als oelèëbalang op. De oudste zoon Habib Malim had blijkbaar geen lust in de bestuurstaak, en stond zijn recht als oelèëbalang aan zijn jongeren broeder af. Moeielijkheden heeft die afwijking van den regel nimmer opgeleverd. T. Sajet Djapa legde op 30 Mei 1877 eene beëedigde schriftelijke belofte af van zich in allen deele te zullen houden aan de door wijlen zijnen vader afgelegde verklaring van onderwerping, waarop hem (onder dezelfde dagteekening) eene acte van erkenning werd uitgereikt, geteekend door den militairen tevens civielen bevelhebber van Atjèh. In 1880 werd een politiek contract in dertien artikelen door T. Sajet Djapa en den Gouverneur van Atjèh en Onderhoorigheden onderteekend Beide laatste stukken zijn door de Regeering niet bekrachtigd; zelfs van de bestuursverandering in Soengòë Raja werd haar geen mededeeling gedaan.

Zoo bleef de toestand totdat de toenmalige waarnemend Assistent-Resident van Assen een contract ontwierp, dat lijnrecht in strijd was met de door de Regeering, zij het ook ten onrechte, erkende onafhankelijkheid van Soengòë Raja. Zoowel door Sajet Achil als door zijn zoons was veel moeite gedaan om de pepercultuur in Soengòë Raja ingang te doen vinden en uit te breiden. Van Samalanga, Peusangan en de Paséstreek waren gegoede peperplanters overgekomen en de wildernis, aan welks bezit in 1855 de Oelèëbalang van Peureulaë geen waarde hechtte, werd een gecultiveerde streek met een belangrijken uitvoer. Nu herinnerde het hoofd van

Peureulaʿ zich ook zijn oelèëbalangsrechten en het is niet te verwonderen dat, hoewel T. Sajet Djapa in principe zijn ondergeschiktheid toegaf, talrijke twisten en moeielijkheden. ontstaan uit of gevolgd door moord en roofpartijen niet uitbleven. — Om hieraan een einde te maken en zoowel de rechten en verplichtingen van T. Tjiʿ Peureulaʿ als van T. Sajet Djapa behoorlijk te omschrijven, werd in 1888 een contract opgemaakt en onderteekend door beide partijen en den Wd. Assistent-Resident van Assen, en bekrachtigd door den toenmaligen Gouverneur van Atjèh, waarbij T. Sajet Djapa zich als ondergeschikt hoofd van T. Tji Peureulaʿ erkende, en dezen, behalve een cijns, ook aandeel in de rechtspraak in zijn gebied toekende.

Het valt niet te ontkennen dat na het tot stand komen van dat contract de toestanden veel verbeterden; de kibbelarijen en kleine oorlogen hielden op en toen in 1890 een voornaam Peutoeha van Peureulaʿ. T. Tiban, zijn wettigen oelèëbalang beoorloogde, kwam T. Sajet Djapa zijn verplichting om zijn leenheer gewapend te steunen, op Atjèhsche wijze trouw na.

Toen in 1897 de verschillende politieke contracten met de oelèëbalangs gewijzigd moesten worden in dien geest, dat die hoofden hunne rechten om mijnbouw-concessies uit te geven aan het Gouvernement afstonden, kwam de eigenaardige toestand van Soengòë Raja aan het licht, en bleek de noodzakelijkheid om het met de vroeger door de Regeering gesanctioneerde onafhankelijkheid van Soengòë Raja strijdige contract van Assen te niet te doen, dan wel zoodanig te wijzigen, dat de Regeering aan T. Sajet Djapa eene acte van erkenning en bevestiging in den gewonen vorm kon doen uitreiken. Vermoedelijk onder den indruk van ons militair succes ter Oostkust van Atjèh in 1898 verklaarde T. Tji Peureulaʿ zich dadelijk bereid die tien jaren vroeger gesloten overeenkomst met Soengòë Raja te verbreken; slechts werd onderhands bepaald dat aan T. Tji $ 10 per kojang peper van het landschap Soengòë Raja zou uitbetaald worden, maar T. Sajet Djapa werd als volkomen zelfstandig oelèëbalang erkend.

Onder die omstandigheden teekende laatstgenoemde den 28sten Juli 1899 de inmiddels ontworpen korte verklaring in drie artikelen, waarop hij onder dagteekening van 3 Februari 1900 een acte van erkenning en bevestiging ontving.

Was aldus de politieke verhouding tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement opnieuw afdoende geregeld, de binnenlandsche toestand was in de laatste jaren achteruit gegaan.

Terwijl de peperproductie in 1893 en 1894 nagenoeg 1000 kojangs bedroeg, werden in 1900 slechts circa 300 kojangs uitgevoerd. Gedeeltelijk is deze achteruitgang evenals in de andere landschappen ter Oostkust toe te schrijven aan de lage peperprijzen omstreeks 1893, samengaande met de opheffing der blokkade van de Noordkust, waardoor geld voor het aanleggen van nieuwe aanplantingen ontbrak en de toeloop van peperplanters van de Noordkust ophield. Maar voor een ander deel is die achteruitgang ook toe te schrijven aan de oplichterijen en knevelarijen, waaraan de talrijke familieleden van den oelèëbalang, misbruik makende van hun Sajetschap, zich schuldig maakten. Wel werd een der zoons van den oelèëbalang, tevens een der meest beruchte schavuiten, Habib Sech, bij Gouvernementsbesluit dd. 15 Juli 1900 N°. 9 in het belang van rust en orde uit Atjèh verwijderd, maar veel invloed ten goede had dit waarschuwend voorbeeld niet. Niettegenstaande de uitmuntende kwaliteit van het product is Soengòë Raja een landschap, waar eerlijke peperhandelaars zich niet zonder soliede waarborgen aan het opkoopen van peper wagen. In den laatsten tijd is door enkele peutoeha's ook nog al werk gemaakt van pinang-aanplantingen.

Aan rijstbouw wordt wel iets gedaan, maar de opbrengst is lang niet voldoende voor de behoefte der bevolking.

De veestapel is vrij groot.

In het bestuur over zijn landschap wordt T. Sajet Djapa bijgestaan door de peutoeha ampat

a. van Soengòë Dalem,
b. van Soengòë Ramboeng Kangkang,
c. van Soengòë Aloèë Larangan,
d. van Soengòë Aloèë Itam.

Buiten deze zijn thans nog T Nja' Benih Blang van Soengòë Gadja Meunta' en T. Moeda Intan van Soengòë Pasé, personen van veel invloed.

Koeta-Radja, 18 November 1901.

XXXIV. **Langsar.**

Langsar is het meest Zuidelijk gelegen staatje van het Gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden, grenzende ten Noorden aan het landschap Peureula', waarvan het door de Bajanrivier gescheiden is, en ten Zuiden aan de residentie Oostkust van Sumatra. In het

Gouvernements besluit van 17 October 1881 N° 5 (Staatsblad N° 212) wordt de grens met die residentie aldus omschreven: een denkbeeldige lijn van uit Pantei Kerma aan zee langs de oevers van de Soengòë Pantei Kerma naar de bron van deze rivier, en van daar over Paja Keloebi (een meertje bezuiden den oorsprong van de Soengòë Manja paèt) naar den top van den Boekit Meuseugit en verder recht door naar Goenoeng Itam.

Langsar is een der oudere staatjes ter Oostkust van Atjèh. Het werd in de laatste helft der achttiende eeuw gesticht door een Menangkabauer, wiens directe afstammelingen thans nog in de bovenstreken wonen, maar geen gezag uitoefenen. De stamvader van het tegenwoordige oelèëbalangsgeslacht was volgens de overlevering een aangenomen zoon van den stichter en werd door dezen tot zijn opvolger aangewezen, omdat zijn eigen zoon beperkte geestvermogens had, en dus niet als oelèëbalang kon optreden.

Bij onze komst in Atjeh weigerde de toenmalige oelèëbalang van Langsar onze souvereiniteit te erkennen, en na diens dood bleef de toestand onveranderd, tot in 1877 besloten werd, ook Langsar met geweld ten onder te brengen.

In de maand Mei van dat jaar vertrok een militaire expeditie daarheen, landde zonder tegenstand te ontmoeten te Birim en trok over land naar de gampong Langsar. Het doel van den tocht werd bereikt, en de oelèëbalang T. Tji Béntara Blang verklaarde zich bereid de hem gestelde vredesvoorwaarden aan te nemen. Den 18den Mei 1877 legde hij in handen van den Assistent-Resident de Scheemaker den eed van trouw aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af. [1]

Tot eigenlijk Langsar, dat rechtstreeks door den oelèëbalang bestuurd wordt, behooren de onderhoorigheden Bajan, Birim, Radja Toeha en Manja paèt; de drie eerstgenoemden staan onder het bestuur van familieleden van den oelèëbalang van Langsar, en wel Bajan onder T. Bantah, Birim onder Panglima Prang Birim en Radja Toeha onder T. Aboe, ook wel T. Nja Oelèëbalang genaamd. Deze hoofden worden door den oelèëbalang van Langsar in overleg met de peutoeha ampat aangesteld.

Het hoofd van Manja paèt, Habib Ali of Habib Rajeu, neemt eene meer zelfstandige positie in, hetgeen het gevolg is van de wijze,

[1] Op 28 Maart 1891 werd de gewone verklaring in 18 artikelen door den Oelèëbalang afgelegd, terwijl daarin bij additioneele verklaring van 7 Mei 1897 eenige wijzigingen werden aangebracht.

waarop dit staatje, onafhankelijk van de Langsarsche oelèëbalangs, in cultuur gebracht werd. Het spreekt wel van zelf dat die toestand in vroegere jaren aanleiding gaf tot allerlei twisten en roofpartijen, waaraan voor een goed deel een eind is gemaakt door een den 14den Mei 1886 gesloten overeenkomst, waarbij Habib Ali's rechten en verplichtingen behoorlijk werden omschreven. Eerst na onze vestiging in Bajan in 1899 en de opmeting der grens tusschen Langsar en Manja paèt in 1901 is aan alle quaesties tusschen leenman en leenheer principieel een eind gemaakt.

T. Tji Langsar was de meening toegedaan, dat uitbreiding van pepercultuur steeds het ontstaan van onlusten tengevolge heeft Hij moedigde daarom die cultuur niet aan, doch trachtte steeds zijn onderhoorigen te overreden zich meer op den rijstbouw toe te leggen. Dientengevolge heeft men er een meer gevestigde en rustige bevolking dan in eenig ander landschap ter Oostkust van Atjeh, Simpang Olèm misschien uitgezonderd.

T. Tji Béntara Blang heeft zich nooit vriendschappelijk getoond tegenover het Gouvernement Hij leefde meer voor zich zelf, omgeven door een aantal slechte raadgevers, die geheel op zijne kosten leefden, en, misbruik makende van zijne zwakke geestvermogens, hem tot verkeerde handelingen hebben aangespoord.

Het bestuur over zijn landschap liet hij daardoor meer en meer over aan zijn broeder T. Moeda Lamkoeta en de mindere hoofden.

De verbanning van T. Tji Béntara Blang naar Kediri, bij Gouvernements besluit van 28 October 1901 N° 12, om reden op de achterzijde van zijn acte van erkenning en bevestiging als Hoofd van Langsar een tegenover het Nederlandsch-Indisch Gouvernement hoogst oneerbiedige aanteekening is gesteld en de vreemde opvatting van zijn verhouding tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, welke uit die aanteekening blijkt, en die hem bovendien aanleiding heeft gegeven tot eene correspondentie met den Pretendent-Soeltan van Atjèh, heeft dan ook geen teleurstelling bij de bevolking gewekt, vooral in aanmerking genomen dat T. Tji. kinderloos is en men weet, dat T. Moeda Lamkoeta T. Tji's plaats zal innemen.

Het laat zich aanzien, dat het landschap in ontwikkeling zal vooruitgaan, de pepercultuur beteekent wel niets meer, maar op het oogenblik bestaan er ondernemingen tot houtaankap en tot het aanmaken van nipa, samir en kadjang, die voor hoofden en bevolking nu reeds niet onbelangrijke voordeelen afwerpen. Aan de Koninklijke maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in

Nederlandsch-Indië is daarenboven vergunning verleend tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in Langsar, welke onderzoekingen met energie zijn aangevangen en worden voortgezet. [1]

Behalve de bovengenoemde hoofden van onderhoorigheden zijn voorname personen T. Moeda Ali van Paja Bili, T. Moeda Laté, respectievelijk neef en volle broeder van T. Moeda Lamkoeta.

Koeta-Radja, 6 Januari 1902.

XXXV. Kloeang.

Als oudst bekend bestuurder van dit gebied wordt Pahlawan Sjah genoemd, wiens bestuur in het begin der 16de eeuw moet geplaatst worden

In Veth's Atchin, pagina 61, lezen wij dat Daja door een Atjehschen vorstenzoon werd onderworpen.

Kloeang deelde dit lot en maakte deel uit van het groote rijk Daja, dat zich onder Pòten Meureuhom Daja tot ver in het zuiden uitstrekte [± 1525].

Door bedoeld vorst werd Kloeang georganiseerd en kreeg het twee meuseugits, waardoor eene territoriale verdeeling in twee Moekims ontstond.

Na den dood van Pòten Meureuhom viel het rijk uiteen en wist Pahlawan Sjah zich weder in Kloeang als hoofd te doen erkennen.

Wie sedert achtereenvolgens elkander opgevolgd hebben is thans niet meer met zekerheid na te gaan, wel blijkt uit de zoogenaamde wetten van Meukoeta Alam, dat een grootwaardigheidsbekleeder aan het Atjehsche hof met de inkomsten van Daja werd begiftigd. Ook in Langens: „De inrichting van het Atjeh's staatsbestuur onder het sultanaat" treft men onder § IV sub 9 eene dergelijke bepaling aan en dit blijkt tot 1861 geduurd te hebben, althans in Veth's Atchin, pagina 114, wordt nog de grootwaardigheidsbekleeder met name Radja Oedah na Lila als machthebbende in Kloeang vermeld.

Als achtereenvolgens of gelijktijdig elkander voortdurend bestrijdende, werden door den Soeltan met het bestuur over Kloeang begiftigd: Teukoe Nja Malem, Teukoe Nahoeda Nja Agam, Teukoe Radja Oedah [1861] Teukoe Ladong Baro, Teukoe Miro, Teukoe Lam Reuloh in Teukoe Lam Paseh.

---

[1] Bij telegram van 24 Februari 1902 meldde de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden dat in Paja Bili, Langsar, eene spuitende petroleumbron is aangeboord.

De afstammelingen van Pahlawan Sjah deden echter nimmer van hunne rechten afstand en Dato' si Gading, die in deze eeuw die rechten verdedigde, stierf nog voor het uitbreken van den Atjeh-oorlog.

In zijne rechten trad Keutjhi' Moeda Lehe, [± 1873] en na diens dood werd de zoon van Datō' si Gading, genoemd Teukoe Nja Koeala, naar zijne woonplaats, de gampong Lam Koeta, gemeenlijk met den naam van Dato' Lam Koeta bestempeld, weder door den Soeltan erkend als hoofd van Kloeang.

Bij onze komst te Atjeh wist echter Teukoe Lam Paseh zoo te intrigeeren, dat hij door ons als hoofd van Kloeang erkend en met hem den 3den September 1874 een overeenkomst gesloten werd.

Den Resident Sol bleek in 1883 het gepleegde bedrog, en deze reikte den 4den Juni 1883 aan Dato' Lam Koeta eene acte van aanstelling als Hoofd van Kloeang uit.

Sedert is de toestand onveranderd gebleven en is Dato' Lamkoeta het door ons erkende Hoofd van dit landschap.

Het landschap, dat het stroomgebied van de Kloeangrivier omvat, heeft thans nog slechts een meuseugit en telt ± 300 weerbare mannen.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1901 en 1902.

De Dato', zeer verslaafd aan opium, trekt zich van zijn gebied niets aan en mist alle gezag.

Zijn broeder, Dato' Dorahman, heulde (1900) met den vijand en werd deswege opgevat en gestraft.

Zijn zoon, T. Asem, krijgt onderricht in lezen en schrijven op het kantoor te Poeloe Raja en belooft later een geschikt hoofd te worden.

XXXVI. **Koeala Daja.**

De geschiedenis van dit landschap dateert van de 16e eeuw. In het jaar 1530 werd het stroomgebied der Daja- en Lambeusöë-rivieren door een Atjèhschen vorstenzoon, na zijn dood als Pòten Meureuhom Daja vereerd, veroverd en georganiseerd. Hij bouwde een benteng aan de monding der thans verzande doch vroeger zeer belangrijke Daja-rivier, en wist zijn macht ver Zuidwaarts uit te breiden.

Naar de bevolking mededeelt, had de Pòten Meureuhom geene

nakomelingen, doch waarschijnlijker is het, dat die er wel geweest maar in vergetelheid geraakt zijn, en men al hunne daden heeft geconcentreerd in den persoon van Pòten Meureuhom.

Later viel het rijk uiteen en wist een oelama, belast met de rechtspraak en daarom Teukoe Hakim geheeten, een gedeelte van het gebied voor zich te reserveeren.

Sedert leverde het geslacht der Hakims de hoofden van het landschap. In 1877 kwam het Hoofd van Daja in onderwerping, doch destijds werd geen overeenkomst met hem gesloten. Bij het overlijden van T. Hakim was diens zoon Teukoe Nja Banta, alias Teukoe Rajeu^c, nog minderjarig, en bestuurde diens oom Teukoe Hakim Dawot dat gebied.

Thans heeft Teukoe Rajeu^c zelf het bestuur in handen genomen, en is hij met den titel Teukoe Hakim te beschouwen als het door ons erkende Hoofd van dit landschap, dat een 400-tal weerbare mannen telt.

Koeta Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902
Het hoofd is ons zeer goed gezind.

XXXVII **Koeala Lambeusòë.**

Oorspronkelijk behoord hebbende tot het door Pòten Meureuhòm Daja georganiseerde rijk, wist zich zekeren Pò Lamba, van Meulaboh afkomstig, aldaar in het begin dezer eeuw eene volkplanting te stichten. Na den dood van dezen volkplanter werd het bestuur gevoerd door zijn zoon, Keudjroeën Adam, die in een oorlog tegen Potjoet Sarong een deel van zijn gebied verloor, waardoor het tot zijne tegenwoordige grenzen werd teruggebracht. Na het overlijden van Keudjroeën Adam volgde zijn tweede zoon, Teukoe Moeda Koeala geheeten, hem op, aangezien de oudste dermate aan opium verslaafd was, dat de bevolking hem niet wilde.

Teukoe Moeda Koeala onderwierp zich in 1877 aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement; doch kon niet verhinderen, dat in Juli 1884 de sloep der „Benkoelen" in zijn gebied werd afgeloopen. In 1882 werd hij door de dreigende houding der hem ondergeschikte hoofden genoodzaakt naar Lhō^c Kroeët uit te wijken; later keerde hij met behulp van het Bestuur naar Lambeusòë terug.

Hij voert thans nog steeds het bestuur over zijn landschap, dat ± 500 weerbare mannen telt, en een meuseugit rijk is.

Koeta Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1901 en 1902.

T. Moeda Koeala bleek zeer onbetrouwbaar en moest wegens het heulen met den vijand worden gestraft. Later (eind 1901) toonde hij meer bereidwilligheid.

XXXVIII. **Koeala Oenga.**

In het begin dezer eeuw moet het landschap Koeala Oenga nog zonder bevolking geweest zijn.

De ontwikkeling van het landschap dateert van de komst van Teukoe Sarōng, zoon van Teukoe Glé Tjoet van de moekim Lam Leuᶜòt, die, met geld door Teukoe Nja Géh van Lhōᶜ Kroeët gesteund, middels wapengeweld, Teukoe Adam van Lambeusoë dwong van zijne rechten op dat grondgebied af te zien Na zich aan de monding der Oenga-rivier gevestigd te hebben, wist hij zich door den Soeltan als oelèëbalang van dat gebied te doen erkennen.

Aangezien het land niet genoeg opbracht om zijne schuld aan Teukoe Nja Géh af te doen, verloofde hij zijn zoon, Potjoet Brahim, aan diens dochter Nja Patimah, en stond aan Teukoe Nja Géh aandeel in de uitvoerrechten van de peper af.

Na het overlijden van Teukoe Sarōng volgde zijn zoon Potjoet Brahim hem op, doch deze stierf kort daarna, waardoor zijn oom Pòtjoet Abaih aan het bewind kwam, die tevens met Nja Patimah, die nog niet met Pòtjoet Brahim in den echt verbonden was, huwde. Door dit huwelijk werd de schuld aan Lhō Kroeët als afgedaan beschouwd, en verviel het aandeel in de uitvoerrechten op de peper.

Pòtjoet Abaih volhardde geruimen tijd in zijn verzet tegen het Gouvernement, doch eindelijk in 1883 kwam hij in onderwerping, voornamelijk door het intermediair van Teukoe Moeda Dawòt Seulimeum. In 1886 overleed Potjoet Abaih, zonder mannelijke nakomelingen na te laten.

Na dit overlijden werd blijkbaar stilzwijgend Teukoe Ali (oudste zoo van Teukoe Nja Géh van Lhōᶜ Kroeët en schoonzoon van Potjoet Abaih) als oelèëbalang erkend, althans in een schrijven van den Civielen en Militairen Gouverneur van Teijn, gedateerd 1 Saban 1306, wordt hij betiteld als „Teukoe Ali, Oelèëbalang memarentah dan koeasa dari negri Koeala Oenga".

In 1894 evenwel deed zich in den persoon van Teukoe Moeda Dawòt Seulimeum een nieuw pretendent voor het oelèëbalangschap in Oenga voor, doch diens vertoogen werden door het bestuur ter Westkust ongegrond verklaard. In 1896 werd de zaak nogmaals onderzocht en kwam de toenmalige Assistent-Resident tot dezelfde slotsom als zijn voorganger, namelijk dat de aanspraken van Teukoe Moeda Dawòt op niets berusten.

Thans is dus T. Ali het door ons erkende hoofd van Koeala Oenga, dat een 300 tal weerbare mannen telt.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

T. Ali is overleden en nog niet vervangen.

XXXIX. **Babah Awé.**

Dit landschapje, dat ongeveer ± 100 weerbare mannen telt, maakte vroeger een deel uit van het uitgestrekte rijk Daja en behoorde aan Teukoe Poetéh Salam, iemand uit Daja, het was toen echter onbewoond.

De eerste bewoners, die er zich ongeveer in het midden dezer eeuw vestigden, waren lieden van Pidië, die onder aanvoering van Teukoe Keutjhiʿ lam Baʿet derwaarts kwamen en er peperaanplantingen aanlegden, en van de aldaar door de natuur gevormde baai gebruik maakten tot verscheping van hun product. De levendigheid van den handel gaf het aanzien aan de aldaar thans nog bestaande keudè.

Teukoe Reutjhiʿ Lam Baʿét wist zich van Teukoe Poetéh Salam onafhankelijk te maken en werd hoofd van het ontstane landschap.

Na zijn dood werd hij opgevolgd door Teukoe Keutjhiʿ Nja Gam (zijn zoon), die echter vóór het uitbreken van den Atjèh-oorlog overleed.

Teukoe Radja Léman, het tegenwoordige hoofd, is de eenige zoon van Teukoe Keutjhiʿ Nja Gam. Hij kwam in 1878 voor het eerst met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in aanraking en was ons steeds welgezind.

Koeta Radja, 6 October 1900.

XL. **Nò.**

In het begin dezer eeuw was dit landschap nog onbewoond, en werd het tot Daja gerekend te behooren.

Een ingezetene der gampong Pandé (aan de Atjeh-rivier), met name Teungkoe Hadji Nò, kwam er zich vestigen met eenige volgelingen en legde er peperaanplantingen aan. Hij werd door eenige lieden van Daja aangevallen en riep de hulp in van Panglima Polòn van Reuleueng (VII Moekims). Toen laatstgenoemde er in slaagde hem te verdrijven, droeg Teungkoe Hadji Nò hem het gebied op.

Na het overlijden van Panglima Polòn werd deze opgevolgd door zijnen zoon Panglima Tjoet, die van den Soeltan gedaan wist te krijgen, dat hij als oelèëbalang over het landschap erkend werd.

Na zijn dood verving zijn zoon Teukoe Asan hem; aangezien deze echter kort daarop kinderloos overleed, en er ook geen andere mannelijke afstammelingen van Panglima Tjoet aanwezig waren, nam Teukoe Ali, de tegenwoordige oelèëbalang, en in de rechte lijn van Panglima Polòn afstammende, het bestuur ter hand.

Panglima Tjoet kwam met het bestuur in aanraking in 1878, doch overleed in 1881. Teukoe Asam moet slechts 5 jaren bestuurd hebben.

T. Ali Nò stond indertijd zijne rechten op Poelò Raja aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af, en was ons steeds goedgezind.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XLI. Tjara' Mòn.

Ongeveer in het begin dezer eeuw was dit landschap nog onbewoond en werd het tot Daja gerekend.

Zekere Tò Pakèh uit de VII Moekims begaf zich derwaarts met eenige volgelingen, om er goud te zoeken aan den voet van den Goenoeng Toendoej: hij verdreef de weinige ingezetenen van het land en langzamerhand verzamelde er zich eene nieuwe bevolking, die zich op pepercultuur toelegde. Toen Tò Pakèh zich daarop met eenige producten van zijn land bij den Soeltan aanmeldde, werd hij door dien vorst als oelèëbalang aangesteld.

Nadat hij overleden was volgde Teukoe Tjhi' Hin zijn vader op, en deze werd na zijn dood wederom door zijn zoon Teukoe Tjhi' Salan vervangen.

Diens zoon Teukoe Lèh, het thans besturend hoofd, kwam in 1878 in aanraking met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en was ons steeds goedgezind.

Het landschap Tjaraʿ Mòn is één der vele miniatuurlandschappen ter Westkust en telt niet meer dan 200 weerbare mannen.

Koeta Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

Het hoofd T. Lèh koos (in 1901) de zijde van verzet en voegde zich bij T. Ali Baʿet.

XLII. Lhoʿ Kroeët en Babah Nipah.

Oorspronkelijk zonder bevolking en gerekend te behooren tot het landschap Daja, kwam het in het midden dezer eeuw, door een oorlog tusschen lieden van Daja en zekeren Tò KeutjhiʿPò Itam, in handen van laatstgenoemde.

Deze, iemand uit de VII Moekims Baʿét, had van een zijner landgenooten, Teukoe Nja Géh, groote sommen gelds geleend om den oorlog te kunnen voeren, en stond ter vereffening der schuld het landschap „Lhòʿ Kroeët en Babah Nipah" aan Teukoe Nja Géh af. Deze wist zooveel lieden uit Groot-Atjèh en Pidië tot zich te trekken, dat zijn gebied weldra een der grootste en meest welvarende landschappen der onderafdeeling Poelò Raja werd. Hij werd dan ook spoedig door den Soeltan als oelèëbalang erkend.

Na zijn dood werd hij opgevolgd door zijnen zoon Teukoe Moeda Baʿét, die den 10^{den} Maart 1877 in onderwerping kwam.

Toen Teukoe Moeda Baʿét in 1881 overleed, werd hij vervangen door zijnen broeder, den tegenwoordigen titularis Teukoe Abdō Madjét Lam Koeta. Dit hoofd was ons steeds zeer welgezind, voerde met onze hulp oorlog tegen Teukoe Oema, en wist zich tegenover dien avonturier te handhaven, ja zelfs een gedeelte van het aangrenzend landschap Paté, dat door T. Oema bezet was, op dezen te veroveren. Na T. Oema's onderwerping stond T. Abdō Madjét de door hem verkregen rechten op Paté aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af, dat den rechtmatigen oelèëbalang over dat landschap weder in zijn bestuur herstelde. T. Abdō Madjét kreeg als tegemoetkoming in de kosten van dien oorlog eene gratificatie van f 5000.

Later moest dit Hoofd enkele malen beboet worden wegens het in zijn landschap zonder kennisgave aan het bestuur doen verwijlen van vijandelijke benden: doch over het algemeen is T. Abdō Madjét een ons goedgezind hoofd.

Koeta Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902
Medio 1901 verdronk het hoofd T. Abdō Madjét Lam Koeta. Het bestuur wordt thans waargenomen door zijn neef, T. Mandja, die veel minder invloed heeft.

XLIII. Lhō^c Rigaih.

Oorspronkelijk is ook deze streek met "Manté" bevolkt geweest, zooals de bevolking verzekert.

Eene familie uit de XXII Moekims, onder aanvoering van Teukoe Moeda Li-ïla kwam zich te Rigaih vestigen en begon met de ontginning der landstreek. Toen deze tot welvaart kwam, zond de Soeltan er een gemachtigde, met name Teukoe Dalam alias Pò tjoet Abdōrahim, heen om de jaarlijksche schatting te innen. Tijdens zijn verblijf aldaar huwde Teukoe Dalam met eene zuster van Teukoe Noeda Li-ïla en kreeg hij een klein grondgebied aan de Rigaihbaai als huwelijksgeschenk. Toen nu later Teukoe Dalam naar Atjeh terugkeerde, werd zekere Pòtjoet Koeala in zijne plaats aangesteld.

Teukoe Moeda Li-ïla overleed en werd opgevolgd door Keudjroeën Tjoet Téh; deze nu in geldnood verkeerende, nam geld op bij Pòtjoet Koeala, doch spoedig kregen zij verschil van gevoelen over de afbetaling en ontstond oorlog, die door een gezant van den Soeltan, Teukoe Lam Poelò, beëindigd werd Na dien oorlog behield Pòtjoet Koeala het overwicht in Rigaih en voerde Keudjroeèn Tjoet Téh, onder diens toezicht, het bestuur in de bovenstreken.

Na het overlijden van Pòtjoet Koeala bleven twee minderjarige kinderen achter, Pòtjoet Toenòng en Pòtjoet Moehamat geheeten, weshalve het bestuur gevoerd werd door hun voogd Pòtjoet Teungòh, een zoon van Teukoe Dalam. Toen beide kinderen groot geworden waren, betwistten zij elkaar en Pòtjoet Teungòh, die het land niet aan hen wilde afstaan, het bestuur, waardoor een oorlog uitbrak. Soeltan Ibrahim kwam echter bemiddelend tusschen beiden en, de aanspraken der andere pretendenten voor een aandeel in de in- en uitvoerrechten afkoopende, gelukte het hem Pòtjoet Toenòng als bestuurder te doen erkennen. Deze deed later van zijne rechten afstand ten behoeve van zijn broeder Pòtjoet Moehamat, die hem met een som gelds schadeloos stelde, en deze Pòtjoet Moehamat was het die zich den 18^{den} Maart 1877 aan ons gezag onderwierp.

Hij was ons steeds welgezind en werd beloond voor zijne diensten tot het doen uitleveren der schipbreukelingen van de "Nisero."

Hij overleed ln 1886 en werd opgevolgd door zijn jongsten zoon Pòtjoet Ma'è. Deze was niet in staat zich tegen den destijds ter Westkust zeer grooten invloed van Teukoe Oema staande te houden en te verhinderen, dat deze de „Hok Canton" in de Rigaihbaai afliep. Om zijne houding in die zaak verdacht van medeplichtigheid, werd hij naar Batavia verbannen, doch kort daarna weder hersteld in het bestuur over dat landschap. Hij is op het oogenblik nog de door ons erkende bestuurder van het landschap.

De zoon van Teukoe Tjoet Téh, de thans nog in leven zijnde Keudjroeën Lampòë, bestuurt onder toezicht van Pòtjoet Ma'ë de bovenstreken.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XLIV. Kroeëng sabé.

Eene aan den oudsten volksplanter van Rigaih verwante familie uit de XXII Moekims ontgon dit gebied, dat ook volgens de legende eene „Manté" bevolking gehad zou hebben.

De oudst bekende bestuurder van dit landschap is Keudjroeën Ob. Achtereenvolgens werd hij opgevolgd door zijn zoon en kleinzoon Teukoe Sabé Tjoewi en Teukoe Sabé Tjit, welke laatste zijne onderwerping aanbood.

Deze Teukoe Sabé Tjit, ook wel bijgenaamd Keudjroeën Laot, verkeerde in voortdurend geldgebrek en deed daarom zijn aandeel in de peperhassil van zijn land over aan een Atjeher, Leuben Doelhab geheeten.

Deze, niet in staat voortdurend den uitvoer te controleeren, verkocht zijn recht weder aan den Imeum van Teunom, die het wederom overdeed aan zijnen zwager Teukoe Moeda Dèn Panglima Prang van Kroeëng sabé.

In 1878 overleed T. Sabe Tjit en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon Keudjroeën Tjoet Amat, bijgenaamd Radja Moeda; doch toen deze, na nog geen jaar het bestuur gevoerd te hebben, overleed, kwam de jongste zoon van den Keudjroeën Tjoet Amat, met name Keudjroeën Moeda Ali aan het bestuur, daar de zoon van Radja Moeda Teukoe Ibrahim nog te jong was om het bestuur te aanvaarden.

Intusschen had Teukoe Moeda Dèn grooten invloed gekregen en trachtte hij in 1882 Keudjroeën Ali te verdrijven; met onze en Rigaihs hulp wist de Keudjroeën zich echter te handhaven. In

Mei 1896 werd Keudjroeën Ali door een zijner onderdanen, dien hij geslagen had, vermoord en werd door de bevolking Teukoe Ibrahim Moeda, zoon van Teukoe Radja Moeda, als opvolger aangewezen. Deze keuze werd door de Regeering bekrachtigd en zoo is thans Keudjroeën Ibrahim Moeda de door ons erkende Oelèëbalang van Kroeëng Sabé.

De oude veete tusschen de oelèëbalangsfamilie en die van Teukoe Moeda Dèn bleef na den oorlog bestaan. Teukoe Moeda Dèn, die overleden is, liet 3 zonen na, te weten: Teukoe Adam (alias Teukoe di oedjong) Teukoe Radja Poetéh en Teukoe Nja Sawong. Deze drie zoons schaarden zich aan de zijde van de oorlogspartij en doen den ons goed gezinden doch weinig beteekenenden oelèëbalang, waar zij maar eenigszins kunnen, afbreuk.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XLV. Wòjla.

Het tegenwoordige oeléëbalang-geslacht van Wòlja is afkomstig uit Gle Jeuëng (XXII Moekims). De grondvester van hun gezag koos zich een woonplaats aan de monding der Wòjla-rivier in de tegenwoordige gampong Pasir Atjèh. Hij vond de oevers van de Wòjla reeds goed bevolkt, en zijne gezagsuitbreiding geschiedde dus ten nadeele van de oorspronkelijke hoofden van Wòjla'schen en Gajò'schen oorsprong, die zich meermalen daartegen verzetten, wat met strijd gepaard ging. De Atjeher schijnt evenwel al spoedig de sterkste te zijn geweest, althans hem werd een schenkbrief door den Soeltan verleend, waarbij hem Wòjla als oelèëbalangschap werd toegewezen, omvattende dit gebied de Wòjla-rivier tot Geudòng met een strook aan weerszijden, en ingesloten door aan de rivier evenwijdige lijnen, waarvan de Noordelijkste aanvangt bij Aroe Berpintoe aan de kust, de Zuidelijkste bij Soea Loeboeq Boeja, mede aan de kust gelegen [1].

[1] Bij den schenkbrief, nog in bezit van den Keudjroeën van Boebon, wordt als Noord-Westelijke grens van Boebon aangewezen een lijn evenwijdig aan de Boebon (Wòjla), aanvangende bij Soea Panteuë; terwijl de Oelèëbalangs van Wòjla beweren, dat de Zuid-Oostelijke grens van hun gebied volgens hun schenkbriel wordt aangegeven als aan te vangen bij Soea Loeboeq Boeja, zoodat zoowel Boebon als Wòjla aanspraak maken op het gebied tusschen Soea Panteue Breue en Soea Loeboeq Boeja.

Aangezien de schenkbrief van Wòjla verbrand is, rekent de bevolking van het betwiste gebied zich tot Boebon.

De oudst bij naam bekende Oelèëbalang van Wòjla is Teukoe di Blang, die omstreeks 1835 het bestuur aanvaardde. Hoewel hij zijn gezag uitbreidde, bleven de oorspronkelijke hoofden naast hem macht uitoefenen. In 1885 stierf hij en werd opgevolgd door zijn zoon Teukoe Tjoet Meurah Poetéh, die zich te Meulaboh meldde en door ons bestuur als Oeleëbalang van Wòjla werd erkend.

Deze huwde eene vrouw van Pidië'sche afkomst, uit welk huwelijk de tegenwoordige Oeleëbalang Teukoe Bèn Moehamat Oesen Sjah geboren werd. De tweede vrouw van Teukoe Tjoet Meurah was een bloedverwant van Teukoe Keudjroeën Amin van Boebon.

Onder Teukoe Tjoet Meurah Poetéh ontbrandde de strijd met Dato Bongsoe, een der oorspronkelijke Wòjla'sche hoofden, opnieuw.

Van die oorspronkelijke hoofden waren namelijk destijds overgebleven:

1e Teukoe Tandi, die te Priboe, even boven de samenvloeiing van de Lambali- en de Wòjla-rivieren verblijf hield, en wiens invloedsfeer zich uitstrekte op den rechteroever van de Lambali tot aan de Aloeë Peureuman;

2e Dato Bongsoe, die nog eenigen invloed bezit in Paja Baroe en omliggende gampongs;

3e Teukoe Sampan, de belastinggaarder van den Soeltan, gevestigd te Panton Djilatang, aan wien door Teukoe Tjoet Meurah Poetéh de titel van Keudjroeën werd verleend

Deze drie hoofden zijn sedert gestorven en opgevolgd door hunne zoons Teukoe Tandi Moeda, Dato Poetéh en Keudjroeën Adé, die onder den tegenwoordigen Oeléëbalang van Wòjla, Teukoe Bèn Moehamat Oesen Sjah, welke in 1893 aan het gezag kwam, wêer meer dan vroeger in te brengen hebben. Rooverijen en onlusten, ook met hoofden uit Teunom, zijn aan de orde van den dag, terwijl in hun gebied allerlei kwaad volk een schuilplaats vindt.

Het bestuur had nog geen aanraking met hen; Teukoe Tandi en Dato Bongsoe moeten beiden in het bezit van schenkbrieven van den Soeltan van Atjeh zijn.

Teukoe Ben Moehamat Oesen Sjah is gehuwd met eene jongere zuster van Tjoet Adé, weduwe van T. Tji Abaih, en hertrouwd met Teukoe Paneu van Pasar Meulaboh. Hij heeft nog geen mannelijke nakomelingen, is een zwakkeling en aan opium verslaafd, bijna geheel onder den invloed van zekeren Bapa Ismaël, zijn sjahbandar, een persoon van verdacht allooi en waarschijnlijk van javaanschen oorsprong.

Tijdens den inval van T. Oema^c in Wòjla vluchtte Teukoe Bèn Moehamat Oesen Sjah naar Meulaboh.

Tegenover Geudong ligt op den rechteroever der Wòjla-rivier de gampong Toengkob, de verblijfplaats van Keudjroeën Doelò, een der hoofden van de Kawaj XII.

Koeta Radja, den 6^den October 1900.

XLVI. Boebōn.

Omstreeks 1840 heerschte te Boebōn Keudjroeën Gagab, wiens gebied zich langs de kust uitstrekte van Soea Panteuë Breuë [tusschen Koeala Wòjla en Lhō^c Boebon] tot Koeta Boe [tusschen Soea Nibong en Soea Oedō Kata], Lhō^c Boebon inbegrepen, terwijl in de bovenstreken zijn invloed zich uitstrekte tot de Goenōng Itam.

Van Soea Panteuë Breuë en Koeta Boe aan de Boebonrivier evenwijdig getrokken lijnen vormden de noord-westelijke en zuid-oostelijke grenzen van dat kustgebied, welke grenzen later bevestigd werden in een schenkbrief van den Soeltan van Atjèh aan Keudjroeën Gagab's zoon, Teukoe Tjoet Radja.

De toenmalige Soeltan, Meulabōh bezoekende, riep Keudjroeën Gagab tot zich en liet, daar deze in zijne verplichtingen was te kort geschoten, hem een blad overreiken, waarop een ketting onder een gelen doek, ten teeken van zijn ongenoegen. Een rijk handelaar te Lhō^c Boebon, Teukoe Meurah Kaja, van Atjeh afkomstig en door aanhuwelijking met Kedjroeën Gagab verwant, betaalde voor dezen laatste den achterstalligen hassil in den vorm van een flesch vol Wòjla'sch goud, waarop Keudjroeën Gagab vergiffenis kreeg.

Spoedig nadat Keudjroeën Gagab naar Boebon was teruggekeerd, ontbrandde een strijd tusschen Boebon en Meulaboh wegens onrechtmatige inhouding van den peper-hasil, Keudjroeën Gagab toekomende, door Teukoe Koeta Baroe, Sjahbandar te Meulaboh, en broeder van Meulaboh's Oelèëbalang Teukoe Tji Ali. In dezen strijd verloor Kedjroeën Gagab het leven; onder zijn zoon Teukoe Tjoet Radja werd de vrede hersteld [± 1850].

Teukoe Tjoet Radja begaf zich naar Atjeh, om den Soeltan zijn hassil te brengen, met Teukoe Tji Ali van Meulaboh, maar hun werd aldaar door lieden uit de omgeving van den Soeltan een deel van de meegebrachte gelden afgezet, zonder toelating tot den Soeltan te verkrijgen. Zoo hadden zij reeds twee maanden gewacht, toen

Teukoe Nja Oed, zoon van den reeds vermelden Teukoe Meurah Kaja en wegens zijn afkomst bij den Soeltan in aanzien, hen te hulp kwam en hun bij den Soeltan toegang verschafte.

Teukoe Nja Oed werd hiervoor met instemming van Teukoe Tjoet Radja door den Soeltan begiftigd met Lhōˁ Boebōn, dat sedert een afzonderlijk landschap vormt, terwijl Teukoe Radja Tjoet met eene jongere zuster van Teukoe Nja Oed huwde.

Het bestuur van Teukoe Radja Tjoet ging rustig voorbij; omstreeks 1868 werd hij door den tegenwoordigen Keudjroeën Teukoe Tjoet Amin vervangen, die reeds oud is en een volwassen zoon bezit, Teukoe Radja.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

XLVII. Lhōˁ Boebon.

Het geslacht der hoofden van Lhōˁ Boebon stamt van eene voorname Groot-Atjehsche familie, waaruit zich o. a. Sultan Ibrahim een vrouw nam.

Teukoe Meurah Kaja, aan bedoelde vrouw na verwant, kwam te Meulaboh, om daar handel te drijven, omstreeks 1845, huwde te Lhōˁ Boebon een vrouw uit het Oelèëbalangsgeslacht van Boebon en hielp Keudjroeën Gabag van Boebon, die daardoor bijna in ongenade bij den Soeltan was gevallen, diens achterstalligen hassil betalen. Teukoe Radja Tjoet, die Keudjroeën Gabag na diens dood opvolgde, huwde met eene dochter van Teukoe Meurah Kaja. Teukoe Meurah Kaja's zoon, Teukoe Nja Oed bewees zijn zwager een dienst bij den Soeltan. gelijk zijn vader het Keudjroeën Gabag had gedaan, door hem toegang tot den Soeltan te bezorgen, hetgeen aan Teukoe Radja, evenals aan Teukoe Tji Ali van Meulaboh, door kwade praktijken van de lieden van het hof was verhinderd geworden.

Met instemming van Teukoe Radja Tjoet werd Teukoe Nja Oed door den Soeltan begiftigd met Lhōˁ Boebon, dat sedert een afzonderlijk landschap werd.

Tusschen de Oelèëbalangs van Boebon en de hoofden van Lhoˁ Boebon heeft altijd een goede verstandhouding bestaan.

Teukoe Nja Oed werd opgevolgd door zijn zoon Teukoe Radja Nja Poetéh, die met eene zuster van Teukoe Nja Imeum, Oelèëbalang van Teunom, huwde. De zoon uit dit huwelijk, Teukoe Radja Mahmoet, is het tegenwoordige hoofd van Lhōˁ Boebon; mannelijke afstammelingen heeft deze nog niet.

Koeta-Radja, 23 September 1900.

XLVIII. Meulabōh.

GRENZEN.

De grenzen van het landschap Meulabōh worden gevormd ten Zuiden door den Indischen Oceaan, ten Westen door eene lijn, uitgaande van de monding der Soea' Ni, die over Meurandéh Paja en verder over de waterscheiding tusschen Wòlja en Meureubō loopt; de Noordelijke grenslijn is niet bekend, de Oostelijke grenslijn volgt de waterscheiding tusschen de Seunagan en Meureubō-rivieren, volgt de Aloeë Labō (op de kaart Leubeuë), passeert de plek Anoé Poetéh geheeten, en komt aan de kust bij een punt, Arōn Boerōt genaamd.

TOPOGRAFISCHE EN GEOLOGISCHE TOESTAND.

Het landschap bestaat voor een groot deel uit alluviaal laagland, dat eene breedte heeft van ± 20 K. M.; op dit laagland volgt een heuvelterrein, dat langzamerhand overgaat in het aldaar zeer samengestelde Barisangebergte.

BERGEN.

Het gebergte, dat ongetwijfeld van vulcanischen oorsprong is, bevat geene werkende vulcanen meer. Trachiet, doorbroken door graniet, syeniet en porfier, is in het algemeen de grondslag van het gebergte, terwijl de bovenste lagen veelal de tertiaire formatie vertoonen en uit kalk en zandsteen zijn samengesteld.

MINERALEN.

Steenkolen komen in Meulabōh in eene groote uitgestrektheid voor. In het diepe binnenland en hooggebergte schijnen ze van goede kwaliteit te zijn; die in het heuvelland, nabij de Aloeë Poenga, bleken bij ingesteld deskundig onderzoek van te jonge formatie om er vooralsnog nut van te kunnen trekken. Goud komt, voor zoover bekend, in het landschap Meulabōh niet voor.

BEVOLKING.

De bevolking van het landschap is in de benedenstreken van gemengd Atjehsch-Maleischen oorsprong, in de bovenstreken meer

zuiver Atjehsch en Pidiëreesch. Hare getalsterkte is vooralsnog niet op te geven.

MIDDELEN VAN BESTAAN.

Het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw. De hoofdcultures zijn rijst- en peperteelt; nevencultures: suikerriet, koffie, klappers, pinang, muskaatnoten, tabak en zijdecultuur.

De rijst wordt op sawahs en ladangs geteeld De sawahs zijn bijna alle van den regen afhankelijk. De ladangbouw in het gebergte wordt om politieke redenen van bestuurswege tegengegaan. Alleen de sawahvelden in de benedenstreken worden hier en daar kunstmatig besproeid.

De rijstoogst blijft steeds onvoldoende voor de behoeften der bevolking.

De pepercultuur is hard achteruitgegaan, doch begint thans te herleven. In Roendeng en de boven-Meulaböh worden uitgestrekte pepertuinen aangelegd.

Koffie wordt hier en daar in groote hoeveelheid aangeplant.

Pinang, muskaatnoot en tabak worden, evenals suikerriet, voor eigen gebruik verbouwd.

Met zijdeteelt houden zich vrouwen bezig. De zijde wordt voornamelijk gebruikt voor het knoopen van netten Naast den landbouw is een hoofdmiddel van bestaan de verzameling van boschproducten. De voornaamste producten zijn: rotan, geutah, damar en was; de uitvoer dezer producten, die naar Penang plaats heeft, neemt toe.

VEETEELT.

Aan veeteelt doet de bevolking weinig. De veestapel, nagenoeg uitsluitend uit karbouwen bestaande, die zich na de veepest in 1877 weder eenigszins hersteld had, is door diezelfde ziekte in 1901 weder gedecimeerd.

HANDEL.

De groothandel bestaat in uitvoer van peper, rotan, geutah, hars, was, huiden en schildpadschalen en in invoer van rijst, manufacturen, lijnwaden, glaswerk, aardewerk, snuisterijen, specerijen, ijzerwaren, gouddraad, rundervet, tabak, eieren, stokvisch en petroleum. De handel is bijna uitsluitend in handen van Chineezen van Poelō Pinang, en de ingevoerde lijnwaden en manufacturen zijn van Engelsch fabrikaat.

GESCHIEDENIS EN POLITIEKE TOESTAND.

Hoewel in den volksmond de organisatie van Meulabōh en onderhoorigheden, Kawaj Anamblaih, wordt toegeschreven aan Soeltan Iskander Moeda (1607—1636), welke vorst ook als veroveraar der Rantö Doea Blaïh bekend staat [1] zoo is haar en ook ons geen andere stedehouder van den Soeltan bekend dan zekere Pō Raman, die in het eind der 18de of in het begin der 19de eeuw moet geleefd hebben. Het is dan ook niet waarschijnlijk, dat reeds in het begin der 17de eeuw eene eenigszins belangrijke bevolking deze streken bewoonde.

De eerste ontginning op groote schaal heeft waarschijnlijk plaats gehad door Maleische kolonisten; hunne komst alhier moet nu 5 geslachten, dus ± 125 jaar geleden, hebben plaats gehad.

Nu zou het verkeerd zijn, deze immigratie op een bepaald tijdstip te stellen; zij heeft geleidelijk plaats gehad, doch vroeger dan de 18de eeuw is zij in deze streken niet begonnen. Van Langen meldt, dat de Maleische kolonisten bij hunne komst alhier eene vestiging van Atjèhers aantroffen bij Leuhan (Alahan), doch dit is onwaarschijnlijk, omdat, ingeval Atjehsche kolonisatie was voorafgegaan, deze evenzeer van de kust uit zou begonnen zijn en er dus eene Atjehsche vestiging aan de kust en niet eenige uren gaans in het binnenland zou hebben bestaan.

De gezamenlijke oorlog van Maleiers en Atjèhers tegen mantris (manté) moet evenzeer in twijfel getrokken worden, ook als men voor manté leest „oorspronkelijke bevolking”.

Het meest waarschijnlijk is dat deze kust, zonder oorspronkelijke bevolking, ontgonnen is door Maleische en Atjehsche kolonisten, die er zich ongeveer terzelfder tijd (in de 18de eeuw) zijn komen vestigen; dat het Atjehsche element de overhand heeft gekregen op het Maleische, en dat in het einde der 18de of in het begin der 19de eeuw, toen de kust veel peper begon te leveren, de Atjehsche Soeltan er het begeerig oog op sloeg en er een stedehouder heenzond, met de opdracht de Soeltans-wasé te heffen.

De eerste stedehouder, die den titel van „Keudjroeën Meulabōh” voerde, was Pō Raman. Het gebied, dat onder zijn toezicht gesteld werd, strekte zich uit van Aron Moepintō (grens met Teunōm) tot aan de monding der Seumanjam-rivier, en omvatte de stroomgebieden der Wòjla, Boebōn Meureubō, Seunagan, Tripa en Seuneu'am-

[1] Zie van Langen, Atjehsch staatsbestuur, pag. 393.

rivieren, die destijds behalve door de hoofden der Maleische kolonisten (datō's), 3 in getal, door 16 Oelèëbalangs bestuurd werden. [1]

Het behoeft geen betoog, dat het heffen der schatting niet zonder verzet van de zijde der schatplichtigen plaats had. Voortdurende binnenlandsche oorlogen waren er het gevolg van, doch de Keudjroeën Meulabōh wist zich te handhaven.

Deze werd opgevolgd door zijn oudsten zoon Teukoe Tjhiʿ Moehamat Saʿét, onder wien geruimen tijd de vrede bewaard bleef.

Van Teukoe Tjhiʿ Moehamat Saʿét's bestuur is niets bewaard gebleven dan de herinnering dat het geruimen tijd geduurd heeft. Hij werd na zijn dood vervangen door zijn oudsten zoon Teukoe Keudjroeën Tjhiʿ Toeha Lela Peukasa; en nu ontbrandde in de Keudjroeënsfamilie zelf de strijd. Teukoe Dorahman, oudste zoon van den fungeerend Keudjroeën, van een ongesteldheid van zijnen vader gebruik makend, begaf zich, gesteund door geld van Saʿét Aloewi alias Teungkoe Sinamō, naar Atjeh en wist aldaar van den Soeltan het ontslag van zijnen vader en zijne eigene benoeming te bewerken. Toen hij echter te Meulabōh terugkeerde weigerde zijn vader hem het bestuur over te dragen, en ontstond er een oorlog, die juist geëindigd was, toen onze troepen te Meulabōh debarkeerden.

De oude Keudjroeën Teukoe Tjhiʿ Toeha had zich weten te handhaven, doch enkele privilegiën aan zijnen zoon moeten afstaan. Op dit tijdstip werd uitvoering gegeven aan het voornemen van den Gouverneur van Atjeh om te Meulabōh een ambtenaar te plaatsen onder bescherming eener voldoende militaire macht. Ofschoon reeds den 27sten April 1874 onze vlag te Meulabōh geheschen was, was onze invloed zeer gering gebleven, te meer daar bovenbedoelde plechtigheid noch door het hoofd van Meulabōh, noch door onze autoriteiten, die een bezoek aan den wal minder geraden vonden, werd bijgewoond Hoewel reeds in April 1875 besloten was tot onze vestiging te Meulabōh, waren de omstandigheden in Groot-Atjeh in 1875 en 1876 minder gunstig en kon eerst in Januari 1877 de Assistent-Resident R. C. Kroesen de zaak te Meulabōh voorloopig met den ouden Keudjroeën bespreken. Dit hoofd was ons goed gezind, doch zijn zoon, de

---

[1] De Zuidelijke grens wijzigde zich sedert, doordat Soeltan Ibrahim Alaidin Mansō Sjah den Keudjroeën Meulabōh aanschreef een deel af te staan aan zijnen achterneef Toeankoe Radja Boegih. Sedert dien tijd strekt de invloedsfeer van de Keudjroeëns van Meulabōh zich uit tot Koeala Sikangan Rajeu (zuidelijke grens).

Keudjroeën Moeda, heftig tegen onze vestiging gekant. Den 3^{den} Maart 1877 was men zoover, dat plechtig de acte van erkenning aan den ouden Keudjroeën werd uitgereikt, terwijl onze vlag van den wal met 21 schoten werd gesalueerd.

Den 10^{den} April d. a v. debarkeerde eene compagnie, ter sterkte van 4 officieren, 120 minderen en de noodige werklieden, en betrok zij een bivak op den rechteroever der monding der Meureubō-rivier, terwijl spoedig werd begonnen met de inrichting van eene vestiging te Padang Sirahé^{c}.

De partij van verzet roerde zich onophoudelijk onder leiding van den Keudjroeën Moeda en van Teukoe Radja Itam. In April en Mei hadden voortdurend aanvallen op onze vestiging plaats, hetgeen het zenden van eene colonne onder den Majoor van Dompseler ten gevolge had. Na de tuchtiging der gampons Meureubō, Peunaga en Oedjōng Tandjōng kwamen de hoofden dier gampongs in onderwerping, en achtte de controleur het langer verblijf der colonne te Meulabōh onnoodig, waarop deze ontijdig terugkeerde. Den 17^{den} Mei begonnen de vijandelijkheden opnieuw en den 31sten Mei werd een transport naar de landingsplaats met goed gevolg aangevallen.

Daar nu bovendien bleek, dat de ligging der vestiging Padang Sirahé^{c} allerongunstigst was, moest naar een ander beter gelegen punt worden omgezien en besloot de Generaal-Majoor Diemont andermaal eene colonne naar Meulabōh te zenden.

Deze colonne, onder bevel van den Majoor Du Pon, trachtte in den nacht van 11 op 12 Juni te vergeefs den Keudjroeën Moeda op te lichten. De bevolking was in haar geheel tegen ons gekant; de oude Keudjroeën en diens zoon waren beide in het binnenland gevlucht; de vijand had de pasar verbrand, en de handelaren vertrokken naar Paté^{c} en Singkel.

Een tweede versterking werd nu opgericht aan de monding van de Kroeëng Tjangkoel. Den 23sten Juni onderwierp zich de Datō van Rantō Panjang en deelde mede dat de jongste zoon van den Keudjroeën, Teukoe Itam Teuboïh, in zijne woning verblijf hield en ons goed gezind was.

Aangezien Roendèng het verzamelpunt der vijandelijke benden werd, moest ook deze gampong genomen worden, hetgeen den 7^{den} Juli gebeurde: waarop den 26sten de colonne, wegens uitputting, naar Koeta-Radja terugkeerde. Teukoe Itam Teuboïh, die tot Januari 1878 vriendschappelijke betrekkingen met ons onderhield en zich zelfs te Meulabōh gevestigd had, keerde zich weder tegen ons, en

dadelijk namen de aanvallen op onze versterkingen weder een aanvang; dit verminderde, nadat den 14den Februari 1878 de gampong Tjōt Darat, die versterkt was, door onze troepen werd ingenomen.

De gespannen toestand echter deed het wenschelijk achten om nogmaals eene krachtige demonstratie te Meulabōh te maken.

De Civiel en Militair Gouverneur verscheen persoonlijk te Meulabōh met 2 compagnieën infanterie onder den Majoor van Lier. De Keudjroeën en zijne zonen lieten bij deze gelegenheid niets van zich hooren, maar enkele hoofden w. o. dat van Peureumeuë, boden hunne onderwerping aan De Gouverneur zag dan ook den toestand vrij gunstig in, en gelastte den Majoor van Lier zich te bepalen tot eene excursie in het binnenland. De colonne bereikte de Kroeëng Bandalangan, om zich vervolgens naar Koeta Radja in te schepen (1 Maart 1878).

Den 29sten November 1878 kwam de Keudjroeën met zijn tweeden zoon te Meulabōh in onderwerping, een gevolg van het op last van den Kolonel van der Heijden oprichten van een post, meer binnenlands nabij Roendèng gelegen. Den 7den November was deze nieuwe versterking gereed gekomen, en de toestand verbeterde merkbaar, al bleef de Keudjroeën Moeda ons ook vijandig gezind. In Maart 1879 overleed de oude Keudjroeën; hij werd voorloopig niet vervangen.

Behalve enkele aanvallen op de pasar door benden onder Teukoe Radja Itam en Teukoe Oema viel in 1880 weinig bijzonders voor De ongezondheid van onzen post nabij Roendèng was oorzaak, dat zij den 14den Juli van dat jaar werd ingetrokken. In 1881 gebeurde niets bijzonders. In 1882 werd de Keudjroeën Moeda te Tripa in de meuseugit door een krankzinnigen hadji vermoord (in den nacht van 3 op 4 Januari) en daarop werd Teukoe Itam Moehamat Abaïh, het eenige ons trouw gebleven lid van het oelèëbalangsgeslacht en kleinzoon van den laatsten Keudjroeën, tot hoofd van Meulabōh aangesteld met den titel van Keudjroeën Tji' Léla Peukasa. De eerste jaren van zijn bestuur kenmerken zich door het aanvallend optreden van lieden uit Boebōn, Wòjla, Teunōm en Panga tegen Meulabōh, waarbij als hoofdpunten moeten vermeld worden de nachtelijke aanvallen op onze établissementen in Mei 1883 en het verbranden van de ons goedgezinde gampong Rantō Panjang, den 6den Juni d. a v. In Januari van hetzelfde jaar had Teukoe Itam zijne onderwerping aangeboden, en in 1884 meldde zich ook weder

Teukoe Itam Teuboih, die nu als tweede Keudjroeën naast Teukoe Tji^{c} Moehamat Abaïh werd aangesteld.

In verband met de concentratie op Groot-Atjèh en de daarmede gepaard gaande inkrimping van het bestuur, werd de leiding der politieke aangelegenheden over al de Atjehsche Onderhoorigheden opgedragen aan den te Koeta Radja gevestigden Assistent-Resident, en het civiel gezag te Meulabōh uitgeoefend door den aldaar bescheiden militairen commandant. De eigenlijk rechthebbende op het Keudjroeënschap, Teukoe Mansō, zoon van den bekenden Keudjroeën Moeda, stak in September 1886 het hoofd op en bedreigde onzen post, doch deed verder niets van zich hooren tot hij in April 1887 plotseling met 600 gewapenden in Roendèng verscheen, om het erfdeel van zijn vader op te eischen In 1888 beschoot hij bijna dagelijks onzen post; eenige vermindering hierin ontstond eerst toen den 6^{den} Juli 1888 Teungkoe Kali overleed. In Juli en September 1889 brachten onze troepen den benden van Teukoe Mansō eenige nederlagen toe; het gevolg hiervan was, dat deze zich te Rigaïh onderwierp. Hij kwam einde October 1889 te Meulabōh aan en werd als Keudjroeën aangesteld in de plaats van Teukoe Tjhi^{c} Moehamat Abaïh, die den 2^{den} September te Koeta Radja aan de cholera was bezweken. Teukoe Mansō stierf nog geen jaar na zijne erkenning (30 September 1890), waarop Teukoe Itam Teuboïh Moehamat Ali Hanapiah, die 2de Keudjroeën was, tot 1ste Keudjroeën aangesteld en den 23sten Maart 1891 plechtig geïnstalleerd werd Dit nu moet als eene politieke fout worden aangemerkt. Waar het bestuur erkend had, dat aanspraken van Teukoe Mansō op de adat gegrond waren, had men onmiddellijk een voogdij moeten instellen voor T Mansō's oudsten zoon, T Radja Nagō, waarbij dan zoo noodig aan Teukoe Itam Teuboïh het uitvoerend bewind had kunnen zijn opgedragen.

De erkenning van Teukoe Itam Teuboïh wekte dan ook de ontevredenheid van de hoofden en van de minderjarige kinderen van den overleden T. Tjhi^{c} Mansō op.

De destijds gevolgde politiek, die de bezetting noopte achter hare palissaden weg te schuilen, liet den vijand vrij, daarop naar genoegen hare kogels af te schieten; deze bleef dan ook niet in gebreke. Onze invloed ging in de jaren 1892 en 1893 hard achteruit. De oudste zoon van T. Tjhi^{c} Mansō. T. Radja Nagō, vertrok met zijne moeder Tjoet Poetròë naar Peureumeuë en keerde voorloopig niet op de pasar terug; zij verbleven ten

huize van Teukoe Hadji Bén Salim, Oelèëbalang van Peureumeuë, voogd van den minderjarigen Radja Nagō.

Teukoe Itam Teuboïh kon zich niet krachtig doen gelden, onze bezetting rukte niet uit, de kwaadwilligen versterkten zich in Roendèng en Oedjong Kala, en heel wat gecajoleer was noodig om, al was het dan ook slechts in schijn, ons prestige eenigszins te handhaven.

Eene oplossing werd gevonden door een huwelijk voor te bereiden tusschen T. Radja Nagō en eene dochter van T. Tjhiᶜ Itam Teuboïh en tusschen T. Itam Teuboïh's zoon en eene dochter van T. Hadji Bén Peureumeuë. De voogden T. Radja Nagō verbonden zich T. Tjhiᶜ Itam te steunen in zijne pogingen om de kwaadwilligen uit Roendèng te verdrijven, en na afloop der vijandelijkheden zouden de huwelijken voltrokken worden. Het Gouvernement zou helpen aan munitie en geweren.

De Roendèng-oorlog, die van 26 Januari tot 26 Maart 1894 duurde en waarbij onze troepen toch de spits moesten afbijten, eindigde met het sneuvelen van den fanatieken Teungkoe Batee Toenggaj,[1] doch deed zich in zijne gevolgen nog steeds ten onzen nadeele gevoelen, daar de toen verstrekte wapens, allengs in handen van kwaadwilligen overgegaan, nu tegen ons gekeerd werden.

De veroverde streken werden onder onze bondgenooten verdeeld, en ieder kreeg een onderdeel te bewaken. Aldus ontstond de geconcentreerde linie van Meulabōh, bezet door zoogenaamde bondgenooten.

De onderwerping van T. Oema, die elders ter Westkust een gunstigen invloed op den gang van zaken uitoefende, werkte te Meulabōh niets uit, daar T. Oema's invloed, aldaar toch al niet overwegend, geheel op den achtergrond kwam door de twisten in den boezem der oelèëbalangsfamilie.

T. Itam Teuboïh geraakte weldra met de voogden, die de achterstelling van hunnen pupil niet konden vergeten, op voet van oorlog, kreeg met T. Hadji Bén bovendien nog geschil over het voorgenomen huwelijk, en eindelijk was de toestand dermate onhoudbaar gewerden, dat het bestuur ingreep en den 5den Juli T. Itam uit zijne waardigheid ontzette; waarna in overleg met de hoofden T. Tjiᶜ Radja Nagō als Keudjroeën erkend werd, onder

---

[1] Deze leeft volgens de overlevering in de bovenstreken nog steeds voort onder de namen T. Batèe Toenggaj, T. Toeleueng of T. Plimbang.

voogdij van zijnen oom Panglima Dolam, zijn stiefvader T. Bén Peureumeuë en zijn neven Saʿjét Oetjōt, Saʿjét Paneuʿ en Teukoe Paneuʿ. Doch ook deze hoofden waren niet in staat zonder onze hulp de rust in Meulabōh te verzekeren, en de bezetting was nog steeds tot werkeloosheid gedoemd. Toch werd den voogden en voornamelijk Saʿjét Oetjōt, die in September 1897 gevangen genomen en naar Timor Koepang verbannen werd, ten kwade geduid, dat de rust niet wederkeerde.

Deze verbanning schokte ten zeerste het vertrouwen in het bestuur. Teukoe Itam Teuboïh verwijderde zich van de pasar, de hem verstrekte Henry-Martinigeweren medenemende; kort na hem volgde T. Bén Salim Peureumeuë na een klein geschil met den controleur zijn voorbeeld, terwijl Saʿjét Paneuʿ eveneens de binnenlanden introk. Het overloopen van T. Oema deed zijn invloed eerst gevoelen, toen dit bendehoofd, na van Tangsé te zijn verdreven, naar de Westkust uitweek, en het mag deze streek ten zegen gerekend worden, dat hij zulks deed, want nu werd de defensieve houding verlaten en volgt de periode der agressie, die Meulabōh met reuzenschreden heeft vooruitgebracht.

Ondertusschen was Teukoe Panglima Dalam overleden en bleef dus als eenig voogd T. Paneuʿ aan onze zijde. Deze kon niet verhinderen dat zijn pupil, toen hem een ter schole gaan te Koeta Radja in het vooruitzicht werd gesteld, zich verwijderde en zijn intrek nam bij zijn voogd T. Bén Salim Peureumeuë.

Door het actief optreden onzer troepen was echter beneden-Meulabōh spoedig van benden gezuiverd, en het sneuvelen van T. Oema in het nachtgevecht van 10 op 11 Februari 1899 deed zijne bende naar alle windstreken uiteenstuiven; zijne weduwe behield alleen een kleine kern bij zich, waarmede zij zich in boven-Meulabōh terugtrok.

De voortgezette actie en het aanleggen van een colonneweg naar boven-Meulabōh deed haar spoedig naar de grens der Gajōlanden uitwijken. T Paneuʿ was de steun van het bestuur in dien tijd en, mits dwang op hem werd uitgeoefend vrij bruikbaar Door de actie in het boven Meulabōhsche in 1899 moest T. Radja Nagō zijne verblijfplaats Peureumeuë verlaten en begaf zich naar zijnen schoonvader Teukoe Keudjroeën Amin van Boebōn, te Tjōt Seumeureuëng woonachtig. In die woning werd hij dan ook den 3den Augustus 1900 overvallen. Hij werd te Koeta Radja geïnterneerd en bezocht aldaar de school. Aangezien inmiddels de rust en orde

in het Meulabōhsche dermate verzekerd waren, dat voor een weder uitwijken geene vrees behoefde te bestaan, te meer daar zijne moeder Tjoet Poetròë, die met T. Bén Salim gehuwd was, overleden was, keerde hij in December 1901 te Meulabōh terug.

Zijn voogd Saᶜjet Paneuᶜ was in Juli 1901 eveneens in onderwerping gekomen en T. Radja Nagō zelf maakte van zijn verblijf ter onderafdeelingshoofdplaats gebruik om zijne familieleden als:

T. Teungōh (zijn broeder)

T. Rajeuᶜ (zijn halfbroeder) en

T. Tjoet (zijn stiefbroeder)

derwaarts te doen terugkeeren

De Civiel en Militair Gouverneur achtte nu den tijd gekomen om T. Radja Nagō zelf het bestuur in handen te doen nemen; dientengevolge werd Teukoe Paneuᶜ van de voogdij ontslagen en T. Radja Nagō legde den 7den Februari jl. den eed af op de verklaring in 3 artikelen.

Hij wordt, om meer eenheid in het bestuur te brengen, beschouwd als de directe bestuurder van het landschap Meulabōh, terwijl de onderhoorigheid van de hoofden van Wòjla, Boebōn, Seunagan en Tripa alleen nog blijkt uit het feit, dat hij inkomsten trekt bij uitvoer van peper uit die landschappen.

De hoofden in het stroomgebied der Meureubō-rivier zijn aan hem direct ondergeschikte hoofden.

Koeta-Radja, 22 April 1902.

XLIX. Seunagan.

De Keudjroeëns van Seunagan zijn van Gajō'schen oorsprong.

Zekere Teukoe Meurah Fahat, ook genaamd Teukoe Seman, kreeg ongenoegen met zijn vader, een Gajōhoofd, week uit zijn land en vestigde zich in Boven-Seunagan te Seurang Maga; toen zijn nederzetting zich aldaar uitbreidde, werd hij als hoofd beschouwd en noemde men hem Teukoe Seurang Maga.

De toenmalige Soeltan van Atjèh, ter regeling van zaken Meulabōh bezoekende, had in Seunagan liever met één hem cijnsplichtig hoofd te doen, dan met de velen van gering aanzien, die hem weinig of geen hassil opbrachten. Hij zond daarom eenige zijner volgelingen de Seunagan-rivier op om uit deze laatsten een te kiezen, die den Keudjroeën's titel zou waardig zijn. De keuze viel op Teukoe Seurang Maga, die zich daarop naar Atjèh begaf en

uit handen van den Soeltan een schenkbrief ontving, waarop hij werd aangesteld tot Keudjroeën van Seunagan, terwijl de grenzen aldus werden vastgesteld:

ten Zuiden: de Kroeëng Seumanjam;

ten Westen: de Oceaan;

ten Noorden: een lijn van Glanggang Meurah aan het strand tot de zoogenaamde tanoh poetéh in het binnenland;

de binnenlandsche grenslijn werd slechts aangeduid door de clausule, dat de bovenstreken van Seumanjam (poetjoe Seumanjam) en de bovenstreken van Seunagan (poetjoe Seunagan) tot zijn gebied zouden behooren.

Van dien tijd af noemde Teukoe Seurang Maga zich Keudjroeën Meurah Fahat. Hij huwde eene vrouw te Maré, een zuster van den toenmaligen Teukoe Peureumeuë, van Atjehsche origine, bij wie hij een zoon verwekte, bekend onder den naam van Keudjroeën Seunagan Toeha. Deze volgde zijn op het laatst ziekelijken vader op, na geruimen tijd in diens naam het bestuur te hebben gevoerd en begaf zich naar Atjeh, alwaar hij door den Soeltan bevestigd werd.

Onder zijn bestuur werd een bij hem in aanzien staande Pidiërees naar Tadoe gezonden om dat land te ontginnen en een zijner bloedverwanten naar Trang, met hetzelfde doel. Deze werden de stamvaders der hoofden van de nog steeds aan Seunagan onderhoorige landschappen Tadoe en Trang.

De landschappen Tripa en Seuna-am, volgens den schenkbrief destijds mede tot Seunagan behoorende, ontwikkelden zich daarentegen meer zelfstandig; wat Seuna-am betreft droeg hiertoe vooral bij, dat zich aldaar ook op last van den Soeltan een verwant van een zijner vrouwen, met name Teungkoe Boegi, vestigde, iemand die zich boven den Keudjroeën van Seunagan verheven achtte en zich weinig om dezen bekommerde.

Omstreeks 1865 stierf Keudjroeën Seunagan Toeha, opgevolgd door zijn zoon Keudjroeën Tjoet Banta, meer bekend als Teukoe Bén, wiens moeder, Tjoet Intan, eene oudere zuster van T. Toeha van Meulabŏh was. Teukoe Bén werd dan ook Keudjroeën, nadat door T. Tji van Meulaboh een hoofdenvergadering was belegd te Padang Serahi en deze zijne opvolging had goedgekeurd. Vier jaren later begaf Teukoe Bén zich naar Atjèh, om des Soeltans sanctie te erlangen. Later kwam hij zich melden te Meulabŏh en leefde sedert op goeden voet met het bestuur. Omstreeks 1888 stierf hij zonder mannelijke nakomelingen na te laten.

Onder goedkeuring van ons bestuur werd T. Sabé, een halfbroeder van Teukoe Bén, Keudjroeën van Seunagan.

Eenige jaren later kwam Teukoe Moeda Mat Said, zoon van Teukoe Tjo Meulabōh, terug van een reis uit Atjèh; op een hoofdenvergadering te Pasei Meugat las deze een brief van den Soeltan voor, waarin de hoofden van Meulabōh aangespoord werden zijn zaak getrouw te blijven en voort te gaan hem hassil op te brengen. Teukoe Sabé, met het bestuur op goeden voet zijnde, deed, aldus tusschen twee vuren geplaatst, en ook omdat hij ziekelijk was, op die vergadering afstand van zijn gezag ten behoeve van den tegenwoordigen Keudjroeën Teukoe Meurah Poetéh, zijn vollen neef, daar hij zelf geen mannelijke nakomelingen bezat

In 1899 kreeg Teukoe Meurah Poetéh een aanstelling van het Gouvernement; Teukoe Sabé leeft op dit oogenblik nog, maar is kindsch.

Teukoe Meurah Poetéh verblijft meest te Koeala Baroe. Te Koeloe, de eigenlijke woonplaats van de Seunagan'sche Keudjroeëns, voert zijn zoon Teukoe Djohan het bestuur; zijn tweede zoon Teukoe Seuman, opgevoed door Teungkoe di Kroeëng Tjoet en in diens familie gehuwd, heeft de zijde van het verzet gekozen en is, evenals zijn pleegvader, bendehoofd van T. Hadji Bén Salém Peureumeuë.

Koeta-Radja, 6 October 1900

L. Tripa.

Ten tijde van Keudjroeën Seunagan Toeha, vader van Teukoe Tjoet Banta, Keudjroeën van Seunagan, wendde zich tot hem zekere Teungkoe Nja Diri, een Pidiërees, met verzoek zich te mogen vestigen in het landschap Tripa, destijds een onderhoorigheid van Seunagan. Het verlof hiertoe werd verleend en Teukoe Nja Diri trok met zijn volgelingen naar Tripa, waar hij pepertuinen aanlegde en veel invloed kreeg; hij is daar meer bekend onder den naam van Teungkoe Dja Hari De keudjroeën van Seunagan, zijn leenheer, stond hem een hassil-aandeel toe van 0.25 dollar per picol peper, en van 5 pCt. van de waarde van uitgevoerde boschproducten.

Omstreeks 1870 stierf Teukoe Dja Hari en werd opgevolgd door zijn zoon T. Nja Amin. Deze miste geheel de energie en ondernemingsgeest van zijn vader, verbraste zijn erfdeel en inkomsten

en ging er ten laatste toe over, zijn rechten te verpanden aan Teukoe Tjit Toeha van Meulabōh voor 500 dollars.

Teukoe Tji zond een zijner handelaren, Teukoe Nja Tjoet, om Tripa uit zijn verval op te heffen en nieuwe pepertuinen aan te leggen Teukoe Nja Tjoet, de zoon van zekeren Nachoda Pandjang, een Klingalees die uit Pidië zich te Meulabōh had gevestigd, bracht de pepercultuur opnieuw tot bloei en breidde zijn invloed snel uit. Hij inde de geheele hassil voor zich, zijnde het land hem door Teukoe Tji ter ontginning gegeven (akan rameiken negrie); wilde met Seunagan niets meer uit te staan hebben en maakte, dat Tripa feitelijk ophield eene onderhoorigheid van Seunagan te zijn.

Intusschen was Teukoe Nja Amin voornoemd gestorven en trachtte diens broeder, Teukoe Nja Doelah, het recht tot hassilheffing in Tripa te herkrijgen door terugstorting van de opgenomen gelden; maar Teukoe Nja Tjoet wilde hiervan niets weten, bewerende het land tot bloei te hebben gebracht, en handhaafde zijne rechten, steunende op T. Tji Toeha van Meulabōh.

Na den dood van Teukoe Nja Doelah deed zijn zoon, T. Ma Tahé, zijne aanspraken tegenover den indringer Teukoe Nja Tjoet op nieuw gelden. Gesteund door Seunagan en de vereenigde Habibs, met name Habib Teungoh, Habib Badaj, Habib Oesén e. a., begon hij den strijd, die echter in zijn nadeel eindigde. Nadat hem nabij de gampong Galah Boengkoe vrij belangrijke verliezen waren toegebracht, vluchtte hij in 1897 naar Seunagan, waar hij meestal te Koeala Toeha verblijft.

Teukoe Nja Tjoet, sedert Teukoe Nja Tjoet Tripa geheeten, en in 1886 reeds door den toenmaligen Assistent-Resident K. F. H. van Langen als Oelèëbalang van Tripa erkend, wist zich na den strijd met Teukoe Ma Tahé steeds te handhaven, — hoewel nu en dan kleine schermutselingen plaats hadden en nog wel eens plaats hebben tusschen zijne volgelingen en die van Teukoe Ma Tahé, die ook nu nog steun zoekt bij de Habibs en deze tot een inval in Tripa tracht over te halen.

Teukoe Nja Tjoet Tripa is thans oud en blind; zijn zoon Teukoe Rajeu[c] voert feitelijk het bestuur voor zijnen vader.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

In het einde van 1901 overleed de ons goedgezinde, flinke T. Nja Tjoet; het laat zich aanzien dat zijn oudste zoon T. Rajeu[c], die hem zal opvolgen, zijn voetspoor zal volgen.

LI. Seunaᶜam.

Met achterstelling der rechten van den Keudjroeën van Seunagan, zond de Soeltan van Atjeh omstreeks 1860 een familielid van een zijner vrouwen, zekeren Teungkoe Boegi, naar Seunaᶜam, welke streek, volgens den schenkbrief aan den Keudjroeën van Seumangan verleend, aan dit landschap onderhoorig was, om zich daar te vestigen.

Deze deed zulks, ontwikkelde het landschap zelfstandig en zonder den Keudjroeën van Seunagan hassil-aandeel uit te keeren. Omstreeks 1870 stierf hij, opgevolgd door zijn zoon Toeankoe Radja Ketjil, die in 1884 ook door zijn zoon Toeankoe Radja Tjoet, destijds nog een kind, werd opgevolgd, onder voogdijschap van zekeren Habib Abdoellah of Habib Teungoh, die voor hem ook het bestuur voerde.

Naar beweren van dezen Habib Abdoellah, had diens vader, Teungkoe Said Wahab, gelijktijdig met Teungkoe Boegi voornoemd opdracht gekregen naar Seunaᶜam te gaan en dezen laatsten behulpzaam te zijn bij het ontginningswerk, waarvoor hij dan een zeker aandeel van den peper-hassil zou krijgen. Na den dood van Teungkoe Said Wahab stond zijn zoon Habib Abdoellah eerst Teungkoe Boegi ter zijde, en na dezen diens zoon Toeankoe Radja Ketjil, om, toen deze Toeankoe Radja Tjoet als een knaap achterliet, voor laatstgenoemde het bestuur waar te nemen.

Toen Toeankoe Radja Tjoet echter den mannelijken leeftijd had bereikt en zelf als Oelèëbalang van zijn landschap wilde optreden, weigerde Habib Abdoellah het bestuur aan hem over te geven en verjoeg hem zelfs uit Seunaᶜam. Langen tijd bleef Toeankoe Radja Tjoet rondzwervende, tot hij op het laatst van het vorig jaar uit Daja naar Meulabōh kwam en in handen van den controleur de verklaring in drie artikelen aflegde. Vernomen hebbende dat Habib Abdoellah, die in het gevolg van T. Hadji Bèn Peureumeuë was, Seumaᶜam in geruimen tijd niet had bezocht, begaf Toeankoe Radja Tjoet zich derwaarts om te trachten zich aldaar een aanhang te verwerven. Dit schijnt hem echter niet gelukt te zijn, althans hij bevindt zich nu te Soesòh, waar hij eene vrouw heeft gehuwd.

Toeankoe Radja Tjoet, nauwelijks 25 jaar oud, maakt den indruk van zwak en vreesachtig te zijn; iemand van wien niet veel is te verwachten.

Koeta Radja, den 6en October 1900.

LII. Koeala Batèë.

Het landschap Koeala Batèë wordt van Seuneu'am en Boven-Tripa gescheiden door de Seumanjam, en van Poelò Kajèë door de Ië Manieh.

De bevolking van het landschap is van Atjèhschen en Pidiëschen oorsprong. Het behoorde aanvankelijk tot Soesoh en werd het eerst bevolkt door Pidiësche peperplanters. Later vestigden er zich onder patronaat van eenige leden der Sultansfamilie ook vele Atjèhers, die er zelfs een deel der Pidiëreezen verdrongen, en van de Dato's van Soesoh vergunning kregen zich in het tegenwoordige Blang Pidië te vestigen.

De vergunning tot vestiging in Koeala Batèë was gegeven op voorwaarde dat van elke pikol peper ½ dollar moest worden afgestaan aan de Soesoh'sche hoofden, die op hunne beurt de helft aan den Soeltan moesten afgeven. Met de inning van dit Soeltans-aandeel werd belast een familielid van den toenmaligen Atjehschen Soeltan. Al spoedig ontstonden hierdoor verwikkelingen, die tot herhaald gewapend optreden voerden, doch ten slotte eindigden met de onafhankelijkheid van Koeala Batèë. De vrede werd voorafgegaan door een huwelijk van Radja Koeala, het hoofd der Atjèhers in Koeala Batèë, met een familielid van een der Hoofddato's van Soesoh. De broeder en opvolger van Radja Koeala, Radja Pidië geheeten, wist van den Soeltan de sanctie te verkrijgen op de feitelijke onafhankelijkheid van het landschap.

Onder het bestuur van Radja Pidië vestigden zich een tweetal familieleden (van moederszijde) van den Soeltan op den rechteroever der kleine Batèë-rivier. Het waren Po Tjoet Koeala en Po Tjoet Abdolah. Po Tjoet Koeala begaf zich later naar Rigaih en vestigde aldaar zijn gezag; zijn kleinzoon is het tegenwoordige hoofd van Lho' Rigaih, Po Tjoet Maè. Po Tjoet Abdolah bleef in Koeala Batèë evenals — na diens dood — Po Tjoet Doerahman, Po Tjoet Doerahim en Po Tjoet Kete, zijne drie zoons, waarvan eerstgenoemde — als oudste — den vader opvolgde.

Tijdens het leven van Radja Pidië en Po Tjoet Abdolah was de verhouding redelijk, doch toen Teukoe Radja Soeléman en Radja Pidië aan het bestuur kwam en Po Tjoet Doerahman geheel zelfstandig optrad, werd meermalen vinnig gestreden. Het wettige hoofd behield, gesteund door Soesoh, de overhand, en Po Tjoet Doerahman was genoodzaakt Koeala Batèë te verlaten. Hij en Po Tjoet Doe-

rahim begaven zich naar Meuké, terwijl Po Tjoet Kete zich metterwoon te Soesoh vestigde. In Meuké sloten eerstgenoemden zich aan bij Po Tjoet Hassan Lambeusoe, kleinzoon van Po Tjoet Abdo Rachman van de III Moekims Kajèë Adang en dus ook verwant aan de hoofden van Rigaih en Seuneu'am.

Hun afkomst werd benut om op groote schaal te knevelen, terwijl zij van openbare rooftochten niet afkeerig waren. In de laatste jaren hebben zij zich echter rustig gedragen. Met hunne verdwijning uit Koeala Batèë keerde de rust daar terug en begon het landschap zich eenigermate te ontwikkelen. De laatste jaren evenwel ging het staatje weer achteruit, doordat Teukoe Radja Soeléman zich zelden in zijn land ophield en zijne drie zoons elk een deel van het gezag trachten te bemachtigen.

Na den dood van Teukoe Radja Soeléman (in Januari 1900) werd zijn oudste zoon T. Tjoet Oesen door het bestuur tot hoofd aangesteld, waarbij dezen de verplichting is opgelegd, de aan zijn vader verstrekte geweren weer aan het Gouvernement uit te leveren.

Onderhoorig aan Koeala Batèë zijn de landschappen Seumanjam, Soerien, Lama-Toeha en Lama-Moeda.

Koeta-Radja, 28 November 1900.

LIII. Poelo Kajèë.

Het landschap Poelo Kajèë, dat aanvankelijk tot Soesōh behoorde, is aan de kust zeer smal en strekt zich landwaarts waaiervormig uit.

De grenzen worden gevormd door de Kroeëng Soesōh (met Soesōh en Blang Pidië) en de Ië Manèh (met Koeala Batèë).

Naar de zijde der Gajōlanden is de grens niet aan te geven, wijl de bevolking en de hoofden zich daaromtrent in het geheel niet bekommeren en er zich zelfs geen voorstelling van maken.

Hetzelfde geldt van de grenzen met de nevengelegen landschappen, zoodra men in het onbewoonde gebergte komt.

Het bewoonde gedeelte van Poelō Kajèë is geheel vlak.

Rivieren van eenige beteekenis treft men er niet aan; wel enkele bergstroompjes, die in den Oostmoeson meestal geheel droog zijn.

Op geringen afstand van de kust wordt een uitgestrekt en vrij diep moeras aangetroffen, welk moeras zich Noordwestelijk voortzet, tot aan Tripa toe, slechts hier en daar onderbroken door smalle strooken begaanbaren grond.

Dit moeras nu verdeelt het landschap in een smalle onvruchtbare kuststrook en eene bebouwde bovenstreek, hier als elders aangeduid met den algemeenen term „oeloe”.

Het rechtstreeksche verkeer tusschen de kust en de oeloe geschiedt hoofdzakelijk langs slechts één voetpad, dicht bij de Noordelijke grens van het landschap gelegen; een veel gebruikte verkeersweg voert verder van de kleine keudé langs het strand tot aan de keudé Soesöh en van daar door dit landschap en door Blang Pidie naar de oeloe.

Omtrent de geologischen toestand valt weinig mede te deelen.

De vlakte is geheel van alluviale vorming; aan de kust een zandige, enkele honderden meters breede strook, vervolgens een 1 à 2 KM. breed moeras en daarna een vruchtbare kleibodem, uitnemend geschikt voor den rijstbouw op sawah's.

Van het gebergte is in geologisch opzicht nog bijna niets bekend. Een enkele maal werden er stukken steenkool gevonden, die bij het stukslaan een zeer glanzenden breuk vertoonden en dus van jonge formatie waren.

Van goud werd bij geruchte wel een en ander vernomen, doch specimina van gouderts werden nimmer aangetroffen en ook niet vertoond door de bevolking.

De aanvankelijke ontginning van Poelō Kajèë had plaats door Maleiers van Soesōh, althans voor zoover het kustgedeelte betreft; de oeloe daarentegen werd het eerst in cultuur gebracht door Atjehers uit de XXVI Moekims, onder leiding van zekeren T. Adam.

Hier gold, als elders, de gebruikelijke peperschatting van $ 0.50 per picol. als voorwaarde van toelating. Maar hier ook had de betaling dezer schatting het gewone verloop; een à twee malen werd de schatting opgebracht, daarna betwist en ten slotte voor goed geweigerd.

T. Adam ging nog verder en weigerde zelfs den Soeltansgezanten de verschuldigde schatting, hetgeen zijne gevangenneming en overbrenging naar Atjèh tengevolge had (1ste helft der 19de eeuw).

Het was in dien tijd dat de Pidie'sche peperplanters uit Koeala Batèë teruggedrongen werden en zich vestigden in het tegenwoordige Blang Pidie.

Een gedeelte dier verdrevenen vestigde zich onder leiding van zekeren T. Njac Sjech in Boven-Poelo Kajèë.

Natuurlijk werd weder de voorwaarde van peperschatting gesteld en even natuurlijk werd ze niet nagekomen, wat eerst twisten

tengevolge had, doch eindigde met de onafhankelijkheid van Poelō Kajèë.

Die onafhankelijkheid bestond echter alleen ten opzichte van Soesōh, niet als zaak op zich zelf, want gedeeltelijk was Poelō Kajèë onderhoorig aan Blang Pidië.

Het schijnt, dat ook de oorspronkelijke volgelingen van T. Bén Abaih (Blang Pidië) zich in die richting hebben uitgebreid en dat de verschillende nieuw gestichte gampōngs het gezag bleven erkennen van de oorspronkelijke hoofden.

Zoo hadden T. Nja᾿ Sjech en zijne opvolgers dus een gezag, aan zich zelf ontleend, over hunne eigen gampōngs, terwijl T. Bén Abaih wel dat gezag erkende over de Blang Pidiëreezen, daar woonachtig, maar met dien verstande, dat de hoofden van Poelō Kajèë voor enkele gampōngs aan hem onderhoorig waren, namelijk die, welke alleen door Blang Pidiëreezen bewoond waren.

De hoofden van Poelō Kajèë vervulden dus een dubbele rol. Eenerzijds waren zij geheel zelfstandig, anderzijds slechts Oelèëbalangs van het hoofd van Blang Pidië.

Al naardat nu laatstgenoemd hoofd eene krachtige persoonlijkheid was of niet en het hoofd van Poelō Kajèë een zwakkeling of omgekeerd, al naar die mate regelde zich de mindere of meerdere zelfstandigheid.

Binnen de grenzen van Poelō Kajèë, inhoofde dezer vermeld, zijn ook nog enclaves van Blang Pidië gelegen; welke deze zijn, is vooralsnog niet zuiver op te geven.

Geheel onderhoorig aan T. Bén Blang Pidië is de gampōng Loeëng Kebeuë Djagat; doch ook gedeelten van andere gampōngs volgen zijn gezag, en niet dat van T. Radja Tjoet Poelō Kajèë.

De grenzen dier enclaves kunnen nog niet worden vastgesteld.

Een afdoende regeling van het inlandsch bestuur van het landschap zal wellicht niet mogelijk blijken, vóór het vijandige hoofd van Blang Pidië, T. Bén Mahmoet, zich zal hebben onderworpen.

De bevolking van Poelō Kajèë is economisch tot heden vrij wel afhankelijk van Soesōh.

Een eigen keudé van eenige beteekenis heeft het landschap niet. Alle producten worden te Soesōh verhandeld, alle inkoopen daar ook gedaan, wat tengevolge heeft, dat T. Radja Tjoet uit de in- en uitvoerrechten zoo goed als geen onkomsten geniet.

Door het bestuur krachtig daartoe aangespoord, werd met den bouw eener keudé thans begonnen.

Uitgevoerd wordt uit het landschap alleen geutah en eene geringe hoeveelheid peper.

De invoer heeft voornamelijk betrekking op allerlei manufacturen, ook Atjehsche (huisnijverheid komt zoo goed als niet voor).

Aan de vischvangst wordt eveneens weinig gedaan.

De landbouw is beperkt tot de rijstcultuur, die zoowel op ladangs als op sawah's hare toepassing vindt.

Er wordt ruimschoots in de behoefte aan rijst van het landschap zelve voorzien; gewoonlijk is er zelfs een vrij aanzienlijke overproductie.

Behoudens enkele tamme en vrij veel verwilderde karbouwen, benevens wat klein vee en pluimgedierte, treft men er geen veestapel aan.

De politieke toestand in het landschap laat te wenschen over. Een gedeelte der bevolking sluit zich nu en dan bij T. Bèn Blang Pidië aan.

Van de overigen is het grooter deel onbetrouwbaar, wegens eenheid van afkomst met de Blang Pidiëreezen, waarmede zij veelal door banden van bloedverwantschap vereenigd zijn.

Het landschap heeft eene bevolking van ± 1800 zielen, waaronder ongeveer 500 volwassen weerbare mannen.

Koeta Radja, 18 November 1901.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1902.

Het hoofd van Poelō Kajèë viel als offer der cholera; zijn minderjarige zoon T. Oema, die hem moet opvolgen, wordt als leerling geplaatst op de inlandsche school te Tapa Toewan; het bestuur wordt waargenomen door zijn oom T. Nja Tjoet, „een domme en indolente persoonlijkheid, die geheel beheerscht wordt door zijn schrijver."

LIV. Soesōh.

Het landschap Soesōh wordt tegenwoordig ten Noorden begrensd door de Soengei Sakalan, ten Oosten door het landschap Blang-Pidië.

De bevolking is van gemengden oorsprong en bestaat voor een overwegend deel uit Maleiers, herkomstig uit vijf verschillende streken.

De eerste nederzetting was afkomstig uit Priaman en vestigde zich, onder zekeren Dato Bagah, aan den linker-oever der kleine

Soesōh-rivier. Bij de later ontstane twisten met de oorspronkelijke bevolking van deze streek — naar luid van het volksverhaal waren het Batta's — riep Dato Bagah de hulp in van eene te Seunagan gevestigde Maleische volkplanting. Deze gaf onder haar hoofd, Dato Baginda, aan die roepstem gehoor en bleef na afloop van den oorlog te Soesōh, waar zij zich vestigde aan den rechter-oever van dien naam; laatstbedoelde Maleiers waren afkomstig uit Pagar-Roejoeng (Tanah-Datar, Padangsche Bovenlanden).

De beide tegenwoordige hoofddato's, respectivelijk geheeten Mohamad Jatim (Dato Toeha) en Nja Diën (Dato Baginda), zijn de afstammelingen van de hoofden dier eerste nederzettingen.

Nog later vestigde zich aan den linker-oever der Soesoh-rivier en in het gebied van Dato Bagah eene nederzetting, uit de XIII Kota's (Menangkabau) afkomstig, wier tegenwoordig hoofd den titel van Dato Moeda voert.

Eenigen tijd daarna vermeerderde de eerste Dato Baginda zijne bevolking eveneens, door lieden uit de L Kota's (Menangkabau) te doen overkomen, wier tegenwoordig hoofd Dato Ampat wordt genoemd.

Al deze vier nederzettingen bevonden zich in hoofdzaak aan de kust, terwijl het meer binnenlandsch gelegen terrein bijna geheel onbewoond was. Toen nu later nog een vijfde Maleische stam zich in Soesoh wilde vestigen (afkomstig uit Rau), werd aan die lieden de bovenstreek aangewezen als verblijfplaats. Aanvankelijk ondergeschikt aan Dato Bagah (Dato Toeha), is het hoofd van deze laatste nederzetting — Dato Rawa genoemd — tegenwoordig gelijkelijk ondergeschikt aan de beide Hoofddato's.

In die eerste tijden strekte het gezag van Soesōh zich uit over de streek gelegen tusschen de Seumanjam en de Kroeëng Pawoh-Baro, en omvatte dus ook het gebied van de tegenwoordige staatjes Manggèng, Lho' Pawoh-Noord, Blang-Pidië, Poelō Kajèë en Koeala Batèë.

In al deze landschappen vestigden zich aanvankelijk slechts Atjèhers, die vergunning hadden gekregen er de pepercultuur te beoefenen. Vroeger of later, doch reeds meer dan een eeuw geleden, wisten de Atjèhers zich in die verschillende nederzettingen onafhankelijk te maken, hoewel de band met Soesōh — door wederzijdsche aanhuwelijking — nooit geheel verloren ging, in dien zin nl., dat in alle gewichtige aangelegenheden gewoonlijk het oordeel van Soesōh wordt gevraagd.

Alleen in Blang Pidië dagteekent de onafhankelijkheid van jongeren datum. Hier waren in den loop der tijden vele peperplanters zich komen vestigen, hoofdzakelijk afkomstig uit Keumangan en de V Moekims Reubèë (Pidiëstreek). Deze lieden bleven tot voor een 50-jaren geheel ondergeschikt aan de hoofden van Soesōh.

Omstreeks het midden der 19e eeuw vestigden zich verscheidene Pidiëreezen, verjaagd uit Koeala Batèë, eveneens in Blang Pidië. Hun vroeger hoofd, die zijne waardigheid ook in de nieuwe streek behield, was zekere T. Bén Agam. Diens zoon T. Bén Abaih werd later door de Dato's van Soesōh belast was met het gezag over de verschillende Atjèhsche en Pidiësche elementen. Deze T. Bén Abaih (en later ook zijn zoon T. Bén Machmoed) verzette zich meermalen gewapenderhand tegen zijne opperheeren, hetgeen hierop uitliep, dat Blang Pidië in werkelijkheid onafhankelijk werd; een toestand die door Soesōh echter nimmer geheel erkend is, getuige de herhaalde pogingen hunnerzijds om gewapenderhand het verloren gezag te herwinnen

De korte verklaring is door de beide hoofddato's alleen van een zegel voorzien voor zoover het eigenlijk Soesoh betreft.

Koeta-Radja, 6 October 1900.

Naschrift uit het Kol. Verslag van 1902.

Da dato beuginda T. Nja Diën overleed en werd opgevolgd door zijn broeder T. Rajeuᶜ, met denzelfden titel.

LV. Lhoᶜ Pawoh-Noord.

Het landschap Lhoᶜ-Pawoh-Noord omvat eigenlijk 4 landschappen, te weten: Soeaᶜ, Tangan-Tangan Rajeuᶜ, Tangan-Tangan Tjoet en Lhoᶜ Pawoh. De volgorde bovengenoemd is genomen van Noord naar Zuid, zoodat de noordgrens van Soeaᶜ, de Soengei Sankalan, tevens de Noordelijke grens van het geheele staatje Lhoᶜ Pawoh-Noord vormt. De grens met Manggéng, de Zuidelijke grens dus, loopt van Oedjong Lhoᶜ Pawoh langs de Loeeng Kandéh naar het gebergte.

De geschiedenis dezer vier landstreken, die vroeger alle tot Soesōh behoorden, is de vaak herhaalde opstand tegen de opperheeren, gevolgd door onafhankelijkheid. Ongeveer een eeuw geleden vergunden de Datoᶜ's van Soesōh aan Atjèhsche volkplantingen, Soeaᶜ en Lhoᶜ Pawoh te ontginnen. Het eerste staatje werd bevolkt door lieden uit de XXV Moekims, het tweede door eene neder-

zetting, uit de XXII Moekims afkomstig. De hoofden dier volkplantingen waren respectievelijk zekere Panglima Bantan en Toʿ Kada. De vergunning tot vestiging was weder verleend onder voorwaarde, de gebruikelijke peperschatting op te brengen.

Panglima Bantan van Soeaʿ, gebruik makende van moeilijkheden, die Soesöh destijds met Koeala Batoe had, weigerde spoedig de verschuldigde hassil op te brengen. De Datoʿ's, zelf op dat oogenblik niet bij machte hem tot rede te brengen, droegen toen aan Toʿ Kada van Lhoʿ Pawoh op, panglima Bantan te beoorlogen. Toʿ Kada voldeed aan die opdracht en verjoeg Panglima Bantan en zijn volk uit Soeaʿ, dat nu door hem zelf in cultuur werd gebracht, evenals de tusschen beide gelegen landschappen Tangan-Tangan Rajeuʿ en Tangan-Tangan Tjoet. Toʿ Kada vond op zijn beurt — na nog 2 jaren de peperschatting voldaan te hebben — aanleiding het opbrengen van die hasil te staken, wat hem natuurlijkerwijze den gebruikelijken oorlog op den hals haalde.

Deze oorlog eindigde ditmaal niet met een huwelijk zooals in Koeala Batèë, maar met eene verwisseling van zoons. De zoon van Toʿ Kada, Teukoe Tjoet Adjat geheeten, werd door een der hoofddato's als zoon aangenomen, terwijl diens zoon, Panglima Maʿ Teh, de plaats van Teukoe Tjoet Adjat innam. Ten slotte, om de verwantschap nog inniger te maken, werden wederzijdsche familieleden aan elkaar gehuwd.

Op de opvolging oefende die verwisseling van zoons intusschen geen invloed uit, want na den dood van Toʿ Kada volgde Teukoe Tjoet Adjat zijn vader op.

Thans worden de vier landschappen, die gewoonlijk te zamen worden aangeduid als Lhoʿ Pawoh-Noord, bestuurd door Teukoe Radja Mahmoet, kleinzoon van Teukoe Tjoet Adjat. Een jongere broeder van Teukoe Tjoet Adjat begaf zich tijdens het leven van den laatsten nog naar Poelókan, onderhoorigheid van Labohan Adji, welke hij in cultuur bracht, en overleed daar in hoogen ouderdom in December 1899.

Hoewel de bevolking van Lhoʿ Pawoh-Noord nooit in haar geheel daadwerkelijk verzet pleegde, behoort het landschap tot de minst betrouwbare van de onderafdeeling. Zelfs nu nog wordt T. Ben Blang Pidië in het geheim vooral uit Soeaʿ gesteund; een zijner hoofdpanglima's is uit Soeaʿ afkomstig en daar zeer in aanzien.

Koeta-Radja, den 28sten November 1900.

LVI. **Manggéng.**

Het landschap Manggéng wordt ten Noorden begrensd door de Loeëng Kandéh, ten Zuiden door de Kroeëng Pawóh Baró (grens met Labóhan Adji).

Vroeger maakte Manggéng het zuidelijkste deel van het gebied van Soesōh uit. Het werd voornamelijk bevolkt door de Atjèhers, die door To Kada van Lhó-Pawóh, op last der hoofden van Soesōh, uit Soea^c verjaagd waren. Na dien oorlog zocht het hoofd, Panglima Bantan, een goed heenkomen, doch zijne volgelingen onderwierpen zich en kregen daarop van Soesōh de vergunning zich in Manggéng te vestigen, waar zij zich uit de Maleiers van Soesōh, waarvan zich al enkelen in Manggéng gevestigd hadden, een nieuw hoofd kozen, Dato Besar geheeten.

Die aanstelling geschiedde op de gebruikelijke voorwaarde van peperschatting. Deze belasting werd door Dato Besar trouw betaald, maar na zijn dood bleven zijne opvolgers nalatig in het opbrengen daarvan en wisten deze zich, gebruik makende van de herhaalde twisten tusschen Soesōh en Blang Pidië, meer en meer onafhankelijk te maken, tot zij ten slotte geheel met hunne opperheeren braken. Manggéng is het eenige landschap, waar dit door Soesōh zonder oorlog werd toegelaten.

Bij den dood van Dato Besar was zijn oudste zoon wegens krankzinnigheid ongeschikt voor het bestuur en diens zoon Dato Doellah nog te jong, zoodat de tweede zoon van Dato Besar, Teukoe Tjoet Adjat, het bestuur aanvaardde.

Na den dood van laatstgenoemde werd wel Dato Doellah het wettige hoofd, doch voerde Teukoe Nja Assan, zoon van Teukoe Tjoet Adjat, het werkelijk gezag in het landschap. Dato Doellah was door het veelvuldig opiumschuiven geheel ongeschikt voor het bestuur, zoodat hij, toen zijn derde zoon Teukoe Géh meerderjarig was geworden, ten behoeve van dezen afstand deed van het gezag. Diens beide oudere broeders Teukoe Nja Djawa en Teukoe Itam konden den vader niet opvolgen, wijl zij door het veelvuldig opiumschuiven mede geheel ongeschikt waren geworden voor het bestuur over het landschap. T. Nja Assan trad toen op den achtergrond, hoewel zijn invloed op den gang van zaken tot aan zijn dood altijd grooter bleef dan wel gewenscht was.

In den stempelafdruk van het Hoofd van Manggéng komen de woorden voor: „Radja van Manggéng en Baoeëh"; in de studie van Van Langen over de Westkust van Atjeh wordt — zonder nadere opheldering — gesproken over „Manggéng en Baoeëh". Van deze toevoeging is de beteekenis niet duidelijk. Een kampong of streek met den naam Baoeëh of Ba Oe is in Manggéng niet te vinden. Bedoeld woord is misschien een verkeerde spelling voor Ba weuë (weuë = kandang), de plaats waar eertijds een groote karbouwenkraal was en waar Bato Besar, het eerste hoofd een woning had, zoodat men hem misschien genoemd heeft T. Ba Weuë, gelijk men hier spreekt van T. di Goenóng of in Atjèh van T. Aneu Paja of T. di Glé Jeuëng. Het blijft slechts een gissing, want de herkomst van dat Ba Oe ligt ten eenenmale in het duister, en het hoofd zelf heeft er geen verklaring voor. Uit de korte verklaring is die toevoeging dan ook weggelaten, als zijnde zonder eenige beteekenis voor den tegenwoordigen tijd

Koeta-Radja, den 28sten November 1900.

LVII. Labohan Adji.

Het landschap Labohan Adji telt eene bevolking van 5460 zielen; het strekt zich langs de kust uit van den Gautieng Paloemat ten Zuiden, tot aan de Kroeëng Pawoh Baro ten Noorden.

De onderhoorigheden van het landschap zijn Paloemat, Kamoemoe, Poelokan en Pawoh Baro.

Oorspronkelijk werd ook dit landschap, evenals de meeste andere op het zuidelijk deel der Westkust van Atjeh, bevolkt door Maleiers. In tegenstelling echter met andere streken, waar veelal in navolging van de Maleische adat vier soekoe's onderscheiden worden, telt Labohan Adji er maar twee, genoemd naar de plaats van herkomst der eerste nederzettingen. De namen dezer oorspronkelijke soekoe's zijn ook hier geheel verloren gegaan.

Naar luid van het volksverhaal was de eerste Maleische nederzetting in het landschap afkomstig uit Priaman, de tweede uit Rau. De hoofden dier soekoe's (tegenwoordig Dato Moehamat Ali en Dato Moehamat Noer) voeren den titel van Dato Mandjalelo en Dato Keté.

De onderhoorigheid Kamoemoe is ondergeschikt aan Dato Mandjalelo, Pawoh Baro aan Dato Keté. In Paloemat en Poelokan hebben de beide Hoofddato's elk hunne eigen onderhoofden aange-

steld evenals in het eigenlijke Labohan Adji, waar van de drie ondergeschikte Dato's er twee tot de soekoe Priaman behooren, een tot de soekoe Rau.

Tot voor kort was Labohan Adji een toonbeeld van wanbestuur, grootendeels een gevolg van de slechte verhouding (de laatste 2 geslachten) tusschen de beide hoofddato's. Sedert het begin dezer eeuw vestigden zich in Labohan Adji ook vele Atjèhers uit de XXV en XXII Moekims, wien het wel niet gelukte de Maleiers te verdringen en hunne instellingen op zijde te zetten, doch die toch grooten invloed uitoefenden in het landschap, wijl de beide hoofddato's zich in hunne onderlinge geschillen beurtelings den steun der Atjehsche elementen wisten te verzekeren.

Daardoor ontstond een volslagen anarchie in het geheele landschap, gemis aan gezag van de hoofden; natuurlijk gevolg daarvan was het welig tieren van het Atjehsche separatisme en het streven naar zelfstandigheid bij de mindere hoofden.

In de maand Augustus 1900 werd het bestuur over het landschap opnieuw geregeld, en de onderlinge verhoudingen juist omschreven. Daarbij bleek het noodzakelijk den onbeduidenden en willoozen Dato Moehamat Noer zijn vroegeren voogd, den energieken T. Angkob, als medebestuurder toe te voegen.

De Atjehsche bevolking is over het geheele landschap verspreid en ondergeschikt aan de Maleische onderhoofden; alleen in Poelokan, waar zij in sterken getale vertegenwoordigd zijn, hebben zij een eigen hoofd, die door de beide hoofddato's benoemd wordt en hun ook gelijke gehoorzaamheid verschuldigd is.

In Labohan Adji zelf werd, na onze vestiging te Tapa Toean, nooit gewapend verzet ondervonden Uit alle deelen van het landschap intusschen, en vooral uit de onderhoorigheid Poelokan, sloten zich ten vorigen jare lieden aan bij de benden van T. Ben Blang Pidië. Het zal nog geruimen tijd duren, eer de nieuwe bestuursregeling en de gedwongen toestand van orde bij de hoofden en bevolking vleesch en bloed zijn geworden Alle oplevend vertoon van zelfstandigheid bij de mindere hoofden moet er krachtig onderdrukt worden, en de ingewortelde gewoonte der hoofddato's om zich door roof, heling van gestolen goederen en andere praktijken schadeloos te stellen voor hetgeen hun vroeger door de willekeur der mindere hoofden onthouden werd, moet met alle gestrengheid worden tegengegaan

Koeta-Radja, den 31sten Maart 1901.

LVIII. Meuké en Onderhoorigheden.

Het landschap Meuké telt eene bevolking van omstreeks 3600 zielen, strekt zich uit van de Gantiëng Peloemat (grens met Labohan Adji) tot den Goenoeng Klieët (grens met Lho^c Pawoh-Zuid), en omvat eigenlijk Meuké met de onderhoorigheden Labohan Taràb en Lho^c Kasië (Telok Kasòë).

Oorspronkelijk is dit landschap bevolkt geworden door Maleische nederzettingen, die geruimen tijd hunne zeden en gewoonten wisten te behouden, tegen de zich ook aldaar gevestigd hebbende Atjehsche elementen in, maar ten slotte toch volkomen overheerscht werden, voornamelijk als gevolg van eene belangrijke volksverhuizing, in de eerste helft dezer eeuw, uit de XXVI Moekims (XXII Moekims Toengkob en IV Moekims Ateuëh) naar Meuké ondernomen. Het eenige wat aan den vroegeren bestuursvorm blijft herinneren, is het tweehoofdig gezag, hoewel de oorspronkelijke vorm hiervan ook al niet meer bestaat. In Tapa Toean b. v. voeren de beide Dato's gezamenlijk bestuur over alle inwoners van het landschap; in Meuké daarentegen heeft elk der hoofden zijn eigen gedeelte, alleen naar buiten vertegenwoordigen zij het gezag gezamenlijk.

Deze bestuursvorm, overigens niet met de Atjehsche gebruiken in overeenstemming, vond te gereeder ingang, wijl de beide belangrijkste nederzettingen uit verschillende oelèebalangschappen afkomstig waren, terwijl ook de vroeger bestaande wrijving tusschen de XIII Moekims Oelèë Karang en de XIII Moekims Toengkob hieraan wellicht niet vreemd is geweest.

Aanvankelijk voerden de beide hoofden nog den titel van Dato, doch tegenwoordig hebben zij dien verwisseld tegen den zuiver Atjehschen van Teukoe.

Meuké was ons ten deele steeds vijandig gezind. Zulks is voornamelijk te wijten aan het verblijf van den ons zeer vijandigen Teungkoe Batèë Toenggaj, die er zeer veel invloed had en er ook bijna altijd vertoefde, wanneer hij niet in zijn nieuw gestichte gampong Batèë Toenggaj (Lho^c Pawoh-Zuid) verblijf hield Na zijn dood in 1894 bleef die vijandige invloed werkzaam door het huwelijk van zijne dochter met T. Ben Blang Pidië, terwijl ook zijn zoon Teungkoe Basja de voetstappen zijns vaders drukte.

Voorts vond men in Meuké ook het eigenaardige parasieten-verschijnsel, bij de hoofden-familiën in Groot-Atjèh zoo veelvuldig

voorkomend. Een der ergste knevelaars, uit den aard der zaak tegen ons bestuur gekant, en ook vijandelijk bendehoofd sedert onze vestiging te Tapa Toean, is T. Agam Rodj Teungoh, familielid van T. Radja Tjoet, een der beide besturende hoofden.

Het andere hoofd is T. di Goenong, die ten vorige jare eerst weigerde zich te Tapa Toean te komen melden en ook T. Ben Blang Pidië in zijn optreden steunde. Hem werd, toen hij in November 1899 zijne opwachting maakte, de inlevering van 10 achterlaad- en 40 voorlaadgeweren opgedragen.

T. di Goenong is een bejaard man en kinderloos, zoodat reeds is nagegaan wie hem eventueel behoort te vervangen. Dit is T. Baga, neef van T. di Goenong en door aanhuwelijking verwant aan de oelèëbalangfamilie der III Moekims Lam Rabo.

De beide Onderhoorigheden van Meuké zijn ondergeschikt aan T. Radja Tjoet. Diens vader was afkomstig uit de moekim Lam Barò (XIII Moekims Toengkob) en de volkplantingen in Labohan Tarab en Lho^c Kasië kwamen uit de moekim Silang over. Het hoofd van Labohan Tarak, T. Teungoh geheeten en verwant aan de Imeume van Silang, oefent ook een zekere suprematie uit over Lho^c Kasië.

Koeta-Radja, den 23sten September 1900.

LIX. Lho^{c} Pawoh-Zuid en Onderhoorigheden.

Lho^{c} Pawoh-Zuid, dat met zijne onderhoorigheden een bevolking telt van omstreeks 2510 zielen, strekt zich uit van den Goenoeng Klieët (grens met Meukë) tot aan den Goenoeng Ribèë (grens met Sama Doewa). Tot dit landschap behooren de onderhoorigheden Dama Toetong en Aloeë Pakoe.

De aan het hoofd van Lho^{c} Pawoh-Zuid door het Gouvernement geschonken stempel bevat ook nog als aanduiding van onderhoorigheden de namen: Batèë Toenggaj, Sawang en Triëng Meudoeroèë. Dit is niet juist, in dien zin n.l dat volgens denzelfden gedachtengang nog vele andere onderhoorigheden te noemen zouden zijn, wijl de drie genoemde niets meer zijn dan gewone gampongs, zich tot het hoofd van Lho^{c} Pawoh Zuid verhoudende als elke andere gampong van het eigenlijke landschap.

Hier zoowel als bij alle andere landschappen worden als onderhoorigheden alleen beschouwd die streken, welke in eene bijzondere verhouding staan tot het hoofdlandschap, hetzij door zeer geisoleerde ligging, hetzij doordat eenige gamponggroepen tot een bepaalde

eenheid vereenigd zijn, met een eigen hoofd; hetzij door eene bijzondere verhouding tusschen het hoofd van het hoofdlandschap en dat van de onderhoorigheid.

Van dit standpunt bezien heeft Lhoʿ Pawoh-Zuid twee onderhoorigheden, t. w. Dama Toetong en Aloeë Pakoe, beide bestaande uit een verzameling van eenige gampongs en beide bestuurd door hoofden, die eene vrij groote mate van zelfstandigheid bezitten.

De bevolking van het eigenlijke Lhoʿ Pawoh-Zuid bestaat grootendeels uit Atjèhers, afkomstig uit de VII Moekims Báʿèt en de V Moekims Mon Tasië van de sagi der XXII Moekims. Oorspronkelijk was dit gebied — dat vroeger tot Sama Doewa behoorde — bevolkt door Maleiers; onder meer vonden er de Pasamanners en de uit Tapa Toean verjaagde Kampareezen (zie Tapa Toean) verblijf.

Door het huwelijk van zekeren Keutji Doerawòt met de dochter van een der Dato's van Sama Doewa kreeg eerstgenoemde het bestuur over Noordelijk Sama Doewa (het tegenwoordige Lhoʿ Pawoh-Zuid en Aloeë Pakoe), dat toen een zelfstandig landschap werd. Bij de immigratie der Atjèhers in Lhoʿ Pawoh-Zuid emigreerden de verstrooid wonende Maleiers naar Aloeë Pakoe, waar zij later echter geheel en al opgingen in de na hen gekomen Atjèhsche volkplantingen. Uit dien eersten tijd behield Aloeë Pakoe steeds een zekere mate van zelfstandigheid.

Dama Toetong werd eerst later bevolkt door Atjèhers en dankte zijne min of meer zelfstandige positie aan het feit, dat Sama Doewa en Lhoʿ Pawoh-Zuid het er niet over eens waren tot welk gebied het behoorde. Toen later de vallei van Dama Toetong aan Lhoʿ Pawoh-Zuid werd toegewezen, waren al zoovele voorrechten verleend, dat het hoofd zich vrijwel onafhankelijk bleef achten. Strijd bleef niet uit, zoodat de laatste jaren zelfs nog getuige waren van twisten tusschen de onderhoorigheden en het hoofdlandschap Dama Toetong erkent thans geheel het oppergezag van Lhoʿ Pawoh-Zuid, doch Aloeë Pakoe betwist het nog steeds en vooral na den voor Aloeë Pakoe gunstigen afloop van den in 1897 gevoerden strijd.

Hierbij komt nog dat T. Nja Tjoet, geheel verlamd, zelf weinig gezag uitoefent en zijn zoon T. Gih niet bijzonder gezien is. Het vrij energieke hoofd van Aloeë Pakoe, T. Brahim, heeft dus gelegenheid te over, zijn invloed sterker te bevestigen. Eene poging, in Juni 1900 gedaan om ook de groote gampong Triëng Meudoeròë onder zijn gezag te brengen, werd door het bestuur verijdeld.

Koeta-Radja, den 23sten September 1900.

LX. Sama-Doewa.

Het landschap Sama-Doewa heeft eene bevolking van omstreeks 2650 zielen, omvat de vallei der rivier van dien naam en strekt zich uit zuidwaarts tot den Goenong Krambil (grens met Tapa Toean) en noordwaarts tot den Goenong Ribèë (grens met Dama Toetong, onderhoorigheid van Lho' Pawoh-Zuid).

De bevolking is Maleisch van oorsprong, doch, voor het oog, thans in zeden, gebruiken en taal bijna geheel Atjèhsch. De eerste Maleische nederzetting in Sama-Doewa werd gevormd door lieden, oorspronkelijk van Rau afkomstig, die zich eerst in Seunagan hadden gevestigd doch van daar verjaagd waren. Daarna kwamen zich Maleiers uit Priaman voegen bij de reeds bestaande volkplanting. Geen dezer beide stammen handhaafde zijn isolement ten opzichte der Atjèhers, zoodat — in tegenstelling met Tapa Toean — sterke vermenging plaats greep, die ten slotte in een suprematie van den Atjèhschen volksaard eindigde. Toch zijn niet alle sporen der vroegere verhoudingen uitgewischt.

De nederzetting uit Rau had zich aanvankelijk gevestigd in het gebied ten Zuiden van de Sama-Doewarivier, die uit Priaman ten Noorden daarvan. In naam bestuurden de beide Dato's, de hoofden der twee volkplantingen, het land gezamenlijk, doch inderdaad beteekende die samenwerking weinig, wijl elk der beide hoofden de inkomsten uit zijn eigen gebied bleef trekken.

Tot voor betrekkelijk korten tijd werd de opvolging in Sama-Doewa geregeld volgens de Menangkabausche instellingen, doch de Atjèhsche geestelijkheid wist hierin bres te schieten, zonder intusschen eene volkomen overwinning te behalen; beslist partij koos men niet.

In Sama-Doewa Rechter-Oever riep men voor enkele jaren, na den dood van Dato Nja Oesin, geheel willekeurig iemand tot het bestuur, die er volgens geen enkele instelling rechten op kon doen gelden. Het is de tegenwoordige Dato Basa, gehuwd met een nicht van Dato Nja Oesin's vrouw.

In Sama Doewa Linker-Oever treft men tegenwoordig twee hoofden aan (met gelijk gezag), instede van één zooals voorheen. Ongeveer $\frac{1}{4}$ eeuw geleden overleed Dato Si Assap; zijn kamanakan Dato Si Aboe volgde hem op. Kort na zijn optreden kreeg deze een twist met de geestelijkheid over het opbrengen van de dja-

keuët en de pitrah. Een zekere Teungkoe Lam Padang wist zich den steun te verwerven van T. Nja Bong, tweeden zoon van den overleden Dato Si Assap. De eene hand wiesch hier de andere; T. Lam Padang zag de djakeuët en pitrah opbrengen en T. Nja Bong zag het moslimsch erfrecht gedeeltelijk in eere gebracht, doordat hij naast Dato Si Aboe als bestuurder over diens gebied optrad.

Dat ook hier echter het persoonlijk belang boven het beginsel had gegolden, bleek bij den dood van Dato Nja Bong, toen niet zijn zoon, maar zijn jongere broeder hem opvolgde; en toen ook deze, Dato Kolam geheeten, overleden was, werd het maleische erfrecht weer in eere hersteld door zijn kamanakan Dato Moeda Nja Radén aan het bestuur te brengen, in stede van een zijner zonen.

Tegenwoordig is er weer een sterke strooming, om bij den dood van Dato Si Aboe diens zoon T. Paneu te kiezen tot hoofd, instede van den wettigen kamanakan.

Uit het bovenstaande is gebleken, dat er in Sama-Doewa 3 hoofden zijn, t. w. op den Linker-Oever der rivier Dato Si Aboe en Dato Moeda Nja Radén, en, op den Rechter-Oever der rivier. Dato Basa. Deze drie onderteekenden gezamenlijk de korte verklaring in 3 artikelen.

De gezindheid der hoofden is redelijk goed, die der bevolking minder gunstig. Ten vorigen jare leverde Sama Doewa meer dan 100 man als contingent voor de benden van T. Bén Blang Pidië.

Koeta-Radja, den 6den October 1902.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1900.

De bovengenoemde hoofddato Si Aboe overleed; de minderjarige Bantan volgde hem op onder voogdij van Teungkoe Imeum Moeda Mat Saïd (de eigenlijke kamanakan) en van T. Paneu, zoon van den overledene. De maleische partij met haar „adat kamanakan" (het oude erfrecht) zegevierde in dit geval.

LXI. Tapaᶜ Toean.

Het landschap Tapaᶜ Toean — met eene bevolking van 2837 zielen — strekt zich langs de kust uit van den Goenong Tangga Besi (grens met Kloeët en Onderhoorigheden) tot aan den Goenong Krambil (grens met Sama Doewa).

De bevolking bestaat zoo goed als uitsluitend uit Maleiers. De

eerste nederzetting dier lieden was afkomstig uit Priaman, een tweede uit Kampar. Deze beide volkplantingen geraakten ongeveer een tweetal eeuwen geleden met elkander in twist, waarbij de soekoe Priaman, gesteund door Panglima Intjè Poetéh, hoofd eener Pasamansche volkplanting in Aloeë Pakoe, overwon en de Kampareezen genoodzaakt werden zich meer noordwaarts te vestigen, terwijl de Pasamanners hunne ledige plaatsen te Tapaʿ Toean innamen. Later keerden zij weder naar Tapaʿ Toean terug en kozen een eigen hoofd, Datoʿ Radja Léla, ondergeschikt aan Panglima Intjè Poetéh, die den titel aannam van Datoʿ Radja Achmat.

Ongeveer in dezen tijd vestigden zich mede te Tapaʿ Toean eenige Maleiers uit Loeboe Sikèping, die, uit Wòjla verjaagd, naar hun land wilden terugkeeren, doch door het hoofd van de soekoe Priaman (zie voren) werden overgehaald, te Tapaʿ Toean te blijven. Bekend als de soekoe Raoe bleven zij in het landschap en kozen er een eigen hoofd, Datoʿ Bandahara genoemd, ondergeschikt aan het hoofd van de soekoe Priaman.

Na dien tijd vielen geen noemenswaardige veranderingen meer voor en bestaat de bevolking dus heden uit de navolgende soekoe's: soekoe Priaman of Barat, soekoe Loeboe of Raoe, soekoe Pasaman en soekoe Kampar.

De beide hoofddatoʿ's zijn Datōʿ Radja Boedjang (Datōʿ Titah) van de soekoe Priaman en Datōʿ Radja Achmat van de soekoe Pasaman. Aan hen ondergeschikt zijn de Datō's van de soekoe's Raoe en Kampar, respectievelijk den titel voerend van Datōʿ Bandahara en Datōʿ Radja Léla.

Het recht van erfopvolging wordt beheerscht door den „adat kamanakan". Aan pogingen, om het moslimsche recht er voor in de plaats te stellen, heeft het niet ontbroken.

Toen de vorige Datōʿ Radja Achmat overleed (1879), beproefde zijn zoon T. Larat in zijn plaats te komen, wat echter niet gelukte. De kamanakan volgde op, Datōʿ Moeda, en na diens dood zijn neef Datōʿ Radja Achmat, de tegenwoordige hoofddatōʿ.

Beter gelukte, althans voorloopig, de toeleg bij den hoofddatōʿ uit de soekoe Priaman. De eigenlijke hoofddatōʿ, Datōʿ Radja Boedjang II, legde eenige jaren geleden het bestuur wegens hoogen ouderdom neer en droeg het over op zijn zoon Datoʿ Titah, de tegenwoordige hoofddatōʿ. Hier zij gezegd, dat Datōʿ Radja Boedjang geen eigenlijke kamanakan had, maar volgens de adat, dat de kinderen de soekoe van de moeder volgen, had de jongere broeder

van Datō^c Radja Boedjang, Mara Kalièng genaamd, behooren op te volgen. Intusschen werd bij de aanvaarding van het bestuur van Datō^c Titah zeer uitdrukkelijk bedongen, dat na zijn dood de nieuwe Datō^c Radja Boedjang weer gekozen moest worden uit de soekoe Priaman, waaruit, zoo hij dan nog leven mocht, Mara Kaliëng de eerstrechthebbende is. Bij den dood van den vorigen Datō^c Bandahara werd diens kamanakan onder voorwendsel van domheid ter zijde geschoven, en de broeder van T. Larat, T. Sata in zijn plaats benoemd. In de soekoe's Pasaman en Kampar kwamen nog geen afwijkingen voor. In de andere soekoe's zijn zij trouwens meer toevallig (door het drijven van T. Larat) tot stand gekomen dan uit beginsel.

De beide hoofddatō^c's hebben onder zich elk een panglima, oorspronkelijk aangewezen als bevelhebbers van krijgsbenden, doch later ook belast met het voeren van gezag.

Wat de namen der soekoe's aanbelangt, zij duiden slechts de plaats van herkomst aan; de herinnering aan de oorspronkelijke soekoe's ging verloren.

De gezindheid van hoofden en bevolking was ons immer gunstig. Tapa^c Toean was het eenige staatje in deze onderafdeeling, dat in 1873 geen gehoor gaf aan de oproeping om krijgsvolk te zenden naar Atjèh.

Koeta-Radja, den 6^{den} October 1900.

LXII. Kloeët en Onderhoorigheden.

A. EIGENLIJK KLOEËT.

Het landschap Kloeët omvatte voorheen de geheele kuststrook van den Goenoeng Tangga Besi (grens met Tapa Toean) tot Tjalo Batèë (grens met Troeman), zoomede het meer landwaarts gelegen vlakke land van het dal der Kloeëtrivier.

De oorspronkelijke bewoners van dit gebied waren lieden uit de Alaslanden, vermengd met Gajo's, waartoe ook de vroegere hoofden van Kloeët behoord zouden hebben.

In dit tijdperk was Kloeët nog niet cijnsplichtig aan het Atjehsche rijk.

Hadden zich in deze periode reeds enkele Maleische nederzettingen op de kust gevestigd (te Rasian en Koeala Ba Oe), later streken ook Atjèhers op de kust neer en brachten er de pepercultuur tot ontwikkeling.

Met de invoering van den Islam in Kloeët ging gepaard eene uitbreiding van den invloed der Atjèhers in het algemeen (waardoor Kloeët cijnsplichtig werd) en van dien der peperplanters op de kust in het bijzonder. Een gevolg hiervan was, dat de verschuldigde schattingen aan het hoofd van Kloeët slechts zelden voldaan werden, wat eindelooze twisten in het leven riep.

En ofschoon de vroegere hoofden van Kloeët vervangen werden door Atjèhers, kwam hierin weinig verandering en bleven de hoofden der strandnederzettingen zich herhaaldelijk verzetten. Ten slotte eindigde een en ander hiermede, dat de oorspronkelijke bevolking van Kloeët geheel naar het binnenland (dal van de Kloeëtrivier) werd teruggedrongen, en de Atjehers meester bleven van de kust. Nooit echter is het zoover gekomen, dat men in beginsel met de suprematie van Kloeët gebroken heeft. Het oppergezag bleef men erkennen, zij het dan ook meer in naam dan metterdaad.

Het tegenwoordige hoofd van Kloeët is Keudjroeën Amamsah, de 12de van zijn geslacht, een zwak en weinig beteekenend man en daardoor een ongeschikt instrument, om in Kloeët spoedig tot een krachtig centraal gezag te kunnen geraken. Onmiddellijk gezag voert hij alleen over de geimmigreerde elementen der bevolking; de oorspronkelijke bevolking wordt slechts middellijk door hem bestuurd, wijl deze haar eigen hoofden heeft.

Hoewel hier en daar enkele gampongs geheel door de vroegere bewoners in bezit zijn gehouden, had toch veelal vermenging plaats met Atjehers, Maleiers, Pidiëreezen en Paseërs, zoodat men naast de territoriale bestuursindeeling ook nog een organische kan aanwijzen, aan geen territoriale grenzen gebonden. Het hoofd dier oorspronkelijke bevolking is Radji Amèh; zijn ambt is erfelijk in het geslacht van Radja Anggang, den laatste der oorspronkelijke hoofden van Kloeët. Hij voert den titel, van Imam Balei.

B. ONDERHOORIGHEDEN.

De Onderhoorigheden van Kloeët zijn:

1. Teureubangan Tjoet,
2. Teureubangan Rajeuʿ,
3. Seumeubo,
4. Rasian,
5. Asahan Rajeuʿ,
6. Asahan Tjoet,
7. Koeala Ba Oe,

8. Leumbang,
9. Bakongan,
10. Oedjong Poeló met Poeló Doewa, en
11. Sibadéh.

Silekat, hoewel van rechtswege mede eene onderhoorigheid van Kloeët, behoort tot het landschap Troemon, residentie Tapanoeli (Staatsblad 1881 n° 72 en 1899 n° 259).

De vazalstaatjes, hierboven genoemd, hebben met uitzondering van Rasian en Koeala Ba Oe, alle hun ontstaan te danken aan de immigratie van Atjehsche peperplanters. Te Rasian en Koeala Ba Oe hadden zich reeds eerder Maleiers gevestigd, te gering in aantal echter om zich zelfstandig te kunnen ontwikkelen en een eigen karakter te blijven behouden tegen de hen in aantal en rijkdom verre overtreffende Atjehers. Schijnt er ook al een korte tijd zeker oppergezag van Rasian te hebben bestaan over de kuststrook ten Noorden van de Kloeëtrivier, thans is daarvan geen spoor meer over en herinnert alleen de „Keudé Melajoe” te Koeala Ba Oe nog in naam aan dien vroegeren tijd van zelfstandig leven

Te zwak om zelf zijn gezag over de onderhoorigheden krachtig te handhaven stond de voorlaatste Keudjroeën, Dato Ambon geheeten, de geheele kuststrook van zijn gebied af aan T. Toeha, grootvader van het tegenwoordige hoofd van Bakongan, T. Seumaoen, onder verplichting de gebruikelijke peperschatting van de geheele kust aan Kloeët af te dragen. Hiervan is nimmer veel gekomen uit allerlei oorzaak. Ten eerste had T. Toeha, wiens aanvankelijk gebied zich uitstrekte van de grens met Troemon tot en met de monding der Kloeëtrivier, den afvoerweg van Kloeët geheel in handen en bracht hij dus al spoedig de gebruiken der Atjehsche strandhoofden in praktijk, en ten tweede beteekende zijn gezag over het hem toegekende gebied ten noorden der Kloeëtrivier al heel weinig. Herhaalde binnenlandsche twisten met den Kendjroeën eenerzijds en de overige vazalstaatjes anderzijds waren hiervan het gevolg.

De toegekende suprematie van Bakongan-Koeala Ba Oe ging geheel te loor, toen in het eigen gebied verbrokkeling ontstond. Een dochter van T. Toeha huwde met zekeren T. Nja Adji; deze kreeg van zijn schoonvader het ondergeschikt bestuur van het tegenwoordige Leumbang. Bij den dood van T. Toeha wist deze T. Nja Adji zich zelfstandig te maken en T. Toeha's zoon, T. Lam Goegób, bezat niet genoeg kracht om dit te beletten. Bakongan en

Koeala Ba Oe bleven nog onder één hoofd, ook na den dood van T. Lam Goegób, die door zijnen zoon T. Blang Sekéh werd opgevolgd.

In 1877 begaf T. Blang Sekéh zich naar Atjeh om de oorlogspartij in de XXVI Moekims te ondersteunen. In Bakongan gaf hij het bestuur over aan zijn jongeren broeder T Radja Lahat en in Koeala Ba Oe, bij afwezigheid van T. Tjoet [zoon van zekeren T. Pineuëng] aan diens jongeren broeder T. Moeda Abaih.

Bij den dood van T. Radja Lahat keerde T. Blang Sekéh terug naar Bakóngan en gaf het bestuur over Koeala Ba Oe aan den inmiddels van de Oostkust teruggekeerden bovengenoemde T. Nja Tjoet [zijn aangenomen kind] in handen.

Na den dood van T. Blang Sekéh bleef T. Nja Tjoet het bestuur voeren over Koeala Ba Oe, terwijl T. Seumaoen, jongere broeder van T. Blang Sekèh, Bakongan kreeg.

Ging zoo het éénhoofdig gezag over de streek Bakongan-Koeala Ba Oe te loor, van de bedoelde suprematie over de overige kuststaatjes bleef evenmin iets over, en nu als vroeger bleef de toestand: nominale erkenning der suprematie van Kloeët, met zelfstandigheid in elk afzonderlijk kustlandschap. Van de overige kustlandschappen behoeft weinig medegedeeld. Hunne belangrijkheid was afhankelijk van de pepercultuur.

Toen die te niet ging, verdween veelal ook de bevolking, zoodat Seumenbo b.v., dat jaarlijks ruim 10000 pikols opbracht en een bevolking van bij de 1000 zielen had, nu maar één bewoond huis meer telt. De afstammelingen der vroegere hoofden wonen in Teureubangan Rajeuᶜ.

Dit staatje, vroeger allicht het voornaamste en volkrijkste, leed zeer veel door de onderlinge twisten over de opvolging van de vrouwelijke Dato „Tjoet Ma" Fatimah, die in 1894 overleed, terwijl ook reeds tijdens het leven dier vrouw herhaaldelijk onlusten plaats grepen. De onwettige pretendenten moesten ten vorige jare door kracht van wapens tot rede worden gebracht, waarna eene bestuursorganisatie in het leven werd geroepen.

Ten onrechte zijn vroegere tractaten, met Kloeët gesloten, ook door de hoofden der vazalstaatjes onderteekend. Dit was geheel overbodig en zelfs schadelijk, wijl het 't streven naar zelfstandigheid en ongehoorzaamheid aan het eigenlijk hoofd in de hand heeft gewerkt, en is o. a. toen ook niet geschied ten opzichte der Onderhoorigheden van Lhoᶜ Pawoh-Zuid, Meuké en Labōhan Adji.

De nieuwe korte verklaring is alleen geteekend door den Keudjroeën van Kloeët, T. Amamsah, als hoofd van Kloeët en Onderhoorigheden.

Koeta-Radja, den 23sten September 1900.

Naschrift uit Kol. Verslag van 1901 en 1902.

De oude Keudjroeën T. Amamsah verzocht zich door zijn derden zoon en vermoedelijken opvolger Radja Momim te mogen doen vervangen; met onze toestemming voert deze nu namens zijn vader het bestuur over het geheele landschap; hij tracht, aanvankelijk met succes, zijn gezag te bevestigen.

LXIII. Simeuloe (Simaloer).

Het eiland Simeuloe met de omgelegen kleinere eilandjes, waarvan Poelò Tapa, Simeuloe Tjoet of Poelò Oe en Poelò Sioemat de voornaamste zijn, telt naar schatting een bevolking van 8- à 10000 zielen (waarvan ongeveer 1000 Atjèhers) en is verdeeld in 5 van elkander onafhankelijke districten.

De bevolking van het eiland bestaat uit zeer heterogene bestanddeelen, als, Niassers, Maleiers, Atjèhers en een volksstam, die men — met het oog op de eigen taal — oorspronkelijk zou kunnen noemen, waarvan althans niemand de herkomst weet op te geven.

De 5 districten van het eiland, met name:

I. Tapa,
II. Simeuloe,
III. Salang,
IV. Lakoön en
V. Sigoelei,

hebben niet altijd in hun tegenwoordigen vorm bestaan. De eerste werkelijk gezagvoerende hoofden op het eiland waren namelijk slechts twee in getal; het waren Maleische zeeroovers, waarvan de een het bestuur voerde op de Westkust van het eiland en de andere op de Zuid- en Oostkust. Hunne afstammelingen regeeren nu nog in de tegenwoordige districten Simeuloe en Tapa; de bestuursregeling in de andere districten is van betrekkelijk jongen datum.

De voorlaatste Atjèhsche Soeltan droeg aan Panghoeloe Sidih Léla di Gahra te Meulabōh op, het bestuur op het eiland Simeuloe te ordenen, ten einde op die wijze het binnenkomen der jaarlijksche schatting beter te verzekeren; en door deze werden

nu twee Atjèhers, uit de XXV Moekims afkomstig, aangesteld tot hoofden van Salang en Lakoön. Later werd, aan den tweeden zoon van het hoofd van Salang, Sigoelei aangewezen als bestuursgebied, dat tot den rang van afzonderlijk district werd verheven.

Het verdient opmerking dat alle hoofden op Simeuloe van uitheemschen oorsprong zijn, en zij ongeacht den stam, waartoe zij vroeger behoorden, den titel van Dato voeren.

Zijn de 5 hoofddato's de territoriale hoofden, de soekoe's waarin de bevolking verdeeld is, worden door hun eigen hoofden bestuurd. Deze dragen mede den titel van Dato. Een hunner, de Dato van de soekoe Daawoh, voert den titel van Dato Pamoentja en volgt in rang onmiddellijk op het territoriale hoofd, dien hij, bij afwezigheid, ook als bestuurder van het district vervangt.

De vreemdelingen in elk district behooren tot de zoogenaamde soekoe dagang, die rechtstreeks door den hoofddato — het territoriale hoofd — bestuurd wordt. De Atjèhers zijn hiervan uitgezonderd; deze hebben hun eigene hoofden, die den titel Keutji voeren.

Vroeger schijnt er een tijd geweest te zijn, dat de hoofddato van het district Simeuloe een soort oppergezag over de andere districten uitoefende; ook trachtte het hoofd van Salang vaak invloed uit te oefenen op de zaken van Sigoelei, dat uit Salang bevolkt is geworden en vroeger een onderdeel van eerstgenoemd district uitmaakte (zie voren).

De hoofden der districten zijn:

I. Dato^c Gadang in Tapa,
II. Dato^c Nja Noh in Simeuloe,
III. Dato^c Nja Gambang in Salang,
IV. Dato^c Moehamat Djafar in Lakoön, en
V. Dato^c Moehamat Ali in Sigoelei;

zij hebben elk eene afzonderlijke verklaring gepasseerd

Koeta-Radja, den 23sten September 1900.

EENIGE GEGEVENS OMTRENT LAND EN VOLK DER NOORDOOSTKUST VAN NED. NIEUW-GUINEA, GENAAMD PAPOEA TELANDJANG.

ONTLEEND AAN HET RAPPORT VAN

D. A. P. KONING.

(Commandant van H^r M^s „Ceram".)

De Humboldtbaai en hare directe omgeving.

Het aangezicht van het landschap dat de Humboldtbaai omgeeft, leert dadelijk, dat de grond steenachtig moet zijn, blijkende uit de vele zeer steile, ja soms bijna loodrechte hellingen van het zeer bergachtige terrein. Met uitzondering van den Z.Oostelijken zoom van de baai (hier buiten- en binnenbaai te zamen beschouwende), is zij overal door bergen begrensd. De vlakte, welke de uitzondering uitmaakt, is de uitgestrekte, lage onbewoonde streek, waaruit zich het niet hooge Bougainville-gebergte verheft.

Benoorden deze heuvels ligt het landschap Skòh, waarin zich aan de zeekust wel nederzettingen bevinden. Noemen we voortaan alleen de buitenbaai Humboldtbaai en de binnenbaai „baai van Jautefa", overeenkomstig de Papoeasche benaming, dan worden deze gescheiden door een smalle, lage, zandige landtong, beplant met klapperboomen.

Dezelfde beplanting treft men op meerdere kleine vlakke kustgedeelten aan. Echter vindt het oog wanneer het zich naar de berghellingen richt, alleen tegen de Noordzijde van het aan de baai van Jautefa grenzende gebergte eenig spoor van cultiveering of tuinaanleg. Overal elders zijn de bergen nog met hun wilde weelderige bosschen bedekt. Een heuvel, die reeds in 1858 bij het bezoek van Z. M. „Etna" als zoodanig in het oog viel, en de baai van Jautefa in het Westen begrenst [1], steekt door zijn lichtgroene alang-alang bedekking tegen de omgeving af.

---

[1] Zie de hier bijgevoegde kaart; en verg. kaart DD in Bijdr. Kon. Inst., 2e Reeks, V, 1862, „Telokh Lintjoe of Humboldt baai. Z. M. stoomschip Etna. 1858." Bedoelde heuvel heet daar „Suikerbrood." *Red.*

Het aspect der baai geeft dus dadelijk te kennen, dat de landbouw geen hoofdbedrijf van de bevolking kan zijn; deze indruk bevestigt zich volkomen bij nadere kennismaking met de hier gevestigde Papoea's, althans met die der hoofdkampongs.

Als zoodanig moeten gelden de kampongs Taubadi (ook dikwijls Taoebadi geschreven) en Engeròs, welke ter weerszijden aan, doch binnen den ingang van de baai van Jautefa gelegen, deze baai niet alleen schijnen te overheerschen, maar zulks ook in waarheid doen.

Als een aanhangsel van Taubadi is te beschouwen de slechts uit een vijftal huizen bestaande kampong Oenggaraoe, eveneens aan de Noordzijde van den ingang naar de binnenbaai, doch nog iets dichter naar de buitenbaai toe, gelegen.

Deze genoemde nederzetting met die, welke men in de eigenlijke Humboldtbaai (de buitenbaai) vindt, zijnde Kajo en Jembé, vormen één stam, hebben dan ook éénzelfde taal, dezelfde zeden en gebruiken en vormen één bepaald type.

Dat type is in vele opzichten niet gunstig, zooals uit het volgende moge blijken.

TYPE VAN DEN BEWONER VAN JAUTEFA.

De kleur der huid is variëerend van af bruin tot donkerbruin, de huid zelf bij vele personen door de zoogenaamde schubziekte (kaskado) aangedaan; wonden komen tamelijk veel voor, voornamelijk aan de onderste ledematen en worden door weinig zorg of slechte behandeling dikwijls tot afzichtelijke verzweringen. Het veelal niet zeer gespierde, maar gevulde lichaam en het ronde welgedane aangezicht duiden meer op een overvloedig gebruik van voedsel, dan op gezetten arbeid.

De dikke breede neus is in het middenschot doorboord en heeft aan het daarin dragen van zware versierselen, waarschijnlijk zijne misvorming te wijten: althans bij de vrouw, die in 't algemeen geen neusversierselen draagt of wel in het neusschot slechts een snoertje koralen hangt, komt die breede vorm veel minder voor. Daarentegen zijn de doorboorde oorlellen bij de vrouwen veel meer uitgerekt dan bij de mannen, en wel door het overgroot aantal ringen meestal van schildpad vervaardigd, dat haar tot sieraad moet strekken. [1]

[1] Zie plaat 4. Het meisje was onder behandeling voor een beenwond.

Het dragen van een baard ziet men weinig, terwijl op de bovenlip nimmer eene noemenswaardige haargroei schijnt voor te komen. Het weelderige hoofdhaar wordt door de volwassen mannen gedragen als een dikke gekroesde ragebol; door de jongeren als een breede „hanekam" midden over het hoofd van voor naar achteren, en dus ter weerszijden daarvan weggeschoren of kort geknipt. [1] Kinderen, zoowel jongens als meisjes, dragen kort gekroesd haar. De vrouwen hebben het haar tot lange krulletjes gedraaid, welke straalsgewijze van af de kruin rond het hoofd hangen; somtijds is het haar kort gekroesd.

Het gekroesde haar der mannen is dikwijls door middel van een roode aardsoort rossig getint, doch altijd droog; dat der vrouwen wordt overvloedig met die roode aarde besmeerd, en zag er veelal vochtig en vettig uit.

Vele mannen en bijna alle vrouwen zijn getatoeëerd met figuren in blauwe krullende lijnen op borst en rug, dikwerf voorkomende in vormen, die doen denken aan den viool- of solsleutel onzer muziek. Daarenboven laten de jonge mannen zich, wanneer zij in den Karewari worden opgenomen (waarover later), meestal aan de voor- of achterzijde van den linkerschouder een aantal zich op de huid als kleine verheffingen afteekenende ronde merken geven. Hebben de vrouwen den huwbaren leeftijd bereikt, zoo worden zij eveneens van teekenen voorzien, doch veelal ter hoogte van de schouderbladen en wederom in figuren van krulvorm.

Ook komen meer eenvoudige vormen wel voor, somtijds aan de voorzijde van het lichaam tusschen de schouders.

Eene bepaalde vrouw in de kampong heeft alleen het recht deze tatoeëering der vrouwen uit te voeren, welke bearbeiding geschiedt door met een scherp stukje bamboe in de huid te snijden en de wonden te behandelen met een middel, dat het vormen van een verhoogd litteekenweefsel schijnt te bevorderen. De operatie moet pijnlijk zijn.

Wat den meesten lieden van Jautefa een onsympathiek uiterlijk geeft is het voortdurend gebruik van sirih, hetgeen hun op den duur een afzichtelijken mond bezorgt. Doordat bij de sirih jonge pinangnootjes, in hun geheel tot een aantal van wellicht 4 tegelijk, worden gebruikt en daarbij groote hoeveelheden kalk worden ge-

---

[1] Zie plaat 5; en verg. pl. AA. in het reeds genoemde deel der Bijdr. Kon. Inst. *Red.*

voegd, wordt het geheel tot een volumineuze pruim, die zij meestal niet geheel in den mond kunnen bergen. Vooral de ouderen der volwassen mannen hebben de gewoonte van dat pruimen sterk, en zijn als het ware nooit zonder de beschreven lekkernij in of half uit hun mond. Bedenkt men daarbij, dat zij meestal levendig pratende zijn, dan kan men zich voorstellen, dat aldus eene onsmakelijke vertooning ontstaat en men van de Jautefa'sche taal den indruk krijgt als te bestaan uit slecht gearticuleerde klanken.

De sirihpruim gaat dikwijls, en zulks is een bewijs van vriendschap, van den een naar den ander over; ook een cigaret of sigaar wisselt herhaaldelijk van verbruiker.

Men vindt eens anders mondvocht dus niet weerzinwekkend en daaruit is te verklaren, dat het ook niet tot de opvoeding behoort om er op te leeren letten, dat men sprekende den aangesprokene geen overlast aandoet met dat vocht. Heeft men met een volwassen mannelijken Papoea gesproken, dan zijn meermalen kleine sirihvlekjes op de witte jas souvenirs aan dat gesprek.

De volwassen Papoea, gewend aan het uitoefenen van een zeer beslist overwicht op de jongeren en over de vrouwen, neemt ook tegen den Europeaan veelal een eenigszins aanmatigende houding aan, gaat in de meest ongegeneerde houding tot rakens toe dicht bij hem zitten, geeuwt herhaaldelijk langdurig met zijn wijden mond in ieders tegenwoordigheid en wordt voor den Europeaan dus op den duur een terugstuitend individu.

Ook de vrouwen gebruiken sirih, doch in veel minder sterke mate; zij zijn door schuchterheid ook veel vormelijker. Onder de jongere lieden, van beiderlei kunne, treft men velen aan met gunstige gelaatstrekken, en welgevormde slanke lichamen. De vrouwen schijnen echter door den arbeid spoedig te verouderen.

KLEEDING EN SIERADEN.

De kleeding is bij de mannen òf geheel onbekend òf tot een eenvoudigen, van af een lendengordel voor den buik neerhangenden lap beperkt.

Enkele mannen ziet men vooral bij aan boord komen of bij bijzondere gelegenheden, met een broek en een jasje gekleed, maar die stukken worden in gewone tijden zeker zorgvuldig bewaard. Daar men van het gebruik van naald en draad geen begrip heeft en het wasschen met zeep nog niet in praktijk wordt gebracht, is

het lot van een kleedingstuk, waarvan de Papoea de gelukkige bezitter is, om zoo lang bij tijd en wijle te worden gedragen tot het vervuild aan flarden hangt.

Geeft men een lap stof, dan kan de Papoea zich daarmede drapeeren, maar er eenig kleedingstuk uit maken kan hij niet.

De vrouwen zijn gekleed met een open rokje van geklopte boomschors.

Het naakt loopen der vrouwen kan men zeggen, dat tot het verledene behoort; tegen dat een meisje den huwbaren leeftijd bereikt, wordt haar bij eenige feestelijke gelegenheid het recht gegeven om het lendenkleedingstuk te dragen, waarna zij zich niet meer ongekleed vertoont, althans zeker niet tegenover vreemdelingen.

Eene jonge vrouw, zeer behebt met de schubziekte (kaskado), kwam met een harer bloedverwanten, een Maleisch sprekenden Papoea, die ons meermalen loodsdiensten had bewezen, met het verzoek tot den officier van gezondheid om haar, evenals met den tolk Waroh was geschied, van hare huidziekte te genezen Toen het er op aan zou komen, dat zij voor de behandeling haar geheele lichaam moest ontblooten, kon zij, hoe gaarne zij ook verlost zou zijn van de kaskado, daartoe niet besluiten en vluchtte terug naar haar prauwtje. Dit ten bewijze, dat het schaamtegevoel reeds ontwikkeld is.

Het naakt zijn der mannen valt den vreemden bezoeker alleen gedurende de eerste dagen op, later bemerkt men het als het ware niet meer, doch wèl trekt het weer meer de aandacht wanneer de Papoea zonder zijne sieraden — men zou kunnen zeggen versierselen — is.

Heeft hij zijn typischen haardos (ook een versiersel te noemen, en nog wel een waarop hij zeer trotsch is), draagt hij zijn bovenarm-, onderarm- en kuitbanden, een snoer koralen om den hals, een paar witte of licht getinte vogelveeren in het haar en heeft hij gekleurde bladeren (meestal van crotonplanten) of mooie grassoorten in de armbanden gestoken of van af zijn halssnoer langs den rug afhangen, dan bemerkt men zijne naaktheid niet, vooral als daarbij zijn lichaam getatoeëerd is.

Een nadeel is het voor den Europeaan, die een bewoner van Jautefa nadert, dat de laatste tot siering bij voorkeur een volgens hem welriekende plant uitzoekt, die naar onzen smaak een zeer doordringende, hoogst onaangename lucht verspreidt.

De sieraden bestaan, wat de arm- en kuitbanden betreft, uit vlechtwerk van plantenvezels met daaraan in figuren bevestigde

koralen of doorboorde schelpjes of pitjes van vruchten; ook zijn het ringen geslepen uit schelpen of van schildpad of akarbahar, of wel een samenstel van varkenstanden.

Heeft de bewoner van Jautefa de boven opgesomde sieraden aan, dan is hij in daagsch toilet, waartoe men nog kan rekenen dat behoort een met een band over den schouder hangende zak van vlechtwerk, dien hij ter hoogte van de heup draagt en waarin de utensiliën voor het gebruik der sirih meestal als hoofdinhoud te vinden zijn. Daaronder behoort dus ook de plus minus 3 dM. lange lichtgele eivormige uitgeholde kalebas met de sirihkalk, welk toestel echter meestal in handen is en waaruit in de gewone omstandigheid waarin de bewoner van Jautefa verkeert, namelijk het zalig niets doen, minstens om de minuut met het daartoe dienende stokje wat kalk te voorschijn wordt gebracht en langs de half geopende lippen wordt gestreken.

Tot den haartooi behoort de uit stokjes van een zwarte buigzame houtsoort kunstig samengestelde kam, die, veelal van 1, 2 of 3 lichtgele houten of ook wel van glazen knoppen voorzien op de wijze als de hoedenpen bij onze dames, dwars in het haar wordt gestoken.

Zelden zag ik den haarkam door de bewoners van Papoea-Telandjang als krabinstrument gebruiken en zulks in tegenstelling tot wat door mij bij de bewoners der Schouten-eilanden werd opgemerkt.

Wat wij onzindelijkheid zouden noemen, beschouwen deze laatste als een begeerlijke zaak, daar zij de aanleiding tot krabben aangenaam vinden.

Wat betreft den bewoner van Jautefa, dienen als sieraden nog te worden vermeld de bamboekokertjes, stukken ivoor uit varkenstanden gesneden of ook wel een stel met de worteleinden aan elkander verbonden slagtanden van het wilde zwijn, welke voorwerpen dwars door het doorboorde middenschot van den neus worden gedragen. [1]

Evenals de borstversieringen, bestaande uit vlecht- of netwerk verfraaid met koralen of schelpjes, en de gekleurde haren ballen, die wel aan de ooren worden gedragen, kunnen de neussieraden niet tot de dagelijksche dracht worden gerekend, hoewel dit bij enkelen wel het geval is. In het algemeen komen die tooisels alleen bij feestelijke gelegenheden voor den dag, als wanneer daarbij het gelaat veelal met roode, zwarte en witte verf besmeerd is.

De vrouwen smukken zich minder op; zij hebben geen kam en

---

[1] Verg. plaat 3.

geene vederen in het haar en dragen meestal, behalve een groot aantal oorringen, slechts een halssnoer van koralen. [1]

Ook besmeren zich de vrouwen het gezicht niet met verf. Het door sommigen gedragen kleine strengetje van slechts enkele, maar dan meestal waardevolle, koralen door het neusschot, kan men gerust eene ontsiering noemen.

Jongelieden hebben in het algemeen weinig sieraden; bij kinderen bepalen deze zich meestal tot enkele snoertjes koralen om hals of polsen. Evenwel ziet men dikwijls meisjes van 1 à 2 jaar reeds met bundels groote schildpad-oorringen versierd, die hen tot op de schouders hangen.

WAPENS EN GEREEDSCHAPPEN.

Ieder man bezit een boog en pijlen.

De boog, vervaardigd uit een donkere, taaie houtsoort, is van eenvoudig maaksel, heeft een rotanpees, is ongeveer 2 M. lang of iets korter en somtijds versierd met op afstanden van een paar dM. afhangende gekleurde lapjes, veeren of dergelijke lichte wapperende zaken.

De pijlen zijn ter zelfder lengte of bijna even lang als de boog, en bestaan uit een riet met massief zwarte houten, half-afgespleten bamboezen, of zestand-vormige houten punt, al naarmate van het beoogde doel; dat volgens bovenstaande opsomming zou zijn:

1e jacht op den casuaris of ander niet gevaarlijk wild, of strijd tegen den mensch;

2e jacht op varkens, en

3e vischvangst.

Het riet der pijlen is veelal van ingebrande figuren voorzien, de pijlpunt is dikwijls met weerhaken vierkant of driehoekig, somtijds fijn bewerkt.

Pijlgif is niet bekend. De houten punt der oorlogspijlen is somtijds voorzien van een opgeplaatst scherp beenen uiteinde.

De pijlen worden bewaard hangende in den rook, om ze voor den houtworm (boeboek) te behoeden.

Speren van hout, lang 3 à 5 M., dienen voor de haaivangst, hebben een enkele punt en zijn dikwijls van snijwerk voorzien. De dunnere en minder lange speren met enkele punt of 6 à 7-tandig worden voor de vangst op kleinere visch en voornamelijk 's avonds bij fakkellicht gebezigd.

---

[1] Verg. plaat 4. Dit meisje was nog al coquet.

Hier zij aangeteekend, dat door den invoer van vischhoeken het visschen met de lijn ook wordt beoefend, doch de voorraad haken schijnt telkens uitgeput of nog nooit groot geweest te zijn. Een vischhoek was altijd een zeer begeerd voorwerp en is dus daar als ruilmiddel van veel waarde.

Dolken van casuarisbeenderen gesneden zijn zeer algemeen en worden door de mannen gedragen aan den linkerbovenarm, gestoken tusschen den arm en den armband.

Stalen bijlen, kapmessen en messen komen meer en meer in gebruik en worden ook veel verbruikt; als ingevoerde artikelen behoeven zij niet te worden omschreven, doch het teekent den Papoea dezer streek en de nu nog heerschende toestanden, dat wanneer een bijl of kapmes stomp is geworden, men zich weinig moeite geeft om het voorwerp weer aan te scherpen, maar liever een eindje het bosch intrekt, een vogel schiet en dien bij de handelaren voor nieuw stalen gereedschap gaat inruilen.

Hierin schuilt een der redenen waarom de vogelhandel een nadeel voor de ontwikkeling van Nieuw-Guinea wordt genoemd; het is een te gemakkelijk te verkrijgen voorwerp van waarde. Met het schaars worden der vogels verdwijnt dus die reden.

De steenen bijlen zijn nog veel in gebruik, doch niet zoo zeer bij de bewoners der kampong Taubadi en Engeròs, welke zich gemakkelijk van stalen gereedschappen kunnen voorzien. Toch kan de beschrijving van bedoeld gereedschap hier nog wel op haar plaats worden geheeten.

De steen zelf — chloromelaniet? *Red.* — is meestal geelgroen van kleur, is plat eivormig geslepen, en heeft een korte stift aan het andere einde, waarmede zij wordt bevestigd in een eindelings uitgehold (somtijds gespleten) stuk hard hout. Een rotan-vlecht of bindselwerk klemt het hout rond den steen. De aldus gevormde steenen beitel wordt met den houten steel geklemd in een gat van een naar het handeind dunner wordend hard stuk hout, boven en beneden het gat door een rotan-bindsel tegen splijten beveiligd.

Naar gelang van de richting waaruit gewerkt dient te worden, wordt de eigenlijke bijl in het handvat in dwars- of langs-richting gesteld. De hoek tusschen beide houtdeelen is minder dan een rechte, dus scherp naar het handeind toe.

Op geheel dezelfde wijze is samengesteld de s a g o k l o p p e r.

Daarbij is de steen cylindrisch met eene uitholling aan de bodemzijde. Dit werktuig wordt gebezigd bij de sagobereiding.

WONINGEN, GODSDIENST, BESTUURSINRICHTING, SAMENLEVING.

Na beschouwing van den bewoner van Jautefa los van zijn kampong, volgen we hem naar de hoofdnederzetting zijnde:

TAUBADI,

en komen met de sloep aan de eenige aanlegplaats, den op in het water staande palen rustenden vloer van niboenglatten en ronde dunne stammen.

Die vloer is ongeveer 20 × 20 M. en ligt ongeveer in het midden der zich langs de N.zijde der binnenbaai uitstrekkende kampong, tellende ongeveer 50 huizen.

Alle woningen staan boven het water, en hebben een vier- of meerzijdigen veelhoek tot vloer, uit welks hoeken naar één punt stijlen loopen, die met atap belegd, het dak vormen. De woningen zien er dus uit als pyramiden, en hebben meestal aan voor- en achterzijde van den vloer eene kleine gaanderij om in de prauw te stappen, en van welke men ook over een paar dunne ronde boomstammen met of zonder handleuning naar de naastbijgelegen woning kan overloopen. De meeste huizen zijn op den top voorzien van eenig houten beeld: "Korwar", "Karwari".

Van datzelfde woord is afgeleid de naam waarmede de lieden nu tegenover vreemdelingen hun tempel aanduiden, zijnde "Karewari", doch de eigenlijke naam in de Jautefa'sche taal is "Maoe". [Als "Roem-sĕram" werden ze gewoonlijk ethnografisch beschreven. *Red.*]

De hoofdtempel van Taubadi (er is nog een kleinere, die niet in het oog valt), ligt tegen den grooten niboengvloer aan, en is alleen van af dien vloer te betreden. [1]

Dit hooge kenbare gebouw doet in uitwendigen vorm denken aan een missigit, van welks dak naar alle zijden uit hout gesneden figuren in ongeveer horizontalen zin uitsteken. Onder die figuren vindt men visschen, vogels, varkens, krokodillen, enz. [2]

Zeer spaarzaam dringt het daglicht in den tempel binnen, daar geen luiken of vensters aanwezig zijn en de openingen, die tot den niboengvloer of tot de gaanderij rond den tempel leiden, met afhangende bladeren als door een gordijn zijn afgesloten. Die afsluiting

---

[1] Zie plaat 1.

[2] Verg. plaat FF. in het reeds genoemde deel der Bijdr. Kon. Inst.: „Gezigt op den tempel in de Kampong Tobaddi (Humboldtsbaai)". *Red.* — Op onze plaat 1 heeft men achter de linker figuur de bladen die den ingang dekken.

duidt reeds op de geheimzinnigheid, waarmede al wat in den tempel is en voorvalt, wordt omhuld.

Slechts volwassen mannen en jongelingen, die reeds in de geheimen van den godsdienst zijn of worden ingewijd, mogen den tempel betreden.

Blijkbaar om het verbod van toetreding te gemakkelijker te kunnen handhaven, mogen vrouwen en kinderen in gewone omstandigheden zich ook niet op den niboengvloer vertoonen.

Alleen bij feestelijke gelegenheden, als wanneer er op dien vloer gedanst wordt, is zulks toegestaan.

Is men in den Karewari binnengetreden en heeft zich het oog eenigszins aan de duisternis gewend, dan overziet men de holte en begint de weinige zich daarin bevindende voorwerpen te ontdekken. De vloer van latten blijkt op een paar plaatsen afgebroken door vierkanten van koraalsteen, dienende om vuur op aan te leggen. Op rekken aan de wanden liggen pijlen, bogen, pagaaien; in verschillende hoeken zijn de bekende hoofdsteunsels te vinden, ten gebruike van degenen die in den tempel slapen; een zware aan het dak bevestigde hangende paal is als kapstok ingericht en dient om de heilige fluiten op te hangen; en voorts hangen, zoowel aan deze paal als aan de verschillende horizontale dakschoren, een onnoemelijk aantal schildpadschalen, varkensschedels en dergelijke door visscherij of jacht verkregen zaken. Nog meerdere voorwerpen van allerlei aard, waaraan wellicht eenige legende verbonden is of die om de eene of andere reden van waarde zijn geworden, zijn in de ruimte geborgen of opgehangen.

De bovengenoemde hoofdsteunsels behooren tot de weinige artikelen van huisraad, die de Papoea kent, en bestaan uit een houten toestelletje, meestal een hagedis op hooge pooten voorstellende. Men rust met den hals op den gladgewerkten rug; de haarbos van het hoofd blijft dan vrij van druk.

De heilige fluiten zijn in twee soorten aanwezig: de lange dunne uit een bamboe vervaardigd, die een hoogen toon geven, en de korte dikke uit eene andere houtsoort gesneden, die een bastoon voortbrengen. Elke fluit geeft maar één toon en de onderlinge harmonie schijnt gevonden te worden door van de lengte van het instrument af te nemen tot de gewenschte toonhoogte verkregen is, en een welluidende interval met de reeds bestaande fluitgeluiden kan worden voortgebracht. Bij feesten in den Karewari wordt er op die fluiten geblazen en al mogen deze, waarschijnlijk op boven

aangegeven wijze, vrij wel in het natuurlijke accoord stemmen, toch is het concert zeer onharmonieus, doordat het geluid van elk instrument schril of schor is; en niet melodieus, doordat de muziek bestaat in het hoe langer hoe sneller spelen van bijv. mi, sol, do, sol, mi, sol, do, sol, enz. Plotseling, na zeer snel geworden maat, gaat men weder over tot het langzame aanvangsrythme. De bespeler van een lange fluit doet zijn instrument met het ondereinde op den vloer rusten. staat zelf eenigszins wijdbeens, klemt het mondstuk der fluit tusschen de muizen zijner beide handen, de duimen opwaarts, en brengt zoo het instrument aan den mond. Bij iederen voortgebrachten toon beweegt hij zijn bovenlichaam van af de heupen van de eene naar de andere zijde; de lichaamsbeweging geeft dus de maat aan, die zooals zooeven gezegd is, telkens van langzaam aan versnellend, tot zeer snel, genomen wordt. Het voortbrengen van geluid kost reeds veel inspanning, zoodat het bespelen op de beschreven wijze, zooals zich laat denken, zeer vermoeiend is. Opmerking verdient het, dat de toonsoort der muziek overeenstemt met de Europeesche en niet met de Javaansche of gewone Inlandsche van onzen archipel.

Op de fluiten mag nooit worden geblazen tusschen zonsopkomst en zonsondergang; de toorn des hemels, of welke heerschende oppermacht de Papoea zich daarbij dan ook moge voorstellen, zou over de landstreek neerdalen en door zware ziekten de kampong der overmoedige fluitspelers treffen. De feesten in de Karewari worden dan ook altijd bij avond gehouden en duren den nacht door, dikwijls vele nachten achter elkander, want de Papoea is levendig en opgewekt van natuur en houdt veel van feestvieren

Welke goddelijke of duivelsche oppermacht erkennen de lieden van Papoea Telandjang? Het is tot nog toe nòch den heer van Oosterzee, nòch den heer Dumas en vroeger evenmin den zendeling Bink mogen gelukken daaromtrent eenige inlichting te bekomen. [1]

Waartoe de geheimzinnigheid, betreffende alles wat in den Karewari is of daar voorvalt? Het antwoord is ook op deze vraag nog niet gegeven, doch zeer wel mogelijk is het, dat alles, misschien niet

[1] De heer S. L. A. van Oosterzee, contrôleur B.B. te Manokwari; zie over den heer Dumas, de Voordracht van H. E. baron van Asbeck in Bulletin N° 41 (1902) der Mij. t. Bev. v. h. Nat. Onderzoek d. Ned. Koloniën, p. 6—7; van wijlen den zendeling G. L. Bink werd in Tijdschr. Bat. Gen. XLV (1902), p. 59 vlg. eene lijst uitgegeven van woorden der Jotafa-baai, en enkele van het Santani-meer, eene lijst die reeds in 1894 aangeboden was en toen gepubliceerd zou zijn geworden (zie Not. Bat. Gen. 1894, p. 102). *Red.*

in oorsprong maar wel in de praktijk, er toe moet dienen om de vrouw hare onderdanige positie te doen behouden tegenover den man als heerscher, beschikkende over, of althans kennis hebbende van bovennatuurlijke machten.

Jongelieden krijgen gedurende eenigen tijd les in de geheimen van den godsdienst, nadat zij in den Karewari zijn opgenomen, welke aanneming met een feest gepaard gaat en waarbij de aannemelingen de bewerking ondergaan waarvan de merkteekenen op de huid, op schouder en borst, het gevolg zijn. Zij mogen dan den ragebol gaan dragen en slapen instede van in het jongelingenhuis (waarover straks) voortaan in den Karewari.

De aanneming is voor een groot gedeelte ook een kwestie van geld (lees: artikelen van waarde), zoodat soms welgestelde lieden dikwijls eigenlijk nog kind zijnde reeds worden opgenomen en zulks ter wille der kas van den Karewari. Het hoofd der kampong, of eigenlijk van de drie kampongs, Taubadi, Engeròs en Oenggaraoe, is ook het hoofd der tempels; hij is het dus ook die de zooeven genoemde kas, welke wel de staatskas zou kunnen worden genoemd, in bewaring heeft.

Van de mannelijke bevolking der kampong moet een bepaald aantal des nachts in den tempel logeeren en daartoe zijn aangewezen de het laatst in den Karewari opgenomenen, zoodat de mannen van rijperen leeftijd van deze soort wachtdienst zijn ontslagen, en ieder nog wachtdoende persoon op zijn tijd door de aanneming van jongere leden in den Karewari, wordt afgelost.

Hieruit volgt als van zelf dat het veel voorkomt, dat gehuwde mannen jaren lang in hun gehuwden staat nog tot de aangewezenen behooren, die in den tempel moeten overnachten. Zulks was bijv. gedurende ons verblijf in de Humboldt-baai het geval nog met den officieel door het Gouvernement als tolk aangestelden Taubadiër Waroh, die naar schatting ongeveer 30 jaar zal zijn geweest.

Het hoofd van de Jautefa'sche kampongs, zooeven reeds met een enkel woord aangehaald, is ook door de Regeering officieel aangesteld en bewoont een door de bevolking eerst kortelings hernieuwd groot huis, grenzende aan den niboengvloer aan de zelfde (de West-) zijde als de tempel. De Karewari staat echter aan den Z.W. hoek, het huis van den Korano (kamponghoofd) aan den N.W. hoek.

De titel Korano elders algemeen gebruikelijk, is voor het hoofd Jautefa eigenlijk niet juist; men noemt hem daar Karesorri. De

tegenwoordige titularis heet Amadi en heeft onder zich drie Jente Karesorri's, waarvan er een, geheeten Kabreeuw, het Oostelijk deel van Taubadi onder zijne verantwoording heeft, de tweede hoofd van Engeròs is, en de derde waarschijnlijk Oenggaraoe onder zijne bevelen zal hebben; dit is mij echter niet met zekerheid bekend.

De Karesorri Amadi, een man van flink postuur, van veel gunstiger uiterlijk dan het type van den Taubadiër, is de Maleische taal zeer weinig machtig, hetgeen hem niet belet te trachten om op allerlei wijzen voordeel te trekken van de aanwezigheid van een oorlogsschip. Hij komt zeer dikwijls aan boord en mocht men gedurende eenigen tijd vergeten hem wat tabak te offreeren, dan herinnert hij U daar wel aan. Voorts behoeft men hem, evenmin als andere Papoea's, op zijne woorden te gelooven. Zoo was ik zeer verheugd, dat hij (het was nog niet lang na onze komst) op mijne vraag om met vrouw en kind aan boord te willen komen, opdat ik de familie zoude fotografeeren, ook inderdaad tot ons kwam.

Bij de 3 vrouwen — zij waren de eersten die aan boord kwamen — door hem medegebracht, bevond zich degene die ik te zijnen huize als zijne vrouw had leeren kennen en toen ook een slendang had vereerd. Later bleek mij, dat die vrouw nog ongetrouwd was en volstrekt niet in het huisgezin van den Karesorri thuis behoorde. En ook daarna is het mij nooit kunnen gelukken op de hoogte te komen van de familie Amadi.

Zulk een optreden van den Karesorri stemt niet gunstig, doch het was zaak hem te vriend te houden, anders ware het in vriendschappelijke verhouding komen tot de bevolking in het algemeen, waarschijnlijk zeer door hem bemoeilijkt.

De Jente Karesorri Kabreeuw, met wien ik persoonlijk weinig in aanraking kwam, is volgens het oordeel van den Controleur Van Oosterzee, iemand veel vertrouwbaarder, hulpvaardiger en handelbaarder dan de Karesorri. Toch bewees mij de laatste meermalen goeden dienst in het aanwijzen van reven.

Onder de bestuursaangelegenheden van den Karesorri behoort het regelen van den pluk der klappers uit de tuinen aan de kampong als algemeen bezit toebehoorende. Dat algemeen bezit wordt uitgedrukt door het als persoonlijk eigendom van den Karesorri te beschouwen; hij heeft daar dan ook feitelijk de volle beschikking over. Het binnenbrengen van de vruchten van een tuin, hetgeen dus op order van den Karesorri geschiedt, gaat gepaard met een feest, dat bestaat in het uitvoeren van dansen

door mannen, vrouwen en kinderen op den niboengvloer. Voordat zoo'n feest aanvangt, worden eetwaren in groote hoeveelheden toebereid De aankoop, voor zoover noodig, van de sago, de varkens enz. voor het feest benoodigd, geschiedt door den Karesorri, die dergelijke inslagen of aankoopen, welke ten algemeenen nutte geschieden, uit de door hem bewaard wordende staatskas voldoet.

Die kas ontstaat door algemeene stortingen van bepaalde soorten zeer oude nog slechts schaars te verkrijgen koralen, door de betalingen voor de opneming in den Karewari vastgesteld, en zekerlijk zijn er nog meerdere mij onbekende bronnen van inkomsten.

De tot den Jautefa'schen stam behoorende bevolking huist, zooals boven reeds is aangeteekend, in 4 verschillende afzonderlijk te beschouwen kampongs, kunnende Oenggaraoe, bestaande uit slechts een zestal huizen, gevoegelijk onder Taubadi worden gerekend. In hoeverre des Karesorri s macht zich uitstrekt over de 2 aan de buitenbaai gelegen kampongs, is mij niet bekend, doch zeer zeker geldt ook daar zijn invloed. De stam huist dus in de kampongs:

Taubadi (met Oenggaraoe)	ongev. 50	huizen,	bevolk.	geschat	op	500 z.
Engeròs [1]	〃 50	〃	〃	〃	〃	500 〃
Kajo (aan de buitenbaai)			〃	〃	〃	300 〃
Jembé(〃 〃 〃)			〃	〃	〃	100 〃

Sterkte van den stam plus minus 1400 z.

Voor een Papoea'schen stam wonen de Jautefaers, vergeleken bijv. bij de stammen aan de Geelvinkbaai, in een groot aantal huizen. In het algemeen kan men dan ook zeggen, dat in elk huis een familie woont, doch het is eene moeilijke zaak van zulk eene familie op de hoogte te komen. Hoewel de man meestal slechts eene vrouw heeft, is veelwijverij niet verboden, en komt het gehuwd zijn met 2 en 3 vrouwen voor. In het huis zelf vinden, behalve den man en de vrouw(en), de dochters en jonge knapen eene plaats en daarbij ook ongehuwde zusters of ouderen van dagen van beiderlei geslacht, welke tot de naaste familie behooren. Uitgesloten van het wonen 〃en famille〃 zijn dus de ongetrouwde mannen; deze vinden een onderkomen in den Karewari, en de knapen en nog niet tot den Karewari toegelaten jongelieden, voor welke categorie bij iedere kampong een of meer jongelingenhuizen bestaan.

Het voornaamste der tot de kampong Taubadi behoorende jongelingenhuizen ligt tusschen den tempel en het huis van den Ka-

[1] Zie plaat 2.

resorri, dus ook aan de Westzijde van den grooten niboengvloer. [1] Dat jongelingenhuis was ten tijde onzer aanwezigheid in vervallen staat, hoewel het ook diende tot eene soort van vergaderzaal, voorts gebruikt werd om zaken van waardė, die niet in den Karewari thuisbehooren op te hangen, ook om voor en na het uitgaan op de haaivangst de daarbij gebruikelijke (mij onbekende) ceremoniën te doen plaats vinden en tot werkplaats diende voor het knoopen van vischnetten.

In dat jongelingenhuis is het wapen van het vroeger aan de Humboldtbaai opgestelde wapenbord vrij wel in het oog vallend opgesteld. Van het ijzer waarop dit wapen bevestigd was, maakte men reeds lang geleden lemmets van kapmessen.

Taubadi telt een groot aantal ongehuwden, omdat het artikel, waaruit voor een deel de bruidschat moet bestaan, zijnde bepaalde soorten oude koralen, waaronder de zoogenaamde Semoeni, hebbende eene gele kleur, [2] bijna niet meer te verkrijgen zijn. In Engeròs schijnt men het met den bruidschat iets minder nauw te nemen, daar worden meer huwelijken gesloten.

Echter zal, indien de opvattingen niet liberaler worden, het zielenaantal der beide kampongs aanmerkelijk gaan dalen. Om de bepaalde koralen machtig te worden geeft men zich de moeite om, uitgerust met eene hoeveelheid gerookte visch, kladi (een groot soort obie), of met andere waar, aanraking te zoeken met de lieden van kampongs aan het Sentani-meer of ook somtijds met de inboorlingen, welke verder het land inwonen, dus de halifoeros (Alfoeren), onder welke nog bezitters van die soorten koralen schijnen te vinden te zijn.

De huizen der kampong Taubadi en ook die van Oenggaraoe hebben alle een spits vierhoekig dak, een voorrecht, dat de Taubadiërs zich, met uitsluiting van anderen, als mannen uit de hoofdkampong toekennen. Ook heeft Engeròs enkele puntdaken, [3] doch zulks is een bewijs, dat in die huizen eene Taubadische familie woont; de andere woningen hebben een dak van den bij ons gebruikelijken vorm (dus met een horizontalen nok of rug).

De kampong Kajo aan de Westzijde der buitenbaai tegen een

[1] Zie plaat 5.

[2] Blijkens nadere mondelinge inlichtingen van den heer Koning, analoog met de „Moetisalah's" op de eilanden der Timorgroep. Het algemeene woord voor kraal is volgens Bink „araroe". *Red.*

[3] Verg. op plaat 2 het rechtsche huis.

klein eiland aangebouwd, bezit een Karewari, die hooger is dan die van Taubadi, doch minder rijk versierd. Twee groote luiken in het dak laten in de binnenruimte licht toe, overigens komt de inrichting met die van Taubadi overeen. Eene fotografie van de inwendige ruimte mislukte, doordat het geheele gebouw door den wind bewoog. De voor den tempel liggende vloer (alles wederom boven water gebouwd), is veel kleiner dan die van Taubadi. Bijna altijd troffen wij te Kajo lieden aan van Skòh (de kuststreek beoosten de Humboldtbaai), zoodat blijkbaar de verstandhouding tusschen de bewoners dier streek en van Kajo zeer vriendschappelijk was.

De vestiging Jembé is van weinig beteekenis; de enkele onaanzienlijke huizen zijn, op tamelijken afstand uit den wal, op het in den Noordelijken uitlooper van de Humboldtbaai zich aan de Toeadja-zijde uitstrekkende rif gebouwd.

Evenals Kajo heeft Jembé enkele kleine tuinen van klappers, pisang, enz. aangelegd, doch de vischvangst is het hoofdbedrijf der bewoners van beide kampongs, en wordt vooral bij nacht uitgeoefend. De alsdan op het fakkellicht, dat in de prauw wordt ontstoken, aankomende visschen worden met een soort speer gestoken, of met de van een zestal punten voorziene pijlen geschoten.

De verschillende kampongs van den Jautefa'schen stam hebben elkander verschillende rechten toegekend, zooals uit het boven beschrevene op sommige plaatsen reeds te voorschijn is getreden; doch bij de verdeeling eigende Taubadi als hoofd-kampong zich het leeuwendeel toe.

Aan iedere nederzetting is een deel van het land aangewezen, dat haar tot den aanleg van tuinen en tot jachtterrein mag strekken; maar evenzeer is het vischterrein verdeeld.

Zoo mogen alleen de Taubadiërs visschen op de reven gelegen dicht voor den ingang der baai van Jautefa, en is zelfs de dichtstbijliggende dezer reven bepaaldelijk voor den Karesorri gereserveerd.

De riffen nabij de eilanden Missiotti en Kajo zijn toegewezen aan de lieden van kampong Kajo, alsook het rif gelegen tusschen de voorgebergten Toeadja en Djar, of, zooals die vroeger heetten, hoek Caillé en hoek Bonpland. [1] De Taubadiërs wisten ons de ligging van deze reven niet aan te wijzen. Wel was zulks het geval

[1] Zie de reeds genoemde kaart van 1858. Door een fout van den graveur staat daar „Toladie", lees „Tobadie". En Engeròs of Ingeros heet er „Tadoos". *Red.*

met het groote buiten de baai benoorden Toeadja gelegen rif, dat voor iedereen vrij vischterrein schijnt te zijn. Wat het vischtuig betreft, hebben alleen de Taubadiërs het recht om met netten te visschen. Zij knoopen die netten van vezels gehekeld uit de luchtwortels eener soort pandan. Die lange vezel, in kleur overeenkomende met de manilla-hennepvezel, is zeer sterk, doch verliest, volgens den heer Dumas, die eigenschap spoedig. Mocht tegen dien achteruitgang een middel te vinden zijn, zoo zou van die vezels zeer waarschijnlijk touwwerk van uitmuntende kwaliteit te vervaardigen zijn.

Behalve het verbod om met bepaald vischtuig te werken, bestaat ook eene regeling waardoor niet elke kampong willekeurig op alle vischsoorten jacht mag maken. Zoo is de schildpadvangst speciaal aan de kampong Kajo toegewezen.

Verder dan hier vermeld zijn wij niet in de verdeeling der vischrechten doorgedrongen en over de terreinverdeeling tot tuinaanleg en jachtveld, heb ik alleen kunnen oordeelen naar wat mij door de Taubadiërs als het eigendom van den Karesorri, d. i. van de negorij Taubadi, werd aangewezen. Toen bleek mij, dat bijna alle beduidende klapperaanplantingen daartoe behoorden, tot zelfs op een terrein aan de baai van Kajo.

Taubadi schrijft dus de wet voor; en dit kwam ook ten duidelijkste uit bij het Koninginnefeest van 31 Aug. op het eiland Metoe Debi in de binnenbaai georganiseerd, toen den lieden van alle kampongs reeds lang te voren was aangezegd om op het daar in te richten feestterrein te komen, en mede te dingen naar de uitgeloofde prijzen voor handroeien (pagaaien) voor mannen en vrouwen, en voorts nog voor de eerstgenoemden mastklimmen en pijlschieten.

De Karesorri had toen kans gezien om de lieden van Kajo en Jembé te weren; zij durfden niet te komen. Tegenover de aan de binnenbaai gelegen kampongs had hij zijn invloed niet durven laten gelden, hoe gaarne hij ook de uitgeloofde prijzen alle voor zijn eigen kampong gehouden had. Bij den mannen-roeiwedstrijd had hij een prauw, voerende eene Hollandsche vlag, met 11 roeiers uitgerust, niettegenstaande van onze zijde te voren getracht was de lieden in het algemeen te overtuigen, dat de wedstrijd alleen eerlijk kon zijn bij gebruikmaking van ongeveer gelijke prauwen met gelijk aantal roeiers (bijv. 4, 5 of 6). Echter bleek het onmogelijk dezen lieden de wet te stellen, doch, ware de zoo zwaar bemande niet de prauw van den Karesorri geweest, zoo zoude die onverwijld

van de mededinging zijn uitgesloten. Om des vredes wille werd het nu er bij gelaten De prauw kwam echter de 3de aan, prijs en premie gewonnen wordende door de prauwen van Engeròs.

Door dit voorval was des Karesorri's stemming voor den geheelen verderen dag bedorven, en hevig was de voor ons onverstaanbare woordenstrijd tusschen de prauwroeiers der verschillende kampongs, hoewel het hier nog gold menschen van één stam.

De vrouwen van Engeròs, met 3 van de 8 prauwen, welke zich daarna aan een roeikamp zouden onderwerpen, meenden wijs te doen zich terug te trekken en de eer aan de Taubadische dames onderling te laten. Op onzerzijdsch aandringen deden zij toch aan den wedstrijd mede, doch zij zorgden, beangst als zij waren voor de ontstemming onder de Taubadiërs, dat zij nòch prijs, nòch premie behaalden.

De niet tot den aanmatigenden Jautefaschen stam behoorende lieden van Nafri [1], waarvan een groot aantal zeer sierlijk uitgedost voor den pijl- en boogwedstrijd was opgekomen, lieten zich voor een deel ook intimideeren en waren niet meer tot deelneming aan dien kamp te overreden.

Toch werd die wedstrijd nog het glanspunt van den dag; onder de deelnemers waren, behalve de bewoners der aan de binnenbaai gelegen kampongs, nog Sentaniërs, en de Korano's van de kampong Pitia aan de Tanah-Merah-baai en van Tarifia, nog Westelijker gelegen, ieder met hunne volgelingen.

Deze boogwedstrijd leerde, dat een schot met de in deze streken gebruikelijke zeer lange pijlen op een afstand van 30 M zeer onjuist en eerst op 20 M. zoo juist was, dat genoegzame kans werd bereikt om het opgehangen schijfje van 3 dM. middellijn te treffen.

Echter waren vele schoten krachtig genoeg om een achter de schijf veiligheidshalve opgehangen stevige zeildoeksche presenning door de pijlen te doen doorboren, zoodat deze aan de andere zijde neervielen.

Het enthousiasme onder de schutters was zoo groot, dat van het voorgenomen à tour de rôle doen schieten niets kwam en de pijlen bij twintigtallen door de lucht snorden.

Onze vrees, dat het dan onmogelijk zou zijn den persoon uit te vinden, die de schijf zou hebben getroffen, werd niet bewaarheid

[1] Op de reeds genoemde kaart van 1858 wordt deze kampong „Wawah" genoemd; op de nieuwe kaart van Stemfoort en Ten Siethoff (n° 16, uitg. 1898) „Naberi". De klemtoon valt op de i. *Red.*

Ieder volgde zijn eigen pijl en geen enkele maal ontstond er tweedracht over wie de schutter was, die de schijf had getroffen.

Dit bewijs van eerlijkheid is zeer opvallend en komt overeen met de door dragers of draagsters steeds betoonde plichtsvervulling zonder dat ooit iets werd vermist. De eenige uitzondering heeft hierop een Sentaniër gemaakt, die een kapmes, hem toevertrouwd om naar de officieren te brengen, welke bezig waren met de opneming van het Sentani-meer, niet afleverde.

MIDDELEN VAN BESTAAN EN VAN COMMUNICATIE.

Over de middelen van bestaan valt na al het vermelde niet veel meer aan te teekenen. De bewoner van Jautefa is in de eerste plaats visscher, gaat zelden op jacht en is weinig landbouwer. De vischvangst en de jacht worden alleen door de mannen uitgeoefend, met tuinbouw houden zich ook de vrouwen bezig. Een varkensjacht door de mannen van Jautefa op verzoek georganiseerd, werd door twee der officieren van Hr. Ms. "Ceram", gewapend met geweer, bijgewoond. De jongelieden waren de drijvers en werden door de ouderen van dagen op vrij onheusche wijze gecommandeerd. De ouderen zelf wachtten met hun wapen de opgedreven varkens af. Ieder deelnemer aan de jacht werd door een soort toovenaar, die te voren het terrein had bezworen, aan een kleine formaliteit onderworpen om voor de varkens onzichtbaar te worden gemaakt. Die formaliteit bestond daarin, dat een doek over het hoofd werd gezwaaid.

De jacht leverde na beproeving op vele berghellingen helaas slechts één klein wild zwijn op. Het Jautefasch terrein is dan ook reeds lang afgejaagd; men moet de varkens van elders verkrijgen, en fokt ook wel tamme varkens, doch hun aantal is klein.

De tuinen leveren hoofdzakelijk klappers, ook voorts wel kladi, pisang en sirih, maar de tabak en de sago moeten van Nafri en van Skòh worden betrokken, tegen inruiling van visch of klappers of van Europeesche waar die de Taubadiër van den agent der Nieuw-Guinea Handelmaatschappij verkrijgt voor zijn visch of door wederverkoop van vruchten, enz.

De prauw is het voor de Jautefasche Papoea's onmisbare communicatiemiddel. Vrouwen alleen mogen geen gebruik maken van andere dan de eenvoudige prauwen, bestaande uit een uitgeholden boomstam.

De mannen, of mannen en vrouwen samen, bezigen dezelfde

soort prauw, doch voorzien van één uitlegger of vlerk. De prauwen zijn voor en achter gelijk, dus zijn geschikt om even goed den eenen als den anderen kant uit te varen. De vrouwen zijn, bij gemengde bemanning, de aangewezenen voor het pagaaien; veelal zit dan de man, het jonge kind oppassende, op het over het midden der prauw gebouwde vloertje van latwerk.

Het zeil der mannenprauwen, uit een mat bestaande, wordt geheschen aan een vooroverhellenden mast, veelal aan den top voorzien van een bos casuarisveeren.

Belangrijke afstanden langs de kust worden door deze niet groote vaartuigen afgelegd, om handel te drijven. Men bezoekt daarmede bijv. de eerste op Duitsch gebied liggende kampongs, en ook de Tanah-Merah-baai.

Gedurende de opneming van het Sentani-meer vonden de Taubadiërs de gelegenheid om zich nu veilig tegenover elke kampong op dat meer te kunnen bewegen zóó schoon, dat zij, waarschijnlijk om exemplaren van de zoo geliefde oude koralen te verkrijgen, eenige prauwen over het voetpad naar het Sentani-meer sleepten en daarmede handel gingen drijven.

Dat het overbrengen der prauwen langs het boschpad veel inspanning kostte, behoeft geen betoog, en levert ons het bewijs, dat de bewoner van Jautefa, in het algemeen liever lui dan moe, niet tegen arbeid (bij uitzondering) opziet, wanneer hij een voordeel meent te kunnen behalen.

Eene zuinigheid op drinkwater is den bewoner der tot nu toe besproken kampongs geboden, daar al het water per prauw moet worden gehaald.

Nòch de kampongs aan de baai van Jautefa nòch die aan de eigenlijke Humboldtbaai, hebben toch een zoetwaterstroompje in de onmiddelijke nabijheid. De eersten vinden aan den voet van den aan de binnenbaai grenzenden groenen alang-alangheuvel (het eigenlijke terrein voor de varkensjacht) een van dien heuvel komenden waterstraal, of wel iets verder bij het voetpad naar het Sentani-meer een dergelijk stroompje.

De kampong Kajo vindt de uitmonding van een kleine kali op niet grooten afstand aan den Zuid-oever van de zich Westelijk van het eiland Kajo bevindende diepe baai. De bewoner van Jembé moet de baai van denzelfden naam oversteken om eveneens een kleine kali aan te treffen, aan welker zoom hij een kleinen tuin heeft aangelegd.

SLOT-AANTEEKENINGEN BETREFFENDE DEN BEWONER VAN JAUTEFA.

Zooals reeds gezegd, is de kampong Nafri, liggende diep in de binnenbaai, de meest landbouwende nederzetting der omgeving. De bewoners spreken eene andere taal en zijn ook van anderen stam dan die van Jautefa. Geen wonder, dat de heerschende stam, die reeds aan de eigen in minder aanzien zijnde kampongs danig de wet stelt, zijn macht tegenover Nafri in sterke mate doet gelden. De prauwen van Nafri mogen zich over de binnenbaai bewegen, doch het is hun verboden den uitgang naar zee te passeeren; de vischvangst kan daardoor voor de kampong Nafri niet veel beduiden.

De Nafriër komt dus zijn tabak, pisang, sago of wat dies meer zij aan Jautefa verruilen tegen visch, en dat is het doel wat de kampongs Taubadi en Engeròs beoogen.

Van deze suprematie van Jautefa tegenover Nafri ondervindt een schip bepaaldelijk nadeel, want tenzij men zelf de vruchten of groenten van Nafri zou willen gaan halen, kan men die niet anders verkrijgen dan door de bewoners van Taubadi of Engeròs als tusschenpersonen, en deze brengen zeer weinig en dan nog slechts tegen zeer goede betaling. Vraagt men echter den Karesorri er naar of den Nafri'schen prauwen verboden is naar het schip te komen, dan ontkent hij dat ten eenenmale.

Gedurende de aanwezigheid van een schip zou den Nafriër ook geen overlast worden aangedaan, doch hij weet maar àl te goed wat er volgen zou na het vertrek van den oorlogsbodem en schendt dus de vermeende rechten van Jautefa niet. De verstandhouding van Nafri met de andere kampongs, vooral met Engeròs, is verre van vriendschappelijk.

Boven werd reeds gezegd, dat de Karesorri van Taubadi den pluk van de klappertuinen regelt. Door ons werd bijgewoond, dat het verbod om van het uitgestrekte klapperbosch aan het Zuidstrand der Humboldtbaai te oogsten, werd opgeheven, en de klappers bij honderden uit dien tuin naar de kampong werden gebracht. Die oogst ging gepaard met een feest.

De vloer naast den tempel, door ons het kerkplein genoemd, mocht nu ook door vrouwen en kinderen worden betreden, en was nu voor den dans gereserveerd. Voornamelijk na zonsondergang tot aan den ochtend, doch ook wel overdag, werd er gedanst en — niet te vergeten — gegeten.

Groote hoeveelheden sagobrei, geroosterd varkensvleesch en klappers zijn voor zoover noodig te voren klaargemaakt.

Vele zijn met de bereiding, die grootendeels in de woning van den Karesorri plaats heeft, bezig, terwijl de rest der bevolking aan het oogsten is. De geoogste klappers worden voor het grootste deel in den Karewari geborgen. De dans doet ons denken aan onze kinderdansen en werkelijk is er één, die bijna volkomen gelijk is aan het door onze jeugd uitgevoerd wordende onder het zingen van: „de boom die wordt hoe langer hoe dikker." De Papoea's begeleiden hunne dansen met tamelijk welluidend gezang. Aan het dansen nemen voornamelijk de jonge mannen, doch toch ook wel getrouwden deel; van de vrouwen dansen alleen de ongetrouwden en de jonge meisjes, tot zelfs die van ongeveer 6 à 7 jaar. Ook enkele jongens van dien leeftijd ziet men meedansen.

Meestal vormen de mannen onderling een keten door de armen om de ruggen der nevenstaanden te slaan met de handen in des buurmans lenden. De lichamen raken elkander dus, zoodat de dansbewegingen wel zeer gelijkmatig moeten worden. De vrouwen, elkander op gelijke wijze vasthoudende, vormen den buitenkring, de gezichten naar de mannen gekeerd, wier ruggen zij mogen aanschouwen. De dansbewegingen zijn eenvoudig; de rij menschen beweegt zich meestal ietwat schuin loopende in den kring, telkens den voet, nadat het been eenigszins gebogen vrij hoog naar voren is opgelicht, hoorbaar en veerkrachtig op den dansvloer latende neerkomen Het lichaam maakt dan daarbij een zacht op- en neergaande beweging, de latten van den vloer buigen in, en geven met een eigenaardig geluid de dansmaat weêr. Eenige in het midden staande mannen zijn voorzangers; het overige gezelschap valt telkens met algemeen gezang in. De beschilderde getooide mannen in het midden, de kleinere met roode slendangs gekleede vrouwen daar omheen, leveren, vooral wanneer een paar vlammende toortsen bij avond de scène verlichten, een fantastisch schouwspel.

Nooit — ook zelfs niet bij dit dansen in den avond met bijna geene verlichting — werd door ons bij deze geheel of zoo goed als naakte menschen iets ontdekt, dat naar onzedelijkheid op sexueel gebied zweemde.

Bij deze opmerking bedenkende, met welk een tucht de eenmaal vastgestelde regelingen en gebruiken worden gehandhaafd, komt men tot het besluit, dat, hoezeer ook de bewoner van Jautefa door voor ons weerzinwekkende gewoonten en naar ons begrip

zeer onbehoorlijke manieren in vele opzichten onze antipathie wekt, hij toch volstrekt niet onder de op zeer lagen trap van beschaving staande volken mag worden gerekend.

APPENDIX.

Konden van den Jautefaschen volksstam, tengevolge van de vele aanraking daarmede verkregen, betrekkelijk uitgebreide gegevens worden samengesteld, zulks is niet het geval ten opzichte van de bewoners der andere nederzettingen in de Papóea Telandjang-streek, welke door ons werden bezocht, daar met die lieden in het algemeen slechts kortstondige ontmoetingen plaats hadden. Al moge nu het type van den bewoner eener andere nederzetting dikwijls betrekkelijk veel verschillen met dat van den hiervoren beschreven Jautefabewoner, toch is er in uiterlijk, kleeding, bewapening, huizenbouw, zeden, enz. zulk eene overeenstemming, dat bij de nu volgende beschouwingen betreffende de kampongs door ons bezocht en hare bewoners, alleen die zaken zullen worden aangeroerd, welke, naar ons bekend is geworden, afwijken van de toestanden op Jautefa.

DE NEGORIJ NAFRI.

Aan den Zuidoostoever van de baai van Jautefa ligt Nafri (klemtoon op den laatsten lettergreep), bij den bewoner zelf liever Waba geheeten. [1]

Deze kampong telt ongeveer zooveel inwoners als Taubadi en Engeròs te zamen, en breidt zich den laatsten tijd sterk uit. Zich nu blijkbaar nog de wet latende stellen door Jautefa, al zou het te bezien staan of zij in strijdkracht niet reeds van dezen stam de meerdere zou zijn, zal de kampong Nafri dezen toestand waarschijnlijk niet lang meer verdragen wanneer het zielental der Jautefasche nederzettingen blijft verminderen en Nafri zooals nu in bloei blijft toenemen.

De bewoner van Nafri verschilt in type aanmerkelijk met dien van Jautefa; hij heeft een veel gunstiger uiterlijk, en schijnt o. a. een minder onbehaaglijke wijze van sirih kauwen te hebben; het gelaat heeft bij velen iets semitisch.

---

[1] Vandaar „Wawah" op de kaart van 1858. *Red.*

Onder kinderen treft men er met bepaald bekoorlijke gelaatstrekken aan.

Vrouwen zag ik slechts op eenigen afstand.

De aard der Nafriërs is, voor zoover ons bekend werd uit de weinige aanraking die wij met hen verkregen, zeer vredelievend De heer Dumas, zeer bekend met de lieden van Nafri, roemde hen als minder gemakzuchtig, meer bereidwillig en minder brutaal dan de bewoner van Jautefa. De kampong is op een met hoog tij onderloopende rifbank gebouwd, en gelijkt in bouwtrant der huizen op Engeròs. Men vindt te Nafri drie Karewari's, waarvan een verreweg de grootste is. [1] Dezen Karewari betredende, bemerkte ik met eenige verbazing, dat jongens niet ouder dan wellicht 6 of 7 jaren in den tempel werden toegelaten en ook reeds het haar in den ragebolvorm droegen; een bewijs dus reeds dadelijk van andere zeden.

De levenswijze moet reeds daardoor zeer verschillend van de Jautefa'sche zijn, omdat Nafri een in de eerste plaats landbouwende kampong is, die de vischvangst slechts op zeer bescheiden schaal uitoefent. Doordat de huizen alle met den vasten wal gemeenschap hebben, is het onnoodig zich voor alle communicatie van prauwen te bedienen. Eene verzamelplaats in den vorm van een boven water gebouwden vloer is hier ook niet aanwezig; men beweegt zich veel meer aan den wal.

Aan de binnenzijde van de kampong duidt de netheid van de daar reeds dadelijk in tuin herschapen kustvlakte op zekere welvaart en orde. Het geheel maakt een gunstiger indruk. Een heldere beek, stroomende langs den Karewari, voorziet den Nafri-bewoner van drinkwater.

De landbouw levert, behalve de reeds meer genoemde vruchten en groenten, ook vooral tabak op.

De taal is eene geheel andere dan de Jautefa'sche.

HET LANDSCHAP SKÒH.

De kuststreek, welke zich uitstrekt van af de Humboldtbaai om de Oost tot aan de monding der Tami-rivier [2] wordt Skòh geheeten

[1] Nog eventjes zichtbaar geheel in het verschiet rechts, op plaat 2.

[2] Zie over den tocht naar de Tami-rivier gemaakt van het Sĕntani-meer uit, onder leiding van den heer Dumas, het reeds aangehaalde Bulletin N° 41, p. 17—18. Op de kaart bij Stemfoort en Ten Siethoff (N° 16, uitg. 1898) komt de Tami-rivier nog niet voor, laat staan de afwatering daarop van het Sĕntani-meer; welke laatste Djafoeri heet, blijkens Tijdschr. Aardr. Gen., 1902, p. 596 en 600—601, alwaar deze tocht ook beschreven staat. *Red*

en is onderverdeeld in 4 kampongs, waarvan de derde en vierde als het ware *één* huizengroep vormen. De namen dezer nederzettingen van West naar Oost gaande zijn Jamboë, Mabo, Thae en Vroebowé.

Het type van den bewoner dezer streek heeft veel overeenkomst met het Jautefasche, doch het kwam ons voor, dat een betrekkelijk grooter aantal lieden van Skòh op gunstig uiterlijk kunnen bogen.

De mannen zijn dadelijk te onderkennen als wonende Oost van de Humboldtbaai, aan het uitgeholde gele kalebasje, dat om het geslachtsdeel wordt gedragen en als penis-bedekking moet dienen.

Het overkwam een der naar de Tami-rivier medegenomen mannen van Skòh het bedoelde „kleedingstuk" te breken, zoodat hij het niet meer kon aantrekken. Hij schaamde zich toen diep over zijne naaktheid.

Ook bij lieden van Oenaki, de kampong even beoosten den 141sten lengtegraad, en van de Oostelijker Duitsche kampongs, is deze bescherming algemeen in gebruik, zoowel bij ouderen als bij jongeren.

Bij het oprichten van bakens voor de opneming en ook in andere opzichten werden de lieden van Skòh zeer bereidwillig en behulpzaam bevonden, doch waar het lieden betreft, waarmede men — zooals wij hier — slechts zeer weinig in aanraking kwam, is het beter om aan die bij eerste ontmoeting altijd op den voorgrond tredende eigenschap niet te veel waarde te hechten.

Is het aantrekkelijke, in de eerste ontmoeting van vreemdelingen schuilende, door den voortgezetten omgang verdwenen, zoo is het ook veelal met de groote bereidwilligheid of gedienstigheid gedaan, en wordt die afhankelijk van het al of niet daarmede te behalen voordeel. Een zeer natuurlijk verschijnsel trouwens.

De huizen van Skòh zijn niet in het water gebouwd; op plaatsen waar de volle oceaan op de onbeschermde kust staat, zooals op de geheele kust van Nieuw-Guinea van de grens van het Duitsche gebied tot aan kaap d'Urville toe het geval is, belet de golfslag die bouwwijze ten eenenmale.

De Skòh-streek bezit een van uit zee zeer goed zichtbaren Karewari van gelijken vorm als de ons reeds bekende.

De taal moet veel overeenkomst hebben met het Jautefasche.

HET MEER VAN SENTANI.

Van uit den Noordoever van dit zoetwatermeer van zeer grilligen vorm rijst het Cycloopgebergte omhoog; de overigens dat water begrenzende bergen zijn veel minder hoog en veelal ook met minder zwaai geboomte bezet. In het water van het meer drijft een soort kroos, dat zich in enkele hoeken, waarschijnlijk afhankelijk van den heerschenden wind, verzamelt en het wateroppervlak in eene pappige massa van eene vuil groene kleur verandert, waaruit bij beroering, als door pagaaien veroorzaakt, een zeer onaangename lucht opstijgt. Deze toestand is echter zeer plaatselijk; is men een paar honderd Meter van den oever verwijderd, zoo is de kroosvermenging zeer gering en kan het water, na door een doek te zijn gefiltreerd, voor spijsbereiding enz. dienen.

In het meer zijn geen grootere diepten aangetroffen dan van ongeveer 45 M.; behalve veel visch, komt een soort van kaaiman en ook een soort schildpad voor. Voorts worden lange hoornvormige schelpen aangetroffen zooals ook op het zeestrand voorkomen en waarin dan een soort krab huist.

De schelp was evenwel kleiner en zeer dun. Men vond deze schelpen ook drijvende in het midden van het meer. Onder de aanwezige watervogels kwam eene zeer smakelijke eendensoort voor, overigens zag men minder goed eetbare zwarte eenden en een groot aantal reigers.

Van de vele nederzettingen aan het meer zijn de voornaamste kampongs Ajapo, Asee, Ifaar, Sesoer en Poeë. [1]

De huizen der kampongs zijn in het algemeen veel grooter dan die aan de Humboldtbaai. Ifaar heeft een Karewari van den gewonen vorm.

Behalve jongelingshuizen vindt men ook vrouwenverblijven, waaronder bepaald groote gebouwen worden aangetroffen. Zoo had dat van Ajapo een lengteafmeting van ongeveer 50 M.

Het doel der vrouwenverblijven is ons niet duidelijk geworden.

In het algemeen wordt het bouwen boven het water ook hier in toepassing gebracht.

De bewoner van het Sentani-meer doet ons denken aan dien van Nafri, en moet ook van een zelfden stam zijn, te oordeelen naar de groote overeenkomst in de door beiden gesproken talen, tus-

[1] Op de kaart van Stemfoort en Ten Siethoff (nº 16, uitg. 1898) vindt men: Ajapo, P. Asée, Mettar, Powi, en Poeë. *Red.*

schen welke zoo weinig verschil schijnt te zijn, dat men aan dialecten ·van eenzelfde taal moet denken

Zagen wij dat de Nafriër zich betrekkelijk weinig te water beweegt, de Sentaniër is een zoo ervaren prauwvaarder als men zich slechts denken kan. Elke man heeft zijn kano, een vaartuigje van sierlijken vorm, verdienstelijk gesneden uit een stuk wit hout. De kano, niet in gebruik zijnde, wordt altijd op den wal gehaald, daar zij vrij te water gelaten omslaat. De uitholling is aan den bovenrand zeer nauw, zoodat men boven op het ranke vaartuigje zit. [1]

De bestuurder houdt zich in evenwicht door bewegen van zijn in het water gehouden pagaai, of, indien hij de handen wil vrij hebben bijv. voor het hanteeren van pijl en boog, door dergelijke bewegingen te maken met zijne dan te water hangende beenen.

De vrouwen, eveneens ten zeerste vertrouwd met het ook op dit meer zoo bewegelijke element, hebben grootere prauwen als vervoermiddel.

Die prauwen komen overeen met de vrouwenprauwen van de Humboldtbaai, hebben dus ook geen uitlegger of vlerk, en hebben soms voldoende ruimte voor een vijftiental personen.

Voor zoover is opgemerkt geworden, roeiden de mannen nooit anders dan om zichzelf met hun kano te verplaatsen, en is dus de vrouw de aangewezene vrachtroeister. Zoo werden dan ook de zendeling Bink bij zijn bezoek aan de kampong Ajapo en de heer Dumas meermalen bij zijne tochten over het Sentani-meer door vrouwen geroeid. Bij de opneming van het meer werd door ons gebruik gemaakt van een over land daarheen gebrachte vlet.

Toen die vlet, waarin 2 officieren en 6 manschappen, de kampong Sesoer naderde, waar zoover is na te gaan nooit een Europeaan was geweest, kwamen als gewoonlijk een aantal mannen met hunne kano's het vaartuig omringen, doch hun optreden was hier van dien aard, dat het geraden werd geacht, zich niet aan den wal te begeven.

De mannen klampten zich aan de vlet vast, waren in hooge mate opdringerig en luidruchtig, konden door slaan met de riemen niet tot loslaten gedwongen worden en kregen eerst bij het in schijn op hen aanleggen met een geweer eenig respect.

Hoewel nu zulk optreden volstrekt niet op eenige kwaadgezind-

[1] Zie plaat 6.

heid behoeft te duiden, was het te verwachten, dat het bij aan wal gaan, ons misschien zoo lastig zou worden gemaakt, dat men besloot de proef maar niet te nemen.

Het geheel naakt gaan van de mannen komt hier nog bijna algemeen voor; bij de vrouwen zijn reeds velen gekleed met de sarong van boombast, althans de naakten vertoonden zich niet, al werden er somtijds in hunne huizen geheel van kleeding ontbloot gezien.

De lijfsieraden in geringe mate gedragen, zijn van denzelfden aard als die van den bewoner van Jautefa. Ook de wapenen zijn van hetzelfde model, alleen heeft de Sentanier pijlen en bogen van zeer klein model voor de vischvangst. Vergeleken bij de wapens van de Humboldtbaai, schijnen deze kinderspeelgoed, zijnde de bogen niet langer dan hoogstens 1 M. en bestaan de pijlen uit dun riet met een nog dunnere vrij lange massieve punt, wordende de totale lengte toch niet meer dan 1,20 M.

Door zeer primitief staketselwerk in het water te plaatsen schijnt men de visch tot zich aldaar verzamelen te kunnen verlokken, om aldus de vangst te vergemakkelijken; als fuik toch kan men die ver van elkander staande palen niet beschouwen.

De dolk van casuarisbeen is ook hier algemeen, doch dikwerf van snijwerk voorzien.

In het algemeen houdt de Sentanier van eene sierlijke bewerking van verschillende voorwerpen, waarbij spiraalvormige krullen het hoofdmotief der insnijding vormen. Voor de sirih-kalk worden bijv. van dergelijk snijwerk voorziene uitgeholde klein soort klappernoten gebezigd.

Bij grootere voorwerpen gaat het snijwerk in beeldhouwwerk over. Zoo werden onder een huis van Ajapo steunpalen opgemerkt, die tot menschelijke figuren waren gesneden, o. a. stelde een daarvan eene barende vrouw voor.

Wat de jacht betreft dient opgemerkt te worden, dat evenals zulks in de Karewari's aan de Humboldtbaai gebruikelijk is, de schedels der gedoode dieren bewaard worden, doch hier in de jongelingshuizen worden verzameld en door die schedels de gebruikte pijlen worden gestoken.

Varkensvleesch schijnt veel te worden gegeten; een aantal tamme varkens werd bij elke kampong aangetroffen en de kampong Ifaar hield er zelfs een slachthuisje voor deze dieren op na.

Evenals jacht en visscherij wordt ook het landbouwbedrijf be-

oefend, van de tuinen scheen echter niet veel werk te worden gemaakt.

De bamboestruik gaf hier een iets zwaarder product dan de zeer dunne en kleine soort, welke zeer schaarsch aan de Humboldtbaai voorkomt.

DE TANAH-MERAH-BAAI EN DE KUST BENOORDEN HET CYCLOOPGEBERGTE.

Aan de kust benoorden het Cycloopgebergte vindt men over het Westelijk gedeelte, aan de tusschen de uitloopers van het gebergte gevormde baaien, kampongs, die hetzij aan het daar veelal bij mondingen van bergstroomen gevormde strand liggen, of iets hooger tegen de berghellingen gebouwd zijn.

De eerste, dus Oostelijkste, dezer kampongs is Ormoe of Aroema, vanwaar een pad dicht langs de hoogste toppen van den Cycloop naar het Sentani-meer voert.

Ormoe is bekend doordat het de omgeving voorziet van steenen — van chloromelaniet? *Red.* [1] — voor bijlen, welke van de beste kwaliteit moeten zijn. Die steenen worden in verscheidenheid van kleur aangetroffen op eene bepaalde plaats in het Cycloopgebergte. De noodige tijd ontbrak om de steengroeven te bezoeken.

Van de bewoners van Ormoe, welke kampong slechts even werd bezocht, valt geen bijzonders te vermelden. Het bleek, dat zij de dooden naast de huizen begraven en het graf van een afdak voorzien.

Na Ormoe telt men tot aan de Tanah-Merah-baai de volgende zich voornamelijk aan den landbouw wijdende kampongs: Sagaseroi, Dosoh en Sapari (beide laatste behoorende tot het landschap Jonsoe), voorts de tot de landstreek Jawèna behoorende nederzetting Doromena, Dodewaito, Jomerènah Norofo, Soefamerenah en Jafaseh, welke gelegen zijn op de uitloopers van den Dafonserò, den door zijn twee scherpe toppen zeer kenbaren Westelijken berg van het Cycloopgebergte en waarvan vooral de Noordelijke hellingen in afgepaggerde tuinen zijn herschapen.

Ook de bewoner der Tanah-Merah-baai is meer landbouwer dan visscher.

---

[1] Behalve het onderzoek naar de steenkolenlagen te Mawes Dai — op de kaart N° 16 van Stemfoort en Ten Siethoff, 1898. „Mawar" — bewesten het Tanah Merah-gebied, zal ook de nasporing der herkomst van de Nieuw-Guinea'sche steenen bijlen, in verband met het *nephriet-* en *jadeïet-*vraagstuk, behooren tot de taak van de thans naar Noordoost-Nieuwguinea vertrokken expeditie onder leiding van Prof. Wichmann. Zie over die steenkolen reeds het genoemde Bulletin N° 41, p. 2—4; en over die expeditie-Wichmann de mededeelingen van Prof. Treub aldaar, p. 30—31. *Red.*

De hoofdkampong aan deze zeer diepe schoone baai gelegen is Pitia, gebouwd aan de Oostzijde van de met rif omgeven landtong, die het Zuidelijk deel der Tanah-Merah-baai in tweeën scheidt.

De kamponghuizen zijn voor een deel boven het water gebouwd, doch ook vele staan op den vasten wal. [1] Men vindt hier geen tempel.

Van de zeden en gewoonten der bewoners is ons weinig bekend geworden, echter was de indruk, die de bevolking op ons maakte, zeer gunstig. In uiterlijk zoowel als in optreden scheen ons de bewoner der Tanah-Merah-baai veel beschaafder dan die van Jautefa.

Reeds den eersten dag van onze komst vertoonden zich ook de vrouwen in hunne prauwen rondom het schip, en in het algemeen was niet die angstige schuchterheid aanwezig, welke wij elders aantroffen.

Koralen, vooral groote soorten, worden in groote hoeveelheden gedragen. De haardracht is algemeen voor mannen de ragebol, voor vrouwen en kinderen korter geknipt gekroesd haar, waarin geen kleurstof wordt gebruikt.

Vele mannen gaan naakt; de vrouwen dragen wanneer zij den jonkvrouwelijken leeftijd hebben bereikt de gewone boomschors-sarong.

De tweede kampong is het aan de Oostkust der baai gelegene Tabrasoea, waarvan alle huizen boven het water zijn gebouwd en waar men weder een houten vloer als aanlegplaats voor prauwen aantreft. Ook hier is geen tempel. De bevolking is van gelijk type als die van Pitia.

Ter vervollediging van de gegevens omtrent de Tanah-Merah-baai bewoners is het wellicht dienstig te herhalen wat de Luitenant ter Zee 1ste Klasse W. A. Mouton als Commandant van H[r] M[s] „Borneo" in 1897 daaromtrent rapporteerde, hetgeen voor zoo ver zulks door mij kan worden beoordeeld volkomen juist is en voor zoover het de zeden en gebruiken betreft, vrijwel op den geheelen Papoea-Telandjang-streek van toepassing kan worden geacht.

Het bedoelde rapport luidt als volgt:

„De kampong Pitia is gedeeltelijk tegen den voet van den berg „gebouwd, gedeeltelijk op een met klappers begroeid uitstekend „strand. De huizen van gewonen vorm staan op palen en zijn ge„deeltelijk in het water gebouwd. Eenige handelaren hebben zich „hier gevestigd."

„Terwijl op de vroeger door ons bezochte plaatsen overal roem„serams werden aangetroffen, die doen besluiten tot een algemeen

[1] Zie plaat 7.

„verspreiden godsdienst, werd daarentegen in de Tanah-Merah-baai „daarvan niets bespeurd. Naar bekomen inlichtingen wordt door de „bewoners van deze streek dan ook in het geheel niet aan gods- „dienst gedaan.”

„De bewoners van de Tanah-Merah-baai leven over het algemeen „rustig en vredelievend.”

„Met de bewoners van het gebergte, nabij de kust Mongeé ge- „naamd, zijn zij op goeden voet. De vrouwen halen de sago van die „bergbewoners en ruilen die tegen gekookte visch in. Zooals terecht „in het Java-rapport werd vermeld, heet de landstreek aan de „Westzijde van Tanah-Merah „Djakari”. Veelal huwen de mannen „uit deze baai met vrouwen van Djakari en omgekeerd ”

„Met de meer in het binnenland wonende stammen, Manemboaal „geheeten, zijn de kustbewoners op minder goeden voet en voeren „somtijds zelfs oorlog.”

„Omtrent de zeden en gewoonten der bewoners van de Tanah- „Merah-baai werden de volgende berichten ingewonnen:”

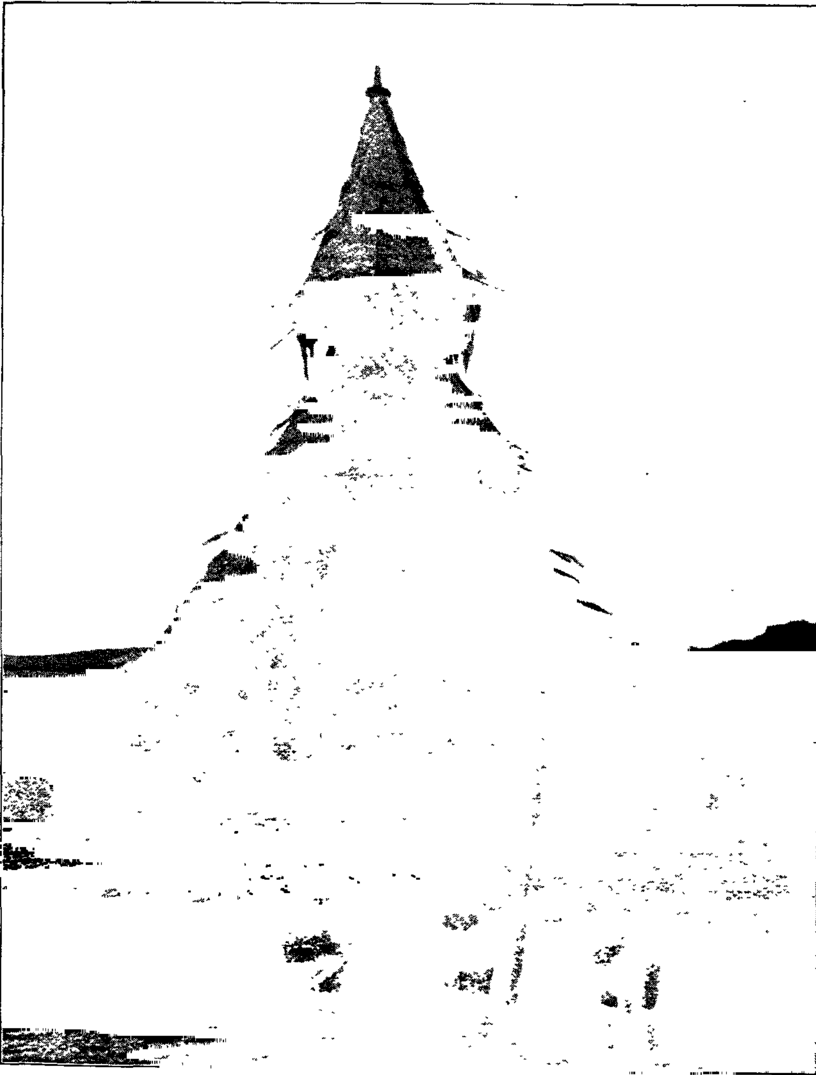
„Het huwelijk wordt zonder bijzondere ceremonieu gesloten. Eene „jonge maagd wordt door den bruidegom gekocht voor 10 steenen „bijlen of even zooveel messen. Op den huwelijksdag wordt er ten „huize van den bruidegom een maaltijd gehouden, waarbij de bruid „door de familie daarheen wordt geleid. Deze familieleden zorgen „voor een deel van de spijzen. Somtijds worden reeds kinderen „uitgehuwelijkt. Het aantal kinderen van eene moeder bedraagt tot „8 toe. Veelwijverij komt voor. Een maximum van 6 vrouwen wordt „zelden overschreden. Alle vrouwen wonen te zamen in hetzelfde „huis, maar hebben afzonderlijke vertrekken.”

„De man behandelt zijn vrouw goed; mishandelingen komen niet „voor. De eerste vrouw heeft vele rechten boven de anderen. Zoo- „wel vader als moeder hebben gaarne dochters. Een doekoen is bij „de bevalling behulpzaam.”

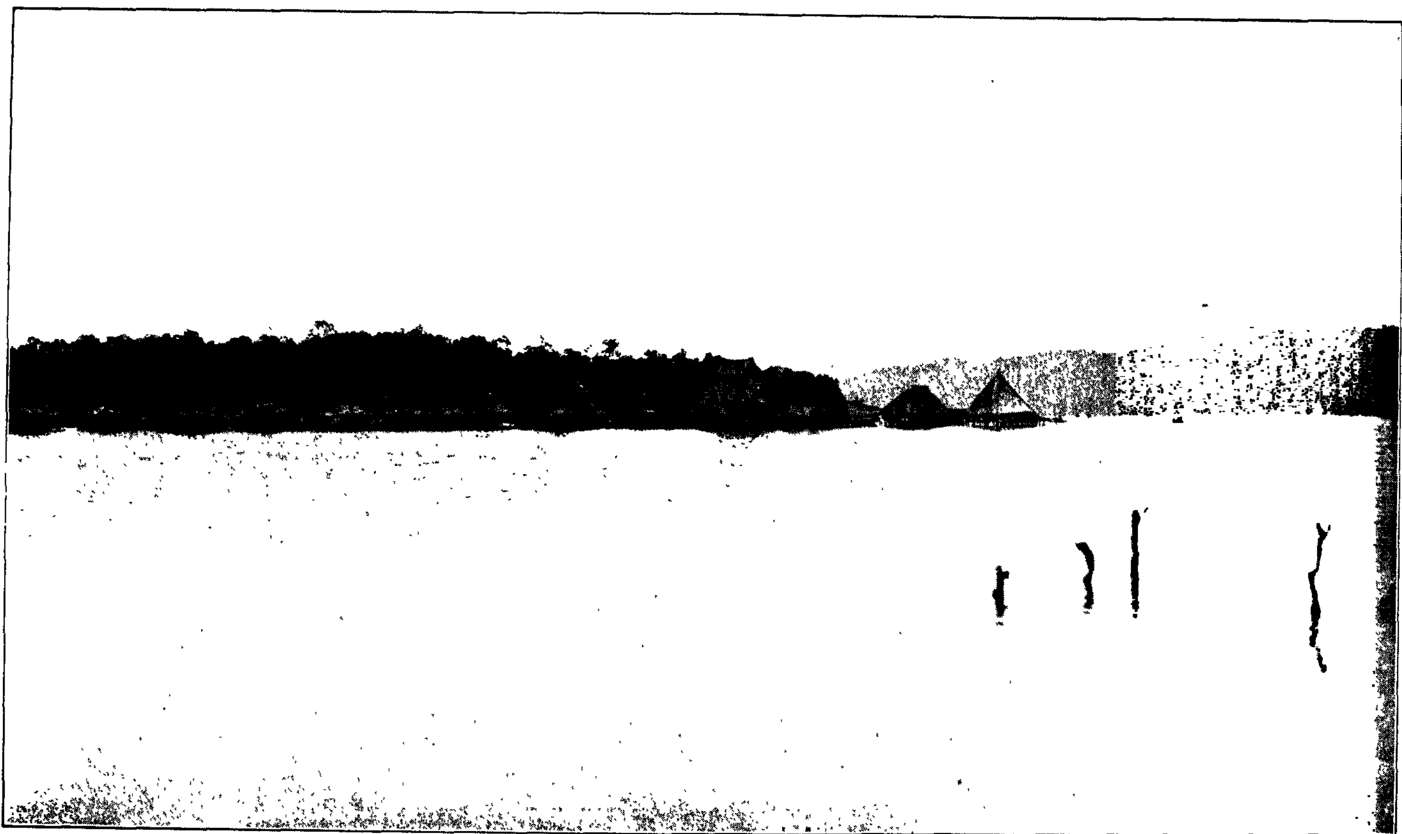
„Bij een sterfgeval wordt het lijk in boomschors gewikkeld en „begraven, terwijl een huisje of monument boven het graf wordt „geplaatst.”

„De onthulling gaat met feestelijkheden gepaard. De weduwe „rouwt voor haar man door het gelaat met houtskool in te wrijven. „Ook in de Humboldtbaai geschiedt dit. Hoe meer de weduwe haar „man heeft bemind, hoe langer zij geverfd blijft. Na een halfjaar „mag de weduwe hertrouwen.”

Plaat 1.

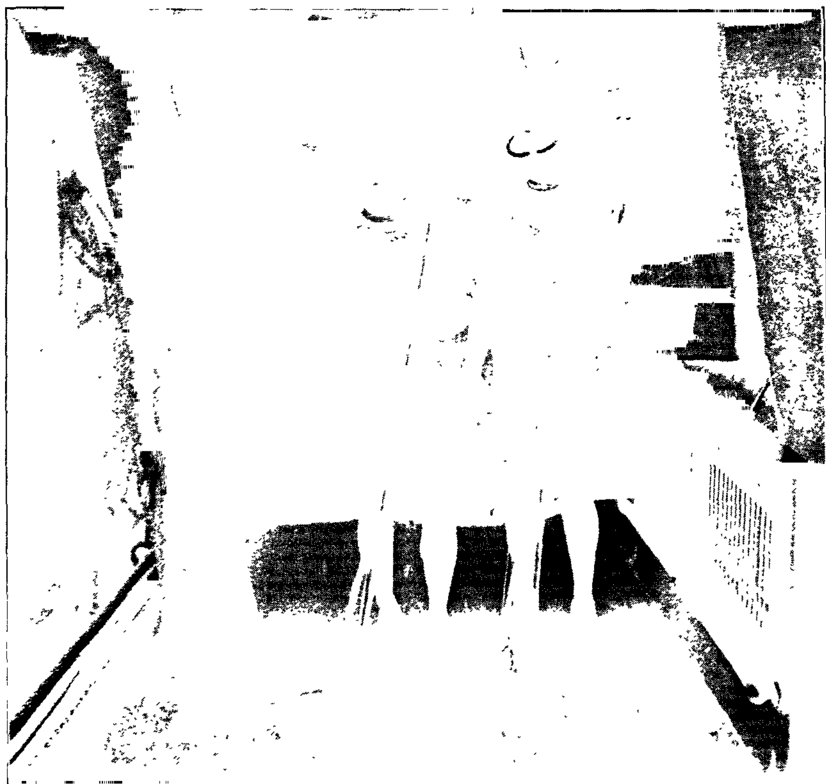

Karewari of Roem sĕram (tempel) te Taubadi, Humboldtbaai.

Gezicht op Engeròs, gelegen tegenover Taubadi, aan de binnenbaai (baai van Jautefa) der Humboldtbaai. Rechts in het verschiet de grootste Karewari van Nafri, in die binnenbaai.

Plaat 3.

Volwassen jonge mannen van Taubadi in feestdos.

Plaat 4.

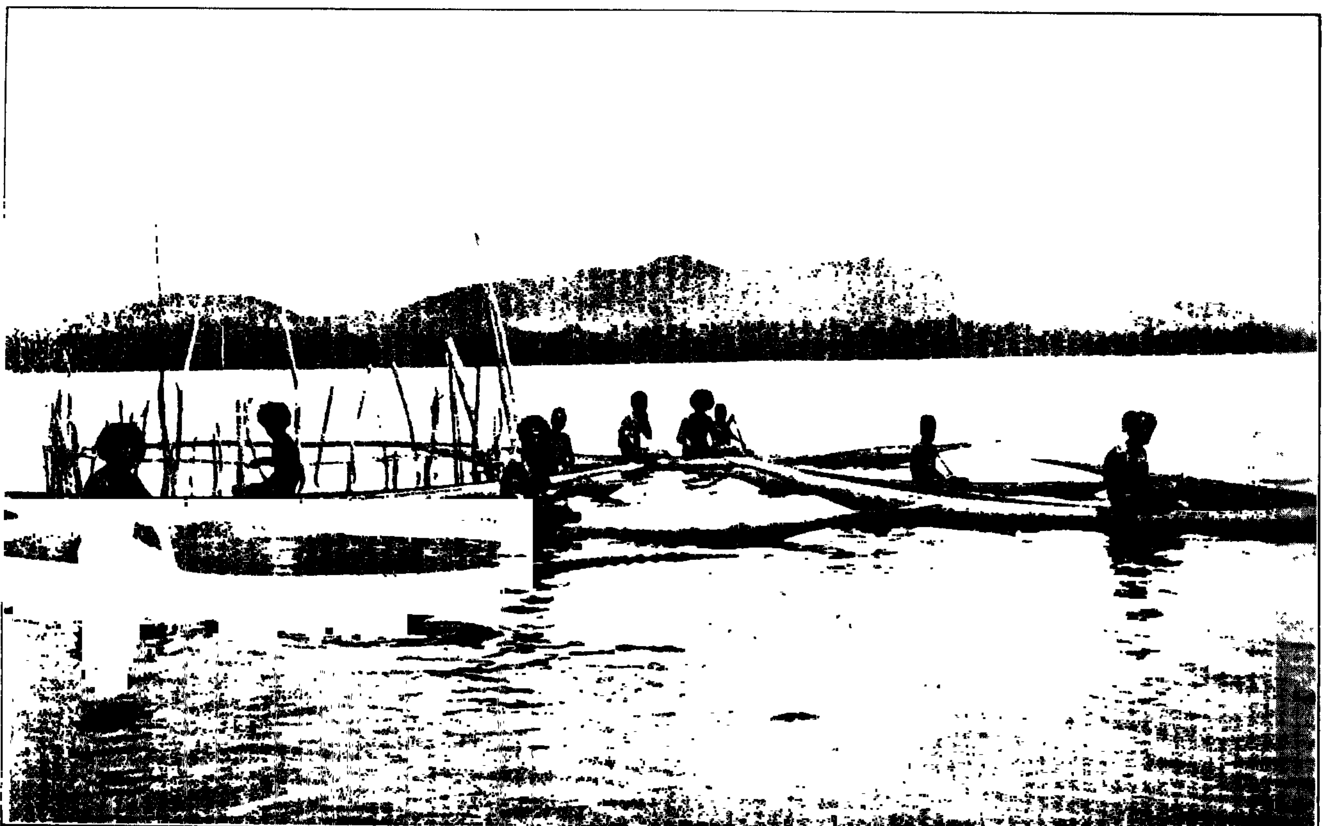

Meisje van Taubadi.

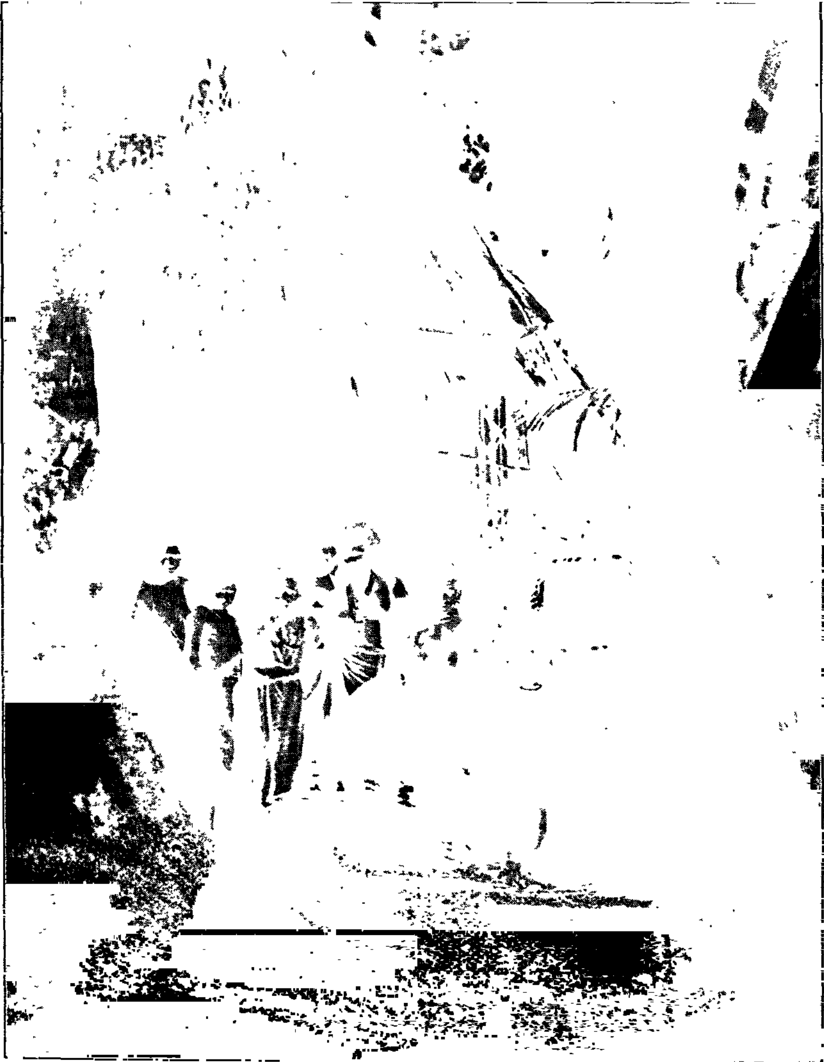
Jongelingenhuis te Taubadi. Jongelingen met het haar in hanekam-vorm; op den achtergrond de Karesorri (het kampong-hoofd).

Plaat 6.

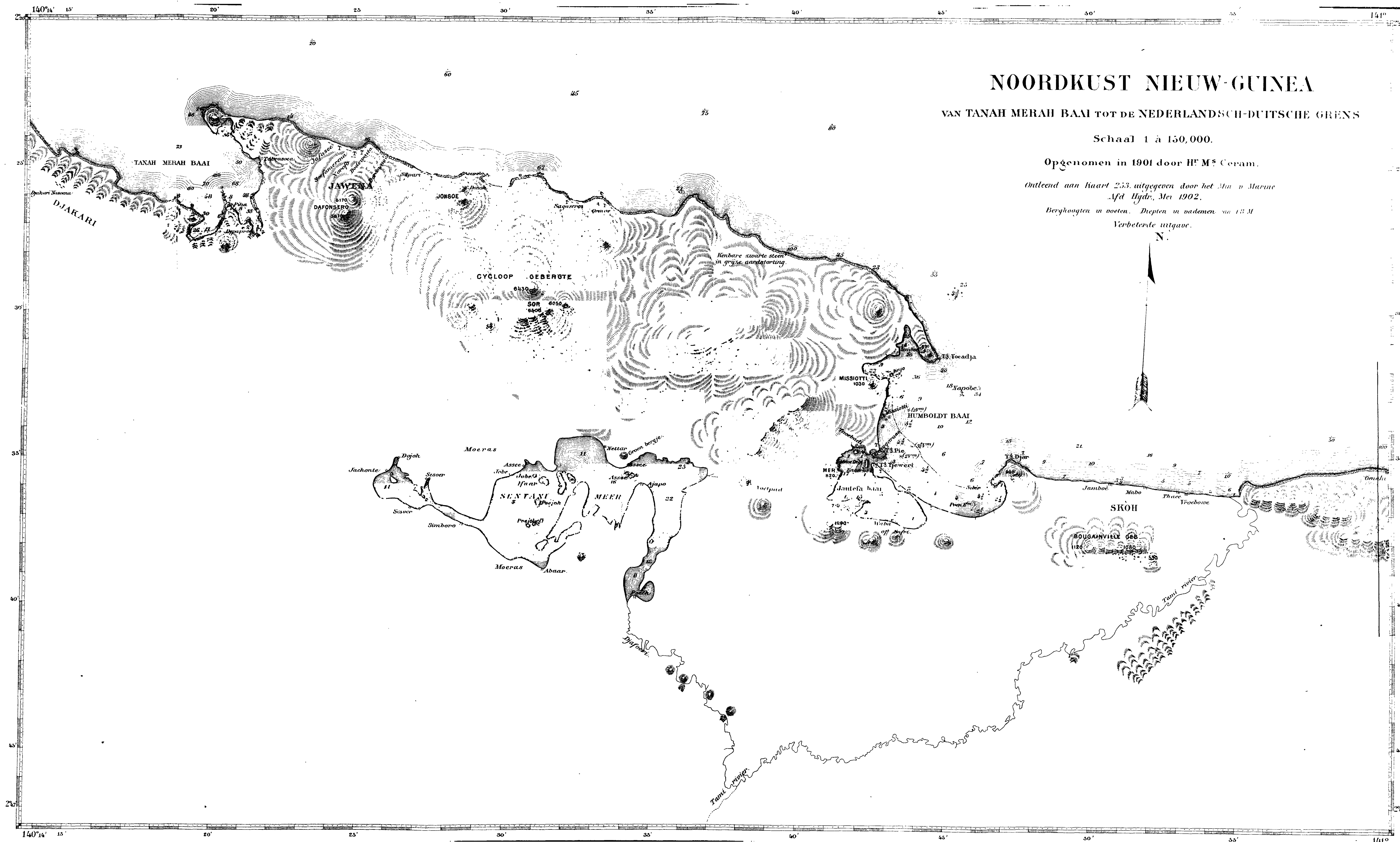

Het Sĕntani-meer, gezien van de Oostzijde, met mannenprauwen; op den achtergrond het Cycloop-gebergte.

Plaat 7.

Huis op den vasten wal te Pitia, Tanah Merah-baai.

NOORDKUST NIEUW-GUINEA
VAN TANAH MERAH BAAI TOT DE NEDERLANDSCH-DUITSCHE GRENS
Schaal 1 à 150,000.
Opgenomen in 1901 door Hr. Ms. Ceram.
Ontleend aan Kaart 253, uitgegeven door het Min. v. Marine Afd. Hydr., Mei 1902.
Berghoogten in voeten. Diepten in vademen
Verbeterde uitgave.
N.
TANAH MERAH BAAI
DJAKARI
JAWERA
DAFONSERO
JONSOE
CYCLOOP GEBERGTE
SOR
Kenbare zwarte steen in grijze aardstorting
MISSIOTTI
T. Tocadja
HUMBOLDT BAAI
T. Pie
T. Tjewert
Jantefa baai
SENTANI MEER
Moeras
Groen bergje
Ajapo
Jamboe
Mabo
Thaee
Vroebowe
Omaha
SKOH
BOUGAINVILLE GEB.
Tami rivier
Djafoeri
140°14'
141°

TEMPELWACHTERS TE PRAMBANAN?

Naar aanleiding van mijn stukje over het bezoek van Reimer aan eenige tempelruïnen van Midden-Java in 1791, opgenomen in de vorige aflevering, vestigde Dr. R D. M. Verbeek mijne aandacht op de reis van den onderkoopman en fiscaal van Samarang C. A. Lons, die de tempelruïnen nabij Prambanan in 1733 bezocht, van welke reis Dr. Leemans melding maakte in zijn opstel „Javaansche tempels bij Prambanan" in de „Bijdragen" van 1855 (p. 1—26).

Ik dank den heer Verbeek voor zijne opmerking.

De onderkoopman Lons, die de aangetroffen beelden in de Prambanangroep vrij nauwkeurig beschreef, maakt ook melding van „8 seer groote beelden, yder uyt een enkelde swaare steen „gehouden, leggende twee en twee verdeelt op byzondere plaatsen „tegens den anderen over, d'eene op deszelfs regter en die tegens „hem over op syn linkerknie, houdende in de regter hand een „knots, in de andere een slang om hun lighaam gekronkeld". waarmede stellig tempelwachters bedoeld worden.

Het is echter niet geheel duidelijk, uit hetgeen Dr. Leemans uit Lons' handschrift mededeelde of die „8 seer groote beelden" tot de Prambanangroep behoorden of elders bijv. bij de Tjandi Sewoegroep werden aangetroffen.

Lons, na van den grooten Prambanan tempel verhaald te hebben en na gezegd te hebben dat de „overige groote capellen" door „ruygte" als anderszins ongenaakbaar waren, laat dan volgen: „Nog bezagen wij diverse capelletjes zonder onderscheyd van gedaante, fatsoen en groote als hetgeen dat op Salatiga gevonden wert"; waarop dan volgt „ook 8 seer groote beelden enz."

Uit dat „Nog bezagen wij enz." zou af te leiden zijn dat hij daarmede een andere groep bedoelde, wat dan de Tjandi Sewoe groep zou kunnen zijn, in welk geval de tempelwachters door Lons beschreven dan niet tot de Prambanangroep behoord zouden hebben.

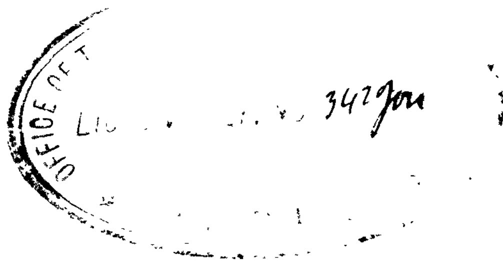
Het is wel jammer dat Lons en Reimer beide ons min of meer

in het onzekere laten omtrent de bezochte plaatsen; al is 't ook zeker dat Lons den hoofdtempel van de Prambanangroep bezocht, de mogelijkheid is niet uitgesloten dat hij zijn bezoek nog verder uitstrekte.

Toch meen ik op de groote waarschijnlijkheid te mogen wijzen dat ook die laatste groep hare tempelwachters heeft gehad; uit beider mededeelingen kan dit worden afgeleid.

H. D. H. B.

— — —

BENKOELEN

KRACHTENS HET LONDENSCH TRACTAAT VAN 17 MAART 1824.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

In mijne voorafgaande bijdrage, gepubliceerd in dl. LIV (1902) van dit tijdschrift, bl. 313 vv. heb ik verhaald hoe wij ons verplicht zagen Malakka met Singapore en de Hindostansche factorijen prijs te geven, ten einde uitsluitend meester op Sumatra te kunnen worden. Aldus luidde art. 9 van het tractaat van 1824 in den aanhef: „De factorij van fort Marlborough en al de bezittingen van Groot-Brittannië op het eiland Sumatra worden bij dezen afgestaan aan Z. M. den Koning der Nederlanden."

Overigens hadden wij Malakka onvoorwaardelijk met archieven en al aan de Engelschen gelaten; doch met het gevoel van kleinheid, dat onze diplomatie in zoo'n hooge mate kenmerkte, er geen bezwaar tegen gemaakt, dat van Engelsche zijde eene nota aan het tractaat was toegevoegd, — hetwelk van dezelfde kracht zou zijn als het tractaat zelf! — en waarin ten aanzien van Benkoelen het volgende stond opgeteekend:

„Niet minder is het de pligt van de Britsche Plenipotentiarissen om de belangen der inboorlingen en kolonisten, aan de aloude factory van Engeland te Benkoelen onderhoorig, aan de welmeenende en vaderlijke bescherming van het Ned. Gouvernement aan te bevelen.

„Die aanbeveling is te meer noodzakelijk, uithoofde dat pas in den jare 1818 met de inlandsche opperhoofden tractaten gesloten zijn, door welke derzelver toestand grootelijks werd verbeterd. Daarbij werd het systema van gedwongen cultuur en leverantie van peper vernietigd, de rijstteelt aangemoedigd, de betrekkingen tusschen de landbouwende klassen en de opperhoofden der districten geregeld; het eigendom van den grond aan de laatsten toegekend, en een einde gemaakt aan alle tusschenkomsten in de bijzonderheden van het huishoudelijk bestuur, door de verwijdering der Europeesche residenten van de buitenposten, en het vervangen derzelven door

inlandsche beambten; alle welke maatregelen berekend waren, om de belangen der inboorlingen aanmerkelijk te bevorderen."

In waarheid was dit niets anders dan *humbug*; wij onderwierpen er ons niettemin aan, door, overigens niet onaardig, op de Engelsche nota te antwoorden:

„Ter ondersteuning van de berigten, vervat in de laatste nota van de HH. Br. Gevolmagtigden, ten opzigte van Bencoelen, hebben hunne Exc^n^. aan de ondergeteekenden medegedeeld de twee conventiën, respectievelijk geteekend den 23 Mei en 4 Juli 1818, te eener zijde door den Luitenant-Gouverneur van dat etablissement, en ter andere door de hoofden van eenige naburige stammen (*a*). Men heeft insgelijks ter hunner kennisse gebragt eene depêche van den Gouverneur-Generaal in Rade, gedagteekend van Fort William den 9 Mei 1823, volgens welke de Britsche administratie op het Fort Marlborough den alleenhandel in peper afgeschaft, de rijstteelt aangemoedigd en de betrekkingen der onderscheidene klassen van inboorlingen zoo onderling als met hunne hoofden, op een vasten en eenparigen voet heeft gebragt. Voor zooverre nu de ondergeteekenden zich niet bedriegen, door te veronderstellen, dat het oogmerk dezer schikkingen geweest is, om den bloei van den kolonialen landbouw te verzekeren en den overlast voor te komen, welke dikwijls het gevolg is van eene onmiddellijke aanraking tusschen eene inlandsche bevolking en de ondergeschikte magten van eene vreemde administratie, strekt het hun tot een groot genoegen te kunnen zeggen, dat de ingezetenen, welke belang hebben bij den tegenwoordigen staat van zaken, wel verre van terugwerkende maatregelen te duchten te hebben, integendeel de hoop kunnen voeden, dat het nieuwe Gouvernement op hunne verkregene regten en hun welzijn zal acht slaan, en, hetgeen de ondergeteekenden vooral wenschen te waarborgen, dat hetzelve de artikelen der reeds vermelde overeenkomsten zal doen naleven, op grond van welke de ingezetenen van Pasummah Ulla Manna en andere binnenlandsche bevolkingen het gezag erkend en de bescherming aangenomen hebben van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, behoudens echter de bevoegdheid, om met volkomen goedvinden der belang-

(*a*) Het contract van 23 Mei 1818 vindt men afgedrukt op bl. 324 dl. XXVIII van het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. Het is eene bijlage van een lezenswaardig artikel: „*over het landschap Pasemah Oeloe Manna en zijne tijdelijke onderwerping door Sir Thomas Raffles*", medegedeeld door H. Visser.

hebbende partijen, andere soortgelijke voorwaarden in deizelver plaats te stellen, wanneer de omstandigheden eene verandering noodzakelijk zouden mogen maken."

Welk een gewicht de president van den *Board of Control*, de heer Wynn — met Canning de onderhandelaar van Engelsche zijde — aan deze diplomatieke victorie hechtte, blijkt uit zijn schrijven dd. 6 Maart 1824 aan het *Geheim Comité* voor de Oost-Indische zaken te Londen, waarin hij van de grondbeginselen kennis geeft, die in het weldra te sluiten tractaat zijn opgenomen; het overgrootste gedeelte van het stuk is uitsluitend aan het hier medegedeelde over Benkoelen gewijd! (*a*)

De waarheid omtrent de luttele beteekenis der Rafflesiaansche contracten hebben onze Commissarissen ter overneming van Benkoelen aan het licht gebracht; nevens hunne bevindingen over den treurigen staat van het gewest, legge men het brutale geschrijf van den Engelschen resident Prince en zijne landgenooten, om eene bijdrage te meer te erlangen omtrent de waarheidsliefde dezer menschen.

Ten einde met verkortingen naar verschenen opstellen van mijne hand te kunnen verwijzen, zij herinnerd aan de volgende stukken in de Bijdragen:

Eene Bijdrage tot E. B. Kielstra's opstellen over Sumatra's Westkust in dl. XLIV (1894), bl. 257; en

Sumatra's Westkust naar aanleiding van het Londensch tractaat van 13 *Augustus* 1814 in deel XLIX (1898), bl. 205.

Het eene verkort *Westkust I*, het andere *Westkust II*.

De Nederlandsche Factorijen in Vóór-Indië in den aanvang der 19de eeuw in dl. LIII (1901), bl. 502: *Factorijen*.

Het verblijf van commissaris Van den Broeck op Bali van 18 *December* 1817 *tot* 24 *Juni* 1818 in dl. L (1899), bl. 331: *Bali*.

Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819 in dl. LI (1900), bl. 159: *Atjeh*.

I.

Toen de Britsch-Indische regeering op het einde van 1824 het tractaat ontvangen had, haastte zich de gouv. gen. Amhurst, opvolger van lord Moira, onzen Gouv. Gen. dd. 30 December 1824 te verzoeken, de Engelsche bezittingen op Sumatra onverwijld over te nemen, zij het ook, dat de datum van 1 Maart 1825 in het

---

(*a*) Zie den brief in bijl. 10 mijner verh. *Nederlandsche factorijen* Bijdr. dl. LIII (1901), bl. 502; ov. 218.

tractaat als laatste termijn was vastgesteld (*a*). Te Batavia was men echter door gebrek aan troepen verhinderd het verzoek gevolg te geven (*b*). Ook toen de legercommandant De Kock dd. 9 Februari 1825 een nader advies over de militaire bezetting inzond, ving hij aan er op te wijzen, hoezeer van een leger sterk ongeveer 14,000 man, circa 6500 man over alle de residentiën van Java verspreid lagen. Hij herinnerde er echter mede aan, dat de Engelschen slechts over de verschillende posten van Sumatra's Westkust 'n 900 Bengaleezen en 'n 80 Europeanen in bezetting hadden, en dat kolonel De Stuers slechts 5 à 600 man noodzakelijk achtte (*c*). „Indien het derhalve mogelijk ware", vervolgde het rapport, „zoude ik niet aarzelen om Uwe Excellentie voor te stellen, om een gelijke magt naar Sumatra te zenden als de Engelschen daar hebben; dan van 6500 man wijd en zijd verspreid en waaronder de invaliden, de officieren, de élèven bij de Militaire School en alle werklieden gesteld worden, is het onmogelijk 900 man af te zonderen; maar aan den inhoud van het tractaat moet voldaan en minder dan 5 à 600 man mogen niet verzonden worden. Van hier en van Samarang alleen kunnen die genomen worden....

„En daar het mij wijders gebleken is, dat het gouvernement van Bengalen zoogenaamde locale troepen in dienst heeft, geloof ik, dat het dienstig zoude zijn, den kolonel De Stuers te magtigen om wanneer daartegen van de zijde der Engelsche autoriteiten geen bedenkingen zijn en hij zulks dienstig oordeelt, zoodanige manschappen in onzen dienst over te doen gaan en daar het onmogelijk is, te bepalen, welk geschut voor het fort Marlborough en Natal noodig is, zal de officier, welke deze plaatsen overneemt, moeten trachten het geschut, dat zich in die en andere forten bevindt, van de Engelsche autoriteiten over te nemen, of zoo zulks niet geschieden kan, in leen te behouden, totdat van hier in die behoefte zal kunnen worden voorzien."

In overeenstemming met dit advies werd bij besluit dd. 17 Februari 1825 de overneming bevolen (*d*). Slechts 525 man troepen werden aangewezen; de „locale" soldaten der Engelschen zouden in onzen dienst kunnen overgaan, gelijk inderdaad geschiedde; tot commis-

(*a*) Zie bijl. 1.

(*b*) Zie het besluit dd. 6 Februari 1825 in bijl. 12 *Factorijen*.

(*c*) Zie dit gedeelte van De Kock's rapport in Kielstra's *Sumatra's Westkust*, Bijdragen dl. XXXVI (1887), bl. 117.

(*d*) Verg. *Factorijen* noot *b* op bl. 507; ov. 223. En *Westkust I* bl. 525; ov. 65.

sarissen voor de overneming werden benoemd H. de Stuers, resident en militaire commandant te Padang, zoomede B. C. Verploegh, collecteur der landelijke inkomsten, in commissie te Padang.

Reeds waren onze soldaten van Java naar Padang vertrokken, toen onze Landvoogd een brief ontving van den Engelschen resident te Benkoelen J. Prince. Diens schrijven dd. 8 Maart 1825 berichtte, dat het bestuurshoofd niet langer op de verschijning der onzen verlangde te wachten, zoodat hij dreigde het gansche etablissement vóór onze komst op te breken (*a*)!

De Landvoogd drukte in zijn antwoord dd. 31 Maart de verwachting uit, dat de resident tot dien maatregel, zoo strijdig met de vriendschappelijke verhoudingen, tusschen Engeland en Nederland bestaande, niet zoude overgaan (*b*). Dit is dan ook niet geschied.

Den 2ⁿ April 1825 kwamen onze commissarissen ter reede van Benkoelen en den 6ⁿ d. a. v. had de plechtige overgave plaats (*c*).

Volgens de rapporten van resident Prince aan zijne regeering, betreurden de ingezetenen het vertrek der Engelschen ten diepste; het lust hem onze komst aldaar te schetsen als die van een inval van barbaren! Zoo had men te Benkoelen wonen een Madoereesche panembahan-familie, die in 1734 na de verovering van Madoera door de Nederlandsche O. I. C. derwaarts was uitgeweken. Na de herstelling van ons gezag maakte commissaris Van den Broeck kennis met een dier leden op Bali, waarheen deze door Raffles was gezonden om tegen ons te intrigeeren (*d*). Drie hunner nu requestreerden dd. 6 October 1824 bij resident Prince. Zij verklaarden met huivering vervuld te zijn op het bericht van de komst der Hollanders; requestranten wilden met de Engelschen weggaan en verzochten ondersteuning, zoomede het overnemen hunner landelijke bezittingen door het Engelsch bestuur (*e*). De resident zond dit geschrift naar Calcutta: in zijne missive dd. 9 October 1824 steunde hij het verzoek, o. a. met er op te wijzen, dat gansch Benkoelen sidderde bij het vernemen van de komst der niets ontziende Hollanders (*f*).

Dit request was de voorlooper van een ander, geteekend door

(*a*) Zie bijl. 2.
(*b*) Bijl. 3.
(*c*) *Westkust I* bl. 526—527; ov. 66—67.
(*d*) Zie *Bali* bl. 374; ov. 44.
(*e*) Zie bijl. 4.
(*f*) Zie bijl. 5.

41 specerij-planters; maar dezelfde namen leest men er voor verschillende ondernemingen, bv. W. T. Lewis 6 maal enz. Er komen ook namen voor, die ons door het Raffles' bestuur familiaar zijn geworden, zoo Francis Inglis en W. Inglis: door de *Memoir*-correspondentie is die Inglisnaam ons vertrouwd; zoo miss Salmond, die aan kapitein Salmond's raid naar Palembang herinnert; zoo Sam. Garling, wel bekend uit de Lampong- en ook uit de Palembangtwisten; zoo Robt. Bogle, van wien we nog hooren; zoo W. T. Lewis, teekenende voor het bekende Britsch-Indische handelshuis Palmer en C°. Wat wilden deze belanghebbenden? De specerij-cultuur was onder Raffles bijzonder aangemoedigd geworden en daardoor inderdaad tot zekeren bloei gekomen (*a*); voor de Benkoeleesche specerij b.v. betaalde men minder invoerrecht bij aanbreng in Britsch-Indië; ook plaatselijk had men eenige voorrechten. Belanghebbenden verzochten nu, dat dit geringer invoerrecht zou worden gehandhaafd en dat bij de Nederlandsche autoriteiten stappen gedaan werden om de plaatselijke voorrechten mede tijdelijk in stand te zien blijven (*b*).

Het Plantersbestuur bood het stuk dd. 18 October 1824 resident Prince aan, met nederig verzoek om het naar Calcutta door te zenden, vergezeld van een gunstig advies.

De resident liet zich niet bidden. Hij legde het request over, onder opmerking, dat het bericht van Benkoelens afstand bij alle ingezetenen de diepste ontroering had teweeg gebracht (*c*)

Eenige maanden later deden zich ook de ingezetenen van Poeloe Pinang over deze aangelegenheid hooren. Een door 21 personen geteekend request wees er op, dat de specerijhandel voor Engeland geene toekomst meer had, nu ook Benkoelen in handen der Hollanders kwam. De vermindering van invoerrecht, die tot dusver door de Engelsche wetgeving was geschonken aan met Engelsche schepen ingevoerde specerijen, bestond ook voor aanvoer van vreemde, gelijk de Nederlandsche specerijen en was dus in zoover geene aanmoediging voor de Britsch-Indische planters; daarom verzochten dezen, dat zij geheel van recht werden vrijgesteld (*d*). Ook dit request werd met ondersteunend advies aan het bestuur der O. I. C opgezonden, terwijl het Pinangsch gouvernement verklaarde "the

(*a*) Rapport onzer commissarissen in *Westkust I* 531; ov. 71.
(*b*) Zie bijl. 6..
(*c*) Zie bijl. 7.
(*d*) Zie bijl. 8.

encouragement to the cultivators of spices highly desirable, with a view to render monopoly useless, and assist in realizing the prospects entertained of an entire freedom of trade".

Onze regeering had al dit gewurm tegen het aanstaand Nederlandsch gezag in de hand gewerkt, door het dralen met de overneming. Zelfs berichtte resident Prince, die natuurlijk in het verzet groeide, bij brief dd. 6 December 1824 aan Calcutta, dat de hoofden van plan waren zich tegen het optreden van de nieuwe regeering te verzetten! (*a*).

Onder deze weinig aantrekkelijke gezindheid der officieele en particuliere elementen, namen onze commissarissen De Stuers en Verploegh den 6n April 1825 Benkoelen over (*b*). Den 31n Juli d. a. v. deden zij onze regeering rapport over de Engelsche toestanden. Land en volk heetten "rustig", doch "de werkelijke geestgesteldheid" was moeilijk te bepalen; de bevolking had eene natuurlijke geneigdheid tot persoonlijke wraakneming; de politie was steeds "ontoereikend" bevonden; de misdaden door de grooten bedreven, bleven "steeds ongestraft". Commissarissen gaven eene beschrijving van het politiewezen "eene der gebrekkigste takken van het bestuur". De bevolking was "als het ware levendig gehouden door eene publieke uitgave van weinig minder dan 'n f 100,000 's maands; naar den gewonen loop van zaken verspreidde zich deze som min of meer onder alle de inwoners van en onmiddellijk in de nabuurschap van Benkoelen". Men trachtte het liefst zonder te werken aan den kost te komen, en daar de nieuwe regeering deze kunstmatige ondersteuningsmiddelen niet voortzette, sprak het vanzelf "dat de schok, welke de overgang van het bestuur moet veroorzaken, overgroot is, en op de gansche bevolking van aanmerkelijken invloed moet zijn". Ingevolge "het in het openbaar geproclameerde en hoog klinkend beginsel van vrijen handel en vrije cultuur", waren alle bronnen van welvaart op de buitenposten van Moko-Moko om de noord tot Kroë om de zuid verstikt, en de pepercultuur "het eenigst natuurlijk product van het land, geschikt voor den uitvoer", bleek er vernietigd. De Europeesche residenten

(*a*) Zie bijl. 9.

(*b*) Daarentegen leest men op bl. 83 van Danvers' rapport van 1887 over het Londensche Indisch archief: „The civil establishments and stores were taken from fort Marlborough by the Company's ship Repulse to Prince of Wales' island and Singapore on the 5th July 1825. *The Island was there upon taken possession of by the Dutch. . . . .*" Trouwens van het bezit nemen van een eiland kon ook geene sprake zijn

dier buitenposten fungeerden tevens als handelsagenten; zij waren echter nog onder Raffles vervangen door inlandsche officieren, welke even vreemd aan die landen waren als de vroegere residenten, terwijl de laatsten in hunne handelswerkzaamheid door Europeesche agenten waren vervangen „misschien van een minderen stempel". De „liberale beginselen, die met zooveel nadruk als ingevoerd zijn opgegeven", bestonden „voornamelijk op 't papier". De voorstelling, alsof tengevolge van deze hervorming de bevolking onder eigen hoofden was gekomen, heette ten eenenmale bezijden de waarheid. Die *inlandsche officieren* toch waren „van een te voren bestaan hebbend Boegineesch corps", afstammelingen namelijk der Boegineesche familie Daing-Mabeelah en der Madureesche prinsen, „voorheen als vlugtelingen hier aangeland". In werkelijkheid, verklaarden Commissarissen, „zijn deze menschen even vreemd aan de bevolking van Kroë, Manna, Saloemah e. a. als de Europeesche ambtenaren bevorens waren, dewelke daarenboven nog het voordeel hadden, van door eene meer beschaafde en Europeesche opvoeding, en de hoedanigheid zelve van Europeanen, meer op het volk te vermogen, dan deze inlandsche hoofden, die, behalve de roode uniform, niets imponerends bezaten". Bovendien waren die hoofden nog op den 1n Maart 1825 door het Engelsch bestuur ontslagen; slechts een gedeelte, bestaande uit een vaandrig en eenige weinige manschappen, „eigenlijk niets anders dan politie-dienaren", waren blijven voortbestaan. De manschappen van het Boegineesche corps waren feitelijk „meest slaven en pandelingen der inlandsche officieren". Commissarissen achtten, op grond van vrij authentieke rapporten, deze officieren met hun aanhang „steeds lastige en gevaarlijke sujetten voor de politie", waarom zij voorstelden om de officieren „als supernumerair" bij de troepen ter Kust in te lijven, „met vrijlating aan de kapiteins en oudste luitenants, welke van de Engelsche pensioenen erlangen om al of niet daaronder begrepen te worden". — Den handel achtten Commissarissen „geheel verloopen"; het monopolie der Compagnie en harer dienaren was wel bij de vrijverklaring der haven ingetrokken, doch had „nimmer opgehouden te bestaan". — De landbouw, door het vorig bestuur in de onmiddellijke nabijheid van Benkoelen aangemoedigd, kon met betrekking tot de specerijen „in een voordeeligen staat" geacht worden. Door de afschaffing van alle rechten was de residentie „in stede van in welvaart toe te nemen, zigtbaar achteruitgegaan, ofschoon men door dien maatregel heeft gehoopt, den handel van Padang

af te trekken". Rapporteurs verklaarden intusschen niet, welk verband er tusschen afschaffing en achteruitgang kon bestaan. — De peper werd door de agenten der Compagnie op de buitenposten ingekocht voor de bevolking tegen 3 realen de 112 Engelsche ponden; de cultuur ging echter steeds achteruit, doordien de planters "zelfs tegen dezen lagen prijs steeds met moeite en dikwijls in het geheel geene betaling ontvangen hebben, en wanneer nog die betaling geschiedde (alzoo die malversatie toch wel niet altijd kon plaats hebben) werden die reeds zoo verarmde planters in lijnwaden betaald, waarop twee à drie kapitalen werden geprofiteerd". Een der agenten, verhaalden Commissarissen ter nadere aanduiding van de toestanden, was verdronken en had uitgebreide, ingewikkelde rekeningen met de planters van het district Saloemah achtergelaten, "aan welken dezelve noemenswaardige sommen gelds schuldig is gebleven". De inlandsche officieren hadden mede uitgebreide zaken met de peperplanters uitstaan "en een groot aantal brengen hunne reclames voor noemenswaardige sommen in voor geleverde peper gedurende de laatste vier jaren"; de uitbetaling der tractementen van eenige voorname inlandsche hoofden had ook sinds de laatste elf maanden niet plaats gehad; "dat alles zijn bewijzen", meenden Rapporteurs, "voor de onderdrukking, waaronder de inwoners der buitendistricten hebben gezucht." — Van een weerzin tegen het nieuwe gezag, bemerkten Commissarissen dan ook niets. De meeste voorname hoofden van de buitenposten waren hunne hulde komen brengen. "Allen verzoeken uit eenen mond", getuigden Rapporteurs, "om onder de bescherming van een Europeesch ambtenaar, op elk der buitenposten, weder de pepercultuur te mogen uitbreiden, en daartoe slechts de order te ontvangen, om onmiddellijk de handen aan het werk te slaan, met het eenige verzoek echter, dat de hoeveelheid peperranken van elk huisgezin, van 1000 boomen, gelijk voorheen, op 500, en de hoeveelheid te onderhouden boomen van een ongetrouwde van 500 op 250 ranken worde bepaald. Dezelve bieden al dadelijk eene noemenswaardige hoeveelheid peper te leveren aan, welke zij ronduit verklaren, zich de moeite niet te hebben willen geven, van uit de verafgelegene dorpen, naar de monden der rivieren af te brengen, uithoofde der onzekerheid van daarvoor betaling te zullen erlangen."

Het rapport gaat daarna over tot de bespreking van de met de Engelschen geslotene contracten, op wier handhaving bij het tractaat van 1824, naar wij weten, zooveel prijs werd gesteld; inzonderheid wordt de aandacht gevestigd op de contracten dd. 18

Juni en 4 Juli 1818 door Raffles met een paar hoofden gesloten, en waarbij de pepercultuur „vrij" werd verklaard met invoering echter van een hoofdgeld. „Nimmer" was dat hoofdgeld ingevoerd kunnen worden, verzekerden Rapporteurs, „alzoo de bevolking zich daartegen *in massa* heeft geopponeerd" en wel „op instigatie van de pangerangs zelven — toen het volk in groote menigte voor de barrière verzameld was om den heer Raffles in persoon te spreken; 't welk dezelve (uit vrees voor eene scène gelijk als die der moord van den resident Parr) met behulp der sterke arm heeft afgewend". De belofte was toen gegeven, dat de belasting, „met opoffering der gouden bergen, welke men zich van het hoofdgeld had beloofd", nimmer zou worden geheven (*a*). Ook van het in de nota der Londensche gemachtigden genoemd contract dd. 23 Mei 1818 maakten onze commissarissen melding. „Dit gansche document", deelden zij mede, „houdt niets belangrijks in, en echter heeft men hetzelve van zooveel belang doen voorkomen, dat daarvan zelfs melding gemaakt wordt, in de officieele correspondentie tusschen H H. E. E. de plenipotentiarissen der beide Gouvernementen, tijdens het sluiten van het tractaat dd. 17 Maart 1824". „De omstandigheden, welke het sluiten van dit contract hebben vergezeld, zijn", verhaalden Rapporteurs, „dat het onbeschaafde bergvolk van Passumah Oeloeh Manna op dat tijdstip, even als sedert onheugelijken tijden steeds hunne gewoonte is geweest, als roofbenden naar de stranden waren afgezakt, en de dorpen der benedenlanden, ingeval van onvoldoenden tegenstand, bedreigden te plunderen, om 't welk tegen te gaan, de Compagnie meermalen contracten heeft aangegaan, welke zelden langer zijn gerespecteerd dan de herinnering aan de geschenken duurde, welke de hoofden van de bergvolken bij die gelegenheid steeds ontvingen. Bij het aangaan van bovengenoemd contract heeft hetzelfde plaats gehad; de heer Raffles heeft door goud de hoofden van Pasoemah Oeloeh Manna een contract opgedrongen, hetwelk voor hen niets verbindends vervat, doch alle voordeelen aanbiedt, en desniettemin door hen nauwelijks met goeden wil is aangenomen." (*b*) Ten slotte gingen Commissarissen na, wat voor Benkoelens toekomst moest gedaan worden. (*c*)

(*a*) Men leze ook de voorlaatste zinsnede van den brief in bijl. 9.

(*b*) Raffles had het Atjehcontract op dergelijke wijze tot stand gebracht. Zie *Atjeh*.

(*c*) Zie het gansche verslag in *Westkust I* bl. 527; ov. 67.

II.

De verhandelingen, die tot dusver van mijne hand in 's Instituuts Bijdragen verschenen, zullen den aandachtigen lezer hebben overtuigd, dat ik steeds met groote uitvoerigheid de stukken wedergaf, die Mr. Roosegaarde Bisschop uit het Londensch koloniaal archief heeft getrokken. Ook daar, waar ik soms persoonlijk twijfelde of het overnemen dier stukken wel voldoende door hun belang gerechtvaarigd was, ging ik er nog toe over, bij de mogelijkheid, dat wellicht anderen de publicatie op prijs stelden. Die twijfel kan echter, naar mijne bescheiden meening, niet bestaan, bij de kennisneming der vele brieven, die geschreven zijn over de volgende quaestie, die nagenoeg geen historisch belang voor ons heeft.

Raffles had in 1818 de in Benkoelen aanwezige slaven, „kaffers", vrij verklaard; verder waren er bannelingen, tijdens of vóór de overgave van het gezag aan ons, mede vrij verklaard; zij werkten met name op de plantages der ondernemers. Men trof er nog meer van elders herkomstige werklieden aan. Bij de vervanging van de Engelsche door de Nederlandsche vlag had het Engelsch bestuur aan al die menschen een kleinen onderstand toegelegd, voor zoover ze niet in de specerijperken of elders in hun onderhoud genoegzaam konden voorzien. Eindelijk waren er nog te Benkoelen oude gedienden enz., die ten laste der Engelsche kas pensioen erlangden (*a*).

Het bestaan van deze ingezetenen onder het Nederlandsch gezag gaf nu aanleiding tot eene breede correspondentie, welke in Bisschop's verzameling voorkomt: eensdeels doordien oorspronkelijk aan hun vertrek vanwege ons bestuur moeilijkheden in den weg werden gelegd, anderdeels wijl de met de uitkeering der gelden belaste Engelschman zijne verplichtingen niet behoorlijk nakwam. Wat mij in de verzameling over een en ander niet volstrekt onbelangrijk voorkomt, volge hier.

Art. 14 van het Londensch tractaat luidde aldus: „Al de ingezetenen van de landen bij dezen afgestaan, zullen gedurende den tijd van zes jaren, te rekenen van het tegenwoordige tractaat, de vrijheid hebben om naar welgevallen over hun eigendom te beschikken en zich zonder hinder of belet, te begeven, werwaarts zij zullen goedvinden."

(*a*) In B's verzameling komen lijsten van namen hiervan voor, die door 's Rijksarchief op prijs worden gesteld, in het belang van onderzoekingen, die soms noodig blijken. Verg. noot *a* op bl. 410 mijner *Stichting van Singapore* dl. LIV (1902); ov. 98.

Bij de overgave van Benkoelen was aan de vrijverklaarden ter keuze gelaten om naar Pinang of Singapore te verhuizen, in welk geval zij van de toelage ad 6 ropyen 's maands verzekerd bleven (*a*). Van dit aanbod hadden enkelen gebruik gemaakt, niet allen; doch onder deze achtergeblevenen waren er ten slotte ook velen opgekomen, die later hun wensch tot verhuizing te kennen gaven. Misschien werden de menschen opgestookt, wijl men zich te Pinang en Singapore van de vermeerdering dier werkkrachten resultaten voorstelde; het blijkt echter mede, dat na de overgave de toestanden van Benkoelen zóo ongunstig waren veranderd, dat de vrijverklaarden niet altijd voldoende levensonderhoud konden vinden. Hoe ook, er kwam een Engelsch schip met zekeren heer Lewis aan boord om de menschen af te halen; doch ons bestuurshoofd Verploegh weigerde de verhuizing toe te laten, vermoedelijk wegens gebrek in de vormen. De Britsch-Indische regeering zond daarop de *Louisa* met den vroegeren resident Prince naar Benkoelen. Verploegh verzette zich nu aanvankelijk niet meer; maar er rezen weder bezwaren, toen Prince wilde bekend maken dat ieder, die wenschte te vertrekken, vrije passage zou genieten: verder dat zijne schulden zouden betaald worden en dat men voor pensioenen en voorschotten in aanmerking kwam. Onze resident beschouwde dit terecht als een onwettig middel om het emigreeren te bevorderen, en verbood daarom de proclamatie. (*b*)

(*a*) Ik ontleen een en ander uit een later rapport dd. 22 April 1829 van Ibbetson aan Prince of Wales, waarin het volgende staat (B): „In a letter from Mr. Prince dated Tappanooly the 8th September 1825 to Messrs. Lewis and Bogle it is stated that „„Having received the instructions of the Right Honorable the Governor-General in Council, under date the 14th April last to offer the Coffrees emancipated by the late Lieutenant-Governor in the year 1818 the option of proceeding to Prince of Wales' Island or Singapore upon a moderate pension, not exceeding 6 rupees each — you will please to communicate this liberal consideration of Government to the individuals in question, and procure a passage for such of the Coffrees as may desire to remove"". Neither here, nor in any subsequent part of the correspondence it appear, whether the labor of the pensioners on their arrival is to be in consideration of this pension, at the disposal of Government At Bencoolen such of them only as were *not* engaged in private employ were provisionally allowed subsistance of rice, salt and rum, not equal in value to the money payment now made, from which may be inferred the intention of still employing them."

(*b*) De bezwaren van Verploegh zijn mij uit de correspondentie niet rechtstreeks gebleken. Zij worden enkel incidenteel genoemd in een op bl. 296 te vermelden brief dd. 17 April 1828 van de Calcuttasche regeering aan het Pinangsche bestuur.

Hoe Prince hierover verbitterd was, blijkt uit onderscheidene semi-officieele brieven, door hem gericht aan den gouvernements-secretaris te Calcutta, C. Lushington.

In een schrijven dd. 7 September 1826 dringt hij er op aan, dat aan het Nederlandsch gouvernement niet de uitbetaling der gewaarborgde pensioenen worde toevertrouwd; op die regeering viel toch geen staat te maken; onder de Engelschen en inboorlingen heerschten algemeen wantrouwen, onrust en afkeer tegen het nieuwe gezag; de Engelsche ingezetenen waren buitengewoon ontevreden en zouden geen oogenblik langer te Benkoelen verblijven, indien zij slechts tegen matig verlies, hunne eigendommen konden verkoopen (*a*).

Den 22^{n} daaraanvolgende berichtte hij "de totale mislukking" zijner missie, hetgeen zeer te betreuren was, meende Prince, wegens den algemeenen wensch om het Nederlandsch gezag te verlaten. Van Verploegh's verzet verklaarde hij niets te begrijpen, daar toch — nota bene! — art. 14 van het tractaat geene bepalingen tegen het overhalen tot emigreeren inhield. Aansporing tot uitwijken had bovendien volgens Prince — op zijn woord van eer — niet plaats gevonden; daarvoor was ook geene aanleiding, wijl de menschen veel te gaarne Benkoelen wilden verlaten. Resident Verploegh had weliswaar verlof gegeven, dat de ingezetenen met eenig ander schip dan de *Louisa* vertrokken, doch dat was maar boerenbedrog, wijl de resident zeer goed wist, dat geene andere gelegenheid zich zoude aanbieden en de menschen ook niet in staat waren den overtocht te betalen. Had de resident nog maar werk voor de menschen gehad, doch dit was evenmin het geval, meende Prince, zoodat slechts armoede en ontevredenheid werden in de hand gewerkt (*b*).

Den 26^{n} deed Prince een nieuwen aanval wegens de laagheid van ons gouvernement. Verploegh had maar een voorwendsel gezocht om de zending te doen mislukken, en wel ten einde tegenover zijne eerste weigering aan Lewis consequent voor de regeering te Batavia te blijven; Rapporteur vond Verploegh buitengewoon gemeen en als een staaltje van de oneerlijkheid van het nieuwe bestuur verhaalt hij, hoe besteld brandhout niet eens werd betaald (*c*)!

Al deze brieven waren nog te Benkoelen geschreven, doch dan gaat Prince terug en komt hij verbitterd over het mislukken zijner

(*a*) Zie bijl. 10.
(*b*) Zie bijl. 11.
(*c*) Zie bijl. 12.

zending te Padang. Daar schrijft hij nog een brief dd. 12 October 1826. Hij hoort er van Du Bus' bezuinigingsmaatregelen, waardoor het bestuur van Sumatra's Westkust op veel bescheidener voet ingericht, „vele tractementen verminderd, verscheidene betrekkingen ingetrokken en zelfs noodzakelijke uitgaven afgeschaft werden, hetgeen een nadeeligen invloed had op den naauwelijks ontloken bloei, dien deze residentie, niettegenstaande de zware door den oorlog veroorzaakte kosten, vertoonde" (*a*). Verploegh, die tevens den residentsrang met dien van assistend-resident moest verwisselen, had, meende Prince, het besluit der bezuinigingen met opzet verborgen gehouden, zoolang de *Louisa* te Benkoelen lag, ten einde dit de menschen niet te meer zou prikkelen om uit te wijken. Al de Engelschen, in dienst der Nederlandsche regeering, waren plotseling ontslagen. Bij de geringe sterkte van het garnizoen, zouden de Maleiers wel hun slag weten te slaan en de Padri's zeker zich van de Westkust meester maken. Er heerschte algemeene ontstemming onder de planters wegens gebrek aan bescherming te midden van eene ontevreden gemaakte bevolking. De waarde der eigendommen was in de 8 maanden sinds het optreden van het Nederlandsch gezag, 85 en 90 pCt. gedaald en koopers waren er niet voor (*b*).

III.

Naar het schijnt, oordeelde men echter van Britsch-Indische zijde zelf, dat menschen als Lewis en Prince niet de geschikte personen voor de Benkoeleesche emigratie waren geweest; dit zou althans eenigermate kunnen blijken uit een breedvoerig schrijven dd. 17 April 1828 door de Calcuttasche regeering aan het bestuur der Straits geschreven (*c*). Daarin wordt namelijk bericht, dat de Gouv. Gen. van Britsch-Indië aan Batavia verzocht had om zich over de aangelegenheid met den gouverneur der Straits te verstaan, en wel onder opgave van voorwaarden, die het Benkoeleesch bestuur geene ergernis meer konden geven. Ontving dientengevolge de gouverneur een gunstig antwoord van Batavia, dan moest men, luidde de lastgeving, een man naar Benkoelen zenden, „of temper,

(*a*) Francis' *Herinneringen*, dl. III bl. 172.
(*b*) Zie bijl. 13.
(*c*) In B's verzameling.

discretion and sound judgment", die alles diende te vermijden, wat tot onaangenaamheden kon leiden, terwijl met groote zuinigheid behoorde gehandeld te worden; tot emigratie moest men niet noodeloos aanzetten.

Maar het Bataviaasch gouvernement deed alsof het geen brief van Calcutta had ontvangen en gaf derhalve aan de Straits geen bericht. Intusschen dreigde de termijn van zes jaar, door art. 14 van het Londensch tractaat gesteld, te verloopen, waarom het bestuur van Poeloe Pinang besloot niet langer op antwoord te wachten. „Referring", luidde eene nota dd. 20 October 1828 van gouverneur Fullerton aan zijn raad overgelegd, „to the long period that has elapsed since the receipt of the dispatch from the Supreme Government dated 17th April last, transmitting copies of the correspondence upon the subject of the removal from Bencoolen of certain Bengalees and emancipated convicts, and to the non-receipt of the expected reply from the Netherlands Government of Java to the letter from the Supreme Government under the same date; it becomes necessary to consider the measures that are best to be pursued under all the circumstances of the case. Private but authentic intelligence has long ago reached this, that the dispatch in question had been received, by the Governor-General at Java, since which there have been three direct arrivals from thence without anything official being received. The privileges allowed by the 14th article of the treaty will cease at no distant period (17th March 1830) and procrastination may defeat the main objects of the present discussion. Three years have already passed in fruitless negotiation, and it must be obvious that difficulties will rather be encreased than diminished by further delay and as it is an object with the Netherlands Government to put off the settlement, it is to be feared that no further notice will be taken of the communication already made, unless an officer be deputed for the express purpose of coming to a distinct understanding on the subject: such a measure appears to have been in the contemplation of the Supreme Government provided the expected reply proved unsatisfactory or inconclusive, and under all circumstances it may not it is hoped be considered improper to revert to it, under continued silence" (*a*).

Besloten werd dientengevolge het lid van het Pinangsch bestuur, den heer Ibbetson, naar Batavia te zenden met het Compagnie's schip

---

(*a*) De uitvoerige nota in B's verzameling.

Hastings. Hij kreeg de opdracht alles zoo zuinig mogelijk te doen.

De benoemde commissaris kwam in den aanvang van December 1828 te Batavia, vanwaar hij den 6[n] een brief aan comm.-gen. Du Bus zond. Hij berichtte te zijn aangekomen met een schrijven van gouverneur Fullerton; en de hoop uitdrukkende, dat de Bataviasche regeering overtuigd zou worden, dat hij, commissaris, geenszins tot emigratie zou prikkelen, verzocht hij stellige bevelen naar Benkoelen te zenden, ten einde er aan zijne zending geene hindernis werd toegebracht (*a*). Ibbetson kreeg daarna eene audiëntie bij Du Bus, bij welke gelegenheid de Comm. Gen. verzekerde, dat hij geenerlei bezwaren tegen de zending had, gelijk die door de Britsch-Indische regeering in den brief van 17 April 1828 was uiteengezet geworden. Even welwillend werd Ibbetson door den raad van Indië Goldman ontvangen, die hem een spoedig antwoord op het schrijven van 6 December in het vooruitzicht stelde (*b*). Maar — 't is waarlijk ook wel zonderling! — Ibbetson wachtte eene maand te Batavia, zonder er antwoord kwam. Hij waagde het toen, eene zéer bescheiden herinnering tot Du Bus te richten dd. 13 Januari 1829 (*c*). Dit werkte; drie dagen later kwam er antwoord, geteekend door den luit.-gouv.-gen. Chassé, bij afwezen van den Comm. Gen. Aangenomen werden de door de Calcuttasche missive van 17 April 1828 gestelde voorwaarden, en als eene bijzondere gunst werd hem medegedeeld, dat de bevelen hieromtrent naar de Westkust, met hem rechtstreeks naar Benkoelen, en dus niet door tusschenkomst van het opperhoofd te Padang, zouden gezonden worden (*d*). Ibbetson antwoordde den 24[n], dat hij deze afwijking van de hiërarchische orde op prijs wist te stellen en den 25[n] Januari naar Benkoelen zou vertrekken. Denzelfden dag, wel te verstaan den 24[n],

---

(*a*) „I hope to be able to convince Your Excellency, how contrary it is to the wish of my Government that individuals should be excited to emigration, and that Your Excellency will then issue such directions to the resident of that settlement as may prevent the possibillity of future differences. (B)

(*b*) Behalve *bannelingen* en *kaffers* wilde Ibbetson ook „vrije Bengaleezen" te Benkoelen, tot het verlaten van het gewest voor den Hollandschen resident en hemzelf opgeroepen zien. Toen echter Goldman dit niet wilde toestaan, — omdat „it would open a claim on the part of the British Government to summon in like manner the whole population of the country" — gaf de Engelsche commissaris dit punt op. Rapport van Ibbetson aan *Prince of Wales* dd. 24 Januari 1829 (B).

(*c*) Zie bijl. 14.

(*d*) Zie bijl. 15.

berichtte hij aan *Prince of Wales*, dat hij eindelijk tot een vergelijk met de Bataviasche regeering had kunnen komen; waarom hij zoo lang op haar antwoord had moeten wachten, kon hij moeilijk zeggen. "I anticipate", schreef hij, "the surprise and disappointment of the Honorable the Governor in Council at the lengthened period of my detention here, and the still further degree to which that will be raised when I confess my inability to offer any adequate explanation. In my personal interviews with the members of Government, I have experienced the greatest civility and assurances of dispatch, and to all my enquiries elsewhere, I am assured that in this respect, I have comparatively nothing to complain of. The whole is referable I am told, to the nature and usage of the present Government, to which I conceive may possibly be added, the time that was required for the subdual of feelings, upon a subject which had variously excited it."

Den 24n Februari 1829 kwam eerst Ibbetson ter reede van Benkoelen; hij richtte tot ons bestuurshoofd een brief, waarin eene spoedige behandeling der zaak verzocht werd, daar er reeds veel meer over geschreven was, dan het belang van de zaak eigenlijk verdiende (*a*). Het bestuurshoofd was destijds de assistent-resident Francis Deze schijnt aan de wenschen van den Britschen commissaris alleszins te hebben voldaan. Althans toen Ibbetson den 16n Maart 1829 gereed lag om met de Benkoeleezen, die naar elders verlangden te gaan, te vertrekken schreef hij hem een brief, dien hij besloot met: "to express my sense of the readiness you have evinced to expedite the objects of my mission here; for I am sure the amicable conclusion of this long standing affair, must be equally agreeable to our respective Governments". Francis, geboren Engelschman en voormalig ambtenaar van het Engelsch koloniaal bestuur (*b*), schreef even welwillend dd. 17 Maart 1829 terug: "Allow me Sir, reciprocally to express my acknowledgement for the indulgence with which you have supported my endeavours in settling the affairs of the Coffrees and Bengallies, who are going to leave this; for without this indulgence I would certainly have met with many difficulties in the observation of the positive orders,

(*a*) "There was indeed already been so much more written upon the subject than its importance would appear to merit, that I indulge a hope that it may now be brought to a speedy conclusion, and in a manner equally satisfactory to our respective Governments." (B.)

(*b*) Verg. mijne *Van de Graaf-Brieven* dl. I bl. 34.

which I have received from my Government to facilitate your mission at this place; for the laws of this country, which were transferred to us by the former Government, and which still remain in force, are of such construction, that the native chiefs here have the right to prevent the departure of any one, who now have received their passes to go; in which case we could once more have fallen into those difficulties which have already given to this cause a delay, unpleasant to our mutual Governments: therefore, it is with double pleasure that I see the end of our business without any dash whatsoever, and the amicable way in which every thing is settled does me join with you in saying *that must be equally agreeable to our respective Governments.*"

De *Hastings* vertrok met 'n 250 vrijgelaten kaffers en bannelingen met familie en bovendien 500 menschen, die mede passen hadden gekregen "amongst whom are most of the beggars of the settlement", berichtte nog dd. 21 Maart Ibbetson aan Francis van de reede te Benkoelen, naar aanleiding van Francis' verzoek om wegens ziekten achtergelaten Bengaleezen w. o. lepralijders te laten nakomen, en waarvan zich de Britsche commissaris onder een voorwendsel had afgemaakt, "because", luidde zijn rapport dd. 22 Maart aan *Prince of Wales*, "without risking a little of the good understanding existing between us, I could not venture my real motive for an absolute refusal, which rested upon the knowledge I had obtained, that the sufferers alluded to were neither more nor less than all the vagabonds and beggars of the place". Ibbetson ontraadde dan ook ten sterkste om nog meer menschen van Benkoelen te halen. "I should streniously recommend that no further expense whatever be encurred on this account", luidde zijn advies; "the individuals now embarking scarcely appear sensible of the kindness that is extended to them, and I verily believe would be induced for a very few rupees to be paid to each, again to return to their original employments. Many of the convicts are of notorious bad characters and the coffrees noted more for their laziness and aptitude to drink than any other quality."

IV.

De Britsche commissaris was niet slechts voor de quaestie der emigranten, doch tevens voor financieele aangelegenheden naar Benkoelen gezonden. Behalve namelijk die vrijverklaarden enz., welke

onderstand ontvingen, had men er ook, naar ik mededeelde, ten laste van de Engelsche kas gepensioneerden; bovendien waren de aldaar gevestigde planters door de Britsch-Indische regeering schadeloos gesteld voor de nadeelen, die zij als een gevolg van den overgang van het gezag aan Nederland leden; deze schade ontstond niet slechts door het ophouden der kunstmatige aanmoediging, door het vertrek van de vrijverklaarden, die er als werklieden dienst deden, enz., maar ook door het gemis van vrijheid van in- en uitvoer; immers, zoo nu invoer van het product in Britsch-Indië plaats vond, geschiedde het naar eene vreemde haven en onze regeering belastte bovendien uitvoer, zoo zulks plaats vond met vreemde schepen.

Belast met de zorg voor deze geldelijke zaken was zekere Robert Bogle, die echter tot groote ontevredenheid bij het bestuur te Calcutta aanleiding gaf. Ook hij bezat een specerijperk te Benkoelen. Hij was reeds ambtenaar geweest onder het Engelsch bestuur, en als assistent-resident ter Westkust bij het Nederlandsch bestuur overgegaan. Met de radicale bezuigingsmaatregelen van Du Bus had de nieuwe regeering dien ambtenaar zonder eenige vergoeding aan den dijk gezet, hetgeen hem natuurlijk in hooge mate verbitterde; hij beweerde zelfs, dat hem in tractement tekort was gedaan. Daartegenover echter stond, dat, toen het Britsch-Indisch bestuur hem, na zijn ontslag uit den Nederlandschen dienst, aanwees voor de beredderiug der vermelde geldelijke zaken, commissaris Ibbetson de administratie hiervan zoodanig in wanorde vond, dat om het tekort te dekken, Bogle de waarde van zijn specerijperk aan den commissaris afstond (*a*); doch bij dit alles wierp Bogle steeds mede de schuld op de maatregelen der Bataviasche regeering. „I have to express the most poignant regret", schreef hij o. a. dd. 19 Maart 1829 aan den mede te Benkoelen zijnden Ibbetson, „that from the present reduced state of this Settlement in its pecuniary resources, recourse has been obliged to be resorted to beg you for the present adjustment of that sum in the manner adopted, and I beg respectfully to throw myself on the liberality and leniceney of the Government in demanding payment, should the indemnity for losses sustained by the transfer of the Settlement to the Dutch be prolonged by the higher authorities, and from the great disappointments, which I have experienced from the Nether-

(*a*) Het stuk in B's verzameling.

lands Government, and the faithless conduct of that body towards me respecting my arrears of pay, while in their service, I have every reason to be extremely dissatisfied, and I most respectfully solicit that some other channel for the demand may be resorted to than the Government of Java: and I trust you will not think it irrelevant to the subject, when I solemnly declare, that for a period of 32 months that I was in their service as Assistent-Resident, at a salary of 500 rupees per mensem, the only pay I received was from January to December 1826, 12 months only during that period, and the arrears though applied for often by me previously to, and since my resignation of their service, has became a hopeless case."

„I cannot conclude", luidde mede eene verdediging dd. 9 Maart 1829, „without taking the liberty of drawing your attention to the reduced and oppressed condition of this unfortunate settlement, since the transfer to the new Government; our trade has almost totally disappeared, the heavy duties laid on the produce of our plantations, both on being exported from this port and when imported into British India, it is again assessed as foreign produce, which under the former Government was free from any duties whatever — the little encouragement given to cultivation of any description, the great scarcity of money, the issues from the Treasury being a little copper, the unjust and vexatious regulation of demanding and requiring the amount of duties to be paid in silver money, which from its scarcity bears a premium of 20 per cent — the difficulty even of finding an opportunity for shipping our produce to ports where it is marketable, is not the least of the evils we have to complain of — the only vessels now frequenting this place being a few Dutch colonial crafts from Java — not a British merchantship has touched at this port since August 1827; — these and other untoward circumstances have tended to render our property nearly valueless, and bears extremely hard indeed on those like myself, who are obliged to remain on the spot with their property."

De bron is wel eenigszins onbetrouwbaar, doch wij weten van onze eigen geschiedschrijvers, hoezeer de Nederlandsch-Indische regeering dier dagen, door haar geldgebrek en hare fatale koperregelingen, de goede trouw schond. Ibbetson, die, tevreden over de medewerking, welke hij van het Nederlandsch bestuur voor het slagen zijner zending had ontvangen, niet tot hard oordeelen

genegen was, erkent mede, dat wij op schandelijke wijze onze verplichtingen schonden. (*a*)

Wijl namelijk evenzeer in de afgestane Nederlandsche bezittingen van Vóór-Indië en Malakka pensioenen enz. waren te betalen ten laste der Nederlandsche kas, als in Benkoelen ten laste der Engelsche, namen ten slotte beide regeeringen op zich de uitkeering dier gelden ieder binnen de nieuw verkregen bezittingen, terwijl het verschil door wisseltrekking zou gedekt worden. De aldus ten laste van Batavia aan Calcutta komende schulden werden echter niet voldaan, terwijl op schriftelijke aanmaningen geen antwoord kwam. Ibbetson betreurde het, dat hij hiervan niet in tijds op de hoogte was gebracht, ten einde er te Batavia over te kunnen spreken: „as", luidde zijne mededeeling dd. 22 April 1829 in den raad van Pinangs bestuur, „in all probability the pecuniary distress of that power may still enduce it to continue silent upon a point from a feeling that by such conduct only can it for a short time longer evade the day of reckoning". In zijn rapport van 22 Maart 1829, nog geschreven op Benkoelens reede, schetst hij aldus de gevolgen der verwarring in ons muntstelsel: „I cannot comprehend why the exchange here so greatly exceeds par, or why, when known it was never recommended to transmit guilders to Bencoolen for the payment of the pensioners, or to Batavia. as I have now suggested. Equally incomprehensible to me is the system of keeping accounts in a coin, neither used nor to be seen within the Settlement, and the drawing bills of exchange for it when the cash tendered and accepted (guilders) is intrisically lower by 15 per cent than the Madras rupee.... All mercantile transactions here and at Batavia are conducted in copper, unless specially provided to the contrary, and the pensioners in a body solicited my interference,

(*a*) Medio 1833 brak te Benkoelen een opstand uit, waarbij de assistent-resident J. H. Knoerle werd vermoord. De heer Francis derwaarts gezonden, om het bestuur van den magistraat van Benkoelen R. Bogle over te nemen, schrijft verder in zijne *Herinneringen*, dl. III bl. 3: „Bij mijne komst aan wal vond ik de verwarring nog grooter, dan ik mij had voorgesteld. Het gezag was in handen van zekeren heer BOGLE, geboortig van Benkoelen en van Engelsche afkomst, die door den heer Knoerle voorloopig tot magistraat was benoemd geworden". — Hieruit blijkt alzoo, dat R. Bogle te Benkoelen was gebleven, ook na de commissie-Ibbetson. — Onder dagteekening van Benkoelen 20 April 1832 heeft de heer Knoerle belangrijke *Aanteekeningen* over eene reis door de binnenlanden gemaakt en daarin ook het bestuur van Raffles aan beschouwingen onderworpen; zie *De Oosterling*, bl. I (1835), bl. 49.

that I would also specify officially to the Assistent Resident, that silver guilders, as hitherto, was to be paid to them. One hundred siccas will purchase at Singapore 123½ guilders, so that allowing for freight, insurance and other charges, the difference would still be very great in favor of my suggestion over the system that has hitherto obtained."

Naar het oordeel der Britsch-Indische regeering had Ibbetson zijne commissie op uitnemende wijze vervuld, doch aan diens verzoek om er dan ook eene extra-toelage voor te ontvangen, werd niet voldaan. „The Honbl. Mr. Ibbetson", berichtte de Calcuttasche regeering dd. 16 Juni 1829 aan Pinang, „enjoyed of course his full salary as member of the Council of your Presidency, and there is no authority in this country competent to increase or diminish this to any member of any of the Governments of India under any circumstances."

Den Haag, Februari 1903.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„Benkoelen krachtens het Londensch tractaat van 17 Maart 1824".

DOOR P. H. VAN DER KEMP.

Bijl. 1 bl. 286 noot *a*. Brief dd. 30 December 1824 van den Britsch-Indischen landvoogd aan den Gouv -Gen. van Ned.-Indië (uit onze archieven):

Your Excellency will no doubt have been apprized of the conclusion of a Treaty between the governments of the Netherlands and Great Britain providing among other stipulations for the cession of the British possessions on the Island of Sumatra to the authority of the Dutch.

The period fixed for the completion of the transfer is the 1st of next March, but as under existing circumstances it would be extremely convenient to the Honorable Company's Government to effect the immediate transfer of Ayer Boongy, Natal, Tappanooly and the whole of our outstations on the northwest coast of Sumatra, we have authorized the acting Resident at Fort Marlbro' to make a proposition of this nature to the Resident at Padang, and we request Your Excellency's sanction to the arrangement and the consequent transmission of the necessary instructions to Padang on the subject, if no material objection shall occur to your jugdment.

Bijl. 2 bl. 287 noot *a*. Brief dd 8 Maart 1825 van resident Prince aan onzen Gouv.-Gen (uit onze archieven):

I have the honor to acquaint Your Excellency that I have received instructions of the Supreme Government of British India to surrender the Honble Company's possessions on the island of Sumatra to the constituted authorities ot the Netherlands Government on the 1st instant, and to embark the troops, military stores and convicts without delay together with

the commercial stock of pepper and coffee, for which tonnage is shortly expected.

2. The absence of agents on the part of the Netherlands Government has alone prevented my carrying into effect on the part of the British Government, the stipulation of the Treaty, concluded between the crowns of Great Britain and Holland on the 17th March 1824.

3. Transports for the removal of the Company's troops, establishments etc. are hourly expected, and they must embark on the immediate arrival of these vessels.

4. I have done myself the honor to address the Resident at Padang on this subject, and have requested that he would adopt measures for assuming immediate charge of the Company's northern stations of Nattal, Tappanooly and Ayer Bonghey, in order that those places may not fall into the hands of the Padries, before his troops arrive there, should ours be obliged to embark; but I am concerned to learn by a gentleman just arrived from Padang, that colonel De Stuers had not a soldier to spare for that service.

5. I am particularly anxious to avoid the necessity of vacating the Place, before the arrival of the troops of the Netherlands Government, as I apprehend that such a step might possibly be followed by serious consequences to the European inhabitants who are left, and I therefore trust that Your Excellency will have made arrangements for preventing the possibility of so great a calamity. Should Your Excellency, at this juncture, labour under difficulties in detaching a large body of men for the occupation of this station, I take the liberty of suggesting, as my opinion, that if no immediate political changes with respect to the natives here be contemplated by Your Excellency, one hundred men would be adequate to the security and protection of the lives and properties of the inhabitants; under other circumstances a much larger force would be necessary.

6. This number does not however provide for the possession of Nattal and Ayer Bonghey which countries being in hostility with the Padries, I would not venture to recommend a less force than two hundred men, with field pieces in order to prevent these places from falling into the hands of the enemy.

7. I also take the liberty of suggesting to Your Excellency, that there are several native officers at Bencoolen who have held the ranks of captains, lieutenants and ensigns, under whom a corps of natives might be raised, in aid of the authority of the Netherlands Government.

8. As a necessary communication, I take the liberty of enclosing for Your Excellency's information a statement of the salaries enjoyed by the native chiefs under the British Government and of pensions granted in lieu of the privilege of holding the opium farm which are confirmed to them by the treaty of 1818, and which it will be policy to continue.

Bijl. 3. bl. 287 noot *b*. Brief dd. 31 Maart 1825 van den gouv. gen. Van der Capellen aan resident Prince (uit onze archieven.)

Je viens de recevoir dans ce moment même votre lettre du 8 de ce mois.

Cette lettre est croisée avec mes ordres expédiés au résident de Padang pour s'occuper de suite à recevoir des mains des autorités Britanniques, les établissemens anglais cédés par le traité du 17 Mars 1824.

Malgré les difficultés et les retards que présente la mousson contraire j'ai fait partir déjà deux détachements de troupes pour Padang, afin de servir à l'occupation des postes militaires dépendants du fort Marlborough; ils seront bientôt suivis par un troisième détachement.

Je pense donc que le colonel De Stuers, résident de Padang, aura déjà pris avec vous Monsieur, les arrangemens nécessaires pour l'exécution du traité.

Cependant, si par des circonstances imprévues il en était autrement, j'aime à croire que les troupes britanniques, ne se seront pas retirées des postes de *Natal* et *Ayer Banghis* avant de les avoir dûment remis aux agens commis pour en prendre charge et que la nécessité que vous paraissez pressentir dans votre lettre (§§ 3 et 5) d'exposer les districts à une invasion des Padries ne se sera pas realisée.

Les relations amicales des cours de *Londres* et de *la Haye* me paraîtraient seules justifier cette confiance, sans même réflechir à la forte responsabilité, dont se chargerait celui qui ordonnerait d'abandonner ces places, d'abord à cause des suites cruelles pour tout l'établissement de *Bencoelen*, qui pourrait avoir leur envahissement par les farouches ennemis qui les menacent et ensuite parce que le traité conclu en Europe ordonne que les postes cédés de part et d'autre *seront remis entre les mains des personnes dûment autorisées à les recevoir*, mais aucunément qu'ils seront *abandonnés* avant que les dites personnes se soient trouvées dans la possibilité de prendre leurs mesures, pour effectuer les stipulations de la convention.

J'ai l'honneur M^r^ le résident de vous assurer de ma parfaite considération.

Bijl. 4. bl. 287 noot *e*. Request dd. 6 October 1824 van de Madoereesche radens Mira di Ningrat, Mahomed en Doel Karim aan resident Prince (B):

We beg leave to state to you that in the year 1734 when the Dutch conquered Madura our late Grandfather named Panambohan Abdool Charim di Ningrat, who resided there desired our late father Raddin Tumungong, to proceed to Bencoolen to seek protection under the British Government which he enjoyed during his lifetime and was appointed an officer in the Bugis corps which appointment has descended to us and our children. He had twelve children excepting ourselves and two sisters; the rest have long since died.

Of us three the eldest Raddin Tumungong Mira di Ningrat, at present holding the commission of a captain in the Bugis corps was enlisted in 1774. Raddin Mahomed and Raddin Karim in 1794. We beg to add that ever since we have had the honour of serving the Honorable Company we have endeavoured to merit their protection and to obey all orders that were given to us. Raddin Mahomed received a wound at the Lahong war under the late colonel Clayton and accompanied the late capitein Adair to Longye Tunang and Patummah War. (*a*)

We have now been informed that the Honorable Company intend to effect an exchange with the Dutch of Bencoolen for Malacca. We extremely regret to hear of this account as we have so long enjoyed the protection of the Company without interruption and who alone have hitherto supported us and our family, whereon it is the intention of the Company to go, we and all our family both male and female will follow, and as we are very poor, we humbly hope that the Company will with their usual liberality renumerate us for our houses and plantations, and we further solicit with reference to the length of our services a pension equivalent to what we now respectively enjoy.

The pension of 30 Reals to each of our family we humbly hope will still continue.

We respectfully request that you will be pleased to forward this our address for the consideration of the Right Honorable the Governor General in Council.

Bijl. 5. bl. 287 noot *f*. Brief dd. 9 October 1824 van resident Prince aan den gouv.-secr. Lushington te Calcutta (B):

With reference to the infrequency of direct opportunities I

(*a*) Ik geef de namen, gelijk ze in het stuk voorkomen.

take the liberty of enclosing the original address in Malays and English of the surviving sons of the late Prince of Madura who was received under the protection of the British Government at this station at too distant a period for any Records at present in existence to fix, but with reference to the documents presented the time is stated to be as far back as the year 1734.

2. The cause of this address arises from a report which has got into circulation by private correspondence from Europe and Batavia that the station of Bencoolen and all others under the British flag on the island of Sumatra are to be surrendered to His Majesty the King of the Netherlands, and although no official information has yet been received here, either from Bengal or Europe on the subject, the feeling it has created among the natives as well as all description of persons is too strong to be disregarded and the dread of again being subjected to the dominion of the Dutch as well as the loss of individual property that will ensue, has urged these Malay Princes to solicit the notice of Government to save them from this distress.

3. The eldest, Raddin Tamoonghoong is Commandant at Croee; Raddin Mahomed is in a similar situation at Lays and is the person recommended to His Lordship in Council by the late Lieutenant Governor for his excellent management of that district in which he has considerable coffee plantations, houses, etc., Raddin Abdul Carrim has considerable property in houses at Bencoolen and enjoyed a confidential situation near the person of the late Lieutenant Governor.

4. The pension at present received of 30 Dollars per month, they request may be continued to their families after their own decease and their future support and protection in the event of a transfer they earnestly solicit from the liberality of the British Government.

5. This familly in the first instance having fled from persecution and for many years having been received under the protection of the Company appears to me to introduce a case which duly impels me respectfully to submit to the favourable consideration of His Lordship in Council.

Bijl. 6. bl. 288 noot *b*. Request dd. 18 October 1824 van de Engelsche specerijplanters te Benkoelen aan den Gouv.-Gen. van Britsch Indië (B,:

Humbly Sheweth.

That authentic intelligence having been received by your

Memorialists of the signature and ratification of a treaty transferring this Settlement to the dominion of His Netherland's Majesty in which no provision has been made to secure your Memorialists from the loss involved in the change your Memorialists beg leave most humbly and respectfully to submit for the consideration of your Lordship in Council the ruinous consequences to which they must be thus subjected and to solicit such interposition and arrangement as your Lordship may deem expedient.

That the liberal policy by which a considerable portion of the original importation of spice plants from the Moluccos was distributed to individuals with encouragement to embrace the speculation has been adopted and pursued by every successive administration of the Government of this Settlement down to the present period.

That the cultivation in its earlier stages notwithstanding this countenance had to struggle against obstacles which nothing but ardent enterprize and patient perseverance could surmount.

That having in the course of time attained to a degree of permanence and perfection which left the prospect of advantageous returns no longer dubious it naturally drew forth and engrossed most of the available resources of the Settlement.

That in consequence of the extraordinary encouragements and active exertions of the late Lieutenant Governor to extend the cultivation with the view of ultimate advantage to the Honble Company and the Mother Country very considerable sums have been recently withdrawn from other speculations and sunk in the further formation and cultivation of spice plantations.

That the present means of existence or the future prospects of your Memorialists (the greater portion of the British residents at this Settlement) are chiefly vested in the cultivation of spices, and that should the produce be immediately subjected to the ordinary regulations of Dutch and English commerce your Memorialists must be thereby exposed to inevitable ruin.

That the spices of this place are raised by great exertion and trouble on the part of the planters and that the advantages and inducements of your Memorialists have hitherto consisted entirely in the competition with the Dutch Monopoly and in immunities and encouragements of their own liberal and enlightened Government.

Finally that the situation of your Memorialists seems further entitled to consideration from the long uninterrupted esta-

blishment of the British Government at this Settlement which had precluded the anticipation of such a change and more especially since due provision was made for the withdrawment of capital from the speculative channels of Java on the cession of that Island although it had been held on an uncertain tenure and only for a very limited period.

From all which considerations duly and naturely weighed, your Memorialists most respectfully and humbly petition that your Lordship in Council will be pleased to continue for a specific period subsequent to the transferrence of this Settlement to the Dutch the present remission of the Import Duties in India on all spice bonâ fide the growth of Bencoolen and that your Lordship in Councill will be further graciously pleased to interpose your Lordship's good offices with the Supreme Government of the Indian possessions of His Netherlands Majesty for the purposes of securing to your Memorialists the local immunities which they at present enjoy for such a period as may enable them to redeem the sums already sunk and to divert their funds and resources into a more eligible channel.

And your Memorialists as in duty bond shall ever pray.

(Sd.) W. T. LEWIS for H. R. LEWIS.
» W. T. LEWIS.
» W. T. LEWIS for PALMER en C°.
» W. T. LEWIS for H. HEATH.
» W. BASKETT.
» W. BASKETT for Estate THOS BLAIR.
» WM. G. DAY.
» W. T. LEWIS for WM. GRANT.
» J. PALMER.
» EDWD. PRESGRAVE.
» EDWD. PRESGRAVE for THOMAS CHURCH.
» J. SALMON.
» ROBERT BOYCE.
» R. WINTER.
» R. WINTER for Estate E. ATKINS.
» T. WILLIAMS.
» T. WILLIAMS for Estate Miss SALMOND.
» C. R. LEWIS.
» T. W. ANGUS.
» C. F. HARCOURT.
» J. H. GRANT.
» SAML. GARLING.
» T. G. MITCHELL.

Sd. Henry Sinclair.
» E. B. Leicester.
» Cursaagee Mun Chejy.
» Francis Inglis.
» W. Inglis.
» F. Beasly.
» G. Perreau.
» Edwd. Coles.
» C. Wiseman.
» Robt. Bogle for Chas. Day.
» R. Winter for Estate P. Neish.
» John Carrell.
» Raddin Mahammed.
» Raddin Dol Carim.
» Raddin Tomanggoong.
» Raja Mallim.
» Daing Indrah.
» W. T. Lewis for Ed. Dakas.

Bijl. 7. bl. 288 noot *c*. Brief dd. 18 October 1824 van resident Prince aan den gouv.-secr. Lushington te Calcutta (B):

With reference to the expression of alarm and disappointment reported in my letter of the 9th instant to have been naturally excited in the breasts of all description of persons at this station in consequence of the receipt of private intelligence from Europe and Batavia relative to the surrender of the British settlements on the island of Sumatra to His Majesty the King of the Netherlands, I have now the honor to forward an address to the Right Honorable the Governor General in Council from the Spice planters of this Residency.

This appeal is so replete with facts and exhibits so correct a detail of the ruinous consequences which must inevitably await the concerns of the Memorialists if the liberal and fostering hand of Government is not equally extended towards the conclusion as it has been decidedly conspicuous in the encouragement of their undertaking that I respectfully solicit the favourable consideration of His Lordship in Council to the spirit of the petition in justice to their exertions and claims.

Bijl. 8. bl. 288 noot *d*. Request dd. 4 December 1824 van Pinangsche ingezetenen aan het bestuur aldaar (B):

We the undersigned Planters and Inhabitants of this Settlement, considering that by the Treaty lately made by His

Majesty's Ministers with the Netherlands Government, the settlement of Bencoolen has been ceded to the latter power — Great Britain and the rest of the world must again depend on the Dutch for spices — and that a main inducement with the Netherlands Government to accede to this Treaty may have been to obtain again, as contemplated in it, a monopoly of spices, beg respectfully to submit to the consideration of the Honorable the Governor in Council:

1st. That His Majesty's Ministers may possibly consider it an object of some national importance to supply the demand of the British Empire for spices with these articles, the growth and produce of our own territories.

2nd That the cultivation of spices has been already partially engaged in on this Island by several individuals, and that the climate and soil has been found perfectly adopted, the produce of the Mace, Nutmegs and Cloves, having been found by experiment at home to be of superior quality.

3rd. That there is at home a remission of part of the present duty payable on spices, in favor of those imported in British ships from India, but this we apprehend extends to spices although the produce of the Moluccos, or Foreign spices.

4th. That the cultivation of spices here, would, with due encouragement, be engaged in by individuals; and prove greatly beneficial in promoting the prosperity of the Island, by the employment of capital and labour.

Under these circumstances, we beg leave most respectfully to request the Honble the Governor in Council will be pleased to bring this subject, through the Honorable Court of Directors and the Board of Control, to the notice of His Majesty's Ministers, and to prefer, with their favourable recommendation, our respectful solicitation for the entire remission for the present of all duty at home on spices the produce of British Colonies, on production of a certificate to that effect from the collector of customs of the Settlement, where they have been produced. Spices otherwise imported continuing subject to the present rate of duty.

With such encouragement, we have no hesitation in assuring the Honorable the Governor in Council, that many individuals would be induced, notwithstanding the competition of the Netherlands Government, proprietors of the Moluccos, to engage in the cultivation of spices, and that we have no doubt the produce of this island and Malacca, also adapted for the cultivation of spices, would soon been adequate to the supply of Great Britain.

Bijl. 9. bl. 289 noot *a*. Brief dd. 7 September 1824 van resident Prince aan George Swinton te Calcutta (B):

It has been brought to my notice, that the subject of transfer to the Dutch has excited considerable feeling among the Native Chiefs of the Company's possessions on Sumatra and their adherents, who are said to have expressed their determination to oppose the measure.

To the Company they possess no hostility, but do not acknowledge their right to transfer to the very power, from whose dominion they sought protection from us, that which they conceive the Company have no right to give. The Company possess no territory of their own, and the basis of connection was mutual convenience. The Chiefs further alledge, if the Company decline the continuance of the old relations, we cannot detain them, but they have no right to plant the Dutch authority over us, and agreeable to the Malay law, what the Company are willing to leave behind, devolves to the Chiefs as proprietors of the soil. For protection the enforcement and amelioration of their laws, the Chiefs have been willing to accede to the Company's supremacy, but they acknowledge no conquest, and certainly they have always been recognized as a free and independent people, whose privileges, rights and institutions were to suffer no violation.

These are the principal arguments and feelings in agitation at present; but as Government has not received any official information of the transfer, it has not made any official communication to the native Chiefs, who act in the present instance upon the report in circulation here from Batavia, Padang and Madras.

I beg to enclose copies of such treaties and engagements, as can be found. The one of 1818, as far as regards the annual tribute from the natives is null and void, who refused on the principle of independence to pay any sum, and the Lieut[t] Governor being sensible that it could not with justice or without much trouble be enforced by the Company relinquished the project.

I have considered it best to communicate in this way to prevent the subject of this letter becoming public.

Bijl. 10. bl. 295 noot *a*. Brief dd. 7 September 1826 van Prince aan den gouvernements-secretaris Lushington (B):

As it might have appeared indecorous to have alluded in my official letter of this date to a particular reason which

operated strongly with me to postpone the transfer of the pensions to the Netherlands Government, I beg to communicate it to you in a private manner, that it may or not, as you think best, be submitted to His Lordship.

The measures and character of the local Government at Bencoolen, I regret to say, have not inspired confidence and satisfaction among the English and Natives but are of such an arbitrary faithless and fluctuating description that the impression generally felt, is that of mistrust, alarm and disgust, and the pensioners were really apprehensive that if the payment of their pensions was left to the Government, that it would attempt to exercise a control over them, and command their services, in a way which would be very incompatible with their ease and comfort.

Whether or not this would be the result I trust that His Lordship will be pleased to consider this feeling as an additional reason to those specified in my official letter for postponing the transfer of the pensions more particularly as the rare communication between Bencoolen and an English port might deprive the pensioners of the means of submitting such a grievance to the notice of Government.

The English inhabitants are exceedingly discontented, and declare that they would not stay an hour longer at Bencoolen if they could dispose of their property at a moderate loss.

Bijl. 11. bl. 295 noot *b*. Particulier schrijven dd. 22 September 1826 van Prince aan den heer Lushington (B):

The cause of the total failure of my mission to the West Coast you will learn from my official report; it is to be regretted, on account of the prevalent desire which exist to remove from Dutch authority.

I cannot account for the conduct of the Resident at Bencoolen in presuming to refuse permission after it had been granted by his superior at Padhang, unless he has been furnished with private instructions by that Chief.

The basis of the objection to permit the departure of the coffrees and convicts by the *Louisa* is founded on the pretext of foreign inducement but there is nothing expressed in the XIV art. of the Treaty on this subject even if it had been resorted to, and therefore I cannot discern upon what reasonable ground the local Resident established his objections.

As far as relates to my own proceedings, I give you my honor nothing like instigation to emigrate has been used by me, there was no occasion for it, the people too solicitous

to make their applications to depart, from the own free will.

The permission subsequently granted to depart, by any other opportunity than the *Louisa*, is frivolous and delusive, as the local Resident knows well that none other is likely to occur, and that the people are of themselves incapable of paying the sum which would probably be demanded for their individual passage, while this deceptive indulgence will serve to prove, that Mr. Verplough can set aside at pleasure the nominal restriction of the Native Chiefs against emigration and make it an argument in his favour when it suits his purposes.

If there really was employment in the place for the applicants Mr. Verplough might justly feel desirous of keeping them, but in the present instance his refusal is devoting a number of people to distress and discontent.

Bijl. 12. bl. 295 noot *c*. Brief dd. 26 September 1826 van Prince aan Lushington (B):

With advertence to my private communication of the 22nd instant I trust you will pardon my intruding further on the subject of Mr. Verplough's conduct, but in endeavouring to assign a reason for such extraordinary perversion, and wilful mis-construction, I am persuaded that one of the causes of his objections is the necessity of appearing consistent in the eyes of his own Government, for having in a previous instance prevented the departure of the people he could not well give his consent in the present, and hence may be inferred his pretext of foreign inducement and private instigation to emigrate on my part.

I consider the XIV art. of the Treaty as a set off against the unfairness of consigning a whole people over to the power against which they sought our protection when the natives first invited the English to settle at Bencoolen and Nattal, in order that those who did not accord with Dutch legislation might have the option of retiring.

Mr. Verplough's declaration that there is not lett or hindrance on his part is evasive and delusive, because he knows that the people have not the means of moving on account of the port being no longer resorted to by English shipping.

Some idea may be formed of the discontent which prevails from the following instance of the meanness of the local Government which I am informed is in character with all its measures. An order was issued to provide a quantity of firewood for the use of the steamvessel expected from Java,

and a promise, that it should be received at the Company's price 6 Rupees pr. fathom. The wood was brought, it remained two months exposed, but the owners could not get the value; at last Government informed them they should receive 2 rupees pr. fathom, as the wood was bad; — such are the miserable subterfuges resorted to, confidence is lost, and mistrust and discontent substituted.

Bijl. 13. bl. 296 noot *b*. Brief dd. 12 October 1826 van Prince aan Lushington (B):

I have just received information from Bencoolen that a few hours after I had quitted, the Resident issued a Proclamation from the Commissioner General at Batavia reducing the station of Bencoolen to an Assistantship under Padang.

All the Dutch Civil servants excepting two are ordered to return to Batavia, where they are placed as supernumeraries upon a scanty allowance or have the option of returning to Europe, and a passage found them.

The English in the employ of the Dutch, without a moment's warning are discharged; these are Mr. Bogle, late Assistant Resident, Messrs Day, Wiseman, Angus and Bayley. The reduced establishment is to consist of an Assistant in charge and a Collector who is also to be Master Attendant Store keeper and Paymaster. The Dutch have still a quantity of salt and rice in their stores of Military, an officer and 40 men should the disturbances at Java not be quelled. (*a*) I do not think the minds of the Malays are so well disposed towards the Dutch, as not to make an attempt to expel them from the place.

It seems that those orders were in Mr. Verplough's possession since the 8th of September but he would not enforce them till the 1st October because I was still in the Settlement and I suppose the reason for this unnecessary caution was that the claims and desires of the people to quit Bencoolen might not be strengthened by the projected almost desertion of the place under a knowledge of this reduction. Mr. Verplough's opposition to the removal of the coffrees and convicts, appears to me more perverse, unreasonable and even cruel, for the situation of these people must proportionally become worse in every way.

The proprietors of plantations complain of the want of protection and of the exposure of their property to the con-

(*a*) Deze zin schijnt in het stuk niet juist weergegeven.

sequences of the irritated feelings of a discontended population.

Property had fallen 85 and 90 percent in 8 months after the transfer, and in fact was valueless, for the holders of houses and grounds could effect no sale, even when I was there.

The reductions at Padang by order of the Commissioner General are of a similar nature, the Civil and Military Establishments are reduced to an experimental footing, for I cannot call it anything else, as the safety of the station depends now solely on the good will and pleasure of the late enemies of the Dutch, the Padries, I think it will not be long before the West Coast is again offered to our Government.

Bijl. 14. bl. 298 noot *c*. Brief, gedagteekend Salemba 13 Januari 1829 van Ibbetson aan comm.-gen. Du Bus (B):

Adverting to the length of period that has elapsed without my having been favoured with a reply to the letter I had the honor to addresss to Your Excellency, under date the 6th (Dec. 1828) Ultimo, regarding certain convicts and coffrees at Bencoolen, and to the present season of the year, which under any circumstances must necessarily preclude a very expeditious conclusion to my mission, I venture to assure myself that Your Excellency will excuse if not participate in the feeling which again induces me to address you upon the subject.

In my first interview with Your Excellency, you condescendingly assured me that no difficulty whatever presented itself in the satisfactory adjustment of the points, as submitted to your consideration, in the letter of the 17th April (1828) last from the Supreme Government of British India, since which on the 17th of last month having also received similar assurances from the Honorable Mr. Goldman, at a special and official conference upon the same subject, I confidentially anticipated an early reply, and a speedy departure hence, which were objects of some importance.

Nothing can be more remote from my intention in any observation I have made, than to hazard by implication even the semblance of conveying a feeling adverse to the strictest cordiality and respect. Your Excellency has doubtless much of importance to occupy your time, and if therefore I succeed in attracting your favourable attention to the subject of my mission, but a few days earlier than might otherwise have been the case, the object of the present address will be accomplished.

Bijl. 15. bl. 298 noot *d*. Engelsche vertaling van den brief dd. 16 Januari 1829 van den luit.-gouv.-gen. Chassé aan Ibbetson (B):

With reference to your letter dated the 6th December last to His Excellency the Commissioner General of Netherlands India, and to the conference that took place between you and Messrs Goldman Councillor of India, and Du Puy, Acting Chief Secretary of Government, relative to the emancipated convicts and others at Bencoolen, I have the honor to inform you:

That the three points purposed to be settled by previous mutual arrangement in the letter from the British Government dated the 17th April 1828, with the view of giving due execution to the 14th article of the Treaty of London as far as Bencoolen is concerned are acquiesced in and agreed to by the Netherlands Government, under the following explanation for the better understanding of the same, viz:

With regard to the first point, being as follows —

That no objection shall be made by the Netherlands Local Officers to the departure in such vessel or vessels as may be provided by the British Government of any description of persons declaring their desire to remove when called upon to make their election in the manner proposed by that Government, nor to their wives and families accompanying them.

That the summons to appear before the British Agent and the Assistant Resident shall be confined to the liberated convicts and coffrees with their families, and that the free Bengallies and other persons shall not be included therein, it being understood that all such among the latter as may be desirous of availing themselves of the privilege conceded by Article 14 of the Treaty shall be permitted to appear before the joint authorities, although not called upon to declare such desire, in which case they will be proceeded with in the same manner as the convicts and coffrees who shall have been summoned as above.

With regard to the second point, being of the following tenor—

That if local debts are proved against any of these persons, it shall be necessary that the creditors be satisfied for their just claims, before permission to depart be granted, but that it shall be left entirely to the British Agent to aid them in the adjustment of their debts by advance of money or otherwise and that such assistance shall not be made a ground for refusing permission to depart to such as have a right thereto by the Treaty.

That it is previously understood and agreed to by both parties, that such of the persons in question, as do *not* discharge their just debts, shall not be allowed to remove.

The third proposition is as follows —

That no law established since the transfer of Bencoolen, or not in force at that time, shall be adduced or allowed effect, in bar of the right to remove, declared by the Treaty.

The Netherlands Government has no remark to make on this proposition considering it as included in the first. The necessary orders will be forthwith issued to the Assistant Resident of Bencoolen in pursuance thereof, to proceed to the final settlement of this matter without delay on your arrival at that place, and in the manner regulated above, that officer will also be instructed to expedite and facilitate the execution of your mission as far as may be necessary and practicable, and will be recommended to arrange every thing with you on the best understanding.

These orders will be addressed *direct* to the Local officer at Bencoolen, and will be handed to you, in order to expedite the completion of your Commission, as otherwise, according to the existing institutions, our directions on this subject should be forwarded to the Resident and Commandant at Padang, to whom the Assistant Resident of Bencoolen is subordinate, and through whose intervention the ulterior instructions to the latter officer should in the regular course be communicated.

In this particular case however, from a consideration of the delay which would thereby be caused especially at this season in the termination of the mission with which you are entrusted, we have resolved to depart from accustomed rules, trusting that the British authorities will see in this a new proof of the readiness of the Netherlands Government to facilitate the execution of the Treaty of London, as far as is possible on our part, and at the same time of our desire to strengthen by all proper means, the good understanding now happily subsisting between the two Governments.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN DEN GODSDIENST DER DAJAKS VAN LANDAK EN TAJAN.

DOOR M. C. SCHADEE,
Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur.

A. Inleiding.

§ 1. Het noodlot.

Wie eenigen tijd onder de Dajaks der Wester-Afdeeling van Borneo vertoeft, en zich rekenschap tracht te geven van hunne godsdienstige gevoelens, krijgt den indruk dat de Dajak voortdurend in vrees verkeert voor wat wij het noodlot zouden noemen.

Hij denkt daarbij veelal niet aan bepaalde goede en kwade geesten, althans hij uit dit niet, maar spreekt alleen over kwade invloeden in het algemeen, zonder te zeggen, waaruit die voortvloeien. Hij denkt zich zelf steeds onder „verderfelijke invloeden" te staan; de meeste zijner ritueele gebruiken zijn pogingen, om die krachteloos te maken.

Talrijk zijn dan ook de woorden waarmede de toestand „door ongeluk bedreigd" aangeduid wordt.

De Maleier noemt het panas, d. i. heet; de Dajak gebruikt de termen: siël, sangar [1], pamali, rasi, koetika. Andere woorden zullen we nog later leeren kennen.

Het bestrijden van dien toestand heet boewang rasi, boewang siël, enz.; d. w. z. de rasi wegwerpen, dus „de verderfelijke invloeden onschadelijk maken."

In al zijne handelingen is een angstvallig vermijden merkbaar van al wat naar zijne voorstelling verboden, pantang is [2]. Van

[1] Sangar zegt men veelal ten opzichte van de nĕgri, het land, de gemeenschap; de andere woorden ten aanzien van personen.

Vergelijk sangar met het Javaansche sangat of sahat, het Maleische koetika. (Rasi, Mal. rasi is ontleend aan 't Skr. râçi, teeken van den dierenriem. *Kern*).

[2] Bij de Poelau Dajaks paré, bij die van Empading pali. Bij andere stammen komen weer andere namen voor, die wij niet hebben opgeteekend.

welke hoogere macht dit verbod uitgaat, weet hij u niet te zeggen, zijne eenige uitlegging is: bij overtreding der pantang-voorschriften ontstaan de kwade rasi's.

Hoe die "kwade rasi" te verklaren; welke is de voorstelling van den Dajak van de krachten, die heil en onheil beheerschen?

Wij zullen trachten hieronder deze vraag te beantwoorden, maar eerst eenige godsdienstige gebruiken en verschijnselen, die ermede samenhangen, beschrijven.

§ 2. Kwade voorteekenen.

Heeft men met een Dajak plan voor een reis gemaakt, dan mag men dankbaar zijn, als de tocht niet afspringt, omdat de reisgenoot een boozen droom heeft gehad.

Geheel afspringen gebeurt echter zelden, de droom is echter voor den Dajak een bewijs dat hij eerst moet overgaan tot het boewang rasi. Hoe dit geschiedt zullen wij later zien. [1]

Begeeft hij zich eindelijk op weg, dan is zijn aandacht voortdurend gevestigd op goede en kwade voorteekenen. Men behoeft er evenmin op te rekenen, dat hij zijn huis zal verlaten na pas uit den slaap te zijn ontwaakt, of onmiddelijk na den maaltijd, want: dat is pantang. [2]

Het is ook te hopen, dat hij bij het verlaten der woning niet een schreiend kind hoort — bedreigd met ongeluk door deze omstandigheid heet rabalam — of iemand hoort niezen of zelf niest [3]

---

[1] Vergl. Bataksch rasijan, lotsbestemming, voorbestemd lot, Makassaarsch rasejang, raseng Menangkab. Mal. omineuse droom (v. d. Tuuk, Bataksch Wdb. i. v.). *Kern.*

[2] De adat schrijft voor, dat men de hand, die men na den maaltijd gewasschen heeft, eerst binnenshuis laat droog worden. „Door gevaar bedreigd" wegens het met nog natte hand naar buiten gaan, heet najau.

[3] Onder dezelfde omstandigheden is niezen omineus bij de Koetei-Dajaks. Zie Tromp. Uit de Salasila van Koetei. Bijdragen tot de T. L. en V-kunde van N. I. volgreeks 5, deel 3, pag. 69.

Bij de bewoners van Windesi (Nieuw-Guinea), zie Tijdschrift voor de Ind. T. L. en V.-kunde dl. XL, pag. 172 bestaat volgens Van der Roest een dergelijk bijgeloof.

Niest in de Oosthoek van Java een pasgeboren kind, dan zegt gewoonlijk een der omstanders: „Slamat biar lĕkas bĕsar". Zie Tijdschrift voor I. T. L. en V.-kunde. Deel XXVI blz. 304.

Bij de Tiroeray (eiland Mindanao) bestaat het geloof dat de ziel van tijd tot tijd het lichaam verlaat; als teeken van terugkeer geldt dan niezen, waarom de Tiroeray, na geniesd te hebben, uitroept „Best, mijn ziel is weer teruggekeerd". Zie Ind. Gids 1890 blz. 2321.

— aldus bedreigd heet songkà —, of dat plotseling een hevige regenbui losbarst; het zou alles een reden zijn, om het vertrek eenigen tijd uit te stellen.

De Dajak, die op weg naar zijn rijstveld een kreng van een vogel of ander dier vindt, keert huiswaarts. [1]

Het gevaar dat hem daardoor dreigt heet sangalang.

Voortdurend let hij op vogels. Het geluid van sommige soorten in bepaalde richting is nu eens voorspoed, dan weer tegenspoed voorspellend, de leer daaromtrent bevat uitgebreide regels. (Zie § 26).

Door al deze omstandigheden kan men tegen wil en dank in den toestand van siël komen. De gevolgen worden gevreesd, maar veel grooter is de vrees, wanneer die toestand met opzet in het leven geroepen wordt.

§ 3. Pantangan's of verboden dingen.

Pantang is het met een kapmes twee slagen uit verschillende richting (van rechts en links) op een stok of stijl of boom te doen (manangkal); kapt men echter zoolang tot de stok geheel door is, dan steekt er geen kwaad in, indien men het nl. slechts doet met eene bepaalde bedoeling, bijvoorbeeld omdat men den stok noodig heeft.

Ook het doen van achtereenvolgende slagen uit eene zelfde richting (mangobang) is pantang, wanneer het in toorn geschiedt.

Het eigenaardige is echter, dat wie zulks doet niet zich zelf in den toestand van siël brengt, maar hem provoceert voor anderen. Het gebeurt vaak uit moedwil; kwaadwilligen tangkallen bijv. den stijl van een poort, welke toegang tot een erf verleent, om de booze rasi's over de bewoners van het huis af te roepen. Bij de Mĕnjoeké-Dajaks staat op het manangkal, wanneer het op een rijstveld gebeurt een straf van drie en een halve tahil, waaronder moet zijn een pahar (koperen spijsbak), verder een varken, een stuk

---

De Zee-Dajaks van Sarawak geven hunne jonggeboren kinderen een naam, wanneer de voorteekens goed zijn. Daartoe kietelen zij het kind met een veer in het neusgat; indien het niest, is het een goed teeken, indien niet, dan wordt de plechtigheid tot op een anderen dag uitgesteld. (Ling Roth, Natives of Sarawak vol. I p. 102).

In Europa is niezen onheilspellend, waarom men de verderfelijke invloeden wegneemt door een „God zegen je".

[4] Ook bij andere volken is het vinden van krengen een omineus teeken o. a. bij de bewoners van Windesi. Van der Roest l. c.

ijzer, en baras banjoe. De beteekenis van het stuk ijzer zullen wij later leeren kennen, ook van de baras banjoe.

In eene codificatie van adatvoorschriften in de Tĕmila-streek door den apanagehouder Ja Dimboel opgemaakt, lezen we:

Djikalau ada sawatoe orang datang kapada lain orang di roemah tangganja atawa kadjalan tĕpiannja atawa didalam watasan roemahnja, maka datang sĕrta dĕngan piso pakinja [1] dan soempah serahnja, apa lagi dĕngan bĕrsĕndjata sĕrta mĕnangkal mĕngobang deri pada sĕgala pĕrkara dan kĕsakitan hatinja kapada orang jang didatanginja itoe, maka itoe orang dihoekoem saboewah siam saēkor babi dan orang di langgarnja itoe poen mĕngoekoem djoea padanja saboewah siam saēkor babi. Maka djika dia ingkar, dan tida' bĕrapa lamanja tiba-tiba mati orang jang bĕkas di langgarnja itoe mĕlainkan ditimbang njawa anam tahil sapoeloeh amas mĕsti itoe orang toeroet dĕngan kalĕmboetan hatinja "

D. i. Indien iemand in een andermans huis komt, of hem ontmoet op den weg naar den waterkant of op zijn erf en hem scheldt, daarbij zwerende en vloekende, of wat nog erger is, wanneer hij gewapend is en slaat en hakt links en rechts overal op in, om verschillende redenen en omdat hij vertoornd is op dengeen, dien hij heeft opgezocht, dan betaalt hij (aan het kamponghoofd) éen siam (martevaan) en een varken boete, en aan den persoon op wien het gemunt was ook een siam en een varken. Maar indien hij weigert, en kort daarop iemand van degenen op wie het gemunt was sterft, dan moet hij ook diens weergeld betalen, nl. zes tahil en tien amas, en dat moet hij doen met gewillig hart."

Door het betalen der boete kan een Dajak dus de booze rasi's die hij over iemand afgeroepen heeft, weder afwenden. Sterft de gelaedeerde voordat daardoor de bezwering herroepen is, dan betaalt hij den bloedprijs ten volle uit, alsof hij den persoon werkelijk gedood had.

Hoogst gevaarlijk is het evenzoo zijn eigen of een andermans rijstpot of ketel in woede stuk te slaan. De gevolgen zijn hetzelfde.

Pantang is het weigeren van spijs of drank. De persoon van wien men weigert spijs of drank aan te nemen, verkeert in gevaar; dit heet dan kĕmpoenan bij de Maleiers, soempanan bij de Dajaks van Menjoeké.

[1] Paki is het grondwoord van maki — schelden. Piso is synoniem met paki.

Door slechts even van het aangebodene te proeven, of het even aan te raken met de hand, ontneemt men echter aan het kĕmpoenan zijne kracht [1]. Zoo kan de oplettende toeschouwer zoowel in de woning van den Maleier als van den Dajak, herhaaldelijk zien, hoe de gast wien de sirihdoos toegeschoven wordt, voor het aangebodene bedankende even de doos met de hand aanraakt.

§ 4. Boewang rasi-ceremoniën.

Gaan wij thans over tot het beschrijven van eenige ceremoniën, waarvan de Dajak zelve geene andere verklaring weet te geven, dan dat ze dienen om te boewang rasi.

Wie als controleur een kampong in de Menjoeké-streek bezoekt, en het bezoek behoorlijk heeft aangekondigd, zoodat de hoofden tot de ontvangst gereed staan, wordt bij het binnenkomen met gele en blauwe rijst bestrooid.

§ 5. Rijststrooiers-gebed (pamang).

Deze rijst is daartoe van te voren bereid, de eerste (baras koening) door ze met koenjit (curcuma longa) te kleuren, de tweede (baras hidjau) door ze met gestampte pinang en pantan-bladeren te mengen.

Het kamponghoofd dreunt daarbij met luider stemme een gebed (pamang) aan de djoebata's (goede geesten) op, om hen in kennis te stellen met het hooge bezoek, en hun zegen daarover af te smeeken.

§ 6. Ceremonie met het hoen (bĕrpipis).

Is de bezoeker eenmaal gezeten, dan vraagt gewoonlijk het kamponghoofd vergunning zijne voeten te mogen „pipissen" (pipis ajam = sapoe ajam Mal. = kébo mano^c Daj. = het bestrijken met een hoen). Dit is eene ceremonie waarbij het hoofd of een ander in pamango bekwaam persoon (toekang pamang) een lang gebed opdreunt [2], daarbij een hoen in zijne handen houdende; en eindigt met den vleugel van het dier onder het tellen van een tot

---

[1] Vergelijk Dr. Nieuwenhuis, In Centraal Borneo Deel II p. 209.

[2] Het opdreunen van een gebed — bapamang of bapatja (patja = batja = lezen) — geschiedt op eigenaardigen, zangerigen toon. Soms valt ook een tweede persoon in, op denzelfden dreun, echter andere woorden bezigende.

De menschen, die er om heen zitten storen er zich weinig aan en gaan gewoonlijk met hun gesprek of andere bezigheden voort, zoodat het in de oogen van den Europeaan alle plechtigheid mist.

zeven, "sa, doewa, taloe, ampat, lima, anam, toedjoeh", zevenmaal over de voeten van den bezoeker te strijken (pipis). Eigenlijk behoort het over het hoofd, maar de eerbied voor den Europeaan verbiedt zulks.

De kip wordt daarna aan den bestrekene ten geschenke gegeven, met verzoek echter haar niet te slachten, maar goed te verzorgen. De verklaring der Dajaks van de geheele ceremonie is niet anders dan boewang siël, boewang rasi. Ook den volgenden dag zal uw reis voorspoedig zijn.

§ 7. Barima.

Eene andere plechtigheid is het barima.

Ook dit zal de controleur al zeer waarschijnlijk op zijn reis te zien krijgen. Hier of daar komt hij toch al spoedig in een kampong, waar het hoofd zich aan een meer of min ernstig vergrijp tegen de landsadat en den hoogen bezoeker heeft schuldig gemaakt, bijv. door het in gewone tijden voor den Europeaan bijna onbegaanbare voetpad niet voor diens komst te laten openkappen en schoonmaken. De overige hoofden, die den ambtenaar vergezellen, zijn het er spoedig over eens, dat het schuldige hoofd over moet gaan tot barima, om "de booze invloeden te neutraliseeren." Het schuldige hoofd onderwerpt er zich al heel spoedig aan. Ook uit eigen beweging echter gaan sommige hoofden ertoe over, alleen omdat zij behoefte hebben, om door eene plechtigheid van meer gewicht dan het pipis ajam het booze noodlot te bestrijden.

Men maakt onderscheid tuschen een klein barima, en een groot barima. Bij het eerste worden een of meer hoenders geslacht, bij het tweede ook een varken en soms een hond [1].

§ 8. Barang roba.

Voor een klein barima is noodig:

1°. een of meer levende hoenders.

2°. een bord gewone rijst.

3°. een bord kleefrijst (Daj. poewé).

4°. een kopje gele rijst.

5°. een kopje blauwe rijst.

6°. een schoteltje baras banjoe [2] d. i. rijst in olie gedrenkt.

[1] De Tĕmila-Dajaks zijn reeds zoo onder den invloed der Maleiers gekomen, dat zij geene honden meer slachten en eten.

[2] banjoe Jav. = water. Ook in het Bandjareesch is het in dien zin gebruikelijk, alsmede in het dialect der bewoners van Nĕgara. Zie Grabowsky, Negara. Ein Industrie Centrum in S. O. Borneo. Globus 55.

Zie ook van denzelfden schrijver Die Orang Bukit, Ausland 1885 pag. 786.

7°. een kopje baras poeloeh d. i. rijst gemengd met afschrapsel (Daj. poeloeh) van alle kostbare zaken die in eene Dajaksche woning te vinden zijn, van de oude djĕmpa's en siam's, van de gouden en zilveren sieraden, van de daoeh's, lilas en gongs. Van deze voorwerpen wordt geacht een bijzonder gelukaanbrengende kracht (kramat Mal., pamah Daj.) uit te gaan.

8°. een bamboekokertje met water.

9°. eenige eieren.

10. een stuk tĕngkawang-vet.

11. koperen bakjes (manggih Daj., soemboel Mal.) met benoodigdheden voor het betelkauwen en rooken, sirihbladeren, gambirkoekjes, kalk, pinangvruchten en tabak, benevens de gereedschappen tot het snijden van de pinangnooten (katjip Daj. Mal.) en tot het fijnstampen van het sirih-pruimpje, een kokertje (lasoeng) met spatel (aloe).

Al deze zaken zijn in onbereiden toestand (Daj. roba = onrijp, ongaar, ongekookt). de levende have ongeslacht, rijst en eieren ongekookt, de sirihbladeren nog niet ontdaan van de steeltjes, de pinangnooten nog aan de takken en ongeschild.

§ 9. Taboer njawa.

De vier bovengenoemde soorten op bijzondere wijze toebereide rijst, n°s 4, 5, 6 en 7, noemt men taboer njawa d. i. "het uitgestrooide voor de ziel" [1]. De taboer njawa wordt dikwijls bij de barang roba weggelaten.

De verschillende spijzen worden op koperen presenteerbladen in de soerambi neergezet of neergelegd.

De toekang pamang neemt nu een hoen in de hand en dreunt zijne pamangs op, na vooraf een langgerekt aoe tot aanroeping van de djoebata's te hebben doen hooren. Gelijktijdig werpt hij een handvol gele rijst in de hoogte; het is pantang, de djoebata's aan te roepen zonder gele rijst.

Zij worden aangezocht om hulp en zegen, voordeel en geluk, en verder in kennis gesteld met het voornemen der menschen de gereedstaande barang roba hun als offermaal te bereiden.

Daarna telt hij van een tot zeven en strijkt daarbij met den

[1] Vergelijk tawor bij de Olo Ngadjoes. Grabowsky, Der Tod, das Begräbnis und das Tiwah. Int. Archiv fur Ethnographie B. II. p. 196.

Ook het mengen van de rijst met olie en afschrapsel komt bij de Olo-Ngadjoes voor.

vleugel van het hoen ook zevenmaal over de gereedstaande spijzen. Naar de bedoeling hiervan gevraagd, antwoordde men, dat dit diende, om de djoebata's te pipissen, welke na de oproeping bij of in de spijzen aanwezig werden geacht. Na de djoebata's komt de controleur aan de beurt, daarna de andere hoofden naar rang en stand.

Het barima kan ook plaats hebben, om de kwade rasi's van een rijstveld, van een pas opgericht gebouw of iets anders weg te nemen. In dat geval wordt de grond, de stijlen van het huis en de spanten of anderszins op dezelfde wijze gepipist.

De kippen — en eventueel het varken en de hond — worden nu geslacht en toebereid. Ook van de rijst worden allerlei lekkernijen klaargemaakt.

Is een en ander gereed, dan worden in de soerambi de volgende schotels neergezet. Alle spijzen en ingrediënten zijn nu bereid, zijn nu barang rima.

§ 10. Barang rima.

1° borden met gekookt en geroosterd of gepoft kippen-, varkens- en hondenvleesch.

2° bontong (Daj.), d. i. rijst in een blad gerold, daarna in een bamboepijp gestoken gevuld met kokosmelk.

Is deze geheel verdampt dan wordt de bamboepijp gesplitst, om het rolletje rijst er uit te halen.

3° soeman (Daj.), een bamboepijp met kleefrijst daarin geroosterd.

4° tompi (Daj.) = tjoetjoer (Mal.), een gebak van rijstemeel in tĕngkawangolie gebakken. [1]

5° klamé (Daj.), een gebak van rijstemeel met de bekende oliehoudende bidjan- of lĕnga-vruchtjes (sesamum) gemengd, en met tĕngkawang-vet gebakken.

6° bidjan-vruchtjes gestrooid over gehalveerde hardgekookte eieren.

7° een kopje, of bamboe-pijpje met water voor de djoebata's, om voor en na den maaltijd de handen te wasschen.

8° tabak, sirih, gambir en pinangnoten, de laatste van schil ontdaan, de sirihblaadjes thans zonder steel netjes gestoken in kokertjes (Daj. oentjoen), gevlochten van fijne biezen of ananasvezels, aan beide kanten open.

---

[1] tompi — vergelijk het Atjehsche toempòe, Dr. C. Snouck Hurgronje De Atjèhers, I p. 32.

9° een brandend olie-lampje ten dienste van de djoebata's en menschen om een strootje op te steken.

10° eenige gekookte eieren.

11° taboer njawa, d. i. kopjes met gele of blauwe rijst, baras poeloeh en baras banjoe.

12° een kopje of kokertje met wat kippen-, of eventueel varkens- en hondenbloed.

13°. twee pakjes van samengevouwen bladeren, waarvan het een toerap nasi (Daj.), een mengsel van al de genoemde spijzen, echter van alles slechts een kleine hoeveelheid; en het andere toerap kodji (Lampa-dialect) [1], een dergelijk mengsel van de benoodigdheden voor het betelkauwen inhoudt.

De plechtigheid wordt thans voortgezet. Zij, die aan den maaltijd deelnemen, vereenigen zich in de soerambi en zetten zich om de spijzen heen.

Het is moeilijk een pamang in zijn dreunend opzeggen te volgen, de Dajaks zijn te bevreesd zulk een gebed langzaam uit te spreken, wanneer niet werkelijk een barima bedoeld is De onderzoeker heeft dus geen gelegenheid het behoorlijk op te teekenen.

§ 11. Bapatja of bapamang.

Wij meenden echter van een Ajoeh-Dajak het volgende te hooren:

Aoe......... pama roeman, tangga, kaso, bĕngkoewang, atap, rĕmboewang, kampong, garang, toempoe^{c}, djoeroeng, bidé, laman, djamban, pelajan, goena pedagei. pasah, rĕndjoewang, tĕmbawang, klaka, palé niboeng, kampas, bĕnggĕris, amang, kladan, tapang aje^{c}, tanah, tĕlo^{c}, rantaoe, boelan, bintang matahari, déwa, pari, menta toeloeng mĕnanam padi, moedah^{2}an bai^{c}, bĕrboewah labat, bĕroerat pandjang, banih tinggi, batang aja basar, bĕrdahang pandjang, bĕrdahoen rimboen, bĕrboenga lantò^{c}, bĕrboewah labat,

Pama = Mal. kramat in den zin van macht om geluk, zegen aan te brengen. Elke radja heeft pama, maar vooral gaat pama uit van de pĕdagei, waar de zetel wordt geacht te zijn van de zielen der gestorven voorouders. Over het woord pama later meer. Bĕngkoewang = atap; rĕmboewang?; garang = kampong; djoeroeng = schuur volgens Hardeland; bidé = rotanmat; laman = erf; pelajan = djamban drijvend badhuis, tevens WC; pasah = volgens Hardeland schuur; rĕndjoewang = sa-

[1] Waar alleen de taal aangegeven wordt met „Dajaksch", wil dit zeggen: aldus luidt het woord in de dialecten der eigenlijke Landak-Dajaks.

bĕrtanggei landong, bĕrtoewah, baroentoeng, menta oentoeng, menta toewah ka djoebata, jang manoenggoe njawa orang basar, toeboeh sanang, menta ingo, menta piara, menta slamat, menta rahajoe, menta sanang, njaman, menta oentoeng ka djoebata, ka pangingo, sabab njaro, sabab njĕmpoewé barchabar, barbarita, bartampa, bartarang, barpamah, pangingo, pangoeloe, pangiring kita nantoe njawa orang basar, oekoer, oento^c, oekoer bagei ajoe djéba soemangat.

wang een palmgewas, bij Pijnappel lĕndjoewang; klaka = tĕmbawang, verlaten erf; palé = niboeng; kampas = kĕmpas, volgens P. een soort boom met fraai rood wortelhout; bĕnggĕris, amang, kladan, tapang aje^c, alle boomsoorten; pari?; labat = veel; banih = zaailingen; batang aja basar, aja = bĕsar, groote stammen; of (van padi)stengels; rimboen = veel, lantò^c = veel; bĕrtanggei landong = lange halmen; bĕrtoewah = zegenrijk; ingo = onderhouden, rahajoe = rust, zegen; pangingo = onderhouden; njaro = roepen; njĕmpoewé = roepen; barbarita = berichten; bartampa = scheppen, maken; pangoeloe = pangiring = geleiden; nantoe = onderhouden, zorgen voor; oekoer = leeftijd; oento^c = deel, voordeel; ajoe?; djéba = ziel, levensgeest.

De toekang pamang slaat nu eenige malen op een los in de hand gehouden stuk ijzer, gewoonlijk een bĕlioeng (bijl.) — Bij een groot barima wordt voor het huis op de băbăndih geslagen.

Aoe...... djoebata panampa, padjadji, pangingo, pangowang, pangoeloe, pangiring, jang naroh adat paranti, kità^c lambagan, tarat samoro, tépa^c paranti, titi datjeng, bangkal taradjoe, tépa^c

panampa, padjadji = schepper; pangowang = schepper van den mensch; pangoeloe, pangiring = geleider; paranti = adat; kita^c = adat; lambagan [1] = hetgeen nog niet vast-

[1] Lambagan is volgens Hardeland = stempel, volgens Grabowsky = die zum Gusz fertige Form. Zie: Nagara ein Industrie-Centrum in Süd-Ost Borneo; Globus 55.

paranti, djata^{c} kliti, djangan barobah, djangan barsòbò^{c}, djangan bĕrtangko^{c}, bĕrpali, sabab njaro kita djoebata panampa, padjadi, menta oeloe. menta iring, menta ingo, menta oentoeng, menta toewa, menta piara ka kita djoebata, djoebata monggo, djoebata kajoe aja. djoebata kajoe tingi, djoebata palé, djoebata niboeng, djoebata tanah, djoebata aje^{c}, djoebata Dĕpa, djoebata Dangkoe, djoebata Baksoewal, djoebata Bĕla soepit, djoebata Maran Boekan, djoebata Boekit Laja, djoebata Boeloeh Hantoe, djoebata Soemarabat, djoebata Sampajangan, djoebata Sĕkih. djoebata Pandong. djoebata Bawang, djoebata lawang, djoebata krimidi, miara soekat, miara bool, jang nondong, jang malangkōh, akoe njaro njoeroeh, makan bontong tompi, poewé, tĕlor, klamé, bidjan, sampala tahoen, bĕras baharoe, nasi baharoe, djangan idap, djangan badi, menta bartoewah, menta baroentoeng, menta sanang, menta njaman, menta slamat, menta rahajoe, menta oemoer pandjang, rĕdjĕki moerah, adat tatap sabab njaro djoebata menta piara, menta tjinta, menta tada, menta slamat, menta njaman, menta babarkat, menta kimat, menta paroewap, barboesit, menta padjoedjoe, menta kimat, soepaja sanang. soepaja njaman orang basar sabab menta piara batoel batoel ka djoebata.

gesteld is: tarat, samoro = voorbeeld; tépa^{c} = maat; titi datjeng = weegschaal, balans; bangkal taradjoe = weegschaal, balans; djata^{c} kliti?; barobah = veranderen; barsòbò^{c} = verbergen; bĕrtangkò^{c} = bĕrpali = stelen.
monggo = heuvel; Dĕpa, Dangkoe etc. bergen en stroomversnellingen in Landak en Sambas.

krimidi = huisraad; soekat = maat: bool = maat: nondong?; malangkōh?

sampala tahoen = de eerst rijpe padi: idap = badi = ziek.

tada?

kimat?
paroewap? barboesit?
padjoedjoe?

De djoebata's worden gedurende het *bapamang* aanwezig geacht; de *pamang*-kenner gaat, al voortgaande met zijn eentonig gebed, tot eenige bijzondere manipulatiën over.

Hij neemt eerst een handvol rijst (blauwe rijst en *baras poeloeh*) en strooit die door het vertrek over de spijzen en de aanwezigen, eerst naar het oosten en dan naar het westen.

§ 12. *Bagoelé baras banjoe.*

Daarna neemt hij een weinig van de in olie gedrenkte rijst (*baras banjoe*), smeert eenige korreltjes op de spijzen, daarna ook weer bij de aanwezigen op het voorhoofd — bij de Batang Tarang Dajaks ook in den nek — en op de voorwerpen, voor welke het *barima* plaats heeft (*bagoelé baras banjoe*).

§ 13. *Met bloed besmeren.*

Hetzelfde geschiedt ook met het kippen- of varkensbloed (*batjèliʿ* of *batjopaʿ*), dat echter steeds aangebracht moet worden met een ijzeren voorwerp. [1]

Dit geschiedt onder het uiten der woorden *lamah basi, karas soemangat* d.i. zwak het ijzer, sterk de levensgeest.

Vervolgens bestrooit de *pamang*-man alle aanwezigen met *baras idjau* en werpt aan de deur den inhoud van de rijst- en de betel-toerap naar buiten in oostelijke en westelijke richting (plaatsen van zons- en maansopkomst en ondergang), volgens zijn zeggen ten behoeve van de djoebata's welke wellicht door hem in zijn *pamang* vergeten zijn, of wel te laat op het feest mochten gekomen zijn.

Aan het einde van het gebed worden de djoebata's verondersteld de essence van de spijzen te hebben genoten en worden zij aangemaand huiswaarts te keeren.

Poelang baiʿ, poelang tjoekoep,
takoet loepa, baiʿ antangan, baiʿ
angsi, slipi, basongkong, bamamas,
talino poelang ka talino, djoebata

antangan = koperen bakje voor betelkalk; *angsi* = kam; *slipi* = klein taschje tot opberging van

---

[1] Het bloed op het voorhoofd gesmeerd noemt men ook *pantawar darah*. Het besmeren met bloed is door geheel Borneo bekend. Zie Hardeland, Dajaksch woordenboek i. v. *saki*. Bij de Olo-Maänjan geschiedt het evenzeer met een stuk ijzer of zilver. Grabowsky. Der Distrikt Dusson-Timor: Ausland, jaarg. 1884, blz. 469. Zie ook Wilken, Plechtigheden en gebruiken bij huwelijken enz. Bijdragen, volgreeks V, deel 1, pag. 397.

Verder komt het bestrijken met bloed voor bij de bewoners der Minahasa en de Igorroten op Luzon.

poelang ka djoebata, aje^{c} poelang ka aje^{c}, pinang poelang ka djalapan, oewit poelang ka tangkei, baras poelang ka talò^{c} baras, barsaja^{c}, barangkang, samoewa bai^{c} menta toewah, menta ingo, menta bai^{c}, bardangau padi toedjoeh boewah, baömpò^{c}, bamanoe^{c}, barbabon, barasoe.

de bakjes waarin zich de ingrediënten voor het betelkauwen bevinden; basongkong, bamamas = opbergen in de slipi; talino = mensch; djalapan, oewit = sirih; tangkei = steel; barsaja^{c} = barangkang = scheiden; dangau = schuur; ompò^{c} = bergplaats voor padi, op groote ronde doozen gelijkende; manoe^{c} = kip; babon = varken; asoe = hond.

Deze laatste pamang is gesteld in de taal der Boekit-Dajaks Vervolgens laat de toekang pamang een langgerekt koer hooren en roept de levensgeesten van menschen, dieren, planten en voorwerpen aan in hun lichaam te blijven of er in terug te keeren. [1]

Daarna komt de beurt aan de menschen, om zich aan de spijzen te goed te doen. [2]

§ 14. Gezamenlijke maaltijd.

Het geheel is dus een gezamenlijke maaltijd van djoebata's en menschen, waar allen aan dezelfde plechtigheden onderworpen zijn. Waar toch de blauwe rijst over de spijzen gestrooid wordt of deze met baras banjoe en bloed besmeerd worden, gelden deze handelingen weer niet de spijzen zelve, maar de djoebata's, welke daarbij tegenwoordig geacht worden.

Het doel dezer plechtigheden heet weer boewang rasi. [3] Inzonderheid het bloed van de geofferde kip of het geofferde varken schijnt groote kracht te hebben, men noemt het tanong of pantawar, afweermiddel van dreigende onheilen.

Ook de djoebata's zijn dus volgens het volksgeloof aan het noodlot onderworpen. Ook voor hen is het noodig dat de kwade rasi's geneutraliseerd worden De Dajaks zeggen dan ook: „Wij zorgen voor de djoebata's, zooals de djoebata's voor ons zorgen."

[1] Zie over de uitdrukking koer soemangat Wilken's Animisme, Ind. Gids 1884 blz. 943; Skeat's Malay Magic pag. 249.

[2] De toekang pamang krijgt voor zijne moeite een poot van de kip.

[3] Een dergelijk verzoeningsmaal heet bij de Toba-Bataks panoela = hetgeen dient om af te weren. Men lette op de gelijkenis in naam. Zie Wilken, Plechtigheden en gebruiken bij verloving en huwelijk. Bijdragen v. d. T. L. en V.-kunde, 5e Volgreeks, 4e deel blz. 391.

§ 15. Aanleiding tot barima.

Talloos zijn de aanleidingen voor de Dajaks om tot barima over te gaan. Bij slechte droomen, bij bijzondere gebeurtenissen in het landbouwbedrijf, bij plechtigheden en gebruiken in het familieleven heeft naar gelang van het gewicht der zaak een barima met een hoen of een varken plaats.

Ook echter bij de rechtspraak tot afdoening of regeling van rechtszaken. Ter verklaring hiervan het volgende.

Reeds boven zagen wij (§ 3), dat men de kwade rasi's over iemand kan afroepen, onheil boven iemand doen ontstaan door het manangkal-mangobang, vooral wanneer men daarbij zweert en vloekt. Dit is echter niet eens noodig om de kwade rasi's over iemand te doen ontstaan; het gebeurt reeds bij het minste onrecht, dat men hem lijden laat. Het Dajaksche hoofd, dat nalatig is den weg schoon te maken voor den Controleur, brengt hem in den toestand van siël; door een barima wordt dit siël weer krachteloos gemaakt.

§ 16. Beleedigde partij onder invloed van het booze noodlot.

Elk klein vergrijp, elk groot onrecht brengt den verongelijkte onder den invloed van het booze noodlot, ja niet alleen hemzelven, maar de geheele gemeenschap [1]. Daarom moeten èn voor den geleedeerde èn voor de gemeenschap de verderfelijke invloeden krachteloos gemaakt worden.

---

[1] Een dergelijk geloof vindt men ook op Nieuw-Guinea in het Engelsche gedeelte; vergelijk de mededeelingen van G. S. Fort in de „Ethnologische Studien zur erster Entwicklung der Strafe" van Dr. S. R. Steinmetz Bd. I p. 295.

De gelijkenis met het geloof aan de werking der kwade invloeden der Landak-Dajaks is zeer treffend. Zoolang aan de verongelijkte partij geen recht is wedervaren — naar hunne meening althans — is haar toekomstig geluk, haar toekomstige vrede een onzeker iets. Eerst wanneer de boete betaald is — of aan het wraakrecht voldaan —, is dit geluk verzekerd; dan pas, zou de Landak-Dajak zeggen, zijn de booze rasi's afgewend.

Het werpen van de schuld van het overlijden van een persoon, die in een vreemd land gereisd heeft, is in Nieuw Guinea, althans in het N.-Westelijk gedeelte, algemeen en wordt ook door J. L. van Hasselt vermeld: „Eenige aanteekeningen aangaande de bewoners der N.W.kust van N. Guinea". Tijdschrift voor de Ind. T. L. en V.-kunde Dl. XXXII, p. 271.

Ook in Landak kwam tijdens dat ik daar Controleur was een dergelijk geval voor.

Om die reden wil het Dajaksche strafrecht, dat niet alleen het geleden onrecht, de geleden schade vergoed worde, maar dat ook de booze rasi's geneutraliseerd worden.

§ 17. Het ijzer versterkingsmiddel der ziel.

Bij kleine vergrijpen is een volledig barima niet eens noodig. Soms wordt het geven van een stuk ijzer voldoende geacht. Dit wordt dan overgereikt onder de reeds in § 13 vermelde woorden „lamah basi, karas soemangat". Het daarvoor gebezigde ijzer heet pangkaras, d. i. een middel om iets sterk (karas) te maken, hier den bedreigden levensgeest te versterken [1].

Een andermaal wordt de schuldige veroordeeld tot eene gift van wat baras banjoe.

Bij ernstige misdrijven moet een barima plaats hebben, waarbij een varken geslacht wordt, een groot barima dus. De geheele kampong neemt aan den maaltijd deel — wel te verstaan als de djoebata's er de essence van genoten hebben —: de beleedigde wordt na de goden het eerst gepipist. Om den beleediger-zelf bekommert men zich echter niet, die zou er des noods bij gemist kunnen worden.

§ 18. Boewang-rasi-boete na snellen.

Vooral bij het snellen wordt nadruk gelegd op de bijzondere boete tot het krachteloos maken der kwade rasi's.

Behalve de pati njawa, de poengoet basi, de sangga parang, de palangka, en de panoebah, alle verschillende soorten van boete, welke op het snellen staan, en waarvan wij de beteekenis later zullen leeren kennen, bestaat er nog eene andere: de panjasa hoetan, het reinigen der aarde. Hoetan wordt in Landak vaak synoniem met tanah of nĕgri gebruikt, zoo ook hier. Het panjasa hoetan is dus volkomen te vergelijken met tjoetji boemi, pĕmbasoeh doeson en basoeh loerah in Zuid-Sumatra in gebruik (Zie Wilken, Strafrecht blz. 112 en 113; en Plechtigheden en gebruiken bij Verlovingen en Huwelijken II blz. 161).

---

[1] In plaats van het woord basi — ijzer gebruikt men ook dikwijls het woord wadja = staal. Zie over dit woord Wilken, Mutilatie der tanden bij de volken van den I. Archipel. Bijdragen tot de T. L. en V.-kunde, volgreeks V, deel 3, noot 60*a*.

Het gebruik om een stuk ijzer te geven onder dergelijke omstandigheden bestaat ook bij de Rambai- en de Sebroeang-Dajaks. Tijdschrift v. Ind. T. L. en V.-kunde Deel XXV, p. 115.

Zij dient om de verderfelijke invloeden te bezweren, het onheil af te wenden.

Door het snellen toch, meer dan door eenig ander misdrijf wordt het geheele land panas, aan verderfelijke invloeden onderhevig. De panjasa hoetan bestaat uit voorwerpen welke tesamen anderhalf tahil waarde hebben, benevens een varken en een pangkaras (een stuk ijzer). De bedoelde voorwerpen moeten bij voorkeur zijn een těmpajan mandoʼ, en twee těmpajans boedoe (een klein soort martevaan). Het varken wordt geslacht bij een groot barima, dat de Dajaks houden tot reiniging der aarde. Ook aan těmpajans wordt de kracht toegekend onheil af te weren.

§ 19. Offermaal bij Maleiers.

Ook een twistgeding tusschen Maleiers onderling loopt met eene ceremonie ten einde. De schuldige wordt veroordeeld tot de kosten van een těpong tawar. Heeft hij het noodige geld daartoe aan den eischer of aanklager betaald, dan gaat deze er toe over zichzelf en zijne huisgenooten een witte pap op het voorhoofd te smeren, gemaakt uit rijstemeel van den voorraad van den radja of een ander persoon, van wien men veronderstelt, dat een mystieke heilaanbrengende kracht uitgaat. Dit gebruik heet bata toengkal. Men geeft daarmede te kennen plan te hebben een offermaaltijd te houden. Drie dagen later heeft dit plaats; niet alleen de huisgenooten, maar ook buren worden daartoe uitgenoodigd. Deze maaltijd heet těpong tawar, naar de plechtigheid die daarop plaats heeft: het besmeren der aanwezigen met rijstemeel, gemengd met curcuma en het bloed van een geslachte kip.

Nadere bijzonderheden ontbreken ons; zoo weten wij niet, of ook de hoogere machten tot den maaltijd geroepen worden.

Niet alleen dat een persoon, die zich tegenover een ander vergrepen heeft, verplicht wordt het dreigende onheil van den gelaedeerde weg te nemen, hij wordt er ook voor verantwoordelijk gesteld, wanneer volgens de volksopinie het noodlot reeds gewerkt heeft, de bedreigde werkelijk door een ongeluk getroffen is.

Mocht dus het toeval willen, dat de gelaedeerde zelf of een zijner huisgenooten kwam te sterven, voordat aan het recht voldaan was, voordat de rasi's van hun kracht beroofd waren, dan wijt men dit sterfgeval eenvoudig aan de werking der booze invloeden, waarvoor de tegenstander verantwoordelijk gesteld wordt.

Een voorbeeld hiervan zagen we reeds boven bij § 3, in de strafbepaling op het manangkal-mangobang in de codificatie van het strafrecht der Tĕmila-Dajaks door Ja Dimboel.

Wij halen nog een voorbeeld aan uit dezelfde codificatie: „Indien iemand iets van een ander die bij hem in de schuld staat, weghaalt, en hij doet het achter zijn rug of voor zijn neus, maar niet met diens goedvinden en zonder zich eerst bij het hoofd beklaagd te hebben, dan betaalt hij (aan het hoofd) eene boete van een siam en een varken, en aan den persoon van wien hij iets in beslag genomen heeft ook een siam en een varken; maar indien hij weigert, en indien de persoon, van wien hij iets weggenomen heeft, sterft, om reden, dat het tongkal geworden was, gedurende die rampas-zaak, dan moet hij voor dat verloren menschenleven betalen eene boete van drie tahil en tien amas, met een djĕmpa als eerste voorwerp."

§ 20. Tongkal-instelling.

Tongkal — in Mĕnjoeké spreekt men van tongkal papanga — is dus weer een ander woord voor „door booze invloeden bedreigd of daaronder geraakt", bij personen, die door anderen benadeeld of beleedigd zijn.

Men ziet het verschil tusschen dit geval uit de codificatie en het vorige. Daar werden de rasi's met opzet in het leven geroepen, hier ontstaan zij door het plegen van het misdrijf, ondanks den bedrijver, wiens eenige bedoeling is het rampassen. Sterft in het eerste geval de gelaedeerde, dan is de boete gelijk aan den vollen bloedprijs; in het tweede geval gelijk aan de helft ervan.

Deze instelling, welke het recht geeft een zoengeld te eischen bij sterfgeval wegens tongkal, wordt atoeran tongkal genoemd en is in de Westerafdeeling van Borneo zeer verspreid. Wij vonden ze in geheel Landak en Tajan, inclusief Mĕliau. Stellig komt ze in Sambas en Mampawa ook voor.

Van de Mĕliau-Dajaks teekenden wij de volgende gevallen op:

Het tongkal-recht wordt toegepast, wanneer men nalatig is de boete te betalen staande op: het stelen van vruchten uit een boom, waaraan door een teeken (panggar)[1] is kenbaar gemaakt, dat

---

[1] Door het verbodsmerk wordt de boom of ook het stuk land heilig verklaard, wat men elders taboe noemt. Het overtreden van het verbodsmerk is dus heiligschennis, vandaar dus dat het in de hoogste mate de kwade rasi's in het leven roept.

de eigenaar — of meestal eigenaars — de vruchten voor zich zelf wenscht of wenschen te behouden.

het bovenstrooms visschen met toeba zonder aan de lager gelegen kampongs hiervan vooraf kennis te geven;

het toebrengen van schade of vernielen van een ladang-huisje, tijdens dit door de bewoners verlaten is. Dit is te vergelijken met het manangkal-mangobang der Landak-Dajaks.

het als vreemdeling binnengaan van een kampong, wanneer dit pantang is, bijv. in de eerste drie dagen na afloop eener genezingspartij (běrdoekoen). Het verbod van toegang moet echter door een teeken aan de trap van het kamponggebouw zijn kenbaar gemaakt.

Op al deze strafbare handelingen staat slechts eene zeer geringe boete n. l. het geven van een hoen, dat geofferd moet worden, om het dreigende gevaar af te wenden. Is men echter onwillig deze boete te betalen, dan loopt men kans bij het passeeren van het een of ander ongeluk onder de familie van den benadeelde of onder de kampongbewoners tot de tangkal-boete veroordeeld te worden.

Het zonderlinge van het volksgeloof omtrent het ontstaan der kwade rasi's na een misdrijf of adats-overtreding, is wel, dat juist de benadeelden van die kwade rasi's te lijden hebben, en er van toorn der hoogere machten op den misdadiger of overtreder geen sprake is.

Een zonderling verschijnsel inderdaad, in strijd met de beginselen van moraliteit en religie, die wij bij alle volken der aarde, zelfs de minst ontwikkelde, aannemen, in strijd met het den mensch algemeen aangeboren geloof van een behagen der hoogere machten in het goede en een afkeer van het slechte. Men kan niet zeggen dat de Dajaks geene begrippen omtrent moraliteit hebben; uit hun gewoonterecht blijkt, dat hun uitgangspunt van de zedelijke beoordeeling, hun kennis van goed en kwaad, in hoofdzaak hetzelfde is als het onze; slechts in onderdeelen bestaat er verschil tusschen hunne en onze ethische begrippen. Hier geldt het echter een hoofdbeginsel: het geloof, dat den verongelijkte onder de macht van het booze plaatst en den misdadiger ongestraft laat.

§ 21. Verklaring van de werking der booze geesten.

Hoe een uitleg voor die uitzondering te vinden?

Het antwoord moeten wij zoeken in de definitie van den toestand van panas, van de voorstelling der werking van kwade rasi's.

Wilken schrijft het panas toe aan den toorn der hoogere machten, die door het misdrijf beleedigd zijn; men maakt het panas krachteloos door de hoogere machten te verzoenen, hetgeen geschiedt door hun een maaltijd aan te bieden. (Zie zijne aanteekening achter zijne „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken.")

Deze uitlegging is echter niet afdoende. Wilken gaat toch uit van het denkbeeld, dat de hoogere machten beleedigd zijn door het misdrijf, dat het dus machten zijn, die behagen scheppen in het goede. Het onbestraft blijven van den misdadiger, het booze noodlot, dat den verongelijkte boven het hoofd blijft hangen, is er niet door verklaard.

Als meer bevredigende oplossing van dit probleem stellen wij eene hypothese voor, die wij aan het oordeel van meer bevoegden onderwerpen.

Het komt ons voor, dat het bovenbedoelde verschijnsel verklaard moet worden uit een dualistisch godsbegrip, dat 's menschen lot afhankelijk maakt van een voortdurenden strijd tusschen goede en kwade geesten [1]. De kansen van dezen krijg zijn het, die menschelijk heil en onheil beheerschen. Wel zijn de goede geesten voorbestemd op den duur de overwinning te behalen, maar hetzij door onachtzaamheid, hetzij door zwakte worden zij vaak door de kwade geesten op de vlucht gejaagd, en blijven deze dan tijdelijk meester van het terrein. Die oogenblikken zijn het, waarin de mensch in den toestand van panas verkeert De wereldorde is dan omgekeerd, de duivel is dan koning en speelt zijn spel. Wee de arme menschen, die daaraan ten offer vallen. De booze mensch echter blijft ongedeerd, hem neemt de daemon in bescherming.

---

[1] De voorstelling van den strijd tusschen het goede en het kwade vindt men in alle godsdiensten terug Het is de natuurlijke uiting der behoefte van den menschelijken geest om de wetten op te sporen die het menschelijk lot beheerschen.

De machten van het licht stelt die voorstelling tegenover de machten der duisternis, Indra den god van den hemel tegenover Vṛtra (den daemon van de duisternis), Ormuzd (het beginsel van het goede) tegenover Ahriman (de macht van het kwade), evenals het begrip God tegenover het begrip duivel.

Waarom zou deze gedachte ook niet doorschemeren in de godsdiensten der Maleisch-Polynesische volken?

Vergelijk hiermede wat Tromp zegt in zijne beschrijving van het Sjamanisme bij de Bahau-Dajaks van Koetei in zijn „Uit de Salasila van Koetei". Bijdragen tot de T. L. en V.-kunde van N.-I. Volgreeks V, deel 3, p. 92.

Hoe echter dezen toestand te doen ophouden? Wij zagen dat bij Papoeas van Nieuw Guinea de wereldvrede terugkeert, zoodra aan het wraakrecht voldaan is. Ook geschiedt het door compensatie met boete en een offermaal den goeden geesten aangeboden.

Dat deze middelen in overeenstemming zijn met bovenstaande leer willen wij hieronder aantoonen.

Evenals de mensch zelfs op den laagsten trap van ontwikkeling overtuigd is, dat de overwinning van de goede geesten over de kwade op den duur verzekerd is, dat de booze slechts bij uitzondering tijdelijke overwinningen op de goede kunnen behalen, evenzoo is hij overtuigd geweest, dat ook in den mensch het goede principe overheerschend is. Ook in dien inwendigen strijd is de zege van het goede regel, kan het slechte slechts bij uitzondering op den voorgrond treden. De mensch is geschapen naar Gods gelijkenis, waarmede men zeggen wilde: de menschelijke aanleg is goed, rechtvaardig, eerlijk. Zonde, misdrijf is iets abnormaals, iets uit den booze. Juist deze uitdrukking wijst ons den weg naar wat de oorspronkelijke opvatting van een daad der zonde geweest moet zijn. Het was niet de mensch zelf, die de zonde bedreef, maar een booze geest, die van zijn lichaam bezit had genomen, die in hem was gevaren op het oogenblik der actie. Vooral wanneer het misdrijf in een oogenblik van opgewondenheid volbracht werd, moet deze meening zich opgedrongen hebben. De persoon zelf was niet toerekenbaar. Wie dan wel? De daemon, die in hem was nedergedaald.

De toornige gebaren, de bliksemschietende oogen en de ontzettende lichaamskracht bij het misdrijf ten toon gespreid, waren geene uitingen van hem zelf, maar van den in hem zetelenden duivel.

Letterlijk weergegeven vinden wij dit denkbeeld in de uitdrukking „door een boozen geest bezield zijn.” Met de vraag „Welke booze geest bezielde U, toen gij die daad van geweld pleegdet?” is naar onze meening oorspronkelijk geen beeldspraak bedoeld geweest, maar een onderzoek of werkelijk een daemon op dat oogenblik in den misdadiger was nedergedaald.

Bekend is, dat het denkbeeld van nederdaling van geesten in het menschelijk lichaam onder alle volken, die niet bepaald tot de beschavings-volken behooren, zeer algemeen is, en onder deze laatste, ten minste onder het minder beschaafde gedeelte ervan, het bijgeloof van daemonopathie nog veelvuldig voorkomt.

De inlander van onzen Indischen Archipel gevoelt een diepe verachting voor den persoon, die zich toornig maakt, dit uitende door razen en vloeken. Hij beschouwt zulk een persoon als weinig beschaafd. Voor hem, die zich zelf steeds gelijk blijft, is het een bewijs dat die persoon niet bij machte is zich zelf te beheerschen, maar een gemakkelijke prooi is van een daemon die zich in hem wil belichamen.

In den toestand van panas dus, heeft de booze geest bezit genomen van het lichaam van den misdadiger. Zijn eigen belang brengt mede voor diens veiligheid te zorgen. Daarom neemt hij hem in bescherming. Wordt zijn lichaam verslagen, dan is als het ware zijn voertuig vernield en hij tot handelen onmachtig. Een natuurlijk gevolg hiervan is, dat men de wereldorde herstellen kan, door den misdadiger te dooden; de daemon verdwijnt, de goede geesten hernemen weer hun terrein.

Waar de zeden zich verzacht hebben en het boetenstelsel in de plaats is getreden van het oude wraakrecht, bleef de noodzakelijkheid bestaan om naast de bevrediging van het rechtsgevoel ook te zorgen voor het herstel van de wereldorde. Bij het oude stelsel geschiedde dit door een en dezelfde daad, het verslaan van den schuldige; thans moest voor het tweede doel een ander middel uitgevonden worden.

Dit middel was het aanlokken van de goede geesten, door hunne verschijning toch waren de kwade geesten verplicht te vluchten. Dit doel werd bereikt door aanroeping der goede geesten; door het tot hen gerichte gebed, door het aangeboden offer. Wij hopen later in de gelegenheid te zijn aan te toonen, dat het besmeren met bloed ten doel heeft den levensaether te vermeerderen en de zoo vluchtige ziel te versterken; ook dit doet men bij het barima de djoebata's ondergaan, om hen te sterken in den strijd tegen de kwade beginselen.

Naar onze bescheiden meening kan door bovenstaande hypothese de kwalificatie van het Dajaksche en Papoesche bijgeloof als „ongerijmd" wegvallen.

In de beoordeeling van de godsdienstige en zedelijke begrippen bij primitieve volken zij men toch voorzichtig met beschuldigingen van inconsequentie. Het is zoo gemakkelijk den gedachtengang van den inboorling onverklaarbaar te noemen, te zeggen dat hun bijgeloof geen hypothetischen grondslag heeft.

Verstandiger doet men dergelijke uitingen voor zich te houden;

en waar men dus stuit op iets onverklaarbaars, dit toe te schrijven aan onvolledigheid van eigen onderzoek, aan gebrekkige kennis der feiten.

Men bedenke toch dat waar honderde verschijnselen getuigenis afleggen van de eenheid van den menschelijken geest, het niet aangaat, daar waar men niet direct de verklaring van een enkel verschijnsel vindt, te komen tot het besluit, dat de inboorlingen zich niet laten leiden door een „begrip”.

§ 22. Aanteekeningen. Verbond met den duivel.

In de plaats van de voorstelling der vereeniging van mensch en daemon door incarnatie van den laatste in den eerste, is vaak getreden die, welke den mensch een verbond doet sluiten met den duivel.

Een merkwaardig voorbeeld daarvan geeft Hardeland, Dajacksch-Deutsches Wörterbuch i. v. Idjin [1].

Wij zullen later zien bij de behandeling van het medium-wezen der Landak- en Tajan-Dajaks, dat daarbij het beginsel voorzit hoe geen geest in een medium kan nederdalen, vóór de eigen ziel het lichaam van het medium verlaten heeft.

Indien nu onze veronderstelling waar is, dat het verbond met den duivel ontstaan is uit het geloof aan de incarnatie van den duivel in den mensch — waardoor de mensch bovennatuurlijke eigenschappen verkreeg, onkwetsbaarheid, het vermogen zich onzichtbaar te maken —, dan moet de duivel, om in staat te zijn zich in het menschelijk lichaam neer te laten, eerst de ziel daaruit verwijderen.

De ziel ligt in het bloed. Mephistopheles eischt daarom van Faust dat het contract geschreven worde met diens bloed, hij komt daardoor dus in het bezit van diens ziel, en kan daardoor over de ledige plaats in diens lichaam beschikken.

Ook uit het voor- en achterhoofd van het Dajaksche kind worden eenige bloeddruppels d. i. de ziel verwijderd, waarschijnlijk om daardoor het lichaam van het kind klaar te maken voor de inbezitname van den duivel.

---

[1] Dit woord is natuurlijk verbasterd uit het Arabisch djin. *Kern.*

§ 23. Ongeluksoorzaken.

Woorden als siël, rasi etc. vertaalt Hardeland met "ongeluksoorzaken". Zij worden evenals "ongeluk voorspellende voorteekenen" vaak als persoonlijke wezens voorgesteld.

Vergelijk hetgeen over Sial gezegd wordt door Hardeland, op. cit. i. v.; en verg. het Mal. sijal, sewal.

(Wordt vervolgd.)

INHOUDSOPGAVE.

A. Inleiding.

BIJDRAGEN TOT DE SPRAAKKUNST VAN HET OUDJAVAANSCH

Het suffix **akĕn.**

Dit suffix, dat in sommige talen als afzonderlijk voorzetsel bewaard is en dus in verbinding met een stamwoord werkwoorden vormt die met onze samengestelde werkwoorden te vergelijken zijn, drukt zekere betrekkingen uit, welke in onze taal worden uitgedrukt door "met", voorts door "tot, voor, ten behoeve van; aangaande, ten opzichte van, ten onderwerp hebbende". Wordt zulk een samengesteld wkw. verbonden met een voorvoegsel dat alleen bij een transitief begrip, althans oorspronkelijk optreedt, dan krijgt zoo'n werkwoord de beteekenis van een causatief, welke beteekenis het behouden kan zelfs als het voorvoegsel wegvalt, bijv. in 't passief. Ter verduidelijking van 't gezegde mogen hier eenige voorbeelden volgen.

Bij werkwoorden als "gaan, komen, loopen, vluchten, vliegen" en dgl. geeft akĕn te kennen "met". Dus palaywakĕn, wegvluchten met [1], van palayu, vluchten; wörakĕn, wegvliegen met, van wör, vliegen; tĕmwakĕn, samenkomen met, een ontmoeting hebben met, stuiten op, van tĕmu, samenkomst

Ligt in 't grondwoord het begrip van een handeling die men met behulp van zeker instrument of ander voorwerp verricht, ook dan duidt akĕn een "met" aan. Bijv. panahakĕn hrû, met een pijl schieten; pupuhakĕn gadâ, met een knots beuken; panggutukakĕn, met iets gooien. Nu gaat een begrip als "schieten met" van zelf over in den zin van "gebruiken om te schieten"; "beuken met", in dat van "bezigen om te beuken". Bij woorden als "gooien, werpen" e. dgl. staat in onze taal het voorwerp waarmeê de handeling geschiedt in den accusatief, doch in 't Ojav. in

[1] De Oudj. vormen geef ik in den imperatief, de Hollandsche vertaling in den infinitief. De zinnen waar de voorbeelden voorkomen en de plaatsen zullen in 't vervolg meêgedeeld worden.

den instrumentalis; wij zeggen "ik werp een steen", al kunnen wij ook zeggen "ik werp met een steen"; in 't Ojav. is alleen deze laatste constructie gebruikelijk, terwijl als onmiddellijk voorwerp der handeling beschouwd wordt de persoon of zaak die men wil treffen; dus in plaats van "ik werp een steen op hem", zegt men in 't Ojav. "ik werp hem met een steen". In veel gevallen laat onze taal het gebruik van "met" niet toe, al wordt het voorwerp genoemd met behulp waarvan de handeling geschiedt: bijv. ayatakĕn hrû, een pijl aanleggen, hoewel het instrumentaal-begrip duidelijk genoeg uitkomt, vooral als men vergelijkt mangayat câpa, den boog spannende. Tihangakĕn hrû, den pijl opleggen, zou men des noods kunnen vertalen "met den pijl voorzien", doch dit is eenigszins gedwongen. Hudanakĕn puṣpa is "regenen met bloemen", hetgeen van zelf overgaat in den zin van "bloemen laten regenen, een regen van bloemen laten vallen"; terwijl hinudanan warâstra is "met voortreffelijke schichten beregend, met een regen van schichten overstelpt."

Uit een begrip als wehakĕn, "als gift gebruiken, tot gift of gave doen dienen", terwijl aweh, maweh beteekent "geven, afstaan", ontwikkelt zich dat van "als bewijs van mildheid of vroomheid schenken, weggeven". bijv. amehakĕn udakâñjali, "als offer voor den doode een handvol water plengende." Amĕngyakĕn laku is "den nacht gebruikende tot den tocht, den tocht 's nachts ondernemende."

Zeer gewoon is de beteekenis van "tot, voor, ten behoeve van", die in akĕn opgesloten ligt. Bijv. astwakĕn, "goedkeuring schenken tot, op; zegen geven op", en ook "gelukwenschen voor", van astu, het zij zoo! Iringakĕn i, tot geleide zijn voor iemand, z. v. a. iemand vergezellen. Anuntunakĕn, tot geleide zijnde voor iemand. Sumarathyakĕn, hij trad op als wagenmenner voor —. Amrihakĕn, zijn best doende ten behoeve van, zich beijverende voor —. Humerakĕn, hij wachtte tot. Tan-antyakĕn, hij wachtte niet tot, wachtte niet af. Munagyakĕn i haywa, hij uitte wenschen voor —. Angrahinakĕn, den dag afwachtende, tot den morgen toe (wakende).

Meermalen beantwoordt akĕn aan ons "omtrent, over, naar." Warahakĕn, meedeeling doen omtrent iets, iets melden. Majarakĕn, hij gaf inlichting omtrent iets. Tañâkĕn, vragen omtrent, naar iets. Anangisakĕn, weenende over iets. Tan kasangçayâkĕna kan vertaald worden met "ten opzichte, dienaangaande

mag niet geaarzeld worden", maar ook "daarmee m. n. g worden."

Wanneer begrippen als "zeggen, bevelen, leeren, vermanen, zingen" en dgl. akĕn aannemen, dan is het onmiddellijk voorwerp steeds datgene wat geuit wordt, terwijl de niet-samengestelde vorm tot onmiddellijk voorwerp een persoon heeft. Zoo heeft bijv. kumon (hij) beveelt, beval, in afwijking van ons taaleigen, maar in overeenstemming met het Latijn, tot voorwerp den persoon tot wien het bevel gericht wordt; dus Kṛṣṇa kumon Arjuna, K. jussit Arjunam"[1]; maar kumonakĕn is "beveelt iets" of "verordent ten opzichte van" terwijl het onderwerp meestal de persoon is die het bevel overbrengt, niet degene van wien 't bevel uitgaat. Is het eenvoudige wkw. intransitief, zooals humatur, maakt zijn opwachting, ook dan beteekent de samenstelling manghaturakĕn, "iets aanbiedende", manghaturi. "het hem aanbiedende", zoodat in den vorm met i het begrip ligt van manghaturakĕn + het suffix i = an. Winarah i is "verwittigd van, onderwezen in"; warahakĕnta ri Pâṇḍuputra, het worde door u medegedeeld aan de Pâṇḍawa's"; winarahakĕna, het zal medegedeeld worden.

Dewijl kumonakĕn beteekent "geeft bevel tot," zooals bijv. BY, 2, 3, kan men het als een voorbeeld aanhalen dat in akĕn 't begrip ligt van "tot"; zelfs waar 't onderwerp der handeling een bode of degene is die het bevel overbrengt, kan men de beteekenis beschouwen als een uitbreiding van de vorige; de hoofdzaak is, dat het onmiddellijk voorwerp een zaak is, en in zooverre nadert het de opvatting waarbij akĕn wijst op het middel waarmeê de handeling tot stand wordt gebracht.

Uit tinañâkĕn, waaromtrent of waarnaar gevraagd wordt, blijkt hoe in bepaalde gevallen de begrippen "omtrent" en "naar" elkaar raken. Begrijpelijk is dus hoe manuduhakĕn kan beteekenen "wijzende naar, aanwijzende"; angawuryakĕn, den rug toekeerende naar of ten opzichte van; angharĕpakĕn, de voorzijde toekeerende naar, vóór zich hebbende; pirĕngwakĕná, worde geluisterd naar.

Verder worden met akĕn tweeërlei soort van causatieven gevormd. Dezulke, waarbij akĕn verbonden wordt met een naamwoord, vooral deelwoordachtige adjectieven, geven in 't algemeen te kennen

---

[1] Ook kumon ri is niet ongewoon, maar dit is te verklaren als een gevolg daarvan dat de accusatief vaak door den datief wordt uitgedrukt.

"maken dat iemand of iets ondergaat, in zekere gesteldheid komt." Bijv. dinohakĕn, wordt verwijderd, van doh, afstand; numanâkĕn, (hij) verwoestte, van nanâ, verwoest; humilangakĕn, vernietigt, doet te niet, ruimt uit den weg, doet verdwijnen, van hilang, vernietigd, verdwenen, weg; çumîrṇṇakĕna, hij zal verdelgen, van çîrṇṇa, verdelgd. Gewoonlijk beantwoorden aan deze en soortgelijke woorden in onze taal samenstellingen met ver [1]. Werkwoorden van deze soort zou men kunnen brengen tot de klasse van "facere fieri." Wordt akĕn verbonden met werkwoordstammen, onverschillig of ze op zich zelf transitief of intransitief zijn, mits ze een handeling aanduiden, dan ontstaan causatieven in engeren zin. Bijv. mangdĕmakĕn gaja, de olifanten doende aanvallen [2], van mangdĕmak, aanvallende; angrapakĕn açwa, de paarden doen rennen, tot rennen aanzetten, van krap, wedren; mamulihakĕn, doen terugkeeren tot den strijd, den strijd laten hervatten van pulih, hervatting; tanpangdadyakĕna, het mag niet veroorzaken, doen ontstaan, van dadi, worden; amanghuripakĕn, in leven doen blijven; maken dat (een geslacht) in stand blijft," en ook "doen herleven", van panghurip, middel om te leven. Vormelijk zijn de stammen ook van deze causatieven naamwoorden, maar in verband met het suffix schijnen ze de waarde te hebben van eenvoudige werkwoorden.

Met eenig recht zou men werkwoorden als mulihakĕn (passief inulihakĕn) naar huis terugbrengen, eigenlijk "naar huis teruggaan met iemand" tot de klasse der causatieven kunnen brengen. Immers "iemand naar huis terugbrengen" komt feitelijk nagenoeg overeen met "maken dat iemand naar huis terugkeert", maar toch voelt men dat mulihakĕn van mulih geen causatief in engeren zin is, zooals mamulihakĕn, laten terugkeeren, den strijd doen hervatten, van pulih. Met wörakĕn, wegvliegen met, en dgl. verbindt zich de voorstelling van "door weg te vliegen redden," maar dit wordt niet onmiddellijk door den vorm uitgedrukt. De moeielijkheid om de verschillende beteekenissen der werkwoorden op akĕn te klassificeeren, moge als bewijs gelden voor den nauwen samenhang tusschen die beteekenissen.

In sommige gevallen maakt het spraakgebruik tusschen 't eenvoudige werkwoord en 't samengestelde slechts een gering onderscheid.

---

[1] Behalve wanneer ver eene verandering aanduidt.

[2] Hierin ligt evenzeer 't begrip van "met de olianten aanvallen".

Bijv. angiring is "vergezellen, begeleiden", vooral ter staatsie; angiringakĕn en miringakĕn is "geleiden, een geleide vormen voor (iemand)". Van den stam tinggal komt o. a. (m)atinggal, verlaten, alleen laten, waarbij als verbaalsubstantief behoort patinggal, 't verlaten, weggaan van (ri, eene plaats); 't verscheiden, overlijden; 't achterwege blijven; doch paninggal, verb.subst. van (m)aninggal, is ook "'t verlaten (met opzet), vertrek, afscheid"; tuminggal i of ri, hij verliet (bijv. zijne vrouw); tuminggalakĕn is "verlaten, aan zijn lot overlaten (van een wicht door de ouders); laten varen, afstand doen van"; doch ook "maken dat achterwege blijft".

Het verdient bijzonder opgemerkt te worden dat menig wkw. op akĕn het prefix pa vertoont. Bijv. sira ta pinatapâkĕn, voor hem nu wordt tapas uitgeoefend, AW. 6, 4. Zoo ook pinagawayakĕn, voor wien gemaakt (verordend) werd, Âdip. 153; waarvoor gemaakt was, z. v. a. voorzien van; lawang nikang guhâ pinagawayakĕn jantra cakra, ald. 40. Pinaguñĕpguñĕpakĕn, waarover veel gepraat werd, z. v. a. werd het onderwerp der gesprekken, AW. 15, 3. Padamĕlakna, worde ten uitvoer gelegd, KO Pinarabyakĕn, tot echtgenoote genomen AW. 28, 7. Pinasotaken, op wien 't verlangen gericht is, naar wien verlangd wordt, z. v. a. beminde; tĕka sira sang pinasotakĕn ing twas, hij kwam, de zielsbeminde, Smarad. f 35; in 't Skr. zou men zeggen prârthita.

Deze vormen met voorvoegsel pa herinneren aan de Bataksche werkwoorden op kon (spr. hon) Tobasch, kĕn Dairisch, en voorvoegsel pa. Bijv. papandehon, iemand tot werkman maken, laat zich vergelijken met parabyakĕn; het verschil is dat in 't passief het achtervoegsel hon wegvalt, wat in 't Ojav. niet geschiedt. [1] Behalve 't voorvoegsel pa vindt men ook soms pang; bijv. pinangrakĕtakĕn, voor wien een dans of pantomime uitgevoerd wordt, Âdip 150. Ook deze vorm heeft zijn tegenhanger in 't Bataksch; bijv. hu-pangolihon djolo riyar-nami on, dat door mij deze onze spaansche matten ter kooping van een vrouw gebezigd worden; unang anggo pandekdekkon, laat het toch niet telkens naar beneden vallen; di-pambuwatkon, door hem wordt ten behoeve van (dien persoon) genomen. [1] In pangulihon, en andere met voorvoegsel pang, ligt een meer-

---

[1] Zie v. d. Tuuk, Tobasche Spr. p. 129; 133; 177; 179.

voudig begrip opgesloten, hetgeen natuurlijk is, omdat pang, in tegenstelling tot pa het kenmerk is van een imperfectief, dat van zelf overgaat in een duratief. Duidelijk is ook Oudj. pangrakĕtakĕn een imperfectief. Overigens blijkt dat het Bataksch bij de werkwoorden op hon, enz. pa en pang vereischt, waar het Ojav. hetzelfde uitdrukt door akĕn alleen, zonder voorvoegsel pa en pang. Ook het hedendaagsche Javaansch bezit werkwoorden op akĕn, ake met voorvoegsels pa (actief ma), bijv. padamĕlakĕn, pagawekake, doch een vaste regel voor dit spraakgebruik is nog niet gevonden.

De nu volgende voorbeelden strekken tot nadere toelichting van 't boven verhandelde. Lĕbuh nikang pura kinonakĕn bhûṣaṇan, er werd bevel gegeven dat het tournooiveld van den kraton zou versierd worden, BY. 2, 4; ajñâ Çrî Mahârâja kumonakĕn ikang wanwe Kudadu, 't bevel van Z. Maj. den Koning verordent omtrent het dorp Kudadu, KO. Inastwakĕn ujar Mahâsurapati, de rede van den grooten Asuraheerscher werd toegejuicht, AW. 20, 5 Sang hyang Surendra mastwakĕn yañ jayeng (d. i. jayâ + ing) prang, de god Indra gaf zijn toestemming, hechtte zijn goedkeuring er aan, dat zij in den oorlog zouden overwinnen, BY. 9, 2; mastwâkĕn pĕjaha Jayadratha, hechtte zijn zegel er aan, gaf zijn fiat er op, dat Jayadratha zou sneuvelen; angastwakĕn ri, toestemming gevende tot, goedkeurende, Âdip. 17, a; kâla Droṇa 'n inastwakĕn, ten tijde dat Droṇa in zijn waardigheid bevestigd, ingezegend werd, BY. 13, 12; Âdip. 109. Munagyakĕn i haywa sang prabhu, zij uitten zegenwenschen voor 't heil van den vorst, 2, 2. Apṛgi 'n humîrakĕn i ken-ya sâk ring hĕnu, haastig sleepten zij de rokken op die op weg afgezakt waren, 2, 10. Manuduhakĕn ryy unggwana nira, zij wezen de plaatsen aan waar zij zouden zitten, 7, 2. Mintonakĕn krama nira 'n tuhu Wiṣṇumûrtti, hij toonde hoe hij in waarheid een belichaming was van Wiṣṇu, 8, 1. Ngkâ lumrâng puṣpawarṣeng ghana sinawurakĕn sang watĕk Siddhasanggha, toen verspreidde zich een regen van bloemen in de wolken, gestrooid door de scharen van Siddha's, 9, 1. T-alap t-ulihakĕn i kaḍatwan-ta, neem hem mede terug naar uw paleis, Âdip. 81: inalap ikang rare, inulihakĕn ireng âçrama, hij nam den knaap met zich mede terug naar de kluizenarij, 21; 103. Ndak-wörakĕn kita, ik wil met u wegvliegen, Adip. 114; wöraken mami kita kabeh,

ik zal metu allen wegvliegen [1], 115. Iña nira yanpalaywakĕn (zóó te l. voor mala°) i sang maṇik ning ahayu, haar Dueña is het die met het juweel der schoonen gevlucht is, BK. 68. Tandwa yarpupuhakĕn tekang gadâ bhîṣaṇa, onmiddellijk beukte hij met zijn geduchte knots, 208. Binuñcangakĕn gulû niḳa, met diens hals werd gegooid, BY 18, 8; (het lijk) binuñcangakĕn ing sukĕt, werd in 't struikgewas weggeworpen, Âdip. 64. Ginutukakĕn çirah-nya ri Suyodhana, zijn ('s reuzen) hoofd werd Suyodhana toegesmeten, BY. 18, 7; manggutukakĕn (het hoofd) i sang Korawapati, gooiende naar den heerscher der Kaurawa's, 20, 9. Lâwan tang kanin ing kapan warasa de ni sĕpah ira lanâ jinampyakĕn, en hoe zou de gewonde kunnen herstellen door 't kouwsel, dat aldoor als geneesmiddel aangewend (of: beschouwd) werd? 44, 15. Angupakṣamâkĕn i saçîla nira, zij vroegen vergiffenis voor hun gedrag, 23, 9. Sumarat(h)yakĕna kâryya sang prabhu, om als helper op te treden voor de belangen van den Vorst, BK. 122. Amarahakĕn ḍatĕng sang Asurendra, de komst van den Asuravorst berichtende; eñjing sang nṛpaputra yarwarahakĕn tang ipyan, 's morgens, deelde de prins meê wat hij gedroomd had, 112. Toh jîwâmrihakĕn ri sang Naraka, met levensgevaar deed hij zijn best voor Naraka, 217. Mâjarakĕn hananta, hij gaf inlichting omtrent uw verblijf, 53. Anggîtakĕn kûng ning oneng, den weedom der minnende tot onderwerp van een lied makende, in dicht brengende, 49. Tan-antyakĕn sampuna ning warah sira, hij wachtte niet totdat het bericht ten einde zou zijn, 210. Mucapakĕn çabda pratijñâ nira, hij sprak de woorden van zijn gelofte uit, BY. 19, 23; angucapakĕn wacana, eene rede uitsprekende, Sutas. 67, o., umucapakĕn tatwa Bhaṭâra mwang Bhaṭâri, hij sprak over (z. v. a. beschreef, legde uit) het ware wezen van Bhaṭâra en Bhaṭâri, Kosm.; tan ucapakĕna, om niet te spreken van, Âdip. 26; 86. Humerakĕn patya ni tanghuluñ juga, zij wacht slechts op mijn dood, BK. 108. Sirângrahinakĕn (zoo te l. voor sirâr°), hij wachtte den dag af, bleef wakker tot den morgen toe, 111. Anĕmwakĕñ cora lumampah ing kulĕm, in aanraking komende met, stuitende op, ontmoetende roovers die 's nachts rond-

---

[1] De passief-constructie wordt, waar ons taalgebruik het vereischt, door de actieve vervangen.

loopen, 109. Anangisakĕn lara ning mapasah, weenende over 't leed der gescheidenen, 71. Sang nṛpâtmaja manolih amaspadakĕn, de prins keek om acht gevende, 70. Kadi megha manghudanakĕn, paḍa nira yarwĕhakĕnnikang dâna, te vergelijken met een wolk die regen geeft was hij bij 't schenken van zijne milde giften, Râm. 1, 5. Anghudanakĕn warâstra, de voortreffelijke schichten als regen doen neerkomen, BY. 16, 2: manghudanakĕn warṣajalada, de regenwolken lieten regen vallen, Âdip. 159. Anûtakĕn i sarasa sang hyang Âgama, al wat in de heilige wet vervat is opvolgen (of: nakomen), doch ook anûtakĕn manah-nya durwiweka, zijn onverstandigen geest volgende, BY. 52, 3; BK. 144. Hana pwekang cûḍâmani, ya tiku yogya srahakĕna, daar is namelijk nog het kroonjuweel, dat behoort uitgeleverd (of: ter uitlevering aangeboden) te worden, BY. 51, 23, doch kasrah cûḍamani, het kroonjuweel werd overgegeven, 51, 29. Tanwyarthân winalĕsakĕn (nl. sañjata nira), zonder falen wreekte hij zich (z. v. a beantwoordde hij den aanval) met zijn wapen, 15, 17. Tumihangakĕn ikang çarottama, hij legde zijn uitstekende pijl op (den boog), 13, 1. Angawuryyakĕn kuṭa, den rug keerende naar de veste, met den rug staande n. d. v., van kawuri, 10, 5; vgl. Jav. [illegible]. Amĕngyakĕn laku, den nacht gebruiken voor den tocht (of: gedurende den nacht den tocht doen, daarvoor den nacht bestemmen), BK. 210, doch sawang jĕnu kanaka winĕngyakĕn, gelijk goudgeel smeersel dat men een nacht over heeft laten staan, BY. 13, 1. Tĕhĕr anawĕngyakĕn, turung atanghi, hij sliep voort den geheelen nacht door, en werd nog niet wakker, van sawĕngi, BK. 22. Hĕnĕngakĕna kamantyan sang Kṛṣṇa'n sĕḍĕng iniwö, laten we voor een poos zwijgen over Kṛṣṇa (al. laten we een poos K. laten rusten), terwijl hij onthaald werd, BY. 4, 4; hĕnĕngakĕna ng kathâ sakarĕng, laten wij een poos het verhaal laten rusten, Âdip. 29; 84; yan hĕnĕngakĕna sapolah i nghulun, indien men mij stilletjes laat begaan bij al wat ik doe, Sutas. 66, b; zoo ook anghĕnĕngakĕn i kaka-nta, uw ouderen broeder (geliefde) stilletjes laten begaan, BK. 54; vgl. KBWdb. i. v. hĕnĕng. Ulah nṛpati Koraweçwara'n ahöm pirĕngwâkĕna, verneem (eig. luister er naar, hoor toe) hoe de vorst der Kaurawa's raad hield, 10, 1. Asĕmu Kâla krodhângĕntyakĕna jagat, hij leek als Kâla in toorn aan de wereld een einde

willende maken, 12, 11. Iki nghîng antaka sinamayâkĕn Paçupati, dit slechts is als voorwaarde (z. v. a. oorzaak) gesteld voor (mijn) dood 36, 17. Tanwun tikâku jumayâkĕna ri prabhu-ngku, het kan niet missen of ik zal mijnen heer de overwinning verschaffen, 35, 12. Pijĕr kângĕn de ning humilangakĕna ng çatru, uitsluitend er op bedacht om den vzand te vernietigen, 36, 10. Matangnya sira pintakâsihana kĕdwakĕna tangisana prihĕn tĕmĕn, daarom smeek hem, beweeg hem door drang er toe, bezweer hem met tranen opdat hij trouw zij, 36, 4. Motus ri Nakula marâ-ngkâ mratyakṣakĕna phala nirâwâk, hij zond een bode naar Nakulo om er heen te gaan en de vrucht van wat hij zeide te toonen (eig. duidelijk te maken) 36, 2. Anggyâkĕn lampah ing syandana, hij (Karṇa) verhaastte de vaart van zijn karos, 27, 9. Angunyakĕn stawa, loftuitingen doende klinken 23, 9. Lunghâng kâla gumanti tang Kaliyuga mralayâkĕn i samûha ning jagat, na verloop van tijd volgt de Kaliyuga die de gansche wereld doet ondergaan, 52, 3. Angdadyâkĕna pagĕha ning jîwa ri kita, (dat) zal maken dat u het leven verzekerd zal zijn, 51, 24; ta pintakâsih ta ri sang kawîndra, lara-ngku dadyâkĕna gîtabhâṣa, verzoek toch vriendelijk den dichtervorst dat mijn hartzeer 't onderwerp vorme van een treurzang, 44, 4. Tañjrih mangkin umangsö manglĕpasakĕn çarawara kadi warṣa yantibâ, onvervaard rukte hij al voorwaarts, uitstekende pijlen afschietende als een neervallenden regen, BY. 13, 26; mangkin krodha Yudhiṣṭhirânglĕpasakĕn çarawara, al toorniger schoot Yudhiṣṭhira uitstekende pijlen af; nimitta nira gadgadânglĕpasakĕn wuwus ahala ri pañca Pâṇḍawa, daarom stiet hij (eig. liet hij los) met bewogen stem leelijke woorden tegen de vijf Pâṇḍawa's uit, 49, 4; lĕpasakĕn! schiet (het wapen) af! Âdip. 39; ngkâ Çrî-Kṛṣṇa kumon ri Dharmmasuta pustaka lĕpasakĕna, toen beval Kṛṣṇa aan Yudhiṣṭhira het (wapen) Pustaka af te schieten (letterlijk: dat afgeschoten zou worden), 42, 5. Yekâ hrû nira mahâçakti 'n lĕpasakĕn, toén werd zijn machtige pijl afgeschoten, BK. 201; (cakra) linĕpasakĕn ira, de discus werd door hem afgeschoten (geslingerd) 28. Çrî Jayakatyĕng sakeng Glangglang, sâkṣât parângmukha (zoo te l.) 'n lumampahakĕn kṛtâlpâswakâra, Z. Maj. Jayakatong, die als een vijand lage dingen ver-

van slapen, 't slapen: patinggal, 't verscheiden, overleden zijn: paninggal, verlating, afscheidneming, e. dgl. en deze verbaalsubstantieven moeten in onze taal menigmaal met den zgn. onafhankelijken infinitief vertaald worden, maar deze laatste is geheel en al een substantief, wordt verbogen en regeert denzelfden naamval als 't substantief, zoodat het niet bij 't werkwoord behoort. Oorspronkelijk is zelfs onze werkwoordelijke afhankelijke infinitief een substantief en wel een verbogen substantief. Onze afhankelijke infinitief wordt in 't Ojav. vervangen door den conjunctief, evenals bijv. ook in 't Nieuw Grieksch.

Van de Tijden is op te merken dat er geen vormelijk onderscheid gemaakt wordt tusschen tegenwoordig en eenvoudig verleden, behalve dat de vorm met voorvoegsel ka een toestand aanduidt ten gevolge van een voorafgaande genoemde handeling en in zooverre iets verledens te kennen geeft. Als men in 't oog houdt dat de Ojav. werkwoordsvormen te vergelijken zijn met onze deelwoorden, dan zal men 't gemis van een onderscheid tusschen tegenwoordig en eenvoudig verleden niets vreemds vinden, want in ons tegenwoordig deelwoord ontbreekt het onderscheid evenzeer; bijv. „dit ziende ging hij weg" is „toen hij zag ging hij weg." Met het onderscheid tusschen tegenwoordig en eenvoudig verleden, verwarre men niet dat van perfectief en imperfectief, welk onderscheid in 't Ojav. wel wordt uitgedrukt, zooals men gezien heeft. Dit is een verschil van handelingswijze, niet van tijd.

Eene imperfectieve handeling welke in 't verleden verplaatst wordt, hetgeen wij plegen uit te drukken door den Volmaakt-Verleden Tijd of het Plusquamperfectum, kan in 't Ojav. aangeduid worden door een imperfectief voorafgegaan door huwus, sămpun, tĕlas, hénti, waarin 't begrip ligt van „afgedaan, bereids, reeds", doch meestal is de beteekenis dezer woorden nog zóó duidelijk dat men ze niet onvertaald kan laten, terwijl ze in 't Nieuwjav. hun zelfstandigheid verloren hebben. Bijv. tucapa Kurunâtha, mijil ri yawa, sâmpun açoca mabhûṣaṇa, laten wij spreken van den vorst der Kuru's, hij trad naar buiten, na zich gewasschen en uitgedost te hebben, BY. 4, 8. Ikâng ambĕk yan sâmpun amagĕh anût ring brata tapa, wanneer de geest al (of: eenmaal) standvastig de zelfkastijding nakomt, AW. 57. Milwa mati lûd ramangku sâmpun hilang, om in den dood mijn vader te volgen die reeds gestorven is, BY. 50, 19. Tan warṇṇanĕn sira huwus tĕka ring

swaweçma, we zullen niet beschrijven (wat hij deed), toen hij reeds tehuis gekomen was (nadat hij tehuis gekomen was). Tĕlas apagĕh gĕlar nira, zijn slagorde was reeds (reeds volledig) vastgesteld, 25, 6. Apan iki milwa ri sang tĕlas paratra, want zij zou nu den reeds overledene volgen, 14, 5. Wwang sânak hĕnti kâprĕm, mijn broeders reeds gesneuveld, 50, 19.[1] Intusschen blijkt uit dit laatste voorbeeld, dat men in onze taal volstaan zou kunnen met „den overledene", zonder „reeds". En zoo ook menigmaal elders; bijv. wanneer aan 't einde van een document gezegd wordt „tĕlas sinurat", dan is dit eenvoudig te vertalen met „geschreven", maar altijd ligt daarin de beteekenis dat iets tengevolge van een opzettelijke handeling „af", „voltooid" is.

Het Futurum en de Conditionalis worden steeds duidelijk van den tegenwoordigen en verleden Tijd onderscheiden, en wel door den vorm die ook voor den Conjunctief dient. Ook in ettelijke Indogermaansche talen wordt het Futurum door een Conjunctief uitgedrukt.

Over den Imperatief is reeds bij de behandeling der wkw. vormen met voor- en achtervoegsels 't noodige gezegd[2]. De vetatief wordt uitgedrukt door haywa, zeldzamer door haja, gevolgd door den imperfectiefvorm van den indicatief actief. Haja schijnt grover dan haywa; het is, zooals bekend, het thans gebruikelijk woord in Ngoko, en is overoud, want het komt overeen met het Malagasi aza, dat dezelfde functie heeft.

H. Kern.

---

[1] Identisch met hĕnti is Fidji oti, Eromanga oti, Mota, enz. ti, dat dezelfde functie heeft.

[2] Vgl. ook „Eenige imperatiefvormen van het Oudjavaansch" in deze Bijdragen 5, IV, 10—43.

DRAWIDISCHE VOLKSNAMEN OP SUMATRA.

Het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, D. XLV, Afl. 6 brengt ons een alleszins belangrijk opstel van M. Joustra, Zendeling van 't Nederlandsch Zendelinggenootschap, onder den titel „Mededeelingen omtrent, en opmerkingen naar aanleiding van het „Pĕk-Oewaloeh" of het Doodenfeest der mĕrga Simbiring." De Sch. wijst met nadruk op het feit dat onder de vijf hoofdstammen, of *mĕrga's*, waarin de Karo-Bataks verdeeld zijn, de mĕrga Simbiring (Sĕmbiring) velerlei heeft wat haar van de vier overige onderscheidt in zeden en gebruiken. Zoo wijken de huwelijksgebruiken bij de Simbirings aanmerkelijk af van die der overige Bataks, en nog eigenaardiger is de behandeling der dooden. Deze bestaat namelijk in 't laten afdrijven van een gedeelte der beenderen in de rivier Laoe Bijang, hetgeen met groote plechtigheid gepaard gaat. Het is niet over die plechtigheid, waarvan de Sch. een volledige beschrijving geeft, dat hier zal gesproken worden, maar over eenige opmerkingen die Joustra daaraan vastknoopt. Getroffen door 't afwijkend karakter van den Simbiringstam, dat „raadsel" onder de Bataks, uit hij de gissing dat er verband bestaat tusschen de Simbirings en de Drawiḍische volken in Zuid-Indië. De vraag die beantwoord moet worden is, in de eerste plaats: is er voldoende grond om aan te nemen dat er eenig verband bestaat; zoo ja, dan moeten wij trachten te bepalen van welken aard dat verband is.

Op de eerste vraag kan 't antwoord niet anders dan bevestigend luiden, want eenige namen van onderafdeelingen van den *mĕrga* of stam zijn die van Zuid-Indische volken. Als namen worden opgegeven Tjolija, Pandija, Mĕlijala, Sĕpari (elders: Dĕpari!), Pĕlawi. Terecht heeft de Sch. reeds in Mĕlijala herkend Malajâlam, d. i. Malabar, de kuststreek ten W. van de Ghâts. De Malayâlam-taal is zeer na verwant met het Tamil. Tjolija is hetzelfde woord als Tamil S'*óḻiyan*, inwoner van 't rijk S'óḻam, Sanskrit *Cola*, waarvan

Colamaṇḍala (spr. Tsjola°), Colakreits, een samenstelling is [1]. De tj aan 't begin berust op een andere, en wel een oudere uitspraak dan de thans in Tamilland gebruikelijke. Pandija, Sanskrit Pâṇḍya, is de naam van een volk en land in Dekkhan, met hoofdstad Madura. De twee overige namen zijn minder duidelijk. Voor Sĕpari leest men eenige bladzijden verder Dĕpari, zoodat men niet weet welke van de twee lezingen eigenlijk bedoeld is. Pĕlawi kan kwalijk iets te doen hebben met Pahlawi, de taal die reeds vóór de vroege Middeleeuwen in Perzië voor bepaalde doeleinden in gebruik was; op zich zelf beteekene Pahlawa Parthisch, en is het een jongere vorm van Pârthawa. Eerder zou men mogen denken aan de Pallawa's, den naam van een stam en dynastie in Zuid-Indië. Doch ook deze vergelijking is wegens de i aan 't einde alles behalve zeker. Misschien is bedoeld de lage kaste der Paḷḷa's. ook Paḷḷu's en Paḷḷuwili's geheeten.

Verder worden als namen opgegeven Bĕrahmana, Tekang en Moeham. Het eerste kan niet anders wezen dan Brâhmaṇa, brahmaan volgens de uitspraak van 't Sanskrit, niet van het Tamil, want in deze laatste taal kan geen woord met b beginnen. Naardien er ook in 't Drawiḍaland brahmanen wonen, behoeft het ons niet te verwonderen dat wij ze ook als een onderdeel der Simbirings genoemd vinden. Wat Tekang en Moeham aangaat, deze namen klinken noch Arisch noch Drawiḍisch, tenzij men Tekang voor een verbastering houdt van Tamil Tekkaṇam, dat de Tamilsche uitspraak is van Dekkhan, Prâkṛtvorm van Skr. dakṣiṇa. Tekkaṇamunei, Zuidkaap, is de Tamilsche benaming van Kaap Komorin.

Wanneer men alle benamingen waarvan de verklaring nog niet gelukt is buiten rekening laat, blijven er drie over, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten: Tjolija, Pandija en Mĕlijala. Het voorkomen van deze namen is niet anders te verklaren dan door aan te nemen dat een deel althans der Simbirings bestaat uit afstammelingen van genoemde volken in Zuid-Indië. De Bĕrahmana's zullen nakomelingen zijn van brahmanen, en in verband met de zooeven genoemde Drawiḍische stammen [2], is het waarschijnlijk dat de voorouders der Bĕrahmana's evenzeer uit Drawi-

---

[1] Uit Colamaṇḍala is ontstaan Choromandel, en hieruit bij vergissing Coromandel.

[2] Ptolemaeus spreekt van Brahmanen als van een volkstam in Zuid-Indië; vgl. Lassen Alterthumsk. III, 208.

dische landen met hun landgenooten naar Sumatra verhuisd zijn, hoewel zij niet van Drawidischen stam behoeven geweest te zijn.

Zoowel de eigenaardige, van de gewone Bataksche afwijkende gebruiken der Simbirings, als ook de namen van hun onderafdeelingen wettigen de gevolgtrekking dat zij de overblijfselen zijn van volkplantingen uit Drawiḍaland. Stellig hebben zij reeds veel eeuwen op Sumatra als buren van de Bataks gewoond, zoodat zij, van verkeer met hun stamland afgesloten, van lieverlede de taal des lands, d. i. het Bataksch hebben aangenomen en thans gerekend werden een der vijf hoofdstammen van de Karo's uit te maken.

Het was trouwens reeds vroeger bekend dat er onder de Bataks Zuid-Indische elementen schuilen. „Het aanwezig zijn van wat men gewoonlijk „klingsche” elementen noemt,” merkt de heer Joustra op, „onder de Bataks is buiten twijfel, en zij zelve zijn er zich volkomen van bewust.” De taal hunner voorouders hebben de Simbirings geheel vergeten. Wel is waar zegt Joustra dat veel in 't Maleisch overgenomen Tamilsche woorden ook in 't Karo-Bataksch voorkomen en in vorm vaak dichter bij het Tamilsche woord staan dan de Maleische vorm. Als voorbeelden haalt hij aan kantji en djodoe. Hierin is hij echter het slachtoffer van de door Dr. v. Ronkel gevolgde spelling. Het woord kandji wordt in het Tamil precies zoo uitgesproken als in 't Maleisch, en niet als kantji. Het is niet onmogelijk dat men voorheen, lang geleden, in het Tamil kañtji uitsprak. maar dat is twijfelachtig; want het Sanskrit heeft kâñdjika Het voorbeeld djodoe kan niet dienen, want het is niet ontleend aan het Tamil, maar aan 't Hindustânî; wel hebben de Tamils het woord ook overgenomen, maar zij spreken meestal uit s'ôḍoe.

Aan 't einde van zijn opstel komt de Sch. op grond van de hem bekende feiten tot de slotsom dat Tamilsprekende menschen zich onder de Bataks gevestigd hebben, waarschijnlijk in eene verhouding van afhankelijkheid, of zelfs van slavernij; dat zij zich langzamerhand hebben weten te verheffen, misschien met Atjehsche hulp.

Er schijnt geen voldoende grond te bestaan die ons noopt te veronderstellen dat de landverhuizers uit Zuid-Indië als slaven op Sumatra gekomen zijn. Van wie toch waren zij slaven in hun vaderland? en van wie op Sumatra? Van een slavernij der Bĕrahmana's kan in 't geheel geen sprake zijn Dat een ondernemend, werkzaam volk als de Tamils over 't algemeen zijn, in vreemde landen een ruimer bestaan zoekt als koeli's of anderszins, is

toch niets vreemds. Hoe het zij, de landverhuizers moeten uit meerdere huisgezinnen en wel van verschillende streken bestaan hebben; anders is het onverklaarbaar hoe zij een niet onaanzienlijke plaats in het Karo-Bataksche stamverband hebben kunnen innemen. Intusschen valt niet te ontkennen dat één van elders bekend feit ten gunste van Joustra's meening kan aangevoerd worden. Het blijkt namelijk uit een Oudjavaansche oorkonde, dat onder 't dienstpersoneel van een Javaanschen groote, de wargge dalĕm, voorkomen lieden uit Zuidelijk Indië alsook uit andere overzeesche gewesten. In Kawi-Oorkonde II, die, al is ze onecht, toch uit den Oudjavaanschen tijd dagteekent, worden opgenoemd: Tjĕmpa, Kling, Haryya, Singhâ (sic), Gola, Tjwalika, Malayalâ (sic), Karṇṇake, Rĕman, Kmir. In deze namen van landen en volken herkent men zonder moeite Tjampa, Kling, Tjolika [1], Malayâla. Karṇṇake is vermoedelijk een afschrijversfout voor Karṇṇâta, dewijl de Oudjavaansche karakters voor ka en ta zeer licht verward kunnen worden. Rĕman is een licht gewijzigde uitspraak van Ramaṇa, d. i. Pegu of Arakan; terwijl Kmir natuurlijk Kmer, d. i. Kambodja, is. Met Gola kan bedoeld zijn Gauḍa, Prâkṛt Goḷa, een deel van Bengalen. Singhâ, met ozmogelijke *â*, zal wel verknoeid wezen uit Singhala, Singhalees. Of Haryya vereenzelvigd mag worden met Âryaka, een landstreek aan de westkust van Dekkhan, is twijfelachtig. Opmerkelijk is het dat wij hier evenals bij de opsomming der ondermĕrga's van de Simbirings Tjolika, een bijvorm voor Tjoliya, naast Malayâla vermeld vinden. Wij mogen gerust er bijvoegen Karṇṇâta, d. i. Karṇâṭa of Karṇâṭaka, d. i. dat deel van het door Tamils bewoonde gebied, hetwelk zich uitstrekt van Kaap Komorin tot de Noordelijke Circars of Kalinga; ten ruwe kan men het bepalen als het land tusschen Malayâla. de kust van Malabar en de kust van Coromandel. Kling is natuurlijk de bekende, ook tegenwoordig nog gebruikelijke term, ofschoon minder ruim van beteekenis. Dat Kling of Kĕling ontstaan is uit Kalinga, dus eigenlijk alleen aanduidt een noordelijker kuststreek van Dekkhan met deels niet-Drawidische bevolking, lijdt geen twijfel inspijt van hetgeen beweerd wordt in 't Kawi-Balineesch Woordenboek van v. d. Tuuk, II, 282: „de afleiding v. KALINGGA is zeer

[1] De wa werd reeds in de 11de eeuw op Nieuwjavaansche wijze uitgesproken en dientengevolge meermalen bij vergissing geschreven, waar een o vereischt werd.

onwaarschijnlijk." Ten bewijze dat men oudtijds wel degelijk onder Kĕling lieden van Kaliṅga verstond, strekke o. a. dat in de commentaren van Alboquerque over 't jaar 1512 o. a. gezegd wordt: "deze Javaan — kon niet dulden dat de Quilins en Chitins (d. i. Malayâlan Ceṯṯi, Tamil s'eṯṯi), die Hindoes (Heidenen) waren, aan zijn rechtspraak onttrokken zouden zijn" [1]. Een andere vraag is het of de plaatsnamen Kling op Java en Bali hetzelfde woord zijn dan wel slechts toevallig gelijkluidend. Het is volstrekt niet onmogelijk dat die plaatsen hun naam te danken hebben aan nederzettingen van Kaliṅga's.

In eene oorkonde van Çaka 853 wordt aan zekere grooten het voorrecht verleend dat zij Djĕnggi's en Woṇḍans, d. i. Negers uit Afrika en kroesharigen uit het oosten van den Indischen Archipel of Papoea's als slaven mogen houden. In een andere oorkonde wordt op gelijke wijze gesproken van Djĕnggi's als watĕk i jro, een synoniem van wargge dalĕm. Beschouwt men al die getuigenissen met elkaar in verband, dan komt men tot het besluit dat al die lieden van verschillenden landaard inderdaad op Java dienstbaren waren, maar er is niets waaruit men zou kunnen opmaken dat zulke dienstbaren een samenhangend deel, op nationaliteit gegrond, der bevolking uitmaakten, wat met de ondermĕrga's der Simbirings toch wel het geval is.

H. Kern.

[1] Zie Yule-Burnell Hobson-Jobson onder Kling, waar nog meer bewijsplaatsen te vinden zijn.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE ATJEHSCHE ONDERHOORIGHEDEN. [1]

I. Blang Mè.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Blang Mè wordt ten Noorden begrensd door de Straat van Malakka, ten Westen door het landschap Bajoe, ten Zuiden door de landschappen Geudōng en Keureutòe, en ten Oosten door laatstgenoemd landschap.

De grens met Bajoe wordt gevormd door de Oostelijkste van de twee mondingen van de Kroeëng Seukè, eene afwatering van moeras- en sawahwater, welke zich slechts eenige honderde meters landwaarts uitstrekt, en waarvan de monding door kleine sampans kan binnengevaren worden.

In Oostelijke richting strekt Blang Mè zich uit tot aan de monding der Keureutòërivier. Het geheele landschap is eene p. m. 5 Kilometer lange kuststrook en hoogstens 2½ Kilometer diep. Het land is geheel vlak, en behalve met rizophorenbosschen en moerassig terrein, waarop in de nabijheid van het zeestrand zoutpannen zijn aangelegd, bedekt met gampongs en sawahs.

Door de Pasèrivier wordt het landschap in twee gedeelten gescheiden. Deze rivier is tot aan de keudè Matang Seulimèng voor tongkangs zeer goed bevaarbaar; verder stroomopwaarts, waar het vloedwater niet meer doordringt, wordt het opvaren, wegens den sterken stroom en de geringe diepte, zeer moeilijk; evenwel kunnen tongkangs, zij het ook langzaam en met veel moeite, de keudè Geudōng in het gelijknamige landschap bereiken.

---

[1] De ondervolgende nota's van den Gouverneur van Atjeh zijn onlangs van het Departement van Koloniën ter publicatie ontvangen. Zij dienen gedeeltelijk ter aanvulling van hetgeen nog ontbrak (zie dit deel der *Bijdragen*, blz. 53 tot 250); gedeeltelijk, n.l. wat n°s VI en VII — Lhoᶜ Kroeet met Babah Nipah, en Lhoᶜ Rigaïh, — betreft, ter vervanging der vroegere, minder volledige, t. a. p. op bl. 206 en 207 voorkomende. RED.

Behalve enkele kreekjes, waarvan de vermelding de moeite niet waard is, neemt de rivier in Blang Mè rechts de Kroeëng Laga Barō op, op welks rechteroever de gelijknamige keudè ligt. Deze rivier, die slechts voor kleine vaartuigen tot aan die keudè bevaarbaar is, ontspringt in de Paja Soenting, welk moeras ten Zuiden van Blang Mè de grens vormt tusschen de landschappen Hakém Kroèëng en Keureutòë.

Een groot volksverloop heeft de registratie in Blang Mè niet tengevolge gehad, en ook om andere redenen zijn hier niet veel personen uitgeweken. Het totaal aantal uitgegeven passen bedraagt thans 1200.

De voornaamste middelen van bestaan van de bevolking zijn de rijstcultuur, de vischvangst en de pinangcultuur. Ook het zoutmaken wordt door de strandbevolking beoefend. Het voornaamste uitvoerartikel is pinang. Gedroogde en gezouten visch wordt alleen uitgevoerd naar de Zuidelijker, niet aan zee gelegen landschappen.

Onderhoorig aan Blang Mè is het landschapje Barèë, eene volksplanting van Blang Mè, gelegen ten Zuiden van Geudōng in het gebergte op den rechteroever der Pasèrivier. Daar deze onderhoorigheid grootendeels uit ladangs bestond, gelegen was te midden van ladangs, toebehoorende aan uit andere landschappen uitgeweken vijanden, en ook de bevolking van Barèë zelf aan vijandelijkheden deelnam en niet in onderwerping wilde komen, is Barèë thans nagenoeg geheel woest en onbewoonbaar.

In de gampongs Tjot Astana en Samoedra — aan welke laatste het eiland Sumatra zijn naam ontleend zou hebben — treft men graven aan van de vorsten van het oude rijk van Pasè, dat in de 12de of 13de eeuw onzer jaartelling door de eerste predikers van den Islâm in den Indischen archipel gesticht zou zijn.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

Daar Blang Mè het landschap Geudōng van de zee afsnijdt, zoodat alle Geudōng'sche producten Blang Mè moeten passeeren, is het begrijpelijk, dat beide landschappen voortdurend met elkaar in onmin geleefd hebben. In de sarakata, waarmede p. m. 50 jaar geleden de oelèëbalang van Geudōng door den Soeltan van Atjeh begiftigd werd, werden weliswaar de rechten van den Laᶜsamana van Blang Mè, T. Moeda Njaᶜ Beung, op de in zee gevangen visch en op de Koeala Pasè in- en uitvarende vaartuigen nader

omschreven, doch eene verbetering in de onderlinge verhouding kwam daardoor niet tot stand.

Toen T. Moeda Nja^c Beung in een strijd met Geudōng sneuvelde, waren zijne zoons nog minderjarig, weshalve hij door zijn neef en panglima prang T. Moeda Angkasah, dien wij bij onzen komst in Atjeh aan het bestuur vonden, werd opgevolgd. Reeds in de eerste helft van 1874 onderwierp deze zich aan ons gezag, waartoe hij eene bijzondere aanleiding had. Hij had namelijk te Meureubō ter Oostkust pepertuinen aangelegd, doch was in 1868 door den oelèëbalang van Tanjōng Seumanto^c, T. Paja, van daar verdreven. Door zich nu spoedig aan ons gezag te onderwerpen, hoopte hij met de hulp van het Gouvernement zich weder in het gezag over Meureubō te kunnen herstellen.

In deze verwachting werd hij niet bedrogen. In het najaar van 1876 werd hem vergunning verleend om met onzen steun Tanjong Seumantō^c te beoorlogen; doch toen bleek, dat de strijd door hem niet met de noodige voortvarendheid gevoerd werd, werden drie compagnieën infanterie naar Tanjōng Seumantō^c gezonden.

Deze maakten zich spoedig van het landschap meester en herstelden T. Moeda Angkasah in zijn gezag over Meureubō.

T. Paja, die gedurende eenigen tijd als Lid in den raad van achten te Penang ons zooveel mogelijk afbreuk had trachten te doen en sinds medio 1876 tegen onze troepen in Groot-Atjeh streed, werd van het gezag over zijn landschap vervallen verklaard. Het lag voor de hand, dat T. Moeda Angkasah nu daarmede belast zou worden, doch voor dat zulks had kunnen geschieden, werd hij den 11^{den} December door iemand van Simpang Oelém vermoord.

Zijn oudste zoon T. Moeda Latéh was nog minderjarig, weshalve deze, die door ons tot oelèëbalang van Blang Mè en Tanjōng Seumantō^c werd aangesteld, onder voogdij van zijnen oom T. Béntara Brahim geplaatst werd.

Zegenrijk voor de tijdelijk onder zijn gezag gestelde landschappen was het bestuur van T. Béntara Brahim niet Integendeel waren diefstallen en rooverijen aan de orde van den dag, en heerschte er eene ware arnachie. Zoodra T. Moeda Latéh, die intusschen de inlandsche gouvernementsschool te Idi bezocht had, in staat geacht werd zelf de leiding der zaken in handen te nemen, werd T. Brahim, die daarna tot aan zijn dood in Januari 1898 in Blang Mè bleef wonen zonder zich met bestuurszaken te bemoeien, van het bestuur ontheven en T. Moeda Latéh daarmede belast.

Dit geschiedde in 1884, doch toen ook kwam geene verbetering in den toestand. Met het bestuur over zijne landschappen bemoeide T. Moeda Latéh zich zoo goed als niet, tenzij om geld bijeen te zamelen om daarmede in Deli en te Penang zijn vermaak te zoeken. Door die uitspattingen, die zijne financieele draagkracht te boven gingen, stak hij zich in schulden, welke te Penang zóó hoog opliepen, dat hij zich daar niet meer vertoonen kan zonder gevaar te loopen voor de betaling dier schulden aanstonds gegijzeld te worden.

Tengevolge der regeeringloosheid verarmden natuurlijk de onder zijn bestuur gestelde landschappen, hetgeen er door de rooverijen, gepleegd door verschillende personen die van de bestaande toestanden gebruik maakten om zich ten koste van de bevolking te verrijken, niet beter op werd. Voornamelijk maakte zich daaraan schuldig de zoon van T. Moeda Gantòë, die het der bevolking zoo lastig maakte, dat T. Moeda Latéh's jongere broeder T. Djoehan haar werkelijk eene weldaad bewees door hem in Januari 1896 dood te schieten.

Deze T. Djoehan voerde gewoonlijk het bestuur over Blang Mè, wanneer T. Moeda Latéh zich te Penang of in Deli, dan wel in Tanjong Seumantōᵋ, zooals dikwijls het geval was, bevond. Ook hij was een bestuurder van de slechtste soort, aan wien herhaaldelijk boeten moesten worden opgelegd, die uit den aard der zaak van T. Moeda Latéh's haçilaandeel werden ingehouden. Deze zag zich daardoor van een groot gedeelte zijner inkomsten, die uit het onbeduidende Blang Mè toch al niet overvloedig waren, beroofd.

Toen de Pretendent-Soeltan zich in begin van 1900 in de Pasèstreek bevond, sloot T. Moeda Latéh en kort daarna ook T. Djoehan in Maart 1900 zich bij hem aan. De onverschilligheid van beide hoofden voor de belangen hunner landschappen en bevolking; het feit, dat door het bestuur ter betaling van boeten en schulden op een groot deel hunner inkomsten beslag was gelegd, en de verwachting, zich in de omgeving van den Pretendent-Soeltan een avontuurlijk leven, en door rooven en plunderen financieel een ruimer bestaan te kunnen scheppen, maken deze handelwijze eenigszins verklaarbaar.

Bovendien had T. Moeda Latéh's echtgenoote zich bij haren broeder, het toenmaals nog vijandige bendehoofd T. Moehamat Napiah van Simpang Oelém, die zich in de omgeving van den Pretendent-Soeltan ophield, gevoegd, zoodat het voor het bezoeken

dier vrouw voor hem onvermijdelijk was, zich eveneens bij den vijand aan te sluiten.

Toen de Pretendent-Soeltan zich in Juni 1900 naar Samalanga begaf, vergezelden beide Blang Mè'sche hoofden hem daarheen

T. Djoehan keerde spoedig vandaar terug, doch T. Moeda Latéh, die aan den aan onze troepen tijdens de Samalanga-expeditie in Januari en Februari 1901 geboden tegenstand een daadwerkelijk aandeel nam, bleef zich steeds in de onmiddellijke nabijheid van den Pretendent-Soeltan ophouden. Toen deze zich ongeveer een jaar geleden naar de Gajōlanden terugtrok, keerde T. Moeda Latéh een korten tijd naar de Pasèstreek terug en vertoonde hij zich zelfs in Blang Mè. Achtervolgd door onze patrouilles, moest hij spoedig weer van daar de wijk nemen naar het gebergte. Daar thans reeds in geruimen tijd niets meer van hem vernomen werd, wordt vermoed, dat hij zich weder bij den Soeltan in de Gajōlanden gevoegd heeft.

T. Djoehan, het rondzwerven en de herhaalde achtervolgingen door onze patrouilles moede, meldde zich in de laatste dagen van 1901 bij den Controleur van Idi weder aan, waarna hij zonder betaling van boete of van eene waarborgsom weder met de waarneming van het bestuur over Blang Mè belast werd. Zulks geschiedde in de hoop, dat daardoor T. Moeda Latéh zich zou laten verleiden om weder in onderwerping te komen, doch tot nog toe bleef deze hoop onvervuld.

Na zijne terugkomst laat T. Djoehan zich wat meer aan het bestuur over het landschap Blang Mè gelegen liggen dan vroeger.

Het landschap wordt verdeeld in vier gebieden, in ieder waarvan een toeha peuet, waaraan de peutoeha's of meunasah-hoofden ondergeschikt zijn, het bestuur voert. Deze zijn:

1. T. Nja' Meurandéh van Tjot Astana, die na T. Moeda Latéh's en T. Djoehan's vlucht en vóór laatstgenoemde's terugkeer met het bestuur over Blang Mè belast was. Hij was een zwak persoon, die weinig had in te brengen en zijn wil niet door hoofden en bevolking wist te doen eerbiedigen;

2. T. Nja Moehamat van Blang Nibōng;

3. T. Nja Radja van Matang Poentōng;

4. T. Nja Ansari van Blang Mè en Matang Seulimèng. Eerstgenoemde's gebied is gelegen op den linker-, dat der drie anderen op den rechteroever der Paserivier.

Behalve T. Moeda Patéh is T. Nja' Ansari, die ons in 1899 geene onbelangrijke diensten bewezen heeft, doch die in de eerste

helft van 1900, toen de geheele Pasèstreek door den Soeltan in beroering gebracht werd, uitweek, het eenige hoofd van het eigenlijk Blang Mè, dat zich niet aan ons gezag onderworpen heeft. Aan het plegen van vijandelijkheden heeft hij, voor zoover bekend, nooit deelgenomen.

De bestuurder van Barèë, T. Laʿ Samana sloot zich in 1900, tegelijk met T. Moeda Latéh en met zijn ouderen broeder Panglima Prang Moeda van Koeta Batèë, in Samakoerōʿ bij den vijand aan. Hoewel deze onlangs weder in onderwerping kwam, bleef T. Laʿsamana zich bij den vijand ophouden.

Van de leden van de oelèëbalangsfamilie verdienen slechts 2 zoons van T. Béntara Brahim — 2 anderen wonen te Boegiëng ter Oostkust en vertoonen zich nooit in Blang Mè — vermelding, namelijk T. Sjah Maʿon en T. Madjid. Eerstgenoemde woont als gewoon burger in de gampong, zonder zich ooit met bestuuraangelegenheden in te laten; laatstgenoemde is een slechts half wijze knoeier en knevelaar, die vroeger wel eens vergeefsche pogingen aangewend heeft om T. Moeda Latéh, toen deze zich nog niet bij den vijand had aangesloten, een beentje te lichten, in de hoop dan zelf tot oelèëbalang over Blang Mè te zullen worden aangesteld.

Koeta-Radja, den 31sten October 1902.

II. Samakoeroʿ.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Samakoeroʿ wordt ten Westen begrensd door Blang Mangat, ten Noorden door Bloeë, ten Oosten door Geudòng en ten Zuiden door de Pasèrivier, op welks anderen (rechter-) oever de bovenstreken van het gebied van T. Hakèm Kroeëng, het aan Geudòng onderhoorige Leuboʿ Kliët en het aan Blang Mè onderhoorige Barèë gelegen zijn.

Het Landschap is geheel vlak, alleen in het Zuiden verheffen zich lage heuvels, aan den Noordelijken voet waarvan zich de Paja Boebeuë uitstrekt.

Ten Noorden daarvan wordt het geheele landschap ingenomen door uitgestrekte gampongs en prachtige sawahs, die, hoewel zij geheel van den regen afhankelijk zijn, telken jare een overvloedig rijstproduct opleveren. In vroegere jaren schijnt men voor de bevloeiing der sawahs eene waterleiding te hebben aangelègd, het-

geen is af te leiden uit den naam van het landschap, die in alle oude stukken als „soengòë Koero^{c}” (gegraven kanaal) geschreven staat. Mogelijk echter heeft die naam zijn ontstaan te danken aan eene slechts flauwe, doch mislukte poging om zoo'n kanaal te graven, dan wel is dat maar een zeer bescheiden slootje geweest, want thans is daarvan niet alleen het minste spoor meer overgebleven, doch weet de tegenwoordige bevolking zelfs de plaats niet meer aan te wijzen, waar die soengòë eens gestroomd zou hebben.

De voornaamste middelen van bestaan der bevolking zijn de rijstcultuur en de pinangteelt.

Het landschap is dicht bevolkt. In de het Zuidelijkst gelegen gampongs ontbreekt echter nog een aanzienlijk deel der bevolking, dat naar het gebergte op den anderen oever der Pasèrivier is uitgeweken en zich daar ophoudt met verboden ladangbouw. Op den linkeroever, dus op Samakoero^{c}'s grondgebied, wagen de uitgewekenen het niet meer ladangs aan te leggen, sinds hunne daar gelegen nederzettingen te Leubo^{c} Gloempang door onze patrouilles vernield zijn.

Het aantal in het landschap uitgegeven gampongpassen bedraagt 1100.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

Tijdens onze eerste vestiging te Lho^{c} Seumawè (1881—1884) meldde zich de oeloèëbalang van Samakoero^{c}, T. Hakèm Nja^{c} Oeloèëbalang, bij het bestuur aan.

Zijn land was door binnenlandsche twisten verdeeld, hetgeen hoofdzakelijk een gevolg was van Geudòng's streven, zich in de omliggende landschappen invloed te verwerven door twistende familieleden tegen elkander op te zetten en te steunen. Zoo werden T. Hakém's halve broeders, T. Radja Tji^{c} en T. Radja Poetih, zijn neef T. Moeda Paja Kamboeë, en zijne ondergeschikte hoofden T. Bén Dalam, ook T. Bén Meunasah Koembang genoemd, en Panglima Prang Ali, door Geudòng gesteund in hun verzet tegen hun oelèëbalang, die zijne volle broeders T. Moeda Intan en T. Toelot Bramat op zijne hand, en in den tusschen Geudōng eenerzijds en Bajoe en Tjoenda anderzijds gevoerden strijd de partij van de hoofden van beide laatstgenoemde landschappen gekozen had.

De burgerooorlog in Samakoero^c eindigde met een volkomen nederlaag van T. Hakèm Nja^c Oelèëbalang. Hij werd in zijne koeta te Paja Bili omsingeld, door T. Radja Lho^c van Lho^c Seumawè op bedriegelijke wijze naar buiten gelokt, door zijne vijanden gevangen genomen en gebonden naar Geudòng gebracht. Door bemiddeling van den Maharadja van Lho^c Seumawè werd T. Hakém daarna aan zijne bovengenoemde familieleden overgegeven, die hem echter op instigatie van Geudòng door worging om het leven brachten.

Na T. Hakém's gevangenneming waren zijn oudste zoon T. Nja^c Meunggròë en zijne broeders T. Moeda Intan en T. Toelot Bramat naar Tjoenda gevlucht. Wel keerden deze laatsten beide later naar Samakoero^c terug, doch voor T. Nja^c Meunggròë was zulks onmogelijk; en toen in 1885 Tjoenda en Bajoe door Peusangan en Geudōng veroverd werden, zag hij zich genoodzaakt, met de hoofden dezer beide landschappen naar de Oostkust uit te wijken, waar hij tot 1891 of 1892 verblijf hield.

Intusschen was het landschap Samakoero^c ten prooi aan regeeringloosheid. Ieder hoofd oefende gezag uit in zijne naaste omgeving en een centraal gezag ontbrak ten eenenmale.

Wel had T. Radja Tji^c zich zelf op instigatie van Geudòng tot oelèëbalang geproclameerd, doch er was niemand, die zijn gezag als zoodanig eerbiedigde, tenzij het eigenbelang zulks medebracht.

Toen wij ons in 1892 te Lho^c Seumawè weder vestigden, werd T. Nja^c Meunggròë, die inmiddels van de Oostkust teruggekeerd was, door den Resident in commissie G. A. Scherer als oelèëbalang erkend, niettegenstaande Geudòng nog een korten tijd getracht had T. Radja Tji^c's candidatuur staande te houden. Voornamelijk in den beginne had hij weinig in zijn landschap in te brengen, en voortdurend had hij te strijden tegen de tegenstanders, die zijn vader reeds overwonnen en vermoord hadden, en nu ook op aanstoken van Geudòng den zoon ten val trachtten te brengen. Het mocht hem echter gelukken zich in zijne positie te handhaven, en in 1898 veranderden de toestanden geheel, toen door zijne troepen naar Geudōng en Keureutòë werd uitgerukt, en de hoofden van Geudōng zelf te veel in moeielijkheden geraakten om op den gang van zaken in de aangrenzende staatjes een overwegenden invloed te blijven uitoefenen.

Het gevolg hiervan was, dat de binnenlandsche onlusten in

Samakoero^{c} eindigden. Vooral na de expeditie van 1899 breidde T. Hakém Nja Meunggròë's invloed zich, dank zij den steun, dien hij van het Gouvernement ondervond, voortdurend uit, en thans wordt zijn gezag overal in zijn landschap erkend.

Herhaaldelijk deed hij reeds het verzoek om tot de aflegging en de beëediging van de verklaring van onderwerping te worden toegelaten, doch aangezien wij destijds niet den minsten invloed hadden in de binnenlandsch gelegen staatjes waartoe ook Samakoero^{c} behoort, dat geheel van de zee is afgesneden, werd dat verzoek steeds van de hand gewezen onder voorwendsel, dat hij voor de inwilliging van zijn verzoek eerst moest toonen in zijn landschap heer en meester te zijn. In September 1899 werd eindelijk aan zijn verzoek voldaan.

Wegens invoering der registratie en de bevolen inlevering der vuurwapenen week T. Hakém in April 1901, na daartoe door zijn familielid T. Banta Djoehan te zijn aangespoord, naar het gebergte uit.

Gedurende een jaar leefde hij in de ladangs van Barèë, Aloeë Ngòm, Leubo^{c} Kliët en Blang Pi op den rechteroever der Pasè-rivier, waar hij onophoudelijk door onze patrouilles werd opgejaagd, zoodat hij geen oogenblik zeker van zijn leven was. Dit bracht hem er toe, zich in Mei j.l. weder bij het bestuur te komen aanmelden. Van de tegelijk met hem uitgeweken personen keerden intusschen de meesten ook reeds weder in de gampongs terug: enkelen echter bleven zich nog in het gebergte bij den vijand ophouden.

Van T. Hakém's familieleden zijn de bovengenoemde T. Moeda Paja Kamboeë, T. Radja Poetih en T. Moeda Intan reeds overleden. Van zijne nog in leven zijnde bloedverwanten dienen vermeld te worden:

1. zijn oom T. Toelot Bramat, reeds boven vermeld, die tegelijk met hem uitweek en ook weer terugkeerde;

2. zijn oom T. Radja Tji^{c}, eveneens reeds bovengenoemd, de moordenaar van T. Hakém's vader. Daar hij zijne zinnen niet goed bij elkander heeft en destijds nog slechts een kind was, dat door Geudòng opgestookt en blij gemaakt was met het hem in uitzicht gestelde oelèëbalangschap, heeft T. Hakém hem later het gebeurde vergeven, zoodat de verstandhouding tusschen hen tegenwoordig goed te noemen is;

3. zijn jongere volle broeder T. Aboe van Matang Iboih, die

tijdens zijne afwezigheid tijdelijk met het bestuur over Samakoero^c belast was;

4. zijn bloedverwant in de vrouwelijke lijn, T. Banta Djoehan van Reuba, een intrigant, die de oorzaak was van T. Hakém's vlucht, hem kort daarna volgde, doch tot heden nog niet terugkeerde.

In de gampong Paja Bili, waar T. Hakem woont, oefent hij zelf het gezag uit. Daar buiten is dat in handen van de toeha peuët en de toeha lapan, aan wie de peutoeha's ondergeschikt zijn. De toeha peuët zijn:

1. T. di Poelò van meunasah Koembang;
2. T. Balè van Paja Kamboeë;
3. T. Keudjroeën van Matang Iboih;
4. T. Tjoet van Reuba.

De toeha lapan zijn:

1. T. Badaj van Blang Tjoet en Poelò Kitoë;
2. T. Moeda Badaj van Minjè Peuët, die tegelijk met T. Hakém uitweek, doch nog niet weer terugkeerde:
3. Peutoeha Kandang van Paja Ité, is vijand;
4. Panglima Moeda van Paja Ité Meulinteueng, is naar het gebergte uitgeweken;
5. Keutji[c] Baro van meunasah Tjibré;
6. Panglima prang Gading van meunasah Gloempang, zoon van bovengenoemden Panglima Prang Ali, die thans reeds overleden is.

Evenals zijn vader zocht hij ook steun bij Geudōng, en streefde hij er naar, tegenover T. Hakém eene zelfstandige positie in te nemen. Daar het bestuur zulks niet wilde gedoogen, brak hij in 1900 alle aanrakingen met ons af en week hij uit naar den rechteroever der Pasèrivier, doch kwam zich enkele maanden geleden weder aanmelden, nu echter T. Hakém's gezag over hem erkennende;

7. Panglima Prang Moeda van Koeta Batèë, die zich in 1900 bij den Pretendent-Soeltan aansloot, omdat hij in zijne pogingen, om onafhankelijk van T. Hakém over zijn gebied het bestuur te voeren, door ons gedwarsboomd werd. Ook hij keerde enkele maanden geleden, na zich naar onzen wil te hebben geschikt, terug.

Eveneens zijn ondergeschikte peutoeha Keutji[c] Baro, die na zijn overloopen naar den vijand met het bestuur over Koeta Batèë belast werd, doch zelf in April 1901 ook uitweek;

8. T. Keudjroeën van Beuringén, een krankzinnige grijsaard, eenige maanden geleden bij de nachtelijke oplichting van zijn

oudsten vijandigen zoon Nja Ansari door onze troepen doodgeschoten. Deze bevindt zich, evenals het waarnemende hoofd T. Malim Tjoet, die tegelijk met T. Hakém uitweek en kort na hem terugkeerde, thans nog in gijzeling, daar hij aan de door ons voor zijne invrijheidstelling gestelde eischen nog niet voldaan heeft.

Koeta Radja, den 31 October 1902.

III. **Bloeëʿ.**

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Bloeëʿ wordt ten Westen begrensd door Blang Mangat, ten Noorden door Bajoe, ten Oosten door Geudōng en ten Zuiden door Samakoeròʿ. Het is slechts een klein, uit 6 meunasahs bestaand gebied, dat geheel en al door gampōngs en door van den regen afhankelijke sawahs wordt ingenomen, en geheel vlak is.

Volgens de overlevering zou in vroegere jaren Bloeëʿ een neutraal gebied geweest zijn, waar de zaken door de verschillende oeléëbalangs der Pasèstreek besproken en hunne onderlinge geschillen beslecht werden. Voor dat doel zou te Bloeë een balè gebouwd zijn, waarvan het onderhoud was opgedragen aan iemand met den titel van Imeum Balè Bloeëʿ, aan wiens gezag voorts het gampōngcomplex, gelegen in den naasten omtrek dier balè, onderhoorig was Tot op den tegenwoordigen tijd dragen de oelèëbalangs van Bloeë nog den titel Imeum Balè Bloeë.

De voornaamste middelen van bestaan van de bevolking zijn de rijst- en pinangcultuur. Het aantal uitgegeven gampōngpassen bedraagt 200.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING.

De vader van den tegenwoordigen Imeum Balè Bloeë was T. Peukan, die in 1884 of 1885 overleed en die, daar zijn oudste zoon reeds vroeger gestorven was, door zijn tweeden zoon T. Gading werd opgevolgd. Reeds ongeveer een jaar later stierf deze ook. Daar zijne jongere broeder, T. Banta, nog minderjarig was, werd het gezag over het landschap daarna door de toeha peuet uitgeoefend onder de suprematie van Geudōng, welks hoofden steeds veel invloed in Bloeëʿ gehad hebben.

Eerst enkele jaren geleden nam T. Banta, die zich medio 1899 aan het gouvernement onderwierp, het gezag zelf in handen. Ook hij staat onder Geudōngschen invloed; hij is gehuwd met eene dochter van T. Radja Moeda, die bovendien met een zijner zusters gehuwd is, en vroeger nog met eene andere zuster gehuwd geweest is.

De toeha Peuet zijn:

1°. Peutoea Sin Toempōᶜ meuseugit;

2°. Njaᶜ Teungòh van meuasah Rhing;

3°. Panglima Moeda van Poelò Keutapan Tōᶜmat Sari;

4°. Neutjiᶜ Moeda van meunasah Redeueb.

Eerstgenoemde voert het bestuur over 3 meunasahs, de drie anderen ieder over één meunasah.

Onder de in Bloeëᶜ thuis behoorende vijanden dienen genoemd te worden Panglima Prang Tjoet Amat, Panglima Prang Poenteuët en Krani Bajan. Inden regel houden zij zich niet op in Bloeëᶜ, doch bij den vijand in de Boven-Pasèstreek, dan wel verschuilen zij zich, om eenigen tijd rust te genieten, tijdelijk in de Idi'sche pepertuinen.

Koeta Radja, 31 October 1902.

IV. **Peutòë.**

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING.

Het landschap Peutòë ligt geheel geënclaveerd in het landschap Keureutòë, en omvat het stroomgebied van de Kroeëng Peutòë, rechterzijrivier van de Kroeëng Keureutòë en van haar rechter zijtak, de Kroeëng Geudoebang. Alleen de Kroeëng Peutòë is in haar benedenloop voor djaloers bevaarbaar. Beide rivieren bevatten donkerbruin moeraswater en kunnen wegens de vele zich langs de oevers bevindende moerassen, waarvan in den regentijd veel water afgevoerd moet worden, soms zwaar bandjiren.

Daar het bewoonde gedeelte van het landschap geheel vlak is en zich slechts in het Oosten lage heuvels verheffen, bevatten beide rivieren in den drogen tijd stilstaand of slechts langzaam stroomend water. Aan de monding der Peutóërivier doet de invloed van het getij zich nog gevoelen; wel dringt het zeewater niet meer tot hier door, doch bij vloed wordt het rivierwater zóódanig opgestuwd, dat de stroom van de monding af naar boven staat. Belangrijke zijrivieren heeft de Kroeëng Peutòë niet.

In oude stukken wordt als de Noordelijke grens van Peutòë genoemd Leubō Lajang, zijnde thans een kleine keudè, ressorteerende onder het aan Ara Boengkōᶜ onderhoorige Matang Oebi, en gelegen op den rechteroever der Aloeë Tingkeuëm, eene benedenstrooms van de Peutòërivier gelegen rechterzijrivier van de Kroeëng Keureutòë. Thans vormen deze Kroeëng Keureutòë en de Aloeë Tingkeuëm, die Peutòë respectievelijk van Ara Keumoedi en Ara Boengkòᶜ scheiden, de noordgrens, zoodat aan deze zijde het landschap Peutòë in den loop der jaren een weinig grondgebied verloren heeft.

De Westgrens wordt gevormd door de Paja Beurandang, welk moeras de tot Peutòë behoorende gampōng van dien naam van het langs de Kroeëng Krèh gelegen gedeelte van het landschap Matang Koeli scheidt. De Zuidelijke grens is de in het gebergte gelegen met alangalang begroeide vlakte Blang Boelōh Lhang, en de Oostelijke grens strekt zich uit tot de nabij de Kroeëng Djambō Ajé gelegen waterscheiding tusschen deze rivier en de Kroeëng Geudoebang. De op den linkeroever der Djambō Ajé-rivier gelegen gampōngs Langkahan Mantjang en Rampaïh vallen dus buiten Peutòë's territoir.

Vooral het stroomgebied van de Kroeëng Geudoebang is zeer moerassig. In de laatste jaren zijn in die moerassen eenige gampōngs ontstaan, nadat men het terrein, hoewel niet geheel en al drooggelegd, voor den onzindelijken Atjeher bewoonbaar gemaakt heeft door het graven van afwateringsslooten.

Aan den bovenloop der Kroeëng Geudoebang bevinden zich prachtige vindplaatsen van petroleum.

Een groot gedeelte der bevolking is nog voortvluchtig en vindt haar bestaan in verboden ladangbouw.

In het geheel zijn slechts 300 gampōngpassen uitgegeven. De voornaamste middelen van bestaan van de onderworpen bevolking zijn rijstcultuur op moerassawahs en de pinangteelt.

In het Zuiden en het Oosten bestaat het landschap nagenoeg uitsluitend uit zwaar bosch, waarin slechts door het aanleggen van ladangs groote openingen gekapt zijn.

GESCHIEDKUNDIGE EN POLITIEKE BESCHRIJVING

De eerste ontginners van het land waren, evenals in de meeste andere landschappen der Pasèstreek, Pidiereezen, van wie een zekere T. Béntara het hoofd was. Diens zoon ontving uit handen

van den Soeltan van Atjeh een sarakata, waarbij hij tot zelfstandig oelèëbalang over Peutòë werd aangesteld met den titel van T. Hakem Peudjaba. Achtereenvolgens werd deze als zoodanig opgevolgd door zijn zoon T. Hakém Blang Mangat, door diens jongeren broeder T. Tji^c^ Meureubō^c^, door T. Hakém Blang Mangat's zoon T. Hakem Babah Geudoebang, door diens oudsten zoon T. Hakém Diwa, door diens jongeren broeder T. di Pasè, en deze weer door diens oudsten zoon T. Hakém Lotan, den tegenwoordigen functionaris.

Toen T. Hakém Diwa, zonder zoons na te laten, overleed, had niet T. di Pasè, de 3de zoon van T. Hakém Babah Geudoebang, doch diens 2de zoon T. Keudjroeën Moeda den overleden oelèëbalang behooren op te volgen. Deze liet zich echter gemakkelijk door zijn jongeren broeder T. di Pasè verdringen en ook na zijn dood bleven zijne zoons T. Bentara Moeda en T. Moehamat in dien toestand berusten. Toen echter na den dood van T. di Pasè, 10 à 12 jaar geleden, zijn zoon T. Lotan het bestuur in handen nam, werden beide zoons van T. Keudjoereën Moeda door de heerschzuchtige ondergeschikte hoofden T. Dato^c^ Peutoe en Panglima Prang Ali opgestookt om te trachten zich van het oelèëbalangschap meester te maken.

Een weinig bloedige oorlog, die ongeveer een jaar duurde, en met T. Lotan's overwinning eindigde, was hiervan het gevolg Na dien tijd hebben T. Béntara Moeda en T. Moehamat geene pogingen meer aangewend om zich tegen T. Hakém Lotan's gezag te verzetten. Beiden bleven in Peutòë wonen.

T. Hakém is een door en door aan opium verslaafde schuiver, een zwak, wantrouwend en vreesachtig persoon, die zich steeds weinig aan het bestuur over zijn landschap heeft laten gelegen liggen. Op aandrang van zijn energieken toeha peuët T. Bentara Djeubeuët, die zelf in het eind van 18.)9 in onderwerping kwam, kwam T. Hakém, die zich eerst uit vrees voor den te Langkahan Mantjang aan de Kroeëng Djambō Ajé wonenden Nja^c^ Mamat Peureula^c^, alias T. Moehamat Sabi en T. Oesén Oelèë Gadjah ter Oostkust, daarvan had laten weerhouden, zich in het begin van 1900 bij het bestuur melden, doch liep in December 1901 weder weg, nadat hem de verbetering van den door zijn landschap loopenden weg en de inlevering van geweren gelast was Door de bemoeienis van T. Tji^c^ Béntara van Keureutòë kwam hij in Juli jl. opnieuw in onderwerping, waarna hij in het établissement te

Lhō^{c} Seumawè werd aangehouden, totdat hij aan den door het bestuur gestelden eisch, om een bepaald aantal geweren in te leveren en eene waarborgsom te storten, zou hebben voldaan. Vermoedelijk bevreesd gemaakt door T. Bén Gam, peutoewa van Aloee Ijé Mirah (Djambō Ajé), die evenals hij te Lhō^{c} Seumawè was aangehouden, ontvluchtte hij met dezen T. Bén Gam en den eveneens aangehouden T. Bén Tjoet Amat van Matang Ben in den nacht van 7 op 8 Augustus jl, na echter op den 24sten Juli t. v. de korte verklaring in 3 artikelen beëedigd en onderteekend te hebben.

In tegenwoordigheid van de verschillende peutoewa's van het landschap werd den 14^{en} September jl. met de waarneming van het oelèëbalangschap belast T. Béntara Moeda, dezelfde die, ware de opvolging geheel volgens de adat geschied, thans oelèëbalang van Peutoe geweest zoude zijn; doch in den nacht van 18 op 19 d. a. v. werd hij bij eene overvalling door eene rooverbende van de keudè Panté in Matang Oebi, waar hij juist overnachtte, gedood. Zijn jongere broeder, T. Moehamat, werd daarop tijdelijk met het bestuur over Peutòë belast. Of van hem meer kracht zal uitgaan dan van T. Hakém, moet de toekomst leeren.

Onder den oelèëbalang wordt het bestuur over het landschap Peutòë uitgeoefend door een aantal peutoewa's, waaronder de toeha peuët, 2 oelèëbalangs en 1 panglima prang, die zelf weer eenige peutoewa's onder zich hebben; de voornaamsten zijn:

1. T. Béntara Tjoet, de nog jeugdige zoon van den reeds bovengenoemden, onlangs overleden T. Béntara Djeubeuët;

2. T. Moeda Dalam, die voortvluchtig is en nu tijdelijk vervangen wordt door een aan hem ondergeschikten peutoewa, T. Moeda Bramat;

3. T. Nja^{c} Lateh;

4. Peutoewa Nja^{c} Hat;

De beide bovenbedoelde oelèëbalangs zijn:

1. T. Moehamat Napiah, zoon van den reeds bovengenoemden T. Dato Peutòë, en daarom ook zelf wel zoo genoemd. Hij is niet in onderwerping en de onder hem ressorteerende gampōngs in het Zuidwestelijke gedeelte van het landschap zijn geheel door de bevolking verlaten;

2. Peutoewa Amin, een vreemdeling van de Djambō^{c} Ajé, die zijn bovengenoemden zwager Panglima Prang Ali, zonder zoons na te laten overleden, opvolgde.

De panglima prang is Panglima Prang Banta, die door drainage stukken grond in de oostelijk gelegen moerassen bewoonbaar gemaakt heeft en daarop eenige gampōngs heeft doen aanleggen.

Behalve T. Hakém, T. Moeda Dalam en T. Moehamat Napiah verdienen, als in Peutòë thuis behoorende, ons vijandig gezinde personen nog vermeld te worden Peutoewa Sandang van meunasah Dajah, die onzen spion, Aman Mah, deed vermoorden, en T. Moehamat Badeuroen, zoon van den overleden vroeger te meunasah Meutjat gewoond hebbenden oelama T. Hadji Mat Saleh, zelf ook „oereuëng malém „

Koeta-Radja, 31 October 1902.

V. Peureula^c^.

Peureula^c^ behoort tot de oudste staatjes van de Oostkust van Atjeh.

Het landschap wordt begrensd:

ten Noorden: door Peudawa (van Koeala Sembilan over Aloeë Boeë, Aloeë Oedép naar Boekit Panjang, welke grens is vastgesteld bij besluit van den Civielen en Militairen Gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden dd. 27 Juni 1900 N° 118/K);

ten Oosten: door de zee;

ten Zuiden: door de Bajan-rivier en

ten Westen: door de Gajolanden, welke grens nog onbepaald is.

Het landschap Soengoë Raja vormt in het gebied een enclave; vroeger een onderhoorigheid van Peureula^c^, is het sinds 1899 geheel onafhankelijk, alleen wordt op grond van vroegere contracten door den oeleëbalang van Soengoë Raja aan dien van Peureula^c^ een bedrag van 12 dollars per kojang uitgevoerde peper betaald.

De geografische gesteldheid van Peureula's bodem is over het geheel vrij vlak, hier en daar komen heuvels voor Het landschap wordt doorsneden door de Peureularivier, de Djeungki- en de Simpang Anas-rivier. De bevolking van het landschap Peureula^c^ bestaat uit ruim 5200 weerbare mannen, zoodat het zielental zeker meer dan 20.000 bedraagt. De bevolking bestaat echter uit verschillende elementen. Slechts $\frac{1}{5}$ der bevolking is in Peureula^c^ geboren, de overige bewoners komen van elders. Zoo treft men in Simpang Anas veel Geudongers, in Aloeë Niri veel lieden van Samalanga, in Djeungki Groot-Atjehers aan, terwijl de oorspronkelijke bevolking in eigenlijk Peureula^c^, d. w. z. in den omtrek van keudè

Peureula^{c} is blijven wonen en zich vermengd heeft met lieden uit Peusangan en Pidië.

Evenals in de genealogie der Maleische rijken ter Oostkust van Sumatra, wordt ook in Peureula^{c} als stichter van het landschap een Menangkabauer genoemd, Dato Panglima Garang, die eerst naar Serbadjadi verhuisd was en zich later de Peureula-rivier had laten afzakken om zich metterwoon benedenstrooms te vestigen. Als medestichter wordt genoemd Dato Sinta van Pidië, die gehuwd was met een Gajo'sche vrouw, uit welk huwelijk een zoon, Panglima Kaom Kaboe geboren werd, terwijl de Dato Panglima Garang eene vrouw van Djoelo Rajeu^{c} trouwde en daarbij eene dochter kreeg.

Panglima Kaom Kaboe werd geen oelèëbalang. Zijne nakomelingen wonen nog te Kaboe (linkeroever Peureula-rivier). Het hoofd der familie is Panglima Kaom Kaboe, een der peutoeha ampat van Peureula^{c}.

De dochter van Dato Panglima Garang trouwde met Dato Boeloh van Pasè, die het gezag in Peureula^{c} in handen kreeg na den dood van Dato Panglima Garang.

Uit het huwelijk van Dato Boeloh met genoemd meisje werd weder een dochter geboren, die later huwde met een zekeren Dato Po Kalam, volgens overlevering een Groot-Atjeher uit het Indrapoeri'sche; deze Dato Po Kalam wordt genoemd als de eerste feitelijke oelèëbalang van Peureula^{c}. (omstreeks 1775).

De familie woonde eerst te Kaboe, doch onder het bestuur van zijn zoon, T. Moeda Radja, verhuisde zij naar Toealang, het verblijf van de latere Peureula'sche oelèëbalangs.

Het land nam onder het bestuur van den tweeden oelèëbalang in bloei toe; in den omtrek van Toealang verrezen langzamerhand verschillende gampōngs, waarin steeds meer en meer menschen van de Noordkust zich metterwoon kwamen vestigen.

Zijn oudste zoon T. Tji Blang volgde hem op, terwijl zijn tweede zoon Nja Djagong aangesteld werd tot Panglima Prang.

Toen wij in 1873 en 1874 met Peureula^{c} aanraking zochten, had T. Tji Kroeëng Baro, zoon van T. Tji Blang, het gezag in handen.

T. Sajet Djapa van Soengoe Raja bewees bij de onderhandelingen over de aanneming van de Nederlandsche vlag tusschen den oelèëbalang van Peureula^{c} en den stationscommandant ter Oostkust van Atjeh, den Luitenant ter zee 2e klasse Bogaert, goede diensten. De

oelèëbalang van Peureulaʿ legde den 28^{en} Juli 1874 de verklaring van onderwerping aan het Nederlandsch gezag af.

T. Tji Kroeëng Baro was o. m. gehuwd met Tjoet Soerat, eene vrouw uit het oelèëbalangsgeslacht van Peusangan, en uit dit huwelijk zijn twee kinderen geboren: een zoon, T. Moeda Peusangan genoemd en eene dochter.

Na den dood van T. Tji Kroeëng Baro werd diens zoon T. Moeda Peusangan oelèëbalang, deze legde op 19 September 1883 te Koeta Radja den eed van trouw af aan het N. I. Gouvernement, teekende op 28 Juli 1897 eene additioneele verklaring betreffende de toelating van vreemdelingen, den afstand van grond aan en het drijven van mijnbouw door hen, terwijl hij den 18 September 1899 de korte verklaring in 3 artikelen teekende en beeëdigde.

T. Tji heeft 8 kinderen gehad bij zijne vrouw, dochter van T. Asem van Gigiëng (Groot-Atjeh), waarvan er nog 6 in leven zijn, nl. Si Oebat (vr), Moehamat Taib (m.), Asiah (vr.), Moehamat Dawot (m), Sapiah (vr.) en Abdorahman (m.). Moehamat Taib, zijn oudste zoon van ± 12 jaren, is de aangewezen opvolger. Diens oudere zuster Si Oebat is gehuwd met den zoon van Toeankoe Pangeran Oesèn te Koeta-Radja.

Verder heeft T. Tji Moeda Peusangan bij zijne Peudawa'sche vrouw nog een zoontje Si Ali Dansjah en bij zijn overleden vrouw van Birem'sche afkomst eene dochter, Tjoet Intan, gehuwd met den sedert als oelèëbalang ontzetten T. Tji Hasan Ibrahim Idi.

Wat betreft den politieken toestand in het landschap Peureulaʿ valt het volgende te zeggen.

Ter Oostkust van Atjeh was geen landschap, waar de verstandhouding met het Gouvernement vijandiger was dan Peureulaʿ. Bij elke rustverstoring leverde Peureulaʿ het grootste aantal strijders, bijv. in 1889, 1890 en 1889 in het Idische, om niet te spreken van tal van kleine rustverstoringen, zooals tegen Peudawa. Door de veelvuldige aanrakingen met staatjes ter Noordkust, vooral Peusangan, werd Peureulaʿ ook een stapelplaats van oorlogsmateriaal, dat, van Malakka per zeilvaartuig aangebracht, daar werd opgeborgen en van tijd tot tijd door de bovenstreken naar de Noordkust werd vervoerd.

Beruchte zeeroovers vonden steeds een veilige schuilplaats in Djeungki en Simpang Anas, zonder dat T. Tji Moeda Peusangan eenige moeite deed om die streken te zuiveren. T. Tji Moeda Peusangan is lui en gierig, en heeft steeds onder den verkeerden

invloed geleefd van zijn schoonvader Tji Asem, die, hoewel te Toealang wonende, nooit een Europeaan aldaar heeft willen ontmoeten. Slechts eens heeft hij zich ten controleurskantore te Bajan vertoond, nl. in April van dit jaar, om te getuigen in eene oude schuldkwestie.

T. Tji Moeda Peusangan is door zijne gierigheid en hebzucht in zijn eigen land niet geacht. In 1890 brak een opstand uit te Kroeët Lintang (Djeungki) onder T. Tibang, die niet dan met moeite door T. Tji gedempt kon worden, welk gelukkig einde T. Tji benutte om zijn peperhacil te verhoogen. Toch bleef de ontevredenheid groot, totdat het in 1895 aan het bestuur gelukte eene verklaring geteekend te krijgen, waarbij T. Tji aan zijn toeha peuet en aan zijn familieleden eene vaste jaarlijksche toelage voor levensonderhoud toekende. Dit was wel is waar een groote verbetering voor de binnenlandsche rust, doch de verhouding tot het Gouvernement was en bleef slecht.

Voor 't eerst in 1898, na de Teungkoe Tapa-beweging, werd Peureula^c door onze troepen bezocht. Vijandelijkheden hadden toen niet plaats, doch de politiek van krachtig optreden werd ten opzichte van Peureula^c daarmede ingewijd. Die politiek droeg zoowel hier als elders goede vruchten, zoodat na 1898 ook in Peureula^c de toestand geheel is veranderd. Twee omstandigheden droegen daartoe veel bij: onze vestiging te Bajan en de petroleum-industrie te Ranto Panjang. Door de eerste werd Simpang Anas, een broeinest van ongerechtigheden, binnen zeer korten tijd in een rustige streek veranderd, vooral ook omdat, door het contractueel vaststellen van de inkomsten der hoofden, alle reden tot ontevredenheid werd weggenomen en eigen richting onnoodig werd.

De petroleumexploratie had een bijzonder gunstig verloop. Toen de „Koninklijke" in December 1899 hare employés naar Ranto Panjang zond, was die plaats slechts zeer enkele malen door Europeanen en 2 à 3 malen door onze troepen bezocht. De meeste peutoeha's en bewoners daar hadden of nooit of alleen in vijandelijke benden met de Kompeuni kennis gemaakt. Wel is waar werd op ± 4 K.M. afstand van het établissement der „Koninklijke" een bivouak door militairen betrokken, maar tot verbazing van velen werden nooit noemenswaardige vijandelijkheden gepleegd. Zelfs de pijpleiding naar Pangkalan Brandan, loopende door onbewoonde streken, werd nooit beschadigd, hoewel die pijpleiding een buitengewone teleurstelling voor de Hoofden was, die vast gehoopt

hadden op eene raffinaderij in hun gebied met den daaraan verbonden handel en vertier, zooals te Pangkalan Brandan in Langkat.

Aan verschillende op eenig aandeel aanspraak hebbende ondergeschikte hoofden en peutoeha's heeft T. Tji $\frac{1}{3}$ van den oliehasil afgestaan, waardoor aller belangen gebaat worden.

Personen, die zich in de nieuwe toestanden niet konden voegen, weken uit, meestal naar den bovenloop van de Djambo Ajé. Hieronder moeten genoemd worden Nja Mahmat (sedert gesneuveld), Nja Dawot, Moehamat Dija en Nja Mat Oebet. Anderen, die de partij van verzet steunden met geld of munitie, werden gearresteerd. T. Bramzah, een familielid van T. Tji, werd bij zijne arrestatie wegens verzet neergelegd, de sjahbandar Sjeh Moët, T. Moeda Dalam en T. Moeda Lateh werden naar Java verbannen, terwijl ook 2 smokkelaars van oorlogscontrabande, P. Prang Maʿe en T. Andah van Atjeh werden verwijderd.

Al die strenge maatregelen hadden gewenschte resultaten. Hoe veranderd de toestand is, moge uit twee feiten blijken:

1e. dat de registratie der bevolking geen noemenswaardige moeilijkheden heeft opgeleverd;

2e. dat zonder verzet heerendiensten zijn ingevoerd.

Voor de steeds toenemende rust en veiligheid in Peureulaʿ hebben vooral ook bijgedragen de veelvuldige militaire patrouilles uit Bajan, Ranto Panjang en keudè Peureulaʿ. Toch blijft nog voortdurend en streng toezicht noodig op de handelingen der Hoofden, die buitendien er steeds op uit zijn, hunne onderdanen met onwettige heffingen te knevelen.

Het inlandsch bestuur in Peureulaʿ wordt uitgeoefend door den oelèëbalang, vroeger bijgestaan door den Panglima Prang, welke betrekking bij den dood van den titularis in 1895 is komen te vervallen, en door de toeha peuet, die ieder een eigen gebied besturen en alleen bij gewichtige besprekingen door den oelèëbalang moeten gehoord worden. Zij zijn:

1e. Panglima Moeda van Ranto Panjang (linkeroever Peureula-rivier). Gedurende zijne minderjarigheid treedt T. Oesen als waarnemend hoofd en voogd op;

2e. T. Oedjong di Rimba te Tampa:

3e. T. Panglima Kaom te Kaboe, en

4e. Njaʿ Dalam te Lhoʿ Dalam.

Verder staan de verschillende seuneubohoofden den oelèëbalang van Peureulaʿ, ieder wat zijn ressort betreft, in de bestuurszaken bij.

Andere voorname Hoofden zijn:

a. T. Moeda Ali, achterneef van T. Tji. Zijn gebied strekt zich van af Paja Meuligo (rechteroever Peureula-rivier) tot aan de Gajolanden uit. Hij is het eenige Hoofd in de bovenstreken, dat den bivouakcommandant te Ranto Panjang op de hoogte houdt van het verblijf en de gangen van eventueel opdagende rooverbenden. Zijn verhouding met T. Tji en omgekeerd laat veel te wenschen over, niettegenstaande hij gehuwd is met een halfzuster van T. Tji.

b. T. Ali, ook een neef van T. Tji, is in bijna alle zaken zijn raadsman en gemachtigde, en heeft het gebied benedenstrooms keudè Peureula^{c}. Hij is voor den bestuursambtenaar het meest bruikbare en vertrouwbare Hoofd.

Buiten hetgeen hij met eigen handel verdient, ontvangt hij van T. Tji een vast inkomen van 200 doll. per maand.

c. T. Ben Tjoet van Aloeë Niri, tevens waarnemend Hoofd van Aloeë Lho^{c}, een landstreek tusschen Soengoe Raja en Aloeë Niri gelegen. Het vroeger Hoofd van Aloee Lho^{c}, Nja Dawot, is vijandig en houdt gewoonlijk aan den bovenloop der Djambo Ajé verblijf.

De verhouding van T. Ben Tjoet tot den oelèëbalang van Peureula^{c} en zijne inkomsten zijn bij onderhandsch contract met T. Tji geregeld.

T. Ben Tjoet voelt zich eenigszins zelfstandig, tot ergernis van T. Tji. De peper- en rijstcultuur gaan onder het bestuur van T. Ben Tjoet goed vooruit.

d. T. Nja Sjam en T. Ali, de hoofden van het gebied der Simpang Anas Beiden zijn door het Bestuur aangesteld, hunne inkomsten zijn bij besluit van den Civielen en Militairen Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden van 8 Januari 1900 N°. 3/5 geregeld.

e. T. Moeda Ali, oelèëbalang van het gebied der Bajan-rivier. Hij is een onbeduidend persoon; zijn inkomsten, rechtsbevoegdheid en zijn verhouding tot T. Tji^{c} Peureula^{c} zijn bij onderhandsch contract geregeld.

De cultuur, waarmede de bevolking zich hoofdzakelijk bezig houdt, is de pepercultuur. De oogst bedroeg de laatste 3 afgeloopen jaren respectievelijk 1016, 869 en 551 kojang. Het jaar 1902 is voor de peper zeer gunstig, de productie in Peureula^{c} wordt geschat op 800 kojang.

In de tweede plaats noemen wij de rijstcultuur, die meestal op

sawahs geschiedt. De laatste oogst zal ruim voldoende zijn voor de consumptie der bevolking, in tegenstelling met het vorige jaar, toen de rijstoogst hier en daar mislukte en veel buitenlandsche rijst van Penang of Pangkalan Brandan moest worden ingevoerd.

Ook de vischvangst vormt een middel van bestaan voor de benedenstreken; bijna aan elke riviermonding treft men een kleine nederzetting aan, die zich uitsluitend met de vischvangst bezig houdt.

Behalve de peperuitvoer is de uitvoer van pinang van eenig belang. De uitvoer van boschproducten o. a. geutah, rotan, enz. is van zeer weinig beteekenis.

De inheemsche industrie bepaalt zich tot vervaardigen van atap, sampans en vischnetten. Daarentegen is de Europeesche industrie sedert een paar jaren in Peureulaʿ van zeer groote beteekenis.

De concessie Peureula-linkeroever, oorspronkelijk afgestaan aan den Heer H. Persyn, doch onder beheer der Maatschappij „Holland", wordt door de „Koninklijke" geexploiteerd, waartoe zij een groot emplacement dicht bij Ranto Panjang heeft opgericht. Tal van koelies onder Europeesche employés zijn daar werkzaam bij het pompstation en de boringen op het concessieterrein, dat zeer rijk is aan olie en waarin reeds een tiental spuitende bronnen zijn aangeboord. Evenzoo wordt het concessieterrein rechteroever-Peureulaʿ-rivier, toebehoorende aan den heer J. Deen en onder beheer der Maatschappij „Holland", door de „Koninklijke" geexploiteerd. Tot heden werd er echter geen spuitende bron aangeboord.

Verder heeft de firma Nolte & Haas te Medan een concessie tot houtaankap in Simpang Anas.

De inkomsten van T. Tji bestaan uit:

1e zijn aandeel in de tolrechten;

2e oliehacil;

3e peperhacil;

4e houthacil;

5e schadeloosstelling voor het aan het Gouvernement afgestaan recht van opiumpacht. Voegen wij hierbij zijn handel in peper, petroleum en andere keudé-artikelen, dan kunnen de inkomsten van T. Tji op ruim f 5000 's maands geschat worden.

Koeta-Radja, 24 October 1902.

VI. Lho^c Kroeët en Babah Nipah.

GRENZEN.

Het landschap Lho^c Kroeët wordt begrensd door de landschappen Tjara^c Mong in het Noorden, Langeuën—Lho^c Gloempang in het Zuid-Oosten en Paté^c in het Zuiden, terwijl het hooggebergte, — de waterscheiding met de Atjehrivier — in het Noord-Oosten en de Indische Oceaan in het Westen de grens vormen.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING VAN HET LAND.

Het landschap Lho^c Kroeët bevat de stroomgebieden van de Ligan- en, met uitzondering van een klein gedeelte van de monding, van de Tjara^c Mong-rivier.

Heeft de Ligan-rivier een vrij lang verloop, de Tjara^c Mong-rivier daarentegen is vrij onbeteekenend. Het dal der Ligan-rivier omgeeft in een grooten boog dat der Tjara^c Mong en strekt zich ver in Noordelijke richting uit.

De bevolking woont voornamelijk in de dalen der beide genoemde rivieren, die dan ook de hoofdverkeerswegen vormen.

Behalve de door het Gouvernement aangelegde karrewegen, zijn de bestaande wegen niet meer dan voetpaden.

Sawahs komen weinig voor, van kunstmatige besproeing is slechts op enkele plaatsen sprake.

De kustlijn is nog geen drie uur gaans lang en heeft twee inhammen, namelijk de baai van Lho^c Kroeët en die van Nabah Nipah.

De eerste ligt voor Noord-Westelijke deining geheel open, waardoor de communicatie tusschen Poelo Raja, waarachter de schepen overigens een veilige ankerplaats hebben, met Lho^c Kroeët in den Westmoesson soms eenige dagen verbroken is.

De baai van Babah Nipah is door Poelo Raja eenigszins beschut voor Noord-Westelijke, en door den uitstekenden hoek voor Zuid- en Zuidwestelijke deining, maar ligt geheel open voor vlak Westelijke deining.

In deze baai mondt een der armen van de Ligan-rivier uit, welke riviermond in den Oostmoesson gemakkelijk met groote visscherprauwen is in- en uit te varen.

De eenigste kapen zijn Oedjong Lho^c Kroeët, Oedjong Babah Nipah en Oedjong Meura.

Het eiland Raja, dat geografisch tot Lho^c Kroeët behoort,

heeft daarvan staatkundig nimmer een deel uitgemaakt en werd door den rechthebbenden T. Ali Nò, Keudjroeën Poetéh en T. Moeda Koeala van Lambeusòë in 1892 aan het Gouvernement afgestaan.

Het bergstelsel in Lho^{c} Kroeët bestaat uit twee loodrecht op de kust staande, veel vertakte ketens, waartusschen de Tjara^{c} Mòng stroomt; de Zuidelijkste keten vormt de waterscheiding tusschen die rivier en de Ligan.

De monding van de Tjara^{c} Mong is ondiep en bij de bank, die er vóór ligt, gewoonlijk doorwaadbaar.

Voor niet diepgaande vaartuigen is deze rivier tot bij Batoë Nangan bevaarbaar.

De Ligan-rivier outspringt op den Goenong Reukiëh en stroomt door eene vruchtbare streek.

Aan of in de nabijheid van hare oevers liggen de gampongs Aloeë To^{c} Meurah, Drieën Kadjoe, Tampa, Teupin Seuba^{c}, Seuba^{c} Dalam, Ladang Baro, Panté Manjang en Babah Tjaléh. Bij laatstgenoemde kampong neemt zij haar voornaamste zijrivier op, namelijk de Kroeëng Ajon, en stroomt nu in Westelijke richting langs Poenti, Djeumoean Drieën naar Keunaleuëng. Beneden deze plaats splitst zij zich in twee armen. De rechterarm mondt als Koeala Ligan in zee uit; de linkerarm gaat eerst in Zuidelijke richting, totdat ze de Kroeëng Mata Ië heeft opgenomen en dan als Kroeëng Babah Nipah in zee uitmondt.

De door ons aangelegde, vijf meter breede karreweg loopt van de Keudé Lho^{c} Kroeët eerst in Noordelijke, dan in Oostelijke richting, en passeert de Kroeëng Tjara^{c} Mòng tweemalen, het laatst bij Aloeë Oe.

Voorbij het punt, waar de weg de eerste maal over de Tjara^{c} Mong is gegaan, gaat de andere vijf meter breede weg in Noordelijke richting naar Nò en Babah Awé.

Na bij Aloeë Oe de Tjara^{c} Mòng gepasseerd te zijn, gaat de hoofdweg Oostwaarts langs Batèë Nangan tot aan den voet van de Goenong Panteuë, waarover een bergpad voert. Bij de meunasah Panteuë begint de karreweg weer, en loopt hij langs Poekoeë tot dicht bij Babah Tjaléh.

Op den linkeroever der Ligan-rivier voert een pad naar Poenti en Djeumoean Chatib van hier over Teupin Ajon Ajon naar Babah Leumòh.

Van de Keudé Lho Kroeët voert verder een voetpad eerst over een heuvelrug en vervolgens langs het strand naar de Keudé Babah Nipah.

Na de Koeala Babah Nipah te zijn overgestoken, voert een pad naar Keudé Pate^c en een ander over Panton Rimé en Panton Rambot naar Masén.

Van Panton Rambot gaat een moeilijk begaanbaar pad naar Sajeueng en verder naar Gadéng.

Van Masén gaat eveneens een pad over Sajeueng naar Gadéng en verder naar Tjahob, welke plaats weer door paden verbonden is met Babah Tjaléh en Djeumoean Chatib.

Een ander pad voert van Poekoeë over Kabong door de Liganrivier naar Poenti en sluit daar aan bij andere, in Noordelijke en Zuidelijke richting voerende paden.

GESCHIEDENIS.

Het ontstaan van dit landschap dagteekent eerst van het midden der vorige eeuw, toen zekere To^c Keutji Pò Itam, iemand afkomstig van de XXII Moekims, zich naar Lho^c Kroeët begaf en door het aanleggen van pepertuinen het land begon te ontginnen. Bij zijn dood liet hij twee zonen na; de oudste T. Nja^c Géh [1], de jongste Keutje Ma^c Ali geheeten.

Eerstgenoemde deed veel om het land vooruit te brengen; laatstgenoemde vestigde zich aan de Koeala Ligan, doch begaf zich later naar Daja, waar hij huwde en sedert verbleef.

Toen door T. Nja^c Géh's bestuur het land begon op te komen, en zich te Babah Nipah ook lieden gevestigd hadden onder Teukoe Lòn Kaja en Teukoe Oetoih Peudjeumpa, trachtte Teukoe Keutji^c Lam Boengko^c uit de V Moekims zich middels wapengeweld van het landschap meester te maken.

Teukoe Nja^c Géh was verplicht uit te wijken en begaf zich naar Daja, vanwaar hij met behulp van zijne kawongenooten er in slaagde T. Lam Boengko^c te verdrijven.

Alsnu weder in het ongestoord bezit van zijn land, geraakte hij spoedig in oorlog met T. Lam Pasé van Paté^c. Op de keudé aldaar toch was Teukoe Oetoih Peudjeumpa vermoord en Teukoe Lòn Kaja riep T. Nja^c Géh's hulp in om T. Lam Pasé te dwingen de „diët" te voldoen, of anders den dader uit te leveren.

Na een kortstondig gevecht werd echter vrede gesloten, de diët voldaan, en gaf Teukoe Lòn Kaja het landschap Babah Nipah aan Teukoe Nja^c Géh voor diens hulp.

---

[1] Volgens de vorige nota was T. Nja^c Geh een schuldeischer van To^c Keutji Pò Itam, en kreeg hij het landschap tot afbetaling van de schuld.

Aldus heer geworden van de landschappen Lho^c Kroeët en Babah Nipah wendde T. Nja^c Géh zich tot den Soeltan en verkreeg een soerat sarakata. Nog vóór het uitbreken van den Atjehoorlog overleed Teukoe Nja^c Géh en werd hij opgevolgd door Teukoe Abdo Asjib, alias Teukoe Moeda Ba^{c}ét.

Door het vertrek van vele peperplanters naar Atjeh om aan den oorlog deel te nemen, ging het land achteruit; en T. Moeda Ba^{c}et, ziekelijk zijnde, was er de man niet naar om de streek weder te doen opleven.

In het begin van 1877 kwam Teukoe Moeda Ba^{c}ét tegelijk met de hoofden van Rigaih, Teunom en Kroeeng Sabé in onderwerping; den 18^{den} Maart 1877 teekende hij de akte van verband en den 25sten d. a. v. werd hij te Koeta-Radja, waar hij verschenen was om zijne opwachting te maken bij den Gouverneur-Generaal van Lansberge, in zijne waardigheid erkend en bevestigd. Hij was onze troepen zeer behulpzaam en deed zijn eed van trouw gestand. [1]

In 1881 overleed hij en werd hij opgevolgd door zijn jongsten broeder Toekoe Moeda Abdomadjét Lamkoeta, die in begin 1882 in zijne waardigheid werd erkend en bevestigd.

Van de naar aanleiding van het afloopen der „Hok Canton” in 1886 aan eenige staatjes ter Westkust opgelegde boete werd een bedrag van f 5000 ten laste van Lho^c Kroeët gebracht.

Tijdens T. Lamkoeta's bestuur ontstond een oorlog met T. Oema^c, die van 1888 tot 1894 duurde, doch geen der beide partijen vele offers aan menschenlevens gekost heeft. Wèl kostte hij het hoofd van Lho^c Kroeët veel geld en het was daarom, dat hij eenigszins werd schadeloos gesteld door de toekenning van eene gratificatie ad f 5000.

In 1894 verzoende hij zich op onzen last met Teukoe Oema^c, maar na diens afval stond hij onmiddellijk weder aan onze zijde en was hij stellig een der meest bruikbare hoofden der onderafdeeling Poeloe Raja.

Bij Gouvernements besluit van 16 Juli 1897 N° 30 werd hem voor zijne diensten andermaal eene gratificatie van f 5000 toegekend.

Later moest dit hoofd enkele malen beboet worden wegens het in zijn landschap zonder kennisgeving aan het bestuur doen verwijlen van vijandelijke benden.

In den loop van den morgen van den 15^{den} Juli 1901 verdronk

[1] Vergelijk Kielstra „de Atjeh-Oorlog”, deel III pag. 7 en volg., en pag. 160

T. Abdomadjét met nog twee opvarenden in straat Raja door het omslaan van het vaartuig, waarin hij zich bevond.

Even te voren was hem ten kantore door den Controleur eene nieuwe akte van bevestiging uitgereikt naar aanleiding van de door hem op 30 September 1899 afgelegde verklaring in drie artikelen.

Als waarnemende oeloeëbalang werd aangewezen Teukoe Ibrahim, gewoonlijk genoemd T. Manja^c, de zoon van T. Moeda Ba^{c}ét, die, zooals hiervoren reeds gezegd is, vóór T. Abdomadjét het bestuur over het landschap Lho^c Kroeët gevoerd heeft.

Als waarnemende oeleëbalang voldoet T. Manja^c Banta Ibrahim steeds met de meeste bereidwilligheid aan de hèm gegeven bevelen; hij verstrekt dikwijls inlichtingen omtrent de verblijfplaatsen van vijandelijke benden of bendehoofden.

Het landschap Lho^c Kroeët en Babah Nipah telt een 850 weerbare mannen en bezit één meuseugit.

PEPERTEELT EN ANDERE MIDDELEN VAN BESTAAN.

De voordeelen, door den oelèëbalang uit de pepercultuur getrokken, bepalen zich tot het ontvangen van zijn aandeel uit handen van den bestuursambtenaar, die voor hem per uitgevoerde pikol peper 2 dollars int.

Vroeger werd door den oelèëbalang geheven een wasé van 3 doll. per pikol zwarte en 5 doll. per pikol witte peper.

Daar er jaren geweest zijn, dat de productie 4000 pikols bedroeg, zou hij dus van de peper een aanzienlijk inkomen kunnen hebben, indien niet de Atjeh-oorlog een groot aantal peperplanters naar Groot-Atjeh had doen terugkeeren en dientengevolge de pepercultuur had doen achteruitgaan.

Op het oogenblik beteekent de peperproductie al zeer weinig en is de belangrijkste bate voor den oelèëbalang de schadeloosstelling voor het verlies van het recht tot vrijen invoer van opium, welke maandelijks f 225 bedraagt.

De verdeeling van peperwasé is thans:

Gouvernement f 0.58 per 100 KG.

Wegenfonds 0.15 doll. per pikol.

wasé oelèëbalang 1.25 doll. of 1.75 doll. per pikol.

wasé pangkej dan peutoebah 0.75 doll. of 0.25 doll. per pikol.

Naargelang de peutoeha seuneubo met eigen dan wel met geld van den oelèëbalang werkt, betaalt laatstgenoemde den peutoeha 0.75 of 0.25 doll. van de 2 doll. wasé.

Verdere inkomsten zijn het aandeel in de in- en uitvoerrechten, van andere goederen geheven, en de gewone adatheffingen.

Sinds de pepercultuur achteruitging, is men zich meer op rijstbouw gaan toeleggen, doch invoer van dat artikel moet nog steeds plaats hebben, daar niet voldoende voor de behoefte wordt verbouwd.

De bodem is op vele plaatsen geschikt voor de teelt van cultuurgewassen, zooals koffie en suikerriet.

Klappers komen veel voor, invoer van dit artikel heeft niet plaats.

BOSCHPRODUCTEN.

Geutah, rotan en damar worden in de bovenstreken veel aangetroffen, maar wegens de nog heerschende onveiligheid heeft inzameling weinig plaats.

In den laatsten tijd is men weer met het geutahzoeken op eenigszins groote schaal begonnen.

VEETEELT.

Deze is van geen beteekenis.

JACHT EN VISSCHERIJ.

Jacht op wilde dieren heeft nagenoeg niet plaats.

De visscherij, vooral zeevisscherij, heeft in den Oostmoesson veel plaats en is nog al van beteekenis.

NIJVERHEID.

Evenals bijna overal elders ter Westkust, is de nijverheid weinig ontwikkeld.

Op de Keudé Lho^c Kroeët en in de gampong Padang wonen enkele goudsmeden,

HANDEL.

Deze is evenzoo van weinig beteekenis.

MINERALEN.

Exploitatie van mineralen komt niet voor, aangezien de aanwezigheid van mineralen niet bekend is.

Vindplaatsen van petroleum en andere minerale oliën zijn bij de bevolking niet bekend.

BEVOLKING.

De bevolking bewoont, behalve de Keudé en de daaromheen liggende gampongs, verschillende nederzettingen langs of in de nabijheid van de oevers der rivieren.

De bevolking bestaat hoofdzakelijk uit Atjehers uit de XXII en XXV Moekims en enkele Pediëreezen.

In de registers zijn thans ruim 850 weerbare mannen ingeschreven.

Bleef in 1901 de bevolking van enkele hoog in het binnenland gelegen gampongs nog weigerachtig om passen te halen, thans is iedereen van een gampongpas voorzien.

Koeta-Radja, 28 November 1902.

VII. Lho^c Rigaïh.

GRENZEN.

Rigaïh wordt begrensd door de landschappen Raneuë en Lageuën in het Noorden, door de landschappen Kroeëng Sabé en Tjalang in het Oosten en Zuidoosten, door de Rigaïh-baai in het Zuiden en door den Indischen Oceaan in het Westen.

De grenslijn, die het van Raneuë scheidt, moet getrokken worden van de monding der Aloeë Bata, die Aloeë volgend naar den top van den Goenoeng Koeali. Deze top is tevens een punt van de grens tusschen Lageuën en Raneuë.

De Goenōng Koeali heeft drie uitloopers; de kam van een der drie, met name Tjot Moerong, vormt de grens tusschen Rigaïh en Lageuen, die verder van daar wordt gevormd door de Paja Peumgapèt, zoodat Roeneng in Rigaïh komt te liggen. Verder is het waterscheidingsgebergte tusschen de Aloeë Ngom en de Kroeëng Sabé de grens.

Van Tjalang wordt het gescheiden door eene lijn over de Batèë Sireu recht door naar het zuiden, door het daar in de nabijheid liggend moeras, tot waar zij de Aloeë Tjoeng snijdt.

Deze Aloeë vormt de grens tusschen Tjalang en Kroeëng Sabé. Van Kroeëng Sabé wordt Rigaïh gescheiden door eene lijn, loopende langs de Aloeë Tjoeng en de kam van het waterscheidingsgebergte tusschen de Kroeëng Rigaïh en de Kroeëng Sabé.

GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING VAN HET LAND.

Rigaïh bevat het stroomgebied der Kroeëng Rigaih, een rivier met een vrij kort verloop.

Het dal, waardoor deze rivier stroomt, is vrij smal en loopt van het Noorden naar het Zuiden.

Aan den Westelijken oever nadert het gebergte tot vlak bij de rivier, aan den Oostelijken oever strekt zich een heuvelterrein uit met moerassige dalen.

De rivier is de hoofdverkeersweg.

De kustlijn is ± 2 uur gaans lang en wordt gevormd door de Rigaïhbaai, een diepe inham, die echter weinig ligplaats voor schepen aanbiedt door de in die baai liggende eilandjes en riffen.

De baai wordt in tweeën gescheiden door de eilandjes Reusam en Peugaséh.

Tusschen de beide eilandjes loopt een diepe geul, die bij het eiland Poelo Ngom sterk ombuigt, waardoor de vaart voor schepen tusschen die eilandjes gevaarlijk is.

De Noord-Rigaïhbaai biedt ligplaats voor twee, de Zuid-Rigaïhbaai voor 3 à 4 schepen.

Het inloopen in de Noordelijke baai levert in den Westmoesson door de steenen in het vaarwater groote bezwaren op; het binnenvallen in de zuidelijke baai is gemakkelijker.

De grootste helft van deze baai ligt echter in den Westmoesson open voor de Westelijke deining, zoodat ze dan slechts een veilige ligplaats kan aanbieden voor twee schepen.

De eenige kaap in Rigaïh heet Oedjōng Rambōng.

Tot Rigaïh behooren de eilanden Rangaih, Reusam, Eunggang, Peugaséh, Seumōh en Batèë Toetong.

Slechts Reusam is bewoond.

De eenige rivier is de Kroeëng Rigaïh, die uit verschillende kleine aloeë's ontstaat, welke in de buurt van Keumarenti ontspringen. Van eenig belang wordt de rivier eerst op 1½ uur gaans van hare monding, na te hebben opgenomen rechts de Aloeë Lhö Bot en links de Aloeë Pineung, die uit het moeras van dien naam komt.

Meer stroomafwaarts neemt zij nog de Aloeë Lhö Seukeh op.

De Rigaïhrivier is tot bij de Aloeë Lhö Bot bevaarbaar voor prahoe's poekat; stoombarkassen kunnen tot iets beneden de Aloeë Lhö Seukeh komen.

Aan hare oevers liggen op den rechteroever de gampongs: Broei, Teupin Mè, Rambōng, Montjang en Lhö Bot; op den linkeroever Tanōh Thō.

Behalve de hellingen der Goenōng Koeali komen lange bergketens niet voor.

Verschillende heuvels, die te beschouwen zijn als uitloopers van

de Goenōng Koeali, naderen dicht tot aan de Kroeëng Rigaïh, zoo o. a. de Goenōng Boelot, de Goenōng Djamò en de Goenōng Mantjang.

Aan de oostzijde der baai naderen eenige heuvels tot aan de zee, namelijk de Goenōng Pòda en de Goenōng Tjeumpeuda.

De wegen zijn niet meer dan voetpaden.

De voornaamste zijn:

De weg van de Keudé Lho Tinom over Peungapet naar Pauté Koenjoeën.

De weg van Tjalang langs de Rigaïhbaai naar Raneuë en Lho' Gloempang.

De weg van Tjalang naar Keutapang Pasi (5 meter breed) en Kroeëng Sabé, en verder in de richting van Panga.

GESCHIEDENIS.

Oorspronkelijk is ook Rigaïh volgens het volksverhaal door „Manteuë" bevolkt geweest.

In het begin der XIXe eeuw kwam eene Atjehsche familie uit de XXII Moekims onder aanvoering van Teukoe Moeda Li-ila zich te Rigaïh vestigen en begon zij door het aanleggen van pepertuinen het land te ontginnen.

Een nakomeling van T. Moeda Li-ila, de sedert overleden Keudjoeroeën Lampoë, deed omtrent de eerste vestiging van Atjehers in Rigaïh en de bevolking, die zij daar vonden, het volgend verhaal:

„Zeer lang geleden was mijn familie gevestigd in de XXII Moekims, doch daar zij te laat voldeed aan eene oproeping van den Soeltan, werd zij uit Atjeh verbannen en toog naar de Westkust, waar zij zich aan den mond van de Rigaïhrivier vestigde. Zij trof daar Manteuë aan. De menschen hadden rood haar (als djagoeng), liepen bijna geheel naakt, daar zij alleen een schaamgordel van boomschors aanhadden. Zij leefden van slangen en allerlei ongedierten en waren gewapend met blaasroeren en een wapen in den vorm van een arit.

Hunne woningen maakten zij liefst in grotten, die zij met bladeren afsloten.

Hunne dooden lieten zij onbegraven in het bosch liggen.

Van hun godsdienst is niets anders te vertellen, dan dat zij een godheid aanbaden.

Mijne voorvaderen ontgonnen het land, dat zij Rigaïh [1] noemden naar den aanzetsteen (batèë rigaïh), die daar veel voorkomt."

Tot zoover het verhaal van den Keudjroeën Lampòë.

Later ontving T. Moeda Li-ila bij giftbrief van Soeltan Mançoer Sjah het land tusschen de Koeala Ligan en de Koeala Lho^c Goeja (Batèe Toetong).

Toen de streek tot welvaart kwam, zond de Soeltan er een gemachtigde heen, met name Teukoe Dalam, alias Po^c Tjoet Abdorahim, om de peperwasé te innen.

Tijdens zijn verblijf te Rigaïh huwde Po^c Tjoet Abdorahim met Nja^c Paneu^c, een zuster van T. Moeda Li-ila, en kreeg hij het gebied tusschen de Koe-ala Lho^c Peuët en de Aloeë Bata als huwelijksgeschenk.

Toen later Po^c Tjoet Abdorahim naar Atjeh terugkeerde, werd zekere Po^c Tjoet Koeala in zijne plaats aangesteld. Intusschen was T. Moeda Li-ila overleden en opgevolgd door Keudjreën Tjoet Tèh.

Deze nu, in geldnood verkeerende, nam geld op bij Po^c Tjoet Koeala, doch spoedig kregen zij verschil van gevoelen over de afbetaling en ontstond een oorlog, die met afwisselend geluk gevoerd werd.

De oorlog werd beeindigd doordat een gezant van den Soeltan, T. Lam Poelo, beiden wist te verzoenen.

Voor zijne bemoeiingen kreeg deze een deel in de peperwasé.

Po^c Tjoet Koeala behield de kuststreken en had zijn zetel te Rigaïh, de Keudjroeën Tjoet Tèh had het overwicht in de bovenstreken en vestigde zich te Gampōng Rambot.

Po^c Tjoet Koeala liet bij zijn dood twee minderjarige zonen na, Po^c Tjoet Toenong en Po^c Tjoet Moehamat, weshalve het bestuur gevoerd werd door hunnen voogd Po^c Tjoet Teungōh, een zoon van Po^c Tjoet Abdorahim.

Toen zij volwassen waren, betwistten zij elkaar en Po^c Tjoet Teungōh het bestuur, waarvan de laatste geen afstand wilde doen.

Er brak hierdoor een oorlog uit.

Soeltan Ibrahim kwam bemiddelend tusschenbeide en, de aanspraken der anderen door een aandeel in de wasé afkoopende, gelukte het hem Po^c Tjoet Toenōng als radja te doen erkennen. Tevens kwam eene nieuwe verdeeling der peperwasé tot stand.

---

1 Volgens anderen houdt de benaming „Rigaïh" verband met het feit, dat door de eerste bewoners het land van alles ontbloot (Atjehsch: regèh) werd bevonden.

Poᶜ Tjoet Toenong, een eerste schuiver en dobbelaar, deed later van zijne rechten afstand ten behoeve van zijnen broeder Poᶜ Tjoet Moehamat, die hem met een som geld schadeloos stelde, en sedert als radja van Rigaïh optrad.

Gedurende de 2de Atjeh-expeditie verleende hij zijn leenheer, den Soeltan, den verplichten bijstand en rukte met vele gewapende volgelingen naar Atjeh op, doch werd door onze troepen op de vlucht gedreven.

Na de vermeestering van den kraton werden de zelfbesturende hoofden der onderhoorigheden uitgenoodigd zich aan het Nederlandsch Gouvernement te onderwerpen.

De Waki en de bloedverwanten van Poᶜ Tjoet Moehamat, die zelf nog te Groot-Atjeh was, beantwoordden deze uitnoodiging zoo ongepast, dat men eene bestraffing noodig achtte en door de Marine de gampōng liet bombardeeren.

Eerst den 18den Maart 1877, onder het bestuur van Generaal van der Heijden, onderwiep zich Poᶜ Tjoet Moehamat aan ons gezag.

In 1882 ontving hij een renteloos voorschot van f 5000 voor de uitbreiding der pepercultuur in Rigaïh, dat thans langzamerhand weer wordt aangezuiverd.

Voor zijne bewezen diensten tot verkrijging der uitlevering van de schipbreukelingen van de "Nisero" werd hij beloond met een gouden horloge met inscriptie en ketting. Deze voorwerpen werden echter eerst na zijn dood, aan zijn zoon uitgereikt.

Poᶜ Tjoet Moehamat overleed op 13 April 1885 en werd opgevolgd door zijnen jongsten zoon Poᶜ Tjoet Maᶜè Ismail, die gehuwd is met eene dochter van Poᶜ Tjoet Toenong.

Lhoᶜ Rigaïh, het gebied van Poᶜ Tjoet Maᶜè, heeft thans vier Keutji's:

1. Keutjiᶜ Gadéng, hoofd van Aloeë Bata,
2. Keutjiᶜ Njaᶜ Him van Padang Djabi,
3. Keutjiᶜ Maᶜ Oesén van Goenong Koeali en
4. Keutjiᶜ Amat van Lhoᶜ Timon.

Poᶜ Tjoet Maᶜè was niet in staat zich tegen den destijds zeer grooten invloed van Teukoe Oemaᶜ staande te houden en te verhinderen, dat deze de "Hok Canton" in de Rigaïhbaai afliep (1886).

Om zijne houding in die zaak verdacht van medeplichtigheid aan den zeeroof, werd hij geschorst en naar Batavia opgezonden, doch kort daarna weder in het bestuur van Rigaïh hersteld.

De Keudjroeën Tjoet Tèh in de bovenstreken was intusschen

ook gestorven en opgevolgd door den Keudjroeën Lampòë, die het bestuur voerde onder toezicht van Poʿ Tjoet Maʿè.

De Keudjroeën Lampòë is ongeveer 1½ jaar geleden te Teunom overleden. Hij liet twee zonen en eene dochter na.

De oudste zoon, Teukoe Pioh, die niets met het Gouvernement te maken wil hebben, woont te Teunom bij zijne moeder en is gehuwd met eene gescheiden vrouw van wijlen T. Imeum Teunom. Hij heeft geen kinderen.

De tweede zoon, Teukoe Tjeʿ, is eene weinig beteekenende persoonlijkheid en heeft het bestuur over de Teunong Rigaïh overgelaten aan Poʿ Tjoet Maʿè. Hij is tweemaal getrouwd. Zijne eerste vrouw is eene dochter van Panglima Saman van de XXV Moekims; zijne tweede vrouw is een dochter van Panglima Aboe en woont te Aloeë Pineung.

De dochter van T. Lampòë is de moeder van T. Meukiëh.

Het gebied van wijlen Keudjroeën Lampòë strekte zich uit langs de Rigaïhrivier en was verdeeld onder vier Keutjhi's (vier sagòë's):

1. De sagòë Ploetoeit met de gampongs Broei, Teupin Mè en Paugarajé;

2. De sagòë Aloeë Trieëng met de gampongs Kroeëng Teunggòh en Kroeëng Sampan;

3. De sagòë Aloeë Pineung met de gampongs Lhoʿ Bot, Mantjang en Tanòh Teuë, en

4. De sagòë Mantjang.

Dit gebied is geheel remboe geworden, maar vroeger lagen er meer gampongs in.

DE INKOMSTEN DER HOOFDEN.

Van alle ingevoerde goederen werd vroeger 5 pCt. geheven.

Ten tijde van den voorganger van Poʿ Tjoet Maʿè, Poʿ Tjoet Moehamat, kreeg Poʿ Tjoet Teungòh hiervan 2½ pCt, terwijl Poʿ Tjoet Moehamat de helft van zijn aandeel moest afstaan aan Po Tjoet Toenòng Laatstgenoemde verkocht echter later zijne rechten aan Poʿ Tjoet Moehamat.

Van planken werd 1 op elke 10, van elk paar olifantstanden één aan den oelèëbalang afgestaan.

Op de geutah werd van elk picol 5 doll. geheven, terwijl van elke 100 bossen rotan, de oeleëbalang er 5 kreeg.

Sedert 1 Januari 1899 nu krijgen de hoofden 40 pCt. van de door het Gouvernement van alle in- en uitgevoerde goederen ge-

heven rechten, met uitzondering van een bijzonder uitvoerrecht op de peper.

Behalve deze in- en uitvoerrechten geniet Poᶜ Tjoet Maᶜè voor het afdoen van civiele zaken de adat bali, bedragende 10 pCt. Een gedeelte daarvan wordt naar willekeur door hem verdeeld onder de personen, die de zitting hebben bijgewoond; dit heeft ook plaats met de boeten, die als straf worden opgelegd.

De adat peukan werd van de marktbezoekers geind.

Bij overtredingen van de bepalingen van den in- en uitvoer werden de goederen in haar geheel verbeurd verklaard en verkocht. Van de opbrengst kreeg de panglima Laōt de eene en behield de oeleëbalang de andere helft.

In de bovenlanden moest aan T. Lampòëᶜ de „adat keubeuë" betaald worden. Deze bedroeg 2 doll. per karbouw.

Eveneens hief genoemd hoofd 1 pèng van een ieder, die de kali overstak.

Evenals op Groot-Atjeh houdt de oelèëbalang van boedels 10 pCt. voor zich als haᶜ praᶜé.

Van elk sawahvak werd aan de oelèëbalang 1 malé geoogste padi afgestaan, terwijl hij van de sawah's op Goenōng Boelōh de geheele opbrengst krijgt.

PEPERCULTUUR EN ANDERE MIDDELEN VAN BESTAAN.

Zooals bekend is, had in het midden der vorige eeuw eene groote emigratie van Atjehers naar de Westkust plaats, die aldaar nederzettingen stichtten om de nog woeste streken in cultuur te brengen.

Men begon daartoe met den aanleg van ladangs en wierp zich later op de pepercultuur.

Het hoofd van iedere nederzetting voorzag daarbij in alle opzichten in de behoefte zijner volgelingen.

Was nu de tijd van oogsten gekomen, dan mochten in den beginne zijne onderhoorigen de geoogste peper alleen aan hem leveren, doch kregen daarvoor betaling De peper werd daarna door hem aan een handelaar verkocht.

Aangezien dit bedrijf verbazend winstgevend bleek te zijn, nam het aantal volkplanters, dat zich ter Westkust vestigde en zich met de cultuur bezig hield, belangrijk toe: doch de eerstgekomen haastten zich dan groote stukken grond voor zich te reserveeren. Middels een geschenk aan den Soeltan, kregen zij dan bij een soerat

sarakata die stukken grond, wordende zij daarbij tevens als oelèëbalang aangesteld.

De later gekomen peperplanters moesten nu bij den door den Soeltan aangestelden oelèëbalang om grond vragen; deze eischte daarvoor dat voor elke pikoel peper, die geoogst werd, een bepaald bedrag aan hem moest worden voldaan.

Een andere toestand trad daarop in. Iedere pepertuin (seuneuboʿ) had nu een hoofd (peutoeha), die tevens geldschieter van de planters was.

De geoogste peper werd tegen een nader te bepalen prijs aan de peutoeha's geleverd.

Was er veel peper, dan zond de oelèëbalang iemand uit om over den verkoop te onderhandelen, de oelèëbalang trad dus als makelaar op en genoot voor zijne tusschenkomst de kausèu, groot 0.12^5 doll. per picol zwarte peper, die door den kooper betaald werd.

De koopsom voldaan zijnde, werd na aftrek van de oelèëbalang-wasé aan de peutoeha's hun aandeel uitgekeerd en door dezen dit aandeel, na aftrek van de wasé peutoeha en pangkaj, onder hunne menschen verdeeld.

De oelèëbalang, op die wijze afhankelijk van de komst van geldschieters, begon zelf geld op te nemen en daarvan seuneuboʿ's aan te leggen, waarover door hem peutoeha's werden aangesteld.

Deze peutoeha's kregen de wasé peutoeha, terwijl de wasé pangkaj in den zak van den oelèëbalang vloeide. Deze was weer verplicht tegen een vooraf overeengekomen prijs de geoogste peper aan zijn geldschieter te leveren.

De Soeltan, ook willende profiteeren van de ter Westkust met de pepercultuur gemaakte winsten, bedong voor zich eveneens een zeker bedrag, (0.25 doll.) per picol en zond een vertegenwoordiger om die schatting te innen, of begiftigde een zijner grooten daarmede.

De oelèëbalang stond weder van de hem toekomende wasé gedeelten aan zijne dienaren af. Doch de aandeelhebbers in de wasé lada bleven niet tot het oelèëbalangschap beperkt.

Atjeh'sche hoofden wisten middels kracht van wapenen den oelèëbalang te dwingen tot afstand van een deel zijner rechten, anderen bedongen voor de door hen verleende hulp een aandeel voor zich; elders wederom waren het de vertegenwoordigers van den Soeltan, die, niet tevreden met het hun door den Soeltan toegekende aandeel, bovendien nog een gedeelte van 's oelèëbalangs aandeel wisten te bemachtigen.

Langzamerhand deden ook binnenlandsche invloeden zich gelden. Voorname peutoeha's, niet tevreden met hun aandeel, maakten zich meester van een gedeelte van de den oelèëbalang toekomende wasé, en ten slotte was dikwijls geldnood oorzaak, dat de oelèëbalang zijn geheele recht verkocht.

Op bovenvermelde wijze kwam de wasé oelèëbalang in zeer verschillende handen, en bleef dikwijls den oelèëbalang slechts zeer klein gedeelte, soms zelfs niets over.

Hierdoor ontstond de drang van de zijde van den oeleëbalang om zijn wettig aandeel te behouden en verhoogde hij dus de wasé oelèëbalang ten laste van de bevolking met de bedragen, die hij aan anderen moest uitkeeren.

De wasé peutaeha en pangkaj is gestegen door de heerschende onrust en de daarmede gepaard gaande verhoogde risico.

Gaan we, na deze algemeene beschouwingen, nu na hoe het met de wasé oelèëbalang in Rigaïh gegaan is.

In het geschiedkundig overzicht is reeds medegedeeld, dat de Atjeher T. Moeda Li-ila het land zóó tot welvaart bracht, dat de Soeltan een gemachtigde Po^{c} Tjoet Abdorahim of T. Dalem zond om zijn aandeel in de peperwasé te doen innen. Deze Po^{c} Tjoet Abdorahim echter inde, behalve voor den Soeltan, ook voor zich een gedeelte.

Toen nu T. Dalem later naar Atjeh terugkeerde, kwam in zijn plaats Po^{c} Tjoet Koeala, met wien Tjoet Tèh, de zoon en opvolger van T. Moeda Li-ila, een contract sloot om het land tot verdere welvaart te brengen. Po^{c} Tjoet Koeala gaf het geld en zou daarvoor de wasé innen, welke als volgt zou verdeeld worden:

25 pèng voor den Soeltan,
25 ″ ″ Po^{c} Tjoet Koeala (geldschieter),
25 ″ ″ Tjoet Tèh (oelèëbalang),
25 ″ ″ den peutoeha,
12½ ″ ″ ″ krani,
12½ ″ ″ ″ zendeling, die naar Penang ging om over den peperverkoop te onderhandelen.

Po^{c} Tjoet Koeala bleef spoedig in gebreke, Tjoet Tèh zijn aandeel uit te keeren.

Hierdoor ontstond oorlog, die zooals reeds gezegd is, beëindigd werd door een gezant van den Soeltan, T. Lam Poelò, die voor zijne bemoeiingen 0.25 doll. wasé per picol peper zou krijgen.

Na Po^{c} Tjoet Koeala's dood ontstond wederom oorlog. Bij het

einde hiervan kwam een nieuwe verdeeling van de peperwasé tot stand, waardoor de wasé van den oelèëbalang tot de helft werd verminderd, terwijl verschillende andere personen een aandeel in de wasé kregen.

Later moest deze wasé-verdeeling nog eens veranderd worden, totdat ten slotte door ons werd ingegrepen en wederom eene andere verdeeling tot stand kwam; thans is de peperwasé voor dit landschap als volgt vastgesteld:

Ten bate van het Gouvernement per 100 KG. zwarte peper f 0.58.

Voor de overigen rechthebbenden wordt op elke picol uitgevoerde zwarte peper geheven 1.77^5 doll. en verdeeld als volgt:

Wegenfonds	0.15	doll.
Po^c Tjoet Ma^{c}è.	0.25	〃
Po^c Tjoet Banta	0.12^5	〃
Po^c Tjoet Asém en Po Tjoet Doelah samen	0.12^5	〃
Teukoe Tjé^c.	0.12^5	〃
Wasé pangkaj van pentoeha	1.—	〃 ;

onder bepaling dat de aandeelen van Po^c Tjoet Banta en Po^c Tjoet Asem, als geen deel hebbende aan het bestuur van Rigaïh, met hun dood zullen komen te vervallen.

OVERIGE MIDDELEN VAN BESTAAN.

In de eerste plaats rijst, welke bebouwd wordt op sawah's met levend en stilstaand water en op ladangs.

Men plant het liefst op sawah's met levend water, omdat daarop, als zij droog zijn, tweede gewassen als djàgoeng, suikerriet en tabak geteeld worden.

De rijstproductie is niet voldoende voor het binnenlandsch gebruik, zoodat er steeds invoer van dit artikel plaats heeft.

Vermoedelijk is ook elders de bodem geschikt voor aanplant van koffie, tabak en suikerriet.

Klappers komen weinig voor; invoer van dit product en van klapperolie geschiedt dan ook van elders.

Ofschoon in de bovenstreken bijna overal bosch wordt gevonden, heeft inzameling van boschproducten, geutah, rotan en damar weinig plaats.

Goede houtsoorten voor huizenbouw als mēdang, meuranté, poedi komen in de bosschen veel voor. Verder vindt men op meerdere plaatsen syalangboomen.

VEETEELT.

Voor zoover is kunnen worden nagegaan, is de veeteelt van geen beteekenis.

Een statistiek van den veestapel kan uit gebrek aan gegevens niet geleverd worden.

JACHT EN VISSCHERIJ.

Veel werk wordt gemaakt, tijdens het rijpen van de te velde staande padi, van de jacht op duiven door middel van vallen.

Zeevisscherij middels poekat en djaring heeft in den Oost-moesson veel plaats, maar er wordt niet zooveel gevangen, dat uitvoer naar elders plaats vindt.

NIJVERHEID.

Evenals bijna overal elders ter Westkust is de nijverheid weinig ontwikkeld. Bekend is het echter, dat vrouwen van Rigaïh de kunst verstaan om zijden Atjeh'sche broeken te weven.

HANDEL.

Is van weinig beteekenis.

MINERALEN.

Van de aanwezigheid van mineralen is nog niets bekend.

BEVOLKING.

Eene nauwkeurige opgave van de grootte der bevolking is niet te geven. Volgens Po^c Tjoet Ma^{c}è telt Lho^c Rigaïh ± 180 weerbare mannen, meest van Atjeh'sche afkomst. De grootte van de bevolking der gampongs in de bovenstreken wist hij niet met eenige juistheid mede te deelen.

Kota-Radja, 10 November 1902.

JAVAANSCHE OVERLEVERINGEN.

DOOR

C. F. WINTER Sr. [1]

---

1. Oorsprong van het zoogenaamde Kalangs-volk.

2e Jrg., 1839, II, p. 578—588.

Kalang is een naam, gegeven aan een volk op Java, dat vroeger rondzwierf, en zich meestal in bosschen ophield, doch thans, voornamelijk in de hoofdplaatsen van Soeracarta en Djocja-

---

[1] *Noot van de Redactie.* De volgende stukken van den beroemden Winter zijn slechts gedeeltelijk nieuw. Ongeveer ⅗ van den nu in zijn geheel gepubliceerden tekst werd toch reeds afgedrukt in het Tijdschrift voor Neêrland's Indië, 2en Jaargang (1839), dl. I en II, en wel dat over de oudheden te Prambanan en elders (3—4), en dat over de Kalang's (1). Van het onder (5) hier voorkomende maakte de brave D. L. Mounier, L. H. Dr., zich in hoofdzaak meester, verg. toch Tijdschr. v. N. I., 6en Jrg. (1844), dl. I, p. 318. En het kleine nummer (12) werd door Winter-zelven nog uitgegeven in Tijdschr. v. N. I., 3en Jrg. (1840), dl. II, p. 588.

Toch was het raadzaam het hs. 558, zooals dat in het bezit is van ons Koninklijk Instituut, *in zijn geheel* af te drukken. Het moge waar zijn, dat in het Kalang-verhaal en in dat over de Prambanan'sche oudheden slechts enkele korrels van historisch of ethnographisch belang voorkomen, terwijl het overige louter wilde Javaansche fantasie is, — zoo valt toch het nummer (2) te zeer er tusschen als vervolg op (1), om dat Kalang-verhaal niet te herdrukken. Evenzeer is (3), hetgeen Winter in 1839 het allereerst publiek maakte, als vervolg op (1) en (2) bedoeld. Bovendien, niet iedereen heeft de oudste jaargangen van het thans overleden Tijdschrift v. Ned. Indië tot zijn beschikking; en waar het hier een hs. van C. F. Winter Sr. geldt, dat blijkbaar als één geheel bedoeld was, is het een daad van piëteit jegens dezen buitengemeenen man, zijn geschrift uit te geven zóó als het door hem was samengesteld.

Aan een doorgaand meer moderne spelling dan in de brokstukken welke Winter in 1839 liet drukken — Bandoong, niet Bandhoong; Damar-moijo niet Dhamar Moyo; Gadjah-modo, niet Gadjah Modho; enz. — zou men zeggen, dat dit hs. 558, *zelf blijkbaar eene copie*, jonger is, en uit ± 1850 dateert. Doch indien die *dh*'s door de Redactie te Batavia, in overeenstemming met de elders door haar gevolgde spelwijze, mochten aangebracht zijn, dan is er

carta gevestigd, sedert de regeering van Sultan Hagoong te Mataram, in 1565, of volgens de Christelijke tijdrekening, omtrent het jaar 1636, tolpligtig zijn aan de Javasche vorsten, waar zij zich ook mogten vestigen. Hun werden namelijk sedert dien tijd hoofdschattingen opgelegd, ieder naar vermogen, en wel uithoofde hunner verachtelijke afkomst, waardoor zij als onwaardig werden geacht om eenig ambt te bekleeden. In later tijden werden zij echter als ambtenaren toegelaten, in welk geval zij niet aan de hoofdschatting onderworpen zijn; doch zij kunnen niet hooger klimmen dan tot den rang van Panèwoe [1] en zijn over het algemeen dienstdoende houthakkers der vorsten. Zij, die als hoofd over de Kalangs zijn aangesteld, houden registers, zoowel voor de geboorten als overledenen onder hen, welke telkens moeten aangegeven en op die registers ingeschreven worden. Onder dit soort van volk hebben de mannen den voorrang boven de vrouwen, namelijk dat de kinderen door de eerstgenoemden, bij Jav^e^ vrouwen of andere natiën verwekt, Kalangs worden, terwijl zulks niet het geval is met die der vrouwen, bij Javanen of andere natiën geteeld. Omtrent hunne afkomst zegt de overlevering het navolgende:

Kandi-hawan, zoon van den vorst Srie Moho poenggoong te Poorwo-tjarito [2] had vijf zonen, gen^d^ Manoehoen, Sandanggarbo, Karoong-Kolo, Soemendi petoong en Ressi-gataijoe.

De vierde dezer zonen gewon Damarmoijo, en deze Kandilaras, die een zoon had, wien hij Berowo noemde. De laatstgen^e^ verwekte Damar-moijo, die zich van de zamenleving afzonderde en boete deed op den berg Diijeng [3]. Hij had eene vrouwelijke bediende, aan wie hij een Pangot [4] in gebruik gaf, haar waarschuwende dezelve nimmer op haren schoot te leggen.

---

ook geen verder bezwaar om niet aan deze copie naar Winter's hs., als meest waarschijnlijken ouderdom, het jaartal 1839 toe te kennen.

Nauwelijks behoeft verzekerd te worden, dat het hs. *letterlijk* afgedrukt werd. Alleen een enkele, zinstorende, schrijffout of interpunctie werd stilzwijgend verbeterd. De verdere noten zijn alle van Winter-zelven.

[1] Ambtenaar van den vierden rang.

[2] Dit vorstendom zoude bestaan hebben in de Residentie Banjoemas en Srie-moho-poenggoong regeerde omtrent het jaar 1000, of volgens de Christelijke tijdrekening omtrent het jaar 1096. Het voerde eerst den naam van Galooh, en het landschap, waar de toen regerende vorst zijnen zetel had, heet thans Sigalooh.

[3] Deze berg ligt ook in de Residentie Banjoemas.

[4] Een Javaansch krom mes.

Eenigen tijd daarna, niet meer aan deze waarschuwing denkende, legde zij de Pangot op haren schoot, en bevond zich zwanger. Zij baarde eenen zoon van eene buitengewone gestalte, en aan wien Damarmoijo den naam gaf van Raden bandoong.

Toen deze tot mannelijke jaren gekomen was, ried Damarmoijo hem op zekeren dag aan, om dienst te nemen bij den vorst van Modjo-pahit [1] als zijnde het eenigste middel, waardoor alle zijne wenschen zouden kunnen vervuld worden. mits hij zich wachtte voor afgunst en oploopendheid, en zich nimmer met andermans zaken inliet. Hij gaf gehoor aan deze raadgeving, en beloofde dezelve stiptelijk te zullen opvolgen, waarna hij naar Modjo-pahit vertrok.

De vorst van Modjo-pahit, Browidjoijo de zesde [2] vroeg eens aan zijnen eersten staatsdienaar Gadjah-modo genaamd, of hij hem binnen éénen dag tuinzaden van Padjadjarran [3] konde bezorgen. De staatsdienaar antwoordde hem, dat dit onmogelijk was, en dat er niemand in geheel Modjopahit gevonden zoude kunnen worden, die in zoo korten tijd aan zijn verlangen zoude kunnen voldoen. Dit antwoord deed den vorst in toorn ontsteken, zeggende: "Indien ik Hario damar [4] op uw voorstel niet naar Palembang had weggezonden, dan zoude hij in staat zijn, mij in éénen dag tuinzaden van Padjadjarran te brengen". Terwijl hij aldus zijne ontevredenheid aan zijnen staatsdienaar te kennen gaf, kwam Raden-Bandoong te Modjopahit aan, en liet zich onmiddelijk bij den staatsdienaar aanmelden. Deze vroeg hem wat hij begeerde. Bandoong antwoordde, dat hij gaarne dienst wilde nemen bij den vorst. Gadjah-modo zeide daarop, dat de vorst hem wegens zijne liefelijke gestalte niet in dienst zoude willen hebben, te meer daar hij juist in eene kwade luim was. Toen Bandoong vroeg, wat aanleiding had gegeven tot des vorsten ontevredenheid, verhaalde Gadjah-modo hem de geheele zaak, waarop hij op zich nam, om aan het verlangen van den vorst te voldoen. Zulks werd aan Browidjoijo medegedeeld, die daarover

---

1 Modjo-pahit, waarvan de bouwvallen nog heden ten dage te zien zijn, ligt ten Noord-Oosten van de Residentie Kadirie.

2 Dit vorstendom werd gesticht in het jaar 1310 (A: C: 1388) en Browidjoijo de Zesde, regeerde omtrent het jaar 1390, (A: C: 1474).

3 Dit vorstendom, gesticht in het jaar 1200 (A: C: 1290) ligt in de nabijheid van Buitenzorg.

4 Hario Damar was een zoon van Browidjoijo, bij eene reuzin verwekt.

zeer verheugd zijnde, aan Bandoong beloofde, om hem zijne dochter tot vrouw te geven, zoodra hij in de aangenomene taak zoude geslaagd zijn. De Princes was reeds verscheidene malen gehuwd geweest, doch had nimmer eene vleeschelijke verkeering met een harer gemalen gehad, omdat dezelve telkens den dood op het bruidsbed vonden, door den beet eener groote slang, die uit haar schaamdeel kwam.

Bandoong ging op reis naar Padjadjarran, en kwam in eenen dag te Modjopahit terug met verschillende soorten van tuinzaden. De bedoelde princes werd hem nu ter belooning zijner diensten ten huwelijk gegeven, doch zij had eenen afkeer van hem, en stond niet toe dat hij haar naderde.

Toen het nacht was en zij reeds sliep, legde hij zich aan haar voeteinde, doch nauwelijks had hij zijne oogen half gesloten of de bedoelde slang kwam te voorschijn. Bandoong sprong op, trok zijne kris, en stak de slang dood, waarna hij dezelve onder de matras der slapende princes verborg. Vervolgens veegde hij het bloed van de slang, dat op de dijen der princes spattede af, terwijl hij zijne ontblootte kris nog in de eene hand hield.

De princes verschrok daarvan, gaf eenen gil en liep weg, terwijl zij onder het loopen schreeuwde, dat Bandoong haar wilde dooden. Dit kwam weldra den vorst ter ooren, aan wien Bandoong na een omstandig verhaal van het gebeurde ter zijner verontschuldiging te hebben gedaan, de doode slang vertoonde. De vorst was hierover tevreden, en stelde alles in het werk, om den afkeer zijner dochter in liefde voor Bandoong te doen veranderen, doch vruchteloos.

Bandoong bezat bovennatuurlijke magt, waardoor hij in staat was eene schoone gedaante aan te nemen. Zijne liefde aldus veracht ziende, verscheen hij op zekeren nacht in die gedaante voor de princes, die nu niet langer haar hart voor hem sloot.

Drie maanden daarna verzocht hij zijne vrouw hem zeven dagen verlof te geven, ten einde zijnen vader de boetedoende Damar-moijo te bezoeken. Zij stond hem dit toe.

Bij Damar-moijo gekomen zijnde, vroeg deze hem naar hetgene hem wedervaren was. Hij gaf hem een omslagtig berigt zoowel van zijne reis, als van alles wat hij had gedaan. De kluizenaar ontstak in toorn, toen Bandoong het verhaal, omtrent het dooden van den slang eindigde; zeggende. „Waarom hebt gij mijne raadgevingen niet opgevolgd? Ik heb zoo lang boete gedaan, alleen met het doel om eenen onverwinnelijken nakomeling, als uwen grootvader

te hebben, en gij hebt door het dooden der slang den ruimen teugel aan uwe oploopendheid gevierd. Weet, dat de slang welke gij gedood hebt, de god Wisnoe was, die zich in die gedaante vertoond had. Haar beet zoude u niet het minste letsel gedaan hebben, en hadt gij haar niet gedood, dan zouden mijn wenschen vervuld worden; gij hebt dus mijne boetedoening verijdeld. Gij zijt zoo vergeetachtig als uwe moeder, en bezit de geaardheid eener slang."

Nauwelijks waren deze laatste woorden uitgesproken of Bandoong werd in een slang herschapen. Hij weende daarop bitterlijk, smeekte hem om vergiffenis, en wenschte liever te sterven, dan in die gedaante te blijven. De kluizenaar zeide: "Houd op met weenen, volg den raad dien ik U geef, werp U in eene rivier en doe daar boete. De toekomst zal uw lot wel beslissen." Bandoong begaf zich daarop naar Pening [1]) en legde zich uitgestrekt dwars over de rivier van de plaats, in welke houding hij zich eenig maanden bevond, zoodat hij tot eene brug voor voorbijgangers verstrekte, zonder zich evenwel te verroeren, noch van plaats te veranderen.

Het gebeurde op zekeren dag dat de dorpelingen van Pening wilden offeren, doch vergeefsch naar vogels, visschen of wilde dieren tot dat einde zochten. Vermoeid van hunne vruchtelooze jacht, gingen eenige hunner op de slang, welke zij voor eene brug hielden, zitten. Een hunner, hakte uit gramstorigheid, met eene bijl op de slang, dat er het bloed uitvloeide. Alle aanwezigen verschrikten daarover, en begonnen nu dieper met hunne bijlen te hakken, en ontdekten dat er vleesch in zat. Vervolgens hakte men de slang in stukken en bezigde het vleesch daarvan, met achterlating alleen van den kop, tot eene offerhande.

De ziel van Bandoong nam vervolgens de gedaante aan van een kind, en woonde bij eene weduwe te Pening in. Hij had toen grooten honger, en sterke begeerte naar vleesch, doch konde nergens iets krijgen, om zijnen honger te stillen. Daarop kreeg hij de steel van een kokosnoten blad, stak dezelve in den grond, waarna hij de kinderen van het dorp bij elkanderen riep, en eene weddingschap voorsloeg, namelijk: dat "wanneer zij gen^e steel uit den grond konden trekken, hij Bandoong toestemde, dat men hem doodsloeg, doch dat men hem in het tegenovergestelde geval niets anders dan wat eten zoude geven."

---

[1] Dit was een dorp, gelegen ten Zuid-Westen van Toentang in de Residentie Samarang, waar thans het meer Pening gen^d aanwezig is.

Deze weddingschap werd aangenomen, en de kinderen begonnen zich nu den één na den anderen te beijveren, om den steel uit den grond te trekken, doch vruchteloos. Dit verwekte opzien bij de dorpelingen, die terplaatse kwamen, waar de kinderen zich bevonden, en zich gereed maakten om den steel uit den grond te trekken; doch Bandoong stond zulks niet toe, alvorens men hem te eten had gegeven. Nadat men hem hetzelve gegeven had, gingen de dorpelingen beurtelings aan het werk om den steel uit den grond te trekken; doch al hunne pogingen waren vruchteloos.

Daarop zeide een hunner, dat degene die den steel in den grond had gestoken, dezelve daaruit moest halen, en dat men hem ingeval hij zulks niet konde doen, moest doodslaan. Bandoong keurde dit goed, doch verzocht voor een oogenblik naar de oude weduwe, bij wie hij inwoonde, te mogen gaan. Men stond hem zulks toe en hij ging derwaarts. Bij haar gekomen zijnde, zeide hij: „Wanneer de aarde driemaal schokt, en gij een donderend geluid in de lucht hoort, ga dan met alle spoed in de Lesoong [1] zitten met een' houten rijstlepel in de hand, en voer alle uwe bezittingen met U mede.” Na deze woorden gesproken te hebben, keerde hij ter plaatse terug, waar de in den grond gestoken steel zich bevond. Toen hij dezelve aangreep schokte de aarde drie malen, en een donderend geluid liet zich in de lucht hooren. Naauwelijks was de steel uit den grond gehaald, of er ontstond uit het gat, door het steeken van dien steel veroorzaakt, eene opwelling van water, hetwelk langzamerhand opzwol, en het geheele dorp overstroomde. Niemand, behalve de oude weduwe, die in de Lesoong zat, werd in het leven behouden. Uit dezen watervloed zoude het thans te Pening bestaande meer ontstaan zijn. Aldaar vindt men eenen steen in de gedaante van eenen slangenkop, waaruit het water van het meer zich in de rivier van Toentang ontlast. Onder dien kop bevindt zich een steenen Lesoong [2]. Bandoong steeg in de lucht, en noemde zich Sookmo ngamboro [3].

Men verhaalt verder, dat er in het bosch te Krendo-Wah-

---

[1] Een werktuig om de padie te ontbolsteren, bestaande uit een langwerpig uitgehold hout, waarin men de padie door middel van dikke stokken stampt.

[2] Het volksgeloof zegt, dat de kop van de in stukken gehakte slang, en de Lesoong, waarop de oude weduwe had gezeten, in steen waren veranderd.

[3] Sookmo beteekent ziel, en Ngamboro vliegen, zweven, dus de zwevende ziel.

hono [1] eene weduwe woonde, die eene dochter had. Deze was nog maagd, en hield zich dagelijksch met weven bezig.

Op zekeren dag, toen zij het gewevene stuk wilde afsnijden, viel hare spoel in eene laagte, waaruit zij dezelve niet konde halen. Uit verdriet uitte zij deze woorden: „Hij, die mij de spoel terug brengt, die zal zoo hij een man is, mijn echtgenoot worden.” Sookmo ngamboro, die steeds in de lucht zweefde, deze woorden hoorende, daalde neder, ging in eenen rooden reu der weduwe over, en bragt de spoel bij het meisje terug. Zij ontstelde geweldig op het zien van den hond met de spoel, en bedroefde zich daarover dermate, dat zij noch eten noch slapen konde. Zulks bleef bij hare moeder niet lang onbekend, die haar naar de reden harer droefgeestigheid vroeg. In het eerst gaf zij daarop een ontwijkend antwoord, en zeide dat zij besloten had, om door uithongering een einde aan haar leven te maken, doch door het sterk aandringen harer moeder, openbaarde zij haar de reden harer droefgeestigheid. De weduwe zeide: „Waarom moet gij u daarover bedroeven, men heeft immers nooit een verbond met eenen hond gemaakt?” Het meisje hernam: „Ik ben dus zeer ongelukkig, omdat ik mijn gegeven woord moet intrekken. Indien de schande geen einde aan mijn leven maakt, zal ik gewis steeds door rampen gedrukt worden.”

De hond had het gesprek tusschen de weduwe en hare dochter beluisterd, en toen het nacht werd, en de weduwe zich ter ruste had begeven, ging Sookmo-ngamboro uit den hond, en vervoegde zich tot het meisje, tot hetwelk hij zeide: „Hebt gij dan geene genegenheid voor mij, dat gij U zoo aan uwe droefheid overgeeft?” Het meisje ontstelde op het zien van Sookmo-ngamboro, en vroeg hem wie hij was, en van waar hij kwam. Hij maakte haar daarop met de geheele zaak bekend, verklaarde haar daarna zijne liefde, en verkreeg wat hij van haar wenschte. Hij kwam des nachts alleen bij haar, in eene menschelijke gedaante, terwijl hij bij dag in den hond overging.

Eenigen tijd daarna baarde zij eenen zoon, die bij uitstek schoon van gestalte was, en aan wien de naam van Djoko-pangalassan werd gegeven.

Djoko-pangalassan, tot mannelijke jaren gekomen zijnde, schiep veel behagen in de jagt, waarin de roode hond hem vele diensten bewees. De jongeling bewonderde de sterkte van zijnen

[1] Dit bosch ligt omtrent 1½ paal Noordelijk van de hoofdplaats Soeracarta.

hond, die niet alleen varkens, maar ook wilde stieren en tijgers overwon, zoodat hij zich zelven, zijne moeder en grootmoeder, steeds ruim van vleesch voorzag.

Eens, toen Sookmo-ngamboro, of liever de hond, zich in het bosch met den jongeling bevond, sprak hij bij zich zelven: „Indien ik bij voortduring op deze wijze leef, dan zoude ik tot het geslacht der honden behooren, en steeds het voorwerp des vermaaks van mijnen zoon zijn. Ik wenschte dat ik een middel konde vinden, om mij van hem te scheiden en naar Modjo-pahit terug te keeren. Het is beter met eene princes, dan met eene boschbewoonster te leven.”

Daarop vertoonde zich een groote tijger. Djoko-pangalassan, hitste zijnen hond tegen denzelven op; waarop zij hevig met elkanderen begonnen te vechten. Eindelijk viel de tijger dood, hetwelk ook met den hond plaats vond, zoodra Sookmo-ngamboro uit denzelven ging.

Djoko-pangalassan begaf zich in aller ijl naar huis, en verhaalde het gebeurde aan zijne moeder, die zoodanig daarover ontstelde, dat zij in onmagt viel. Nadat zij weder tot haar bewustzijn gekomen was, vroeg Djoko-Pangalassan haar, waarom zijn verhaal haar zoo uitermate bedroefde. Zij voldeed aan zijne nieuwsgierigheid, waarna hij het woord opnam en zeide: „De hond is dus even zoo goed als mijne vader.” Na deze woorden, keerde hij naar het bosch terug, en rigtte daar eene tombe voor den dooden hond op. Men zegt dat deze tombe die de gedaante van eenen hond heeft, tot op den huidigen dag nog in het bosch te Krendo-Wahhono aanwezig is.

Eenige dagen daarna nam Djoko-Pangalassan afscheid van zijne moeder, en leidde een zwervend leven. Van hem zoude het Kalangs-volk zijn afgestamd, en het is om die reden, dat dit menschenras zoo weinig achting bij de Javanen geniet, en den scheldnaam heeft ontvangen van afstammelingen eens rooden honds.

2. AFKOMST VAN DJOKO-TIENGKIR.

De in den hoofde dezes genoemde Sookmo-ngamboro keerde naar Modjo-pahit bij zijne vrouw terug. De princes die door zijn lang wegblijven meende, dat hij dood was, weende toen zij hem zag terug komen; en vroeg hem naar de reden van zijn lang afwezen. Hij verhaalde haar alles, wat hem sedert dien tijd was wedervaren.

Daar hij, sedert zijne terugkomst, zich in de kamer van de princes opsloot, en zich aan niemand vertoonde, zoo wist ook niemand dat hij terug gekomen was. Aangezien het alleen de princes bekend was, dat Bandoong zoo als reeds gezegd is, de bovennatuurlijke magt bezat om des nachts eene schoone gedaante aan te nemen, en men hem ook nimmer in die gedaante gezien had, zoo werd hij, toen zijn verblijf in de kamer der princes niet langer onbekend bleef, voor eenen vreemdeling en vrouwenschender gehouden. Zulks werd den vorst ter kennisse gebracht, die zijne dochter daarover ondervroeg; doch zij wilde uit schaamte niets bekennen; overtuigd zijnde, dat hare vader door de schoonheid van den verdachten persoon, niet zoude willen gelooven, dat dit zijne schoonzoon Bandoong was.

De vorst, door de hardnekkigheid zijner dochter in toorn ontstoken, zeide tot zijnen eersten staatsdienaar Gadjahmodo dat hij hem zoude laten onthoofden, indien hij den dief die zich in de kamer der princes bevond niet magtig konde worden.

De staatsdienaar stelde alles in het werk om den gewaanden dief in handen te krijgen; doch dit was hem onmogelijk, om dat Sookmo-ngamboro zich onzichtbaar konde maken. Hij was hierover troosteloos, en dacht aan niets anders dan aan zijnen dood. In zijne smart, groef hij een kuil onder den Weringin-Koeroong [1] waarin hij zich legde. Toen liet zich op zekeren nacht eene stem aan hem hooren, zeggende: „Indien gij den dief vatten wilt, zorg dan dat er geen watervaten, potten, of alle voorwerpen, die iets inhouden, in het paleis aanwezig zijn.

Des anderen daags gaf hij daarvan berigt aan den vorst, en verzocht hem vergunning, om te doen hetgene de stem tot hem gezegd had. De vorst stond zulks toe, en naauwelijks had de staatsdienaar dit alles bewerkstelligd of de gewaande dief werd voor een ieder zigtbaar. Men trachtte hem thans op te vatten, doch vruchteloos, waarop den vorst van gramschap blakende, eene Talempak (korte piek) nam, en zich naar de kamer zijner dochter begaf. Deze liep hem achterna, en omhelsde weenende zijne voeten, zeggende: „Om u de waarheid te zeggen is hij geen dief, maar wel uw schoonzoon, mijn Echtgenoot. Toen ik vroeger van hem afkeerig was, dwongt gij mij om hem te beminnen, nu ik liefde

[1] De twee door eene muur omheinde Wringin-boomen op de Haloon-Haloon.

voor hem heb, wilt gij hem dooden.〃 De vorst antwoordde daarop: 〃Gij spreekt onwaarheid, en het is alleen uit genegenheid voor den vrouwenschender, dat gij hem voor Bandoong wilt laten doorgaan. Indien mijn schoonzoon hier ware, zoude ik hem wel erkennen.〃 De princes hernam: 〃Geloof mij. Hij is Bandoong, ik heb genegenheid voor hem opgevat, omdat hij, hoewel bij den dag leelijk, des nachts uitnemend schoon is.〃 De vorst antwoordde: 〃Indien hij wezenlijk Bandoong is, zoo laat hem dan hier komen en mijne voeten kussen, waarna hij aan mij al het gene hem is overkomen zal moeten verhalen.〃

De princes deelde zulks aan Sookmo-Ngamboro mede, die den vorst naderde, en zijne voeten kuste. Deze zeide: 〃Indien gij wezenlijk mijn schoonzoon Bandoong zijt, geeft mij dan een naauwkeurig berigt van alle uwe lotgevallen.〃 Sookmo-Ngamboro voldeed hieraan, en toen hij geëindigd had, zeide de vorst bij zich zelven: 〃Indien hij wezenlijk een dief ware, zoude hij de geschiedenis van Bandoong, sedert zijne komst in mijn rijk, en wat hem verder ten mijnent is wedervaren, niet met zulk eene juistheid kunnen verhalen.〃

De vorst erkende hem dientengevolge voor zijnen schoonzoon, en droeg hem den last op, om Bali te beoorlogen, zeggende: 〃Indien gij het land Bali kunt overmeesteren, zal ik U tot belooning daarvan een land geven, en U de helft van mijn krijgsvolk, ter beoorloging van Bali medegeven. Ook zult gij van mij mede krijgen de Bende [1] Hoedan naroom gen^d^, die de eigenschap bezit, om wanneer men de nederlaag bekomt en daarop slaat, het hard te doen regenen; maar zoo gij den last dien ik U geef niet kunt uitvoeren, dan zijt gij mijn schoonzoon niet.〃

Sookmo-ngamboro nam de taak op zich, vertrok naar Bali en bragt dat land tot onderwerping. Er waren aldaar vijf vorsten; één hunner, namelijk den voornaamsten bragt hij naar Modjopahit over, en stelde denzelven aan den vorst voor. Browidjoijo was zeer over Sookmo-Ngamboro tevreden. Hij zond den vorst van Bali terug, en liet hem en de vier anderen hunne waardigheid behouden, doch maakte hen tolpligtig. Sookmongamboro ontving tot belooning zijner diensten het landschap

[1] Een klein metalen bekken, dienende tot sein in den oorlog. Ook wordt hetzelve gebruikt bij bekendmaking van 's vorsten bevelen, waarop men op alle hoeken der straten en kruiswegen slaat. Deze Bendé zoude dezelfde zijn, welke thans in het bezit is van den Soesoehoennan te Soeracarta.

Pengging, in het Padjangsche gelegen, waar hij tot vorst werd gehuldigd, onder den naam van Handaijaningngrat. Het geheele landschap Padjang werd aan hem afgestaan. Eenigen tijd daarna baarde zijne gemalin eene dochter. Handaijaningngrat was hiermede niet zeer tevreden, hij zoude gaarne gezien hebben, dat zij hem eenen zoon had geschonken, ten einde hem in zijne waardigheid te kunnen opvolgen. De vorst Browidjoijo werd eenigen tijd daarna, door zijnen eigen zoon, Raden Patah gen^{d}, verslagen. Dit kwam ter oore van Handaijaningngrat, doch hij achtte zich te zwak om Modjopahit te heroveren, en uit vreeze, dat Raden Patah hem zoude noodzaken, om deszelfs godsdienst, namelijk het Islamismus, aan te nemen, zoo verliet hij met zijne dochter het rijk, en deed boete in een bosch nabij Boetooh [1]; zijne gemalin liet hij achter. Er hield zich in de rivier van Boetooh eene groote kaaiman op, Badjool-Sengoro gen^{d}. die eene menschelijke gedaante konde aannemen. Hij werd op de dochter van Handaijaningngrat verliefd, en daar hij schoon van gestalte was, viel het hem niet moeijelijk haar hart te winnen.

Badjool-sengoro kwam haar van tijd tot tijd bezoeken, zonder dat Handaijaningngrat er iets van wist, doch telkens als hij haar verliet, zeide hij tot haar: „Indien gij bij voortduring een genoegelijk leven met mij wilt slijten, zoo zorg dan, dat er geene vrouwengereedschappen in uw huis aanwezig zijn. Ik mag dezelve niet zien. noch in mijne nabijheid gedoogen.”

De princes beloofde daarvoor te zullen zorgdragen.

Op zekeren dag, nadat zij gesponnen had, stak zij de Kisi [2] in eene der openingen boven de deur. Kort daarna kwam haar minnaar aan; doch naauwelijks was hij door de deur ingegaan, of hij veranderde zich in eenen kaaiman. De princes gaf eenen gil, en hij nam de vlugt. [3] De princes, bevond zich tot groote smart van haren vader zwanger. Hij bragt haar naar Pengging terug, waar zij eenen zoon baarde, die den naam van Djoko Sengoro

---

[1] Dit bosch ligt aan den voet van het Zuidergebergte, waar ook een dessa van dien naam aanwezig is.

[2] Een ronde houten pen aan een Javaansch spinnewiel, nagenoeg een span lang, en van de dikte der steel van eenen aarden pijp, dienende tot spil, waar zich het tot draad gesponnen katoen om windt.

[3] Van daar, dat de hedendaagsche Javanen het voor een slecht voorteeken houden, wanneer eenen man ergens zit of staat, wanneer eene Kisie, of andere vrouwengereedschappen boven zijn hoofd aanwezig zijn.

ontving. Toen hij tot mannelijke jaren gekomen was, plaatste Handaijaningngrat hem op den troon, waarna hij met zijne gemalin boete ging doen naar het dorp Giring, in het Zuidergebergte gelegen. Aldaar nam hij de schil van eene kokosnoot, en stak dezelve in den grond, waaruit een kokosnoten boom voortkwam.[1] Daarna begaf hij zich met zijne gemalin naar den oever der Zuidzee, en deed boete in eene aldaar aanwezige grot, gen^d^ Sawar of Wawar, waar beiden hun leven eindigden.[2]

Djoko-Sengoro stierf nadat hij twee zonen had gekregen. De oudste heette Kebo-Kanigoro, en de tweede Kebo-Kenongo. De oudste gaf een afgezonderd leven de voorkeur boven de vorstelijke waardigheid, en stichtte een gehucht in het dorp Tiengkir[3]. Vervolgens deed hij boete op den berg Merapi waar hij zijn leven eindigde.

Kebo-Kenongo bleef te Pengging, onder den naam van Kiahi hageng-pengging; en was de Mahomedaansche gods-

[1] Van deze kokosnotenboom verhaalt men het volgende: Zeker heilige gen[d] Kiahie hageng Giring, deed boete in de nabijheid dier boom, welke slechts eene enkele vrucht voortbragt. Op zekeren nacht liet zich eene stem aan hem hooren, zeggende: Van hem, die het water dezer kokosnoot drinkt, zullen de vorsten van Java voortspruiten. Den volgenden morgen plukte hij de kokosnoot, welke hij na dezelve geschild te hebben in zijne keuken bewaarde. Hij wilde zich eerst met werken afmatten ten einde grooten dorst te krijgen, en het water der kokosnoot te kunnen uitdrinken, tot welk einde hij zich naar een bosch begaf, om hout te kappen. Een zijner boezemvrienden, een heilige genaamd Kiahie hageng Mataram, grootvader van Sultan Hagoong, kwam in zijne afwezigheid, bij hem aan huis, en had eene groote begeerte naar Legèn (palmwijn) waarvan Kiahie-hageng-giring steeds ruim voorzien was; doch op dien avond vond hij daarvan niets in zijn huis. Hij ging daarop naar de keuken. of hij er iets konde krijgen, waarmede hij zijnen dorst konde lesschen. Hij zag aldaar de kokosnoot liggen, nam dezelve op, maakte er een gat in, om zijnen dorst met deszelfs water te stillen. De vrouw van Kiahie-hageng-giring, aan wie haar man het geheim geopenbaard had, zag zulks, doch trachtte hem vergeefsch het drinken te beletten: zoodat Kiahie-hageng-giring te huis komende, tot zijne groote smart niets van het water kreeg.

[2] Bij deze grot verbinden zich twee steenen potten met deksels, waarin de stoffelijke overblijfselen van Handaijaningngrat en zijne vrouw, nadat zij verbrand waren zouden gedaan zijn. — Deze potten dienen tot voorteekens aan bijgeloovige Javanen. Zij die willen weten of zij geluk zullen hebben, begeven zich naar de plaats waar gen[d] potten zijn, en nemen de deksels daarvan af. Wanneer er water in is, is het een teeken van geluk, doch in het tegenovergestelde geval heeft men geen geluk te wachten.

[3] Dit dorp ligt in de nabijheid van Salatiga.

dienst toegedaan. Hij werd verraderlijk om het leven gebragt door zeker heilige, Soennan Koedoos gen^d^. Een zoon dien hij naliet, Djoko Krèbèt gen^d^ [1], werd door zijne schoonzuster, vrouw van gen^d^ Kebo Kannigoro te Tiengkir groot gebragt. Deze gaf hem den bijnaam van Djoko Tiengkir. Naderhand werd hij vorst te Padjang.

2. Van het bestaan der oudheden te Prambanan.

2e Jrg., 1839, I, p. 460—471.

Soemendi-petoong, een der kleinzonen van den vorst Srimoho poenggoong, hiervoren genoemd, was hoofd over de Legèn-tappers. Hij had eenen zoon Damar-moijo gen^d^, die boete deed op den berg Soembing [2]. Deze kreeg twee zonen. De eerste, die groot en zwaar van ligchaam was, heette Bondowoso, en de tweede, Bambang Kandilaras, zijnde tenger van ligchaam, schoon en van eenen zachtzinnigen aard.

De eerste Staatsdienaar van den tweeden vorst te Pengging [3], Praboe-Soedimoro gen^d^, verliefde op zijne eigene dochter, voor wie zijne hartstogt tot zulk eene hoogte kwam, dat hij dezelve niet kunnende bedwingen, eindelijk zijne misdadige lusten aan haar bot vierde. De vorst zulks vernemende, belooft hem voor deze bloedschande te straffen. Hij liet hem ontbieden, onder voorwendsel om met hem te raadplegen, en zeide tot hem: De reuzenvorst te Prambannan [4], Boko gen^d^, wil mij beoorlogen; wat raadt gij mij nu aan te doen? Soedimoro antwoordde daarop, dat het beste was, om alvorens de vijand te Pengging kwam, eenen inval te Prambannan te doen. De vorst vroeg hem verder:

---

[1] Djoko beteekent jongeling, en Krèbèt is een klanknabootsend woord, beteekenende eene kletterende beweging maken. Hij had dien naam gekregen, omdat juist toen hij geboren werd de Wayang bèbèr bij zijnen vader gespeeld werd. Dit is de naam van een tooneelspel, door middel van beschilderd papier, hetwelk door het heen en weder bewegen een kletterend geluid geeft.

[2] Deze berg ligt ten Noordwesten van den berg Merapie.

[3] Dit vorstendom werd gesticht in het jaar 1000 (A: C: 1096). Het dorp, waar de toen regerende vorst zijnen zetel hield, voert thans nog den naam van Pengging, zijnde omtrent 11 palen westelijk van de hoofdplaats Soerakarta gelegen.

[4] De vorst regeerde in het jaar 1000 (A: C: 1097). De plaats waar hij zijnen zetel gevestigd had, voert thans nog den naam van Prambanan, 32 palen Zuidelijk van de hoofdplaats Soerakarta gelegen.

„Durft gij wezenlijk tegen den vorst Boko optrekken?” De staatsdienaar gaf daarop een bevestigend antwoord, waarop de vorst hem ten eten noodigde, en hem zoodanig liet drinken, dat hij geheel door den drank bevangen werd. De vorst liet hem vervolgens opvatten, en in eenen put werpen, dien men daarna toedempte. De Patih (ondergeschikt ambtenaar) van Soedimoro, het bericht van den gepleegden moord vernomen hebbende, werd daarover zeer gebelgd, en besloot den dood van dien staatsdienaar, aan wien hij groote verplichtingen had te wreken. Hij verzamelde tot dat einde volk, om als een dolzinnige te moorden.

De vorst te Pengging kreeg tijding van dezen aanslag, en ging hem zonder eenig gevolg tegemoet. De Patih, hem ziende aankomen geraakte in verlegenheid, werd met vrees bevangen, naderde den vorst, en vernederde zich voor hem. Deze vroeg hem, wat hij met die verzameling van menschen voornemens was? Hij antwoordde: „Ik was voornemens om den dood van Soedimoro te wreken, doch ben geheel ontmoedigd, toen ik U zag aankomen. Ik verzoek U nu mij alleenlijk te willen bekend maken, waarom hij den dood verdiend heeft.” De vorst hernam: „Het zal U immers niet onbekend zijn, dat hij zich heeft schuldig gemaakt aan bloedschande met zijne eigene dochter.” De Patih antwoordde: „Zoo als ik gehoord heb, is zulks het geval geweest, en zijne dochter is nu in de derde maand harer zwangerschap”. „Nu dan, hernam de vorst, indien zulke misdaden straffeloos gepleegd worden dan zoude dezelve aanleiding geven tot vele buitensporigheden van dien aard.” De Patih antwoordde: „Ik stem dit met U toe; maar daar ik groote verplichtingen aan Soedimoro heb, zoo vergun mij slechts om zijnen dood te wreken.” De vorst hernam: „Drijf die zaak niet verder; want het is de wil der goden, dat Soedimoro door eigen schuld den dood zoude verdienen; en het betaamt U het regt te handhaven. Ik verlang nu dat gij de dochter van Soedimoro uit mijn vorstendom verwijdert, en het ambt van eersten staatsdienaar waarneemt.” Hij beloofde den aan hem opgedragenen last te zullen volbrengen. Hij ging daarop naar Soedimoro [1] ten huize van den vermoorden staatsdienaar, en verbande deszelfs dochter naar het Zuidergebergte, in eene grot, Sélo-tjolo gend. Aldaar baarde zij eenen zoon van eene reusachtige gedaante, wien zij den naam gaf van Raden Goepolo, en die tot mannelijke jaren gekomen

[1] Dit is een dorp, gelegen ten Zuiden van Boijolalie.

zijnde, boete deed op eene plaats, Gambiro-wati gen^d^, ten Westen van gen^de^ grot gelegen.

Raden Goepolo vroeg eens aan zijne moeder, wie zijn vader was. Zij geraakte over deze vraag in groote verlegenheid, en gaf hem een ontwijkend antwoord, doch op zijn sterk aandringen, maakte zij hem niet alleen bekend met den naam van zijnen vader, maar ook met zijn ongelukkig einde, waarop hij zeide: „Moeder, ik wil den dood mijns vaders wreken, en zal tot dat einde den schijn aannemen, alsof ik den vorst te Pengging wilde dienen.” Zijne moeder hernam: Ik raad u dit af, want al hadt gij pezen van koperdraad, en beenderen van ijzer, gij zoudt tegen de geduchte magt van dien vorst niet bestand zijn.

Goepolo bleef in zijn besluit volharden, waarop zijne moeder weder het woord opnam, en zeide: „Indien gij in uw voornemen volhardt, volg dan mijnen raad. De vorst van Pengging zal U uithoofde uwer reusachtige gedaante niet in zijnen dienst willen hebben. Ga naar Prambanan, bied uwe dienst, aan den aldaar regerenden vorst, Boko gen^d^, aan, daar zult gij het middel vinden om uwe wraak tegen den moordenaar uws vaders uit te oefenen.”

Goepolo gaf gehoor aan de raadgevingen zijner moeder, nam van haar afscheid, en vertrok naar Prambanan, waar hij door den vorst Boko in dienst werd genomen. Deze had een eenige dochter Hembok-roro-Djoonggrang genaamd.

Goepolo geraakte spoedig in groot aanzien bij den vorst, die hem voor zijnen zoon erkende. Hij vergat echter niet, hetgeen hij eens besloten had, namelijk om zijne wraak aan den moordenaar zijns vaders uit te voeren. Hij verscheen tot dat einde voor zijnen gebieder, aan wien hij te kennen gaf, dat hij gaarne de dochter van den vorst te Pengging, die uitnemend schoon was, tot vrouw wenschte te hebben, en hem dus verzocht, zonder van de voorgenomene wraak te gewagen, hem wel daarin de behulpzame hand te willen bieden.

Boko willigde zijn verzoek in, en vroeg de Princes voor Goepolo ten huwelijk, met bekendmaking aan haren vader, dat wanneer hij zijne toestemming tot dat huwelijk niet wilde geven, hij alsdan het rijk Pengging zoude verwoesten. De vorst van Pengging wilde ongaarne zijne dochter aan Goepolo ten huwelijk geven; doch was tevens beducht de zendelingen met eene stellige weigering terug te zenden, omdat hij bereids veel van de bovennatuurlijke magt van Boko gehoord hebbende, gevoelde,

niet tegen hem bestand te zullen zijn; hij rigtte zijn antwoord daarom zoodanig in, dat Boko daarover zeer voldaan was, terwijl hij overal zendelingen afvaardigde, om een' persoon op te zoeken, die den reuzenvorst zouden kunnen overwinnen, voor welke dienst hij zijne dochter tot vrouw zoude bekomen, en voor hem tot erfgenaam van het rijk benoemd worden. De in den hoofde dezes genoemde Kluizenaar Damarmoijo begeerde, dat zijn tweede zoon Bambang-Kandilaras zich naar Pengging zoude begeven, om zijne verschijning voor den vorst te doen, en hem zijne dienst tegen Boko aan te bieden. Hij deed hetgeen zijn vader hem zeide en begaf zich op reis. Onderweg ontmoettede hij de zendelingen van den vorst te Pengging, die hem aan denzelven voorstelden.

De vorst nam zijn aanbod aan, en liet hem met een gedeelte zijner troepen naar Prambanan optrekken. Zoodra Kandilaras te Prambanan aankwam, nam het gevecht eenen aanvang; doch geen wapen konde Boko kwetsen. Eindelijk brulde Boko zoodanig tegen Kandilaras, dat deze door de kracht van zijnen adem op eenen verren afstand nedertuimelde. Hij werd hierover zeer beschaamd, en keerde naar de kluis zijns vaders terug, aan wien hij van zijn wedervaren berigt gaf. Daarop gaf de kluizenaar aan zijnen zoon Bondo-woso last, om deszelfs broeder te helpen. Deze begaf zich daarop van zijnen jongeren broeder vergezeld op reis. In het dorp Kalepoe ten Noorden van Klattèn gelegen, komende, werden zij door twee reuzen aangevallen.

Bondo-woso verweerde zich dapperlijk, greep zijne beide aanvallers aan, en verbrijzelde hen, door hen tegen elkanderen te slaan [1].

Beiden kwamen behouden te Prambanan aan; en Bondo-woso begon nu als een dolzinnige te moorden. De vorst Boko trad hem van gramschap blakende tegemoet, brulde hem aan, zoodat hij door de verbazende kracht zijner adem, als door eenen geweldigen wind werd weggevoerd.

Bondo-woso kwam bij zijnen vader terug, terwijl zijn broeder zich in eene diepe vallei [2] verschool, waar de troepen van Pram-

---

[1] De Javanen zeggen, dat de aanval der twee reuzen, die niets anders dan afzetters geweest waren, oorzaak is, dat thans het dorp Kalepoe, omtrent 5 palen Noordelijk van Klattèn gelegen, tot schuilplaats aan slecht volk verstrekt.

[2] Deze plaats heeft den naam verkregen van Djoerang djero, omtrent 4 palen Noordwestelijk van Klattèn gelegen. Djoerang beteekent vallei, dal, en Djero, diep, dus eene diepe vallei.

banan hem te vergeefsch zochten, totdat zij uit vermoeijenis aldaar in slaap vielen [1]. Bondo-woso deed zijnen vader een omslagtig verhaal, zoowel van zijne reis, als van de bekomene nederlaag, waarop de Kluizenaar hem een gebed leerde, Bandoong gen[d], hetwelk de wonderlijke kracht bezat, dat degene die hetzelve opzeide, zoo zwaar werd als eene berg, en de kracht verkreeg van 1000 oliphanten. Nadat hij dat gebed magtig was, gaf de kluizenaar hem den bijnaam van Bandoong, zoodat hij in den vervolge Bandoong Bondo-woso gen[d] werd; vervolgens gelastte zijn vader hem naar Prambanan terug te keeren, en Boko tot een gevecht uit te noodigen.

Hij gehoorzaamde dit bevel en vertrok naar Prambanan; ter plaatse gekomen zijnde, waar de troepen van Boko sliepen, doodde hij een groot gedeelte daarvan. De overigen die zich door de vlugt gered hadden, keerden naar Prambanan terug en gaven daarvan verslag aan hunnen vorst. Deze zeide: „niemand mijner soldaten behoeft zich ten strijde tegen Bondowoso te begeven; ik zelve zal hem te gemoet gaan.” Nadat hij dit gezegd had, ging hij Bondo-woso op eene plaats te gemoet ten zuiden van Klattèn gelegen [2] waar zij een hevig gevecht aanvingen. Vervolgens volgden zij elkanderen, tot aan eene plaats, zuidelijk van Klattèn, waar zij eene menigte boomen door hunne hevige worsteling, omver stieten, en vertrapten [3]. Boko brulde onophoudelijk zijne tegenpartij toe, doch zijne wonderbaarlijke adem vermogt thans niets te doen.

Beiden werden van het vechten vermoeid, en scheiden zich van elkanderen op eenen berg, Zuidwestelijk van Klattèn [4], ten einde

---

[1] In de nabijheid van Djoerang djero ligt een dorp, Korieppan gen[d]. Men wil dat dit woord thans verbasterd is in Karieppan, hetwelk beteekent slaap hebben, of door den slaap bevangen worden.

[2] Op deze plaats, zouden de vechtende personen den slag dien zij elkanderen trachtten toe te brengen, afgeweerd hebben. Van daar, dat dezelve den naam gekregen heeft van Tangkiessan, hetwelk hetzelfde is, als: Tangkis, tinangkis, beteekenende elkander afweren, zijnde van het woord, Nangkis, afweren.

Dit dorp ligt 6 palen zuidelijk van Klattèn.

[3] Door de menigte boomen die omver gestooten en vertrapt waren, heeft de plaats der hevige worsteling den naam ontvangen van Loesah, hetwelk beteekent: verspreid door elkander liggen, wanorde. Dit is een dorp 3 palen ten Zuiden van Klattèn gelegen.

[4] Deze berg ontleent zijnen naam van de scheiding tusschen Bondowoso en Boko, en heet Redi pegat, hetwelk twee woorden zijn. Het

hunne uitgeputte krachten te verzamelen. Daarna hervatteden zij het gevecht, en worstelden op eene hevige wijze, tot aan eene plaats, ten Noorden van Klattèn gelegen [1] waar zij van vermoeidheid ophielden. Na een weinig uitgerust te zijn, vingen zij opnieuw den strijd aan tot aan den voet eener berg, omtrent 10 palen Oostelijk van Prambanan, waar beiden zoodanig begonnen te transpireren, dat hetzelve als eene opwelling van water uit hunne ligchamen vloeijende, eenen poel vormde [2]. Bondo-woso greep toen Boko aan, en wierp hem in dien poel waarin hij neder zonk [3].

Raden Goepolo het ongeluk van Boko vernemende, ging ter plaatse waar Bondo-woso zich bevond, met een tjoepoe (een kopje met een deksel er op) in de hand: welke hij van Hembok Roro Djoonggrang had gekregen, inhoudende water des levens, hetwelk de eigenschap bezat, om een dood ligchaam het leven te hergeven, door hetzelve daarmede te besprenkelen. Kandilaras die zich bereids bij zijnen broeder gevoegd had, zag dit, en schoot met eenen pijl de Tjoepoe uit Goepolo's hand, waardoor dezelve midden in zee viel; over welk verlies hij uitermate vertoornd werd. Hij viel Bondo-woso aan, terwijl Kandilaras met zijn volgelingen streed. Het gevecht tusschen Bondo-woso en Goepolo was hevig, zij drongen tegen elkanderen, tot dat zij op eene plaats westelijk van Djocjacarta kwamen waar hunne haren zoodanig in elkanderen geraakten, dat Goepolo de zijnen verloor [4]. Eindelijk greep Bondo-woso hem aan, en scheurde hem in stukken. Hij wierp deszelfs hoofd, nadat hij de hersenen

---

eerste beteekent berg; en het laatste gespleten, gescheiden. Eigenlijk beteekent het, een gespleten berg; doch hieraan schijnt men de beteekenis te willen geven van den berg der scheiding, omdat de vechtende partijen zich aldaar van elkaar scheidden.

[1] Aan deze plaats heeft men den naam gegeven van Koewel, hetwelk worstelen beteekent.

[2] Deze poel ligt omtrent 10 palen oostelijk van Prambanan, en wordt genaamd Telogo-powinijan, welke twee woorden zijn: het eerste namelijk Telogo, beteekent poel, meer, en het laatste van het woord Winih, zaad, afgeleid, een onder water gezet rijstveld, waarin men de in schoven gebondene padie legt, om tot zaad te dienen. Gemelde poel heeft dien naam gekregen, wegens deszelfs overeenkomst met een zoodanig onder water gezet rijstveld.

[3] Men zegt dat zich van tijd tot tijd een donderend geluid uit dezen poel laat hooren, hetwelk het volksgeloof voor het gekerm van Boko houdt.

[4] Deze plaats heet Roomo of Rémo, beteekenende hoofdhaar, ontleend van de haren van Goepolo, die aldaar verspreid lagen. Het is een dorp ten westen van Djocjakarta gelegen.

daaruit geslagen had, naar het Oosten, en deed den Kalkberg ontstaan [1].

Zijne hersenen en zijn hart wierp hij naar het Zuidwesten en vormde den berg Woengkal [2].

Na den dood van Goepolo, ging Bondo-woso ter plaatse waar zijn broeder vocht, versloeg al de troepen van den vorst van Prambanan, en nam deze plaats in, waarna hij met zijnen broeder naar Pengging terugkeerde, en aan den vorst van de behaalde overwinning verslag gaf.

De vorst verheugde zich over dit berigt, gaf zijne dochter ten huwelijk aan Kandilaras, wien hij tevens tot erfgenaam van zijn rijk benoemde. Bondo-woso vereerde hij met den rang van Boepati, en droeg hem het beheer van Prambanan op. Hij begaf zich derwaarts, doch wilde zijn verblijf niet houden in den Kraton van den verslagenen vorst Boko, omdat de Princes Hembok roro-djoonggrang nog daarin woonde. Hij koos de woning van Raden Goepolo tot zijn verblijf. De eerste staatsdienaar van Boko onderwierp zich aan hem. Eenigen tijd daarna verliefde Bondo-woso op Hembok-roro-djoonggrang; doch zij, bereids vernomen hebbende, dat hij haren vader gedood had, beschouwde hem als eenen vijand, met wien zij geene gemeenschap mogt hebben. Evenwel wilde zij niets van haren afkeer laten blijken; zij bedacht slechts het middel, om zich geschikt uit zijne handen te bevrijden. Zij eischte namelijk van hem, om haar binnen den tijd van éénen nacht te maken, twee putten, benevens 1000 steenen beelden en tempels, om te dienen als Sasrahhan (huwelijks-geschenk).

Bondo-woso beloofde haar hierop nader antwoord te geven, en begaf zich naar de kluis zijns vaders, wien hij verzocht, hem in het vervaardigen der steenen beelden en putten behulpzaam te zijn; ook verzocht hij daartoe de hulp van den vorst te Pengging, en die van zijnen jongeren broeder Kandilaras. De kluizenaar Damar-moijo antwoordde zijnen zoon, dat hij aan Hembok-roro-djoonggrang maar moest beloven, om haar het verzochte in eenen nacht te bezorgen. De vorst te Pengging

---

[1] Deze berg ligt ten westen van Djocjacarta, en heet Goenoeng Gamping of kalkberg.

[2] Deze berg ligt Zuidwestelijk van Djocjacarta. Woengkal beteekent slijpsteen, welke in menigte in dien berg gevonden worden.

en Kandilaras beloofden hem zooveel mogelijk in de opgedragen taak hunne medewerking te zullen verleenen. Bondo-woso keerde daarop naar Prambanan terug, en vervoegde zich bij Hembok-roro-djoonggrang, aan wie hij te kennen gaf, dat hij aannam, om de hem opgedragen taak in eenen nacht te volbrengen.

Toen nu de tijd, [1] waarop de steenen beelden zouden worden vervaardigd daar was, kwamen Damarmoijo, de vorst te Pengging en Kandilaras naar Prambanan, en hielden zich bezig met bidden, de hulp der goden, tot het doen aanwezig zijn dier putten en beelden, inroepende. De twee putten waren vervaardigd, en des morgens ten half vier uren, waren er reeds negen honderd vijf en negentig beelden en tempels aanwezig.

De eerste staatsdienaar van Boko, hiervoren genoemd, zag niet gaarne, dat Hembok-roro-djoonggrang de vrouw van Bondo-woso werd, en dacht op middelen, om den tot dus ver, verrigten arbeid te verijdelen. Hij gelastte daarop eenige meisjes, om padie te stampen, en bestrooide de plaats waar de luchtgeesten, helpers van Bondo-woso, aan het werk der beelden bezig waren, met bloemen en ander reukwerk. De luchtgeesten, voor wie alle aangename geuren ondragelijk zijn, verwijderden zich van de plaats, en lieten het werk onvoltooid liggen.

Bondo-woso het geluid, door het stampen der padie veroorzaakt, hoorende, verschrok daarvan, en dacht dat de dag reeds aangebroken was [2]. In deze meening staakte hij zijnen arbeid. Toen hij echter zag, dat het nog geen dag was, ontstak hij in toorn, en sprak de navolgende vloek over de meisjes te Prambanan uit: „Aangezien de meisjes te dezer plaatse vermaak scheppen, om met iemand den gek te scheren, zoo zullen zij ook niet spoedig huwen.” [3]

Bondo-woso aldus zijn werk niet kunnende voltooijen, begaf zich misnoegd naar Hembok-roro-djoonggrang, die hem vroeg of de beelden vervaardigd waren. Hij gaf daarop een bits antwoord, en zeide: „Neen, de beelden zijn nog niet allen voltooid, en gij

---

[1] Dit was in het jaar 1018 (A: C: 1113).

[2] De dorpelingen beginnen doorgaans met het aanbreken van den dag de padie te stampen.

[3] Men wil dat de meisjes te Prambanan, tengevolge van den vloek van Bondo-woso, eerst op haar 23e of 24e jaar trouwen, hetwelk als eene schande wordt aangemerkt; want de Javaansche meisjes worden meestal in haar 14e of 15e jaar uitgehuwd.

moet dienen om het ontbrekende getal aan te vullen.″ Nauwelijks had hij deze woorden uitgesproken, of Hembok-roro-djoonggrang werd in een steenen beeld herschapen. Bondo-woso, ontstelde hierover uitermate. Hij ging als een dolzinnige Hembok-roro-djoonggrang opzoeken, zonder dat men ooit iets verder over hem hoorde.

4. OVER HET BESTAAN VAN ANDERE OUDHEDEN OP JAVA.

2, I, p. 471—473.

Over het bestaan dezer oudheden, gewaagt de overlevering niets bijzonders dan het volgende.

De vorst te Pengging de tweede, van wien in het voorgaande bereids gewag gemaakt is, overleden zijnde, werd door zijnen schoonzoon Raden-Kandilaras, onder den naam van Praboe Madoe Koesoemo opgevolgd. Deze was degene die de steenen beelden te Kali-bening omtrent 4 palen ten Oosten van Prambanan gelegen, had vervaardigd, in het jaar 1218 (A: C 1307). Praboe-Madoe-Koesoemo werd opgevolgd door zijnen zoon, genaamd Praboe-birowo, die den steenen tempel te Salatiga in het jaar 1300 (A: C: 1389) had gebouwd. Kort daarna werd Pengging door den vorst van Padjadjarran veroverd.

Gemelde Praboe-birowo, had eenen zoon gen^d^ Damarmoijo, die boete deed op den berg Diijéng (zie blz. 403). Zijn zoon Raden Bandoong gen^d^, werd naderhand door Browidjoijo den zesden, vorst te Modjopahit, voor zijne bewezene diensten tot vorst te Pengging verheven, onder den naam van Handaijaningrat. Hij zoude de stichter geweest zijn der oudheden te Boro-boedoor [1], welke in het jaar 1360 (A: C: 1445) gebouwd zijn. Ook had hij in het jaar 1366 (A: C: 1451) de oudheden te Soekooh aan den voet van den berg Lawoe gelegen, vervaardigd.

Te Panatarran, Srengat en Blitar, gelegen ten Zuidwesten van de ruïnes te Modjo-pahit, vindt men ook eenige oudheden welke door den laatsten vorst te Modjopahit in het jaar 1364 (A: C: 1446) zouden zijn vervaardigd.

De oude steenen tempels en beelden, benevens opschriften op dezelfde bouwstoffen, waren of aan de eeredienst toegewijd, of werden gebezigd tot boetplaats der vorsten.

---

[1] Deze plaats ligt in de Residentie Kedoe.

5. Over de Pienggirs.
(Zie Mounier, 6en Jrg., 1844, I, p. 318!).

Deze naam is gegeven aan de door Sultan Hagoong te Mataram bij de verovering van Blambangan [1] gelegen aan de Noord-Oosthoek van Java buitgemaakte vrouwen, die in den Kadaton aldaar aanwezig waren.

Pienggir beteekent rand, hoek, boord, zoodat die naam zooveel zeggen wil, als personen van de Javasche hoek afkomstig. Deze vrouwen werden naar het hof van Mataram overgebragt, en als slavinnen aangemerkt, zonder echter tot eenigen slaafschen arbeid gebezigd te worden. Zij waren, en zijn tot nog toe, alleen van den vorst afhankelijk. Zij worden meestal tot minnen der vorstelijke kinderen gebruikt, en dienen tevens tot voldoening aan de veelwijverij der vorsten. Zij mogen zonder voorkennis of toestemming van den vorst nimmer een huwelijk aangaan, hetzij met hare natie of met andere inlanders. De kinderen welke door deze of gene bij hen verwekt worden, worden als Pienggirs beschouwd; zulks is echter niet het geval met de kinderen, welke de mannen van dit menschenras bij andere vrouwen, geene Pienggirs zijnde, geteeld hebben.

Tijdens de regering van genoemde Sultan Hagoong moest een gedeelte der veroverde Pienggirs, den bek van zijn paard wasschen telkenmale als hij op het erf van zijnen Kraton reed [2]; zij, die tot dit werk gebezigd waren, hebben den naam gekregen van Gadjah matie [3]. Van daar, dat de stalknechten van den vorst met dien naam bestempeld zijn. Thans echter verrigten de mannen dat werk.

De mannen onder de Pienggirs verdienen meestal hun brood met den handel van ijzer- en koperwerken, hetwelk den naam draagt van Hètèr. Tot de uitoefening van dit beroep, is een ieder hunner voorzien van een openen brief van den vorst, ten einde zij, op

[1] Deze verovering vond plaats in het jaar 1568 (A: C: 1646).

[2] Dit wasschen geschiedt met een Tjarak, zijnde de uitgeholde horen van eenen wilden stier, naar eenen kruidhoren gelijkende. Dezelve wordt met water gevuld, en strekt alleen om den bek der paarden te besproeien. Het wordt als het uitsluitend regt van den Soesoehoennan beschouwd, zulke Tjaraks openlijk in zijn gevolg mede te laten dragen.

[3] De naamgeving komt niet overeen met de reden, welke daartoe opgegeven wordt; daar Gadjah oliphant, en matie, dood beteekent; of de beide woorden te zamen een' dooden oliphant.

eene plaats vertoevende of overnachtende, hulp van deze of gene hoofden zouden erlangen. De Pienggirs of Gadjah matie, staan onder het opzigt van een hoofd, dat een register houdt over geboorten en sterfgevallen. Zij betalen echter geene hoofdschatting als de Kalangs. Zij wonen altijd bij elkanderen. Kartasoero is de plaats, welke hun door den vorst tot verblijf is aangewezen.

Wanneer eene vrouw onder de Gadjah matie gehuwd is met eenen Javaan, niet tot haar ras behoorende, dan gaat haar ambt bij haar overlijden niet op haren man over; als wel op haren zoon of hare dochter, welke zij bij hem mogt verwekken.

De mannen onder de Gadjah-matie vervaardigen touwen, zweepen, halsters en buikriemen voor de paarden van den vorst, en hebben het opzigt over de stallen. Wanneer deze bij toernooispelen verschijnt, moeten zij zijn paard aan beide zijden vasthouden.

6. Het dragen van een kris, geheel van staal vervaardigd door eenen eed verboden.

Browidjoijo, de laatste vorst van Modjopahit, had de vrouwenziekte, die boven het bereik der geneesmiddelen was, en hem zoodanig bedroefde, dat hij zich op zekeren nacht onder het afdak van zijn paleis ternederlegde.

Een stem liet zich vervolgens aan hem hooren, zeggende: „Indien gij van uwe ziekte genezen wilt, beslaap dan eene vrouw van Wandan." (een zwart mensch tot het ras der negers behoorende).

Den volgenden morgen deed hij hetgene de stem hem gezegd had, en bevond zich geheel genezen. De zwartin welke hij beslapen had, gaf hij vervolgens aan zijnen landman ten verzorging over, welke hem eenigen tijd daarna berigtte, dat zij zwanger was. De vorst beval hem daarop, om goed voor haar te zorgen, en dat hij, ingeval zij een kind van de mannelijke kunne mogt baren, hetzelve den naam moest geven van Boondan Kadjawan.

De zwartin baarde eenen zoon, aan wien de landman den naam gaf welken Browidjoijo hem had opgegeven. Toen hij groot geworden was, vergezelde hij van tijd tot tijd den landman, wanneer deze zijne verschijning bij den vorst deed. Browidjoijo erkende den jongeling voor zijnen zoon, en voorspelde reeds, dat van hem de vorsten van Java zouden afstammen; maar daar hij zeer stout en ondernemend was, zoo besteedde hij hem bij zeker heilige in het

dorp Taroob [1], Kiahi Hageng Taroob genaamd, bij wien de landman hem moest brengen: op hunne reize derwaarts, werden zij door twee struikroovers aangevallen. De landman nam de vlugt; doch Boondan Kadjawan verweerde zich dapperlijk met zijne geheel van staal gemaakte kris, welke hem door Browidjoijo geschonken was. De eerste steek echter, waarmede hij een der roovers om het leven bragt, deed de kris breken. Hij wierp dezelve weg en verdedigde zich met zijne handen tegen den anderen, welke hij dood sloeg. Toen zwoer hij, dat hij nimmer meer een geheel van staal gemaakte kris wilde dragen; ook verlangende, dat zijne nakomelingen dezen eed zouden nakomen.

Bij den heilige te Taroob gekomen zijnde, gaf deze hem den naam van Lemboe peteng, en vereenigde hem met zijne dochter door het huwelijk. Uit dat huwelijk zouden de vorsten van Java zijn voortgesproten. Het is tengevolge der door Lemboe Peteng uitgesprokene vloek, dat de afstammelingen van het huis van Mataram geene krissen willen dragen, die geheel van staal zijn vervaardigd.

7. Vloek uitgesproken door Kiahie-Hageng-Sélo.

De heilige, wiens graf in het dorp Selo [2] te vinden is, was een kleinzoon van Boondan Kadjawan, zoon van den laatsten vorst van Modjo-pahit, bij eene zwartin verwekt. Hij leefde onder de regering van den Sultan van Damak, in het jaar 1403 (A: C: 1486). Op zekeren dag bevond hij zich op zijn voorerf, zijn kind in zijne armen dragende. Hij droeg bij die gelegenheid een kleed van Tjiendé [3], zonder buikband. Onverwachts kwam er een dolzinnig mensch op hem aanloopen. Hij haastte zich om zijn kind in huis neder te leggen, doch door den spoed, dien hij maakte, raakte zijn kleed los en struikelde hij over eenen nabij zijne voordeur geplanten Walooh [4], dat hij bijna op zijnen buik nederviel, waardoor de dolzinnige tijd genoeg had, om hem eenen steek toe te brengen, zonder hem echter te kwetsen, om reden hij onkwetsbaar was. Nadat hij zijn kind nedergelegd had,

[1] Dit dorp ligt Noordoostelijk van de hoofdplaats Soeracarta, waar Kiahie hageng Taroob ook begraven is.

[2] Dit dorp ligt Noordoostelijk van de hoofdplaats Soeracarta.

[3] Naam van zekere zijden stof.

[4] Eene soort van Kalebas, welke de Javanen bij hunne spijzen gebruiken, en tot lekkernijen bezigen.

gaf hij zijnen aanvaller zulk eenen geweldigen slag op het hoofd, dat deze dood nederviel.

Toen verwenschte hij de Walooh, en het kleed van Tjiendé, verlangende dat zijne nakomelingen zoodanig gewas nimmer in de nabijheid van hunne voordeur zouden planten, noch zoodanig kleed dragen, welk verbod door de afstammelingen van het Mataramsche huis, nog steeds in acht genomen wordt.

8. VERBOD VAN DEN PANEMBAHAN SENOPATI AAN ZIJNE NAKOMELINGEN.

Deze persoon was de grootvader van Sultan Hagoong, en leefde onder de regering van den Sultan te Padjang in het jaar 1433 (A: C: 1516). Kiahie Botjor, onderdaan van laatstgen^d Sultan, en hoofd van het landschap Bagelèn, vernomen hebbende, dat Senopatie zich tegen den Sultan van Padjang wilde verzetten, begaf zich naar deszelfs woonhuis, gewapend met een kris, met het doel om hem verraderlijk om het leven te brengen. Toen hij aankwam, was Senopati aan den maaltijd bezig, en zat met zijnen rug naar de huisdeur gekeerd, zoodat hij hem niet gewaar werd. Botjor trok zijne kris uit, en stak hem daarmede herhaaldelijk van achteren. [1] Senopati die onkwetsbaar was, zag om, en toen Botjor zag, dat hij hem geen het minste leed konde toebrengen, vernederde hij zich voor hem, en kreeg vergiffenis voor zijne snoode daad. Tengevolge van deze gebeurtenis verbood Senopati zijne nakomelingen, om met den rug naar de deur gekeerd te eten, omdat men zoodoende zich niet voor soortgelijke ongelukken kan beveiligen, wordende dit verbod nog steeds door de afstammelingen van het huis van Mataram in acht genomen.

9. VERBOD TEGEN HET BERIJDEN VAN VOSKLEURIGE PAARDEN.

Na het overlijden van den Sultan te Padjang, verkoos zeker heilige, Soenan Koedoos gen^d, in plaats van des vorsten jongsten zoon Pangeran-Benowo, deszelfs schoonzoon, den

---

[1] De Kris, waarmede Senopati werd gestoken, Kebo dingin gen^d, zoude door de herhaaldelijk toegebragte steken, aan de punt gespleten zijn, en dat er tusschen die spleet eenige haren van den aangevallenen persoon zouden blijven zitten, welke zoo men verzekert, nog heden ten dage zigtbaar zijn. Deze kris is thans in het bezit van den Soesoehoennan te Soeracarta.

Adipatie te Damak tot opvolger, terwijl men eerstgenoemde tot Boepatie over Djipang aanstelde. Pangeran Benowo zich aldus van den troon verstoken ziende, en zijn regt daarop willende laten gelden, nam zijne toevlugt tot den Panembahan Senopati, wien hij om bijstand smeekte, ten einde hem in het bezit van den troon te stellen, waarop zijne geboorte hem regtmatige aanspraak gaf. Senopati gaf gehoor aan zijne bede, en trok met de zijnen naar Padjang. Daar de geringere volksklasse van Padjang den Pangeran Benowo toegedaan was, zoo ontmoette Senopati minder tegenstand van hen, dan van de Damaksche troepen, en een aantal boeginezen, die zich in dienst van den nieuwen vorst bevonden. Senopati bereed bij die gelegenheid een voskleurig paard, hetwelk, niettegenstaande hetzelve door de menigvuldige bekomene wonden reeds dood was, nog steeds voortliep. Kiahie djoeroe hamartanie, oudoom van Senopati zag zulks, en maakte hem hierop opmerkzaam, zeggende: „Mijn zoon, uw paard is dood, en gij zit nog op hetzelve.” Naauwelijks waren deze woorden uitgesproken, of het paard viel neder, en Senopati ging voort te voet, als een dolzinnige te moorden, totdat hij eindelijk de overwinning behaalde. De nieuwe vorst werd op de bede zijner vrouw, met behoud van zijnen rang van Adipati naar Damak teruggezonden, en Pangeran Benowo op den troon geplaatst.

Hetzelfde wonder vond plaats met een voskleurig paard, hetwelk Senopati naderhand bij de inneming van Madioen bereed. Dit gaf hem aanleiding, om het gebruik van voskleurige paarden door eenen eed te verbieden, tengevolge waarvan de afstammelingen van het Mataramsche huis, zoodanige paarden niet willen berijden.

10. Verbod tegen het berijden van paarden, met kort afgesnedene manen.

De Panembahan Senopati trok in het jaar 1442 (A: C: 1524) naar Madioen, met het doel om de vorstelijke landstreken tot onderwerping te brengen.

De boepatis der genoemde landstreken hadden reeds veel van de bovennatuurlijke magt van Senopati gehoord, en waren beducht om hem tegenstand te bieden; waarom zij, van zijnen optogt kennis gekregen hebbende, te Soerabaija bij een kwamen, en

eenpariglijk besloten om zich aan hem te onderwerpen. De Adipati van Kanitèn was echter tegen dit gevoelen, en nam aan, om Senopatie te overwinnen, welke onderneming de Boepatis hem niet konden afraden. Eindelijk stemden zij zulks toe, onder voorwaarde, dat, ingeval hij terugkwam zonder de overwinning te hebben behaald, hij dan door de gezamentlijke hoofden om het leven zoude gebragt worden. De Adipati van Kanitèn nam hierin genoegen, en vertrok met de zijnen om Senopati te gemoet te gaan. Senopati kreeg van dit een en ander berigt, en ging aan het hoofd van 40 zijner uitgezochtste manschappen, Prijajie noembak Woeloong gen^d, den Adipatie van Kannitèn te gemoet. Hij bereed een paard welks manen zeer kort afgesneden waren; en toen hij zijne tegenpartij onder weg ontmoette, gaf hij zich uit voor een ondergeschikt hoofd van Senopatie. Toen hij van hem vernam, dat hij degene was, die zich met hem wilde meten, zeide hij: „Indien gij mij overwint, dan hebt gij Senopati evenzoo goed als in uwe magt." De Adipati van Kanniten werd hierover zeer vertoornd, en bragt het paard, hetwelk Senopati bereed, eene pieksteek aan het voorhoofd toe, waardoor hetzelve op hol geraakte. Senopati was op het punt van te vallen, en daar hij door de kortheid van de manen van zijn paard, zich daaraan niet konde vasthouden, zoo sloeg hij zijne armen om deszelfs hals, totdat Kiahi-Djoeroe-hamartanie, zijne oudoom die hem achterna te paard volgde, het ros in zijnen loop stuitte, waarna hij het zijne aan Senopati gaf.

Senopatie keerde naar den Adipati van Kannitèn terug, en daagde hem ten strijde uit. De Adipatie stak hem herhaaldelijk met zijne piek, zonder hem echter te kunnen kwetsen, waarna Senopati hem op zijne beurt, eene steek met de piek Kiahi plèrèt[1] genaamd, in deszelfs dij toebragt, waarop hij van zijn paard viel, en zich niet konde oprigten. Senopati was toen in de gelegenheid hem te dooden, doch verkoos zulks niet, en liet hem onder geleide zijner zendelingen, in eene Tandoe, naar Pasoeroewang, waaronder hij behoorde, vervoeren, waarna hij naar Madioen terugkeerde, en het berijden van paarden met kort afgesnedene manen afzwoer, en verlangde dat zijne nakomelingen

[1] Deze piek, thans in het bezit van den tegenwoordigen Soesoehoennan, zoude Kiahie-hageng-Taroob (zie blz. 425) bij het graf zijns vaders gevonden hebben.

dien eed zouden gestand doen. Van daar dat de afstammelingen van het Mataramsche huis zoodanige paarden niet berijden.

11. Verbod tegen het dragen eener kris zonder metalen schede.

Pakoe-boewono de 1e ging op zekeren dag te paard rijden. Zijn paard struikelde, en viel met hem neder. Hij droeg bij die gelegenheid eene kris, met eene roode verlakte schede, zonder door eenig metaal overtrokken te zijn, welke door den val in stukken brak, met dat gevolg, dat het lemmer der kris zijne lendenen raakte, zonder hem echter te kwetsen. Dit gaf hem aanleiding, om zijne nakomelingen het dragen eener kris, waarvan de houten schede niet met eenig metaal overdekt is, te verbieden, welk verbod zij nog steeds in acht nemen.

12. Verbod tegen het gebruik van amfioen.

3e Jrg., 1840, II, p. 588.

Pakoe-boewono de 2e was zeer aan het gebruik van amfioen verslaafd. Toen Karta-Soera, waar hij zijnen zetel gevestigd had, door de Chinezen werd verwoest, vlugtte hij Oostwaarts, en hield stil in het bosch van Kadoewang, alwaar de begeerte naar amfioen zich zoodanig van hem meester maakte, dat hij, al meer en meer verzwakt, niet in staat was zijne toevlugt voort te zetten, echter voorgevende ongesteld te zijn. De grootvader van den tegenwoordigen Raden Adipati Sosro-diningngrat, die zich in zijn gevolg bevond, begreep dat het ontberen van Amfioen de eigenlijke oorzaak was van des vorsten ongesteldheid, welke hem voor kwade gevolgen deed vreezen en in de grootste verlegenheid bragt, om reden hij hem niet in die behoefte konde voorzien. Hij taste in zijne brieventasch, welke hij bij zijne vlugt van Karta-Soera om de schouders had gehangen, om daaruit wat Sirie te halen; en tot zijne groote blijdschap vond hij er een weinig raauwe amfioen in. Hij naderde den vorst, fluisterde hem in het oor, en bood hem de amfioen aan. De vorst nam het gretig aan, en werd door het gebruik daarvan dermate verkwikt, dat hij in staat was zijne vlugt te vervolgen.

Hij kwam behouden te Ponorogo aan, waar hij door den Toemengoong dier plaats met veel eerbied werd ontvangen.

Daar verwenschte hij de amfioen, en verlangde uitdrukkelijk, dat zijne nakomelingen zich daarvan zouden onthouden; en dat degene onder hen, die aan het gebruik daarvan mogt zijn verslaafd, geen genot van zijnen zegen zoude hebben.

13. Verbod van Danandjoijo.

Deze persoon, was een der zonen van Pandie dowonoto, vorst over het rijk Ngastino [1]. Hij was de derde van zijne vier broeders gen[d] IJoedistiro, Warkoedoro, Nakoelo en Sedowo. Deze vijf broeders zijn bekend onder den naam van Pandowo, hetwelk vijf beteekent. Van hem zouden de Javasche vorsten zijn afgestamd. Hij verbood zijne nakomelingen om het bosch Krendo-wahhono (zie blz. 407—408) te betreden. Dit bosch zoude eene reusachtige godin tot verblijf gestrekt hebben, gen[d] Batarie doongo, verstootene vrouw van de opperste godheid Bathoro-goeroe. Zij zoude geene gelegenheid hebben laten voorbijgaan, om de Pandowo in het verderf te storten, zoo wel door hare plagen, als door den bijstand welke zij aan andere vorsten verleend had, die tegen de Pandowo vijandelijk gezind waren. Deze echter, door de opperste godheid steeds beschermd zijnde, ontkwamen steeds de lagen welke zij hen spande.

Het is tengevolge van dat verbod, dat de afstammelingen van het Mataramsche huis, gemeld bosch hetwelk zij als de bron van allerlei ongelukken beschouwen, nimmer bezoeken.

14. Verbod tegen het berijden van olifhanten.

Dit verbod heeft Sultan Hagoong aan zijne nakomelingen uitgevaardigd, ten gevolge van eenen val, welken hij van eenen oliphant gedaan heeft. Hij deed namelijk op zekeren dag, op dat dier gezeten, eene reis naar Parang-tritis, aan de Zuidzee bij Mantjeeng-ngan, omtrent 16 palen van Djocjakarta gelegen. Onderweg ontmoette hij eenen Walie (heilige), die als eene turksche monnik gekleed was. De oliphant verschrok op dat vreemde gezigt, en zat, zonder dat de rijder daarop bedacht was, op de hurken, zoodat hij door den zwaren schok der Palono (huisje op eenen

[1] Dit rijk ook genaamd Gadjah-hooijo, zoude bestaan hebben te Pekalongan. De eerste vorst, Polosoro gen[d], grootvader van Pandoedewonoto, regeerde in het jaar 700 (A: C: 805).

oliphant) er uitgeworpen werd. Van daar dat de Javasche vorsten geene oliphanten meer willen berijden.

15. Verbod tegen het eten van rundvleesch.

Zeker heilige, gen[d] Soenan Koedoos, die onder de regering van den Sultan te Damak, omtrent het jaar 1405 (A: C: 1488) leefde, verdwaalde eens in een bosch nabij Damak, en wist niet werwaarts hij zoude gaan, om den weg naar zijne woning weder te vinden; hetwelk hem in de grootste verlegenheid bracht. Daarna hoorde hij het geluid eener bel, werwaarts hij zijne schreden rigtte. Hij zag eene koe met eenen houten bel aan den hals, loopen, volgde dezelve achterna, totdat hij eindelijk te Tiengkir, nabij Salatiga, en vervolgens te huis kwam. Daar het dier hem tot gids verstrekt had, zoo verbood hij, uit dankbaarheid voor de bewezene dienst, zijne nakomelingen, om deszelfs vleesch te eten, welk verbod nog steeds in acht wordt genomen.

16. Verbod tegen het dragen van kleedjes genaamd polèng en loontang.

Dit verbod was van den Panembahan Mas te Madioen, zoon van Raden Patah, naderhand Sultan van Damak. Toen de Panembahan Senopati omtrent het jaar 1412 (A: C: 1495) naar Madioen trok, en deze plaats innam, droeg gen[e] Panembahan Mas, het kleed Polèng, en zijne vrouw Loontang. Beide namen de vlugt, en ondervonden vele wederwaardigheden. Dit gaf hem aanleiding, om het dragen van zoodanige kleedjes, door eenen eed te verbieden, uitdrukkelijk verlangende, dat geene zijner nakomelingen dezelve zouden gebruiken, welk verbod tot nog toe stand houdt.

Polèng beteekent bont, en Loontang rood geschilderd.

17. Verbod tegen het houden eener kat van de kleur kembang-asem.

Kembang-asem beteekend tamarinde bloem; zoodanig noemt men eene kat, die eene geelachtige kleur met bruine vlekken heeft. Kiahie-Hageng-Sélo van wien hiervoren reeds melding is gemaakt, was degene die dit verbod aan zijne nakomelingen uitvaardigde.

Op zekeren dag, ging hij naar de plaats waar hij gewoon was zijne godsdienstoefeningen te verrigten. Terwijl hij daarmede bezig was, kwam zijne kat met een groot geweld naar hem toeloopen; hij verschrok daarvan, en werd alzoo geheel van zijne godsdienstige overdenkingen afgetrokken. Sedert dien tijd, verbood hij zijne nakomelingen zoodanige kat te houden, hetwelk tot nog toe stand houdt.

18. Verbod tegen het dragen van een gestreept buis, genaamd Gedok-madoe.

De Panembahan Senopati, ging zich op zekeren dag alleen naar een bosch vermaken; aldaar werd hij aangevallen door eenige dienaren van zijnen vijand Kiahie Botjor gen^d^, en met pieken gestoken, zonder hem echter te kunnen kwetsen. Hij droeg bij die gelegenheid een buis van gestreept goed, Gedok-madoe gen^d^, hetwelk door de menigvuldige steken aan flarden scheurde. Hij werd hierover zoo beschaamd, dat hij het dragen van een zoodanig buis, zijnde groen, rood en geel gestreept, door eenen eed verbood, uitdrukkelijk verlangende, dat zijne nazaten dien eed zouden gestand doen. Het is ten gevolge hiervan, dat de afstammelingen van het Mataramsche huis geene buizen van dit goed willen dragen.

19. Verbod om ten Noorden der rivier Pépé te wonen.

Deze rivier heeft haren oorsprong van den berg Merapi, en ontlast zich in de groote Solosche rivier. De Soesoehoenan Mangkoerat de 1e. die in het jaar 1603 (A: C: 1680) den troon te Kartasoera beklom, was degene, die zijne nazaten verbood, om ten Noorden van gen^e^ rivier te wonen, en wel ten gevolge eener verlamming, welke hij, na zijne terugkomst van de Bazar Kapanasan, Noordelijk van Kartasoera en de Rivier Pépé gekregen, en waaraan hij een jaar lang geleden had. Dit is dan ook de reden dat zijne nakomelingen geene huizen aan den Noordkant dier rivier willen bewonen.

20. Verbod tegen het berijden van een lichtbruin paard.

Kiahie-hageng-ngenis, oud overgrootvader van Sultan Hagoeng, leefde onder de regering van den Sultan te Demak,

in het jaar 1415 (A: C: 1498). Hij begaf zich derwaarts om dienst te nemen als Tamtomo [1] bij den Sultan aldaar, doch werd op eene beleedigende wijze afgekeurd. Hij keerde door smart overstelpt terug, en besloot om de hem aangedane beleediging te wreken. Hij reed op een lichtbruin paard naar Damak, met het voornemen, om door moorden zijn leven op de waagschaal te stellen. De Sultan van Demak, kreeg daarvan berigt, en alvorens Kiahie-Haging-ngenis hem eenig kwaad gedaan had, schoot hij eenen pijl op hem af, dewelke zijn paard trof; hetwelk daarvan begon te steigeren, en zijnen ruiter op den grond wierp. Vol schaamte keerde hij onverrigter zake huiswaarts, waarna hij het gebruik van lichtbruine paarden door eenen eed verbood, uitdrukkelijk verlangende, dat zijne nakomelingen dien eed zouden nakomen, tengevolge waarvan zij nimmer zulke paarden willen berijden.

21. Verbod tegen het dragen van eenen regenscherm met eenen roodvernisten steel en van een kleed Parang-roesak genaamd.

Panembahan Sido-mookti, kleinzoon van den laatsten vorst van Modjo-pahit, leefde in het jaar 1405 (A: C: 1488). Hij was zijnen vader, Djaran Panolèk genaamd, in de waardigheid van Panembahan te Madura opgevolgd. Van hem zouden de Madoeresche vorsten afgestamd zijn. Hij schreef zijne zwaarmoedigheid, en dikwijls bekomene nederlagen in den oorlog toe aan het kleed, beschilderd met het bloemwerk Parang-roesak [2], zijne geliefkoosde dragt, en aan het rood vernis van de steel zijns regenscherms, waarom hij het gebruik daarvan door eenen eed verwierp, zijne nazaten verbiedende het eene of andere te gebruiken. Het is dientengevolge, dat de Madureesche vorsten geen kleed van het genoemde bloemwerk, en geen regenscherm met rood verniste steel willen gebruiken.

22. Over de Walies.

Deze naam wordt gegeven aan de godgeleerden der oude tijden. Er zijn negen voorname Walies, genaamd: Soennan Ngampel,

---

[1] Eene bende van 100 Ruiters, in de oude tijden met degens, doch thans met karabijnen gewapend.

[2] De vorst en zijne bloedverwanten hebben het uitsluitend regt, om kleedjes of hoofddoeken te dragen, die met het bloemwerk Parang-roesak beschilderd zijn.

Soennan Bonang, Soennan Girie, Soennan Koedoos, Soennan Lèpèn, Soennan Ngoedoong, Soennan Geseng, Soennan Tembaijat, en Pangeran Sech-Modjo-hagoong. Deze heiligen, uitgezonderd Soennan Lèpèn, waren voortgesproten uit Arabische en andere Oostersche ouders, die omtrent het jaar 1375 (A: C: 1449) het eiland Java bezochten, en de leer van Mahomed verkondigden.

Genoemde Walies, die op verschillende plaatsen op Java begraven zijn, hadden zich toegewijd aan de voortplanting van het Mahomedanismus, en waren in hooge achting. Zelfs is hunne nagedachtenis tot op den huidigen dage in hooge waarde bij de Javasche vorsten, die hunne graven, wanneer zij in hun gebied leggen, voor eigene rekening doen bewaken en onderhouden, waartoe meestal priesters gebezigd worden, die den naam dragen van Pradikan [1], voor wie eenige landen beschikbaar worden gesteld, waarvoor zij geene pacht betalen; dienende derzelver opbrengst zoowel tot hun onderhoud, als tot het doen van kleine verbeteringen aan de aldaar aanwezige graven; terwijl belangrijke reparatiën, voor rekening der vorsten bewerkstelligd worden. De landen aan zoodanige priesters tot gemeld gebruik afgestaan, noemt men Siti Metakkan of Boemi-moetihan [2]. De overlevering gewaagt van verscheidene wonderwerken, welke door voorschrevene godgeleerden verrigt zijn, en van gebeurtenissen, die de grenzen der waarheid en billijkheid overschrijden, en waarvan in het volgende afzonderlijk melding zal gemaakt worden.

23. Over Soennan Bonang.

Deze heilige, wiens graf in het district Toeban aanwezig is, leefde in het jaar 1402 (A: C: 1485); hij bezocht dikwijls de kluizenaars op deze en gene bergen, ten einde hen het Mahomedanismus te doen omhelzen, hetwelk hem weinig moeite koste; doch door den invloed van zekeren beruchten kluizenaar, gen[d]

---

[1] Afgeleid van Mardiko, beteekenende vrij, in tegenstelling van eenen slaaf, wong Mardiko, een vrije burger; zoodat Pradikan zooveel zeggen wil als: personen, die van de betaling van pacht of andere belastingen ontheven zijn.

[2] Siti of Boemi, beteekent grond, en Moetihan of Metakkan, plaats der witheid; zijnde van het woord Poetih of Petak, wit, hetwelk overdragtelijk zuiver, heilig, beteekent; dus wil het zooveel zeggen als: grond, waar een heilige begraven wordt.

Batjak ngélo, die zich op den berg Bénang, zuidelijk van Soerabaija gelegen, ophield, verzaakten de kluizenaars, die de leer van Mahomed hadden aangenomen, dezelve ook spoedig, en gingen weder tot het Boeddismus over. Zulks kwam ter ooren van Soennan Bonang, die besloot den vermaarden kluizenaar te bezoeken, ten einde dezen aan zich te onderwerpen, en tot het aannemen van het Mahomedanismus te noodzaken. Hij begaf zich dientengevolge met twee zijner Leerlingen naar den berg Bénang. Batjak ngelo kreeg hiervan kennis, en gelastte zijne bedienden, om den steilen en eenigen doortogt naar zijne kluis met steenen te bezetten, en dezelve, bij de aannadering van Soennan Bonang afterollen, om hem dusdoende den toegang tot zijne kluis te beletten.

Soennan Bonang beklom alleen den berg, zijne twee Leerlingen aan deszelfs voet achterlatende. Zoodra de bedienden des kluizenaars hem zagen opklimmen, rolden zij de zware steenen af, doch de heilige stuitte al voortgaande, de afrolling van iederen steen, welke op hem gerigt was, met zijnen staf; zoodat dezelven eene soort van trap vormden, en hem het opklimmen gemakkelijk maakten [1], totdat hij eindelijk bij Batjak-ngélo kwam, wien hij van de nietigheid zijner grondstelling omtrent het bestaan der goden overtuigde; en hem tot het aannemen van het Islamismus overhaalde. Batjak-ngélo antwoordde: „Indien gij mij in bovennatuurlijke magt overtreft, dan zal ik uwe godsdienst aannemen, in het tegenovergestelde geval zal ik U gewis levend verbranden.” De heilige zeide: „Ik ben bereid om mijn bovennatuurlijk vermogen met het uwe te meten.” Daarop wierp de kluizenaar zijne muts naar de hoogte, en dezelve verdween. geheel in de lucht.

Soennan Bonang nam een zijner sandalen en wierp dezelve ook in de hoogte. Eenige oogenblikken daarna viel de muts neder met de sandaal er in, hetgeen de kluizenaar met verwondering aanzag. Hij nam daarop eenige eijeren, en stapelde dezelven op elkanderen, tot den heilige zeggende: „Neem nu die eijeren één voor één van onderen, zonder dat de stapel instort.” Soennan Bonang deed zulks met vrucht. De kluizenaar zijne wonderwerken aldus overtroffen ziende, hernam weder: „Kom aan, ik zal loopen,

[1] Men zegt dat de steenen, langs welke de heilige den berg Benang beklom, ten huidigen dage nog te zien zouden zijn, en de Javanen gelooven, dat dezelve, door het stuiten met den staf, eene trapsgewijze opgang hebben gevormd.

en haal mij dan in.» Dit gezegd hebbende liep hij met zulk eenen spoed, dat hij in een oogenblik tijds uit het gezigt verdween. De heilige legde kruiselings zijne handen op de borst en bad. Kort daarop kwam de kluizenaar door de kracht van het gebed als teruggedreven voor den heilige; hij herhaalde zijnen loop verscheidene malen, doch werd telkens teruggedreven, en in tegenwoordigheid van den heilige gebragt, zoodat hij eindelijk niet meer in staat was zijnen loop te hervatten. Eindelijk zeide hij: »Ik heb het tegen U verloren, doch één ding moet gij echter nog doen; indien gij dit kunt, dan zal ik mij zonder tegenspraak aan U onderwerpen.» De heilige verzocht hem te zeggen, wat hij verlangde gedaan te hebben. »Welaan, vervolgde hij, aan gindschen voet van den berg ligt een lijk, hergeef aan hetzelve het leven.» Soennan Bonang, vergezeld door den kluizenaar, naderde het lijk, en zeide tot hetzelve: »Staat om godswille van den dood op.» Het lijk rigtte zich op en zat. Nu verlangde de kluizenaar dat het levendig gewordene lijk ook moest kunnen spreken.

De heilige zeide: »Vraag hem iets, dan zal hij u antwoorden.» Zulks deed hij, en vroeg namelijk aan het lijk, wat hij gezien en ondervonden had toen hij stierf, waarop hij tot antwoord kreeg dat hij dit zelve diende te weten. Beiden beklommen nu den berg weder, en de twee Leerlingen van Soennan Bonang volgden hen, terwijl het lijk weder zielloos nederviel. De kluizenaar onderwierp zich nu aan den heilige, en werd in de leer van Mahomed onderwezen. Toen hij alles begrepen had, verdween hij uit de tegenwoordigheid van den heilige [1], die daarna met zijne twee Leerlingen huiswaarts keerde.

Onderweg uitte een der Leerlingen zijn ongenoegen tegen zijnen meester zeggende: »Ik heb mijnen meester reeds zoolang gediend en hem overal gevolgd, en nog heeft hij mij niet in de wetenschap onderwezen, waarmede hij den kluizenaar begunstigd heeft.» Soennan Bonang hoorde zulks, stond stil, en gaf beide zijne Leerlingen last om rijst te koken. Degene die zijn ongenoegen tegen hem geuit had, gaf hij eene natte pisangstam, om in het koken van de rijst tot brandhout te dienen, en den anderen liet hij tot dat einde gewoon hout gebruiken. Eenige oogenblikken daarna was de rijst, welke laatstgene kookte, gereed; terwijl de eerste vruch-

[1] Dit verdwijnen duidt Gods welgevallen in den Kluizenaar aan, die volgens het volksgeloof, met lichaam en ziel naar het hemelrijk zoude zijn opgevoerd.

telooze moeite aanwendde, om de natte pisangstam vuur te doen vatten.

Soennan Bonang vervolgde zijne reize, en alvorens hij te huis gekomen was, zeide hij tot een zijner Leerlingen:

„Gij hebt zoo even uw ongenoegen aan mij te kennen gegeven, over de wetenschap, waarin ik den Kluizenaar Batjak ngélo onderwezen heb. Weet, dat ik u beiden in dezelfde wetenschap onderwezen heb. Het koken van de rijst waarmede ik u belast heb, is slechts eene gelijkenis geweest; Batjek-ngélo, die bereids lang boete gedaan heeft, is te vergelijken bij een stuk droog hout, dat spoedig vuur vat; maar gij zijt even als de natte stam van eenen pisangboom [1].

24. Over Soennan Tembaijat.

Tembaijat is eene ten Zuid-oosten van Klattèn gelegene dessa, waar het graf van den heilige aanwezig is. Hij wordt onder de Walies gerangschikt door de ondervolgende gebeurtenis:

Soennan Bonang, van wien bereids hiervoren gewaagd is, ging op eenen Vrijdag naar Samarang, om in den tempel aldaar zijne godsdienst te verrigten.. Hij bereikte deze plaats juist op het tijdstip, dat het middaggebed (Lohor) eenen aanvang zouden nemen; doch tot zijne groote verwondering hoorde hij het gewone sein van het middaggebed niet [2]. Hij vroeg aan den Pengoeloe (opperpriester) de reden hiervan, die hem antwoordde, dat de Adipati van Samarang, wiens geheele lichaam opgezwollen was, verboden had, om het gewone sein te doen, om reden dat geluid zijne ziekte verergerde. Soennan Bonang bood zich daarop aan, om dat te genezen, mits hij daarin slagende voor zijne moeite be-

---

[1] Door strenge en langdurige boete verkrijgt het lichaam volgens de oude leer der Javanen eenen fijneren, hoogeren aard, en legt eindelijk al het Zinnelijke af. Aangezien de kracht der boete, tot het krijgen van bovennatuurlijke vermogens en hemelsche gelukzaligheid in de Javaansche godsdienstleer, nog heden ten dage in hooge waarde is, zoo beteekent de gelijkenis van een stuk droog hout, hetwelk spoedig vuur vat, dat de Kluizenaar Batjak-ngélo, door strenge en langdurige boete, voor de eeuwige zaligheid vatbaar is, terwijl met den natten pisangstam, die niet gemakkelijk vuur vat, bedoeld wordt, dat de twee Leerlingen die eeuwige zaligheid nog niet verdiend hadden, omdat zij nog niet lang boete hadden gedaan.

[2] Dit sein bestaat bij de Javanen, in het slaan van de Bedook, een zware soort van trom.

loond zoude worden. Zulks werd door den Pengoeloe aan den Adipati berigt, die daarin toestemde, waarop de heilige de door hem uitgekaauwde Kinang, dat is, het sirieblad met de daarbij behoorende ingrédiënten, als geneesmiddel aan den Adipati zond, om door dezen te worden ingeslikt. Naauwelijks had de Adipati dit gedaan of hij bespeurde oogenblikkelijk eene grondige genezing zijner kwaal. Hij begaf zich onverwijld naar den tempel bij Soenan Bonang, en vroeg hem welke belooning hij voor zijne bewezene dienst vorderde. Hij antwoordde, dat hij daarvoor niets anders eischte, dan dat men nimmer moest verzuimen, om het sein van het gebed op gezette tijden te doen.

De Adipati hoorde deze niets beduidende eisch met de grootste verwondering aan, en haalde den heilige vruchteloos over, om eenige kostbaarheden als belooning aan te nemen, waarop laatstgen[e] afscheid van hem nam, en huiswaards keerde. De Adipati, die zich niet genoeg over dat zeldzame mensch konde verwonderen, volgde hem heimelijk achterna, om te weten wie hij was Hij verloor hem niet uit het oog, totdat hij ten zijnent kwam, en aldaar vernam dat hij een Walie was. Hij bleef drie maanden bij hem, en bewees hem allen eerbied. Eens zeide Soennan Bonang tot hem. „Ik weet wel wat gij begeert, en indien uw vast besluit is om in de godsdienst te worden onderwezen, volg dan den Raad dien ik U geef. Ga naar den berg Woelan, ten Zuiden van Demak gelegen, daar zult gij iemand vinden, die in mijne plaats onderwijs in de godgeleerdheid geeft.”

De Adipati begaf zich naar den aangewezen berg op reis, waar hij den Walie, Soennan Lèpèn genaamd, vond, bij wien hij langen tijd inwoonde. Op zekeren dag vroeg deze hem: „Hebt gij wezenlijk begeerte om U aan den dienst van God toe te wijden, en de wereld te verzaken?” Hij gaf daarop een bevestigend antwoord: „Welaan dan, vervolgde de heilige, doch laat ons eerst naar uw huis gaan.”

Beiden gingen nu naar Samarang op reis, en kwamen ten huize van den Adipati, waar de heilige hem zeide: „Indien gij wezenlijk afstand wilt doen van alle aardsche vermaken, zoo zult gij ook toestaan dat uwe vrouw de mijne worde.” De Adipati gaf hierop een toestemmend antwoord en de heilige zeide weder „Nu, dan zal ik bij uwe vrouwe gaan liggen, en gij zult wat rijst voor mij koken.” Dit gezegd hebbende, begaf hij zich met de vrouw des gastheers naar bed, waar hij haar den rug toekeerde, omreden

hij niet voornemens was het echtbed te schenden, maar wel om den man op de proef te stellen, ten einde te zien of hij uit den grond zijns harten de hemelsche gelukzaligheid de voorkeur gaf, boven datgene wat hem het dierbaarste op aarde was. Nadat hij deze zware proef met gelatenheid en onderwerping des harten had doorgestaan, zeide hem de heilige den daarop volgenden dag: „Indien uwe begeerte zich alleenlijk bepaalt op het genot van hemelsche gelukzaligheid, zoo ontdoe u dan van al uwe schatten, door dezelve aan de armen te verdeelen.” De Adipati die het wezenlijke voornemen had, om van alle aardsche vermaken afstand te doen, en zijn geheel leven aan de godsdienst toe te wijden, besteedde alle zijne bezittingen voor de armen, zoodat hij voor zich zelven niets overhield dan de kleederen, die hij droeg. Zijne vrouw volgde zijn voorbeeld, doch niet geheellijk, vermits zij uit gierigheid, en zonder voorkennis van haren man, eenige kostbaarheden in eene bamboe verborg, welke zij tot wandelstok bezigde. De Adipati was daaraan echter niet onkundig, doch bekreunde zich daarover niet. Nadat hij zich, zooals gezegd is, van al zijne bezittingen ontdaan had, zeide Soennan Lèpèn tot hem: „Ga met uw vrouw Zuidwaarts naar het landschap Padjang, daar zult gij mij wedervinden.” Na dit gezegd te hebben, nam de heilige van hem afscheid.

De Adipati ging nu met zijne vrouw Zuidwaarts, doch hield haar steeds op eenen zekeren afstand achter zich, omdat hij wist, dat zij eenige kostbaarheden bij zich had, waardoor hij van haar afkeerig werd. In het bosch van Merak-matie [1] gekomen zijnde, werd hij door eenen struikroover aangevallen, die alles eischte wat hij bij zich had. De Adipati zeide: „Ik heb niets bij mij, dan de kleederen die ik draag, en die zullen u niet veel opbrengen; hoor naar hetgeen ik u zeg, niet ver achter mij gaat eene vrouw. Zij heeft eenen wandelstok van Bamboe, ontneem haar denzelven, daarin zult gij schatten vinden, waarvan gij levenslang zult kunnen bestaan.” De roover volgde dezen raad, en was zeer verheugd, toen hij de bamboe in stukken slaande, daarin eene menigte edelgesteenten vond; doch met dezen buit nog niet tevreden

[1] Dit bosch heeft wegens deszelfs onveiligheid, den naam van Merak-matie gekregen, zijnde thans een dorp, in de Residentie Samarang gelegen. Merak beteekent naderen, en matie, dood; willende zooveel zeggen, als dat degene, die dat bosch nadert, aldaar den dood vindt. Wijders beteekent Merak ook eene paauw.

zijnde, wilde hij de vrouw nog daarenboven geheel naakt uitkleeden; hetwelk den Adipati, die zulks in de verte zag, in toorn deed ontsteken. Hij snelde zijne vrouw te hulp en zeide tot den roover: „Gij zijt waarlijk eene ondankbare; niettegenstaande gij reeds zooveel gekregen hebt, wilt gij deze vrouw daarenboven nog van hare kleederen berooven; gij zijt zeer onbeleefd (bokachtig).” Naauwelijks waren deze woorden uitgesproken, of de roover werd in eenen bok herschapen; waarna de Adipati en zijne vrouw hunne reize vervolgden, tot in het dorp Wedi, ten Zuid-Oosten van Klattèn gelegen, werwaarts de bok hen achterna volgde.

In gemeld dorp, woonde eene weduwe, die door het verkoopen van eetwaren haar brood verdiende, en bij wie de twee reizigers hunnen intrek namen. Nadat beiden eene maand bij haar hadden doorgebragt, bespeurde de weduwe tot hare groote verwondering, dat hare voorraad van rijst, niettegenstaande daarvan alle dagen gekookt werd, niet verminderde, waarvan zij de oorzaak niet konde doorgronden. Op zekeren avond, toen de vrouw van den Adipati als naar gewoonte rijst wilde kooken, werd zij door de weduwe bespied, en tot hare verbazing zag deze, niet eens maar verscheidene malen, dat zij telkens slechts een handvol van haren voorraad nam, om te kooken, die in weerwil van het groote vertier, nimmer opging, en dat de Adipati slechts eene geringe hoeveelheid brandhout aan zijne vrouw gaf, om de rijst te kooken, hetwelk nimmer door het vuur verteerd werd. Door dit wonderwerk begon zij te beseffen, dat hare gasten buitengewone menschen, namelijk Walies waren. tengevolge waarvan zij hen van het tijdstip dezer ontdekking, steeds met groote achting behandelde. De Adipati door dit eerbied-betoon bemerkende, dat zijne vermomming ontdekt was [1], verliet op zekeren nacht in stilte het huis der weduwe, vergezeld van zijne vrouw en den bok; en zettede zich neder aan den voet van het Zuidergebergte op eene plaats gen[d] Tembayat. In korten tijd kwamen ook menschen bij hem wonen, en waren hem behulpzaam in het oprigten van eenen tempel.

Eenigen tijd daarna kwam Soennan Lèpèn bij hem en nadat hij hem in de kennis der godgeleerdheid onderwezen had, verhief hij hem tot den titel van Walie, onder den naam van Soennan

[1] Volgens de godsdienstleer der Javanen, moeten de boetelingen zoowel afstand doen van alle aardsche vermaken, als van eer en grootheid, tengevolge waarvan alle eerbewijs voor hen een gruwel is.

Tembaijat. Gedurende het onderwijs, zag Soennan Lèpèn, dat de bok er altijd bij tegenwoordig was. Hij zeide tot zijnen leerling: "Dit arme dier is geenzins een bok, maar een man." Naauwelijks had hij deze woorden uitgesproken, of men zag in plaats van den bok eenen man verschijnen, die zich terstond aan de voeten der beide heiligen wierp, om hen zijne hartelijke erkentenis te betuigen. Hij betoonde een groot berouw over zijne wandaden, waarop Soennan Lèpèn den nieuw bekeerde aannam, en hem den naam gaf van Sech Doombo [1]. Daarna begaf hij zich naar huis.

[1] Doombo, beteekent groot; inzonderheid van schapen gesproken.

CAWĔLI.

DOOR

PROF. DR. H. KERN.

In 't Oudjav. komt een woord cawĕli, bijvorm cangwĕli voor, dat de beteekenis heeft van een stof en kleedingstuk. Eenige voorbeelden van 't gebruik vindt men aangehaald in v. d, Tuuk's KBWdb. i. v. Men kan daaraan toevoegen BY. 4, 5, waar naast elkaar dukûla, cako en cawĕli genoemd worden. Het woord bestaat ook in 't Makassaarsch en Bugineesch onder den vorm van cáulu, waaronder men verstaat een soort van Bengaalsche katoenen sarongs; terwijl 't Maleisch heeft cául, een fijn soort doek.

In eenigszins gewijzigden vorm leeft hetzelfde woord nog in de hedendaagsche taal als cawĕni, fijne stof, mouseline. Als dichterlijk woord vermeldt het Woordenboek ook camli, verklaard als te zijn "een soort van zijde".

Met cawĕli komt overeen Tamil cawaḷi, cawuḷi, cloth, drapery; mercery; Telugu cawali, cawili, cloth. Opzettelijk behoud ik de oorspronkelijke spelling der eerste lettergreep, want al klinkt in de gewone, voor beschaafd gehouden uitspraak de c in het Tamil als s', het gemeene volk spreekt de letter uit als in 't Sanskrit [1] en deze uitspraak is de oudere, die bij vergelijking van Oudjavaansche woorden alleen in aanmerking kan komen. In het Telugu wordt ca meestal uitgesproken tsa, doch men hoort ook den oorspronkelijken klank. Wat den klank aangaat, zou Ojav. cawĕli evengoed uit Telingana als uit Tamilland afkomstig kunnen wezen, maar het verschil in beteekenis moet ons doen aarzelen genoemde vormen in 't Javaansch, Makassaarsch en Bugineesch te beschouwen als rechtstreeks ontleend hetzij aan het Tamil of het Telugu.

Wat is de oorsprong van 't stellig niet Drawidische woord, mag men vragen. Let men alleen op den klank, dan zou men kunnen

---

[1] Vgl. Caldwell, A comparative Grammar of the Dravidian family of Languages (2° ed.) p. 22.

meenen dat het beantwoordt aan een Sanskrit cauḷi (cauḍi), of cauli, want voor Skr. saukhyam heeft het Tamil cawukkiyam, maar de geheele afwijkende beteekenis van 't Skr woord verbiedt ons eenig verband tusschen cawĕli en cauli te zoeken. Als men bedenkt dat zooveel namen van geweven stoffen genoemd zijn naar de plaats van herkomst, rijst het vermoeden dat dit ook het geval zal wezen met cawuḷi, Ojav. cawĕli, cangwĕli, Njav. camli. Nu luidt de naam van een havenstad in Konkan Caul, Cengwal, Tsemwal. Bij den ouden Griekschen aardrijkskundige Ptolemaeus heet de plaats *Σίμυλλα*, waarvoor de inboorlingen, zooals hij er bijvoegt, zeggen *Τίμουλα*, lees *Τιάμουλα*. Terecht wordt in Hobson-Jobson van Yule en Burnell [1] opgemerkt, dat tia hier een poging is om den voor Grieken ongewonen klank van ca(tsja) voor te stellen, evenals de Hollanders ca met tja trachten weêr te geven. Behalve de zooeven opgegeven vormen treft men nog aan cewul en ciwil. Daar de onderling eenigszins afwijkende vormen een ongezochte verklaring geven van 't feit dat in 't oudere en nieuwere Javaansch vormen met ng en m en zonder nasaal, gelijk in 't Makassaarsch, Tamil en Telugu voorkomen, geraakt men tot het besluit dat bedoeld woord, in al zijne vormen, een Prâkṛtafleiding is van den naam der stad en dat het eigenlijk beteekent „Caulisch, Cengwalisch, Cemwalisch", nl. fabrikaat.

De hier beproefde verklaring zal aanspraak mogen maken op volkomen juistheid, indien men kan aantoonen dat de stad Caul beroemd was om hare fijne weefsels. Gelukkig bevat Alexander Hamilton's werk „A New Account of the East Indies" uit het jaar 1727 [2] de volgende mededeeling: „CHAUL, in former Times, was a noted Place for Trade, particularly for fine embroidered Quilts; but now it is miserably poor."

Dit gegeven is m. i. beslissend en bevestigt op welkome wijze de boven gegeven verklaring.

Leiden, 6 April 1903.

---

[1] I. v. Choul, Chaul; alwaar men tevens zien kan dat bij Arabiesche schrijvers de vorm Saimūr voorkomt.

[2] D. I, 243, aangehaald in Hobson-Jobson t. a. p.

EENE LIJKVERBRANDING TE SINGARADJA [1].

ONTLEEND AAN HET HS. VAN

F. C. BRUST,

luit^nt t. zee 2^e klasse.

Wij zullen trachten eene oppervlakkige beschrijving te geven van eene lijkverbranding, die we te Singaradja bijwoonden. Zij had plaats in de familie van den poenggawa (districtshoofd) van Boeleleng.

Reeds meer dan veertien dagen te voren hield men zich onledig met het maken der toebereidselen tot het groote verbrandingsfeest, dat den 12^en September 1902 plaats zou hebben. En geen wonder, want er was heel wat in gereedheid te brengen.

Vooral het optuigen der wadah's (bamboe-gevaarten, die den

---

[1] *Noot van de Redactie.* Verschillende beschrijvingen van lijkverbrandingen op Bali en West-Lombok zijn reeds aanwezig. Zie vooral R. Friederich in Verhand. Bat. Gen. XXIII, 1850, p. 3—14 van het 13^e Stuk („Voorloopig Verslag van het eiland Bali"); voorts R. van Eck in Tijdschr. v. N. I., 1879, I, p. 106—124 — of in den generalen overdruk der „Schetsen van het eiland Bali", p. 183—201 —; en „Een lijkverbranding op Lombok" in Eigen Haard van 1897, p. 135—139, met reproducties naar een 5-tal foto's van den off. v. gez. C. J. Neeb. Verg. ook E. Nijland, Schetsen uit Insulinde, Utrecht 1893, p. 361—363, met afbeelding van 2 eenvoudige *wadah's*, voor Soedra's bestemd; alsmede P. L. van Bloemen Waanders in Tijdschr. Bat. Gen. VIII (1859), p. 145—147.

Het zou alzoo overtollig kunnen schijnen, eene beschrijving af te drukken die zich zelve als „oppervlakkig" aanbiedt. Doch éene opmerking staat hier, welke van het hoogste gewicht is, en alleen door Friederich duidelijk uitgesproken werd: de lijkkisten, waarin de overblijfselen der dooden ten slotte verbrand werden, bestonden voor elk uit „een uit hout gesneden, wit geschilderd en uitgehold rund" (zie hierachter p. 447). Van Eck had alleen gesproken van „een of meer, in den vorm van troggen, ruw bewerkte kisten (patoelangan)" (l. c. p. 118, of Overdruk p. 195), zonder bepaald van een rund te spreken. Van der Tuuk's Kawi-Balin.-Nederl. Wdb., II, 1899, p. 717, 2e kol. vermeldt inderdaad i. v. „toelang" (d. i. gebeente, been): „**patulangan** of **tulangan** . . . , waarin de beenderen ter verbranding gelegd worden; er zijn er in de gedaante van een lémbu, singa, enz. maar ook zeer eenvoudige meer gelijkende op een bak". Van der Tuuk noemt

dienst van lijkwagen verrichten) nam vele handen in beslag. Groote, 25 meter hooge stellages van bamboe werden stevig in elkaar gezet en geplaatst op een sterk grondvlak van 5 meter in het vierkant. Van eene soort ongesponnen, gekleurde wol werden op een bamboegeraamte verschillende fantasie-vogels gemaakt, welke de wadah's moesten versieren. Veel werk ook maakte men van bloemen, spiegels en houten beelden, welke den lijkwagens een schitterend aanzien zouden verleenen.

In het huis van den poenggawa waren groote tafels aangerecht, alwaar gedurende een zestal dagen achtereen honderde menschen uit den omtrek een gastvrij onthaal vonden; daar de woning eene groote uitgestrektheid beslaat, behoefde men voor plaatsgebrek niet te vreezen. Eenige malen had men er ook des avonds de wajang wong (*gamboeh*) van het dorp Tedjakoela doen spelen, die tot groot vermaak van de talrijke gasten eenige schitterende en fantastische tafereelen opvoerde.

Twee dagen voor den vastgestelden datum was alles gereed. Op

---

dus bepaald een *lemboe* (rund) en een *singa* (leeuw). En Friederich had in 1850 het best van al gezegd: „.... de gedaante van een' leeuw (*singha*).... wordt alleen bij het verbranden van regerende vorsten (*tjokorda*) gebruikt; andere voornamen worden in de gedaante van een koebeest, en wel de mannen in de gedaante van een zwarten, de vrouwen in die van een witten *lemboe* verbrand" (l. c. p. 6).

Doch voor het eerst hooren we hier door den heer Brust afdoende, hoe hij zulke *patoelangan*'s, of „knekelkisten" ter verbranding bestemd, gezien heeft als witgeschilderde, houten, van boven uitgeholde runderen. We hebben hier iets antiek-Javaansch voor ons; want op de bas-reliefs van Tjaṇḍi Toempang komt tallooze malen de afbeelding voor van de hellepan, de *tambra gomoekha* of de „koe-koppige-koperpan", waarin de verdoemden in ziedend water gekookt worden, afgebeeld dan als een van boven uitgehold metalen rund Op de basreliefs van Boroboedoer daarentegen is deze hellepan nog voorgesteld als een groote open ketel van metaal (verg. Bijdr. Kon. Inst., 6, VII, 1900, p. 291—292), *niet* als een rund.

De basreliefs van Tj. Toempang leeren dus, dat hetgeen ten deze in ± 1250 A. D. in Oost-Java tot het godsdienstig dogma behoorde, thans nog op Bali in een deel der daar gebruikte patoelangan's als werkelijkheid voortleeft; iets, hetgeen nog nergens gereleveerd werd.

Tot beter illustratie, voegen wij hier een afbeelding toe (Plaat 5) van een dezer Toempang'sche reliefs, te danken aan foto's overgezonden door de Commissie voor Oudheidkundig Onderzoek op Java en Madura; èn een afbeelding (Plaat 4) van een „houten koe" uit Tjakranagara (Lombok), naar een foto van den heer Th. F. A. Delprat in het bezit van ons Instituut, een witgeschilderd, van binnen uitgehold, houten rund, met deksel, dat zoo goed als zeker voor eene lijkverbranding bestemd is geweest.

een plein, waar verschillende gamelans den geheelen dag en avond hunne voor inlandsche ooren zoo opwekkende muziek deden weerklinken, stonden de vier wadah's in vollen luister. Twee er van waren schitterend versierd met het bovenbeschreven materiaal (zie Plaat 2), terwijl de beide andere kleiner en eenvoudiger van samenstelling waren (zie Plaat 1); bovendien waren deze met eene witte katoenstof overtrokken, in tegenstelling met de eerstgenoemde, die met goud- en zilverloovertjes als bezaaid waren.

Een groote, fraai versierde hellende brug zou dienen om de lijken boven in de wadah's te plaatsen; een draak met wijd geopenden bek verleende toegang tot dit hellend vlak (zie Plaat 3); verder was onze driekleur bovenop geplaatst als uiting van de Hollandsche gezindheid der feestvierenden.

Op eene verhooging in de familiewoning stonden ondertusschen de overblijfselen van hen, wier zielen door het vuur gelouterd zouden worden en dus vrij van kala's (booze geesten) de hemelsche gewesten zouden bereiken. Zij waren tien in getal, waaronder de moeder en de broeder van den poenggawa de hoofdpersonen uitmaakten; van hen beiden waren de werkelijke lijken aanwezig. Deze waren na den dood gebalsemd en behoorlijk in doeken ingepakt, verder had men ze op het erf boven den grond bewaard en tot mummies doen uitdrogen. Van de overigen waren de werkelijke overblijfselen niet meer te vinden en had men zich tevreden gesteld met wat zand van de begraafplaats en een gesneden houten beeld, dat den overledene moest voorstellen.

Gedurende de feestweek had men voortdurend geofferd aan de dooden; deze offers bestonden uit gebraden speenvarkens, rijst in allerlei kleuren, kuikens, groenten en vruchten, ja zelfs levende vogeltjes, en werden dagelijks verwisseld en vernietigd. Kleine vlaggen, rood, wit en zwart gekleurd naar de kleuren van Brahma, Çiwa en Vishnoe, benevens in lontar- en klapperbladeren gesneden portretten der overledenen werden bij deze offers gevoegd. Tot het inzegenen dezer spijzen werd elken dag door een stoet jonge meisjes wijwater gehaald, dat zij in aarden potten op het hoofd droegen.

Den dag vóór de verbranding had de meest plechtige voorbereiding plaats. Voorafgegaan door 24 trommen, waarop om het hardst geslagen werd en besloten door een zeer uitgebreide gamelan, maakten de familieleden der dooden een ommegang door de wegen van Singaradja. De mannen droegen een soort van sleep van kostbare zijden stof met goud doorweven, terwijl de meisjes schitterden

door prachtige hoofdtooisels en fonkelende steenen. Behalve deze familieleden, die allen van voorname afkomst en kaste waren, werd de stoet gevormd door een aantal maagden, die offers droegen, en anderen, die groote stapels kostbare zijden sarongs en doeken op het hoofd torsten. Ook hadden de twee voorwerpen, waarin de asch der verbrande lichamen naar zee zou worden gebracht, een plaats in den optocht. Evenals de wadah's waren deze voorzien van allerlei vreemde vogellichamen met groote, wijd uitstaande vleugels, en waren ze zoo zwaar en stevig van samenstelling, dat een tachtig menschen noodig waren om er één te dragen.

Deftig en statig wandelden de familieleden in het midden van den optocht, de toch reeds buitengewoon lange nagels nog eens extra verlengd door kunstmatige in goud gevatte verlengstukken.

Teruggekeerd van den rondgang verzamelden zij zich knielende voor de verhooging, waarop de lijken stonden, en hielden gedurende ongeveer een half uur een gebed op zingenden toon, begeleid door het schel geluid van een der instrumenten uit de gamelan. Ondertusschen werden de biddenden geregeld besprenkeld met wijwater, dat bij deze plechtigheid en vooral bij de volgende een voorname rol speelt.

Ten slotte zijn we genaderd tot het beschrijven der verbranding zelve, die den volgenden dag plaats had en met hare voorbereidende maatregelen van 1 uur in den namiddag tot des avonds zes uur duurde.

Een looper van wit katoen reikte van de verhooging waarop de lijken stonden tot aan de vroeger beschreven hellende brug, die voor het huis van den poenggawa geplaatst was. Een honderdtal mannen aan beide zijden naast den looper gezeten gaven elkaar de in witte doeken gewikkelde lijken of de symbolen er van over, welke vervolgens langs het hellende vlak tot boven in de wadah's gebracht werden, die er hiertoe beurtelings voor geplaatst werden. Door duizenden omstuwd werden de gevaarten alle gebracht naar eene vlakte op de begraafplaats, waarbij de wadah's dus den dienst van lijkwagen verrichtten.

Evenals boven beschreven, doch natuurlijk in omgekeerden zin, werden de lijken uit de wadah's gebracht in hunne laatste rustplaats; deze bestond voor elk in een uit hout gesneden, wit geschilderd en uitgehold rund [1]. Nu werden de

---

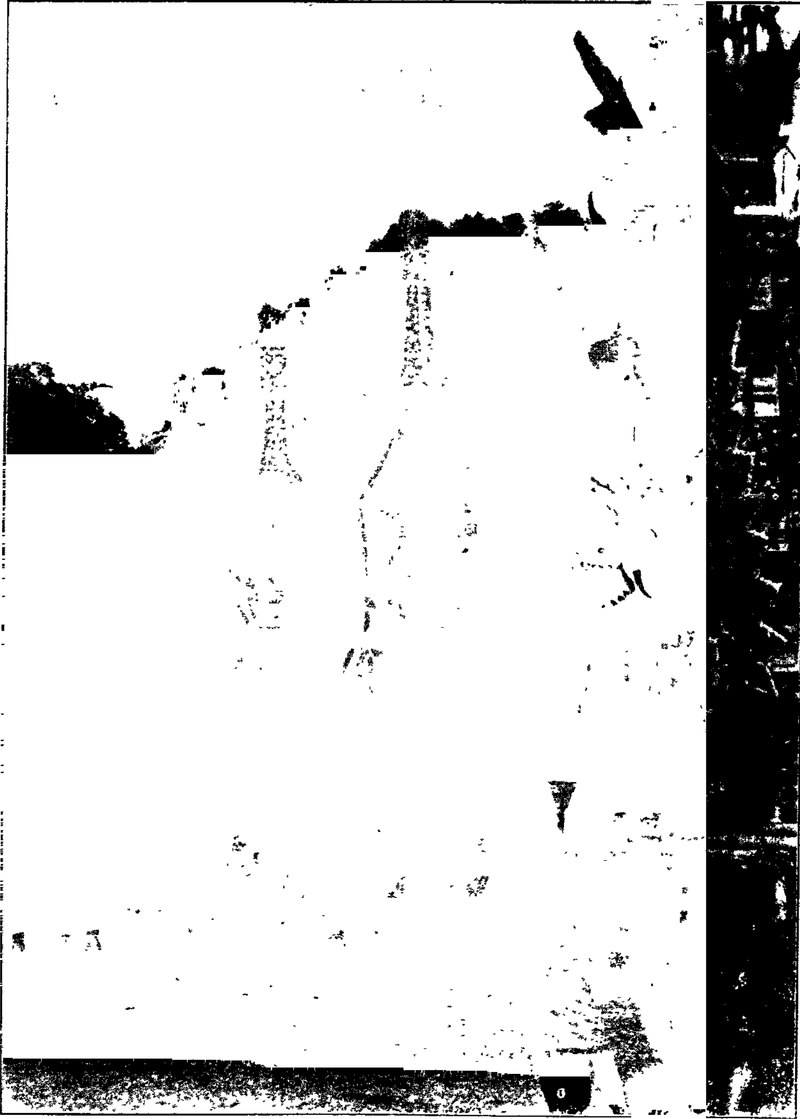
[1] De spatieering hier, en even verder, is van ons. Men vergelijke Plaat 4 en 5. In de hellepan van Plaat 5 ziet men het koken van een vijftal gefolterde zielen, op wier schedels gedurig ook de dolken neerdalen, waarmede de takken van den randoe-boom daarboven gewapend zijn. *Red.*

lichamen eerst uit hunne bekleedsels los gemaakt en in de met doeken bekleede uitholling gelegd. Daarna begonnen de padanda's (priesters) hunne gebeden, waarbij zij de overblijfselen der afgestorvenen onder een waren stortvloed van wijwater zetten, dat van alle oorden des lands was gehaald (om toch vooral het beste te hebben). De aarden potten, waarin dit bewaard was, werden na lediging alle stuk gegooid. Lang werd er gebeden, alles onder het lawaai, dat de gamelans en de talrijke menigte maakte, doch ten slotte begon men stapels brandhout te plaatsen onder het afdak waar de lijken stonden.

De brug en de wadah's waren naast elkaar geplaatst en op een gegeven oogenblik werd alles in brand gestoken; de gamelan zweeg, en in eerbiedige stilte sloeg ieder de plechtige uitvaart der zielen gade. In eén oogenblik stond alles in vollen gloed en werd het werk van zooveel handen in weinige minuten vernield. Het langst brandden de houten runderen met de lijken er in.

De menigte begon zich nu langzamerhand te verwijderen, geheel onder den indruk van dit voor den Baliër meest luisterrijke en plechtigste feest. De nabestaanden evenwel moesten nog den geheelen nacht wakende op de begraafplaats doorbrengen. — Door de groote kosten aan deze verbranding verbonden, zijn dergelijke plechtigheden vrij zeldzaam en niet altijd zoo uitgebreid als de boven beschrevene.

Plaat 1.

Wadah's (lijkwagens), voor eenvoudige begrafenissen bestemd.

Plaat 2.

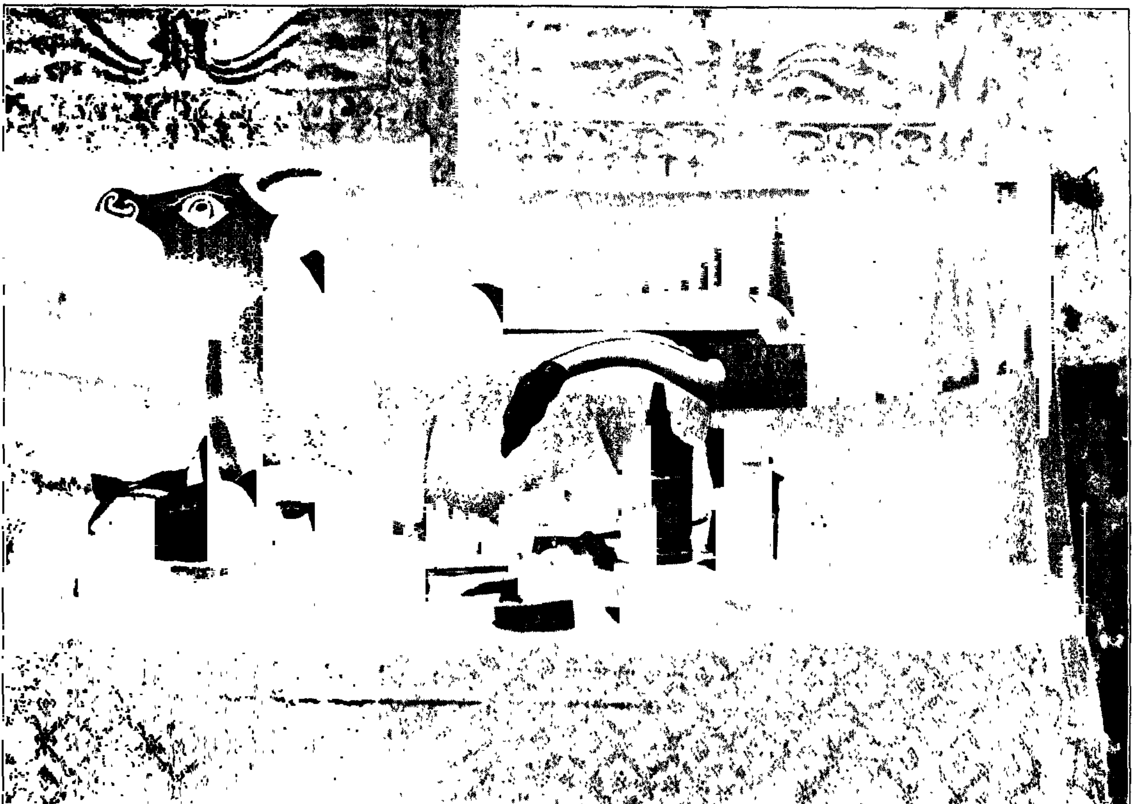

Bade, of toempang wadah, aan de drie hoogere kasten voorbehouden.

Plaat 3.

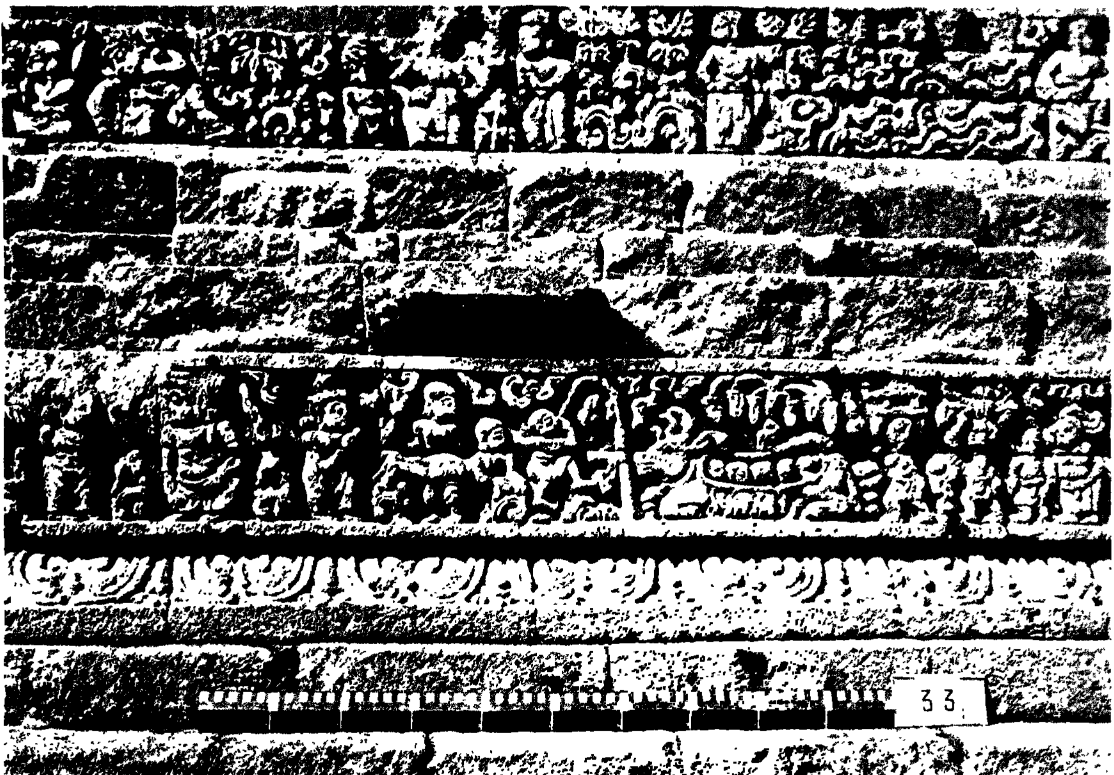

Gevleugelde naga-kop, als ingang tot de hellende brug, waarlangs de lijken in de wadah's worden gebracht.

Witgeschilderd houten rund, in 1894 buitgemaakt te Tjakranagara (Lombok); blijkbaar als doodkist voor eene lijkverbranding bestemd.

Plaat 5.

Basrelief van Tjaṇḍi Toempang, uit ± 1275 A. D., met de hellepan in den vorm van een koperen liggend rund.

LAOET.

DOOR

G. P. ROUFFAER.

Een merkwaardige mededeeling doet Prof. Wichmann in het pas verschenen Bulletin n° 43 (3e Bull. der Nieuw-Guinea-expeditie) van de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurk. Onderzoek der Ned. Koloniën.

Hij vertelt (p. 4) van een bezoek, dat hij op zijn heenreis naar Ternate, via Soerabaja, van deze laatste plaats uit, bracht aan Grĕsik als "een der oudste havens van Java". En nu zegt hij ook dit opmerkelijke: "Zij is wel de eenige plaats op aarde, waar de groote klok volgens scheepsgebruik (glazen) wordt geluid."

Merkwaardig zeker, dit voortbestaan van een scheepsgebruik uit den tijd der Compagnie in een zoo oude havenplaats als Grĕsik. Maar dubbel interessant wordt het, indien wij er mee in verband brengen een eigenaardig woord, waarop de heer H. L. Ch. te Mechelen, de bekende Javanicus en kenner van inlandsche toestanden over een groot deel van onze Oost, een jaar geleden mijne aandacht vestigde.

In den Jav. dictionnaire — zie b.v. den laatsten 4en druk van Roorda—Vreede, 1901, II, p. 79, 2e kol. — vindt men onder het woord *laoet*, na de eerste beteekenis van "zee" uit het Maleisch overgenomen, als tweede beteekenis opgegeven: schofttijd, schoften van werkvolk; en als afgeleide woorden dan weer *laoet-laoet* = luid, aanhoudend; *nglaoetake* = doen schoften; *laoetan* = samen schoften, schofttijd houden.

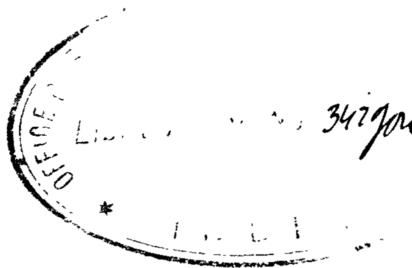
De heer Te Mechelen nu zeide mij, dat *laoet* = schofttijd door heel ons Indië bij inlanders die ter zee varen in dien zin bekend is [1]; en dat er geen kwestie behoefde te zijn, of men moest

---

[1] Ook te Batavia is het bij de koeli's welbekend, zeide mij de heer E. B. Kielstra. In C. J. Batten's „De Djoeroe basa Betawi", I, Batavia 1868, is het echter niet opgenomen op p. 90, i. v. „Lawoet".

daarin oorspronkelijk zien het Hollandsche „L u i d t !”, als het bevel tot het luiden der scheepsklok, het „slaan der glazen” volgens scheepsgebruik, dat nu nog in Grĕsik levende bleef.

Het meest beteekenende „luiden” dezer klok was dan natuurlijk, evenals nu nog op fabrieken, h e t g e l u i b ij s c h o f t t ij d. Zoo werd *laoet* dan in het Javaansch opgenomen, en, blijkens de afleidingen, allengs tot een inheemsch woord versmolten.

GEGEVENS OVER LAND EN VOLK VAN SURINAME

DOOR C. VAN COLL,

Missionaris in West-Indie.

INLEIDING. a)

Wij bieden den welwillenden Lezer bij deze aan, een tweede, vermeerderde en verbeterde uitgave van onze „Grepen in de Land- en Volkenkunde van Suriname" die 8 à 9 jaar geleden, het eerst als feuilleton het licht zagen in het Zondagsblad „De Surinamer".

Wie zich een denkbeeld kan vormen van den geographischen toestand van Guiana, zal gaarne toegeven, dat het onzerzijds ondoenlijk zou geweest zijn meer dan Gegevens over Land- en Volkenkunde te verzamelen. Om slechts de Plantenkunde alleen te noemen: welke tochten door het wilde bosch, — welk eene karavaan van Negers en Indianen, in staat aanwijzingen te doen en het inlandsch gebruik van kruiden en planten te verklaren, — welke

a) Bij de toenemende belangstelling voor Suriname, welke zich in de laatste tijden gelukkig in ons land openbaart, achten wij het een groot voorrecht, door den geachten Schrijver, die ginds meer dan dertig jaren als missionaris werkzaam was, in staat te zijn g steld, een helder overzicht te geven van de daar levende bevolking.

Als schrijver van de „Zeden en gewoonten der Indianen in onze Nederlandsche kolonie Suriname (Gulpen, 1886, — thans uitverkocht) mag Pater van Coll ongetwijfeld gerekend worden onder hen die dienaangaande recht van spreken bezitten.

Gelijk de Schrijver in zijne Inleiding uiteenzet, is het stuk, dat hier wordt medegedeeld, niet nieuw; in hoofdzaak werd het reeds als feuilleton afgedrukt in „De Surinamer" van 6 Jan. 1894—28 Juni 1896. Het Instituutsbestuur achtte dit geen bezwaar om het, door den Schrijver herzien, in zijne *Bijdragen* op te nemen.

Dat Pater van Coll op verschillende plaatsen zich dicht aansluit bij de mededeelingen van Kappler over *Surinam* (Stuttgart 1887) en van Crevaux (*Voyages dans l'Amerique du Sud*) (Paris 1883) kan ieder vermoeden, die de hulde leest, door den Schrijver in zijne Inleiding aan deze twee mannen betuigd; enkele gedeelten werden, gelijk hier en daar nader is aangegeven, min of meer rechtstreeks overgenomen. RED. DER BIJDRAGEN.

belezen- en bedrevenheid in den onderzoeker zouden gevorderd worden om eene ook maar eenigszins volledige Flora te leveren van Suriname, waarvan nog zoo weinig bekend is!

Voeg hierbij de moeielijkheden verbonden aan het onderzoek naar de bodemgesteldheid, aan eene beschrijving van het dierenrijk en vooral aan een gezette studie van de zeden en gewoonten van die Indianen, *welke niet met ons in verkeer staan*, en men begrijpt, dat niet slechts hooge kennis, maar ook een gestel van ijzer en vrije beschikking over schatten gouds noodzakelijk zouden zijn voor hem, die zich tot taak stelde de Land- en Volkenkunde van Suriname volledig te behandelen. En daar ons van dat alles veel ontbrak, hebben wij slechts gegevens bijeengebracht. Bijeengebracht echter, telkenmale als de bediening van 't zielenheil, ons toevertrouwd, er de gelegenheid toe aanbood.

Ons doel was: èn nuttig te zijn voor Vaderland en Kolonie, èn ons zelven te bekwamen in de kennis van het volk, dat wij te bekeeren en christelijk te beschaven hebben. Zoo voor iemand, dan is voor ons deze kennis eene eerste behoefte.

Wij hebben gegevens verzameld, met *eigen oog* en *oor* alleen, waar wij zelven zien en hooren konden; zelfs hebben wij niet geschroomd, volgens het dus verkregen *oor-* en *oog*getuigenis de dingen te beschrijven, al mochten dan andere schrijvers er ook juist het tegendeel van gedacht hebben. In zoover is dit boek geheel oorspronkelijk.

Waar wij echter uit eigen zien en hooren niet konden spreken, raadpleegden wij naar ons beste weten de Geschiedenis, alsmede de jongste Beschrijvingen.

Aan *Kappler* en *Crevaux* daarbij hulde en waardeering!

Dank, oprechten dank voorts aan *Dr. H. D. Benjamins*, Inspecteur van het Onderwijs, die zoo beleefd was de Koloniale Bibliotheek steeds voor ons open te stellen; dank ook aan allen, die zich met de correctie hebben willen belasten.

Waar wij gefaald hebben, moge de Lezer ons verschoonen!

En dan na ruim dertig jaren nog altoos dezelfde bede: het Godsrijk kome over Suriname!

EERSTE GEDEELTE.

SURINAME'S OORSPRONKELIJKE BEVOLKING.

I.

Suriname, thans op het in cultuur gebrachte gedeelte bevolkt met afstammelingen der oude Afrikanen, met ingevoerde Britsch-Indische immigranten (Hindoe's en Mahomedanen), met Chineezen, Javanen, blanken en dezer afstammelingen in allerlei kleurschakeeringen, grootendeels Nederlanders, dan ook anderen uit tal van staten van Europa, en met een aanzienlijk aantal Israelieten, — Suriname is eigenlijk het land der *Indianen.*

Indianen, zoo noemden de landontdekkers de bewoners, die hier werden aangetroffen. Ten onrechte echter. Zeer oordeelkundig is de aanmerking welke Pater Labat ten deze gemaakt heeft.

Van het oogenblik af, zegt hij, dat ze het westelijk halfrond Amerika noemden, hadden ze ook zijn bewoners Amerikanen in plaats van Indianen moeten noemen. Dan, 't is nu eenmaal de geijkte naam geworden. De Indianen zelf noemen zich in het Caraïbisch eenvoudig *kalienja,* in het Arrowaksch *loekoenoe* d. i. menschen.

Ze zijn er verre af zich tegenover ons als wilden te beschouwen. Daarvoor ligt de zwakke zijde van den Europeaan te bloot en te open voor hen.

Europeanen heeten bij hen, in 't Caraïbisch *paranokili* d. i. mannen van over het water, in 't Arrowaksch *faleto* d. i. kundigen; en, in 't midden latend of Afrikanen, die zij ver beneden zich achten, menschen zijn of iets anders, betitelen zij dezen met den naam van *mati* of *mekro* d. i. zwarten. Bij de Arrowakken heeten de laatsten *djoeli* of *konoghoedoe.* Onder de Arrowakken hoorden wij de Israëlieten aanduiden met eenen naam die op de Besnijdenis heenwijst. Of dit algemeen is weten wij niet, toch is het merk-

waardig, dat er een eigen woord in het Arrowaksch bestaat om Besnijdenis uit te drukken.

Volgens eene traditie, ons door een der achtenswaardigste zonen van Sem, dien we ooit kenden, een afstammeling van oude kolonisten, medegedeeld, zou een stam van Indianen, die der *Surinen* namelijk (en aan dezen moet Suriname dan zijn naam ontleenen), het land oorspronkelijk bewoond en bevolkt hebben, maar later naar de Amazone verhuisd zijn. Men leze hierover ook de „Geschiedenis der Kolonie van Suriname. Door een gezelschap van geleerde Joodsche mannen aldaar.” (Amst.—Harlingen, 1791, p. 45—46); ook kortweg „Historische Proeve” geheeten. Niet geheel onmogelijk, dat deze Indianen eenvoudig tot den stam b. v. der Caraïben behoorden, doch naar hunne woonplaats aan de Suriname *Surinen* genoemd werden.

En mocht dan waar zijn, wat we enkel gissen, dan zou de traditie, dat Caraïben van hier naar de Amazone en naar het land der zoogenaamde amazonen verhuisd zijn er in waarschijnlijkheid door winnen.

Wat hiervan zij, alleen aan de drie nog thans bestaande stammen der Caraïben, Arrowakken en Warauën hebben de Europeesche gelukzoekers het grondgebied van Suriname betwist en op hen, althans wat de voordeelen ervan betreft, veroverd. Hen dus alleen geldt deze beschrijving.

In Suriname werden alle Indianen „Bokken” geheeten; waarschijnlijk heeft dit zijn grond in berichten van sommige reizigers, meldende dat er binnen het grensgebied van Suriname in het Zuiden vele Indiaansche stammen woonden, die Botocoedo's genoemd werden. [1])

Vooraf merken wij aan dat geen dezer stammen (welke wij wel drie kleine volken mogen noemen, aangezien zij in taal geheel met elkaar verschillen) [2]), eenige *geloofwaardige traditie* bezit omtrent zijne vroegere geschiedenis. Slechts weten zij van hunne onderlinge

---

[1]) „Botocudo” van Braz.-Port. „botoque” d. i. plug, prop, die sommige Indiaansche stammen in de onderlip dragen. Zie o. a. „Reise nach Brasilien in 1815—1817 von Maximilian, Prinz zu Wied-Neuwied”, Frankfurt a. M., 1820—21, dl. II, p. 2.

[2]) Als Kappler, Surinam, blz. 240 schrijft: „Mit den Arowaken sind die Waraus nahe verwandt, und ihre Sprache ist beinahe dieselbe”, dan moet men dit stellig verstaan van Waraus, die zich met Arrowakken vermengd hebben, of in den zin, dat beider talen tot eene zelfde *taalfamilie* behooren, want ***verstaan doen ze elkander in 't geheel niet***. Er volgt dan ook: „Im westlichen Teile der Kolonie auf den Savannen der Maratakka, sind einige Dörfer, wo sie mit den Arowaken zusammen leben”. Een enkel staaltje moge voldoende zijn om het verschil van taal eenigszins aan te toonen. „Vader”, dat in 't Caraïbisch *Joeming* of *Papa*, in 't Arrowaksch *Ietsji* of *Awa* heet, is in het Warausch *Dimà*.

twisten, en zweeft bij hen nog eene flauwe herinnering van den zwaren strijd, dien hunne voorvaderen met de eerste kolonisten gestreden hebben. Deze toch hadden getracht hen tot slaven te maken en waren hierin een tijd lang maar al te wel geslaagd. Zelfs was de handel in *roode* slaven (tot slaven gemaakte Indianen) gedurende vele jaren het uitsluitend monopolie der Gouverneurs van Suriname. Doch eindelijk, de onderdrukking moede, gordden zich de Indianen ten strijde, en ten bloedigen strijde. De geschiedenis der landontdekkers en kolonisten weet vooral van de bloeddorstigheid der Caraïben te spreken, die door hen als *menscheneters* worden gebrandmerkt. Waren zij dit werkelijk? We durven hier niet beslissen. Zeker is het, dat een stuk, berustend in het archief van het Apostolisch Vicariaat van Suriname, daarvan ook gewaagt. In een brief van 13 Januari 1684 schreef Pater Fredericus van der Hofstadt uit Suriname volgenderwijze aan zijnen overste:

„Dagelijks belagen zij ons", (de ongeloovigen namelijk en de onkatholieken) „maar daarover bekommeren wij ons weinig, mits wij onze loopbaan voleindigen en niet te leur gesteld worden in onze verwachting; het doel onzer zending bereiken, zielen winnen voor God, en de kroon der martelie wegdragen, ziedaar al ons streven. Reikhalzend zien wij dagelijks dien roemrijken dood te gemoet; dagelijks bereiden wij ons daartoe voor, want in dat wekelijksch rivierreisje" (om de acht dagen toch begaven zich beide Paters beurtelings op reis, om hunne bediening uit te oefenen onder de katholieken die op de afgelegene „eilanden" verspreid waren) „verkeeren wij in aanhoudend levensgevaar van de zijde onzer vijanden, de Indianen, door wier grondgebied wij moeten heenvaren. Velen worden door hen gevangen genomen en wreedaardig vermoord. *Langzaam verbrand en gebraden, worden zij half levend door hen opgegeten.*" [1])

Onderlinge oorlogen en hun strijd met de blanken zijn nagenoeg de eenige feiten, welke de Geschiedenis ons over de Indianen mededeelt. Wij willen die oorlogen met een paar, zij het ook magere overleveringen toelichten.

Op 't oorlogsveld bedienden zich de Indianen van bogen van letter- en *koenatepi*-hout met vergiftigde pijlen, — van strijdknotsen

---

[1]) Wij cursiveeren. — Zie voor dezen brief het stuk (vertaald naar het origineele Latijn) dat in extenso wordt aangehaald in de „Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een Pater Redemptorist [n.l. Pater A. Bossers]" (Gulpen, 1884, p. 19—25, en met name p. 22).

van bijl- of letterhout ter lengte van 2 R. vt. en ter breedte van 4 dm. (thans nog slechts een zeldzaam sieraad), van schilden *(tigibóro)*, uit eene soort kurkhout *(bebe)* vervaardigd en waarschijnlijk ook van de *steenen bijlen*, die in hunne aloude vestigingsplaatsen gevonden worden, en waarvan er verscheidene naar Europeesche museums werden overgebracht. Nog tegenwoordig vindt men deze bij hen in den grond. De steenen waar ze van gemaakt werden, zijn van fijne soort en 't maaksel is merkwaardig van wege zijne gladheid. Ze werden aangeslepen op stukken van granietblokken, zooals men er nog zien kan in de Marowijne en de Corantijn, die de duidelijke sporen dragen, dat er op geslepen werd. Gelijk licht te begrijpen is, werden deze bijlen niet doorboord om den steel te kunnen vatten, maar van terzijde gekeept om door den steel gevat te kunnen worden. De steel werd bevestigd òf door sterk bindwerk, òf wel men maakte eene keep in een jong boompje en stak de bijl daarin tot ze na eenige maanden vastgegroeid was.

Arrowakken en Caraïben bestookten elkaar zoo ter zee als te land.

De Arrowakken beweren, dat ze booten hadden, die wel drie honderd Indianen konden vervoeren. Die booten heeten *kanóa's* en werden door hen zelven gebouwd.

Als eigen lof hier betrouwbaar is, dan waren zij den Caraïben veel te slim af. Met hunne booten laveerden zij steeds, tot zoolang ze hunne pijlen *met den wind mede* op de Caraïben konden afschieten. Ook te land wisten ze gelijkerwijze altoos de gunstigste stelling in te nemen.

In den oorlog was ieder strijder voorzien van eenen bos van honderd vergiftigde pijlen.

Tegen de pijlen van den vijand dekten zij zich met hunne schilden, die naar luid hunner traditie aan gene niet bekend waren.

Zij waren zeer geoefend in het schermen met hunne strijdknotsen.

Nooit werd spijs of drank genuttigd op den veldtocht dan alleen metterhaast en terwijl betrouwbare wachten stonden uitgezet.

Hunne krijgslist bestond in het omsingelen, of ook wel in onverhoeds den vijand op het lijf te vallen.

Wat men niet vermoordde werd tot slaaf gemaakt en dit laatste gaf — om het zoo zacht mogelijk voor den Europeaan weer te geven — *aanleiding* tot het ontstaan der *roode slaven*, toen Suriname eene kolonie was geworden.

Wat al bloedige gevechten, misschien eeuwenlang, elkander opvolgden, is Gods geheim. Zeker is het dat de reizigers, die gedurende

de eerste honderd jaren na de ontdekking Suriname bezochten, nergens een zeer dichte bevolking hebben aangetroffen. Wellicht waren reeds toen die natiën voor een goed deel te gronde.

Toch, voor elkander buigen, dat verstonden zij niet.

De Arrowakken verhalen ons in hunne legende, dat, toen reeds alle kampen der Caraïben op een enkel na vernietigd waren, dezen nog even hardnekkig den strijd bleven voortzetten. Dit strookt met hetgeen de reizigers algemeen mededeelen, dat de Caraïben zeer krijgszuchtig en ruw van aard waren. Hunne vaderen nu, begeerig om ook de laatste lauweren te plukken, besloten al hunne krijgslist te verzamelen en zich in eene hinderlaag te leggen, geduchter dan ooit te voren. Zoo gezegd, zoo gedaan.

De Caraïben hadden niet den minsten argwaan. Wat kwaads ook konden zij vermoeden, waar geen menschen, veel minder knotsen of andere wapenen te zien waren? . . . En toch . . . smakkend gaan hun de giftige pijlen het lijf in. En allen worden getroffen, allen ook sneven, slechts één jongeling uitgezonderd. Hij was het gevaar ontweken, doch zie! terwijl hij in het water springt, treft hem nog de greepvormige pijl met drie punten, welken een Arrowak op hem afschiet.

Die greep was moordend.

Jammerklagend vliedt de jongeling om hulp zoekend naar de zijnen. Hij nadert het kamp, het laatste, dat den Caraïben rest. Men trekt hem onder bittere smart den pijl uit. „Houdt op met vechten!" meer dan dàt woord kan hij niet zeggen, maar dàt zegt hij ook duizend malen. En het drong dòor, dat woord, tot aller harten: hij had dus wél gesproken.

De Caraïben besloten den strijd op te geven.

Toen de ochtend aanbrak van den volgenden dag, trokken zij op naar den vijand. Zij hielden de pijlen hoog in de lucht, om den Arrowakken te toonen, dat de punten er af waren. Van verre werd nu de vijand beroepen; vrede! vrede! klinkt het uit den mond van hunnen aanvoerder, en van den overkant keert de echo weder: vrede! En het werd vrede op dien dag en . . . feestmaal tevens.

Zoo eindigde, naar de legende, de laatste van die groote reeks van broederoorlogen, over welke de Geschiedenis zwijgt.

II.

We laten nu eene legende volgen over den strijd der Arrowakken met de blanken.

Men wete vooraf dat waar thans Paramaribo ligt, vroeger de hoofdplaats was der Arrowakken. Daar woonde hun opperhoofd ARIMORIBO, juist ter plaatse welke thans door het Gouvernementshuis wordt ingenomen. Eene kreek bij de stad waar het gros van Arimoribo's onderzaten woonde heette *Parimoribo* d. i. kreek van Arimoribo. De naam zelf van dit grootopperhoofd beteekent in hunne taal „Jonkman", zoodat Paramaribo dan de beteekenis zou hebben van „Jonkmans- of Grootopperhoofdskreek." Deze legende kan dus aan de vele reeds bestaande gissingen naar den oorsprong van den naam van Paramaribo nog kersversch-nieuwe toevoegen en varianten leveren op oude lezingen.

Het ontbrak onzen prins Arimoribo geenszins aan krijgsvolk. Op zijn wenk slechts greep heel de stam naar de wapenen.

Maar nooit mocht dit gebeuren, zoo niet eerst de *piaai-man* (bezweerder, toovenaar, medicijn-man) was geraadpleegd en de beschermgeesten goed gestemd schenen.

Onder vele andere bestond bij de Arrowakken ook deze gewoonte: bij hoogtijden en feestelijkheden werd een staak op de hut geplaatst met een raaf erop. Die raaf, uit hout gesneden, was een automaat die, waar men aan een koord trok, een geluid gaf tot waarschuwing aan anderen.

Daar was nu feest in de hoofdplaats, juist ter plaatse waar Zelandia ligt. Onder de bedwelming van het feestvermaak begint volgens sommigen de gebruikelijke automaat te weeklagen, anderen zeggen dat het een levende raaf was. Wij vermeten ons niet tusschen de beide gevoelens te beslissen, maar zeker is het, dat dit onheilspellend teeken de feestvreugde deed plaats maken voor onbeschrijfelijk misbaar. Wat ziet men? Op de rivier naderen schepen met zeilen van ongekende grootte. Zulke dingen waren nooit te zien geweest. De Indianen zijn eer verbaasd dan bevreesd. Ze vragen zich af wat voor dingen dat wezen kunnen en, terwijl ze de zeilen voor vleugels aanzien, besluiten de wijzeren: vleermuizen zijn het.

Maar die vleermuizen naderen en nu blijkt het, dat ze soldaten inhouden en vuurwapenen tevens. Voor de eerste maal stonden ze er voor, kennis te maken met den Europeaan.

Voor hen geen krachtiger middel van tegenweer dan de *piaai*-kunst (tooverkunst). Vóór alles moet dit aangewend. En zoo krachtig slaagde het, dat drie Europeesche schepen er van zonken.

Dapper ook maakten zij gebruik van hunne pijlen, maar als de

voorraad op was, trokken zij terug in de bosschen om weder te keeren en andermaal terug te trekken. Den strijd aanbindend, lieten zij nooit na tijdig te verademen.

Van dien tijd dagteekent het dat ze zich in onderaardsche woningen gingen verschuilen; onderscheidene heuvels worden nog heden ten dage door hen als dusdanige schuilplaatsen aangewezen, zooals b.v. Onoribo en Topibo in de Para. Wij zeggen: als *schuilplaatsen*. Volgens hunne legende toch bestonden die woningen reeds lang te voren en hadden toen een heel andere bestemming. In zeer oude tijden, toen de vaderen hunner vaderen dit land bewoonden, waren de seizoenen niet zooals die thans zijn. Toen placht God, telkens als de droge tijd aanbrak, eene koude over de wereld te zenden, dat ieder ervan bibberde. Het voorgeslacht had deze woningen uitgegraven om zich voor de koude te dekken; wat kwamen ze nu aan het nageslacht als kostbare schuilhoeken te stade!

't Was omtrent dezen tijd dat geboren werd de bij legende zoo beroemde Arrowak, JÓROBODIE.

Zijn portret, zeggen de Indianen, prijkt nog op het Gouvernementshuis. Wellicht dat zij hiermede bedoelen een der twee niet gekostumeerde Indianen met het opschrift: Justitia, Pietas, Fides.

Jórobodie was eene dracht van niet meer dan drie weken. Zijne ontwikkeling was wonderbaar snel, evenals zijne wording en zijn optreden waren als van een tweeden Simson. Hij toog ten strijde tegen de blanken en versloeg hen, terwijl dezen niets tegen hem konden vermogen. Geen vuur deerde hem, geen staal trof hem, geen gewicht was zwaar genoeg om hem te doen zinken. Alle banden werden door hem verbroken, en, toen de Europeanen hem in een vat gezet en aan het water prijsgegeven hadden, deed hij een tijger tot zich naderen, die hem, door een gaatje in het vat, den staart in de hand gaf en hem sleepte werwaarts hij verlangde. Nooit werd toomeloos lastdier stouter gemend voor vaartuig van meer zonderlinge soort.

Vóór Jórobodie met zijnen tijger onze rivier had bevaren, was onstuimig water hier nooit bekend.

Gelijk het voegt aan mannen, wien men een buitengewone roeping toedicht, zoo was ook Jórobodie in alles wonderbaar. Zijn voedsel bestond uitsluitend in krabben. En dat sober voedsel maakte hem tot den man der kracht, den trots zijner natie! Wee den Caraïb, die hem aandurfde! Wie slechts de hand uitstak was een man des doods! Maar zijn groote verdienste voor hen bestond juist hierin,

dat hij de schrik was ook der blanken. De blanken toch, (men weet niet of hier Spanjaards, Engelschen, Franschen of Nederlanders bedoeld worden), de blanken waren toenmaals de groote vijanden. Niet slechts, naar de legende der Indianen wil, maakten zij hen tot slaven; zij deden erger: zij voerden hen naar zee en, nadat hunne lichamen met teer bestreken waren, werden zij er levend verbrand.

Het ergste van alles was dit: tot nu toe was het op zee nog altijd kalm geweest. Dit veranderde, nu de Indianen zoo verbrand werden. Nu kwamen de bruisende baren opzetten, waartegen de oude kano's niet bestand waren; nu stelde hun de scheepsbouw hoogere eischen en de vaart vorderde voortaan stuurmanswijsheid!

In oude, oude tijden was het heel wat anders. Toen voeren de booten zonder roeien of pagaaien, door eigen kracht trotsch langs zee en rivier. De Boa constrictor diende toen als ankertouw en loopplank tevens. Zelve meerde deze de boot aan strand of oever vast en bood gewillig haren rug aan wie het verkoos. Dit hield op toen de menschen slecht werden. Geen kwaad toch kan ongestraft blijven.

Een voorbeeld heldere dit op. Zeker Indiaan had van den kapitein eene boot geleend. Ze werd hem toegestaan. Maar de man bracht die boot niet terug. Wat gebeurde nu? God vloekte den man, zeggende *bájeboe*, d. i. word duizendbeen! En de man werd duizendbeen en vader van die legioenen veelbeenige stekelige diertjes (duizendpooten), welke door ieder zoo gevreesd zijn.

Gelijk de zee hare vaste stroomingen heeft, zoo hadden in de goede oude tijden, de rivieren ook de hare. Men kende toch geen ebbe of vloed; elke rivier had twee stroomingen, de eene op-, de andere benedenwaarts. Een heilige man, willende der menschen gehoorzaamheid op de proef stellen, had geboden: „braadt geene visschen aan den oever! Want doet ge zulks, dan zal u het tegentij geworden". Het gebod werd overtreden en, ziedaar het begin van eb en vloed!

Al vrij erg waren dus ten tijde van Jórobodie de toestanden veranderd. Nochtans, verscheidene onthoudingen waarborgden hen nog voor onheilen. Als ze bijvoorbeeld maar zorgden, op zee niet bij den naam te noemen de dingen wier geest daarin huisvest, dan behoefden ze nooit voor stormweer beangst te zijn. Het woord „krabbe" b.v. mocht volstrekt niet genoemd worden, want dan zou die geest op eens bij duizende en honderdduizende krabben uitbraken. Zoo ook waren de woorden schildpad, buffel, vogel, pijl, schip zeer gevaarlijk om op zee uitgesproken te worden. Het ergste nu

voor de Indianen was, dat die ongelukkige blanken zich aan deze dingen niet storen wilden en op die wijze de laatste rest van een gelukstaat deden te loor gaan.

Welk een schat was hun derhalve in de toenmalige omstandigheden een man van zulk overwicht als Jórobodie!

Dan helaas! gelijk de eerste Simson, kwam ook hij ten val en gelijkerwijze.

De eerste werd ten gronde gericht door Dalila; Jórobodie door eene vrouw, welke hij geschaakt had. Dit schandelijk feit had hem beladen met den haat zijner natie. Het verlies zijner lokken maakte Simson af, het aannemen eener spin richtte Jórobodie te gronde. Nauwelijks toch had hij met de woorden „zoek uwen weg” de spin genomen, welke hem door zijn eigen vrouw werd aangeboden, of Jórobodie was niet meer.

De held is gevallen. Hoe zal nu de strijd met de blanken afloopen? Ziehier.

De blanken hadden een Arrowaksch meisje gevangen genomen en naar Europa gezonden. Het kind was daar opgevoed en had zich geheel andere denkbeelden omtrent de bedoelingen der blanken eigen gemaakt. Zij deed die overgaan op hare stamgenooten en bereidde op die wijze den vrede.

Ook sommige historische mededeelingen wijzen op dergelijke vredemiddelen. Ze zijn echter minder eervol voor het blanke ras als het versierde feit der legende is.

De „Historische Proeve” (p. 68—69) verhaalt, dat Gouverneur van Sommelsdijck de dochter van een Indiaansch Opperhoofd tot vrouw nam. Zijne wettige echtgenoote vertoefde in Europa. Hij deed het, wijl anders de Indianen geen vertrouwen stelden in de blanken.

Wolbers zegt hieromtrent: „Wat daarvan zij laten wij aan meer naauwkeurige geschiedvorschers over; het strookte zeker weinig met den ernstigen en godsdienstigen zin van van Sommelsdijk: maar — men vindt zoo gedurig inconsequentiën in het gedrag, zelfs van personen, die als beroemd en vroom bekend zijn, en het blijkt zoo gedurig, dat ook zij zondaars waren.” [1])

Helaas, dat we dit moeten toestemmen!

De blanken, vijanden der Indianen, hebben hunnen moed niet geroemd.

Teenstra schrijft, dat de Indianen uit vrees voor de Europeanen

---

[1]) J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname. Amst. 1861, p. 64.

in de bosschen zijn terug geweken; dat zij zeer vreesachtig zijn voor de zweep en dat men met één paard gemakkelijk duizend Indianen op de vlucht kon drijven. Hij haalt eene getuigenis aan van J. Fr. Ludwig's „Neueste Nachrichten von Surinam" (Jena 1789) van den volgenden inhoud: „Zum Krieg sind die Bokken [1]) durchaus nicht zu gebrauchen, dem sie stehen nicht vor dem Feuer, und zehn Neger, das ist abgerichtete Sklaven, sind besser als fünfzig Bokken." Hoe het zij, de Europeanen konden het tegen die zonen des wouds niet uithouden, die te goed de wegen kenden en zich meesterlijk in hinderlaag wisten te leggen. Derhalve werd in den loop van 1684 vrede gesloten, waarbij aan de drie opgenoemde stammen vrijheid, en schier onafhankelijk bestaan in Suriname gewaarborgd en de zekerheid geschonken werd, dat zij nooit tot slaven zouden gemaakt worden. Sedert 200 jaar leven deze landzaten nu afgezonderd, doch rustig voort in hunne bosschen, en komen zelfs van tijd tot tijd met de overige bevolking in aanraking, ten einde de voortbrengselen van hetgeen wij hunne kleine nijverheid zouden kunnen noemen aan den man te brengen, en te verruilen tegen de weinige zaken, waarvan zij de behoefte hebben leeren kennen.

Zoo dan bleven de Indianen van Suriname voortaan in het ongestoord bezit van hun land. Alhoewel gedurende die jaren hun rivieren door Europeesche schepen bezocht werden en er ruilhandel gedreven werd van bijlen, messen, glaspaarlen enz. tegen meubelhout, verfstof, gommen enz., is toch van de geschiedenis der oorspronkelijke bewoners ook uit dien tijd schier niets bekend. De voorvaderen zijn zeker nog onbeschaafder geweest dan de nakomelingen. Ze hebben niets voor het nageslacht achtergelaten. Nergens is eenig spoor van aanleg van bruggen of van wegen, veel minder nog van kunstwerk te bekennen. Slechts hier en daar vindt de reiziger diep in het binnenland, zegt Kappler, en vlak tegen den rand der rotsen eenige figuren, die meestal menschen of dieren voorstellen, maar nauwelijks te erkennen zijn. [2]) Waarschijnlijk

---

[1]) Verg. blz. 454 hiervóór. Teenstra „De landbouw in de kolonie Suriname", Groningen 1835, II, p. 163.

[2]) Zie over deze *Timehri-* of *timéri-* (d. i. „beschreven") rots in de Marowijne (Maroni) Kappler's „Holländisch-Guiana" (Stuttgart, 1881), p. 309—310; Kappler ontdekte haar in 1857. Verg. vooral over dergelijke inschriften in Britsch-Guiana E. F. im Thurn „Among the Indians of Guiana" (London, 1883), p. 391—410, met afbeeldingen. Verg. ook C. J. Hering's. „De oudheden van Suriname" in „Catalogus d. Ned. W.-I. Tentoonstelling te Haarlem 1899", p. 54—58; J. Barrington Brown's „Canoe and camp life in British Guiana"

zijn die figuren door wrijving met stukken kwarts te voorschijn gebracht. Tot dusver heeft niemand ze kunnen ontcijferen en het valt zeer te betwijfelen, of ze wel ooit meer licht op de geschiedenis der Indianen zullen doen vallen.

III.

De Caraïben zijn schoone, krachtige en welgebouwde menschen. Zij worden zelden langer dan 5½ vt. Hunne gelaatstrekken zijn regelmatig. Velen pralen met een eleganten haviksneus. De oogen zijn donkerbruin en het wit er van gelijkt op paarlemoer.

Ze verliezen spoedig hunne tanden, maar het gitzwarte, zeer dichte en gladde hoofdhaar behouden ze onvergrijsd tot den hoogen ouderdom. De mannen snijden het bijwijlen tot aan de huid af, behoudens een enkele lok; de vrouwen echter vlechten het of laten het ook wel los hangen. Allen gebruiken voor het haar *krapat-*, hoepel- of *awara*-olie door hen zelven vervaardigd.

Men vindt Caraïben van gemengd ras, afkomstig van weggeloopen slaven, die zich in oude tijden met Indianen vermengd hebben. Ze heeten *Karboeger* Indianen. Men kan hen zeer gemakkelijk van zuivere Indianen onderscheiden aan den lichaamsbouw, het kroeshaar en de donkere kleur van den neger, waarvan hun altijd iets bijblijft. De meesten hunner bewonen de Coppename-streek.

De volbloed-Indiaan is rood of koperkleurig, doch, zoo men de tint, door de roucou [1]) aan de huid gegeven, wegdenkt, lichtrood; het hoofdhaar is glad en zonder golven, en de huid kaal. De Karboeger-Indiaan behoudt altijd iets van de eigenaardige lucht, welke de neger van zich afgeeft.

De gelaatstrekken der Arrowakken zijn fijner dan die der Caraïben en hunne taal is zachter. Alleen trekken zij dikwijls hunne wenkbrauwen uit of snijden ze af, in plaats waarvan zij dan met blauwe verf een boogje boven elk oog schilderen. Ook meent Kappler, dat ze iets grooter van gestalte zouden zijn. [2]) Wij durven dit betwijfelen. In 't algemeen zijn de Indianen klein, maar onder de Caraïben hebben wij flinke en gespierde mannen aangetroffen. Ze zijn woester van aard en ruwer van zeden dan de Arrowakken, die vreedzamer en ook meer ontvankelijk zijn voor den godsdienst.

(2ᵈ ed., London 1877), p. 339, over inscripties in de Corantijn; en Dr. H. F. C. ten Kate's „On West Indian stone implements, and other Indian relics", deze Bijdragen, 5, IV (1889), p. 153—160, vooral p. 160. RED.

[1]) Roucou, *koesowé*, orleaan, Bixa Orellana L.

[2]) Surinam (1887), p. 240.

De stam der Warauën gelijkt typisch veel op de Arrowakken. Door groote sterfte en misschien nog meer door vertrek naar Engelsch Guiana is hij bijna geheel uit Suriname verdwenen. Van hen heeft schrijver dezes maar enkele malen eenigen mogen ontmoeten. Doch dit stelde hem in staat, om ook de zelfstandigheid van dezen stam te kunnen constateeren, en dat hunne taal geheel verschillend is van die der andere stammen.

De weinige Warauën die wij aantroffen hadden zich met de Arrowakken vermengd, en toonden veel genegenheid tot het Christendom.

Misvormden of kreupelen worden onder Indianen niet gevonden, tenzij enkelen, die zulks door een ongeval zijn geworden.

De vreeselijke ziekte der melaatschheid, voor welke niemand, hij moge Europeaan, Aziaat of Afrikaan wezen, zich in de kolonie kan beveiligd achten, tast nooit Indianen aan, zelfs dan niet als zij in de hutten der melaatschen logeeren en van dezer kleederen zich bedienen om b.v. ter kerke te gaan. Zelven schrijven zij dit toe aan hunne onthouding van onderscheidene spijzen, o. a. van varkensvleesch. Dit wil niet zeggen, dat men in de Indianen kampen geene melaatschen aantreft. Integendeel, niet zelden hebben wij daar persoonlijk mulatten en zelfs blanken ontmoet die heul en genezing bij de *piaai*-kunst der Indianen kwamen zoeken. Als die lieden zich nu tatoueeren en met roucou inwrijven, worden ze door den oppervlakkigen opmerker zeer licht voor Indianen versleten. Zoo moet het praatje in de wereld zijn gekomen, dat ook onder Indianen melaatschen gezien zijn. Wij houden het bepaald voor onjuist en gelooven aan de vatbaarheid van de Indianen voor deze ziekte in geenen deele, tenzij misschien wat betreft de Karboeger-Indianen. [1]) Wij zeggen dit op grond van *zien* en *ondervinden*.

IV.

Onder de Indiaansche mannen zijn er maar weinigen, die de landstaal, het Negerengelsch, niet machtig zijn, ofschoon zij deze op eenigszins eigenaardige wijze spreken. De kennis hiervan is hun noodig, niet alleen om met de overige bevolking in aanraking te

[1]) Crevaux ontmoette op zijne reis van de Amazone naar en door de Orinoko bij de Indianen, bekend onder den naam van Piaroa's vele leprozen en andere met huidziekten behepte menschen (op. cit., p. 545); maar men vergete niet, dat de Indianen daar ter plaatse, over 't algemeen van met Europeanen vermengd ras zijn. Ook voor borstziekten zijn deze Indianen erg bevreesd; en hoesten en niezen kunnen zij evenmin verdragen als sommige Bovenlandsche Indianen van Suriname.

kunnen komen, maar ook om zich met Indianen van andere stammen te onderhouden. Iedere stam toch heeft zijn eigen taal bewaard, en die talen zijn zoo vreemd aan elkander als het Nederlandsch aan het Hebreeuwsch is. Slechts enkele woorden bezitten zij gemeenschappelijk, dezulke namelijk, waardoor dingen aangeduid worden, die hun vóór hunne betrekkingen met de Europeanen onbekend waren. Het zijn alle *Spaansche* woorden, behalve eenige *Negerengelsche;* met de laatste vertolken zij de dingen, die hun eerst in lateren tijd bekend werden. Zóó moeielijk moet het voor hen wezen de taal van een anderen stam aan te leeren, dat ik nog nooit een Caraïb heb gezien, die vlot Arrowaksch, noch een Arrowak die vlot Caraïbisch sprak. Zij leeren daarom liever het gemakkelijk Negerengelsch. een voorbeeld dat door alle Europeanen gevolgd wordt.

De talen teekenen het karakter.

Het Arrowaksch is zacht, het Caraïbisch hard en ruw door de vele keelletters. Het eerste oneindig moeilijker om aan te leeren dan het tweede.

Wat men bij stammen van zulke geringe ontwikkeling niet zou verwachten, is, dat beider taal geregelde grammatikale vormen heeft. Van vaste wortelwoorden vormen ze de werkwoorden, de zelfst. naamwoorden, de bijv. naamwoorden, enz. Door middel van praefixen en suffixen wordt de verandering aangeduid, die het woord ondergaat. Beide talen leenen zich tot alle mogelijke uitbreiding: allergemakkelijkst gaan vreemde woorden in hunne taal op, en deze ondergaan dan al de veranderingen welke hunne eigen woorden naar vaste regels ondergaan moeten.

Eerst gingen in hunne talen Spaansche woorden op. Focke schreef dit van de Arrowakken, maar ook bij de Caraïben zijn nagenoeg dezelfde Spaansche woorden, min of meer gewijzigd, overgegaan. Focke schreef [1]):

„De Arrowakken of Arawakken schijnen de oorspronkelijke kustbewoners van Guyana's noord-westelijk gedeelte te zijn. . . .

Zij hebben eenige Spaansche woorden overgenomen, om voorwerpen uit te drukken, die hun door de Europeanen zijn bekend geworden, als: *baka,* eene koe; *babra,* eene geit; *kawajoe,* een paard; *moela,* een muilezel; *péroe,* een hond; *porkoe,* een varken; *kallina,* eene kip; *kampana,* eene klok; *kárta*, papier, een boek; *samboeléroe* (sombrero) een hoed; *sapatoe,* schoenen; *bandéra,* een vlag; *wéla,* een zeil; *temona,* een roer; *arakaboera* (arkaboesa) een geweer; *platta*, geld, enz.

---

[1]) Zie diens „Iets over de Arrowakken en hun taal" in het tijdschrift West-Indië, I, Haarlem 1855; aldaar p. 42 en 52. RED.

Men moet daaruit opmaken, dat de Spanjaarden de eerste Europeanen geweest zijn, met welke zij kennis gemaakt en omgang gehad hebben.″

De Heer Johan H. A. V. van Dijck heeft onlangs in de ″Nieuwe Surinaamsche Courant" gemeend hieruit te moeten afleiden, dat de Spanjaarden *het eerst* op onze kust zijn aangekomen.

Wij meenen ten onrechte.

Prins Roland Bonaparte schrijft in zijn werk ″Les Habitants de Suriname″, Paris 1884 (p. 59): ″Ces emprunts, dirons-nous en passant, ne suffisent pas à justifier l'opinion de ceux qui croient que les Espagnols furent les premiers Européens avec lesquels les Indiens eurent des rapports.″

Inderdaad, die enkele Spaansche woorden, welke in het Indiaansch opgingen bewijzen wel relatiën met Spanjaarden, maar daarom niet *onmiddellijke* en *rechtstreeksche* relatiën. Hoe menig Fransch woord is b. v. door de mode de Paris niet opgegaan in honderde talen, waarvan de sprekers nooit persoonlijk in betrekking met Franschen kwamen. Waarom konden de nieuwe en vreemde dingen, door de Spanjaarden aangebracht, zich met hunne *Spaansche namen* niet alom in de nieuwe wereld verspreiden, ook bij die volken, waar geene Spanjaarden kwamen? Reizen en trekken toch was van ouds der Indianen leven.

Over de talen der Indianen willen we nog het een of ander aanstippen.

Eerstens geven we een voorbeeld hoe vreemde woorden in hunne taal opgenomen en verwerkt worden. Oorspronkelijk bezitten zij geen naam voor *tafel*. Ze hebben dus dit aangevuld met het Negerengelsche *tafra*.

Om nu te zeggen: ″ik ben in 't bezit van eene tafel″, zeggen de Arrowakken: *Dai katafera-nkedei;* de Caraïben: *taferaké-wa.* Voor ″ik heb eene tafel in bezit gekregen″ zeggen de Arrowakken: *Dai katafera-nke*; de Caraïben: *tafera-kewúkon.* Voor ″ik zal eene tafel krijgen″ zeggen de Arrowakken: *Dai kataferafu*; en de Caraïben: *taferake-wetakke.* Het voorzetsel *met* en het niet uitgedrukte werkwoord *zijn*, duiden hier de bezitting aan.

Bijwoorden en bijvoegelijke naamwoorden worden eenvoudig als werkwoorden vervoegd, terwijl er ″zijn″ onder verstaan wordt. *Tano* b. v. is in 't Caraïbisch *vol, gevuld*; om nu te zeggen ″ik heb brandewijn″ wordt het voegwoord *ke*, dat ″met″ beteekent, gelijk boven als een werkwoord behandeld en zegt men: *paranowini-ké-wa,*

maar om te zeggen: "ik ben er dronken van" bedient men zich van het bijvoegelijk nw. *tavo* of *tanosé* en drukt men zich aldus uit *paranowini-kétanosé-wa*. Het bijw. van plaats *heropo* "hier" wordt vervoegd als werkwoord, bv. *heroponando* "zij wonen hier", en neemt ook den vorm aan van het betrekkelijk voornaamwoord *héroponóko*, "die hier wonen". *Moropo* "daar" wordt *moropona* "hij is dààr". Het voorzetsel *ta*, "in", wordt vervoegd als werkwoord, b.v. "hij ligt te bed", *wonoetópoetána* en evenzoo de meeste dergelijke woordjes als: *boven*, *onder*, *op*; zelfs het voegwoordje "en", *maro*, bij enumeraties; als zeiden zij: "hij boven't (overwint)", "hij onder't" (verliest), "hij en't" (hij heeft er dat en dat nog bij.) — Dit zij genoeg om aan te toonen dat onze Indiaansche talen alle eigenaardigheden bezitten om juist en rijk te kunnen zijn, hoedanigheden, wier werkelijk bezit wel stellig nooit zal worden verkregen.

Nu een woord over de wellevendheidsregels door de Indiaansche taal voorgeschreven.

Kinderen moeten hunne ouders, en minderen hunne meerderen steeds in het meervoud aanspreken. De Arrowakken spreken personen van aanzien met het woord *Ebebé* toe; de Caraïben noemen hen niet zelden met den zelfden naam, waarmede ze ook God aanduiden: *Tamoesi!*, d. i. Heer, Heere.

Als Indianen van den echten stempel bij elkaar komen, dan zorgen ze elkander niet aan te kijken; dit immers doen de honden ook, en om van deze onderscheiden te blijven doen zij het niet.

De eerste groet van den Arrowak is: *Danda ébebé* of *Wadili:* Ik kom bij U Heer! En het vaste antwoord luidt: *Wa bándaboe Wadili:* Wel! gij komt! De Caraïb groet *mondoróltpo*, "ik ben er", en 't antwoord is: *mondorolipowa*, ik ook. *Joepa man? Joeparolipowa*: "Vaart ge wel? Ik ook".

Daar zijn woorden, welke de vrouwen alleen mogen gebruiken en niet de mannen. Op den vermoedelijken oorsprong van dit gebruik zullen wij later wijzen. We geven dus hier alleen een paar staaltjes. Als een Arrowaksch man iets bevestigt met *ja*, dan moet hij zeggen: *Ehé* of *Tasi;* eene vrouw mag dat niet zeggen, hare bevestiging is *Taré*. De man zegt te gelooven door het woord *Bahassida*, de vrouw met *Bahára*.

Bij de Caraïben moeten sommigen vader en moeder *Zjoemin* en *Sano* noemen, terwijl die bij de anderen *Papa* en *Táta* heeten.

De taal der Arrowakken heeft slechts vier benamingen voor getallen en deze zijn de namen der vier vingeren: *abba (abaarli)*

een, *biáma* twee, *kabwien* drie, *bihiti* vier. Vijf wordt uitgedrukt door *abaarli kaboe,* eene hand. Om *zes* te zeggen leent men één vinger van de andere hand, voor zeven twee vingers van de andere hand en zoo komt men er.

Tien noemt men twee handen *Biamantekaboe;* voor elf moet men één teen gaan leenen; vijftien heet twee handen en één voet; twintig, een heele Indiaan, *Abba loekoe.* Een-en-twintig = één Indiaan en één vinger. Veertig = twee Indianen. Honderd = vijfmaal een Indiaan, *Abba loekoenoebena toppakitan tójoho.*

Bij de Caraïben gaat het geheel op dezelfde wijze, maar natuurlijk onder geheel andere bewoordingen. Kappler (op. cit. p. 248) zegt, dat de Caraïben niet boven twintig kunnen tellen en dat de hoogere getallen bij hen eenvoudig door *pwiemé*, veel, worden aangeduid. Tegenwoordig zouden wij dit niet durven onderschrijven.

V.

Nergens is minder verscheidenheid te vinden dan in de kleederdracht der Indianen. Hun kan de mot waarlijk niet veel schaden!

In Suriname moet de inventaris der kleerkamer onbeduidend geweest zijn. De Caraïben hebben zelfs geen oorspronkelijk woord voor kleederen, maar alleen het aan het Spaansch ontleende *kamiesja,* wat bij hen „lendenkleed" beteekent. De Arrowakken hebben daarvoor wel een oorspronkelijk woord, namelijk *kwéjoe,* een soort voorschoot, waarover hierachter nader.

De Caraïben dragen aan een katoenen koord een blauw doek, waarmede ze zich bedekken. Bij de vrouwen is het zeker een meter in 't vierkant, bij de mannen kleiner. [1]) Deze laatsten plegen bij feestelijkheden dit lendenkleed te verwisselen met een blauwen sluier van soms twintig ellen lengte. Het onderste ervan, dat met franjes bezet is, wordt opgebeurd en met veel sierlijkheid op den arm gedragen. Ziedaar de kleedij, welke onze Caraïben tot heden droegen, en die zeker niet wordt vermeerderd, zoolang ze heidenen blijven. Hoogst waarschijnlijk droegen ze dit lendenkleed ook vroeger, vóór de komst der landontdekkers: het was echter niet vervaardigd, gelijk thans, van katoenen stof, maar van koralen of vruchtpitten, die ze aan elkaar snoerden. Men denke aan de *afroe-*, *arewepi-* en *tappoe-tappoe*-pitten, welke door de Boschnegers nog heden in den

---

1) Verg. Kappler, op. cit. p. 212—213.

vorm van halssnoeren in den handel worden gebracht. Bij de Aloekoe-Indianen vond Kappler kamiesja's hiervan in gebruik, alsook andere, gebreid van het haar van *kwatta-* en brulapen.

De Arrowakken waren tot in het midden der 19e eeuw veel minder gekleed dan thans de Caraïben zijn, maar tegenwoordig onderscheidt men hen nauwelijks meer van de gewone bevolking, wat de kleederdracht aangaat. Zelven danken zij dit aan de maatregelen van het Bestuur door welke hun het verblijf in de stad werd belet, bijaldien ze ongekleed te voorschijn kwamen. [1]) Thans zijn ze zoozeer op kleederen gesteld, dat er bij de historische en, het valt niet te ontkennen, al te realistische optochten, die een paar keeren hebben plaats gehad, er bijna geen Arrowakken te vinden waren om in oorspronkelijk kostuum te figureeren en dat zij, die zich lieten vinden, daarvoor slechts beschaming en blaam vanwege hunne stamgenooten hebben ingeoogst. De meening, dat men onder volwassen Indianen er aantreft, die geheel ongekleed zijn, gaat alleen nog door voor Centraal-Brazilië.

De Arrowakken van dezen tijd o. a. hebben zoo'n afkeer van zulke Caraïben, die wel bedekt, doch niet behoorlijk gekleed zijn, dat men er schier niet in slagen kan, hen met Caraïbische meisjes te doen huwen.

Behalve het lendenkleed heeft de Caraïbische man nog een snoer van tijger-, *pakier-* of apentanden om den hals, terwijl een lang blank mes langs de bloote zijde in een gordel steekt. De vrouwen dragen daarenboven eene geheele vracht bloedroode koralen over den boezem, zoodat deze er nagenoeg mede bedekt is. Bij wijze van armbanden vormen zij roode koorden of koralen om de polsen der handen, terwijl ook de enkels en het gedeelte onder de knieën sterk omwonden zijn. Als een Caraïbisch meisje aanvangt te loopen, is de eerste zorg der moeder de beentjes harer kleine op de aangewezen plaatsen zoo sterk mogelijk met katoenen koord te binden. Deze banden worden maar zelden losgemaakt en dan nog alleen om ze voor andere te verwisselen. Dat alles geschiedt om voldoening te kunnen geven aan hetgeen bij de Caraïben schoonheidsgevoel moet heeten: het misvormen namelijk der onderdaantjes voor het gansche leven. Deze zoo vergroeide kuiten kunnen bij niets beter vergeleken worden dan bij miniatuur-karntonnetjes, maar die het onderste bovenstaan.

---

[1]) Eene menigte wetten, publicatiën enz. bezit Suriname die uitmuntend zouden zijn, werd er de hand aan gehouden!

De Caraïbische vrouw draagt steeds met de punt naar buiten eene speld in de onderlip (verg. blz. 454 noot 1). Zij is allervaardigst om alleen door middel der tong die speld in te steken en weer uit te halen. Vroeger droegen ook velen houten of beenen stokjes in de ooren ter dikte van eenen duim.

Mannen en vrouwen kleuren de huid dagelijks met *koesowé* [1]), eene verfstof, die aan hun koperkleurig lichaam een roode tint geeft. Deze kleurstof wordt, gemengd met olie, over het gansche lichaam ingewreven. Het dient hun in de eerste plaats tot sieraad. Waarom ook niet? Volgens Plinius [2]) deden het de Picten (d. i. „beschilderden”) ook en dankten dààraan hunnen naam; de Gothen maakten het aangezicht *rood* met cinnaber; en de eerste Romeinen beschilderden zich met menium op den dag der zegepraal, terwijl de grooten onder de Ethiopiërs zich in vermiljoen staken.

Het dient onzen Indianen verder tot hetzelfde doel waartoe de oude Athleten zich met olie zalfden, om namelijk het lichaam lenig te maken en de spieren te sterken. Het dient hun verder tot bescherming: tegen de nachtelijke kilheid, tegen den regen, tegen de steken der muskieten en tegen de brandende zonnestralen. Builen of zweren vertoonen zich daarom nooit op hunne huid [3]).

De wenkbrauwen en de uiterste punten der haren zijn veeltijds vuurrood geschilderd en een goede voorraad roode vlekken ligt kriskras over hun lichaam, wanneer ze al niet geheel onder de *koesowé* zitten. Een roode vogelpluim steekt soms in één, soms in beide ooren; witte katoenen vlokjes, met veelkleurige vogelvedertjes afgewisseld, zitten in 't haar geschakeerd. Bij hooge dracht is het een diadeem van roode, blauwe en groene vederen, die zij om hunne slapen spannen. Prins Roland Bonaparte heeft in zijn prachtwerk over Suriname er schoone afbeeldingen van geleverd.

Ook kan men hen aantreffen in eene kleedij, welke eenvoudig eene geschilderde is, maar met al de teekeningen van het tijgervel en nog wat meer. Om dit kleed uit te trekken, behoeven ze niets anders te doen dan in het water te springen. Zijn echter de teekeningen gemaakt met het vruchtsap der *tapoeripa*-peren, wat meest altijd het geval is, dan verdwijnen die eerst na verloop van acht of tien dagen. Het sap der *tapoeripa* is uit zich zelf kleurloos,

---

1) Zie noot 1 op blz. 463 hiervóór.

2) Plin. Lib. XXII, Cap. I; XXXIII, Cap. VII.

3) Verg. L. C. van Panhuys in Intern. Arch. f. Ethn. X, 1897, p. 118—119. Red.

eerst na aangewend en aan de lucht blootgesteld te zijn neemt het kleur aan. [1]) Zie hierachter nog blz. 498—499.

De kleeding der Arrowakken is vrij zedig. Haast algemeen volgen zij de gewone dracht van het Surinaamsche volk. Op de dorpen halen hunne vrouwen een gewonen rok over den rechterschouder en binden dien sterk vast onder den linker, in dier voege dat hij op de rechterknie afhangt. [2]) Onverdachte getuigen die acht à tien dagen onder hen hadden doorgebracht, verzekerden ons dat de Indianen gedurende al dien tijd behoorlijk gekleed bleven.

Vroeger werd door de mannen een lang en smal katoenen doek van blauwe kleur gebruikt om zich te omgorden. De vrouwen hadden toen hare *kwéjoe*, een soort voorschoot. Zelven vervaardigden zij die van veelkleurige glaspaarlen; een gewild handelsartikel, dat zij bij de Engelschen vooral te koop zochten. Veelal prijkten deze *kwéjoe's* met schoone arabesken en waren voorzien van franjes en kwasten. Het geheel getuigt van den goeden smaak der vervaardigsters. Op eene tentoonstelling van vrouwelijke handwerken zouden ze, naar onze bescheiden meening, gerust naar den palm kunnen dingen. De *kwéjoe* werd aan een katoenen band met een gansche vracht kralensnoeren om de lendenen gedragen.

Het misvormen der kuiten en het omhangen van den mond met spelden is bij de Arrowakken niet bekend, wel, zooals wij reeds opmerkten, het uittrekken der wenkbrauwen en het daarvoor tatoueeren van boogjes over de oogholten.

Bij alle Indianen van Suriname is ruigheid een gruwel in 't oog; daarom zijn allen van de jeugd af in de weer den opkomenden baard te verwijderen, en verschaffen zich in het uittrekken van haartjes op 't lichaam bij het anders zoo dolce far niente een gewenschte afleiding.

VI.

De Indianen wonen in kleine dorpen, in Suriname veeltijds „kampen” geheeten. [3]) Ze tellen slechts een 40 of 50 inwoners, en

[1]) Het geeft eene zwarte of blauwachtige verf; de boom is de Genipa americana L. Het witte en fijne hout dient voor handspaken, spade- en schopstelen. *Tapoeripa* of *tapoeroepa* komt van het Caraïbische woord *tapoeroe*, dat blauw beteekent. De Franschen noemen het: buis serré.

[2]) Prins Roland Bonaparte verhaalt dit (op. cit. p. 51) van de Indianen in 't algemeen; het gebruik echter bestaat alleen bij de Arrowaksche vrouwen en niet bij de andere.

[3]) De negers noemen iedere hut van een dorp *kamp*. Het dorp zelf heet bij hen *kondre* (van Eng. „country”), dat tevens „tehuis, land, vaderland” beteekent.

deze zijn over een achttal hutten verdeeld. Groote dorpen b.v. van een honderdtal inwoners, worden weinig gevonden. De meeste bestaan uit twee, drie familiën, soms ook uit slechts eene enkele. Ze liggen meest aan den oever van rivieren en kreken, of liever aan kreekjes, die met de grootere gemeenschap hebben en de bewoners buiten gemeenschap laten met de voorbijvarenden. Ook liggen vele dorpen in de savanna's.

Moeilijk is het en kostbaar tevens, om die dorpen te bereiken. In de savanna's verschroeit men van wege de door niets gebroken stralen der tropische zon en de uitslaande hitte van den savannagrond; in de kreken heeft men gedurig te tobben met overhangend hout en omgevallen boomstammen. Dikwijls liggen die dorpen uren, ja geheele dagreizen van elkaar verwijderd. Bedenkt men nu, dat de loonen van roeiers en lastdragers naar tijd en plaats varieeren tusschen f 1 en f 2.50 per hoofd, dan moet erkend worden, dat een gespierd gestel, zoowel als een stijve geldzak hoofdvereischten zijn voor hem, die onze Indianen op hunne dorpen wil bezoeken.

Onze eerbiedwaardige grijsaard, de zeereerw. P. PETRUS DONDERS, nu zaliger gedachtenis, een man door allen uit één mond geprezen en die sedert 1842 in Suriname het levend toonbeeld is geweest van alle priesterlijke en Christelijke deugden in hoogen graad, heeft jaren achtereenvolgens, in een bootje bemand met vijf negers, die bezoeken afgelegd. Een kamp dat hij bezocht en dat aan de Maratakka gelegen is, vorderde niet minder dan acht dagreizen om het van Batavia uit te bereiken.

Hoe het nu met de stichting van zulke dorpen toegaat? Alwie ergens in Gods vrije natuur de eerste is om eene hut op te slaan en dan het voorrecht geniet daar omheen ook de hutten van zijne zonen en dochteren met hunne familie te kunnen groepeeren, is feitelijk de stichter en het opperhoofd van het dorp te gelijk.

En hunne levenswijze?

„Laat Gods water over Gods akker loopen", ziedaar de leus, welke de geheele levensopvatting van den Indiaan kenmerkt. Tot *zulke* plichten alleen, die bij hen als van zelf spreken, acht hij zich gehouden. Een ieder moet vrij zijn, ten volle vrij, en kunnen doen wat hij verkiest; de kleine zoowel als de volwassene. Nooit of nimmer mag het kind gestraft worden; vandaar de moeilijkheid voor den missionaris om kinderen van Indianen ter opvoeding te

bekomen; de vrees voor de tuchtroede, hoe ongegrond ook, is vaak onoverkomelijk.

Groote twisten zijn bij hen eene zeldzaamheid, alleen bij dronkenschap komen die enkele malen voor. Zoo iemand het met zijn dorpsgenooten niet langer kan vinden, dan scheidt hij zich doodeenvoudig van hen af, om de stichting van een nieuw dorp te ondernemen. En telt zijn gezin een voldoend aantal leden, dan is het grootsche werk spoedig voltrokken. Het in 't oog loopend verschil in zedelijk gehalte. dat men tusschen het eene en het andere dorp opmerkt, kan met grond worden toegeschreven aan de oorspronkelijke splitsing waaraan het eenmaal zijn ontstaan te danken had.

Zijn dan, naar uit het voorgaande gebleken is, de plichten luttel, met wier vervulling de Indiaan meent te kunnen volstaan, luttel is ook het *gezag*, dat de opperhoofden bezitten. Men zou kunnen zeggen, dat hunne opperhoofden er op gesteld zijn, rechten te doen gelden, zoozeer zijn zij verlangend naar onderscheidingen. Door middel van een commissaris voor de Inlandsche bevolking weet zich het Surinaamsche Gouvernement deze ijdelheid der hoofden ten nutte te maken, ten einde aldus eenig toezicht op 't geheel dier volksstammen te kunnen houden. Wat geschiedt dan? De kapitein wordt in zijne waardigheid erkend en bevestigd, en, daarmede overeenkomstig, in een passend uniform gestoken. Aan dit uniform is voor hem het recht verbonden, om bij hooge feestelijkheden, als daar is de verjaardag van H. M. de Koningin, met de grooten des lands zijne opwachting te mogen maken bij den Gouverneur van Suriname. Zie hem daar optreden met niet minder zelfvoldoening in het hart, dan tot gelach van alle toeschouwers: een oude soldatenjas, zoo onpas mogelijk, hangt hem om de leden; op de schouders prijken verkleurde épauletten, op het hoofd een hoed uit de boerenkermis, omwonden met goud- of zilvergalon en opgetooid met roode en witte pluimen. Den tamboermajoorstaf in de hand, circuleert die ongeschoeide vorst door het gouvernementshotel, tot hij zoo goed mogelijk er in geslaagd is eene buiging voor Zijne Excellentie te maken.

Hetzelfde opperhoofd, lezer! dat gij heden onder de notabelen van stad en land ter receptie bij den gouverneur gezien hebt, kunt gij na eenige dagen, zeker weer even arm en schamel als al zijne stamgenooten, in eene ellendige hut aantreffen.

Arm en schamel! en toch laat hij zich eeren, zonder dat zijne vrouw er in deelen mag. De regel: *honneur aux dames!* geldt bij

den Indiaan niet. Neen, den man, zelfs al is hij geen opperhoofd, alle eer en voorrang! [1])

Vandaar dat zich de mannen alleen zulke werkzaamheden getroosten, die hen naar hunne opvatting in aanzien doen stijgen. Zoodanige zijn: het stichten van dorpen, en bijgevolg het vellen van een stuk bosch tot bouwterrein en kostgrond, — het voorzien in behoeften voor jacht en visscherij, het vervaardigen der korjalen, waarmede zij de rivieren afreizen.

De onafhankelijkheid waarop de Indiaan, vooral de Caraïb, belust is, doet hem steeds die plaatsen tot het aanleggen van dorpen uitkiezen, welke niet te dicht bij de nederzettingen van Europeanen gelegen zijn. [2]) Hooge en zandige streken vallen bijzonder in zijnen smaak. Daar verrijzen zijne hutten; maar alles kriskras door elkaar, zonder zin of smaak of eenige symmetrie. De twee grootere open zijden der hut staan echter gewoonlijk in 't noorden en 't zuiden, om zoo beschut te zijn tegen de sterke Oostenwinden, alsook om bij regenweder het pas geknede aardewerk te kunnen doen drogen. Daar het dak het voornaamste deel der woning is, letten ze bij de keuze der plaats er vooral op, zoo te bouwen dat het dak het minst te lijden heeft.

Is het elders een gulden regel, dat hij, die bouwen wil, eerst aan het fondament denke, niet zoo bij den Indiaan: daar begint men met het dak en de rest komt later. Het dak wordt dan ook niet op het huis gemaakt maar op den vlakken gladden grond. Het wordt vervaardigd van *pina-* of koolpalm [3]), of wel, veel meer nog, van *paroeroe.* [4]) Het *paroeroe*-blad is ongeveer 7 vt. lang en 2 vt. breed even als dat der banaan zelve, doch sterker dan dit en taaier. Deze bladen worden over den rug gespleten en aldus toegevouwen. Men voegt nu blad bij blad, totdat men een stuk van de breedte van het dak verkrijgt, en dat juist zoo lang is, als het heele dak worden moet.

---

[1]) In de Bovenlanden schijnt die regel wel eens eene uitzondering toe te staan: althans Crevaux verhaalt, dat bij de Trios een meisje, dochter van een opperhoofd, de kroon, en daarmede het gezag, aan den jongeling harer keuze had overgedragen. — Deze plaats bij Crevaux hebben wij niet gevonden. RED.

[2]) We hebben onze beschrijving in dit gedeelte vooral getoetst aan en verbeterd naar de voortreffelijke beschrijving van Kappler, op. cit., p. 215—217.

[3]) Euterpe oleracea Mart.

[4]) Heliconia hirsuta L. Deze plant heeft veel overeenkomst wat het blad betreft met de *Wilde banaan*, Heliconia bihaï L. en zelfs met de tamme banaansoorten, Musa var.

Dit stuk, waartoe bij eene lengte van b.v. 10 of 12 vt. 150 à 200 *paroeroe*-bladen noodig zullen zijn, wordt nu met hout bezwaard om de bladen glad te krijgen. Na eenige dagen bindt men alle, blad voor blad, met lianen aan elkaar vast, elk blad op vier plaatsen. Is er nu een genoegzame voorraad van deze stukken voor het dak gereed, dan begint men aan het gestel te denken. Twee, drie, soms vier posten van 12 of 15 vt. worden in een rechte lijn een paar voet in den grond gegraven. Ze wijzen de lengte der geheele woning aan en dragen een dwarshout dat den nok voorstelt. Evenwijdig met deze middelposten komen op een afstand van 6 tot 8 vt. aan beide zijden weer andere posten te staan. Deze zijn echter maar 4 of 5 vt. hoog en dragen eveneens dwarshouten, die de walplaten verbeelden Een paar houten stangen verbinden de beide walplaten aan den noord- en zuidgevel met elkaar en met de posten, die den nokbalk dragen. Sparren komen nu nog op den nok en de walplaten te rusten, en ziedaar het geraamte klaar! Latten zijn er niet noodig, want de stevige gespleten stengels (bladstelen) van den rug der *paroeroe*-bladen vervangen deze. Posten, stangen en sparren zijn netjes van alle schors ontdaan, en dit vooral ter voorkoming van houtwormen en tot wering van ander ongedierte. Geen spijker of pen is aan dit huis gebruikt, maar alles zoo vast met lianen aan elkaar verbonden, dat het, bestand tegen de verterende kracht der zon en het geweld der tropische regenvlagen, soms jarenlang zijn schamele bewoners zal herbergen. Hoe is het dak, waarmede de bouw werd aangevangen, er nu op gekomen? Ziehier; de aan elkaar geregen stukken *paroeroe*-bladen zijn opgerold en naar boven gehaald. Een Indiaan bevestigde het boveneinde er van aan den nok en ontrolde toen de rest. Volgden het tweede, derde en vierde stuk, tot dat alles bedekt was, in dier voege, dat het eene stuk zes duim over het andere heenging. De andere zijde van het dak kwam nu aan de beurt; daarna werd de nok gedekt met de kunstig gevlochten bladen van den *komboe*-palm [1]) en klaar was de woning.

Wijl deze hutten aan de vier windstreken open staan (bij sommige echter hangt het dak aan den Oost- en Westkant bijna op den grond), moeten de Indianen bij slecht weder op een hoopje vluchten, of wel hunne hangmatten hoog onder het dak vastbinden.

Vlijtige Indianen willen wel eens eene soort slaapkamer maken,

[1]) Oenocarpus Bataua Mart. De vrucht is oliehoudend en eetbaar. Ze wordt met warm water bij wijze van chocolade door de Boschnegers gedronken. Zie over den *komboe* aan 't Tumuchumac-gebergte het Derde Gedeelte.

vooral in streken waar men veel van de muskieten te lijden heeft. Ze doen dit inzonderheid in die huizen, welke bij de Caraïben *soera's* geheeten worden, in tegenstelling met de reeds beschrevene, door hen *aukto's* genoemd.

De *soera* heeft veel overeenkomst met een Hollandschen hooiberg, mits men zich dezen voorstelle als een cirkelvormig dak dragend. Het benedengedeelte, dat door een zolder van naast elkander liggende latten van het bovengedeelte wordt afgescheiden, is geheel open; het laatste daarentegen van twee zijden gesloten: het heeft den vorm eener nis.

Moet het nu tot slaapvertrek dienen, dan worden ook de andere zijden door een vlechtwerk van palmloof dicht gemaakt, met uitzondering van een enkele opening, welke tot deur moet dienen en 's nachts met eene mat gesloten wordt. Een ingekeepte boomstam dient voor trap om deze woning te kunnen bereiken. Op den vloer van palmlatten legt men eenige potscherven met klei om daarop des nachts een vuurtje onder de hangmat te laten branden.

't Is waarlijk te verwonderen dat er niet meer brand ontstaat, want alles wat aan of in de hut is, buiten de slapers wel te verstaan, is brandbaar als een zwavelstokje.

De grootte der gebouwen berekenen de Indianen naar het aantal hangmatten, die er in moeten komen. Natuurlijk zijn er eenige dagen toe noodig, om van het groene hout en boschloof eene verzameling te doen verrijzen van huizen, die het nieuwe dorp zullen uitmaken.

Voor hutten van kleiner omvang is niet zooveel omslag noodig.

Het gebeurde eens dat de avond inviel, alvorens wij de plaats konden bereiken, die bestemd was om godsdienstoefening te houden. 't Was te duister om de kreek, welke wij in moesten, en die vol boomstammen lag, nog te durven opvaren. Daar viel niet anders te doen, dan te bivouakeeren.

Vier der neger-roeiers waren reeds aan wal gegaan en hadden aan boomen de hangmatten vastgebonden. De vijfde, een Indiaan, die zich voor dezen keer tot dit emplooi geleend had, verkoos niet onder den blooten hemel te overnachten. Fluks vliegt hij het bosch in, en is na weinige minuten met eene vracht pinabladeren, eenige dikke stokken en sterke lianen terug. In minder dan een half uur wist hij daarvan een huisje in malkaar te zetten, zoo stevig, dat het geheel den nacht de zwaarte van zijn lichaam in de hangmat kon dragen en hem voor den regen beschutten.

Hierboven is gezegd, dat de Indianen, Caraïben en Arrowakken,

soera's d. i. woningen met verdieping of woningen op palen bouwden. Men denke nu niet dat hiermede vooral werd beoogd de geriefelijkheid van een slaapvertrek: de Indiaan slaapt waar hij hangt; — noch ook zich te vrijwaren voor de steken der muskieten, want de ondragelijkste rookwalm, in staat om alle muskieten te doen stikken, wanneer ze al niet vluchtten, kan den Indiaan geen oogenblik in zijne rust storen. Daar was dus een andere reden om zóó te bouwen, en die reden was, naar wij van hen zelven vernomen hebben, eene drievoudige.

Men weet dat de Indianen bijna voortdurend in oorlog waren. Van de hoogten hunner *soera's* konden zij dus gemakkelijk den vijand bestoken en tevens zichzelven tegen den aanvaller dekken.

Een tweede, diergelijke, reden was, dat men zich wilde beveiligen tegen mogelijke aanvallen van tijgers.

En dan knoopt zich aan deze manier van bouwen nog eene legende vast van Arrowakschen oorsprong. Zij is deze.

In overoude tijden ging het met de regens volstrekt niet zooals tegenwoordig. De sluizen des hemels gingen toen op eens open en met één enkelen onmetelijken straal werd dan alle land in 't ronde onder water gezet. Dat gebeurde nu niet éénmaal, maar jaar op jaar. God echter, die altoos goed is, kreeg medelijden met de Indianen. Hij kwam tot hen af en leerde hun *soera's* te maken. Als ge dat doet, zeide hij, zal voortaan de hooge waterstand nooit langer dan drie dagen elk jaar aanhouden. Ze deden het, en zie! welk eene vreugde nu jaar op jaar mocht beleefd worden: het water kwam niet hooger dan juist onder de *soera's*; de slang, het gevaarlijkste en voor de Indianen het meest gevreesde ondier, kwam om behoud te zoeken in de gezegende *soera's*! En een genot was het, dien gehaten vijand zonder eenigen omslag te kunnen afmaken. Ter jacht te gaan was noodeloos geworden, want de *soera* zelve was het jachtterrein; bij troepen kwam het meest geliefkoosde wild hunne woningen betrekken.

De Arrowakken sluiten hunne legende aldus: Sinds dien tijd staat het vast, dat de wereld niet door water vergaan moet, maar door het vuur. De braven zullen de smart van dat vuur niet of slechts weinig gevoelen.

VII.

Van eenig Europeesch huisraad is bij echte Indianen niets te vinden. Wat zij bezitten is alles van eigen vinding en maaksel,

uitgenomen slechts weinige zaken, waarvan zij de kennis in hunne aanraking met de overige bevolking hebben opgedaan. Van deze laatste voorwerpen zijn de voornaamste: een snaphaan, kruid en lood — ontegensprekelijk de kostelijkste geschenken, die men een Indiaan kan aanbieden —, stalen bijlen en messen, en een ronde ijzeren plaat, waarvan wij hieronder het gebruik zullen beschrijven.

Beschouwen wij nu hunne overige have.

Vooraf echter zij de lezer gewaarschuwd, dat het altijd voorzichtig is *overdag* te gaan; want behalve dat zij 's avonds vroeg gaan slapen, hebben zij ook geen ander licht dan dat van eene zekere harssoort, welke zij in het bosch vinden, en van hunne vuren. [1]) Van die harssoort zullen wij nader melding maken bij onze beschrijving van het leven der Boschnegers.

Van eigen maaksel dan treft gij in de hut aan:

1. Een houten blokje, *moelee*, ter hoogte van een decimeter, ovaal en ietwat uitgehold. De Indiaan bedient er zich van, om tegen het vocht van den grond beschermd te wezen. Van buiten is dit bankje met allerlei figuren aardig besneden.

2. Eene hangmat van katoen, *niemjokko*, geheeten. De vrouwen weten de katoen met vaardigheid en bewonderenswaardige gelijkmatigheid uit de hand te spinnen. De dwarsdraden der hangmat zijn dubbel en ongeveer een decimeter van elkaar verwijderd. Een nieuwe hangmat kan geen dag in gebruik wezen, of zij is rood geworden van de verf, waarmede de Indianen, zoo tot sieraad als tot wering van insecten, hunne huid inwrijven. Wilt gij weten, door hoeveel personen eene hut bewoond wordt, dan hebt gij eenvoudig de hangmatten te tellen; ieder toch heeft er eene, zoo tot zitplaats overdag, als tot slaapplaats bij nacht.

Bij de Arrowakken kent men geene hangmatten van katoen. Hunne vrouwen vervaardigen die uit de bladvezels van den Mauritiuspalm. Het touwwerk om deze vast te binden maken zij van *zeilgras*. Hiermede wordt bedoeld het blad van eene Ananas-soort [2]). De vezel wedijvert met hennep in sterkte en met het fijnste vlas in schoonheid. Uit hare hand bewerkt zou men de draden aanzien voor de fijnste katoen, die met de machine gesponnen is. En toch, ze worden eenvoudig tot draden gerold op het vlak der beenen.

[1]) Beschaafdere Indianen bedienen zich tegenwoordig ook wel van ander licht, vooral van lantaarnen.

[2]) Bromelia pinguin L. Hare vrucht is niet eetbaar; doch de heusche ananas bezit ook dezelfde allerfijnste vezelsoort. Hoe jammer, dat niemand deze laatste ten nutte maakt!

Het blad dezer Bromelia is vijf of zes voet lang en een of twee duim breed. Men laat het eenige dagen in water week worden en haalt het daarna met een vluggen trek door eene lus heen om er de vleezige bestanddeelen (epidermis) van af te scheiden. Het laten weken is daartoe zelfs niet eens noodig, wel echter om het helder wit te maken en koken is daarvoor nog beter. Naar het ons voorkomt wint deze vezelstof, die zonder veel moeite zelfs op vroeger nooit bewerkte gronden groeit, het verre van vlas of hennep. Elk blad toch levert ongeveer honderd vezels van 5 of 6 vt., wegende tusschen 5 à 8 gram.

Weinig worden katoenen hangmatten *wier weefsel geheel gesloten is* nog vervaardigd. Het vordert al te veel tijd: als eene Caraïbische zes duim op een dag klaar krijgt, dan is het veel. Zulk eene hangmat vereischt dus een werk van maanden, maar dan betalen de Boschnegers haar ook met 32 gulden. Want zulk een hangmat is dicht en warm en daar houden die lieden van![1])

3. Men vindt er verder een grooten voorraad van bogen, pijlen en harpoenen, die alle onder het dak der hut zijn opgeborgen. Ieder, van den jongsten knaap tot den hoogbejaarden grijsaard, heeft boog en pijlen. Kindertjes van zes jaren komen met den gespannen boog ter catechismus; en wee! zoo een vogeltje het waagt in den omtrek te verschijnen: ondoenlijk voor den jongen er niet op te mikken, onmogelijk schier het niet te treffen! De Indianen vervaardigen hunne bogen meest van letterhout. Zijn deze voor mannen bestemd, dan hebben ze te sterker spankracht. De pijlen zijn van riet, waaraan steenen of meestal ijzeren punten, van weerhaken voorzien, met touw en hars bevestigd zijn. De harpoenen worden op gelijke wijze vervaardigd. Met hunne pijlen treffen zij niet slechts het wild, maar ook en vooral de visschen. Is het te vreezen dat het wild, waarop zij jacht maken door hunne pijlen niet *doodelijk* wordt getroffen, dan bevestigen zij er een sterken draad aan, die met het wegvluchtend dier van een kluwen afloopt. Door dit middel kunnen ze hunne prooi altijd achterhalen.

Van het letterhout, waar de Indianen bogen van maken, worden twee soorten in Suriname aangetroffen. Beide soorten zijn zwaar en van roodachtig bruine kleur De eene, bekend als „man-letterhout", Piratinera guianensis Aubl., is zonder spikkels; de andere Brosimum Aubletii Sw., „vrouw-letterhout" geheeten, is van spikkels

[1]) Over dit primitieve spinnen en weven bij de Caraiben zie Kappler, op. cit. p. 225—227.

(letters) voorzien. Dit kostbaar hout wordt verkocht bij het gewicht.

Onder de andere houtsoorten welke zij tot het maken van bogen uitkiezen, verdient inzonderheid het *koenatepi* [1]) vermeld te worden. Men noemt het ook wel Surinaamsch Mahonie, doch het moet wel onderscheiden worden van den hier ingevoerden en welig tierenden mahonieboom. Het *koenatepi* is vooral aanbevelenswaardig om de veerkracht, welke het bezit.

De Indiaansche bogen hebben op hun midden eene doorsnede van ongeveer anderhalven duim, zijn halfrond en loopen aan beide einden spits uit. De pezen maken zij van de vezels van het reeds genoemde *zeilgras*. De pijlen zijn van *kumaroea* [2]), een licht riet, dat op zandige plaatsen welig tiert. Aan het eene einde van den pijl, die zeer effen en glad is, zijn vederen vastgemaakt. Aan het andere einde is de punt. De punten maken zij door slijpen of vijlen van oud ijzer of staal en voorzien die van weerhaken. Ze zijn te sterker naarmate het wild grooter is, dat zij er mee dooden willen. Voor groot wild voorzien ze hunne pijlen ook van weerhaken.

Voor de vischvangst gebruikt men voornamelijk pijlen met verscheidene punten in den vorm eener greep.

Moet de pijl slechts dienen om vogelen of kleiner wild te vangen, of mindere vischsoorten, dan is eene punt van hard hout voldoende.

En zoo de jager het oog heeft alleenlijk op den fijnen dos der Surinaamsche vogelen, dan zet hij op den pijl slechts de pit of den steen eener vrucht, om zoo alle beschadiging te voorkomen.

Om de vederen, punten en weerhaken vast te maken, bedienen zij zich, behalve van het zeilgras als bindmiddel, nog van de *mani*, eene voortreffelijke hars- of piksoort.

De *mani*, Arrowaksch *maniri*, komt van een hoogen boom, die denzelfden naam draagt. [3]) Het melksap, waarvan hij ruim voorzien is, loopt, ook zonder insnijdingen, er van zelf uit. Versch is het geel van kleur, doch opgedroogd, wordt het donker. Zie hier hoe de Indianen er het pik tot hun gebruik uit bereiden. Ze leggen het verdroogde hars in een pot, die van onder voorzien is van eene opening. Onder dien pot staat een andere met water gevuld. Ze steken nu het *mani*-hars in brand en laten het vocht er van in het water van den tweeden pot afdruipen.

---

[1]) Den wetenschappelijken naam hebben wij niet kunnen uitvinden.

[2]) Bij Kappler, p. 221 „Camaroa", waarschijnlijk een drukfout voor „Camarua". RED.

[3]) Moronobea coccinea Aubl.

Dit afdruipsel blijft een dag lang tot bekoeling in 't zelfde water staan. Dan wordt het uitgeschept, in een anderen pot gesmolten, met zwartsel gemengd en.... de *mani* is klaar. Ze hebben er niet alleen behoefte aan om hunne pijlen te maken, maar nog veel tot het kalefateren van hunne booten. Het *mani*-hars kan ook dienen tot teerbereiding.

Het *urali* of *woerali* gebruiken de Benedenlandsche Indianen niet meer om hunne pijlen te vergiftigen; wel, schijnt het, die der Bovenlanden.

Het woord *urali* of *woerali (Curare)* beteekent in het Arrowaksch: „het doet pijn" of „het smart ons". Men beweert dat de kunst om dit vergift te bereiden niet zoo verloren zou wezen, dat nog niet de een of ander, ook in de Benedenlanden op de hoogte er van is. De Indianen zelven houden het geheim.

De Arrowakken zeggen, dat het gemaakt werd met slangegift, boschspinnen, en een plantensap, *emerari* [1]) geheeten. Het werd altoos in 't geheim gemaakt, en — in tegenstelling met hetgeen op andere plaatsen geschiedde — mochten bij het maken er van geene vrouwen tegenwoordig zijn. Zelfs de makers moesten zich van allen vrouwelijken omgang onthouden. Het gift is roodbruin en ziet er uit als *lakasiri* of laxeerbalsem. [2]) Een druppel er van op de huid, zoo beweren de Indianen, is genoeg om iemand te dooden. Men zal echter daarbij wel noodzakelijk moeten denken: „indien het met het bloed in aanraking komt."

Volgens de wetenschappelijke reizigers Schomburgk en Crevaux wordt het gemaakt uit eene plant van het geslacht Strychnos [3]). Met dit *curare* wordt de pijl bestreken en het minste wondje hiermede toegebracht, is voldoende om kleine diersoorten binnen ettelijke sekonden

---

[1]) Demerari of Demelali moet daaraan zijn naam hebben ontleend. Met het letterteeken *D*, aanduidende den 1sten persoon van 't bezittelijk voornaamwoord, beteekent dit: *pestlucht van 't pijlvergift, die mij eigen is.*

[2]) Icica Aracouchini Aubl.

[3]) Wij hebben de *waikarra* ook ergens aangeduid gezien als Strychnos. *Waikarra* is echter geene plant maar een boom, ook *pisi* geheeten. De bast van Waikarra wordt met succes aangewend bij buikziekte, o. a. bij dysenterie en als gewone bitter in het likeurstel.

Het Bent-riet, Arundinaria Schomburgkii, wordt eveneens als moederplant van het pijlvergift genoemd, alsook de Paullinia cururu D. en Paullina pinnata L.

Dr. Crevaux heeft in 1878 het maken van het pijlvergift door een Aloekoejaner, die het van een Trio-Indiaan geleerd had, bijgewoond en proefhoudend bevonden (zie zijne Voyages etc., p. 269—272). Niet overal echter wordt het op dezelfde wijze en juist met dezelfde planten vervaardigd.

te doen sterven. Het verdooft de zenuwen en zou daarom wellicht met goed gevolg tegen krampen kunnen aangewend worden.

Het *curare* gelijkt veel op stroop. Men beweert, dat men het gerust kan proeven en zelfs doorslikken zonder gevaar, mits het gehemelte en het tandvleesch geene wonden hebben. Alleen op het bloed zou het werken. Het is scherp noch bitter. Maar een enkel druppeltje slechts zou voldoende zijn om geheel het bloed te vergiftigen. Zoo iemand met een pijl gewond wordt, die daarmede is bestreken, al ware het wondje slechts zoo groot als eene speldeprik, dan stolt zijn bloed oogenblikkelijk en moet hij in drie tellens sterven. Even snel werkt het op de grootste diersoorten. Men beweerde, terecht of ten onrechte — wij weten het niet —, dat het niet kon schaden als men zout in den mond nam. Maar wat baat het? De werking is gewoonlijk te snel om dit middel te kunnen toepassen. Zeker is het, dat de oude negers ook in Suriname allen van zout gebruik maakten als tegengift tegen de meeste giftplanten, die in het bosch groeien.

Behalve de Strychnos worden ook verscheidene andere als moederplanten van het *curare* genoemd.

Ziehier de beschrijving van eene dier planten. Wij kennen haar niet, doch zij groeit als de truffel in Europa, of eetbare paddenstoel, zonder blad of spruit. Zij verbergt zich, als ware ze zich bewust van hare kwaadaardigheid, en groeit niet in gewonen grond maar alleen in poelen of moerassen. Die plant werd door de Indianen gegaard, gewasschen, in stukken gesneden en gekookt in groote potten. Dat werk, zoo meenden zij, was hoogst gevaarlijk, doodelijk zelfs. In sommige streken werden daarom voor dat werk alleen en uitsluitend oude vrouwen gebezigd, die volgens Indiaansche opvatting toch van geenerlei nut zijn op aarde. Men verhaalt dat deze maar zelden haar werk overleefden; toch weigerden zij niet het op zich te nemen. Niet meer dan een enkele zette men aan den ketel en als deze door de dampen bedwelmd doodviel, werd ze door eene andere vervangen. Ook die tweede deelde spoedig in 't lot der eerste, zonder dat eenig familielid er zich om bekreunde. Dat behoorde zoo voor vrouwen van dien leeftijd, en zelven achtten zij zich zeer gelukkig stervende hare natie nog te kunnen dienen.

Nadat het water bekoeld was, persten zij het sap sterk uit en begonnen het opnieuw te koken. Dit duurde tot de vastheid en kleur van stroop was verkregen. Niet minder dan drie of vier oude vrouwen bezweken, voor en aleer het *curare* goed gekookt was. Als de

massa tot op een derde verminderd was, werd dit tot signaal voor de anderen door de laatste oude vrouw uitgeschreeuwd, die daarop neerviel en stierf voor vorst en vaderland.

Dan traden de kapiteins toe om de proef van het gif te nemen. Dat geschiedde in dezer voege. De punt van een stokje werd in het *curare* gedoopt Een kind bracht zich dan aan arm of been een kleine wonde toe. Als er bloed begon te komen, naderde men het wondje met de punt van den stok zonder evenwel het bloed of de wond te raken. Trok bij het naderen der vergiftigde punt het bloed zich terug, dan was het *curare* probaat, maar bleef het vloeien dan moest een nieuw kokingsproces begonnen en een andere oude er aan gewaagd worden.

We hebben niet kunnen nagaan of het ook in Suriname, bij het bereiden van het *curare* zóó toeging, wel echter in de meer Westelijk gelegen landstreken.

Het *curare* was bij menige stammen niet het eenige gif, waarmede zij élkander uitroeiden. Tot in het dierenrijk wisten zij vergiften te vinden welke de natuur verborgen hield. Zekere zwarte mieren van buitengewoon groote soort werden gezocht, met katoen voorzichtig opgenomen en op den rand van een pot gezet, die met water gevuld was. Midden door gesneden liet men het achterdeel van het insect erin glijden. Na een tijdlang op een langzaam vuur gekookt te hebben, werden al die helften eruit genomen. Als het water bekoeld was, vond men daarop eene vetlaag van het zwaarste vergift.

Daar bestaat ook ergens eene slang die, wanneer ze zeer oud wordt eenen haarbos bij wijze van kuif op den kop krijgt Hoe zijn de Indianen, in diezelfde streek, eraan gekomen, dat die kuif een vergift bevat zoo venijnig, dat er geen middel tegen te vinden is? Nauwelijks heeft men een enkel spiertje ervan, geheel of in stukjes of gemengd in spijzen of dranken doorgehaald, of men begint bloed te braken bij stroomen. Alleen bij het sterven houdt dit op.

VIII.

Op de dwarsbalken, die de twee zijden der Indianenhut verbinden en niet zelden ook tegen den grond vindt men *koeroekóeroe's*, *pagalen*, *matapie's*, korfjes enz. De vervaardiging van dit alles is mannenwerk.

De *koeroekoeroe's* zijn ruw gevlochten manden, met mazen, in den trant onzer rieten stoelmatten. Zij worden gemaakt van lianen, die als een dik touw, soms ter lengte van 30 meters, aan hooge boomen hangen. Suriname heeft vele dergelijke rankgewassen (*tetei's*), als *kamina-*, *watra-*, *baskita-*, *tiengi-* (ook *para-* en *loango-*) *tetei* enz. waarvan echter de wetenschappelijke namen ons niet bekend zijn. Kappler spreekt ook van een Marantacee. — Deze manden dienen hoofdzakelijk tot het vervoeren der cassave-wortelen en andere aardvruchten en ter bewaring van visch, krabben, vruchten, enz. In den regel dienen zij als eene mars, welke door de vrouwen op den rug gedragen wordt door middel eener koord van *barklak*-bast (Lecythis) Terwijl de mars op den rug hangt, moet de draagster met den band aan het voorhoofd, gelijk de os aan het juk, die voortsleepen.

Pagalen zijn bijna vierhoekige manden van een halven kubieken meter inhoud. Samengesteld uit een dubbel vlechtwerk, waartusschen eene laag bladeren, leveren zij de bijzonderheid en het voordeel op van *waterdichte manden*. Zelfs eene tropische stortbui kan niet beletten, dat er alles droog in blijft. Men bedient er zich van om hangmatten, linnengoed enz. op reis droog te houden en ze zijn in de kolonie van algemeen gebruik. Sommigen prijken met ingevlochten figuren en arabesken en worden dan niet zelden met f 10 betaald. De kleurstof hiertoe vinden de Indianen in overvloed en de vernis, welke deze onvergankelijk maakt, levert het sap van den bast des *króponie*-booms, waarover later. De *warembo's* [1]), waarmede ze worden gevlochten, gelijken veel op de rieten onzer moderne stoelen.

Voor den Indiaan dient de pagaal tot bewaring zijner kostbaarheden als halssnoeren, kammen, spiegels enz.

De *matapie*, een niet te ontberen werktuig bij de spijsbereiding, heeft den vorm van een biezen, zeer elastischen darm (hebbende op een decimeter middellijn eene lengte van twee meters), en is zoo sterk, dat *drie* of *vier* Indianen op den boom, die er onder aan bevestigd wordt, kunnen gaan zitten om het giftige vocht der geraspte cassave, waar ze mee gevuld is, uit te persen. Een alleen kan het echter ook en dan moet er, althans volgens de Caraïben, een deuntje bij geneuried worden, opdat de persing wel slage en er geen vergift in blijve.

---

1) Warembo = Stromanthe sanguinea Crev.

Nog vervaardigen de Indianen van beide stammen elegante mandjes, naaikorfjes, sigarenkokers enz., waarin twijgjes van allerlei kleur elkaar met regelmatigheid en niet zonder kunstsmaak afwisselen.

De *manari* is de zeef, waarmede de geraspte, uitgeperste en droog geworden cassave gezift wordt. Ook deze is een vlechtwerk van fijne teentjes.

De *simari* is de rasp voor den cassavewortel, die onder haar eene brei wordt. Ze bestaat uit een plankje van een paar voet lengte, dat met kleine steentjes bezet is. Tegenwoordig echter maken ze de raspen gewoonlijk van een stuk blik, waar ze met een spijker gaatjes in slaan en dan met de verhevenheden naar boven op het plankje bevestigen.

Messen of andere snijwerktuigen van steen maken ze niet meer. Zeker deden ze dit wel voor de komst der Europeanen; zoowel de steenen bijlen, die in hunne kampen gevonden worden, als de oorspronkelijke benamingen, welke zij voor deze werktuigen hebben, bewijzen dit.

IX.

Nu moet gesproken over de proefstukken van scheepsbouw, welke ieder Indiaan, dien naam waardig, verplicht is te leveren. Zelfs in de hut kan men reeds van dezen tak der bouwkunde iets ontwaren, hetzij een miniatuur corjaal van de hand der kinderen, hetzij een brokstuk van een versleten bootje, dat nu als trog dienst doet en waarin het cassave-meel bewaard wordt.

We hebben reeds vroeger gesproken van de *kunóa's*, of groote booten, waarvan zich de Indianen in oude tijden bedienden en waarmede ze zee bouwden.

Tegenwoordig heet elk vaartuig bij hen *corjaal*. Het woord komt van het Arrowaksche *koera harra* [1]), eene houtsoort die bij voorkeur voor de Koera harra's (corjalen) werd uitgekozen.

De corjaal dan, of het vaartuig dat de Indiaan zelf vervaardigt, bestaat uit een dikken boom, die uitgehold zijnde en in het vuur verwarmd, met houten blokken verder wordt uitgespannen. Aan de voor- en achterzijde loopt deze boot spits in de hoogte. Ongeloofelijk snel weet de Indiaan, aan de achterzijde er van gezeten, haar voort te stuwen. Hij vaart er mee langs de kusten der zee en

---

[1]) De wetenschappelijke naam is ons niet bekend; wel, dat het olieachtig sap van dezen boom aangewend wordt als wrijfmiddel op verstuikte ledematen.

over de grootste stroomen; ook kan hij de kleinste kreken er mee binnendringen. Dat de niet geoefende met zulke corjaal kantelt, de eerste maal dat hij er den voet inzet, het deert den Indiaan niet. Als een visch toch is hij te huis in het water en alleen daar is voor hem gevaar, waar snelle stroomingen, of vele haaien zijn.

Ziehier hoe een Indiaan, die eene corjaal wil maken, te werk gaat.

Zoo dicht mogelijk aan den waterkant, zoekt hij een boom voor zich uit, die goed recht is en van zoo lichte houtsoort mogelijk. Gewoonlijk kiest hij ceder- of *wane*-hout. [1])

Is die boom geveld en de afstand van die plaats naar het dorp te ver, dan wordt er vlak bij den boom eene noodwoning opgetrokken; want somtijds duurt dat werk, met het oog vooral op de ongestadigheid waarmede het verricht wordt, een geruimen tijd. Wordt de boom bevonden zonder vlek of gebrek, ik bedoel zonder scheuren, knoesten of gaten, dan wordt het beste deel ervan uitverkoren om corjaal te worden en dus doorgehakt aan weerszijden, zoodat juist de lengte van het toekomstig vaartuig behouden wordt. Men begint nu den boom af te ronden en de beide uiteinden spits te bewerken. Dit wordt de bodem dien het water dragen zal. Voor werktuigen hebben zij tegenwoordig de aks en den dissel. Steenen bijlen en boren van been en hoorn zijn niet meer in gebruik, uiterst schaarsch, en dan noch slechts in kabinetten te vinden. Is de onderkant der corjaal gereed, dan keert men den boom om, maakt de bovenzijde vlak en begint men uit te hakken. Vooral moet gezorgd worden dat bodem en wanden dik genoeg blijven. Daarom boort men van afstand tot afstand gaten erin, ter diepte van 1 tot 2 duim. Komt men met den dissel slechts tot die gaten en niet verder, dan is er zeker bodem en wand genoeg en eene stop van droog hout maakt deze gaten weer vast en dicht. Een licht vuurtje wordt nu binnen in de corjaal een tijdlang onderhouden om ze glad te krijgen, een werk dat de ronde dissel voltooien moet.

Het vaartuig is nu zoover gereed, maar te smal, nog smaller natuurlijk dan de boom was, toen hij stond te groeien. De wanden moeten dus uitgezet. Men doet dit door stokken, die er dwars worden ingedreven, eerst kleinere, daarna grootere Het uitzetten

---

[1]) Men denke hier niet aan den Libanon-ceder, maar aan den West-Indischen, de Icica en Cedrela odorata. Het komt ook voor als *wanekwarie*, Vlamceder, Ceder-*pisie* enz. Uitstekend meubelhout, waarvan de mindere soorten voor sigarenkistjes gebruikt worden.

veroorzaakt dikwijls scheuren. De Indianen verhoeden dit door de corjaal half met water te vullen, zetten ze aan beide einden in de hoogte en zorgen van onderen een matig vuur te onderhouden. Zoo kunnen zij de wanden bijna zoover naar buiten drijven als zij willen, en er een platboomd vaartuig van maken. Wel bekomen alle corjalen eenige scheuren maar met goed overleg kan men die laten vallen daar waar ze weinig hinderen.

Als de boot nu zóóver is, komen vrienden en magen te zamen, om die van stapel te doen loopen. Men keert terug naar het dorp en een feest zet de kroon op het werk.

Dan worden nog zitbankjes gemaakt, soms met kleursel en versieringen; een vloer van aan elkander gevlochten latten, handige pagaaien, en klaar is de Indiaan om een reis te ondernemen.

X.

We meenen nagenoeg alles te hebben aangestipt, waarvan de vervaardiging tot de *schoone kunsten* der Indianen moet gerangschikt worden en *derhalve* den *man* is voorbehouden.

En de vrouw dan?

Aan haar de taak der dienstbare, der verlaagde, gelijk overal in het heidendom.

Terwijl de man, die bij het krieken van den dag zijne hangmat verlaat, zich in de rivier gaat baden, wordt door de vrouwen de hut aangeveegd en het ontbijt klaar gezet. Het bestaat uit versch of oudbakken cassavebrood met toegift van vleesch of visch, of bij gebreke hiervan, met een toespijs, die in den *casseripo*-pot [1]) steeds voorradig is.

Kleine meisjes moeten diensten bewijzen aan hare moeder door 't aandragen van brandhout, het raspen der cassave, het helpen wieden van den grond en het naar huis voeren der cassavewortelen. Reeds vroegtijdig zijn ze er bij om zich in 't maken van waterkannen te oefenen. In 't kort, van kindsbeen af worden zij door voortdurend werken gewoon gemaakt om dienstbaar te wezen en onderworpen aan eene maar al te harde slaafschheid, die, gelijk bij de meeste onbeschaafde volken, ook hier het lot der vrouw is. [2])

---

[1]) *Casseripo* is eigenlijk het tot stroop verkookte vocht der bittere cassave, waarin vleesch en visch. Door die steeds op te warmen wordt zij voor bederf bewaard. De *casseripo*-pot is altoos sterk gepeperd. Zie hierachter blz. 494.

[2]) Verg. Kappler, Surinam, p. 218.

Zij is het die dagelijks heel den voorraad water, welke in het kamp verbruikt wordt, in groote steenen kruiken (die haar op den rug hangen en met een band voor het hoofd gedragen worden), moet aantorschen, die de vruchten aanplanten en rooien, de spijs bereiden en deze opdienen moet voor den man, zonder te mogen spreken en zonder het recht te hebben met hem aan te zitten. Hierbij rust op haar de geheele zorg van meestal straffelooze en vaak moedwillige kinderen. En terwijl zij den rug onder zware lasten krommend, zich nauwelijks voortbeweegt, hangt nog een zuigeling aan den hals en laten zich een paar andere kinderen bij de hand voortsleuren. Spaar de opmerking aan den man, dat hij goed zou doen, met een weinig over te nemen van den last, die zijne vrouw overmant; hij zal het uitschateren en zeggen: zou ik heer en meester, mij daardoor niet bespottelijk maken! Men ziet, ook hier is de regel een onverbiddelijke: Si fueris Romae, romano vivito more! En de vrouw, als hoorde het zoo, laat zich dat alles welgevallen!

Eindelijk wee haar, zoo eenig vermoeden van ontrouw harerzijds bij den man mocht opkomen. Groote bloedige twisten zouden er het onvermijdelijk gevolg van wezen.

We zouden nu kunnen overgaan tot het beschrijven der werkzaamheden, die het deel der vrouw zijn, zoo niet de man zich verwaardigde haar met het aanleggen van den kostgrond ter zijde te staan. Hierover moet dus een woord vooraf gaan.

K o s t g r o n d of k o s t a k k e r beteekent in goed Surinaamsch-Hollandsch een stuk land, waarop de planten groeien die in 's menschen dagelijksche mondbehoefte voorzien. Voorwaar een goed gekozen woord, dat de Nederlandsche taal kan verrijken!

Het aanleggen van zulk een kostgrond bij den Indiaan geschiedt door man en vrouw te zamen; [1]) de man velt de boomen met zijne aks; de vrouw ging hem vooruit om met den houwer, eene soort sabel met houten handvatsel, het kreupelhout weg te hakken. Het neergevelde blijft nu een vijftal weken liggen om uit te drogen. In den regel lukt dit, wijl het bosch alleen in den drogen tijd geveld wordt. Na goed gedroogd te zijn, wordt alles boven den wind in brand gestoken. In weinige uren zijn de meeste boomen verbrand en vindt men op den grond eene laag asch soms ter dikte van een voet. Daar wordt nu nog een-, zelfs tweemaal gebrand,

---

[1]) Verg. Kappler, Surinam, p. 218—219.

zoodat er niets meer overblijft dan de tronken der op 3 of 4 vt. hoogte neergevelde boomen en sommige zwaardere stukken hout, die met den loop der jaren maar vergaan moeten.

In de verste verte is dus niet alles verbrand; een menigte boomen ligt daar kris kras door elkaar, zij liggen juist zooals ze nedervielen, en wie er wandelt moet nu eens kruipen en dan weer klauteren. Maar toch, de akker is gereed. Het einde van den drogen tijd is het seizoen om te planten en cassave [1]) komt het eerst aan de beurt.

De cassave is een heester die tot 12 a 15 vt. hoog groeit Zijn knoestige stam wordt echter niet dikker dan een vinger. Hij wordt geplant met stekken. Daartoe snijdt of breekt men den stam in stukjes van vijf duim. Drie of vier van deze stekken worden zes duim van elkaar in een opgeworpen aardhoopje gestoken, dat veel van een flinken molshoop weg heeft. Die hoopjes liggen alle op een afstand van drie voet van elkander. Een akker (43560 □ vt.) bevat dus ongeveer 4840 hoopjes en levert bij een middelmatig gewas ten minste 25000 pond cassavewortelen op, wat voldoende is voor vijftien personen om van te leven. Een vruchbare bodem geeft het dubbele.

De Indiaan bepaalt zich echter niet zijn akker met cassave alleen te beplanten; hij teelt er alles wat voor voeding en huishouding noodig is. Daar is suikerriet; daar is *koenami* en *koenapali* om visch te bedwelmen; daar is het reeds genoemde zeilgras, daar zijn ananassen [2]), *yam's* [3]), *napis* [4]), bananen [5]), *bacoven* [6]) enz. Daar is dus niet meer orde op den akker dan in het huis. Ook de Creolen planten op geen andere wijze. Vraagt men hen naar de reden, dan antwoorden zij: als het eene niet lukt, dan lukt het andere!

De cassavewortel is in negen maanden rijp. Het rooien en naar huis brengen daarvan is geen geringe arbeid. Kappler, aan wien wij deze gegevens meerendeels ontleenden, getuigt meermalen gezien te hebben dat eene enkele vrouw eene vracht van 80 pond cassave

---

[1]) Manioc of Manihot utilissima Pohl. Deze is de eigenlijke in algemeen gebruik zijnde, wier sap vergiftig is. De zoete cassave, Manihot carthaginenis Müll. brengt evenals de eerste eene wortel of knol voort, doch die alleen als surrogaat voor aardappelen gebruikt wordt.

[2]) Bromelia ananas L. Heerlijke vrucht en geeft ook de bekende vezelstof.

[3]) Solanum alatum Dun. Aardappelsoort met rankachtig loof.

[4]) Solanum sativum Dun. Een diergelijke aardappelsoort.

[5]) Musa paradisiaca L.

[6]) Musa sapientum L., en Musa rosacea Jacq.

langs slechte wegen een kwartier of een half uur ver naar huis sleepte.

Van de Arrowaksche jeugd kan niet gezegd worden, dat zij zoo gansch straffeloos blijft. Vroeger heerschte er zelfs zeer strenge tucht bij dezen stam.

Vrouwen en mannen waren bij den maaltijd steeds gescheiden en nog heden zijn het slechts onbeduidende dingen, welke man en vrouw te zamen gebruiken. Bij feesten is de scheiding zeer streng. Jonge lieden mochten maar zeer spaarzaam van bedwelmend vocht gebruik maken en aan de kinderen werd de tuchtroede niet gespaard.

Zij mochten zelfs niet toonen naar het gesprek van een volwassene te luisteren. De kapiteins lieten vaak het heele kamp voor zich komen; dan werd er les gegeven — en gevoelig ook — in de Indiaansche tucht. De kapitein deelde *makwali's* (d. i. roeden van eene soort riet, *sangrafóe*, Costus) uit. Allen schaarden zich naast elkaar, mannen naast mannen, vrouwen naast vrouwen. Op commando moest de een den ander op het scheenbeen slaan; voor jonge lieden waren tien zweepslagen bepaald, voor volwassenen ging men tot dertig toe. Bracht iemand zijnen buurman eene wond toe, deze moest dit onmiddellijk weder vergelden. En dit alles gold bij hen niet als hardheid, maar als noodzakelijke oefening, om tucht en orde te handhaven. Kleefde een gegronde verdenking op de vrouw, dan werd ze duchtig gekastijd. De kapiteins der Arrowakken, die den geest nog niet verloren hebben, kunnen nog heden, zonder eenige vrees voor verzet, met de tuchtroede in de hand tegenover groot en klein hun gezag staande houden.

Niettegenstaande den staat van ondergeschiktheid, waarin de vrouwen der Indianen moeten leven, is toch bij hen de invloed der *grootmoeder* (*pipi*) van hoog gewicht Zonder hare toestemming zijn, in den regel, de ouders niet te bewegen, hunne kinderen te laten doopen. Ten opzichte van haar is zeer veel omzichtigheid noodig, daar zij zeer gehecht zijn aan de oude Indiaansche zeden en gewoonten. Ongelukkig, zoo de Missionaris zich een woord ontvallen liet, wat, al ware het slechts de mogelijkheid aanduidde, dat de voorvaderen thans niet gelukkig zouden wezen! Hij kon zeker zijn het aloude Friesche antwoord te ontvangen: als zij in de hel zijn, dan wil ik er ook wezen!

XI.

Het tafel- en keukengerief, voor zoover bij hen oorspronkelijk, wordt door de Caraïbische vrouwen vervaardigd. Bij de Arrowakken

is dit werk thans uit de mode. Zij beweren dat het aardewerk, hetwelk vroeger door hen gemaakt werd, veel solieder was dan dat der Caraïben. Wij willen hun dit niet betwisten. Wel hebben wij potten gezien, die voor Arrowaksche doorgingen, en er zeer sterk uitzagen.

De groote waterreservoirs, vroeger bij de twee stammen in gebruik, zijn tegenwoordig zeldzaam te bekomen.

We zeggen daar „waterreservoirs"; 't is niet heel juist: ze waren meer bestemd tot het doen gisten van de *tapana*, den lievelingsdrank der Indianen. waarover later. Die reservoirs hielden wel vijftig liter in.

Onder het aardewerk der Caraïben munten vooral uit de waterkannen of beter gezegd de *koelkruiken*. Koelkruiken zijn poreuze wijdgebuikte karafvormige aarden kannen, welke de vochten, die er ingedaan worden, snel uitzweeten en daardoor zeer verkoelen. Men vindt deze kruiken in alle warme landstreken, waar ze trouwens eene eerste behoefte zijn.

De grondstof, welke de Indianen voor hun aardewerk gebruiken, vinden zij op zeer vele plaatsen, vooral daar waar de alluviale bodem in de savannastreek overgaat Ze is eene lichtblauwe klei met roode aderen. Zij wordt gezuiverd, met zekere asch gemengd en vervolgens zoo lang met de hand gekneed, dat alles gelijkmatig verdeeld is. De asch verkrijgt men door den bast van den *kwepi*-boom [1]) te verbranden en de kool ervan fijn te stampen. Het hout van den *kwepi* wordt niet gebruikt, omdat het moeilijker is die kool fijn te krijgen. Al het gereedschap tot de pottenbakkerij behoorend bepaalt zich tot een klein plankje wat voor schijf moet dienen, doch zonder wiel; en eenige gladgesneden boetseer-stokjes, van kalebassen gemaakt, om het vervaardigde glad te kunnen strijken Ziehier hoe de pottenbakster te werk gaat.

De klei wordt eerst uitgerold tot lange worsten. Dan gaat de schijf of het stukje plank op de knie. Op die schijf komt de bodem van 't geen men maken wil, door de kleiworsten er spiraalvormig op te doen rusten. Nu wordt een natte spatel er boven gehouden en het plankje op de knie een tijd lang rondgedraaid. Is deze grond van pot of schotel gelegd, dan volgen de wanden van zelf; want de eene worst komt dan te liggen op de andere; met den spatel wordt binnen en buiten alles gladgemaakt en heeft het stuk zijn behoorlijke diepte gekregen, dan krijgt het werk zijne bekroning

---

[1]) Couepia guianensis Aubl.

in een behoorlijken rand. Bij het maken der koelkruik komt eveneens worst op worst te liggen, maar de zijden gaan naar binnen en eindigen in eenen hals van meestal slechts een duim middellijn. Men vindt echter ook halzen van drie à vier duim. In de grootte der koelkruik is alle verscheidenheid. Daar worden er gevonden van één à twee liter; daar zijn er ook die tot acht liter houden. En hoe ziet er het werk uit? Vrouwen op de hoogte van het vak, geven niets uit de hand of het moet zoo rond en glad zijn, dat zij met het fabrikaat van den pottenbakker gerust kunnen mededingen.

Na de vorming moet het aardewerk gedroogd worden en dit geschiedt niet in de zon [1]), maar op een luchtige plaats en in den wind. Is het droog genoeg, dan moet er gewreven en gepolijst. Dit geschiedt met een roodachtigen kwartssteen; ook gebruikt men eene soort roode aarde, die in de Boven-Suriname gevonden wordt. Overigens zijn hunne kleurstoffen de *koesowé* of orleaan waarover reeds meermalen gesproken is, en het zwartsel van de koekenpan, wat geen nadere toelichting behoeft.

Met het bakken gaat men aldus te werk.

In de open lucht wordt een vuur aangelegd van boomschors. Men plaatst de gedroogde potten daar om heen en schuift ze langzamerhand dichterbij en eindelijk er geheel in. Soms wordt er buiten om heen ook nog een vuur aangelegd. Niet noodig te zeggen, dat alle kunst noodig is om zoo te bakken, dat de kruiken niet barsten Na het bakken worden ze nog eens gepolijst en gewreven. Het sap van den *cachou* [2]) en den *krópenie* geeft er een blijvend vernis aan. Kappler meldt, dat zij ook het vocht van sommige kevers hiertoe gebruiken, wat een bruine tint geeft.

Met geheele vrachten brengen de Indianen dit hun fabrikaat stadwaarts, want de koelkruiken zijn van algemeen nut in de kolonie en bij elkeen in gebruik.

Voor het dagelijksch gebruik hebben ze alle den beschreven vorm Als aardigheden vindt men er soms twee, drie aan elkaar verbonden, andere in den langwerpigen vorm eener doos, andere die eene eend willen verbeelden, kortom daar wordt ook gezorgd voor verscheidenheid.

---

1) Zooals wij bij vergissing vroeger geschreven hebben in onze „Zeden en gewoonten der Indianen in Suriname" (Gulpen, 1886, p. 18).

2) Anacardium occidentale L. Cachou, ook acajou.

XII.

De behandeling der cassave, als zijnde het voorname voedsel der Indianen, is het dagelijksch werk der vrouwen. Eigenlijk is cassave het zetmeel, getrokken uit de geraspte wortels van het heestergewas van dien naam, waarvan wij de wijze van aanplanting reeds boven beschreven hebben. Die wortel is uitwendig bruin van kleur maar met een mes afgeschrapt wit, en van even vaste substantie als de Europeesche wortel. Haar vorm is meestal langwerpig, zij gelijkt op den beetwortel en is soms zoo lang en zoo dik als een arm. Zij weegt van vijf tot tien pond.

Na afgeschrapt en schoon gewasschen te zijn, wordt ze op de *simari* geraspt. Met de hierdoor verkregen brij laadt men de *matapie*, die met eene lus aan een balk bevestigd wordt. Gewicht van onder, gewoonlijk het eigen gewicht der werksters, drukt de cassave in de *matapie* sterk genoeg, om er het vergif uit te persen. Want ja, dit hoofdvoedsel voor den Indiaan en, wat sommige districten van Suriname betreft, dit hoofdvoedsel van geheel de bevolking, is op zichzelf, zonder toebereiding, hoogst vergiftig. In cilindervormige stukken komt nu die cassave te voorschijn, wordt, na genoeg gedroogd te zijn, fijn gewreven of gestampt en vervolgens met de *manari* gezeefd. Het meel wat men nu krijgt is klam en vrij grof.

We spraken boven (blz. 478) van een ijzeren plaat Welnu, deze wordt warm, bijna gloeiend gemaakt en daarop de droge bloem der cassave uitgestrooid. Voor platen gebruikten zij vroeger groote stukken steen die ze uit den grond opdolven en glad slepen.

Wij zeiden: de *droge* bloem; want beslag wordt er niet gemaakt; door de hitte loopt de bloem van zelf ineen tot een gebak, dat de Indiaan boven elke andere sprijs verkiest en bij het gebraad van jacht en visscherij zich terdeeg laat smaken. Men strooit het meel ter dikte van een duim op de plaat uit; maar, ingeval het dienen moet tot drankbereiding, dan zijn de koeken veel dikker en worden ook sterker gebakken. Is de eene zijde klaar, dan keert men den koek op de plaat om, en is die bestemd om er drank mede te maken dan moet hij, om aan de eischen te voldoen, aan beide kanten half verschroeid wezen. Dat kleurt immers het brouwsel en maakt het hartig!

Van het giftige sap der cassave maken de Indianen hun geliefkoosden *peperpot*, ook wel, doch minder juist, *casseripo*-pot geheeten.

Want om den peperpot te maken wordt niet alleen het giftige cassavevocht gekookt, maar met dit vocht 1° eene groote hoeveel-

heid peper, zooals die aan de kostbare en in Suriname in groote verscheidenheid voorkomende peperheesters gevonden wordt, 2° eene goede kwantiteit zout en 3° zooveel visch en vleesch als ze tot hun onderhoud gedurende eenige dagen noodig hebben. Hierdoor voorkomen zij dat de dierlijke voedingsmiddelen te spoedig in dit warme klimaat tot bederf overgaan. Niets gaat bij den Indiaan boven cassavebrood met saus en toespijs uit den peperpot.

Deze is derhalve niet hetzelfde als *casseripo*, tegenwoordig bij de Indianen ook wel bekend, doch eigenlijk het fabrikaat der Creolen. De *casseripo* is eenvoudig het tot stroop verkookte cassavesap. De giftdeelen gaan er door het koken uit. Ze is een zeer smakelijke en geheel onschadelijke saus en wordt vrij algemeen ook gebezigd om — evenals bij de Indianen de peperpot — visch en vleesch, door ze dagelijks opnieuw op te warmen, voor bederf te bewaren. Daar zijn koks te over in de kolonie om den belangstellenden lezer omtrent *casseripo* en peperpot die nadere inlichtingen te verstrekken, welke wij hem moeten onthouden.

Sommige Indianen beginnen ook even als de Creolen, *gomma* te bereiden uit de bittere cassave. Voor *gomma* moet de wortel fijner geraspt worden. Het verkregen meel wordt op eene zeef of een fijnen doek uitgestrooid en aldus met water gewasschen. Dit water nu, een melkachtig vocht, wordt opgevangen in een tobbe, waarin men het laat bezinken, er het water zoo goed mogelijk afgiet en de rest laat verdampen. Is deze massa droog geworden, dan houdt men een allerfijnst zetmeel op den bodem over, dat de *inlandsche stijfsel* of *gomma* is, welke door geen andere overtroffen wordt. Wij gelooven, en niet zonder grond, dat de *gomma* als surrogaat van arrowroot [1]) doorgaat en vermengd althans voor arrowroot in den handel gebracht wordt, echter zeker niet door Indianen.

We hebben reeds aangestipt dat het sap der bittere cassave zeer vergiftig is. Als tegengift noemt men *warme raapolie*, *alsmede het vocht uit de koesowé*, met dien verstande dat een dezer twee medicamenten onmiddellijk na de vergiftiging genomen worde. Aan deskundigen willen wij gaarne overlaten te beslissen of deze middelen al of niet probaat zijn.

Behalve cassave, het hoofdvoedsel der Indianen, maken zij ook gebruik van de hier groeiende knolsoorten, zooals yams, *tajer's* [2]),

---

[1]) Maranta arundinacea L., pijlwortel. Hij heeft de dikte van een goeden vinger, is geringd als de calmuswortel en loopt puntig toe.

[2]) Arum esculentum L., Arum seguine L. Eetbare soorten; daar zijn ook vergiftige. Arum-soorten zijn een surrogaat voor aardappelen. Ook wordt de knol meelachtig in soep als de erwt, en 't blad dient als groente.

napis of napjes, zoete patatten [1]), en sommigen onder de Arrowakken zelfs van bananen. Aan dessertvruchten doet de Indiaan weinig; ananassen en bakoven plant hij, omdat hij die behoeft om zijne dranken te bereiden: maar verder bepaalt zich het verbruik schier alleen tot die vruchten, welke de vrije natuur hem aanbiedt.

De Indiaan houdt er geene huisdieren op na dan honden en kippen. Van rundvleesch b.v. wil hij niet weten. Verwilderde koeien liepen jarenlang in de onmiddellijke nabijheid van een Indianenkamp bij de Joden-Savanne, zonder dat de Indianen er een enkele van gedood hebben. Ze meenen, dat zij van de ziekte der melaatschheid verschoond zullen blijven, zoolang zij eenvoudig leven van het voedsel, dat hun de jacht oplevert. En zoo denken Arrowakken en Caraïben beiden er over.

Kieschkeurig in de soort van spijzen is de Indiaan overigens niet: hij eet alle soorten visch en elk wild; zeeschildpadden, slangen, otters en al wat tot het kattengeslacht behoort uitgezonderd. Buffels, herten, *pakier's* en *pingo's* [2]), Surinaamsche hazen en konijnen staan bij hem op den voorgrond; wil hij echter iets heel fijns hebben, dan moet de leguaan [3]) of de aap [4]) er aan gelooven.

Om het wild te bereiden steken de vrouwen het met huid en haar in een pot kokend water Na eenige oogenblikken wordt het eruit getrokken en vangt de handeling aan, waarmee ook onder het mes des spekslagers haren en borstels verdwijnen Daarna wordt het geopend en gereinigd en gaat het den ketel in om te koken. Aan 't spit braden doen ze ook; doch dit geschiedt hoofdzakelijk om het vleesch uitwendig toe te schroeien en het zoo beter te kunnen goed houden. Ook visch wordt veelal na eerst gezouten te zijn, in vlam en rook gedroogd, iets, wat hier algemeen, want het is niet eene kunst van Indianen alléén, *barbakotten* heet. Wanneer alles nu gereed is, komt de vrouw den schotel haren man voordienen.

[1]) Batatas edulis Chois. Eene andere soort, Batatas jalappa Chois., levert de bekende jalappe op

[2]) Wat in Suriname „buffel" genoemd wordt, is niet het Noord-Amerikaansch gehorend en herkauwend zoogdier, maar de Zuid-Amerikaansche dikhuidige, de *tapir*. Voor *pakier* en *pingo* zie noot 3 op blz. 498 hierachter.

[3]) Deze, de „kam-hagedis", levert een voortreffelijk voedsel niet slechts voor Indianen, maar dat ook op de deftigste tafels niet versmaad wordt.

[4]) Onder de apensoorten worden verscheidene gevonden waarvan het gebraad de beste schotels overtreft. De meeste Europeanen kunnen zich echter niet overwinnen om er de proef van te nemen.

Zelve eet zij met hare kinderen alleen, zooals de wellevendheid van haar vordert!

Is de Indiaan al weinig kieschkeurig omtrent de soort, nog minder is hij het omtrent de toebereiding der spijzen. 't Deert hem weinig of het vleesch gaar is of half rauw, niet gezouten of te veel, zoo het maar met de tanden verscheurd kan worden en zijne maag wil vullen.

XIII.

Wij willen thans de wijze van bereiding beschrijven van den volksdrank, *tapana* genaamd. Die bereiding is echter te omslachtig, dan dat de vrouw alleen er toe in staat zou wezen. Alle bewoners van het kamp, grooten en kleinen, mannen en vrouwen moeten er bij te pas komen. Het vaartuigje (corjaal), waarmede zij hunne reizen doen, wordt door de mannen opgehaald, gewasschen, aan wal gebracht, in de grootste hut van het dorp neergezet en voor drievierde deel gevuld met water.

Aan oud en jong, aan klein en groot wordt nu met milde hand uitgedeeld van een berg dikke, wel doorbakken cassavekoeken. Allen scharen zich vervolgens om de corjaal heen, zooveel de plaats het toelaat en zoo er om de corjaal geen meer is, dan zoeken zij een ander plaatsje, waar ze eene kalebas (nap van de uitgeholde kalebasvrucht) voor zich nederzetten. Op de hurken gezeten, of op het bankje — de houding blijft dezelfde — begint nu de bij ieder wel bekende operatie van *eten*. Voltrokken wordt die echter niet. Als het stukje cassavebrood de bewerking van tanden en verhemelte ondergaan heeft en het kanaal der maag zou inmoeten, kiest het een anderen weg en komt terecht in .... het bootje, hetzij rechtstreeks, hetzij middellijk door de voigeworden kalebas. Dit werk duurt juist zoolang als noodig is, om heel den voorraad cassavebrood tweemaal den mond te doen passeeren. Als hij drank is geworden zal hij nog eens tweemaal dien weg afleggen, om er in te gaan namelijk en om er ook wederom uit te gaan. Is alles wel gekauwd, dan komt er, laten we maar zeggen, het mout bij. Dit is een paar dagen te voren reeds klaar gezet. Het bestaat uit tot stroop verkookt cassavevocht wat vermengd werd met verschroeide half verkoolde cassavekoeken. Is nu dit mout er bij, dan wordt de corjaal zorgvuldig met *pina*-bladeren toegedekt en men laat de massa uitgisten Dit loopt in een paar dagen af. En dan volgt helaas! de

pret eener algemeene dronkenschap van mannen, vrouwen en kinderen voor een tweetal dagen.

De weinig smakelijke wijze van drankbereiding hier aangeduid, [1]) vindt men, in nagenoeg denzelfden vorm, bij alle Indianenstammen van Zuid-Amerika. Toch is die drank, zoo men de bereiding slechts kan wegdenken, verfrisschend en aangenaam. Hij gelijkt wel iets op zuurachtige karnemelk. Men kan hem niet lang bewaren. Ook bezit hij nagenoeg eenzelfde bedwelmingskracht als Europeesch bier van lichte soort. Vandaar die algemeene dronkenschap.

De meening echter dat de Indiaan zich geregeld aan dronkenschap schuldig maakt, is eene vergissing; dat geschiedt alleen *bij gelegenheden*. Na afloop eener algemeene jachtreis, welke soms weken geduurd heeft; bij aankomst van Indianen uit vreemde dorpen; na het verstrijken van den proeftijd dien de dokter of geestenbezweerder ondergaan moet, bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen plegen zij feestgelagen aan te richten.

Wie dan van *tapana* maar ruim voorzien is, kan zich tot gastheer maken van het gansche dorp en van geheel eene omgeving. En tot genoegen van allen. Het feest begint gewoonlijk eerst tegen het middaguur. 's Morgens houden de mannen zich onledig met de wegen, die naar 't kamp leiden te wieden en allen zonder onderscheid wedijveren om het hardst om den tooi, dien ze dragen zullen. De Caraïben kleuren hunne beenen rood met *koesowé* en *krapa*-olie [2]) en pommadeeren daarmede het hoofdhaar. Het is een lust om te zien, hoe stevig de witte vogelpluimen in dit laatste vastkleven. Op 't voorhoofd, aan oogen en kin maken zij roode strepen met *krawiroe*, [3]) maar die, om tevens ook den reuk te streelen, met een balsem, *alakasiri*, vermengd is. Rug en buik worden geteekend met *tapoeripa*, een vruchtsap dat hiervóór (blz. 470—471) reeds nadere beschrijving vond.

Om echter in de koolzwarte teekeningen welke ze hiermede op de huid

---

[1]) Bekend is de eigenschap van het menschelijk speeksel om zetmeel, waaruit de cassave hoofdzakelijk bestaat, om te zetten in suiker.

[2]) De *krapa*-boom, Carapa guianensis Aubl., timmer- en meubelhout. De vruchten er van leveren de *krapa*-olie.

[3]) *Krawiroe* of *Craweru* is een roode verfstof uit de Bignonia chica H. B. & K., een rankgewas tot de houtsoorten behoorend. Het blad geeft de roode kleurstof. Tegen den tijd der rijpheid begint het rood te worden. Dit is het teeken om te oogsten. Het fabrikaat bestaat eenvoudig hierin: de bladen tot stroop te laten verkoken.

aanbrengen [1]), gedaanten te ontdekken van menschen, schildpadden enz. moet men wel wat verbeelding hebben. Maar 't neemt niet weg, dat het niet weinig tijd kost, wel drie uren volgens Kappler, en geduld, om zich den rug te laten beschilderen; waarlijk geene kleinigheid waar vele ruggen zich komen aandienen!

Het spreekt van zelf dat de levendigste papagaai- en *toekan*-vederen, de heerlijkste halssnoeren van apen-, krokodillen- en boschvarkenstanden voor de mannen, en van glaspaarlen voor de vrouwen, de schoonste lendenkleeden met breed boordsel en franjes, dat de prima kwaliteit boog en pijl, en — voor zooveel ze die nog hebben — de versierde knots of *apatoe* [2]) bij zulke gelegenheden voor den dag komen.

Bevat de hut ruimte genoeg, dan zet men er banken in. Gewoonlijk zijn het eenigszins gekanthouwde boomen, die plat op den grond liggen. Dat is de uitgelezen plaats der voorname mannen. Vrouwen en meisjes scharen zich nu in een halven cirkel om deze groote heeren. De linkerhand van ieder rust op den schouder van de vrouw die naast haar staat; de rechterhand is vrij om in nieuwe kalebassen den kostbaren drank den beschrevenen vaderen aan te bieden. Zij zingen dan onder toereiken dezer vreemdsoortige bokalen steeds eenzelfde lied, van vier of vijf woorden, die eeuwig terugkomen en eeuwig in .... mineur! Jongelieden begeleiden dit lied met trommelslag of liever hun lied op eigen hand, maar dat op dezelfde treurwijze als dat der vrouwen gezongen wordt. De trommen hangen met koorden aan de dwarsbalken vast. Ze zijn dikwijls zeer groot en worden gemaakt van holle boomstammen met herten- of *pakier*-vel overspannen. [3]) Dit gezang der vrouwen en het trom roeren der jonge mannen, beiden in een afzonderlijken kring geschaard, waar ze niet van plaats veranderen, maar slechts het bovenlijf en de knieën bewegen, wordt alles te zamen bij hen *dans* geheeten. Zoo gaat de pret door, onder het aanhoudend aanbieden van drank door de vrouwen.

Ongelooflijk hoeveel er verslonden wordt! Kappler meent 30 liter

[1]) De teekeningen zijn dezelfde als die op het vaatwerk worden aangebracht. Verg. Van Panhuys „De vrouw in Ned. Westindië" (Amst., 1898), p. 37—38; en Dr. W. Joest „Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana", Suppl. Intern. Archiv. f. Ethn. V, 1893, p. 80. RED.

[2]) *Apatoe* is hetzelfde hout, dat de Indianen ook *akoenakoe* noemen: Manijzerhart. Het schijnt dat er twee soorten hout zijn voor die knotsen, en men de namen er van verwart: Siderodendron triflorum Vahl. en Robinia panococo Aubl.

[3]) *Pakier* is, even als de *pingo*, een boschvarken. Hoe het vel voor de trommen bereid wordt, is mij niet bekend.

per hoofd, als men de kinderen niet mederekent. Hoe dit mogelijk is? Zoodra de Indiaan zich niet meer in staat gevoelt den nap te ledigen welken men hem aanbiedt, dan, de schildering zij ons geoorloofd, dan steekt hij .... den vinger in de keel om wederom van voren af aan te kunnen beginnen. Dat doet hij niet in 't geheim; het staat immers op het program der feestelijkheid. Zelfs staat hij er niet voor op, maar doet het ter plaatse zelve. De vloer der danszaal is dan ook voor 't feest ten einde loopt, in eenen slijkput herschapen, waar men tot op de enkels in de *tapana* klotst. Het spel houdt op als alles totaal dronken is. Het overschot wordt den volgenden dag verorberd.

Daar hebben ook andere soort dansen plaats, waarbij slechts enkele personen werkdadig optreden en al de overigen toeschouwers zijn. Kappler heeft er een bijgewoond, door slechts twee mannen uitgevoerd. Ieder hunner had een blaasinstrument aan de lippen, van klei gebakken in den vorm van twee op elkaar gezette trechters en voorzien van twee gaten. Onder de zonderlingste wendingen en terwijl ze nu eens zich van elkander verwijderden en dan weer elkander naderden, nu eens gingen zitten en dan weer rondkropen, ging het maar door met blazen. Na verloop van een kwartier eindigde het spel onder luid gelach van alle aanwezigen.

De Arrowakken takelen zich, vooral in dezen tijd, niet zoo wonderlijk toe als de Caraïben. Zij gebruiken geen *koesowé* hoegenaamd. Zij reinigen hun keukengereedschappen naar behooren. Ook bereiden velen hunner de *tapana* niet meer op de onsmakelijke wijze als boven omschreven is. Trommen hebben zij niet, tenzij bij uitzondering; die hooren bij de Caraïben te huis; zij hebben fluiten, die de Caraïben als zoodanig, niet bezitten. Zij maken deze fluiten van eene bamboe-soort, bij hen *hiwa* geheeten. De rechte fluit heet *jankabwari* en is anderhalven voet lang; de dwarsfluit, die in 't midden haar mond heeft, wordt *baldátoe* genoemd en heeft een vadem lengte.

Het groot *tapana*-feest valt bij hen in als de cassave rijp is. Allen komen dan bij elkaar. In vroeger tijd moest bij zulk feest een raaf, van hout gesneden, met een staak op de hut gezet worden. De raaf moest roepen: ka! ka! zoodra eenig gevaar mocht dreigen dat de feestvreugde kon storen. Dan, dit behoort thans nog maar tot de geschiedenis.

Mannen en vrouwen zijn streng gescheiden bij de feesten. Allen zitten op rijen en op lage bankjes nedergehurkt.

Mannen van rijpen leeftijd rooken eene sigaar. Voor sigaren hebben zij geene van de ons bekende merken. Hunne sigaar is niets anders dan tabak in bast van *barklak* [1]) opgerold. Jongeren van jaren mogen (of althans mochten vroeger) volstrekt niet rooken; drinken mogen ze wel, maar men vergeet nooit hen in 't belang der minder matigen, tot matigheid aan te sporen. Tevergeefs, als zij op hunne beurt die les ook eens aan de ouderen zouden voorhouden! Want heeft de mannenschaar zich aan 't gelag gezet, dan hebben verscheidene meisjes urenlang handen vol werks om *tapana* voor te dienen. Ook bij hen eindigt het zelden, zonder in „kennelijken staat" te geraken.

XIV.

Wanneer gij, lezer! een Arrowakken dorp bezoekt, waar men bezig is met *tapana* feest te vieren, dan kunt gij, zoo iemand U eenige verklaring wil geven, uit de beteekenis hunner met zachte stem geneuriede liederen zelf ervaren, hoe doodeenvoudig die goede menschen daar leven.

Gij hoort dan honderde malen herhalen:

Hadiákan kwaweebe Koropa okanna! O! wat leven wij, hier in ons landje (Koropa beteekent hier de strook gronds aan de Coerpabokreek gelegen) onder God gelukkig!

Of: Watefádoká Koropa okanna! Wat zijn we pleizierig hier aan 't drinken!

Een ander zingt:

Kaapwri kondradiaaka damwini!

In andere dorpen drinken ze ook!

Doch laat ons doorgaan met eenvoudig af te schrijven wat we opgeteekend hebben toen we een hunner schitterendste feesten, dat echter vrij was van elk teeken van dronkenschap, bijwoonden en zelfs gedeeltelijk in persoon mochten leiden.

Een oude vrouw van omtrent 70 jaar zong voor, en alles wat ze zong werd telkens bij wijze van refrein in koor herhaald. Het doel van alles was om aan schrijver te doen hooren: hoe de Indianen vooral in de oude tijden, gewoon waren te zingen. O! hadde ik

---

[1]) Daar zijn twee soorten *barklak*-boomen. Die waartoe de Indianen de schors gebruiken om tabak in te rollen is de Bignonia inaequalis D. C.; de andere soort, *man-barklak* geheeten, is deugdzaam voor waterwerken en, naar gezegd wordt, bestand tegen paalwormen, Lecythis amara Aubl. en Lecythis ollaria L.

bij dit voorrecht toen ook het andere gehad van muzikale kennis, dan gaf ik heden bij den tekst der gezangen ook de muziek!

De goede oude zong dan na al het bovenstaande:

Itolíbisí imálokó wélakwá libitee! Daar is pleizier! Een schip is van verre gekomen om het land te bezichtigen.

Maikwawin kondi adiaaka damwini! Een jongmensch uit de rivierstreek van Maikawan heeft een uitstapje naar hier gedaan!

Simeonna atíkahaaka kiaadoemá danda botee! De man van den ouden tijd is verdronken; daar komen allen naar kijken.

Het was de 12de October 1892, het eeuwfeest der ontdekking van Amerika door Christophorus Columbus. De Indianen, meest allen bekeerlingen, hadden Gode recht hartelijk voor die ontdekking dank gebracht. Die ontdekking toch was voor hen de onthulling geweest van Gods Woord en van het Christendom Zij hadden uit volle borst het lied herhaald, door de Moeder Gods na de Menschwording in geestvervoering gezongen. Tusschen ieder vers van het Magnificat hadden de vreugdeschoten weerklonken uit juist zooveel vuurwapenen als waarover het dorp te beschikken had. In één woord, allen waren opgewekt, ik zou zeggen haast in verrukking. Doch de nationaliteit ontrooft men den mensch niet, zoo min als de taal! Waarom hem ook niet laten behouden wat er goeds in is? Ik kon de Indianen niet gelukkiger maken, dan met het voorstel van uit den ouden tijd te willen ophalen. En mij spijt het niet zulks gedaan te hebben.

Zij hebben feest gevierd zonder *tapana*.

Is de *tapana* door ons beschreven de feestdrank van den Indiaan, hij beschikt nog over andere dranken, die hij daarbuiten en soms ook wel op de feesten gebruikt.

Nooit is de Indiaan zonder hetgeen de Caraïb *sakoerá* en de Arrowak *beltiri* heet. 't Is eene vaste stof, dik als stopverf en veel gelijkend op Creoolschen *tomtom* of gestampte bananen, en bestaat alleen uit cassave. Hij lost een weinig hiervan op in zijn drinkwater. Werwaarts hij ook gaat, de *sakoerá* of *beltiri* moet mede en hij drinkt geen water zonder dit er bij te voegen.

Den drank, door de Caraïben *casiri*, door de Arrowakken *pajocoro* geheeten, maakt men van cassave, patatten, ananassen, bakoven enz. die samen gekookt worden. Als dit brouwsel uitgegist heeft, levert het een frisschen drank op. Het ooft of wat men daartoe kan rekenen dient den Indiaan alzoo tot drankbereiding, niet tot dessert.

Nog hebben wij de *witte tapana*, de *coenmani* der Arrowakken, uit niets anders bestaande dan cassave en water.

Rest eindelijk nog eene verscheidenheid van dranken, waarvan hun zonder de beschaving (?) van den Europeaan niets zoude bekend zijn. Over het gebruik dier dranken staan wij gaarne het woord af aan een man die het grootste gedeelte der drie en veertig jaren welke hij in Suriname doorbracht in onmiddellijke aanraking was met Indianen, met hen handelde en handel dreef, en desniettemin met bewonderenswaardige openhartigheid zijn oordeel uitspreekt over den verderfelijken invloed van spiritus als handelsmiddel.

Op blz. 247 van zijn werk „Surinam" geeft Kappler [1]) het antwoord op de vraag: welke toekomst de Indianen te wachten hebben?

„Die Zukunft der indianischen Stämme, die das Küstenland Guianas bewohnen und in Verbinding mit den Europäern getreten sind, ist leicht vorauszusehen; es wird dasselbe sein wie das ihrer Stammverwandten in Nord-Amerika, die jenen an Thatkraft, Intelligenz und Körperstärke überlegen sind und den Untergang ihrer Rasse weniger dem verderblichen Einfluss des Branntweins als den Gewaltthaten der weissen Ansiedler und dem Verdrängen aus ihren eigenen Ländereien zuzuschreiben haben. — In dem so menschenleeren Guiana hatte der Europäer nicht nötig, den Eingeborenen seines Landes zu berauben; das geliebte Gift, das er ihn kennen lehrte und ihm zuführte, das seine Körper- und Geisteskräfte lähmt, wird bei dem Mangel an Energie und bei seiner angeborenen Indolenz ihn bald dem Untergang weihen".

Op blz. 235 beschrijft Kappler hoe te Maroni de blijde wederkomst der Indianen, nadat zij te Paramaribo hunne waren aan den man gebracht hebben, gevierd wordt:

„Bei der Ankunft im Dorfe werden alle Freunde freigebig mit Schnaps regaliert, so dass schon am ersten Abend beinahe alles betrunken ist. Da jedes männliche Individuum, das die Reise mitmacht, seine Waren selbst verhandelt, und nichts in Gemeinschaft geschieht, so traktiekt ein jeder seine Freunde insbesondere, so dass der Vorrat von Zuckerbranntwein, und wäre er auch noch so gross, in wenigen Tagen aufgetrunken ist. Bei diesen Saufereien sieht man häufig in derselben Hütte die Weiber sich an den Haaren herumzerren, oder mit Feuerbränden sich das Fall gerben, während die Männer sich mit den Hauern oft gefährliche Wunden

[1]) Kappler, een Duitscher uit Wurtemberg, overleed aldaar in 1893.

beibringen, total betrunken bewusstlos auf dem Boden liegen, und andere weniger benebelte in der Hängematte liegend ein Lied auf der Flöte herheulen. Zu dem entsprechenden Lärm und Geschrei in der Hütte, wo das Saufgelage stattfindet, kommt noch das Geheul der Kinder, das Gekreisch und Winseln der Papageien und Hunde, die von einer Ecke der Hütte in die andere flüchten, so dass der Aufenthalt auf einem Indianendorf zur Zeit des Trinkgelages für den nüchternen Europäer eine Höllenplage sein muss, denn so stille und wenig sprechend der Indian im nüchternen Zustande ist, so krakeelend und zornsüchtig ist er im Rausche. Injurien und Schläge, die in der Trunkenheit vorfallen, werden, wenn sie auch noch so arger Art sind, nachher nicht mehr gerächt und bleiben vergessen. Es genügt dafür die einfache Entschuldigung: „Ich war betrunken."

XV.

De huwelijken der Indianen vorderen weinig omslag. De jongelieden zijn tamelijk vrij in hunne keuze. Een aangeboden geschenk geldt voor de aanvraag, en wordt deze door de toestemming van de ouders der bruid gevolgd, dan is het huwelijk gesloten. Eene hut wordt opgebouwd tot eerste getuige van lief en leed en het huwelijk door een drinkgelag bezegeld. Hoe profaan dit zegel ook zij, het neemt niet weg, dat het een soort huwelijkscontract bevestigt. En wij zouden, niettegenstaande de onbestendigheid, welke den Indiaan eigen is, toch niet gaarne de mogelijkheid loochenen dat dit contract, vooral bij de Arrowakken, in sommige gevallen zich tot den dood uitstrekt en bijgevolg overeenkomstig is met de natuurwet. Niet zelden is het daarom een raadsel, of hunne bloedverwantschap uit een voor hen wettige of niet wettige verbintenis is ontstaan. Vele Arrowakken beweren dat zij hunne vrouwen nemen „tot aan den dood."

Zij meenen ook dat twee vrouwen te hebben ongeoorloofd is, ofschoon sommigen toch een tweede nemen. Vrouwen, die zich aan ontrouw schuldig maken, worden bij hen gegeeseld. Neven en nichten van *moederszijde* trouwen bij de Arrowakken *niet* met elkander, wel die van vaderszijde. Bij de Caraïben trouwen ze in beide gevallen.

De jonge man verhuist gewoonlijk naar het dorp van zijn schoonvader, dien hij dan als zijnen meester erkent en voor wien hij bij gelegenheid ook arbeidt, echter zonder ooit ook maar eenigszins zijne

zelfstandigheid op te offeren. Niet zelden kiest de volwassen Indiaan zich een vrouw in den persoon van eene zuigelinge. In dit geval moet hij haren ouders mededeelen van zijne jacht tot aan den tijd harer huwbaarheid. Wonderlijke verhoudingen worden hieruit geboren. Ook omgekeerd wordt soms door weduwen de opvoeding aanvaard van een ouderloos jongetje, dat te bekwamen tijde haar tot echtgenoot zal dienen en tot steun des ouderdoms. Zoo kenden wij een jongmensch van 25 jaar, gehuwd met eene vrouw van boven de zestig! Door het standpunt der Indiaansche vrouw in het huiselijk leven, wordt het doen van zulk eene keus harerzijds genoegzaam verklaard.

Het bestaan van polygamie onder de Indianen kan niet geheel worden geloochend; maar 't is ook bij de slechtsten nog eene uitzondering. Onze Indianen steken in dit opzicht gunstig af bij vele hunner stamverwanten in andere gedeelten van Guiana en aangrenzende landen. Wij wachten ons hiervan noodeloos den sluier op te lichten. Waar ze echter bij onze Indianen bestaat, daar heeft de eerste, als zij met kinderen gezegend is, den voorrang. Elke vrouw heeft haar hut en brengt van daar, als de man van de jacht tehuis is, de schalen met de noodige spijzen, den peperpot, de visch en het vleesch enz. naar diens woning, zet het in diep stilzwijgen daarneder en verwijdert zich. Als des huizes hoofd zijn maal genuttigd heeft, zal zij als nederige dienaresse terugkeeren om de rest weg te nemen en aan eigen haard met hare kinderen te gebruiken.

Het spreekt van zelf dat al wien het gegeven is, dit hooge personage te zien dineeren, daardoor onmiddellijk op de hoogte is van het aantal gezinnen, die door hem onderhouden worden. In gezinnen van deze soort zegt Kappler „giebt es, besonders wenn die Leute betrunken sind, manchmal Mordspektakel, und die Autorität des Hausvaters wird wenig beachtet.”

En, zoo vervolgt hij: „Eheliche Treue ist bei den Indianen selten zu finden, und oft geschieht es, dass ein Weib sich Monate lang bei andern Indianen aufhält und nachher wieder zu ihrem Manne zurückkehrt, ohne von ihm für ihren Fehltritt misshandelt zu werden. Ebenso häufig kommt es vor, dass der Mann seine Frau und Kinder verlässt und sich in einem andern Dorfe ansiedelt.” [1])

Het spreekt van zelf, dat deze schrijver niet Indianen op 't oog heeft als die van welke wij boven gewaagden.

---

1) Surinam, blz. 214.

XVI.

Bij uitstek voorspoedig zijn bij hen de geboorten. Alles loopt in een half uur ten einde. Misvormde, kreupele kinderen vindt men nooit bij Indianen. Kappler meent, dat zij dezulken waar ze geboren worden reeds aanstonds van kant zouden maken. Hij staat met dit gevoelen niet alleen; het schijnt dat zulks te doen bij velen vroeger *zelfs gebruik* was. Zelve hebben wij iemand ontmoet, die beweerde dat zij als wicht door hare moeder op 't water gezet, doch door de barmhartigheid eener andere Indiaansche vrouw van een wissen dood gered was.

Bekend genoeg is het, dat vele stammen in Guiana het als een groote schande beschouwden, wanneer eene moeder tweelingen ter wereld bracht. De andere vrouwen, niet denkende dat ook haar iets dergelijks kon overkomen, gingen dan niet zelden naar deze toe om haar gezamenlijk te bespotten: nu zien we, zoo luidde het dan, dat ge tot het muizenras behoort, die hare jongen paar aan paar voortbrengen. Die spot, bitter in zichzelf, was daarbij schrikkelijk in zijne gevolgen. Eene moeder, verlost van het eerste, en nog in afwachting van een tweede kind haastte zich dan zoo spoedig mogelijk het eerste te begraven om zich voor de spotternij harer vriendinnen te vrijwaren en voor den blaam van ontrouw. Want in de opvatting van den man, kon dit aan niet anders dan aan ontrouw worden toegeschreven!

Schrijvers over de Surinaamsche Indianen zeggen aldus: bij geboorte van tweelingen moet er één gedood worden. Men zet ieder in een mandje op het water, en wie het eerste zinkt, verdrinkt! [1])

Zonder mogelijke misdaden uit te sluiten, moeten wij, om de eer te wreken onzer tegenwoordig levende Indianen, verklaren, dat van de boven beschreven gruwelen bij hen geene sprake is.

Met het water, waarop en waarin de Indiaan zulk aanzienlijk deel van zijn leven slijt, gaat het pas geboren wicht, in gezelschap van zijne moeder, aanstonds kennis maken. [2])

---

[1]) Vergelijk Prins Roland Bonaparte, Habitants de Surinam. blz. 56.

[2]) Wat het wasschen der pasgeborenen in de rivier aangaat, dit is onjuist ten opzichte der Arrowakken. Ook houden zich hunne vrouwen een viertal weken na de bevalling stil en verrichten geen zwaar werk. Wellicht dat de bij dezen stam nog levende vooroordeelen, haar terughouden van te doen als de Caraïben; want omtrent het water bestaan vele vooroordeelen; b.v. als men schildpadbloed in de rivier stort, dan wordt deze boos en begint af te spoelen.

Afwijkend van onze Europeesche gewoonten, strijdig zou men zeggen met alle eischen der billijkheid, legt zich bij de geboorte van een kindje niet de moeder, maar de gelukkige vader in de hangmat neder, ten einde.... kraambezoeken te ontvangen. [1]) Waarom? als hij het niet deed, zou het kind immers sterven! Ook zou het sterven, als hij bosch ging vellen, groot wild aanbracht, sterken drank gebruikte enz.

Hoe dwaas deze gewoonte der *couvade* ook schijne, toch valt het niet te ontkennen, dat ook daarin eenige inschikkelijkheid voor de vrouw ligt opgesloten. Immers zoo lang hij in de hangmat blijft, is het hem niet mogelijk wild aan te brengen en op die wijze kan de ijzeren wet, volgens welke de vrouw alle spijzen bereiden moet, haar in die dagen niet te zwaar drukken [2]).

Geheel Guiana door houden de Indiaansche vrouwen hare pasgeborenen verborgen voor het oog van blanken en negers, om reden dat die kinderen naar hare meening anders gevaar loopen van te sterven. Bij de gedoopten echter is dit bijgeloof *ten minste niet algemeen.*

Korten tijd na de bevalling gaan moeder en kind op reis: het wicht moet overal vertoond worden, waar zij kennissen heeft. Zulke speelreis duurt een zestal weken. Bij de Arrowakken is het reizen niet zoo in gebruik.

Den vader is voorbehouden het kind eenen naam te geven. Soms geeft hij het den naam van een blanke om dien te eeren, soms noemt hij het naar de plaats waar het geboren werd. Zoo vindt men de namen van Curiel, Mondoe, Brunswijk, Heijdoorn, Mac Intosch enz.

De Indiaansche namen die zij zelven er op na houden zijn volkomen van hetzelfde allooi als die zij aan hunne honden geven, en duiden gewoonlijk op wouddieren, kleuren enz., ten minste als het willekeurige namen zijn. We noemen tot voorbeeld slechts een mannennaam *Aroea* die in 't Arrowaksch „tijger", en een hondennaam *Camásato* die „kleine buffel" beteekent.

Daar bestaan ook familienamen, doch die naar 't schijnt, oudtijds door uitgestrekte en gecombineerde geslachten gedragen werden. Zulk een naam was dus niet van de willekeur des vaders afhankelijk.

Zoo waren er families Coerpábano, waarschijnlijk aldus naar de

---

[1]) „L'homme reçoit dès le premier jour des visites de ses voisins et amis, qui viennent le féliciter de l'accouchement." Prins Roland Bonaparte, Habitants etc., p. 55.

[2]) Verg. hierbij de interessante beschouwingen van Joest, l. c. p. 95—98. RED.

Coerpabobreek, [1]) Caraubitadoe of Caraufánono, dat eigenlijk savannahonger beduidt, Tjochánano en Beswano, vier familiegeslachten die nog bestaan. Andere zijn uitgestorven zooals de Orichánanó en Caboeléfedoenoe, welke laatsten vóór alle anderen stierven. De Oreobitanó zijn volgens de Arrowakken afstammelingen in rechte lijn van de watergodin.

Het spreekt van zelf dat deze soort namen voor een groot deel thans door christelijke verdrongen zijn. Zelfs kennen de meeste Indianen deze oude benamingen niet eens meer.

XVII.

Nu we toch bezig zijn met het doopen, willen we hierbij een lijstje voegen van namen door de Arrowakken aan plaatsen en rivieren gegeven.

Berbice heet in het Arrowaksch Burribisi d. w. z.: gij geeft den naam, een ander neemt dien.

Demerara, Arr. Dimilali = onaangename geur van het *curare* of pijlvergift (verg. hiervóór blz. 481, noot 1).

Orinoco, Arr. Oelinoko = de plaats der vrouw. Anderen verklaren dit woord aldus: Orinoco = Orinaco = slangestaart.

Essequebo, Arr. Dissíkibo = stook- of kookplaats.

Commewijne, Arr. Camaoni = Buffelrivier.

Cottica, Arr. Kwatika = Krabbenrivier.

Coeroepina, Arr. Kolobina = geneesmiddel voor onze knieën. [2])

Tawajecoere, Arr. Awaleboja = Kreek der waterhonden.

Para, Arr. Balla = hagel, kogel.

Suriname, Arr. Soelinamá = woonplaats van het opperhoofd *Soeli* eigenlijk *Soeli en die met hem*, zooals in 't negerengelsch bv. *Brooskondre* enz. [3]) Soeli zelf ontleende zijnen naam aan eenen aldus genoemden rooden vogel.

Paramaribo noemen de Arrowakken *Simarabo*, samensmelting van *simara*, pijl en *ábo* boog, misschien naar aanleiding van het

[1]) Daar kan toe behoort hebben kapitein *Albert*, dien Prins Roland Bonaparte, sprekende van den Indiaan Colhee, in 1882 te Amsterdam overleden, in dezer voege betitelt. „Il (Colhee) était fils du prince Albert de Koerbábo, l'ancien chef des Arrowaks, si aimé par sa bonté." Blz. 66. Wij betwijfelen of „aimé" er wel bij hoort.

[2]) Wellicht dat de oude Indianen de Coeroepine voor eene uitmuntende badplaats hielden, waar men slechts tot de knieën in 't frissche water komt.

[3]) En *niet* Surinam = Surrey-ham! Verg. P. M. Netscher's „Geschiedenis van de koloniën Essequebo, Demerary en Berbice", 's Gravenhage 1888, p. 34 en 334. RED.

Surinaamsch wapenschild. Vgl. wat wij blz. 458 over Arimoribo schreven.

Saramacca, Arr. Soerama = De bovenzijde vol steenen, hoogte.

Nickerie noemen de Arrowakken Mitjaréng = Wees niet gierig. Volgens Teenstra „De landbouw etc.” Dl. I blz. 115 zou die naam naar 't zeggen van sommige Indianen ontleend zijn aan de *awari*-noot, in 't Warausch *nickerie* (met den klemtoon op *rie*) genaamd. Men ziet dus dat de plaatsnamen door de verschillende stammen ook verschillend genoemd werden.

Coppename, Arr. Coopánama is „rivier der zeeblazen”. Anderen zeggen: Copâname, hoepelhoutrivier, van *copaiwa*, hoepelhout.

Coronde noemen de Arrowakken Séwejoe, d. i. *jórojóro*-plantage. [1])

Coesewine, Arr. Cosionónibo, oogenkreek.

Wanekreek, Arr. Wana, is „zoo zeggen wij”, en niet van *wane*-hout, dat in 't Arrowaksch *determabali* beteekent.

Marowijne, Arr. Maraóni is „rivier met veel banken”.

Casinica beteekent: „daar zijn vele *djakti*” (vischsoort).

Onoribo, Arr. Onilebo is hoogte aan een kleine rivier; niets is meer juist.

Ornamibo, Arr. Oniánibo is plaats waar de molen door het water in beweging gebracht wordt.

Potribo, Arr. Bokliabo is de man met de flesch in de hand!... Die flesch, die man, die plaats, moeten wel onvergetelijk zijn voor een Indiaan!!

In het Caraïbisch heet Paramaribo Paramoeroe, de generische naam voor elke stad. Paramoeroepo wil zeggen *in* de stad. *Po* duidt altijd de plaats *waar* aan, gelijk *wa* de plaats *waarheen*, en *ta* de plaats *waarin*.

En zoo zouden er meer namen nog op te helderen zijn.

XVIII.

Op de vraag of de Indianen — altoos de niet bekeerde Indianen — in een persoonlijken God gelooven, zouden wij niet in ontkennenden zin durven antwoorden.

In zijn relaas over de Missies van Paraguay schrijft M. Muratori [2]) dat het boven allen twijfel verheven is dat, ofschoon vele stammen niet den minsten uitwendigen eeredienst hebben noch om God noch

[1]) Thevitia neriifolia Juss.

[2]) Relation, traduite de l'Italien. Clermont-Ferrand, 1835.

om den duivel te eeren, ze toch vastelijk aan dezen laatste gelooven en zeer voor hem beducht zijn. Ook gelooven zij dat de ziel niet met het lichaam sterft. Daarom geven zij den doode levensmiddelen, boog en pijl mede in 't graf. Hij mocht anders, niet in staat zijnde zich zelven te onderhouden in de andere wereld, eens hier terugkomen om de levenden te kwellen! Dat houden alle Indianen, en het is zeer geschikt om hen daardoor tot de kennis te brengen van den waren God.

De maan noemen en vereeren zij als hunne moeder. Bij maansverduistering loopen zij de hutten uit, roepen, weeklagen en schieten in de lucht ten einde hunne moeder te verdedigen tegen de honden die haar verscheuren willen.

De donder wordt volgens hen verwekt door de zielen hunner vijanden, die zich hierdoor op hen willen wreken. Allen zijn geneigd de toekomst te onderzoeken. 't Gezang der vogels, de veranderingen aan de boomen, de geluiden van sommige dieren worden tot dit einde geraadpleegd. Ze meenen alzoo eenige voorkennis te kunnen verwerven van ongelukken die hen bedreigen.

Dit alles kunnen wij bijna letterlijk ook van onze Indianen zeggen. Wij kennen er eenen, die bij een verschrikkelijk onweder zijn snaphaan laadde en vol verontwaardiging tegen den bliksem invuurde, in de meening, dat de ziel zijner overledene zuster die schrikkelijke onweders veroorzaakte. Zijn geweer sprong in duizend stukken, evenwel zonder hem letsel te veroorzaken.

Muratori spreekt verder over het begin van een *geloof aan God*, zooals dit gevonden werd bij de slechtste soort Indianen, aanbidders van duivels en afgoden, gelijk hij het noemde. Hunne overlevering zeide, dat eertijds een schoone dame zonder medewerking van eenig man ontvangen en een kind ter wereld gebracht had; een allerschoonst kind! Toen dit kind groot geworden was, verbaasde het de wereld door zijne deugden en wonderen. Op zekeren dag verhief hij zich, ten aanschouwe van eene groote menigte leerlingen, die hem volgden, in de lucht en veranderde daar in de zon, die boven onze hoofden schittert. Waarachtig, zoo de afstand maar niet zoo groot was, dan zouden we zijne gelaatstrekken nu nog in de zon kunnen waarnemen. Toch, de zon aanbidden ze niet. Ze houden er drie goden op na en eene godin, die de vrouw is van den eersten en de moeder van den tweeden god. Als de Indianen aan 't drinken zijn, komen bij wijlen de goden hen verrassen. Een groot geraas meldt hunne komst. Alle vermakelijkheid

wordt gestaakt. De goden worden toegejuicht. En dan is het woord aan dezen. Wat zeggen zij dan? „Drinkt, eet, kinderen, drinkt maar goed! Een goede jacht en visch, visch in overvloed beloven wij u.” En dan... eeren zij het feestmaal en vragen op hunne beurt te drinken en ledigen met bewonderenswaardige vaardigheid alle nappen die hun worden aangeboden. Om het geheim te vatten van deze verschijningen moet men weten, dat een gedeelte der vergaderplaats is afgesloten tot heiligdom voor de gewaande goden. Daar mag niemand in komen noch ook een blik er in werpen, behalve het opperhoofd alléén. Het spreekt van zelf, dat deze van achter de koelissen zijn vertrouwelingen op den bepaalden tijd ten tooneele voert.

Hij ondervraagt de goden omtrent de toekomst en biedt hun de gebeden en wenschen van zijn volk aan. Na eenige oogenblikken van plechtig stilzwijgen, komt hij met de gunstigste antwoorden van wege de goden tot het volk terug. Niet zelden zijn de godsspraken hoogst belachelijk. Eens waagde het een Indiaan luidop te roepen: „ik geloof dat de goden zich te goed gedaan hebben aan drank en in een goede luim verkeeren.” Toen verkeerden de schoone woorden van het opperhoofd in verwenschingen en begon hij het gansche gezelschap met bliksem en donder, met honger en dood te bedreigen. Soms laten zich de Indianen ook wijs maken dat hun opperhoofd naar den hemel is om de godin te halen. Gewoonlijk laat deze niet lang op zich wachten. Zij begint achter de koelissen met aangename stem te zingen. Als het volk dat hoort, dan toont het op allerlei wijze de levendigste blijdschap. Aan betuigingen van eerbied en liefde tot de godheid ontbreekt het niet. De godin antwoordt met alle mogelijke goedhartigheid: zij noemt de Indianen hare kinderen en zegt dat zij hunne waarachtige moeder is. Zij alleen zal hunne verdedigster wezen tegen de wreede goden.

In nooden en gevaren roepen zij deze godin met veel vertrouwen aan.

Zij gelooven in de onsterfelijkheid der ziel en dat deze, bij het scheiden van het lichaam, door hun opperhoofd naar den hemel wordt gedragen waar ze in blijdschap en voldoeningen eeuwig zal verblijven. Daarom verdwijnt het opperhoofd voor eenigen tijd, zoodra iemand gestorven is. De reis naar de plaats des geluks is zeer moeilijk: het gaat door dichte bosschen, over steile bergen, langs diepe valleien met meren en poelen. Men moet om er te kunnen komen over een groote rivier, die wel overbrugd is, maar nacht en dag bewaakt wordt door eene godheid, wier bediening

het is de zielen van alle vlekken te zuiveren, welke haar van het leven aankleven.

Ware iemand minder eerbiedig jegens deze godheid, dan wordt hij eenvoudig in de rivier geworpen om te vergaan. Men komt eindelijk in 't paradijs. Een armzalig paradijs, waar de genoegens weinig aantrekkelijks hebben! Men vindt er slechts gomme, honing en visch, en daarmee moeten de Indiaansche zieltjes zich tevreden stellen!

Het vervolg zal doen zien dat het geloof der Surinaamsche Indianen met het hier beschrevene analogie heeft, althans als men de oplichterij van den kant der opperhoofden wegdenkt.

Onze Indianen gelooven aan een God, Schepper van het heelal, Looner van het goed en Straffer van het kwaad, dus in een persoonlijken God, hoe dwaas zij zich dezen ook voorstellen en niet zelden met den een of anderen god uit de fabelleer of met ondergeschikte goede of kwade geesten verwarren.

Het doen aanleeren der geopenbaarde waarheden van deze soort door Indianen heeft ons nooit de minste moeilijkheid opgeleverd. De Arrowakken noemen God *Adaëli* en erkennen in Hem de goedheid; dat de Caraïben God, dien zij, *Tamoesi* of *Kapoe-Tamoesi*, senex coeli, noemen, alleen als oorzaak van het kwaad zouden beschouwen, is ons nooit gebleken. Wel echter dat de Indianen in 't algemeen het als de volle kwijting van hunnen plicht jegens God beschouwen, zoo zij hem erkennen als bevrijder van het kwaad.

In dezen zin meenen wij Kappler te moeten verklaren, als hij, na gezegd te hebben, dat hij de Indianen nooit naar hunne begrippen van godsdienst polste, het volgende ter neder schrijft (p. 242): „De Caraïben houden er een boozen geest op na, door hen Jawahu geheeten. Dezen schrijven zij ziekten, misgewas, met een woord alle kwaad toe, wat hen overkomt.”

Hunne idée over loon en straf moge het volgend verklaren:

Een Caraïbisch meisje, dat aan hallucinaties lijdende was, beweerde voor al hare stamgenooten dat zij den hemel en de hel gezien en in beide plaatsen Indianen had aangetroffen. Hare ingebeelde visioenen maakten op haar zulk een indruk dat zij van een ongeoorloofden minnehandel afzag. Steeds ging zij voort met allen te vermanen de veelwijverij, de dronkenschap en het *piaaien* vaarwel te zeggen, Haar woord maakte diepen indruk. Zoo meende ook een der opperhoofden zijn overleden zoon dagelijks te hooren roepen: het piaaien heeft mij gedood! met het gevolg dat hij

zijn winstgevend vak heeft verlaten. Ware nu het denkbeeld van een God, Looner van het goed en Straffer van het kwaad niet voldoende in hun natuurlijk verstand gegrift: onmogelijk, dat de verbeelding die idée had kunnen uitwerken en nog minder, dat deze ingebeelde of voorgewende visioenen indruk op anderen maakten, aangezien dezen van den geopenbaarden godsdienst niet wisten of ten minste veel te weinig dan dat er zulk uitwerksel door konde veroorzaakt worden [1]).

Het vooropgestelde zal eenige toelichting erlangen in de hierna volgende legenden van Indianen. Wij geven die weder zoo getrouw mogelijk, al naar wij ze uit hunnen mond hebben opgevangen. Ofschoon de lezer hier of daar op eene tegenspraak zal stooten, hebben we ons toch niet gerechtigd beschouwd, anders te schrijven dan we hoorden, noch het verhaal des eenen door dat des anderen te verbeteren. Want waarlijk, aan wien zouden wij den voorrang moeten geven? De hiervolgende traditiën zijn van de Arrowakken; wat we van de Caraïben inlasschen zullen wij te zijner plaats aangeven.

Schepping van het heelal. Alles wat er is werd door God gemaakt. Hij behoefde slechts iets te willen en het was er. Aanvankelijk bestond er een groot ijzeren bekken, vol met padden. Die padden hadden allemaal nog staarten evenals de visschen. Toen zeide God, dat die padden menschen moesten worden en zij werden menschen. Natuurlijk Arrowakken, want andere menschen dan die zijn er in de eerste wereld niet geweest.

De eerste menschen aldus geschapen leidden een gelukkig leven. Ziekten kenden ze niet en zij behoefden niet te sterven. God zelf was hun leidsman.

Dagelijks daalde hij tot hen af en leerde hun alles wat ze te doen hadden. De weg naar den hemel lag voor hen open. Alles was daar goud en het savannezand schitterde als de bliksemstralen. Er was toen nog geene zonde, daarom was het leven zoo gelukkig.

In den hemel zelven mochten ze wel niet komen, maar van tijd tot tijd, wien zou het verwonderen?, bezweken ze voor de bekoring en drongen er toch binnen. Als ze er binnen kwamen, dan moesten ze eerst sterven, want met het nog sterfelijk oog kan God niet

[1]) Prins Roland Bonaparte schrijft blz. 54 dus zeer terecht: „Ils croient donc, semble-t-il, à un principe qui survit à la mort; mais, à cet égard, leurs idées manquent de précision."

gezien worden. God was niettemin dan nog zoo goed, dat hij de Indianen die binnengedrongen waren en nog terug moesten, weder tot een nieuw leven verwekte.

Iets over de geestelijke natuur der Godheid. Als God in den beginne zoo tot de menschen afdaalde, dan raakte hij geen grond: Hij zweefde dus. Betasten vermochten zij Hem niet, evenmin als Hem te aanschouwen. Hij was dus waarneembaar, maar op eene wijze, die niet verklaard kan worden. Zij heetten Hem *Haliwálika* wat zooveel als God de Vader zou moeten beteekenen.

De Indianen, die uit den hemel terugkwamen, vertelden, dat zij daar een' heiligen man hadden gesproken, die hun zeide, dat God de Zoon was geboren. Maar dien Zoon hadden zij niet gezien.

De eerste staat van geluk. In den beginne was er voor den mensch geene spijs op aarde te vinden. God gaf eene kalebasvrucht, zoo groot als de opening tusschen duim en wijsvinger. En die vrucht was voldoende om hem volkomen te verzadigen. Booten behoefde men niet te pagaaien; brommende snorden deze uit eigen kracht, door rivieren, waar eb en vloed, in nooit verbroken vaart, elkaar voorbij schoven.

De zondeval. Doch „niets is op aarde bestendig van duur”: de zonde kwam en uit was het nu met gemakkelijk reizen! Welke was die zonde? Eene ongehoorzaamheid. Een heilige man was hun namens God, komen zeggen: „past op! naast de rivier geen visch bakken!” Zij deden het toch en zie! daar was me nu ebbe en vloed en zelve moesten zij voortaan pagaaien. Zonderling, eene vrouw neemt nu de hoofdrol en brengt redres. De mannen konden bij geen mogelijkheid slag krijgen om te pagaaien en zagen geen kans om zóó te roeien, dat het vaartuig dicht bij den oever bleef. Eene vrouw nam de pagaai en slaagde meesterlijk! En zie, dat is de reden, waarom de vrouwen ook tegenwoordig nog veel beter met de pagaai overweg kunnen dan de mannen. In den gouden tijd was de hemel nog met eenen draad verbonden met de aarde. Eene vrouw kwam er toe dien draad door te snijden. Ongelukkig; toen was alles bedorven! De schoone weg, die bloot en open lag voor den mensch, werd afgesloten. God was vertoornd en strafte de boosdoeners, die in dieren of duivels veranderd werden.

De twee wegen. Geheel en al werden ze echter niet door God

verlaten. Hij zond eenen Engel af met de boodschap, dat zij den ganschen nacht, op eene rij gezeten, wacht moesten houden. Leven en dood zouden dan voorbij komen en welk van beiden ze groetend uitkozen, zou hun dan geworden. Tegen 3 uur kwam er iets voorbij; het riep: "leven! leven!" Maar allen sliepen toen. Ze hadden moeten roepen: "het leven willen wij, het leven!" Maar het was te laat; toen zij riepen om het leven, was er de dood reeds. Het leven liepen zij wel na, maar inhalen konden zij het niet. Toen klaagden allen: "het leven hebben wij verloren en nu moeten wij sterven."

Na tien dagen kwam God zelf. De mannen hadden het kwaad niet gedaan, maar de vrouwen. Die waren toen niet te huis "Mijn leven," zoo sprak hij hen toe, "hebt ge niet gewild; welnu, leven "zult ge toch, maar slechts door den dood zult gij het kunnen "bereiken. Ik ga nu heen en neem afscheid van u. *Moenadwáni* d. i. "houdt mij voor oogen en denkt niet om andere dingen. Die in "mij gelooft, die geen giftmenger is, niet moordt, vader en moeder "niet uitscheldt, geen ontucht pleegt, niet liegt of steelt, zal mij "wederzien. Als ge eenmaal gestorven zijt, moet gij, bij den hemel "aangekomen, eerst door eenen Engel gewasschen (gedoopt) worden." Om die reden zorgden de Indianen, als iemand bij hen gestorven was, vooral toch binnenshuis te blijven, want het water van dien doop mocht volstrekt niet op hen nedervallen; gebeurde dit, dan kregen zij de ziekte, waaraan de overledene was gestorven. En werkelijk, vast en zeker was het, altijd volgens hen, dat, zoo iemand om 10 uur stierf er tegen 12 uur regen viel. Zij noemden dien regen *oodotsjie iraná*, het doopwater van den doode. Zij voegen er bij, dat zelfs in latere jaren velen zich van het Christendom terughielden, alleen uit vrees, dat zij, reeds bij hun leven gedoopt zijnde, dien doop uit de hand eens Engels zouden moeten missen.

God zond dikwijls een heiligen man uit den hemel tot de Indianen. Zijne komst werd altijd aangekondigd door eene aardbeving en ze had bijna elk jaar plaats. Dan trok hij het land rond, zegende de zieken en joeg de duivelen uit. Tot zelfs bij de menscheneters ging hij, om ook hun goed te doen, want de heele wereld hoort aan God toe. Dezen echter waren zoo slecht, dat zij sneden in zijn lichaam maakten om te zien of ook Hij voor hun gebruik geschikt was. Maar zij lieten Hem gaan. Dan toog Hij verder. De menschen die in 't bosch verloren waren, werden door Hem opgezocht en naar huis gebracht. Doch *sedert de blanken in 't land zijn gekomen*, verschijnt die heilige niet meer.

Nog weten zij te verhalen als eene groote merkwaardigheid, dat God hun de Indiaansche tabak gaf, tot heilmiddel tegen kwade geesten, die ongeluk brengen en ziekten. Die tabak is de grondstof tot het *piaaien*, een geneeskundig-godsdienstig stelsel, waarover straks (blz. 523 vlg.) zal gesproken worden. Toch moet hier vermeld, dat, volgens hunne opvatting, het piaaien, zooals het oorspronkelijk geschiedde, niets anders is dan een optreden van den piaaier, die God bidt om goede geesten in plaats van de kwade te zenden en zich eene kracht toekent om de laatsten te verbannen. [1] "De tabak laat ik U", had God gesproken, "maar zorgt wel er geen misbruik "van te maken: wie vergiftigt, wordt voor eeuwig gestraft." [2]

O n d e r g a n g   d e r   e e r s t e   w a e r e l d. Onder de Indianen hielden zich sommigen zeer goed, maar anderen gingen al verder en verder den kwaden weg op. Toen werd God opnieuw vertoornd. Hij nam de goeden voor een tijd tot zich in den Hemel en begon daarna de wereld plat te branden. Alles werd kaal en den grond deed Hij verteeren tot het fijnste zand; alles werd door het vuur zóó rood als de vederen van flamingo's. Daarop volgden regens, maar regens zóó zwaar en zoo geweldig, dat geheel de aarde onder water ging. Aldus werd de wereld weer schoon gewasschen.

O n t s t a a n   d e r   C a r a ï b e n   e n   a n d e r e   r a s s e n. Toen alles droog was geworden, liet God de goeden weer op de wereld komen. 't Waren allen Arrowakken, want andere menschen hadden er op de wereld nog niet bestaan. Nauwelijks echter waren ze weder uit den hemel terug, of daar kregen ze ook Caraïben te zien. Hoort eens, hoe er die gekomen zijn. Daar trad eens heel onverwachts een vreemde Indiaan de woning van anderen binnen. Hij sprak: "Arrowakken alléén is niet goed; er moeten ook andere menschen "zijn en daar zal ik voor zorgen. Slaat mij dood en laat mijn "lichaam bederven. Daar zullen wormen uit voortkomen en die "wormen zullen *Caraïben* zijn." En elke worm uit zijn lichaam

---

1) Volgens Crevaux zou het niet zoozeer bestaan in het bidden tot den goeden geest, maar meer en haast uitsluitend in 't verzoenen van den kwaden geest. Misschien dat bij onze *Benedenlandsche* Indianen het bidden van den goeden geest een bijmengsel is, dat ze aan eenige kennis van het Christendom danken.

2) Van „eeuwigheid" hebben, hoe dan ook, beide stammen het denkbeeld zoo goed als het woord. De Arrowak noemt „eeuwig": *maiboenowabia*, de Caraïb *paporrórotin*.

bracht twee wezentjes voort, één mannelijk en één vrouwelijk wezentje. 't Waren Caraïben; echte klein-duimpjes, maar die aanstonds met lust begonnen te dansen en in den kortst mogelijken tijd den vollen wasdom bereikten.

Dit verhaal, hoe weinig vleiend voor de Caraïben, wordt toch ook door henzelven nagenoeg gelijkerwijze medegedeeld. Zelfs beweert men, dat zij, uit eerbied voor deze hunne afkomst, nog ten huidigen dage zich streng onthouden van het eten van *tokoema* of palmwormen.

Zonderling, dat in andere streken van Guiana een gelijksoortig verhaal omtrent den oorsprong der Caraïben onder het Indiaansche volk voortleeft. Dáár heet het, dat God Zijnen Zoon naar de wereld zond, om eene gedrochtelijke slang te dooden. Toen deze gedood was, ontwikkelden zich daarin wormen en elke worm bracht een Caraïb voort en eene Caraïbische vrouw. En vermits nu die slang de andere Indianen vreeselijk had gekweld, zoo hebben de Caraïben, in 't voetspoor tredend hunner moeder, gemeend de andere Indianen steeds als hunne vijanden te moeten beschouwen.

Niet lang na de Caraïben werden de blanken en daarna andere rassen, alsook de negers, geschapen.

Bij de wet, die Hij de menschen gaf, voegde God ook het huwelijk; maar het mocht niet gesloten worden met bloedverwanten, niet vóór de twintig jaar en overspel was streng verboden. Overtreders van de huwelijksinzetting werden daarom bij de Arrowakken van oudsher duchtig geslagen. Toch bestond, altoos volgens hen, het huwelijk niet van den beginne af. Gelijk zij in den beginne geene zorg hadden voor hun bestaan (eene vrucht immers had God hun gegeven, welke hen in 't leven bewaarde) zoo voelden zij ook den drang niet tot voortzetting van de Soort. Den Arrowakschen vrouwen werden, terwijl zij in hare kostakkers waren, de kinderen in den arm gestopt.

De Salivás, een volksstam in Columbia, geloofden, dat de menschen vroeger uit de aarde voortgebracht werden, gelijk thans nog de planten en de bloemen, en dat destijds sommige boomen ook menschelijke wezens als vruchten opleverden.

Eerst in de tweede wereld is dit veranderd. De schuld daarvan draagt eene negerin! Ongelukkig die zwarte kleur! daar moet toch alle kwaad achter gezocht worden. Zij dan beklaagde er zich over, dat ze op gelijke wijze als de Arrowaksche vrouwen moeder moest worden: „Zoo, zeide zij, kan ik nooit weten, dat het kind, wat

„mij gegeven wordt, het mijne is!” God antwoordde daarop zeer verbolgen: „Ik heb U de barenssmarten bespaard, maar nu zult „ge die voelen, gij en alle andere vrouwen!”

Hoe de rivieren ontstaan zijn. God zond een heiligen man af naar de wereld. Of dat nu in de eerste wereld gebeurd is of in de tegenwoordige, dat is iets, wat ik niet durf uitmaken. Maar hij kwam en wilde alle rivieren recht maken. Practisch beschouwd leverde dat geen kleine voordeelen op. Maar de duivel kwam, die vervloekte duivel, en sprak: „Neen, 't is volstrekt niet „waar, dat God wil, dat alle rivieren recht zullen zijn.” En dus sprekende ontwrong hij den heiligen man den stok, welken deze in zijne handen had om den loop der rivieren af te teekenen. Nu liep de duivel, als een echte aap, met den stok wild in het ronde. En daar alles los zand was, spoelde natuurlijk het water de landstreken door, al naarmate de streepjes door den stok gemaakt, aanwezen. Dàt nu is de oorzaak, dat de rivieren zoo krom zijn. Geen wonder dat men, wanneer eene reis ondernomen moet worden (b.v. van Paramaribo naar de Boven Para, waar de afstand niet grooter is dan 6 à 7 uren linea recta en men er soms 20 uren over doet), den vervloekten duivel zoo diep mogelijk ter helle wenscht.

Hoe de kostgronden ontstonden en hoe de Indianen hunne spijs leerden bereiden. Wij zagen reeds hoe God in den beginne den mensch een vrucht gaf ter grootte van de opening tusschen duim en wijsvinger, die voldoende was, om hem volkomen te verzadigen. Later daalde God wederom tot den mensch af om hem te leeren hoe zelf in zijn onderhoud te voorzien. Daar stond me nu op eens de cassave rijp, want groeien was toen het werk van een oogenblik; en *matapie's* waren er ook al en *manari's* om te ziften en manden om de cassave te dragen. Maar men moet wel weten, dat in dien gouden tijd de Indianen zelven de cassavemanden niet behoefden te dragen. Daar waren gedienstige geesten, *galejojo*, godinnen der cassave geheeten, die zulks voor hen deden. Dat heeft opgehouden sedert een jonge Arrowak zich de aanmerking veroorloofde: „Wat heeft de cassave-godin toch fijne voetjes” Sedert dien tijd mogen zij zelf dragen!

Maar God zeide, toen Hij hun de cassave leerde bewerken, dat ze de eerste cassave niet gebruiken mochten omdat die te sterk was en hen zou doen sterven. Eerst moesten zij *casiri* (uitgedampte

cassave) maken. Zij deden zulks, maar toen die klaar was, durfde het niemand wagen er van te drinken. Toen kwamen er twee personen te voorschijn; menschen waren het niet, want in dien tijd waren er nog maar alléén Arrowakken, van Caraïben was nog geen sprake. De eerste dier twee personen dronk er van en plotseling verweekten al de beenderen in zijn lichaam. Hij kwam echter de crisis der vergiftiging te boven, maar werd tot zijn straf in een luiaard (den drievingerigen Bradypus cucculiger, den *koebirisi* der Caraïben) herschapen. De tweede dronk er eveneens van en viel in bezwijming. Deze leed niet zoo erg en kreeg tot straf in een schapen-luiaard (den tweevingerigen Bradypus didactylus, *aibavera* der Caraïben; een dier, dat zich wat beter beweegt) te worden veranderd. Maar nu was ook de overtollige kracht der cassave door die twee lieden weggenomen, zoodat de Indianen er voortaan gerust van gebruikten.

Vleeschspijzen hadden ze destijds niet bij de cassave, maar toen het bosch behoorlijk opgegroeid was, gebruikten ze de zaden der *paroeroe* als toespijs. Eerst lang daarna werden zij het eerste wild machtig, het konijn namelijk, 't eenige dier, dat van de grondlegging der eerste wereld af bestaan had. Daar was dan, volgens het sprookje der Indianen, aanvankelijk geene, of ten minste eene slechts onbeduidende dierenwereld, want men moet weten dat de meeste dieren eigenlijk menschen zijn geweest, die later tot straf hunner zonden in beesten veranderd werden. Naarmate de zonden toenamen, werd dus ook het dierenrijk vermenigvuldigd. De duizendbeen was vroeger een man, die door eigen schuld met Gods vloek *bájeboe* getroffen en tot duizendpoot werd, zooals reeds op blz. 460 hiervóór verhaald is.

Duizende jaren later, toen de Indianen veel reisden om kralen, houwers enz. op te koopen, troffen ze geheele landstreken aan, bevolkt met een soort menschen, die in dieren, insekten of visschen veranderd waren.

Zij kwamen bij de brulapen, die kralen verkochten. 't Waren menscheneters. Ze hadden een ontzaggelijk grooten ketel. Wie lachen durfde, was veroordeeld en werd er in geworpen. Hij werd dan eerst vetgemest en vervolgens gekookt. Om den lachlust op te wekken maakten zij de gekste vertooningen; zoo kreeg men veel vleesch in de soep. Een menigte Arrowakken was reeds door hen opgegeten, toen eindelijk een jongen er in slaagde de grootmoeder van de brulapen zelve in den ketel te stoppen. Sedert dien tijd

zette geen Arrowak den voet meer in dat land. Later kwamen de blanken, die het heele volkje in de pan hakten.

Onze Arrowakken kwamen ook in het land der Patakkers. Patakkers waren menschen, die tot hun straf in visschen veranderd waren, maar zóó, dat de menschelijkheid van tijd tot tijd weer boven water kwam, niettegenstaande zij vooral op klaarlichten dag onder het water bleven. Dat is me een raar volkje!

't Begint met U *casiri* te laten drinken, en zooveel, dat de maag die noodzakelijk weder moet opgeven. Welnu, komt er dan, bij dat wederopgeven namelijk, een *patakker* (visch) te voorschijn, dan wordt ge op staanden voet gedood en gebakken. [1])

In 't land der Sika's troffen ze menschen aan, die *sika's* (aardvlooien) waren geworden, een ontuig van volk, waartegen de Patakkers zelven hen gewaarschuwd hadden. Ongelukkig kwam hunne boot te dicht bij de kust. Aanstonds werpen de kerels een stuk staal in de boot en . . . wie zou het gelooven? het stuk staal verandert in millioenen sika's, die hun in 't lijf kruipen!

Ook vonden ze hier en daar houwers, dissels enz. die uit zichzelven bewogen en daarom gehouden werden voor menschen, die eene straf ondergingen. Op zulke plaatsen waren ze niet op hun gemak en gingen er zoo spoedig mogelijk vandaan.

H o e d e d a g o n t s t a a n i s. Hoelang het geduurd heeft dat de wereld bestond zonder dat het dag was, en hoe er de menschen in die duistere tijden aan toe waren, is niet te zeggen. Maar zon en maan en sterren, ofschoon ze er waren gaven geen licht, dat is een feit. Want zij waren toen nog persoonlijke wezens, die in hunne doozen het licht verborgen hielden en Indiaansche vrouwen hadden zich aan hen uitgehuwelijkt. Tallooze verhalen, die wij ons de moeite niet zullen getroosten hier neer te schrijven, doen daaromtrent de ronde. Ze gelijken veel op het volgende, wat van de zon verteld wordt.

De zon dan was een persoon die in eene doos het licht verborgen hield. De zon wenschte met een Indiaansch meisje in 't huwelijk te treden. Daar ze zoo hoog stond, dat het haar onmogelijk was om af te dalen, moest de bruid er op uit om aanzoek te doen.

Aanstonds was de zon door haar ingepalmd. En nu liet het

[1]) De Aroekoejana's (Roucouyennes) vertelden aan Crevaux van Indianen die 's nachts onder het water slapen. Iets dergelijks vernam ook de Engelsche naturalist Brown in de Boven-Essequebo.

meisje geen gras groeien over de uitvoering van haar plan." Zon", zoo sprak zij, "waar is toch uwe doos". De zon antwoordde: "daar is ze; maar ik ga eerst mijn toilet maken en dan zal ik ze u geven." Maar 't meisje had geen geduld. Nauwelijks had de zon den rug gedraaid of het meisje opende de doos. En eer de zon terug was, glinsterde reeds de dag in al zijne klaarheid. Ongelukkig zeggen de Indianen! Had het meisje wat meer geduld gehad, dan zouden wij nu dagen en nachten hebben zoolang als twee van onze tegenwoordige dagen en nachten.

Ziehier eenige namen die ze aan andere gesternten geven.

Jokrowiwa (het veel-gesternte). In 't begin van het jaar komt zij op in het Oosten. Jonge menschen moeten haar niet bekijken, want dan worden zij nooit groot. Jokrowiwa was eigenlijk een broederpaar. Een der broeders had eene Indiaansche vrouw. Haar man zeide: "als onze ster opgaat zal er sterfte komen." En sterfte kwam er. Die ster doodde zelfs zijne vrouw, droogde haar op het vuur en begroef haar toen onder *parasala*-loof. Toen werden de Arrowakken boos en trokken allen op om de ster à costi een bezoek te brengen. Zij voerden met zich mede een groote *aboema* (Boa constrictor) die in last had Jokrowiwa te verderven. Het was vijf uur in den morgen toen ze aankwamen. De eerste der tweelingbroeders Jakrowiwa werd door de slang verzwolgen, de andere niet, omdat intusschen de dag reeds was doorgebroken. De *aboema* is nu ook eene ster geworden, en men kan den vermoorden Jakrowiwa als men heel fijn kijken wil tegenwoordig nog in de reuzenslang te zien krijgen.

Als de Jakrowiwa bij haar eerste verschijnen schittert, is dit een teeken dat er gedurende dit jaar niet velen zullen sterven.

De *aboema* wordt nu als ster *kamoedóe-koja* geheeten, en God heeft de Indianen geholpen om die ster aan het uitspansel te brengen, om te beletten dat de menschen zoo voetstoots daar maar heen zouden sterven tengevolge van het doodend licht der Jokrowiwa.

Eene andere ster heet naar eene soort ooievaar *koemawari*, en draagt den bijzonderen naam van *anoerakoejahá*. Zij verbeeldt een ooievaar, van welken de snavel omgekeerd is. Dat nu is zóó gebeurd omdat, als de snavel naar beneden stond, dan alle menschen vreeselijke oogziekten zouden krijgen. Zelfs kan dat nog gebeuren. Dan namelijk, als sterke wind het licht van dien snavel naar de oogen brengt. Want licht werpt volgens de Indiaan zijn stralen niet recht uit de bron uit: ze regelen zich naar de windrichting. Wie dus bij ver-

keerden wind niet oplet, kan zeker zijn dat hij brand op de oogen krijgt.

Nu zijn er nog heel wat andere sterren, wier verleden ik mij niet zoo juist herinner; ik noem slechts eenige namen.

Daar is eene tijger-ster, *arowakojá;* daar is eene apen-ster, *isróeloe;* daar is een *awarra*-ster (Awarapalmvrucht), *awarrakojá*; en daar zijn nog vele andere, die ik om deugdelijke reden onvermeld laat. *Mali* echter moet ik noemen, want dat gesternte is eene grootmoeder die vreeselijk toovert; wil het geval dat ze gelijktijdig met de zon opkomt, dan veroorzaakt zij den dood aan de visschen met blauwe oogen en die visschen mogen door de menschen volstrekt niet worden gegeten. Zoudt ge het wagen uwen vinger op te steken en te wijzen met de woorden: zie daar is *Mali*, zorg dan aanstonds te bijten in dien vinger, daardoor breekt ge de doos waar Mali's vergift in bewaard wordt. Zoo niet, dat blijft ge met een lamme hand staan.

De *Maboeki*, vertaald zeven-ster, heeft grooten invloed op de visscherij. In het huwelijk getreden met Mali's zoon die zeer boos was, vluchtte zij om lijf en ziel te behouden van hem weg en vestigde zich in een geheel ander hemelsoord.

Wie van de drie de beste is?

Een Indiaan was verloren diep in 't bosch en niemand werd er gevonden om hem terecht te brengen. 't Was in den tijd toen regen, zon en maan nog personen waren met wie men kon spreken.

De Indiaan riep den regen, want als er maar veel water kwam, dan wist hij zich met eene boot wel uit de Wildernis te redden. *Oni* sprak hij, d. i. regen, kom help me toch! De *oni* antwoordde: neen ik help geen menschen, want zij hebben altijd wat tegen mij in te brengen. Toen riep hij de zon: *Hadali* (zon), kom me toch helpen! maar *Hadali* antwoordde: mooie grap! ik zou u moeten helpen omdat ge altijd moppert dat ik te sterk schijn? Neen.

Toen riep hij de maan: *Katsji* (maan) kom! En zij kwam aanstonds. Waarom? omdat de menschen allemaal van de maan houden en nooit tegen haar mopperen. Mopperen is dus een zeer slecht ding, dat houden alle Indianen en niet minder houden zij dat de maan de beste van alle drie is. Voorliefde tot de maan kenschetst den Surinaamschen Indiaan zoowel als de anderen.

Bestaan er ook godsdienstige praktijken bij de Indianen? Algemeen werd tot nu toe geantwoord: neen! Dit antwoord is te algemeen en daarom onjuist. De Arrowakken, ook

die niet Christen zijn geworden, bidden als zij in nood zijn, in ziekte, als de boot zinkt of wel wanneer ze in 't bosch verdwaald zijn. Hunne formule is dan: God help mij!

Als vader of moeder, zuster of broeder bij hen sterven, dan onderhouden zij eene vasten van een jaar, zich tevreden stellend met zwakken kost. En de besten onder hen weten over de voegzaamheid te spreken dat met het lichaam ook het hart vaste en zich onthoude van voldoeningen. Eene kalebas *tapana*, dat mag echter wel.

Hebben zij tradities van het Christendom? Zij vertellen dat God de zoon op de wereld eens geboren werd. En Hij bevond deze wereld als eene plaats die Hem lief was. De wereld heeft Hem echter niet ontvangen. Wat ze nu vertellen, is het heilige te onwaardig dan dat wij het zouden kunnen beschrijven. De mishandelingen die Hij ondergaat van zijne moeder en zijn broederen kunnen op niets anders wijzen dan op de synagoog, die Hem met eene kroon van smaad kroonde en op de stieren enz. die Hem in de taal der profeten besprongen. Alle diersoorten moeten het kind ontmoeten en van de meesten ontvangt Hij beleedigingen. Daaraan wordt toegeschreven dat het eerste dier voor zijn straf *slaat*, het andere *stompt*, het derde *trapt* enz., terwijl de trouwe hond het likt en reinigt en verwarmt en het lam het bloed des Kinds in zijne vacht opneemt. Ten teeken daarvan dragen de lammeren tot nu toe hunne wol altoos bij trosjes.

Verschillende redenen, vooral het optreden in deze legende van dieren die voor de ontdekking hier niet waren, doen ons gelooven dat dit verhaal met bijmengsels van lateren tijd doorkneed is.

Hoe het zij, zij laten den zoon Gods weer naar den hemel reizen en Hem daar zijnen vader vragen om de doos welke Hij Hem beloofd had. Hij ontvangt die. Die doos was het menschelijk hart. Verbazend juist weergegeven, *wat* de ware zoon Gods *metterdaad* kwam zoeken! Toen sprak Hij: nu wil ik weer tot mijne familie, de menschen afdalen. Maar, zoo klonk het antwoord, ze willen U dooden. Welnu, sprak Hij, ik wil voor hen sterven. — Zoo ge dat wilt, luidde het verder, ga dan! dan zijt ge van nu af der menschen hoofd. En Hij kwam weer op de aarde en zij doorboorden Hem met eene lans. En meer dan een uur lang stond Hij voor hen en Hij sprak: mijn vader wil mijn dood; doodt mij dus! En de menschen zeiden: als gij de zoon Gods zijt, dan zult gij niet sterven al dooden wij U ook.

Maar, wat de Indianen niet wisten, dat weten wij: juist zijn dood was het bewijs van zijn waarachtig Messias-schap!

XIX.

Met de zieken wordt weinig omslag gemaakt. We behandelen hier eerst de Caraïben, om met een woord over de Arrowakken te eindigen.

Als gevolg van hun geloof in goede en kwade geesten, staat de *geestenbezweerder* bij de Indianen in 't hoogste aanzien. Zij noemen hem *piaaiman*, dat wil zeggen *geneesheer*. Met de meening, dat booze geesten al hunne ziekten veroorzaken, vereenigen zij als van zelf het gevoelen, dat alleen de geestenbezweerder die kan genezen. Ziehier de methode van zulk een medicus.

Vooreerst, om zich te wapenen tegen de vermoeienissen welke de behandeling medebrengt, drinkt hij daags te voren eens duchtig *tapana*, den volksdrank, dien wij boven beschreven hebben.

Is hij nuchter geworden en gereed zijn werk te beginnen, dan scharen zich al de Indianen van het dorp rondom den zieke: met eerbied zullen zij naar de gezangen des piaaimans luisteren en ook van tijd tot tijd een refrein laten hooren. In de nabijheid van de woning des lijders, vindt gij een torenvormig hutje opgeslagen. 't Is zoo breed, doch ook niet breeder, dat het gemakkelijk één enkelen persoon kan bevatten. Dit huisje wordt door den piaaiman betrokken, daar zet hij zich bij het vallen van den avond, na den toegang goed te hebben afgesloten, op de hurken neder. In zijne hand houdt hij dan een werktuig, *godo* geheeten, den steenachtigen dop der kalebasvrucht. Zij heeft de grootte van een kinderhoofd, is met keisteentjes gevuld en aan een stok bevestigd. Met die *godo* nu wordt gerammeld, terwijl hij, half zingend, half schreeuwend een misbaar maakt, dat hooren en zien vergaan doet.

Dit duurt den ganschen nacht voort. En waartoe meent gij, dat dit alles moet dienen? Tot twee einden: om de booze geesten bang te maken, en dat verstaat zich van zelf, het helsch lawaai is er heel toe geëigend; maar ook ten tweede, om de goede geesten uit te lokken. Hoe dit te verklaren? Uit de onmogelijkheid naar hunne meening, dat goede geesten in staat zouden zijn, een persoon van de waardigheid als die des piaaimans tevergeefs zooveel moeite te laten doen. Het einde van dit ceremonieel is altijd de verklaring des piaaimans dat hij door de goede geesten geïnspireerd

is geworden, en deze hem de boschkruiden hebben aangewezen die ter genezing van den zieke dienstig zijn. Alsdan treedt hij uit zijn geheimzinnig stulpje te voorschijn en begeeft zich naar de hangmat, terwijl allen vroolijk zingen: *jando wando* enz.

Twee zaken heeft hij dan nog noodig, rust en ... geschenken. Niet te verwonderen, dat geen sterveling door dien poespas genezen wordt; wel echter, dat soms beschaafde en voorname lieden dwaas genoeg zijn om daarin hun lichamelijk heil te zoeken.

Wij hebben zoo even de bediening des piaaimans eene waardigheid durven noemen. Zij is dit; vooreerst om den grooten invloed, welken hij er op de anderen door uitoefent. Een treurige ondervinding heeft ons dit geleerd. Een meisje van 14 jaren was behoorlijk door ons tot het doopsel voorbereid. Zelfs zag zij de noodzakelijkheid van dit Sacrament volkomen in, en verlangde er vurig naar. En toch kon noch wilde zij besluiten. Het groote woord, dat alleen het raadsel van dezen gewetensstrijd kon oplossen, wilde er moeielijk uit. Eindelijk toch kwam het. Mijn vader, zoo zeide zij, is piaaiman; hij zelf belet het mij wel niet, maar als ik het waag mij te laten doopen dan ben ik zeker dat de geest welken hij dient, mij ter dood zal brengen. Geen woorden nu waren in staat om haar de ongegrondheid dier vreeze te doen inzien en zich zelve te vermannen.

Wil men verder letten op hetgeen de Indiaan er voor doen moet om piaaiman te kunnen worden, dan is het niet te ontkennen, dat het een duurgekochte waardigheid is.

Na eene totale dronkenschap van eenige dagen, moet hij zich vooreerst aan een achtdaagsche vasten onderwerpen. Gedurende die vasten mag hij niet anders nuttigen dan een sterk afkooksel van tabak met levende peper. Terzelfder tijd betrekt hij het piaai-torentje en begint de *godo* te hanteeren en duchtig zijne stem te oefenen. Voor het geheele jaar moet hij zich van alle vleeschspijzen onthouden, behalve van wat zij *gama* noemen, d. i. padden. kleine leguanen enz.; het volgend jaar krijgt hij verlof voor een enkele vleeschsoort, een derde jaar voor een tweede en zoo vervolgens. Na afloop der eerste acht dagen begint de oefening in het koorddansen. Daar deze laag gespannen is en hij zich ook van boven kan vasthouden, ligt er noch kunst noch gevaar in. Wel is het een moeielijke taak, daar hij acht dagen lang moet op en neer loopen en, niet om te eten, maar alleen om tabakswater te drinken, rust kan nemen. Onder het loopen of dansen moet hij

zingen en steeds zorg dragen een veelkleurige huid te hebben; zwart, rood, wit, en geel! Hierop volgt eene noodzakelijke reize. Laat hem 20 of 30 uren van zee verwijderd zijn, om het even, in gezelschap van tal van anderen moet hij de reis daarheen ondernemen om er zich te baden en eenige weken te verblijven. Dan gaat het aan de krabbenvangst. Bij terugkomst in het kamp wordt daarvan een gala-diné aangericht. Alvorens echter met de anderen te mogen aanzitten moet de nieuwe piaaiman nog eenige groote levende mieren doorslikken, Hiermede is de beproeving geëindigd en dan... dan spuit de *tapana* door de hutten heen!

Bij de Arrowakken is, evenals bij de Caraïben, tabak de grondstof en wij bemerkten reeds, dat zij van meening zijn de tabak als kostbaar geschenk van God te hebben ontvangen.

Om piaaiman te worden moet men in de leer gaan bij een ander reeds wel doorkneed piaaiman. Die stopt u dan tien dagen lang in een rond huisje. Oefen u dan wel in 't zingen en zorg vooral u van elken drift te onthouden, want anders wordt ge een piaaiman, die anderen ongelukkig maakt. Oudtijds mochten lieden van zulke hooge waardigheid niet eens huwen. Ge moogt in uw geval niets anders gebruiken dan tabakswater, dat is water dat sterk met tabak gekookt is en waarin bladen daarvan zijn uitgewreven. Hiervan moet ge zooveel drinken als ge kunt, maar met slappe teugjes en uit eene kleine kalebas, want anders zoudt ge nooit een fijne en bekoorlijke stem krijgen; en dat is voor den piaaiman hoofdvereischte.

Al aanstonds geeft men U eene *godo* (bij hen *sakka*) in de hand. Dat ding is hol, gelijk bij de Caraïben en wordt gevat door een steel. Men doet erin:

1°. *Khálekó*, eene bijzondere soort aarde: welke met tabakswater gewasschen wordt.

2°. Een dertigtal uitgelezen dingen, waarvan elk een geest voorstelt, die ik me echter niet allen kan herinneren. Wel weet ik, dat meest alles uit keisteentjes bestaat. Daar is dan in:

a. de *Jolekójehá* of de geest der tabak;
b. de *Chàlekójehá*, de geest van wit graniet;
c. de *Warekójehá*, de geest van den papegaai;
d. de *Jédietsji*, de geest der zangers;
e. de *Kiringhákojáno*, de geest die vijand is van hen die den mensch zijne kracht ontrooven;
f. de *Hórorokojáha*, de landgeest;

g. de *Orijoe,* de water- of slangegeest, de eenige onder de geesten, die blank is;

h. de *Kónoko okójahá*, de boschgeest, vroegertijds een zeer goede geest, die de Indianen op jacht vooral ter zijde stond.

Welnu deze geesten en de andere, die ik niet ken, worden allen te zamen in de *godo* gestopt.

Aanhoudend moet de leerling die *godo* bewegen en daarbij altoos doorzingen. De professor, die naast hem zit rookt zijn sigaar, natuurlijk van de Indiaansche tabak; blaast den rook in de gesloten hand en bestrijkt daarmede de beide schouderbladen en scheenbeenen van den leerling. Op die lichaamsdeelen zal hij, eens gepromoveerd zijnde, een gevoel krijgen, dat hem betuigt of hij op een gegeven oogenblik door goede of kwade geesten bezield is. Gevoelt hij iets aan den linkerkant, dan zijn het kwade, gevoelt hij aan den rechterkant, dan zijn het goede geesten.

Als de leerling tot den tienden dag de proef volhoudt, dan wordt hij door eene oude vrouw met een bezoek vereerd. Zij draagt een korf. Alle stukjes van verrookte sigaren moeten blindelings daarin geworpen worden en de oude moet die opvangen, stuk voor stuk, want mist zij er maar één zelfs, dan krijgt ze pijn in de kniëen.

De vasten, de onthouding, de oefeningen van den leerling duren soms twee à drie jaren.

En waarin ligt dan de kracht van den eindelijk voltrokken piaaiman? De geest der tabak geeft hem kracht om van God te verkrijgen, dat de kwade geesten den zieke verlaten en de goede hem naderen. Die kracht zit hem in de handen, en daarom bestrijkt hij het lichaam van den patiënt gedurig en blaast er tabaksrook op. Heeft dit lang genoeg geduurd, dan moet de piaaiman overwegen, nadenken. Daartoe is slaap noodig. Want als de piaaiman slaapt, dan komen de kwade geesten die den zieke kwellen, zich aan hem vertoonen. Hij bezweert, hij verwenscht, hij verbant ze dan. En dan komen goede geesten! Zij doen mededeeling, welke boschkruiden er noodig zijn.

De piaaiman zet twee goede geesten aan het hoofd en twee aan de voeten van den lijder, opdat ze de wacht over hem houden. Na de genezing moet de patiënt zich van sommige spijzen onthouden, vooral van dierlijk voedsel dat veel vet of bloed heeft.

Gewoonlijk dient men dezen boschduifjes toe met *napi*-soep.

Maar een gewichtig punt heb ik nog niet aangeroerd.

Men moet dan weten, dat de duivel vroegertijds als gewoon

mensch te zien was. Hij woonde dicht bij de Arrowakken. Hij had ondeugende kinderen. Een van hen was zoo verregaand onbeschaamd, om gedurig de potten van de Arrowakken te verontreinigen. Dit nu is iets onvergeeflijks bij de Arrowakken. Een hond zelfs, die onder dit opzicht niet zindelijk is (wij hebben het bij eigen ondervinding), is bij de Arrowakken veroordeeld. Niet te verwonderen dus, dat zij over des duivels kinderen zoo verontwaardigd waren en dat zij dien eenen onverlaat doodsloegen en braadden op het vuur. Intusschen was moeder de duivelin met hare zuster tehuis gekomen. Zwart als pik zagen ze er uit. De moeder vond haar kind gebraden op de *barbakot* [1]) liggen. Zij huilde en was woedend tevens. De andere duivelen kwamen ook tehuis. Nu vond er plaats een waarlijk duivelsche samenrotting. Dat zullen de menschen betalen, zeiden zij, en met dien kreet van woede werden ze allen duivels tot in merg en been, duivels die nu niet meer door menschen gezien kunnen worden. En nu zoeken zij niets anders meer dan alle soort ziekten over de wereld te brengen. Dat is de reden, waarom er tegen den drogen tijd altoos zoovelen sterven.

De duivel staat altijd dicht bij den piaaiman. Als deze nu den duivel dreigt en bezweert, zegt hij steeds deze woorden: Wij Arrowakken hebben uwen zoon niet gedood en gebraden, dat hebben de *Brakottenow* gedaan die lang uit de wereld weg zijn. Na die inleiding volgt de bedreiging: God heeft gezegd, dat de wereld door het vuur zal verteerd worden; welnu, dan zal het ook met u gedaan zijn. Zoodra de duivel dit hoort, dan loopt hij weg met den staart tusschen de beenen.

De Arrowakken hadden vroegertijds ook heil- en voorbehoedmiddelen. Zij vonden die in eene schier tallooze menigte *tajers*, bij hen *toeralla* geheeten. (Door een Duitsch oor opgevangen komt dit als *dralla* op het papier te staan.)

Elk wild, elke vischsoort had zijne afzonderlijke *toeralla*, die aangevoerd werd ter verkrijging van een ruime vangst. Gelukkig dat de soort zoo menigvuldige verscheidenheid oplevert. Tegenwoordig is dit wel uit de mode, dat werken met *toeralla*, maar toch vindt men er, die zeggen: als ik mijne angels er mee in wrijf, dan heb ik aanstonds beet.

Daar zijn ook vergiftige tajers en van die soort tajers zegt men, dat wel eens door oude vrouwen gebruik gemaakt werd om er anderen

[1]) *Barbakot* is 'tzelfde als de *boucan* der Franschen, de inrichting voor het roosteren van vleesch.

mede naar de onderwereld te helpen. De tajer was haar toovermiddel.

Medicijnen bij hen in gebruik zijn:

a. de *jamorredan*, in 't negerengelsch *agamahoedoe* geheeten. Men neemt er een stokje van, krabt de schors er af en maakt de rest tot een propje. Men perst dat propje, en laat door een rieten buisje één druppel van dat vocht in elk oog vallen. 't Is een uiterst middel als iemand ligt te zieltogen.

b. Eene houtsoort *hiára*, gelijkend op *wana*, wordt veel door de piaaimans als geneesmiddel tegen hart- en longkwalen aangewend. De schors gelijkt iets op kaneel en het uitgeperste sap daarvan wordt genuttigd.

Ze hebben veel vertrouwen in dit middel want de wederhelft van dezen boom groeit in den hemel. Hier vindt men hem aan de Marowijne: Bij het vellen ervan of liever bij het verbranden moet men oppassen; want werwaarts de wind den rook van dit hout verspreidt, daar ontstaat stellig en zeker dysenterie. Die ongelukkige Franschen, die maar toe kappen! zoo zeggen de Indianen; dat maakt dat er zoo vaak bloedloop heerscht aan de Marowijne.

XX.

Omtrent begrafenissen wijden wij ons eerste woord aan de Caraïben.

Niet zoodra is een Indiaan overleden, of aanstonds komen zijne kennissen opdagen. Dan treden zij een voor een de hut binnen en beginnen op schreienden toon alles op te sommen, waarin de overledene heeft uitgemunt; in 't jagen, in 't visschen, in 't huizen bouwen, in het maken van korjalen, en eindigen met den steeds herhaalden uitroep: en toch moest hij sterven! Alsdan wischt de weeklager een traan weg uit het oog en maakt, met een gezicht waarop alle spoor van droefheid plotseling verdwenen is, plaats voor een tweeden, die wederom hetzelfde herhaalt. Binnen een paar dagen is dit ceremonieel ten einde en daarop volgt de begrafenis.

Waar de Caraïben verwijderd van de blanken wonen, behouden zij hunne lijken tot 8 à 10 dagen, evenals de Boschnegers. Midden in zijn huis wordt den overledene een kuil gedolven. Het vaartuig, waarvan hij zich in zijn leven bediend heeft, wordt op wal gehaald en in tweeën gedeeld. Het eene gedeelte gaat onder in den kuil en daarop wordt het lijk neergelegd. Alles wat tot zijn gebruik diende, geeft men den overledene mede, de weinige stukken kleeren, die hij bezat, zijn mes, boog en pijl, in één woord heel zijne have, behalve nochtans het geweer; dit is zulk een schat,

dat om hem te behouden, de Indiaan niet zelden de regels van zijne begrafenis er voor prijs geeft. Het lijk en heel zijn bijbehooren wordt nu met de andere helft der korjaal bedekt en de kuil met aarde gevuld. Daarop volgt de dans, en hiermede is de begrafenisplechtigheid besloten. Een heuveltje wijst in de hut de plaats van het graf aan. Daarop wordt zoolang vuur onderhouden, tot het goed gezakt en met den grond gelijk is geworden. Noodzakelijk moet boven het graf iemand dagen lang blijven slapen, de man wanneer zijne vrouw en deze wanneer haar man er begraven ligt. Tegenwoordig worden van Gouvernementswege lijkkisten aan de Indianen verstrekt.

Deze wijze van begraven is alleen gebruikelijk bij de Caraïben.

De Indianen van den stam der Arrowakken begraven niet, althans nu niet meer, in hunne huizen en houden zich bij de uitvaarten meer aan de gewone praktijken der overige bevolking. Evenals de Boschnegers, lossen ze aan het graf eenige geweerschoten.

Geen Indiaan, tot welken stam hij behoort, zal lang op eene plaats verblijven, waar zich sterfgevallen kort na elkander voordoen: den dood vreezen zij!

Volgens berichten van de historie lieten de Arrowakken in andere gedeelten van Guiana hunne dooden, als het voorname personen gold, onbegraven. De legenden van onze Arrowakken stemmen daarmede volkomen in. Niet onwaarschijnlijk, dat juist dit niet zelden aanleiding heeft gegeven om eene woning te verlaten, waar lijken in ontbinding of in skeletvorm bewaard werden. Wij denken echter, dat dit gewoonlijk slechts in skeletvorm zal gebeurd zijn.

Het volgende moge dit toelichten en tevens duidelijk maken, dat het gebruik om de lijken te bewaren, tot het lange, lange verleden moet behooren.

Een Arrowaksche vrouw had twee kinderen. Haar man was een jaar dood; zijne beenderen hingen in de hut. De jongen, 7 jaar oud, roept op eens: zie moeder! daar is papa! en loopt meteen naar vader. Deze omhelst zijn kind en geeft het een visch. Eet dien visch, zeide hij, en gij zult groot worden. Toen vloog hij op het skelet aan, sloeg het met een moker stuk, en sprak: weg met die dwaasheid; die beenderen moeten begraven worden!

En daarom begraven zij nu hunne lijken.

TWEEDE GEDEELTE.

DE BOSCHNEGERS.

I.

In aantal zijn de negers verreweg het meest aanzienlijk deel der bevolking. En daar zij in het bosch meer hunne eigenaardigheid behielden dan elders, doen wij thans eene greep in het Boschnegerleven. Het leven en bewegen in deze, we zouden haast zeggen miniatuurstaatjes, moet der vergetelheid ontrukt! Uit de vele nemen wij er slechts een, in de hoop nochtans daarmee ook de andere voldoende te kunnen schetsen. Onze keuze viel op het jongste van alle Boschnegerkampen, dat ook het eerst, tot op zekere hoogte althans, de beschaving tegemoet trad: 't is het kamp van Broos, bij het thans levende geslacht nog volkomen bekend en waarover nog niets geschreven is. Het lag aan den bovenloop van de Surnaukreek, een rechter bijrivier van de Suriname.

Het ontstaan van dit negerdorp, of zoo men wil, van dit negerstaatje, dagteekent van het begin der 19ᵉ eeuw en, nu vóór veertig jaar, is het met de Nederlandsche Regeering bevredigd [1]).

Tata *Koekoedabi*, ongedoopt negerslaaf van de plantage *Rac-a-Rac*, in de Boven Suriname, was er de stichter van. Op 't voetspoor van honderden zijner stamgenooten, die hem gedurende twee eeuwen waren voorgegaan, ontvluchtte hij heimelijk zijn meester en vestigde zich in 't bosch. Alleen 't hoogst noodzakelijke om 't leven tijdelijk te onderhouden, werd medegenomen. Volkomen van de gezindheid zijner vroegere medeslaven op de hoogte, bleef hij steeds in geheime verstandhouding met dezen. 't Gelukte hem menigen slaaf in 't nachtelijk uur te ontvoeren, en daarmede zijn kleine volksplanting te versterken. Ieder weglooper nam met zich alle zulke dingen mee, als hij voor 't bosch het meest geschikt en noodig achtte. Nog heden staan in hoog aanzien de namen van

---

[1]) Verg. over dit kamp van Broos, Mej. M. L. E. Vlier „Geschiedenis van Suriname", 's-Grav., 1881, p. 209, 213—217 en 224—228. RED.

Tata *Koekoedabi*, die zelf de suikerriet- bananen- bakoven- napi- en tabaksplantsoenen. aanvoerde; en van *Alathia*, zijne levensgezellinne, die, van plantage Chatillon ontvluchtend, *zaairijst* medebracht.

Eerst willen wij echter vluchtig een blik werpen op de *Marrons* of *Boschnegers van ouderen datum*.

Onder *Marrons* werden meestal verstaan de Afrikanen, die al aanstonds of kort na hunne overvaart naar West-Indiën van de slavenschepen of van de plantages ontvlucht waren, en nu de Afrikaansche levenswijze in de bosschen van Suriname voortzetten. De negers van het kamp van Broos placht men *wegloopers* te noemen. 't Gebruik heeft eenmaal deze termen geijkt, niettegenstaande beide, *marron* en *wegIooper*, een en 't zelfde beteekent. [1]) Ook werden tot de Marrons nog die slaven gerekend, welke b.v. tijdens de brandschatting van *Cassard* in 1712 of bij andere gelegenheden, misbruik gemaakt hadden van het vertrouwen, in hen gesteld. Een verklaarbaar misbruik. Om het buitmaken hunner slaven door den vijand te voorkomen, schonken niet weinige meesters dezen de vrijheid om zich, zoolang er onraad mocht wezen, in 't bosch te verschuilen. Met groote vreugde werd die vrijheid aanvaard, maar in het dolle dier vreugde vergat men dat slechts een tijdelijke vrijheid bedoeld was. Aan terugkeeren werd nooit gedacht.

De onderscheidene aldus ontstane Boschnegerdorpen en onder de benaming van Boni-, Aucaner-, Saramaccaner-, Condi-negers enz. bekend, werden den Kolonisten geduchte vijanden. Hun aantal werd, op 't laatst der 18e eeuw nog begroot op 26000. [2])

De Regeering liet niets onbeproefd om hen tot onderwerping te brengen. Doch door de geregelde troepen en de Koloniale Guides (vrijkorps tegen hen in 1772 opgericht) achtervolgd en zelfs vogelvrij verklaard, werden zij nog stouter. In 't holle van den nacht drongen zij tot de plantages door, plunderden, ruiden de nog onderworpen negers tot verzet, soms tot moord [3]) op en voerden dezen, tot versterking hunner krijgsmacht en bevolking naar het bosch mede.

De Kolonisten konden den ongelijken strijd op terreinen, geheel in 't voordeel der Marron's niet volhouden. Na vele bloedige ge-

---

[1]) Sp.-Cubaansch *Marrón* van Sp. *marro*, d. i. ontsnapping, ontrukking. RED

[2]) Voyage à la Guiane et à Cayenne, fait en 1789 et années suivantes, par L. M. B. Paris, An VI de la République [= 1798], p. 228.

[3]) 1729. Uitplundering der plantage *Welgelegen* door de Marrons en moord van den eigenaar *J. P. Weijs*.

vechten en groote geldelijke offers moest men eindigen met den vrede te zoeken. Deze werd met de onderscheidene stammen op verschillende tijdperken gesloten, doch de voorwaarden kwamen over 't algemeen hierop neder: de Boschnegers mochten eene woonplaats kiezen tot hunne vestiging en behoefden niet meer te vreezen verontrust te zullen worden. Met de blanken, die hen tot bevriende natie aannamen [1]), mochten ze vrijelijk handeldrijven. Van hunnen kant verbonden zij zich voor den tijd van oorlog als bondgenooten en verplichtten zich, voortaan de wegloopers aan de Regeering uit te leveren. Om aan de verbintenis kracht bij te zetten, lieten zij eenigen der hunnen met vrouw en kinderen, tot gijzelaars te Paramaribo achter.

Vraagt men ons hoe het mogelijk is, dat menschen, na zoo onvervaard van de plantages ontvlucht te zijn, toch als slaven maar zelden wraak op hunne meesters geoefend hebben, dan kennen wij slechts één antwoord: de slaven behoorden veeltijds tot verschillende stammen, die elkander vijandig waren; de een mistrouwde den ander, de vrees voor verraad hield hen terug. Maar de vrijheid, met zooveel opoffering verworven, vermocht hen te verbroederen. Deze was hun zóó lief en het slavenjuk daarentegen zóó gevreesd, dat zij zonder ommezien het bezworen, hunne nederzettingen in de bosschen der Coppename, Cottica, Suriname enz. zoo noodig met den laatsten druppel van hun bloed te verdedigen.

Tata *Koekoedabi* en de zijnen dachten er over, evenals de Marrons er over dachten.

Tata *Koekoedabi* had zijne nederzetting boven in de *Surnau-kreek* gevestigd, die later, naar den pas overleden hoofdman, het *Kamp van Broos* werd geheeten. Volgens het verhaal van Broos zelven, was het achter onoverkomelijke moerassen gelegen en wel vier-en-twintig uren van het naaste punt der Suriname-rivier verwijderd [2]). Maar niet in vier-en-twintig uren konden nieuwe aankomelingen het kamp bereiken. Acht, ja tien dagen duurde het dikwijls, eer men eindelijk aankwam; langs kronkelingen slechts toog men er henen en binnen kon men alleen, gelijk de visch in de fuik kan, d. i. met de onmogelijkheid van er uit te komen. Of men ook

[1]) Even als de Indianen, beschouwen zij zich en laten zich in onzen tijd beschouwen als eerbiedige onderdanen der Nederlandsche Kroon.

[2]) Onmogelijk kan die afstand *linea recta* 24 uren bedragen hebben, wel echter, het gedeelte van het bosch, noodig om de Suriname te kunnen bereiken van wege de moerassen.

het menschelijk hart kende, en rekening wist te houden met het heimwee!

Bij onze negers trad, reeds onder *Koekoedabi*. als opperhoofd Tata *Sambo* op, een negerslaaf door eerstgemelde aan de plantage Rac-a-Rac ontvoerd. Deze werd opgevolgd eerst door zeker grootopperhoofd *April* en vervolgens door kapitein *Broos*, kleinzoon van *Sambo*. Ziedaar onze dynastie.

De grootste getalsterkte, tot welke deze nederzetting is opgeklommen, bedroeg 800 zielen. Bij den vrede was die geslonken tot 550. Onder die bevolking waren 5 mulatten, namelijk 3 mannen en 2 vrouwen; al de overigen waren zwarten, van welke 12 geboren Afrikanen. Eenigen hunner kenden een ambacht en waren reeds werkzaam geweest op de plantages als kuipers en timmerlieden. Zelfs geneesheeren ontbraken er niet, want een zestal negers, die als assistent-heelmeester op de plantages gediend hadden, leenden der volkplanting hare gewichtige diensten. Zij werden *datra's* geheeten en stonden hoog in aanzien.

II.

't Is licht te begrijpen, dat het onontbeerlijkst huisraad en het noodzakelijkst keukengerief even geheimzinnig als de wegloopers zelven, van de plantages verdwenen. Maar vrij mochten de patrouilles, tegen hen afgezonden, alles vernielen, wat ze konden, en potten en ketels verbrijzelen, — het kon hen tijdelijk in verlegenheid brengen, vastzetten niet. Van alle markten te huis, wisten ze zich zelf te helpen. Klei werd met een weinig zand vermengd en goed gekneed. Dit mengsel, tot strooken gerold, draaide men cilindersgewijze om een vorm, zóó dat alles aaneen sloot. De hand van den geïmproviseerden pottenbakker kwam nu het maaksel fatsoeneeren. Daarna liet men het drogen. Was, somtijds eerst na een geheele maand, de bekwame tijd gekomen, dan ging alles onder een vuur van houtschors. Hier moest het een nacht lang onder bakken. Doch wee den oningewijde in de kunst! door allen werd hij geweerd. Nieuwsgierige blikken op de potten geworpen in dat stadium hunner wording, moesten, naar hunne opvatting, noodzakelijk het barsten van alle potten tengevolge hebben!

Voor Europeesche koks en keukenmeiden ware het om de haren uit het hoofd te trekken, zoo ze, bij gemis van alle keukengerief, van pot en ketel, voor de noodzakelijkheid geplaatst werden te

moeten koken. Voor onze negers, die zoo dikwijls voor dit geval stonden, niemendal. Ze kookten in zulke omstandigheden alles, tot hun soep (*braf*) toe, doodeenvoudig in een gat in den grond. Denk niet dat de spijs daardoor verontreinigd werd, of er ook maar het minst van verloren ging. Ziehier wat men deed. Breede bladen van de bosch-banaan [1]) werden kruiselings over het gat in den grond uitgespreid en zoo glad mogelijk met de hand ingedrukt. Daarop goot men het water uit. De drukking van het water deed de bladen sluiten. Vleesch, zout en al wat verder noodig is ging er nu in. Had men zich dan wel overtuigd dat geen enkel ingrediënt was vergeten (want van het deksel nog even op te lichten kon geen sprake zijn), dan werden ook van boven de bladen omgehaald en overelkaar gelegd zooals van onderen. Heel voorzichtig vulde men nu het gat in den grond met aarde of klei aan en begon heel lustig daar bovenop een vuur te stoken.

Een eerste levensvoorwaarde van den mensch, vooral in een brandend klimaat, mag voorts het drinkwater genoemd worden. De patrouilles wier doel was (of liever wier doel gewoonlijk er toe beperkt werd), om den wegloopers het leven in het bosch te bemoeilijken, trachtten daarom hunne waterputten te ontreinigen. Ook legden ze het aan op de waterkannen. 't Kon echter, ook dit laatste, onze negers niet in verlegenheid brengen. Gelijk zij het blad der boschbanaan benuttigden om daarin hunne spijs te bereiden, zoo wisten ze er ook zakken van te maken om daarin hun drinkwater aan de hand te dragen. De drukking van het water sloot die bladen zóó juist aaneen, dat men dagreizen kon afleggen zonder een druppel te verliezen.

Daarenboven, wie geen vreemdeling in het bosch is, kan zich altoos redden. De *paroeroe* en boschbanaan, twee soorten *Heliconia*, zijn veel verspreid en houden steeds eenige hoeveelheid dauw- en regenwater in. Daar zijn ook lianen, waarin frisch en heerlijk water wordt gevonden als men ze afhouwt, en een halven meter hooger ter verkrijging van luchtdrukking inkeept. Men moet echter deze lianen goed kennen omdat sommige vergiftig zijn. De *kau-* of *watra-tetei*, [2]) een dikke en bladerlooze rank, bij de Arrowakken onder den naam van *kaboedoeli* bekend, is uitmuntend.

't Moge harden arbeid vorderen om het te bereiden, zout is ook

---

[1]) Heliconia bihai L.

[2]) Eene soort van Cissus.

voor den mensch een zoo onmisbaar iets, dat men alles aanwendt om het te verkrijgen. In vasten toestand wordt in Suriname het zout niet aangetroffen en in 't bosch bestond geen mogelijkheid om zeewater te laten verdampen. Waarvandaan het dan te halen? Onze negers hadden echter kennis van industrie, en wel een kennis die menig ander zou beschamen. Met die kennis wisten zij zout te bereiden uit den *maripa*-palm, Maximiliana regia.

Hiertoe werd vooraf een goede hoeveelheid droog en stevig brandhout bijeengebracht en op elkaar gestapeld. Nu werden palmboomen in stukken gehouwen, en, in zulke hoeveelheid als noodig was tot den voorraad zout, welken men zich voorstelde te verkrijgen, groenweg erop nedergelegd. Daarop begon men te stoken en dit vuur moest zoolang aanhouden tot de palmen tot asch verteerd waren. Twee dagen waren noodig om de asch te doen bekoelen. Dan werd ze in fijne mandjes opgevangen. Vervolgens nam men zuiver water, dat twee à driemaal door de asch moest doorsijpelen. Dit water werd zorgvuldig opgevangen, gekookt, verdampt en ... daar was het zout! De hierdoor verkregen zoutsoort was voortreffelijk en geleek in kleur en vorm veel op onze geraffineerde suiker. Ook bij het werk der zoutbereiding moest, even als bij de pottenbakkerij, vooral de nieuwsgierigheid in den ban! Alleen mannen van ondervinding waren erbij tegenwoordig, want anders zou ongetwijfeld het zout .... *zwart* worden!

Op nog vele andere manieren wisten onze negers den palmboom te benuttigen. Trouwens tot allerlei zaken kan hij dienen: tot voedsel, tot het maken van woningen, en tot alle zulke dingen waartoe vezelstof vereischt wordt.

Wanneer men den *maripa*-palm ontkruint, ruim twee voeten onder de plaats waar de bladen oorsprong hebben en dan de buitenste schors wegneemt, vindt men het hart van den boom of, om juister te spreken, de bladen die nog niet uitgesproten zijn, maar als een waaier samengevouwen en in elkaar zitten. Dit noemt men de palmkool (*kabbes*). [1]) Zij is wit en zeer malsch. In Suriname en de heele West Indiën door, weet men die op allerlei wijzen te bereiden: als salade, —

[1]) Ofschoon de meeste palmen een soort kool geven, wordt toch die van den *maripa*, uithoofde van de kwaliteit en kwantiteit welke hij oplevert, bij uitstek palmkool, in Suriname *kabbes* geheeten. De Oost-Indische cocos en de Levantsche en Barbarijsche dadel b.v. leveren die kool ook. De cocos vooral tiert even weelderig in Suriname als in de Oost, en zou er even ruime voordeelen kunnen afwerpen.

als jonge artisjokken met peper en zout uit het versche water, — gekookt met saus en notenmuskaat, — als pannekoek, — als visch gebakken, na eerst in bloem gedompeld te zijn, — en eindelijk ... in de soep! ... zie daar zoo vele wijzen van bereiden, die te onzer kennis zijn gekomen!

Aan kennis om partij te trekken van de voortbrengselen, welke het bosch hun aanbood ontbrak het onzen negers niet, trouwens op de plantage hadden zij die opgedaan. Daar werden alle bedienden, ook de koks, uit de negerbevolking genomen. We kennen er nog, die de kookkunst tot den dag van heden goed verstaan, maar die de plantagekeuken met het kamp van Broos verwisseld hadden. Een dezer, die aan schrijver dezes meermalen zijne gewaardeerde diensten heeft bewezen, bracht hem op de hoogte van eene andere spijs, welke door den palm, vooral den Mauritius-palm, wordt opgeleverd. 't Is eene soort worm, [1]) dik als een vinger en omtrent 2 duimen lang. Hij groeit in den palmboom. Om van die wormen te krijgen, moet de palm geveld worden en maakt men er insnijdingen in tot op het merg.

Men doet dit om toegang te verleenen aan zekere insekten, die er het merg uit eten, maar hunne eieren daarvoor in de plaats leggen. Zes weken na de insnijding moet men den boom over zijne lengte kloven. Bij het merg zal men dan de wormen aantreffen. Zoude men langer wachten, dan waren de wormen gemetamorphoseerd of in allen geval verdwenen. De worm ziet er uit als het vet van een jongen kapoen en is omgeven met een teer en doorschijnend vel. Gebraden levert hij een voedsel, dat zelfs aan deftige tafels niet versmaad werd.

Ook wisten zij zich met de palmwormen boter te verschaffen. Na gezuiverd te zijn, werden deze wormen sterk uitgebraden. Het vet werd gezouten en voor het gebruik in een flesch bewaard.

Deze boter draagt den deftigen naam van *calandra palmarum*, die volgens Stedman — „sehr gut schmecken soll”. [2])

Nu nog een vertelsel, dat wij ten beste geven, de waarde ervan

---

[1]) *Tokoema*, bij de Arrowakken *koeresiroe* geheeten. Kenbare ingewanden zijn niet aan dezen worm te bespeuren. Men ontdoet hem slechts van zijn donkerbruinen kop, die gewoonlijk nog met palmkool vòorzien is.

De Mauritius-palmen houden driemaal meer van deze wormen dan de Maripa, maar die van den laatste zijn veel beter.

[2]) Verg. de Holl. vertaling van J. G. Stedman's oorspronkelijk in 't Engelsch verschenen werk „Reize naar Surinamen”, Amsterdam, II, 1799, p. 238—239. Red.

geheel overlatend aan de beoordeeling van artsen en pharmaceuten. Men zegt namelijk, dat, als men deze wormen eenigen tijd blootstelt aan de zon, zij een olie zouden afgeven die uitwendig tegen jicht en aambeien aangewend, "Sequah" verre moet overtreffen!

III.

Kleederen hadden onze wegloopers bij het ontvluchten der plantages natuurlijk medegenomen. Doch niet lang konden zij zich daarmede gerieven. Welhaast slaagde een der oude Afrikanen er in een weefgetouw te maken met kam, lade, spoel enz.; in één woord een weefgetouw, zeker van zeer oorspronkelijke constructie, maar toch een weefgetouw in den eigenlijken zin van het woord. [1])

De katoen werd uit de hand gesponnen door middel van een tot op de voeten des spinners afhangende spil. Voor de beweging was van onder aan deze spil een cirkelvormig plankje bevestigd. [2]) Het garen werd gehaspeld op in den grond gestoken stokken. De webbe werd onveranderd op een breedte van slechts twee voet geschoren.

Om hun kleederen te wasschen, bedienden zij zich van een loog uit asch van rijststengels. Daarenboven zijn in Suriname verscheidene planten en boomen een voortreffelijk surrogaat voor zeep en niet onbekend aan onze negers.

De lange bladen der *Ingi sopo*, Agave vivipara L., werden eerst even gewarmd of liever geschroeid aan het vuur, dan begon men de hangmatten daarmee te slaan zoo lang tot het uitspattend schuimend vocht ze helder wit had. Ook is er een boom, welken men "zeepboom" noemt, omdat zijn vrucht, die de grootte heeft eener onrijpe noot, verbrijzeld en over het linnen gestreken, er dezelfde uitwerking op heeft als zeep. Door het wrijven komt er een dik en wit schuim te voorschijn, zeer geschikt om het linnen te reinigen, maar wellicht nog beter om het spoedig te doen verslijten. We kennen dien boom niet, maar meenen dat hij aan den zeekant groeit. Waarschijnlijk is het de Sapindus saponaria L., of

---

[1]) Zie de beschrijving door L. C. van Panhuys van zoo'n weeftoestel der Boschnegers tot het vervaardigen van *hangmatten* in Catal. der N. West-Ind. Tent. te Haarlem, 1899, p. 80. En verg. de afbeelding van een dergelijk primitief Caraïbisch weeftoestel bij Im Thurn, Among the Indians of Guiana, 1883, p. 289. RED.

[2]) Kappler, Surinam (1887), p. 226 geeft een aan Crevaux, p. 297 weer ontleende afbeelding van eene Arrowaksche vrouw, aldus aan het katoenspinnen bezig. RED.

de Sapindus surinamensis Poir. De steenen dezer vruchten werden wel gebruikt tot sieraad, en zouden om hun lichtheid en zwarte glinsterende kleur met zoo vele andere steenen en pitten van Suriname aanbeveling verdienen tot het vervaardigen van halssnoeren, zoo ten minste ook van deze industrie de markt niet reeds bedorven ware.

Den Mauritius-palm bezigden zij om hangmatten te vervaardigen, vooral voor de reis, want in hun woningen gaven zij de voorkeur aan een paljas gevuld met gras, boomwol enz. om op te slapen. De vezels van den Mauritius-palm, versch uitgerafeld en onmiddellijk gekookt, behouden een helderwitte kleur. Geen twijfel, dat zij niet een voortreffelijke grondstof voor de industrie zouden kunnen opleveren.

Het binnenste der palmen in 't algemeen, dat gelijkt op een breed lint van grof en tamelijk sterk garen, kan men gebruiken tot het vervaardigen van breeuwwerk en zelfs voor de touwslagerij. Om het buigzaam te maken, wordt het dan vooraf goed geklopt. Van de bladen der palmen kunnen korven, bezems, matten, zakken (*koeroekoeroe's*), gemaakt worden, maar dan laat men die bladen eerst even over of door het vuur gaan.

Ook leveren een menigte van andere planten in Suriname zeer kostbare vezelstof.

IV.

Wij laten den draad een oogenblik los. Een korte pooze tot een bezoek aan een Boschneger-dorp.... Meestal vindt men die dorpjes in de nabijheid eener rivier of van een beek. Want de boschneger houdt ervan zich èn met zijn bootje te kunnen verplaatsen èn zijn bootjes te verkoopen; 't corjalen-maken is zijn industrie, gelijk de houtkap het terrein van zijn handel is.

Een kleine kennisgeving vooraf zal voldoende zijn, om ons van een opwachting door deze dorpsbewoners verzekerd te kunnen houden. Mannen en vrouwen vertoonen zich in hun kostuum. Beiden dragen het lendenkleed, dat hen rondom bedekt tot half aan de knieën. 't Is altoos van een in 't oog springende kleur.

Onder de knieën dragen zij de *sepoe*, een soort kous of polsmof, gebreid van wit katoen en ter breedte van twee duim ongeveer. Twee tot drie ringen van blinkend koper klingelen tegen elkaar even boven de enkels. Doch treffen wij het, dat er feest is, dan vindt ge alle voeten minstens met een tiental van zulke ringen beladen. Aldus zijn alle mannen en vrouwen uitgedost bij de *Sara-*

maccaner-, doch bij de *Cottica negers* alleen de mannen. De vrouwen van deze laatsten bedekken zich ook wel met een soort jak. Tot armbanden dienen hun een zelfde soort ringen en nog meer blinkende kettinkjes. De mannen versmaden die evenmin als de vrouwen, en wie van beiden meer gesteld zijn op kralen en oorringen, zult gij niet licht uitmaken. Al het overige wat hun tot kleedij en tot versiersel dient, is met een snijdend werktuig den evenden lijve ingekorven. Die insnijdingen tot den bloede, op den rug, de schouderen, de armen, de wangen, het voorhoofd enz. bewerkstelligd, worden met fijne houtskool ingewreven. Dit veroorzaakt kleine verheffingen op de huid in allerlei vormen: van cirkels, van banden, van zandloopers en van . . . weet ik het al? Die vormen houden soms een paar jaar stand. Verdwijnen zij, dan wil het schoonheidsgevoel een vernieuwing der bloedige operatie.

Het dorp binnenkomende vindt ge geen huizen op rijen, maar het eene twee à drie minuten of althans ettelijke schreden van het andere verwijderd. Te vergeefs zoekt ge er vruchtboomen. Slechts enkele *papaja's, cachou's, koesowé's, bakoven* en pepers kan men tusschen de huizen in aantreffen. Alleen bij kapitein *Brokkohamaka* (in de *Cottica*) is een flinke broodboom voor de deur te zien. Deze kapitein dankt zijn naam ongetwijfeld aan het toestel, waarin de *eigenlijke* boschnegers bij voorkeur slapen. Dit toestel heet „hangmat” maar . . . . „met den aankleve van dien.” Die „aankleve” bestaat in de welbegrepen weelde, die ze zich veroorloven van een zwaar dekkleed, dat met een touw over de hangmat heengeschoven wordt en tot op den grond afhangt. Het dient zoowel om de muskieten af te weren als om de nachtelijke frischheid te temperen. Maar voor „dien aankleve” betalen zij — naar schrijver verzekerd werd — ter stede van Paramaribo de kleinigheid van vijftig gulden. We laten aan het onderzoek van den nieuwsgierigen lezer de vraag over, of genoemde kapitein zijn naam te danken heeft aan het accident dat aan elken bewoner van Suriname proefondervindelijk overbekend is, „het breken der hangmat”

De paden, welke de woningen aan elkaar verbinden, zijn uithoofde van het leem- en kleiachtig terrein dat zij kiezen, in den regel hard, en worden, even als de leemen vloeren hunner woningen, onberispelijk schoon gehouden. Over beide moet dagelijks een of meermalen de bezem heen. Hunne huizen zijn in 't vierkant opgetrokken en dragen een dak van het loof van den *pina*-palm. Elk huis, althans wat tevens tot slaapplaats moet dienen,

heeft zijne vier wanden. Deze bestaan uit opengekloofde palmen die naast elkaar gevoegd worden, of ook wel uit de bladen van den *komboe*-palm. De deuren van platgedisseld hout (soms ook geschaafd) zijn door middel van houten hengsels aan hare stijlen bevestigd.

In het huis vindt ge *pagalen* (d. i. waterdichte manden) en ook kisten om er hunne kleederen in te bewaren. Die kisten en al hun verder gerief koopen zij van de opbrengst van hun hout te Paramaribo. Zelven maken zij tafels en bankjes, maar die tafels zijn zoo klein, dat het aanstonds in 't oog springt, dat deze lieden bij het nuttigen van hun maaltijd van geen tafel gebruik maken. De bankjes zijn veeltijds van cederhout, glad bewerkt en versierd met...... eigenaardig beeldhouwwerk. Al deze meubelen worden voortdurend gewasschen en met zuur en zand geschuurd. Hunne ketels om te koken en de kommen, waaruit ze eten en die met een bord (waar ze niet uit eten), steeds gedekt zijn, alles in één woord, wat tot hunne huishouding behoort, is kraaknetjes en zindelijk. En zoo onberispelijk is de reinheid op hunne kleederen en op hun lichaam, dat men bij een eerste bezoek aan hen, onwillekeurig uitroept: O, mocht het bij dit arm volk zoo rein in hoofd en hart zijn en mochten hnnne zeden zoo onberispelijk wezen als al het overige!

Als gij lezer! nu een bezoek wilt brengen, rep dan vooral niet van *Boschneger*. Wilt ge heerlijk ontvangen worden en geldt het een dorp in de Cottica, zeg dan: *Odi Masra Djoeka, o* ..... d. i. "Goeden dag! mijnheer de Aukaner."

V.

Wij keeren nu terug naar onze vrienden van Broos.

Hun huizen bouwden zij gewoonlijk in den vorm van een vrij lang ovaal, met vier uitgangen, om zoo bij onraad als de patrouilles hen achterna zett'en, gemakkelijk te kunnen vluchten.

Het materiaal hiertoe werd voor een groot gedeelte door den palmboom geleverd. Sommige palmen zijn zeer geschikt voor palen en balken, inzonderheid wanneer men het gedeelte dat in den grond moet komen eerst lichtelijk laat verkolen. Gebinten en sparren worden verkregen door den boom in zooveel deelen te kloven als men hebben wil, alsmede de latten welke naast elkaar gevoegd, den muur of de beschutting zullen vormen. De takken van den palmboom, voorzien van hun loof en naar behooren gevlochten of

vastgebonden, leveren een dak dat 8 à 10 jaar duren kan. Daken van mindere waarde levert de boschbanaan. Voor palen echter en balken bezigden onze negers meestal hout van zwaarder soort, dat langer van duur is en dat ze toch voor 't grijpen hadden. De muren of beschuttingen, gemaakt uit tot latten gekloofde palmen en naast elkaar gezet bij wijze van duigen, waren vroeger van algemeen gebruik, niet alleen in het bosch, maar ook op de plantages en tot in de steden zelfs, en dat de geheele West-Indiën door. Magazijn, hospitalen, kerken enz. hadden zulk beschotwerk.

Onze negers behoefden geen spijkers aan hun houten huizen: pennen voldeden uitmuntend, en nog meer in gebruik waren de overal te vinden lianen.

De negers noemen zeer vele van zulke *tetei*-soorten, b. v. *kamina-tetei*, *baskita-tetei*, *maho-tetei*. Het laatste is geen liane, maar de bast van den *maho*-boom; [1]) hij is zoo sterk dat geen os er doorheen trekt en daarenboven is hij veel verspreid.

Onze negers behoefden dus geen spijkers; doch hadden zij spijkers verkozen, ze zouden die zelven gemaakt hebben. Het ijzer, daartoe noodig, boden hun de houwers, bijlen en andere ijzeren werktuigen die geregeld op de plantages verstrekt werden en die zij hadden medegenomen. De kunst om het ijzer te bewerken was het eigendom van drie hunner, Afrikanen van geboorte, en die deze kunst uit hun vaderland hadden overgebracht; van stukken oud ijzer maakten zij messen, zelfs scheermessen en lancetten. Hoe men te werk ging om deze voorwerpen te stalen? Men maakte een bad van asch van hertevel met zout — het laatste in grooter kwantiteit dan het eerste — in water opgelost. Daar werd het voorwerp, eerst gloeiend gemaakt, eenige malen achter elkaar ingedompeld en verkreeg alzoo de grootste hardheid.

Tondel heeft Suriname in overvloed. Het *groeit* wel niet aan de boomen [2]) maar wordt toch — in den vorm van vogelnestjes, die door *mieren* vervaardigd zijn, — aan sommige boomen gevonden.

Vuursteenen heeft men ook in overvloed in de Bovenlanden en waar ze ontbreken, daar bedient men zich van harde potscherven. Maar het vuurslag, voldoende gestaald tot het bekende doel,

---

[1]) Wij hebben dezen boom onder vier verschillende benamingen gevonden: Thespesia populnea Corr., — Hibiscus elatus Sw., — Paritum elatum Don, — Sterculia ivira Swartz.

[2]) Een sierstruik, *obé* geheeten, en oneigenlijk sagopalm, levert nochtans aan haar uitwassen een surrogaat-tondel.

waar dat te vinden? Onze negers wisten ook daar weg op. Het stuk ijzer, er voor uitgekozen, moest ook in het zooeven beschreven bad, maar werd eerst met zeker *wit* slijm, een soort excrement der hagedis, bestreken en daarna gegloeid. Ziedaar instrumentmakers in de bosschen van Suriname!

'tIs moeielijk om tegenwoordig te zijn bij hun maaltijden: ze waren niet gewoon die gezamenlijk te nemen en nog minder het op vaste uren te doen; de maag was hun klok, en de plaats koos ieder voor zich afzonderlijk: de een in, de ander buitenshuis, de een aan de deur, de ander in een hoek, allen met een kalebasnap (uitgeholde vrucht der Crescentia cujete) of kom, voorzien met een berg van eten.

Gelijk bij alle Boschnegers, zoo was ook bij de lieden van Broos rijst de hoofdschotel. Nochtans versmaadden zij de *tajers* niet, noch de *napi's*, noch de banaan, vooral niet de *cassave*.

Bij hun rijst en cassave gebruikten onze negers wat hun jacht en visscherij had opgeleverd. Was soms die opbrengst nul of van luttel belang, dan gebruikte men vetten en oliën van eigen fabrikaat die boter en verdere toespijs (*switi moffo*) uitmuntend vervingen.

Een eerste oliesoort trokken zij uit den *komboe*-palm, Oenocarpus batana. De donkere, ronde zaden, van een en een halven centimeter middellijn, moesten een tijdlang in warm water weeken. Dit water werd afgegoten en de vrucht gestampt. Het afgezegen vocht van de hierdoor verkregen geleiachtige zelfstandigheid werd met suiker aangemaakt en als chocolaad gedronken. Ook gebruikte men het geheel als een brei of maakte er een deeg van, dat van peper en zout voorzien, boven een smeulend vuur moest drogen om als kaas te kunnen dienen.

De olie ervan werd verkregen door den *komboe* zoolang te laten koken tot zich de vetdeelen begonnen af te scheiden. Dan werd het water geheel afgegoten en vleesch en kern gingen nu in een grooten vijzel om gestampt te worden, kwamen vervolgens in een drogen pot op het vuur terecht, waar nu onder aanhoudend roeren de afscheiding der olie voorgoed doorging om vervolgens door persing in een soort *matapie* [1]) te worden voltrokken. Hiermee was de fabricage voltooid. De *komboe*-olie is lichtbruin en blijft steeds vloeibaar. Zij gebruikten die bij wijze van boter bij hun cassave enz., en ook om visch te braden.

[1]) *Matapie* is bovenlandsch Indiaansch en beteekent „slang". Ook de Franschen noemen gemeld werktuig *couleuvre* om haren vorm.

Nog meer in gebruik bij alle Boschnegers alsmede bij de Indianen is het vet van den Maripa, denzelfden palm, die ook de *kabbes* (palmkool) geeft. Het wordt getrokken uit de langwerpige noot, die bij eenige honderdtallen aan den tros groeit, door dezen boom voortgebracht. De nootschelp is als steen zoo hard en van binnen in twee of drie kamers verdeeld, waarvan elk met een pit gevuld is, wit van kleur en van den smaak der cocos. De noot heeft een gemiddelde lengte van een en een halven en een dikte van een R. duim middellijn. Men droogt de noten bij het vuur of in de zon, of kookt ze zoolang tot men door schudden het loslaten der kern kan waarnemen. Vervolgens wordt deze er uitgehaald, op nieuw gedroogd, in den vijzel (*mata* [1]) gestooten en zoo lang gekookt dat alle oliedeelen te voorschijn komen. Deze olie verdikt, is wit als kaas, gezond en voedzaam, doch smaakt eenigszins naar teer. Zij dient tot dezelfde doeleinden als de *komboe*-olie.

Wat heeft de Vaderlijke Voorzienigheid toch goed gezorgd! Tot in het diepste bosch vindt de mensch alles, wat tot zijn levensonderhoud noodig is, en zelfs de onbeschaafdste komt er toe daarin op vernuftige wijze te voorzien! Alles werd door onze negers benuttigd, alles tot de kampernoelie (eetbaren paddestoel) toe, welke zij — om in de keus der eetbare soort niet te missen — bij voorkeur zochten aan den voet der *barklak*- [2]) en der „mierenboomen” [3]), en in water gekookt met peper en zout nuttigden.

VI.

Het weinige huisraad, dat ze bezaten en de onontbeerlijke geriefelijkheden, vervaardigden hun timmerlieden. Een van dezen slaagde er in, bij het rijpen van het eerste riet, een suikermolen die met de hand gedreven werd, te vervaardigen. Want in de gewone en algemeen bekende wijze van in 't klein riet te persen, door namelijk de rietstokken in een uitgekeepten rechtstandigen boomstam neer te leggen en met een, boven die keep bevestigden hefboom te drukken, wilden zij verbetering brengen. De behoefte aan ruimer suikerverbruik bracht hen er toe.

Eerst en vooral werd het rietsap door hen gebruikt in warm water

---

[1]) *Mata* komt van het Sp.-Port. werkwoord *matar*, dat „dooden, neerslaan” beteekent.

[2]) Twee soorten, Lecythis en Bignonia.

[3]) Triplaris Americana. Arrow.: *jakoena*, Negerengelsch: *mirahoedoe*.

als surrogaat voor koffie en thee. Deze aanwending der suiker hebben de negers uit het bosch gemeen met bijna alle inboorlingen. Maar zij konden die liquor niet als de anderen aan de suikerfabrieken koopen.

Een ander gebruik was, dat zij het rietsap lieten gisten. In dit geval is het een bedwelmende drank. Ja, zelfs kwamen zij er toe het rietsap te distilleeren. Hoe ze daarmee wel te werk gingen? Ziehier: het schuimvat werd het allereerst gereed gemaakt; het bestond uit een tronk of boomstam, die ter hoogte van eenige voeten was afgeknot. Breede uitwassen, hier zoo menigvuldig aan den voet der boomen, werden rondgesneden en tot een wel passend deksel gemaakt. Twee oude ketels of potten bracht men met elkaar in gemeenschap door middel van een hollen bosch-*papaja*, Cecropia peltata L. Aan 't eind er van bevestigde men den loop van een geweer, op zulke wijze dat de verkregen spiritus langs het schoorsteentje kon worden afgevoerd. Katoenen- of ander breeuwwerk met hars werd gebezigd om het toestel naar behooren dicht te maken.

Een veel beteren drank vonden zij in het sap der Ananas, Bromelia ananas L., doch ook haar vocht wordt, na een paar dagen gistens, zeer bedwelmend.

Vervolgens diende hun — en in niet geringe mate — de Mauritius. In de lagere streken van het hoogland is het bosch ruim van dezen heerlijken palm voorzien. Bij aftapping geeft hij soms tot 10 liters helder en voortreffelijk vocht. Men kan het gebruiken zoo als het van den boom komt, of men laat het gisten of trekt er stroop uit.

Deze Mauritius-soort heet *vinifera*, „wijnpalm", en ontleent haren naam aan de eigenschappen van den drank, welken zij oplevert.

Ook de *cachou*-peren, Anacardium occidentale, waren onzen negers bekend. Om er drank uit te vervaardigen, moesten de peren, die even als sommige Australische vruchten haar pitten van buiten en niet binnen in hebben, geperst worden. Dit vocht liet men een paar dagen in een aarden pot koken. Op deze wijze verkreeg men een bleekroode wijnsoort, goed van smaak, maar minder goed van wege hare vele vluchtige deelen.

Verder is het niet te denken, dat hun de *tapana* en de *casiri* der Indianen onbekend zouden geweest zijn.

Doch een andere niet minder kostbare drank, tevens voortreffelijk voedsel, mag niet onvermeld blijven. 't Was de honig, dien ze in overvloed bezaten. Van een twaalftal soorten van bijen wisten zij aan schrijver op interessante wijze, en naar 't scheen vrij grondig, de natuurlijke historie te verhalen. Vooral vergaten zij niet te

zeggen, dat de honig het hoofdzakelijk voedsel was van hun jonge kinderen, die *daarom* juist zoo gezond waren. De reden waaraan zij later het ontstaan van ziekten in hun midden toeschreven zal ik, om de tabaksrookers te sparen, vooralsnog verzwijgen. Maar de gezondheid lag in den honig. Tweemaal daags kregen de kleinen daarvan hun bekomst, 's morgens en 's avonds!

Of onze negers, bij het gebruik hunner dranken, er de kracht niet van kenden, kan schrijver dezes niet uitmaken. Maar zeker is het, dat een, hoewel niet preventief, middel tegen de dronkenschap bij hen bekend was. Ook beschouwden zij het gebruik van bedwelmende dranken — een hunner heeft het ons herhaaldelijk verzekerd — als eene der groote oorzaken die aan allerlei, vroeger ongekende ziekten toegang tot hunne kampen gegeven hebben. Het middel — wij hebben het van hen zelven — was het afkrabsel van den bast van den kalebas-boom (Crescentia cujete L.) dat men een tijdlang in den mond nam.

VII.

Wat onze negers al aanwendden om hunne woningen te verlichten? Zeggen wij vooraf, dat zij liefhebbers waren van groote vuren. Dit was niet louter tot gezelligheid en ter verlichting, maar ook om zich, inzonderheid als ze kampeerden, te vrijwaren voor den tijger. De weelde en het nut dier vuren kostte hun niets anders dan de moeite om het hout te hakken, dat daarvoor noodig was.

In de huizen zelve brandden zij harssoorten, welke het bosch in groote hoeveelheid oplevert. Sommige daarvan zijn zeer welriekend. Ze branden zonder lemmet (pit). Alleen moet men zorgen, ze bij gebrek aan iets beters met asch of zand te omgeven. Op die wijze wisten onze negers het afdruipen en uiteenloopen te voorkomen.

Onder de harssoorten verdienen inzonderheid vermeld: de Icica heptaphylla Aubl. (*tingi money*) en de Hymenaea courbaril L. (*locus*), Van de eerste zijn niet minder dan een zestal soorten bekend. Zij leveren gom, hars en balsem.

Eigenaardiger dunkt ons, en gepaster ware het de Icica's gomboomen te noemen, daar hunne stammen èn van zelf, èn door willekeurige insnijdingen, die men op welk tijdstip ook doen kan, in menigte gom uitwerpen welke wit, droog, week als was en niet onaangenaam van reuk is. Naarmate deze gom ouder wordt, verliest ze ook hare witheid. Ze wordt zoo droog dat ze zelfs kruimelt.

In een aarden pot brandt ze uitmuntend. Ook kan ze gekneed worden en tot flambouw gevormd. De geur, dien ze bij 't branden afgeeft, dient tot luchtzuivering van kamers die lang zijn gesloten geweest. De dikke rook echter, die er van komt, doet alles zwart worden wat hij bewalmt.

Onder de gommen dezer boomen verdient vooral de *hyawa*-gom vermelding.

De Locus, Hymenaeca Courbaril L., bij de Arrowakken bekend onder den naam van *kawhánalie,* levert behalve rood en wit meubelhout van uitmuntende kwaliteit, de bekende *simiri-* of *animé*-gom, welke — zoo zeggen deskundigen — de Gomcopal evenaart. Van dezen boom wordt behalve het hout en het melksap ook nog de bast en de vrucht benuttigd, ja zelfs de schaal dier vrucht, die in den vorm van doosjes, enz. onder de rubriek "kramerijen" in den handel zou kunnen komen.

De stam van den locus werpt in menigte klonters uit van zuivere, amberkleurige, doorschijnende en harde gom, die zich op de gewone wijze niet laat ontbinden en wegens haren goeden geur bij het branden bepaaldelijk tot wierook zou kunnen dienen. Niet onmogelijk dat de locus nog een nieuw veld voor industrie opent.

Willem Piso [1]), Amsterdamsch medicus uit de 17de eeuw, verhaalt ons in zijn "Historia naturalis Brasiliae", Lugd. Bat. — Amst. 1648, Lib. IV, cap. 8, wonderbare dingen over deze gom en den *Ietaiba,* welke de Braziliaansche naam van den *locus* of *courbari* is. Na kennisneming daarvan behoeven we ons in Suriname waarlijk niet te schamen, dat we te ver zouden gaan in het toekennen van heelkracht aan onze kruiden en gewassen. De Brazilianen staken ons sinds voorlang reeds in dit opzicht de loef af. Wellicht dat geneesheeren en andere geleerde mannen, die over de kruiderijen van vroeger den schouder ophalen, het niet onaardig vinden aan hunne betere opvattingen, die van voor-twee-eeuwen te kunnen toetsen. Bij Piso heet het toch: dat de rook welken de locus-gom bij het verbranden afgeeft onfeilbaar is tegen hoofdpijn en rheumatisme, — dat zij gekneed zijnde, uitmuntend werkt tegen zenuwpijn, — dat de geplette locus-bladeren, opgelegd, de wormen doen sterven, waar zich die ook genesteld hebben, — dat eindelijk de binnenste bast van den boom, afgeschrapt en met water genuttigd, zeer zuiverend is en de gassen uiteendrijft.

---

1) *Willem Piso* vergezelde den graaf *Johan van Nassau* naar Brazilië in 1637. Men dankt hem de meerdere aanwending der *Ipecacuánha.*

Tot verder antwoord op de vraag, hoe zich onze negers licht verschaften, zij in herinnering gebracht, dat zij zeer wel de oliebereiding verstonden. Welnu, vele dezer oliën zijn uitmuntend om te branden en de katoen noodig tot het maken van een lemmet of pit behoorde tot hunne eigen cultuur.

Ook het was der bij hen zoo gewaardeerde honigbijen benutt'en zij om er kaarsen van te maken.

Bij nachtelijke tochten in het bosch bedienden zij zich van toortsen, *frambo's* (flambouwen) geheeten. De suikermolen leverde daartoe eene eerste grondstof in de uitgeperste rieten. Deze werden gedroogd en met lianen of basten van zes bij zes R.duim tot bosjes gebonden. Deze bosjes werden ontstoken en als fakkels gedragen. De wind moest al hard waaien eer ze werden uitgedoofd.

Daar zijn ook houtsoorten, die tot het maken van fakkels dienen. Gewoonlijk neemt men daarvoor hout met olie- of harsachtige zelfstandigheden, omdat dit niet behoeft te drogen. Groenhart [1]) is er zeer geschikt toe. Dit hout wordt tot strookjes gespleten, ter dikte van een pijpesteel en deze strookjes bindt men samen.

Andere houtsoorten, die evenwel eerst moeten drogen, worden op dezelfde wijze tot *printa's* gekloofd en als fakkels benuttigd. Vooral de *maripa-printa's* roemt men.

Vóór hun vrede met de blanken moest er bij Boschnegers en wegloopers steeds groote hoeveelheid van deze tot fakkels bestemde bosjes voorhanden zijn. Die van groenhart koos men bij voorkeur als men des nachts wilde visschen, omdat het licht van deze feller is en beter in het water doordringt.

Om bij het visschen de handen vrij te krijgen en het licht meer uit te spreiden, stak men den eenen bos in den anderen vast en bevestigde de alzoo verkregen lange fakkel aan den schouder.

Kleinere beken en moerassen werden op die wijze bevischt. Men vischte vooral bij avond, als de zandbanken bij de ebbe half droog waren geloopen: het was dan zeer gemakkelijk de *koemakoema's*, *patakker's* enz. met mes of houwer af te maken.

Ook op dieper water vischt men bij fakkellicht. Slechts moet gezorgd worden dat de fakkel verlicht zonder te verblinden. Zoo men nu maar zachtkens te werk gaat, dan komt de visch op 't licht af en begint aan den waterspiegel te spelen. Sommigen zijn behendig genoeg hem alsdan met de hand te grijpen, maar een-

---

[1]) Bignonia leucocylon L.

voudiger zou het zijn hem met een klein schepnet aan een beugel bevestigd op te halen, zooals op vele andere plaatsen geschiedt.

Alle visschers der kolonie kennen, jammer genoeg, een korteren weg om zich van veel visch meester te maken. Maar de Boschnegers zijn daarin de bazen. Die manier van visschen noemen zij: *ponsoe*, verbastering van „poison", vergiftigen.

Als vischvergiften zijn bekend:

1°. De *koenami*, Tephrosia toxicaria Pers., Arr. *koenali*, d. w. z. „aankomeling", die de opzwemmende visschen als de dood in haar armen drukt.

2°. De *koenápaloe*, Euphorbia cotinoïdes Miq., d.w.z. de „wandelaar", welks melksap zoo brandend is, dat het bij de minste aanraking blazen op de huid trekt en dus rechts en links op zijne wandeling die rondzaait.

3°. De *jawrókoenan*, d. w. z. de „duivelsgang." Het boompje wordt voor het bewuste doel aangekweekt. Het sap is *sterk* vergiftig, zoodat de naam welgekozen mag heeten.

4°. De *nekoe*, Lonchocarpus violaceus Kth., Arr. *hájali*, d. w. z. de „weenende", een zeer dikke liaan, die gezegd wordt de familie der visschen in rouw te dompelen.

5°. De *abóho* d. w. z. „ruggegraatsliaan", om hare gedaante aldus genoemd. Het water, waarin ze wordt aangewend, wordt zwart er door. Eerst den dag nadat men het water met deze liaan heeft vergiftigd, kan men de visch daarin machtig worden.

6°. De *oriri* of *jarithé* is eigenlijk alleen vergif voor kleine visch.

7°. De *tetéroeman* of het „jeukhout". Dezen naam draagt het *wane* hout van wege de jeuking, welke het zaagsel er van op 't lichaam te weeg brengt. Het heestertje van dezen naam dat men tot visschen bezigt, gelijkt alleen door zijn blad naar *wane* en wordt *tetéroeman karombánikoró*, „wane uit de savanne" geheeten.

We zullen ons wel wachten door nadere aanduiding, aan het gebruik van deze manier van visschen, welke onder elk opzicht afkeuring verdient, verdere uitbreiding te geven. Ofschoon het zeker is, dat deze vergiftigde visschen niet rechtstreeks vergiftigend werken op die er van eten, ware het toch wenschelijk, dat dit misbruik in de visscherij met een nog veel erger misbruik op 't gebied der jacht, waardoor menschenlevens op het spel staan en dat de negers *setti gon* noemen [1]), in 't belang der maatschappij

[1]) D. i. een geweer (*gun*) zoodanig opstellen (*to set*), met een aan den trekker bevestigd touw, dat het bij aanraking vanzelf afgaat.

werde uitgeroeid. Want beide misbruiken heerschen niet slechts onder Boschnegers en Indianen in verwijderde streken, maar evenzeer onder de gezeten burgerij.

VIII.

Men vraagt zich af, hoe die menschen, afgesloten van elke gemeenschap, het met hunne tijdrekening maakten?

Vooraf zij opgemerkt dat, ten minste in de eerste helft der 19e eeuw, hoe in 't geheim ook, er altoos eenige gemeenschap bleef bestaan met de plantagenegers en zelfs met de stad. Dan ook weerklonken de kanonschoten, die men te Paramaribo op den Oudejaarsavond placht te lossen, en de tijdaanwijzing aldaar, alsook op andere militaire posten, driemaal daags met het geschut gegeven, heinde en ver door de kolonie. Kon het geluid hen dus bereiken, dan was er geene moeielijkheid. Maar waar dit niet kon geschieden?

Ofschoon wij de laatste zullen zijn om te beweren, dat onze boschbewoners zich nooit in de tijdrekening vergisten, zoo willen wij er toch op wijzen, dat hun oog open genoeg was om aan de teekens van den dierenriem, waarin de zon zich achtervolgens komt bewegen, de tijden van regen en droogte, van planten en oogsten enz. te onderscheiden. Ofschoon die teekens niet bij name kennende, wisten velen zeer goed te zeggen aan welk punt van het luchtruim zij in een gegeven maand [1]) de zon moesten zien opkomen. Daar zijn negers die zelden of nooit den bal misslaan als zij, naar den stand der zon aan den hemel, u zeggen hoe laat het is. 't Schijnt alsof de halve cirkel, juist gepast voor landen onder den evenaar, van 15 tot 15 graden afgedeeld, in hunne verbeelding geteekend staat.

Het opgaan van onderscheidene gesternten diende hun tot tijdwijzer in den nacht. We laten de juistheid hunner waarnemingen daaromtrent in 't midden, maar willen slechts de aandacht vestigen op den geest van observatie, welke ook den aanhangers van Broos eigen was. Het opgaan van het zevengesternte, de stand van den grooten en kleinen Beer, en Venus [2]) als morgen- en avondster, trokken vooral hunne aandacht.

---

[1]) De oude negers noemen de maanden niet bij hunnen naam, maar heeten die de eerste, de tweede, de derde enz.

[2]) Venus noemden zij *dia-stari* („herten-ster"), omdat de herten bij het opgaan er van gewoon zijn naar ontbijt of avondmaal rond te zien.

Nog beter tijdwijzer bij nacht was voor hen de maan, met hare dagelijksche verlating van plus minus een uur. Zij wier woonplaatsen nog in het bereik waren van ebbe en vloed, moesten vooral met de maan rekening houden, wilden zij hunne reizen te water naar behooren regelen. 't Is bekend dat de maan, het hoogste punt van hare loopbaan bereikend, aan de monding der Suriname-rivier vloed teweeg brengt, alsook, mutatis mutandis, aan de andere rivieren. Naar den afstand die hen van de beneden-rivieren scheidt, berekenen de dieper wonende Boschnegers en Indianen, wanneer zij vertrekken moeten om het gunstig getij te treffen. Zij observeeren daarom met veel zorg, wanneer de maan op haar hoogste punt komt; want zoolang zij klimt is het ebbe, en als zij daalt is het vloed te Paramaribo. Zelden krijgt men negers op zijne boot, wien het ontgaat, dat de maan haar toppunt bereikt heeft; men hoort het honderd malen aan de woorden: *moen kanti kaba!* d. i. „de maan is reeds aan het afnemen".

Daar de tijdberekening naar den waterstand vordert dat men weet hoeveel dagen na de nieuwe of volle maan zijn verloopen, en dus voor niet knappe rekenmeesters nog al ingewikkeld en tijdroovend moet geweest zijn, komt het ons voor, dat zij daarvan alleen bij bedoelde maanphasen gebruik hebben gemaakt. [1])

Doch zij vonden nog andere tijdaanwijzing, behalve in de lichten welke God aan den hemel geplaatst heeft. In viervoeters en vogelen bezaten zij uurwerken met beweging en leven tevens.

Op de eerste plaats noemen wij den baviaan of gebaarden brulaap. Deze huist aan den zeekant. Hij laat zijn akelig geluid verre om zich hooren en 't is altoos bij 't begin van ebbe en bij 't begin van vloed. Om hiernaar den tijd te bepalen moet men natuurlijk denzelfden weg op, als wanneer men dien naar ebbe en vloed bepaalt.

Van de vogels komen hierbij in aanmerking o. a.:

1. De *anamoe*, eene soort van veldhoen of patrijs. Hij laat zijn zacht gekweel, fió, fió, des morgens om 4 en 5 uur en 's avonds om 6 uur hooren.

2. De Boschhaan, naar 't geluid tókrowe, tókrowe dat hij voortbrengt, *tokro* geheeten, slaat 's morgens om 4 en om 5 uur.

---

[1]) Wel iets te breed wordt de domheid der Boschnegers soms uitgemeten. Waar zij gewoon zijn nog te rekenen met betaalmiddelen in oude Surinaamsche Courant, gaat het niet aan te beweren dat men hun honderd ***Hollandsche*** guldens met 8, 16 of 32 gulden betalen kan.

3. De Surinaamsche tortelduif laat zich reeds om 3 uur hooren, alsook om 4 en 5 uur 's morgens, doch niet 's avonds.

4. De bij de negers als *dorothia*, *fowloe* of *aloi* bekende langstaartige, grijs gespikkelde en van groote oogen voorziene vogel, komt precies klokke vijf te voorschijn. Weerkundige waarnemers mogen onderzoeken of 't waar is, dat zijn veelvuldig geroep regen aankondigt en dat hij zich in 't droge seizoen volstrekt niet laat hooren.

5. De *koejaké* of Toucan, Arrow. *boeradi* slaat haren slag, tja-winwin, 's morgens om 6 en ook 's middags het laatst om 6 uur [1])

En niet alleen dienden deze en vele andere hier niet genoemde viervoeters en vogelen tot boodschappers van den tijd, maar ook, zoo men het maar gelooven kan, tot aankondigers van de dingen die komen zouden! Wanneer de *asikam* of *askan*, een rood vogeltje met witte borst, in den regentijd lacht, het geluid te! te! te! voortbrengende, dan komt er zeker zonneschijn; maar o wee! als hij roept tjo ho, o, o! Ja, als de jager des ochtends bij het nemen van zijn jachtgeweer het geluid van dezen vogel te! te! te! maar nabootst, dan maakt hij ongetwijfeld een kostelijke jacht!!

Is het niet alsof de bezielde en onbezielde schepping samenwerkten, om onzen negers het leven in 't bosch dragelijk te maken? En moet het dan zoo verwonderen, dat hunne eischen niet zelden al te hoog waren, dat zij van hunne medebewoners in 't bosch, de dieren en de vogelen, eene kennis zochten welke deze niet konden verstrekken: de kennis der tijden, der saizoenen en van de dingen der toekomst?

We zullen gelegenheid genoeg hebben, tegenover hunne zoo bevriende omgeving, ook te spreken over de vijanden met welke ze te kampen hadden. Voorloopig bepalen wij ons ertoe slechts met een enkel woord te gewagen van een kleinen bedrieger, die ondanks al zijne nietigheid hen meermalen erg in 't nauw bracht. Die bedrieger is de boschduif. Als de neger van 't pad afdwaalt, is zijn gewoon roepen: wo! wo! wo! En onze kleine bedrieger is getrouw dit geroep met eenzelfde ho! ho! ho! te beantwoorden. Meenende eene menschenstem te vernemen, gaat nu de arme verdoolde op de plaats af, waar hij de stem meent te hooren, maar 't duifje is dan gevlogen. Hij herhaalt zijn roepen, en de duif. . . . haar bedrog. En zoo dwaalt de verdoolde hoe langer hoe verder af!

---

[1]) Volgens Kappler echter (Surinam, p. 96) heet de groote pepervreter of toucan *koejaké*, naar zijn luiden schreeuw, koejake, ke, ke; vooral na regen te hooren. RED.

IX.

Telken jare hadden de wegloopers strijd te voeren tegen de patrouilles. Deze waren geregelde troepen, die, versterkt met manschappen van de Gewapende Burgermacht, in het droge seizoen op hen werden afgezonden. Het kon niet anders, of de strijd met deze boschbewoners moest voor de Kolonisten een ongelijken strijd wezen. Door ongebaande wegen en moerassen heen moesten zij naar vreemde plaatsen, om den vijand daar op eigen terrein te gaan bestoken. Het wezenlijke der voordeelen die zij behaalden, bepaalde zich dan ook tot het vernielen van de woningen en kostgronden hunner vijanden. Dit was oorzaak dat de negers telken jare opnieuw gedwongen waren te leven van *komboe*, *maripa* en andere boschvruchten, zooals door ons reeds beschreven is.

Volgens hun eigen verhaal hebben er, zoover de geheugenis van de thans levende ouderen van dagen reikt, twee groote gevechten plaats gehad, waarin zoo wat 100 soldaten tegen een 100 tal negers stonden en van 's morgens zes tot 's middags 2 uur gevochten werd. Bij het eerste werden 30 der hunnen gedood, bij het tweede 12. Een tiental manschappen kapten zij de handen af en 12 werden door hen begraven.

Hun eerste wapen was de krijgslist. In 't bosch konden zij den vijand niet bespieden; daarom moest met alle zorg tegen overrompeling gewaakt worden

Ziehier hoe ze 't aanlegden en den vijand dwongen zelf aanwijzing te doen van de plaats waar hij zich ophield. Ze vervaardigden een beeld, voorstellende een gewapenden neger. Dit plaatsten zij als schildwacht aan de zijde waar onraad verwacht werd. Als nu de patrouille dien schildwacht bemerkte, werd aanstonds gevuurd, en daarmee was het gewenschte teeken gegeven aan de negers.

Hun tweede wapen was eene lans, dezelfde waarvan zij zich bedienden bij de buffeljacht. Zij had den vorm eener platte schop, was 3 R. duim lang en ruim een duim breed, van boven echter iets breeder, snijdend aan drie zijden en van onderen bevestigd aan een steel die juist in een geweerloop paste. Aldus aangewend, was de lans een geducht wapen. De Afrikaansche smeden waren er de makers van.

Een derde wapen waren geweren, in en buiten het gevecht buit gemaakt tegelijk met alle ammunitie, die maar te krijgen was.

Eindelijk het vierde wapen, waarop ze het meest vertrouwden, maar dat hen ook het ergst in den steek liet, was.... de *obia*.

We zullen over de *obia* spreken ter plaatse waar wij handelen over 't geen men hunnen godsdienst zou kunnen noemen, om hier slechts van die amuletten te gewagen, van welke zij vastelijk meenen, dat zij den drager *kogelvrij* maken. Zij noemen het *tetei*, het zit in rood katoen gewikkeld, is zwart gemaakt, heeft de lengte van een vinger en de dikte van den hals eener wijnflesch en vormt een een zakje dat aan eene koord als bandelier bevestigd, op 't hart gedragen wordt. Slechts 10 geboren Afrikanen verstonden de kunst van het te maken, eene kunst welke zij tot geen prijs ter wereld aan iemand wilden leeren. Schoon zij, trots al hunne *obia's*, vreeslijk door de geweren der patrouilles gedund werden, zijn zij toch in hun bijgeloof aan de kracht der *obia* niet in het minst aan 't wankelen gebracht. Om alle bewijs tegen hen te niet te doen, zeggen zij b.v. dat bij het laatste gevecht de amuletten verloren waren en daarom niet gebruikt werden. Ook kan de *obia* soms bederven, want de drager moet een zekere „treef houden", [1]) om kogelvrij te blijven.

Hun hoofdman zelf verhaalde ons, als een onbetwistbaar feit, waarvan hij getuige was, het volgende. Daar was eene weddenschap aangegaan tusschen zijn oom en een ander. De eerste zou de *obia* om den hals hangen en tegelijkertijd een gewoon drinkglas tot aan den mond opgeheven in de hand houden. Inmiddels werd een geweer met twee kogels geladen. De ander moest dit afvuren, terwijl hij op het hoofd van den eersten aanlei. Onder getuigen werd bepaald, dat zoo beide kogels niet in het glas terecht kwamen, maar de *obia*-drager maar in 't minst gekwetst werd, de vervaardiger der *obia* zoude gedood worden. Aldus overeengekomen wordt aangelegd, gevuurd, en zie! rinkelend draaien beide kogels in het glas rond!

Deze proef werd genomen, omdat ze den vervaardiger der *obia* min of meer mistrouwden en had plaats in tegenwoordigheid van vijftig personen. De held die dit geweer afvuurde heette Sektus, een weglooper van plantage La Paix, en de neger, die zijn hoofd er onder waagde, Spadielje, een geboren Afrikaan.

Tot den dag van heden houdt men nog zóó vast aan dit bijgeloof als ooit te voren. Wij kennen eene plaats, wier inwoners gezegd worden zoo krachtige *obia's* te kunnen vervaardigen, dat hoe zwaar men een geweer ook moge laden, er bij het afvuren geene kogels uitkomen maar louter *water*.

---

[1]) „Treef houden" = dieet houden. Van Neg.-Eng. *trefoe*, een waarschijnlijk Afrikaansch woord. Verg. Mr. H. C. Focke's Neger-Engelsch Woordenboek, Leiden 1855, i. v. RED.

X.

Onder de redelooze vijanden des menschen, vooral in 't bosch, moet zeker de slang op de eerste plaats genoemd. Men vindt slangen in allerlei afmetingen: van de adders van 2 à 3 voet tot de Boa van 30 à 40 voet; slangen van allerlei kleur: groen, grijs, rood, geel, gestreept, gespikkeld en van de schoonste kleurschakeeringen; eindelijk vergiftige en niet vergiftige slangen, waarvan de beste echter nog niet deugen.

De vergiftige slang (en de Boa) heeft een platten, bijna driehoekigen, doch eenigszins stompen kop, iets gelijkend op het klaverblad; de niet vergiftige, bij de Franschen gewoonlijk *couleuvre* geheeten, een ronden langwerpigen kop als een aal. De vergiftige slang heeft twee haaktanden in den muil, aan iedere bovenkaak eenen, die hol zijn en door den tandwortel gemeenschap hebben met de gifblaas. Men beweert dat deze tanden, bij vredigen toestand der slang, steeds aan 't gehemelte kleven; maar dat zij, in woede ontstoken, die omlaag slaat. De *couleuvres* hebben deze gifblazen niet, maar alleen twee lange, stevige en scherpe tanden. In zich zijn de couleuvres dus niet vergiftig, *althans niet meer dan andere in woede ontstoken dieren.*

Vergiftige en niet vergiftige slangen zijn derhalve gemakkelijk te onderscheiden, mits men door den schrik niet belet wordt. Van nature zijn zij alle, of bijna alle, laf en bevreesd. Zij ontsteken in woede, wanneer men haar met steenen werpt of in 't nasporen van dieren, welke zij achtervolgen, verhindert. In dat geval vallen zij dengene aan, die haar ontrust en bijten als honden. Vergiftige en niet vergiftige geven elkaar in dezen niets toe. Ze zijn het *minst* gevaarlijk bij het vervellen, want dan kruipen zij in holen of boomstammen en blijven er zoolang bewegeloos, tot hare nieuwe huid de lucht weer verdragen kan. Men treft ze soms zoo uitgeput in die holen aan, dat, als medelijden met die ondieren ooit mogelijk ware, men het dan zou gevoelen.

Ze zijn het *meest* gevaarlijk wanneer de tijd tot paren aanbreekt. Men hoort dit aan het sijfelen, dat door wedersijfelen steeds wordt beantwoord.

Van de zoo geduchte wapens, waarmede de Voorzienigheid haar begiftigd heeft, maakt de slang geen gebruik om de prooi welke zij gemaakt heeft des te beter te kauwen. Zij gebruikt hare tanden alleen om te bijten; daarna zuigt zij eenvoudig hare prooi naar binnen, die, doorgezwolgen eene langzame vertering ondergaat.

Tot hare prooi kiest zij vooral kikvorschen, ratten, *awari's* (boschratten), muizen, kiekens, vogelen enz.

Eens hoorde Tata *Spadielje* een vreeselijk geschreeuw. 't Kwam van een kikker, die nagezet werd door een niet vergiftige slang. Zij had eene lengte van 10 voet en de dikte was als die van eene manskuit. Bij 't loopen was haar kop bijna voortdurend 2 voet boven den grond opgeheven. Zij liep zóó snel, dat een jongmensch, in de meening dat hij achtervolgd werd, haar alleen vóór kon blijven, door zigzag te loopen. Dit is trouwens de eenige manier om eene woedende slang te ontkomen. Zij kan maar moeielijk draaien. De kikker, achterhaald, ging ongebeten en ongekauwd den buik der slang in. Tata Spadielje kon van buiten den weg bepalen, welken de kikker in 't lichaam volgde, en ging tevreden naar huis, zeggende: *mi ben si fu todo beri!* d. i. „ik heb gezien, hoe de pad begraven is."

Eene andere slang, die al te veel liefhebberij had in hoenderjacht, werd op heeter daad betrapt. Na de dooding, vond men in haar ingewanden niet minder dan vier versch ingezwolgen kiekens.

Nooit laat de slang haar prooi koud worden, want dan zouden b. v. de uitgestrekte en verstijfde vleugels haar hinderlijk zijn om die nog door te zwelgen. Er bestaat weinig evenredigheid tusschen den kop der slang en den engen hals, welke genen met het lichaam vereenigt, zoodat het ongelooflijk schijnt, dat ze er zulke groote voorwerpen kan doorhalen. Van den anderen kant is het uitzettingvermogen van den muil verbazend groot. 't Gebeurde eens dat eene slang ter dikte van niet meer dan een arm een der negers in de knie beet. Bij onderzoek van de knie werd het bewijs geleverd, dat zij haren kop zoodanig had opgeperst, dat de heele knie er was ingegaan. De beide zijden van de knie droegen kennelijk het litteeken van de giftanden.

De *awari* (boschrat) is 't geliefkoosd voedsel der slang. Tata *Asompi* weet te betuigen, op welke wijze zij er zich aan te goed doet. Toen de slang deze *awari* gebeten had, kroop ze op de takken van eenen struik; waarschijnlijk deed zij het uit vrees dat de *awari* zich nog zou wreken. Nog een half uur bleef de *awari* met den dood worstelen. Toen ze eindelijk bezweken was, kroop de slang naar beneden en vleide zich over hare prooi neder. Ze rekte het doode dier uit en na het van kop tot staart met haar kwijl bezwangerd te hebben, greep ze het bij den kop en zwolg het zeer langzaam naar binnen en met moeite, wijl zij zelve klein en de

awari dik was. Haar laatste maal was gegeten, want, na het genot van de toedracht der zaak gezien te hebben, hielp haar de goede Tata naar de andere wereld.

In den regentijd klimmen de slangen op de boomen om op 't droge te komen, doch vooral ook doen ze het om kleine vogels uit de nesten te halen. 't Is vermakelijk het te keer gaan te zien van het kleine pluimgedierte, als slangen op den boom kruipen, waar zij hunne nesten hebben. Ze snorren dan al schreeuwend om zulken boom heen en zoo iemand ter plaats voorbijgaat, vliegen ze naar hem toe om hulp tegen hun vijand te verzoeken. Is die voorbijganger medelijdend genoeg die slang te dooden, slaagt hij daarin, dan laten de vogeltjes niet op zich wachten. Victorieus komen ze over den gedooden vijand heen en weer huppelen, en laten niet na hem tot laatste afscheid nog eenige steken met den bek te geven. Mannen die er ondervinding van hadden, hebben verzekerd, dat zij deze vogels zelfs teekenen hebben zien geven om hunnen redders dank te betuigen.

Pater Labat merkt in zijne „Reizen" aan, [1]) dat slangen op niets liever dan op slangen azen, namelijk de giftige op de niet giftige en omgekeerd. Staan de zaken werkelijk zoo, dan zou er alles aan gelegen zijn de *niet* giftige zoo veel mogelijk te sparen, ten einde de giftige door hare natuurlijke vijanden te doen vernietigen.

Slangen met slangen vechten op leven en dood. Zij mikken alleen op den kop, en wie er in slaagt den kop van de andere in den bek te krijgen, brengt deze onmiddellijk tot verstikking en zwelgt haar zonder omslag naar binnen.

Gebeurt het, dat de niet giftige door de giftige is gebeten, dan gaat de eerste aanstonds heen om zich te wrijven aan een zeker kruid, door Pater Labat (die ons dit l. c., p. 155 meedeelt) „*mal-nommée*" geheeten.

't Is puntig, fijn, zacht voor 't gevoel, wrang van smaak en overal te vinden. Dit kruid komt ook voor in de samenstelling van het geneesmiddel tegen slangenbeet. — Door zich te wrijven is ze terstond genezen en dan, dan gaat zij onmiddellijk opnieuw aan 't vechten. Beschamend voorwaar voor elken lafaard!

Een Indiaan was getuige van een duel tusschen de niet vergiftige *foekoelérojoeron* (konijnenslang) en de zeer venijnige *capacie-*

[1]) P. Labat. Nieuwe reizen naar de Franse eilanden van Amerika. (Vertaald) door W. C. Dyks. Amsterdam, 1725, I, p. 153.

slang. De laatste werd door de eerste tot op meer dan hare halve lengte naar binnen geslokt. Doch na haar slachtoffer eenigen tijd binnen haar keel te hebben gehad, spuwde ze het uit. De andere slang had niet zooveel letsel bekomen, of ze was nog in staat zich door de vlucht te redden.

Tot geruststelling van velen, die meenen dat de giftige slangen in Suriname zonder tal zijn en tevens ter weerspreking van heel wat onnauwkeurigs dat daarover is geschreven, willen wij hier een drietal slangen nader noemen, *van welke, zonder dat het van eenige zijde tegenspraak ondervond*, ons is gebleken, dat zij vergiftig zijn. Zij, die middelen tegen slangenbeet aan den man brengen, hebben er belang bij het getal der vergiftige uit te breiden. Het staat vast, dat er veel minder zijn dan gezegd wordt; toch, men zij niet roekeloos, ook met de niet vergiftige.

Tot de vergiftige soort behooren dan:

1. De ratelslang, *sakka-sneki*, Arrow.: *kasikéro.*

Zij is geelachtig-grijs van kleur met donkerbruine en zwarte vlekken. van eene lengte van 2 à 3 voet op eene breedte van slechts 3 duim middellijn. In woede ontstoken, wordt ze nog korter. Ze houdt zich op in de savanne's en bij voorkeur in de zoogenaamde *biribiri's* (zwampen). Aan 't eind van haar staart draagt ze eenige hoornachtige wervels, die bij de minste beweging een klepperend geluid veroorzaken. Wie door haar wordt beet genomen, is zoo venijnig gebeten, dat sommigen zeggen en anderen zelfs schrijven, dat voor hem geen kruid is gewassen. Hoe het zij, de Voorzienigheid heeft haar gedwongen hare komst, ten minste als ze in woede is, van te voren aan te kondigen. Zij bijt nooit zonder eerst den ratel op te slaan en dan heeft men tijd om zich te wapenen of te vluchten.

2. De *orokoekoe* ontleent haren naam misschien aan hare goud-(*oro*)-gele schubben. De Arrowakken noemen haar *labalia.* Zij is grijs van kleur en slechts 2 voet lang. In tegenstelling met de meeste slangen, die eieren leggen, brengt deze levende jongen ter wereld. Stedman, op. cit. Dl. III, 1800, blz. 67, geeft haar dit woord van aanbeveling: „hoe kleiner de slang, hoe doodelijker het gif."

3. De *capasie*-slang, doornslang, ook *makka-sneki* en bij de Arrowakken *konó-kosé* geheeten, is zoo vergiftig, dat ze binnen weinige uren haar slachtoffer doodt, maar bijt in den regel dengene alleen die haar in de holen, waar ze zich ophoudt, komt storen. Zij is 10 voet lang, rood, zwart en geel gestreept en aan den staart met eene stekelige punt gewapend.

De opgenoemde zijn de slangen welke men het meest te vreezen heeft, ofschoon andere, niet vergiftige, die in hare stoutheid op den mensch aanspringen en hem achtervolgen, meer dan deze doen schrikken. Tot die soort behoort de roodstaart of *redìtére.*

Ook de *kwakwá*, of „eendslang", aldus genaamd, omdat zij gelijk de eend van zwempooten voorzien is, die bij haar vier in getal zijn, staat in een zeer slechten reuk. Trouwens, het is geen slang, maar een hagedis! Wien men spreekt, den neger, den indiaan, of den blanke, een ieder is er bang voor. Toch is die vrees ten eenenmale ongegrond, gelijk Kappler reeds terecht verzekerde [1]).

De meest gevreesde echter van alle slangen is de reuzenslang of *Boa constrictor.* Zij behoort tot de *niet vergiftige*, maar is daarom toch niet minder gevaarlijk. Deze kruipende reus heeft eene afmeting van 15 tot 45 voet. Zijne dikte regelt zich èn naar zijn leeftijd èn naar de omstandigheid of hij vele konijnen, hazen, herten enz. heeft ingezwolgen of niet. Ze wisselt af tusschen den omvang van het been van een volwassen mensch en dien van een boomstam van anderhalven en zelfs van 2 voet.

Na zijn slachtoffer met slijm bevochtigd te hebben, verbrijzelt hij het en zwelgt het naar binnen. Naarmate bij dit vernielingswerk het gevaarte in dikte toeneemt, verliest het ook in lengte. De muil dezer slang is voorzien van drie, en als ze ouder is geworden — althans zoo wil het verhaal — van vier rijen weerhaakstanden van onderen en van boven. Niets wat eenmaal hare prooi werd, kan nog terug. Soms ligt zij wel drie dagen lang met een groot dier half uit den mond.

Ze leeft in 't water zoowel als daarbuiten en biedt den visscher even geducht concurrentie als den jager. Ook weet men niet, wat het bij haar wint: de lichaamskracht of de vraatzucht. Onder de dieren zijn er vooral twee, die met haar den strijd wagen.

Het eerste van deze is . . . de buffel.

Om eene prooi meester te worden, slingert, ja knoopt de Boa den staart vast aan een boomstam en ankert het gebit in 't voorwerp harer gading.

---

1) „Eine hässliche, überall gefürchtete, doch gänzlich unschädliche, ja durch die Vertilgung von Ungeziefer selbst nützliche Eidechse ist eine Art Gekko,... die sich häufig in Alten Wohnungen einnigtet und in der Nacht ihre Stimme Toké-Toké erschallen lässt;... Man heisst diese Eidechse Kwakwa sneki (Entenschlange) und meint, ihr Biss erzeuge die Lepra". (Surinam, p. 127). Dus de welbekende Oost-Indische *toke* in Suriname voor een slang en een vergiftig dier algemeen aangezien!! RED.

Aldus slaagt zij er in zelfs groote dieren door te zwelgen. Ook den buffel grijpt ze op die wijze vast. Merkwaardig schouwspel!

Men weet niet wat meer te bewonderen: de halsstarrigheid van den buffel of wel de lichaamskracht om zich te verweren. Wat echter gebeure, de Boa laat hem niet los en dat is juist haar ondergang. Zoo krachtig spant de buffel zijne spieren, zoo geweldig zijn de herhaalde rukken, dat eindelijk de Boa middendoor gaat met het merkwaardig gevolg, dat de buffel met de voorste helft der slang wegrent en de boom met het achterste gedeelte ... staan blijft! Aldus toch verhaalt mij de oude Kosó-kosó, een vriend van voor twintig jaren.

Wie zullen, na den buffel, onder de gedierten nog lauweren kunnen plukken van den strijd met de Boa? 't Is haast ongelooflijk: de *nietige, kleine miertjes.*

Als de Boa verzadigd is, legt zij zich te slapen. Die rust duurt weken, soms maanden lang. Zij kan in dien toestand zich niet of bijna niet bewegen. Niets mag haar derhalve in dat tijdperk kunnen storen. Instinctmatig weet zij plaatsen te mijden waar de mieren huizen. Maar wellicht is het instinct der laatste nog grooter. Althans Tata *Akatta* vond eens myriaden en nogmaals myriaden van deze vlugge en bewonderenswaardige diertjes met gejaagdheid en woede in de weer om den Boa-reus, die reeds half dood was en niets tegen hen vermocht, geheel af te maken. De oude man heeft er later altijd van gehouden om, in stede van *anansi-tori* — sprookjes (*tori*) waarin spinnen (*anansi*) de heldenrol spelen — over de heldendaden der mieren op te snijden.

Niet de jager alleen vindt eene geduchte vijandin in de Boa, ook de visscher.

Op zekeren morgen toog Tata Sondei, getrouw aan eene gewoonte van iederen dag, naar buiten. Hij ging zijne korven lichten. Aan zijnen arm droeg hij eene mand, welke hij, ter plaatse gekomen, op een dorren boomstam nederzette. Welke verbazing, toen de vermeende boomstam voor zijne oogen begon te leven! Het duurde niet lang of het geheim was geraden; de boomstam was de Boa, en de beweging: haar ontwaken uit den slaap. In een oogwenk verdween 't heele benedenbeen van den visscher in den muil der slang. Dan, door jarenlang verblijf in het bosch op alle gebeurlijkheden voorbereid, hij bleef zich volkomen bewust. Fluks trekt hij het mes, sinds jaar en dag zijn onafscheidelijk wapen en zet het met den rug op het reeds gekaapte been en het lemmet naar buiten rechtop vóór haar opge-

sperden muil. Zóó, meende hij, zou en moest de slang zich zelve dooden. Zoo geschiedde het ook. Want naarmate zij al wringende het been naar binnen schroefde, werden haar de muil, de hals en de rug opengereten door het blanke mes, en toen het water voorgoed naar binnen stroomde, liet de slang hare prooi varen. Onder smartelijke pijnen en op de ongedeerde ellebogen steunende, sleepte Tata Sondei zijn gebroken lichaam huiswaarts, alwaar hij eerst tegen den avond aankwam. De waterplas waar deze ongelukkige dag voor hem was begonnen, kreeg tot blijvend aandenken den naam van . . . . *Tata Sondei pitti*, put van vader Zondag! Waarlijk wel een vernuftig en probaat middel om eene Boa te dooden, ten minste als men vermaak heeft er eerst een zijner onderdanen aan prijs te geven!

Kapitein Broos die veel, zeer veel hield van zijne ondergeschikten, maar zeker evenveel van eigen onderdanen, waagde er deze volstrekt niet aan. Eene Boa van 45 vt. lang en 18 dm. breed ontmoetende, trachtte hij die met den kogel te dooden. Eerst na het *vijfde* schot bespeurde men aan haar een eerste teeken van pijnlijk gevoel. Daarop vluchtte ze weg, zoodat men besluiten moest haar na te zetten en met houwers stuk te hakken.

Vertelt *Stedman* [1]) wondere dingen van de Boa, *Broos* niet minder: men haalde, zoo verzekert hij, uit het ingewand van deze slang niet minder dan 700 *levende jongen*, ieder ter grootte van den hals eener wijnflesch. Er moge in 't opgegeven getal eenige overdrijving wezen, allen zijn het eens *dat de Boa levende jongen voorbrengt*; en dat in massa, *foeloe-foeloe!* [2])

XI.

Bestaan er middelen tegen den slangebeet?

Ongetwijfeld. Tot de geneesmiddelen waarvan de schrijvers van voor meer dan twee eeuwen gewagen, behooren: het uitzuigen van de wonde door den beet veroorzaakt, het aanwenden van droge koppen om de gifdeelen te verwijderen, het spoedig afbinden van

---

[1]) D. I. (1799), 231—239.

[2]) *Teenstra* vergist zich dus met te schrijven: „Het wijfje legt een veertigtal kogelronde eijeren van de grootte als een ganzenei." (De Landbouw in de kolonie Suriname, Groningen 1835, II, p. 439).

Men zie over de Surinaamsche slangen in het algemeen de degelijke mededeelingen van Kappler in zijn „Surinam", p. 128—137. RED.

het getroffen lidmaat, het zich onthouden van drinken, behalve van afkooksels met sterk aroma, het gebruik van Ammonia liquida of van een daarvoor licht te vinden surrogaat en in 't algemeen alles wat den geregelden bloedsomloop bevordert.

Van een even oude zoo niet oudere dagteekening zijn de recepten, waarbij sappen of vruchten worden aangeraden van heesters en lianen, die het bosch voortbrengt. Die sappen zijn echter hier niet gekend, om de eigenaardige moeielijkheden welke de beoefening der plantenkunde in Suriname oplevert.

In de landstreken aan de Orinoko schijnt men behalve tot het koppen, inzonderheid zijne toevlucht te hebben genomen tot tabak, welker sap zoo inwendig als uitwendig gebezigd werd. We kennen ook ten onzent negers, die van het tabakssap op dezelfde wijze gebruik maken.

In de Fransche koloniën sprak men van het *slangenkruid*, van de *melkachtige liaan*, en van de *slangenoten*. Men beweert dat deze laatste afkomstig zijn van de landengte van Darién, het echte slangenland. Getuigenissen, die men voor onwraakbaar moet houden, doen deze noten kennen als een onovertroffen middel tegen den beet der ratelslang. Naar de teekening, die wij er van gezien hebben, gelijkt deze noot volkomen op onze *jórojóro*, niet het blad. De beschrijving van deze geneeskrachtige planten, die voor ons ligt, als ook de wijze van ze aan te wenden, dateert van het jaar 1696. [1])

Zeker is, dat de daargenoemde geneesmiddelen zoowel in zich zelve als in hunne wijze van aanwending veel overeenkomst hebben met die welke de Surinaamsche Indianen nog gebruiken.

Deze zijn de *kirighá* en de *boerí*, beide struiken van hoogstens 6 dm. middellijn en 10 vt. hoogte. De bast van den eerste geurt even sterk als de kaneelboom, draagt witte bloempjes, groene, zure vruchten als *birambi's* (Averrhoa bilimbi L.) en geeft een roodachtig melksap: de tweede heeft eene gele schors en brengt na een tros witte bloemen, noten voort, waarvan er twee bij elkaar ter grootte van amandelen in een gelen dop zitten. Van beide worden bast en bladeren gekauwd: een gedeelte van het sap gebruikt men inwendig, en het geheel wordt als compres op de versche wond gelegd. Bij gebrek aan iets anders, zoekt de Indiaan, die van eene slang gebeten is, het dier meester te worden, het galblaasje dat bij de lever zit,

---

[1]) Tot onzen spijt, deelt Pater van Coll hieromtrent geene meerdere bijzonderheden mede. RED.

uit te snijden, en het vocht daarvan op de wond te druppelen.

Wat zegt de wetenschap ten onzent van deze geneesmiddelen? De Botanisten geven uit de *Flora* van Suriname minstens een twaalftal geneesmiddelen tegen slangebeet aan de hand. Men vergelijke o. a. Westeroüen van Meeteren: Surinaamsche planten en cultuurgewassen (Amsterdam, 1883).

We kunnen niet aannemen, dat deze allen, de ouderen zoowel als die van lateren tijd het tegelijk mis hebben; we kunnen niet gelooven, dat de ervaring ten deze gedurende eeuwen opgedaan, op zelfbedrog zou berusten en moeten dus aan de degelijkheid van sommige geneesmiddelen tegen slangebeet geloof slaan.

Hiervóór wezen wij op het zonderling instinct, dat, volgens Pater Labat, in zijnen tijd algemeen aan de slang werd toegekend. Ze zou namelijk, van eene zusterslang vergiftigd, zich door wrijving aan een zeker kruid weten te genezen. Kan dit merkwaardig kruid wellicht het Eryngium foetidum L. zijn, het hier bekende *snekiwiwiri*?

Na het Eryngium foetidum noemen wij, de nadere aanduiding aan de geneeskundigen overlatende:

De Aegiphila salutaris H. B. & Kth.; Eclipta erecta; Chiococca racemosa Jacf.; Mikania guaco Hb.; Id. Scabra D. C.; Id. trinitaria D. C.; Id. gonoclada D. C.; Id. orinocensis Kth.; Id. atriciplicifolia Schultz.; Aristolochia surinamensis en serpentaria, welke laatste vroeger algemeen in Amerika als tegengift tegen slangebeet gehouden werd, edoch volgens Prof. MARTIN *ten onrechte.* [1])

---

[1]) We hopen dat deze ontdekking worde goedgemaakt door de aanwinst, welke zijn Hooggeleerde gedaan heeft, toen hij een vijftien jaren geleden vluchtig den grond *Phaedra* bezocht. Hij schrijft daarover (Bericht über eine Reise nach Niederl. West-Indien, Leiden 1888, p. 31).

„Auf Phaedra und auch auf dem benachbarten Carolina benutzt man als Heilmittel die Blätter und Wurzeln von drei Kräutern, *matrozendruif (Solanum mammosum)*, *Louise Beberie (Eclipta alba)* und *sabanaboontje* genannt. Auszerdem fügt man aber noch Köpfe giftiger Schlangen hinzu, die in Rauch getrocknet und dann in einem eisernen Topfe verkohlt werden. . . . Rigot [ein Buschneger] wendet auch stets noch die Vorsicht an, das verwundete Glied zu unterbinden, behauptet aber Beweise zu haben, dasz Letzteres nicht genügé." *a*)

Wat ons betreft, — Prof. Martin houde het ons ten goede, dat we de vrijheid nemen ernstig te twijfelen, of het vluchtig bezoek aan Phaedra hem het laatste geheim van de inenting tegen slangebeet ontdekt hebbe. Van zijn' zegsman-zelven, Rigot, hebben we nog andere middelen gehoord, o. a. de *pritijari*, Duguetia Guianensis D. C. fil. of id. lanceolata St. Hil.

a) Verg. ook reeds eerder ongeveer hetzelfde, doch beknopter, in Bijdragen Kon. Inst. 5e Reeks, I, 1886, p. 73-74. RED.

Daar nu van deze geneesmiddelen uit het plantenrijk, eene groote dosis in de samenstelling komt van de zoogenaamde *snekikoti* (inentingstof tegen slangebeet, maar die ook inwendig wordt gebruikt, waarbij de kop der vergiftige slang het hoofdbestanddeel uitmaakt), zien wij geene redenen om het gebruik der inenting *onvoorwaardelijk* te verwerpen; ook niet voor het geval, dat het kunstmatig inbrengen van slangegift zou worden bevonden niet een uitwerking te kunnen hebben, analoog met die der koepokstof. Immers de plantaardige bestanddeelen der artsenij blijven erin behouden en kunnen hun effect voortbrengen.

De kennis van het tegengift voor slangebeet is eene belangrijke zaak voor alle bewoners van Suriname.

Ervaren geneeskundigen zouden derhalve het geheele volk verplichten met deze zaak te maken tot een punt van ernstig onderzoek. De toepassing dier geneesmiddelen zou daardoor in 't vervolg oordeelkundig, d. i. zonder gevaar en zonder bijgeloovigen poespas kunnen geschieden.

De recepten der *snekikoti* zijn zoo menigvuldig, dat het waarlijk tijd wordt, de tegenstanders er van, zoo die in hun recht zijn, onder bescherming te nemen. Het grootste deel der beschaafde bevolking hecht er aan. De Indianen vergenoegen zich niet met hunne middelen, maar schaffen daarbij die van de negers aan; alle Boschnegers gebruiken de inenting, en zijn er niet van terug te houden; kapitein Broos deed ze altijd toepassen en op één enkelen keer na, altoos met gelukkig gevolg!

Ziehier, wat hij verhaalde.

Men weet, Boschnegers loopen, ook wanneer ze midden in de stad zijn, naar de wijze der ganzen, de een op de hielen van den ander. Nu, zóó liepen langs een smal boschpad acht onderzaten van onzen kapitein daarhenen. De laatste van hen werd gebeten door eene slang die onder eenen boomstam verborgen lag. De gebetene valt, richt zich op, tuimelt weer. Tot driemaal toe wordt dit herhaald. Intusschen is de inenting ten spoedigste bewerkstelligd. Honderde blazen als van Spaansche vliegen komen het lichaam bedekken. Onder vreeselijke pijnen begint de zwarte te vervellen, wordt blank, maar... sterft! De geneeswijze had gefaald en de kunst der *snekikoti* was beschaamd gemaakt, maar — zoo voegde de hoofdman met fierheid er bij — ook voor dien enkelen keer maar!

Een andere natuurlijke vijand dezer boschbewoners vooral is de

tijger. [1]) Toch, aanvallenderwijze gaat deze niet te werk, tegen den mensch althans in den regel niet, tenzij hij uitgehongerd, van zijne jongen beroofd of gewond is. Maar des te meer aast hij op het wild en is hij een zeer getrouwe lichter van de vischkorven. Op heeter daad werd hij op zekeren dag door een der visschers betrapt. Deze wierp de lans op hem uit. De tijger werd getroffen, doch niet doodelijk. Nu ontstak deze in woede en rende zijnen aanvaller achterna. Deze niet meer wetende waar te vluchten, bedacht eene krijgslist: hij wierp hem zijn hoed toe. De tijger greep den hoed aan, verscheurde dien en leverde daardoor het bewijs dat hij er ook genoegen mede nam, daarop zijne woede te koelen.

XII.

Welke middelen de Boschnegers in het algemeen bij ziekten alzoo aanwenden?

Deze vraag is niet in algemeene termen te beantwoorden. Het volstaat niet te zeggen, dat zij kennis van boschkruiden hebben en dat de aanwending daarvan, ook bij de meest verschillende ziekten alleen geschiedt met baden en onder gelijktijdig gebruik van het onvermijdelijke krijt, *pimba;* neen, in de verbeelding der Boschnegers, en — wij voegen er in één adem bij — in de verbeelding van het grootste deel zelfs der beschaafde negers, is alle ziekte bij hen in eene andere oorzaak gelegen dan bij ons. Ziekte en geneeswijze houden bij hen nauw verband met hetgeen men hunne opvatting en practijk van godsdienst zou kunnen noemen: niet aan stoornissen in lichaamsorganen, maar aan infectiën van kwade geesten worden alle ziekten toegeschreven.

Een menigte booze geesten waren volgens hunne opvatting op de wereld rond, om allerlei kwaad te doen. Meest onzichtbaar, nemen zij somtijds gedaanten aan, meest van dieren, doch ook wel eens van menschen; en dan — zoo zegt men — zijn het altoos heel kleine mannetjes en vrouwtjes, maar met groote en dikke koppen. Dus ze hebben iets van de kaboutermannetjes der sprookjes. Kon het maar daarbij blijven!

---

[1]) Daar zijn in Suriname drie soorten: de *jaguar* of Amerikaansche tijger, die geel is en zwarte vlekken heeft; de *cuguar*, rosse tijger of Amerikaansche leeuw *(puma);* en de *tijgerkatten* in soorten. Er zijn bewijzen te over, die aantoonen dat menschen in Suriname slachtoffers van den tijger zijn geworden.

Deze, bijna alle kwade, geesten hebben volgens hun geloof ook meer bepaalde verblijfplaatsen; sommige bij boomen zooals den *kankantrie* of zijde-katoenboom [1], waarmede zij vereenzelvigd zijn; andere in het water [2]; daar zijn er ook, die door willekeurige handelingen van derden aan den mensch tot gezel en kwelgeest (*bakróe*) gegeven worden; en andere (*akrá*) die den mensch-zelven bemachtigen en als 't ware bezielen.

De booze geesten zijn nu de oorzaak van alle ziekten. Als dit beginsel waar was, dan hadden ze het aan het rechte einde met hunne geneeswijze; want dit is hun eenig beginsel: *neem die oorzaak weg en de ziekte is genezen.*

Om die oorzaak weg te nemen, is verzoening noodig: die booze geesten moeten tot goede gemaakt worden.

Die verzoening geschiedt:

1. Door offeranden, bestaande niet alleen bij de Boschnegers, maar zelfs in het volle van Paramaribo, in eieren, kleedingstukken en dranken, zooals bier, jenever, cognac, welke aan den voet van sommige boomen en op sommige punten der rivier als offeranden geplaatst worden. Menig oud-militair, thans in Nederland, is in Suriname als plaatsvervanger van den afgod opgetreden om sommige dingen van die offers genadig te aanvaarden, vooral die van aangenamen geur!

Bij ontstaan van ernstige ziekten worden bergen spijzen toebereid en op een hoop gebracht, opdat hunne goden maar eten zouden. Ook in het *Gado-* of *obia-hosso* (zie hierachter blz. 569) wordt steeds geofferd, en die Boschnegers, welke te Paramaribo kommen of schaaltjes te koop kunnen vinden, welke uitwendig de gedaante eener pop hebben en inwendig hol zijn, laten niet na die als een beschermgod te koopen en het binnenste ervan dagelijks met spijs te vullen.

2. De tweede wijze om de booze geesten te verzoenen is om, zooveel mogelijk, te hunner eer gezamenlijk te dansen. Allen hebben dan het lichaam bestreken met modder of krijt. Spijs wordt in overvloed bijeengebracht en spiritus in nog grooter kwantiteit. Hiervan wordt geplengd, maar 't meerendeel genuttigd. Men weet niet wat wilder is, 't geroffel der trom of de sprongen der dansers en danseressen. Ze dansen soms in en op het vuur, doch het geheim

---

[1] Ook dikke *Mauritius-*, *peto-* (Arrow. *mora-*), en *mopé*-boomen (Arrow. *hobo*), *Spondias lutea L.* — Over den *kankantrie* wordt verderop nader gehandeld

[2] Zooals bij de groote krokodillen *(kaaimans)* en bij de Boa-slangen.

dezer dansen zal geen neger, ook de beste, u ooit verklaren.

Deze dans wordt gerekt, tot zoolang de aldus verzoende geest zich van een hunner, die hem het meest zal behagen, meester maakt. De inbezitneming van zulken aanbidder kenmerkt zich door verstijving der leden, stuiptrekkingen, verdraaiing en uitpuilen der oogen, het krijgen van gezichten en het spreken van vreemde talen, zeg liever, het uitstooten van onverstaanbare geluiden [1]).

De gewone negers van Suriname roepen dan gewoonlijk: oi, oi, oi! hunne Fransche rasgenooten bij volkomen dezelfde verschijnselen: wa, wa, wa! terwijl zij zich op den grond wentelen en niet zelden de kleeren van het lijf scheuren.

Wie aldus door een geest bezeten wordt, zoo zeggen zij, is niet meer alleen en op zichzelf, hij is met dien geest *één* persoon; die geest handelt in hem en daarom acht hij zichzelven niet meer verantwoordelijk voor zijne daden. Vraag den *man,* die van Paramaribo komt om b.v. in vrouwenkleederen het District Para rond te reizen, waarom hij zulks doet, dan antwoordt hij: *A no mi, na mi akrá;* ik kan het niet helpen, 't is mijn geest!

De bezetene is ook *ziener* en zoo dikwijls de bevolking den dans wil herhalen, vooral hem goed van spiritus bedient, komt hij telkens opnieuw onder den invloed van den geest. Deze openbaart hem dan de geneesmiddelen, die moeten gebruikt worden, en het recept wordt opgevolgd als ware het van eene godsspraak. Hij zegt hem wie b. v. eene ziekte heeft veroorzaakt, wie een verslagene gedood heeft, wie in 't midden der bevolking gevaarlijk is en geweerd moet worden; en de betichte persoon wordt, zoo niet door 't werkelijk zwaard, dan ten minste zedelijk vermoord. De grofste ontucht wordt door dien geest, neen, door den gehallucineerde voorgeschreven en gevorderd als middel van behoud. Al wat in 't vuigste hart maar kan opkomen, wordt zonder schaamte of blozen door hem uitgevoerd, want niet hij is verantwoordelijk, de geest is het, die alles doet.

Die geest geëft hem een vrijbrief tot de hatelijkste aantijgingen. Hij belastert willekeurig wien het hem behaagt, en 't scheelt hem niet, een gansch dorp, ja een heelen stam tegen een enkel persoon op te zetten en dien op de ellendigste wijze om te brengen.

De gehallucineerden met al hun volgelingen worden fanatiek in eene mate, dat het aan het ongelooflijke grenst. Sommigen hunner wanen zich kogelvrij, anderen meenen, dat de vuurwapenen op hen

[1]) Verg. L. C. van Panhuys in Catalogus d. Ned. West-Indische Tentoonstelling te Haarlem, Amst. 1899, p. 75. RED.

slechts water kunnen werpen. Weer anderen denken, dat hun *akrá*, d. i. beschermgeest en tevens eigen levensgeest, willekeurig door henzelven onder de voetzolen kan verborgen worden, zoodat ze hoe ook gewond, nooit sterven kunnen, wanneer de voetzool maar gespaard blijft; wederom anderen hebben zekerheid dat geen staal, maar hout alleen hen treffen kan.

De Boni-negers [1]), en wellicht andere ook, kennen zich zelven het vermogen toe door een daad van hun wil alleen, hunne vijanden de voeten te binden, zoodat dezen zich niet meer kunnen bewegen. Wat is gevaarlijker voor de maatschappij dan zulk fanatisme!

Moet niet alles aangewend om dit kwaad uit te roeien?

Niet anders dan uit den mond van zulke gehallucineerden hebben de negers de verschillende *obia*-middelen leeren kennen, door welke op hunne beurt ziekten genezen, geheimen achterhaald, gevaren afgeweerd of vijanden gewroken kunnen worden. Alleen die bezetenen (sjamanen) noemen u de onderscheidene soorten *winti* (geesten), met de *obia* die aan iedere soort eigen is.

De meest algemeene *winti* heet *Apoekóe*. Zij heeft tot voorwerp harer vereering de houtluis, die *in 't bosch* gevonden wordt, en 't schuim dat bij groote hitte zich uit hare nesten ontwikkelt, is het *obia*-middel. Als de houtluis hout doorboren kan, dan moet haar geest ook in de lichamen kunnen doordringen om te onderzoeken, wat daar scheelt, of ook, om als 't binnen in orde is, er alles in de war te sturen. Op dit beginsel rust het uitdrijven en geven van den *bakróe* (kwelgeest) als op eene allerhechtste grondzuil!

Door drank en dans onder den invloed van die *winti* gekomen, doet de afgoderijman uitspraak, wat b. v. tegen de ziekte aangewend, wat in een moeilijk geval gedaan moet worden. Onderhoudt men het diëet van zijne *winti* niet goed (wat na verloop van weinige jaren gewoonlijk het geval is), dan spoort die geest aan om allerlei kwaad te doen, en leert anderen te vergiftigen, melaatsch te maken, hun den *bakróe* te geven enz. Tot dit laatste gebruiken zij het schuim der houtluizen. Dit wordt in eene flesch gedaan en begraven voor de deur van den man, dien ze ongelukkig willen maken. Zoodra dit geschied is, is het voortaan onmogelijk dat die persoon vrij van

---

[1]) De hoofdplaats der Boni-negers is Cottica. Ze hebben deze hunne hoofdplaats aan de Boven Marowijne aldus genoemd, naar de plaats hunner herkomst, de rivier Cottica.

bakróe blijft, tenminste zoo hij geen preventief middel heeft aangewend. Dit preventief middel is eene inenting.

Op dezelfde manier bewerkstelligen zij ook eene inenting tegen vergiftiging (*wisi*). Deze wordt aangebracht tusschen de duimen, op het achterhoofd en onder de voetzolen. Ongelukkige inentingen, die andere in discrediet brengen! Daar is nog een ander, allerzonderlingst middel ter voorkoming van vergiftiging. Het bestaat in eene flesch met *obia* voor den ingang van een dorp, huis enz. te begraven. Als de vergiftiger die flesch voorbijgaat, dan moet hij daardoor klinkklaar vergeten, *hoe* zijne kunst nog aan te wenden.

Was er nu ook nog maar eene inenting, om alles te kunnen onthouden!

Laat de *Apoekóe* zijn „priester" het al te bont maken en al te veel kwaad stichten, dan komen dansers en danseressen te zamen om de hulp der „*Caraïbische winti*" in te roepen.

Deze *winti* wordt aldus genoemd, omdat hij, die daarmee bevoorrecht wordt, klanken uitslaat, die in 't oor der negers ietwat als Caraïbisch klinken. Onder de bedrijven van het feest wordt als door eene onzichtbare hand iets met krijt geschreven op tafel of plank, en de persoon welke de *winti* gekregen heeft, al is zijne hand zoo ongewoon aan 't schrijven als een hanepoot, en al gelijkt hij een uilskuiken in 't lezen, is de eenig bevoorrechte, die dat schrift kan ontcijferen. 't Is voor elk geval afzonderlijk de aanduiding van 't geen er gedaan moet worden. Met een' spiegel in de hand, tijgt hij aan 't werk en begint 't lichaam van top tot teen te onderzoeken.

Het moet hem op die wijze duidelijk worden, waar de *bakróe* zetelt. Is die plek gevonden, dan wordt er gemanipuleerd en soms erbarmelijk geslagen. Behoef ik te verzekeren, hoe eindelijk spijkers, spinnen, potscherven en weet ik het al, voor den dag komen uit het lichaam, even als een hectoliter wolkammers uit den goochelbeker!

Ons is stellig verzekerd, dat zoowel voor 't uitdrijven van *bakróe* als voor andere afgodische behandelingen van zieken in den regel bedongen wordt: 1° zoo het een meisje geldt — defloratie, 2° eene vastgestelde kwantiteit spiritus, 3° een overeengekomen bedrag „banknoten". De geneesheeren weten er waarschijnlijk nog wel meer van.

Een ander zeer gewoon middel om *bakróe* te verdrijven is het bloed van enorm groote gebobbelde padden!

De corpora delicti, die uit het lichaam te voorschijn kwamen,

worden nu op borden gelegd en geheel in spiritus gedompeld, nadat natuurlijk de *obia*-man er eerst het zijne van heeft genoten. Men steekt den rommel vervolgens in brand en daarmee is de *bakróe*-afneming voltrokken.

De derde soort geest *winti* welken de negers, de Boschnegers inzonderheid, dienen, is die van een' gier met roodachtigen kop, die alleen in 't binnenste der kolonie gevonden wordt en onder geen anderen naam bekend is dan dien van "stinkvogel", *opéte*.

De reden, waarmee zij dezen dienst boven andere billijken is deze: de stinkvogel *eet* alles: dus (let op de juistheid der gevolgtrekking), dus... *weet* hij ook alles. Daarom wordt die kop, in eene soort stopverf gewikkeld, als een heiligdom in het *obia*-huis (hut, die tot afgodstempel dient)[1]) bewaard, om bij tijd en gelegenheid geraadpleegd te worden. Tot dit laatste doel moet die kop op eene draagbaar van palissaden plechtstatig worden rondgedragen. De dragers moeten van tijd tot tijd blijven stilstaan. Dan worden den kop allerlei vragen gesteld, doch op zulke wijze ingekleed, dat het antwoord altoos ja moet zijn of neen. Eene beweging van den kop naar rechts is: ja, naar de omgekeerde richting: neen; of ook, een rechte beweging naar den vrager toe beteekent: ja, en schudden: neen.

Op die wijze komt men spoedig te weten, of de zieke genezen zal of sterven, of hij vergiftigd is of niet, of Jan de zwarte Piet is of een ander.

Deze *obia* heet *Adjonkorro* of *Opéte winti*.

In het heiligdom van hun *obia*-huis worden bewaard: de bedoelde kop van den stinkvogel, stokken met knoesten, vooral in 't midden, soms ook beelden, altoos een menigte kruiden, en (althans bij de Aukaners) een stuk behaarde schedelhuid, alsmede de nagels van vingers en teenen van een iegelijk, die bij hen komt te sterven.

Deze menschelijke overblijfselen zijn aan stokjes bevestigd en voor ieder te aanschouwen. Te bekwamen tijde worden ze naar de *kondre* (zie blz. 471 noot 3) vervoerd, aan de Marowijne, welke zij voor hun eigenlijk land houden. Daar worden die overblijfselen met geweerschoten ontvangen en vervolgens met veel pracht begraven.

Hun tempel of *obia*-huis gelijkt dus eene begraafplaats. In dit *obia*-huis wordt ook uitgestort al het lijkvocht, dat vóór de beaarding der overledenen uitdroppelt en door hen in kalebassen wordt opgevangen.

---

[1]) *Gado-* of *obia-hosso* door hen genoemd, zie hiervóór p. 565. *Gado* = God; *hosso* = huis; *obia* = toovermiddel.

Als nu deze *winti* moet geraadpleegd worden, dan zet men zich kolossaal aan de kookkunst. Vooral als ziekten komen opduiken; want dit is een bewijs dat de goden vertoornd zijn, en dezen moeten tot elken prijs verzoend worden. Daarom smeeken zij den god, dat hij gelieve te eten, en storten water en wat er beters gevonden wordt, tot plengoffer hem ter eere. Herhaalde wasschingen in gekruid water hebben allen, die de plechtigheid zullen bij wonen, reeds lang te voren gereinigd. Tegen het uur dat de feestelijkheid begint is aller gelaat met krijt gewit. Ze verschijnen in 't afgoderijhuis, beginnen in de handen te klappen en den god aan te roepen; en dan gaat het aan een dansen.

Geldt het genezing voor een zieke, dan moet deze te voren zoo duchtig gewasschen zijn, dat de huid eenige millimeters verdund is. Is het spel of de dans in 't afgoderijhuis afgeloopen, dan trekken allen rond, de onafscheidelijke *godo's* [1]) met *jorojóro* [2]) gevuld, rammelend in de handen houdend en overal de *ojawá*, het heilkruid voor den zieke zoekende. Alleen de meest bezetene is in staat dat heilkruid uit te vinden.

Een andere geest, dien ze voor god houden, is die van den tijger, een baas onder de geesten, gelijk de tijger onder de dieren. Hij heet de *Cromanti-winti*, naar de *Cormantijns*, een Afrikaanschen negerstam van dien naam.

Wanneer de *Cromanti-winti* te hulp geroepen moet worden, vooral bij het uitbreken van ziekten, dan wordt in het heiligdom, hem gewijd, een soort altaar opgeslagen, bestaande in een op vier steunsels gedragen rooster van takken of latten, welke met krijt witgemaakt en met palmloof omgeven worden. Daar moet de vergramde god worden verzoend. Men brengt er rijst, *pinda* (aardnoten, Arachis hypogaea L.), visch, vleesch; van alles in overvloed. Behoorlijk toebereid wordt het op dien rooster tot maal voor den god neergelegd. Dan gaat men aan het plengen van water, rietsap, spiritus, bier, van alles wat maar te krijgen is! en allen roepen dan: *Massa gado no moe hattibron*, god, wil u niet vertoornen!

Nooit, ook in gewone omstandigheden als er van offermaaltijden niet de minste sprake is, zal de Boschneger spijs of drank nuttigen, zonder daarvan iets ter eere van zijn god op den grond te werpen

---

1) *Godo's* of *sakka-sakka's*, gewoonlijk kalebas-schalen.

2) Cerbera ahorai L., kastanjebruine nootvrucht, die aan snoeren geregen wordt.

of te plengen. Wel beschamend voor menigeen, die zich ontwikkeld noemt, en zonder zegen of dankgebed de gaven nuttigt van den waren God, dien hij zegt te aanbidden!

We komen tot een vierde *winti* en zullen daarmee eindigen, ofschoon deze de laatste niet is en, ware ze het ook, het toch niet blijven zou; want de *winti* teelt voort als het onkruid.

Deze is de geest der *papá*-slang en wordt *Dagowe-winti* geheeten.

De naam is ontleend aan de *Papá-* of *Dóhoman*-negers, die in Suriname werden ingevoerd en het geloof medebrachten, dat de fraai geteekende *papá*-slang hun toekomstige dingen kon voorspellen.

Als deze geest den neger overmeestert, dan begint hij te roepen: Dagowe, Dagowe!! Handen en voeten worden dan stijf, en hij kan alleen maar kruipen gelijk de slang.

De meeste dansers ter eere van dien waarlijk menschvernederenden god, schijnen hun bewustzijn te verliezen, zoodat het spel een *kruipen* wordt.

Ook ligt de kracht van den bezetene alleen in zijn mond, gelijk de slang met den mond alleen haar werk doet. Velen, niet slechts Boschnegers maar ook anderen, beschouwen het als een geluk deze slang in hunne woningen te ontmoeten. Dagelijks brengen zij haar eieren, krijt en Guinea-peper, een sterk hier groeiend piment [1], en zeggen onder het aanbieden: *papa o! mama o! na dia joe njam-jam o!* Ziehier uwe spijze!

't Lust ons hier een voorbeeld bij te brengen van de vereering der *papá*-slang.

Men weet, om kostgronden aan te leggen, moet eerst het bosch geveld worden en het hout verbrand. Dit was door de bevolking van zeker negerdorp geschied. Maar tot hun groote ontsteltenis werd bemerkt dat een *papá*-slang onder het hout vastgeslingerd, jammerlijk mede verbrand was. Wat te doen? Alle beentjes, die nog te vinden waren, werden opgezocht en bij elkaar naar huis gebracht. In eene *papaja* [2] gewikkeld, moest nu dat stoffelijk overschot der slang op een praalbed eenigen tijd ten toon worden gesteld. Er werd sterfhuis gehouden, als gold het een van hunne voornaamsten. Men roffelde de trom met versnelde slagen (*opinti*), en danste om den geest der slang te verzoenen.

Nadat de man, ten wiens behoeve die kostgrond gebrand was,

---

[1] Amomum Melegueta Rosc., *ningrekondrepepre*, de zoogen. „paradijskorrels", een soort van cardamom (Amomum cardamomum L.).

[2] Eene soort mat om op te slapen.

zich aan eene tiendaagsche vasten („treef-houden”) had onderworpen en even zoolang met allerlei *obia*-water telken dage zich had gewasschen, werd wederom eene algemeene danspartij aangelegd. Men wilde daardoor den geest der slang op den vaster doen nederdalen, in 't volle vertrouwen dat die geest met hem zou blijven, hem de toekomst openbaren, hem voor kwaad behoeden zou! Dat zulks volgens hun beweren ook werkelijk geschied is, behoeft niet eens gezegd

Teenstra, „De Landbouw in de kolonie Suriname” (1835), Dl. II blz. 170 beweert, dat zelfs de Boschnegers „gelooven aan een éénigen God, Schepper van hemel en aarde, aan wiens vaderlijke zorg zij hun tegenwoordig en toekomstig lot zoo gerust overlaten, dat zij zich met niets, wat godsdienst heet, bemoeien.”

Doch, wat onze negers betreft, feitelijk nemen ze Hem niet aan, zij dienen goden hunner eigen vinding, met voorbijzien van den waren God en spreken ze al van de vaderlijke voorzienigheid zooals Teenstra te kennen geeft, geen oogenblik wordt er aan gedacht ook maar eenigen tol van dankbaarheid aan die voorzienigheid te brengen.

Zij storen zich aan gebod noch wet en blijven even onverschillig voor de bedreigingen als voor de beloften des Heeren.

Tot eer van den Surinaamschen wetgever moet hier gezegd worden, dat hij de afgoderij op zichzelf, afgezien ook van haren aankleef van ongeoorloofde uitoefening van geneeskunde, van onzedelijke handelingen, van laster, vergiftiging of manslag, strafbaar gesteld heeft. Hij heeft de afgoderij niet omschreven en verstaat dus onder afgoderij alles wat zulks *uit zijn natuur* is en in Suriname daarvoor algemeen bekend staat. Het Hof heeft daarop zijne vonnissen gegrond en dus antecedenten geleverd.

Konde men dit afschuwelijk kwaad met de wet in de hand maar telkens straffen! Konden in de districten de zoogenaamde *obia*-huizen, waarvan er van 3 tot 7 op iedere plantage gevonden worden en die geen andere dan afgodische reden van bestaan hebben, tot den grond worden vernietigd! Konden de trommen, die een noodzakelijk vereischte, die eene *conditio sine qua non* bij de afgodische dansen zijn, met voeten vertrapt of haar gebruik door eene drukkende belasting ten minste verminderd en tot een minimum beperkt worden. — Eindelijk, konde, vooral in de verlaten Districten, een geneesheer gevestigd worden, opdat de menschen, toch zoo geneigd tot afgodische middelen, die der geneeskunde ter hand namen! [1])

---

[1]) Aan dezen laatsten wensch is ten deele voldaan. In 't District Boven-Para is sedert 1895 een geneesheer gevestigd.

XIII.

Suriname is niet het eenige land waar bijgeloof heerscht, de eenige kolonie waar de *obia* ten troon zit. Een vluchtige blik op onze zusterkolonie Demerara zal ons daarvan overtuigen.

Opzettelijk hebben wij tot hiertoe vermeden te gewagen van onze spookgeschiedenissen, ofschoon die in de Land- en Volkenkunde te huis behooren. Een schets uit Demerara [1]) welke wij hier in 't oorspronkelijk wedergeven, zal het ontbrekende aanvullen en menig lezer zal zeggen: juist, juist als bij ons!

Van die Demerara'sche negers heet het daar:

„The poor African people, like the poor uneducated class of other nations, are full of vain fears and foolish fancies; and in proportion to their ignorance, so are they naturally superstitiously inclined.

They have a great dread of graveyards during the night, and fear much after dusk being near old tombs, or ancient tomb-stones, scattered as these are on all sides, in the house garden or in the adjoining paddock, on the roadside or in the plantation: for in days gone by, men buried their dead friends just where they bury their dead horses now — that is, just where they liked — whether among their roses or among the thorns, at the foot of a mango tree or the head of a walk, or in the midst of the tall para grass hard by.

Again, African people, big and little, are as frightened about ghosts, spirits, hobgoblins, and all that very interesting class of invisible beings, as country servant girls or foolish nursery maids at home. And now that we have got so far, it is high time to introduce our readers to the renowned or far-famed ghost of our colony, and hand up his card with Jumbi written on it. [2]

Now Jumbi be it known is a great power out here, and we may almost add, a sort of public pet, for so many things have been given or dedicated to him, and on so many things such as trees, flowers, seeds, berries and birds his name like a trade mark or *sign* appears.

Although out here our thin card-board houses, with their wooden walls not much thicker than our writing desks or dining tables! devoid too of all dark corners, chimney breasts, double-doors, ancient hangings, and the like, and furthermore mostly of modern build, would seem to be proof against all ghostly intrusion, still

[1]) Sketches of African and Indian Life in British Guiana, bij the very Revd. Ignatius Scoles, V. G. The „Argosy" Press, Demerara 1885, p. 59—65.

[2]) Zombi is ook bij ons, in Suriname, bekend; en als Jumbi op Haïti.

in spite of all these jumbi disadvantages, we have some romance left on our rich mud shores, for certain houses in Town and lonesome manses in the Country are pointed *out*, and pointed *at*, as veritable haunted houses....

Few, it may be, but *genuine* haunted houses we have! enjoying all the special privileges, rights, titles, and immunities of haunted dwellings! where mysterious sights are seen, blue lights, lurid and ghastly forms, where strange sounds and unearthly noises are heard, where mosquito-curtains shake, and thin doors bang, and where the weaker sex grow pale and speechless for a time, and then, all nervous, beg of their fretful husbands, in spite of his many rat-traps, to quit at once the place and seek nocturnal peace and quietness somewhere else.

But Jumbi has other privileges besides the possession of houses. He is a favourite as said above, and has his garden dinners, and his wedding feasts in these tropical parts. And first, a word about his dinner-parties. The poor ignorant people fearing at times that Jumbi is not well pleased with them for something done, or is annoyed at something neglected to be done, try to appease his ghostship by spreading out, now and again, upon the grassy ground, a repast of boiled rice and cooked fowl, most scrupulously avoiding the admixture of the slightest particle of salt,—children and children alone, are allowed to be guests at this sumptuous garden spread, and are told by their deluded parents that Jumbi-ghost is all the while in their very midst, silently and invisibly partaking of the savoury fowl and unsalted rice.

The coolies to appease their departed spirits, often times out here, are seen sprinkling rum about the graves of their dead; but as a rule the coolie prefers to use his rum more to excite the *living* than to pacify the *dead*!

Our Jumbi-ghost, besides his silent dinner parties, has as mentioned above his wedding feasts, and these are of a noisy nature. There is a fine quick-growing tree in these parts known by the learned as the *Hura crepitans* and called by the unlearned the sand-box tree. [1]) Now when its impatient seed vessels, being of the size and general form of a Spanish onion, but flattened and deeply

---

[1]) Possibly, and we throw it out as a mere suggestion, the sand-boxes of the *Hura Crepitans* were used in former times to contain sand for blotting up purposes before the invention or introduction of blotting paper. — Het is de Surinaamsche *postentrie*.

furrowed—or perhaps better described, as more like to a large well-shaped tomato—though of a hard and horny texture;—now when these seed-vessels burst with a loud sharp explosive sound, sending their many seeds of waistcoat-button form all rattling among the branches and rolling on the ground, then young Africa, or older Africa, if passing by that way and hearing the noisy sound, cries out, "Ah! ah! Jumbi wedding-day—Jumbi go married;" and Jumbi and his mysterious family have, be it remarked, many weddings during the season; and should your easy-chair, or hammock, be in close proximity to some prolific sand-box tree, and you are suddenly disturbed in your day dreams or nightly slumbers, you are not quite in the humour or at all inclined to impart a nuptial blessing on Jumbi ghost or his marriage feast.

The sand-box tree has another curious name of its own; it is also called *Monkey dinner bell tree*; whether the noisy habit alluded to, arouses and calls the monkey to his dinner, in the shape of the many button-like seeds scattered on the ground, or whether the noise is only a general summons to Master Monkey to attend to his corporal wants, is a question for the learned to decide. The flat nutty seeds however be it remarked, are a dangerous cathartic and have at times destroyed young children, who indulged in the too free eating thereof; moreover we are told these seeds are used by the wicked obeah-man in making up his deadly compounds to destroy the victims of his wickedness.

Leaving the sand-box Jumbi tree, we pass on to consider the eccentric habits of the silk-cotton tree (*Eriodendron anfractuosus*) and the strange African traditions and superstitions connected with it. This tree is of stately growth and gigantic height, with far extending roots and flying buttress-like supports at base. It is said by some to bloom but once every three years, and pretty and elegant are its silken blossoms, whether triennial or not.

The tree however has strange untree-like habits or propensities of its own, for in spite of its immense size and outstretching roots and quasi buttress supports, at dead of night "when mortals in slumber are bound" it walks about, crosses and recrosses wide and deep rivers, but is always active and sharp enough to find its way back to its place, before the break of day, and moreover manages to escape detection in its nightly walk or nocturnal wanderings! — so say the common African people together with many of their somewhat fairer descendants. This tree also is sometimes known as

Jumbi tree; often it is called the devil's tree. One thing is clear, and that is, you must not 〃trouble that tree〃; and another thing is more certain still, and that is the difficulty there exists in finding men who will dare cut down that tree or otherwise destroy it, be the labourers required for the work, black men, or men of a more coffee colour; for they all say, the executioner will not long survive the cutting of the tree. [1]) Hence while trees around have yielded to the axe, and become furniture wood or fire fuel, the sik-cotton tree has been left proudly standing, a monument, it is true, to African fear and local superstition. It is at the foot of this strange tree that the obeah-man often makes up his detestable obeah-bags.

But 'tis time to finish with Jumbi and his trees,—to make no reflection on his cap! which by-the-bye is the lowly toad-stool of Cryptogamian class and fungus form, raised to a high dignity, and called *Jumbi cap*; nor must we forget to look serious when we think or speak of Jumbi bird all neatly dressed in black, and blest with one white spot of perfect contrast.

The visits of this black bird are alarming and of course unwelcome, for when he flutters around inhabitable dwellings, it is sad omen that one among the living will quickly be numbered among the dead. Ravens elsewhere, and some say owls, are supposed to be birds of the same bad, or evil omen.

We may laugh or smile at African superstitions here, and in other matters too, but if we do stoop down to pick up stones to cast at the poor Africans for their childish folly or superstitions, let us not be the first to throw them or fling them hard; for, are there not stout hearts among us at home or even here, who possibly with a prayer book in the pocket have a mortal dread of sitting down to dinner thirteen at a time—who are miserably unhappy till some one of the thirteen sacrifices his meal, *pro bono publico*, and begs to retire, (ill of course!) or till the unlucky number has been changed to fourteen, by insisting upon the butler or some poor boy sitting down to do justice to the good things prepared?

Leaving then all jumbi folly, and smiling at our own, we fain would wish our poor Africans of the West had confined themselves

[1]) The same superstition about this tree exists in some of the West India islands, Jamaica and St. Vincent among others. Had the silk cotton tree been a profitable wood, useful and fit for furniture, probably Europeans would have done away with the superstition long ago!

to their mere childish superstitions here; but some of them, sad to say, have gone much further and trangressed far deeper, and degraded themselves through their wicked attachments to Obeahism, or the obeah-man and his dark witchcraft, — to say nothing of his frightful frauds.

For a length of years, the wicked deeds of the obeah-men have disgraced our western Colony, and though it must be owned, that good strong and stringent laws were made—and at times fairly enforced—they have not been sufficient to repress the evil, or stamp it out, much less eradicate it from the land; for up and down the country, and in quiet nooks and corners of the town, the obeah-man still flourishes and carries on his wicked practices, mixes his *medicines*—to use the mildest term—and fills his filthy bags with bits of bone, dried human blood, teeth and toads, cats' ears, and claws, to enchant and bewitch some, and to drain the pockets of many who certainly deserve to lose much more than they ever possessed, as just punishment for their wretched folly. Let us hope for better things, and for the time, when these things may be looked upon as childish fictions of the past,—though they are at present disgraceful facts".

XIV.

Thans gaan wij weder terug naar ons eigen Suriname.

De aanwezigheid van *dátra's* (dokters) was eene der redenen, dat het kamp van Broos op 't stuk van afgoderij eenigszins gunstig afstak bij andere Boschnegerdorpen. Toch, we hebben het reeds gezien, de *obia* ontbrak er niet, zelfs was zij er in allerlei soort: *obia* om aan den hals te dragen; *obia*-water, vol fijngewreven kruiden, waarmede de kinderen gewasschen worden tegen allerlei ziekten, mits die ongedoopt zijn, want anders heeft *obia* geen vat meer; *obia*-stokjes, die tegen baar geld aan den man gebracht werden (en tegenwoordig nog worden) om in winkel of tapperij nering te brengen; eindelijk *obia* om in den grond te begraven tegen dieven, moordenaars en andere kwaaddoeners.

Ook hadden zij afgodsbeelden, waarbij spijs en drank werd nedergezet, evenals de Boschnegers en vele anderen nog doen. In 't kamp van Broos waren de mannelijke goden zwart en de vrouwelijke wit. Van de offers werd gegeten door hen, die er de beelden op nahielden. Ook werd er bij gedanst, doch de grootste vereering bestond in ze

met verzuurd sap van suikerriet te ..... bespuwen! Zij geloofden niet minder dan de andere Boschnegers aan bosch- en watergoden.

Huwelijken bestonden er niet. Toch mocht de eerste vrouw nooit worden verlaten en zoo deze op overspel werd betrapt, dan moest ze gekastijd worden. De verloving geschiedde bij een feestmaal en de heele zaak vorderde de goedkeuring van het opperhoofd. Bij het aangaan van hetgeen voor echtelijke verhouding in de plaats kwam, werd althans *eenige* eerbied in acht genomen voor bloed- en aanverwantschap, vooral wat de eerste betreft, wanneer die ontsproot langs de vrouwelijke linie.

Bij geboorten werd door de vaders een naam gegeven, en de achtste dag na de geboorte van een kind was een feestdag voor vrienden en magen.

Zoo iemand overleed, dan werd hij zoo goed mogelijk gekist en binnen ongeveer twaalf uren begraven. Een ieder moest dan kleedingstukken ten behoeve van den overledene aanbrengen, die hem in 't graf dienen moesten. Het overschot daarvan werd door de overlevende partij of door de familie behouden. Was de gestorvene een man, dan kwam men *drie* achtereenvolgende zaterdagen bij elkaar om sprookjes (*anansitori*) te vertellen; voor eene vrouw *twee* zaterdagen. Op een nu volgenden zaterdag werd voor allen zonder onderscheid de heele plechtigheid der begrafenis besloten met ...... groot bal!

Bij de andere Boschnegers zijn de begrafenisplechtigheden afschuwelijk. De reden daarvan is hunne meening: dat niemand den natuurlijken dood kan sterven. Tien à twaalf dagen worden de lijken daar boven aarde gehouden. Trots den verpestenden lijkgeur worden al die nachten doorgebracht met bij den doode te dansen en de trom te roeren.

Bij de Aukaners wordt aanstonds na den dood het lijk op eene plank uitgestrekt. Den derden dag maken zij eene kist en leggen het daar open in, voordat het uiteen valt. Met kalebassen vangt men het lijkwater op en stort het in het putje van het *obia*-huis. Sommigen doopen daarin hun *obia-tetei*; anderen wasschen zich daarmede op die plekken des lichaams, waar de *obia* gedragen wordt. Allen zijn bezorgd om de plaatsen, waar ze lijkwater hebben aangebracht of waar het lichaam hiermee bedroppeld is, te reinigen met krijt en *sangrafóe*. [1]) Intusschen worden haren en nagels van den

---

[1]) Costus niveo-purpureus Jacq.; witte kaneelboom.

doode afgesneden en in het *obia*-huis gebracht. Na daar lang verbleven te zijn, worden deze ook op hunne beurt gekist en naar de *kondre* (land, vaderland) aan de Marowijne [1]) vervoerd, alwaar ze onder geweerschoten en met groot misbaar ontvangen, plechtig rondgedragen, en, na afloop van den vernieuwden ritus van begrafenis, aan de aarde worden toevertrouwd.

De negers laten hunne dooden zoolang boven aarde, om met het lijk-zelf onderzoek naar de oorzaak van den dood in te stellen. Dagelijks moet het door twee mannen worden rondgedragen. Dezen doen de ronde in het gansche dorp, blijven voor elk huis stilstaan en stellen bij iedere ontmoeting aan het lijk de vraag: heeft deze persoon u gedood? De kist maakt op die vraag eene beweging om ja-knikken of neen-schudden aan te duiden. Driemaal wordt die vraag herhaald, telkenmale onder het plengen van water.

Is het antwoord driemaal eensluidend bevestigend, dan wordt de persoon, wien het gold, voor schuldig beschouwd. Nu volgen de verdere vragen: op welke wijze en waarmede heeft hij den overledene omgebracht? Is het antwoord op dezelfde wijze ook hierop verkregen, dan wordt het vermeende werktuig of gif gezocht en op den gewaanden schuldige toegepast: waardoor hij gezondigd heeft, zal hij gestraft worden.

Mocht deze evenwel beweren onschuldig te zijn en met eenigen grond verzet aanteekenen, dan blijft men soms twee à drie jaren lang het gerechtelijk onderzoek voortzetten, echter niet meer met het lijk-zelf maar met het hoofdhaar van den overledene, dat, op eene plank bevestigd, zoo door twee mannen wordt rond gedragen. Gedurende al dien tijd blijft de verdachte persoon onder bewaking. De rechtspraak is bij hen voorbehouden aan vijf tot tien van hunne oudsten. Wordt de beklaagde schuldig bevonden en is het vonnis eenmaal geveld, dan voert men hem weg naar een moeras diep in het bosch. Dit moet zijn graf zijn. Met stokken dood geslagen, zal hij daar intuimelen en zichzelf begraven, onwaardig als hij is de laatste eer van zijne stamgenooten te ontvangen.

Niet zelden zal de Boschneger, ondervraagd naar den zin van hunne begrafenisplechtigheden, tot antwoord geven: de doode moet alle oude vrienden gaan groeten en elk plaatsje bezoeken waar hij ooit geweest is. Dit antwoord dient eenvoudig om den onnoozele om den tuin te leiden.

---

[1]) Auka, de plaats waar de Hollanders met hen op 19 Oct. 1760 den vrede teekenden; en vandaar weer de naam „Aukaners".

Van de bijgeloovige rechtsbedeeling door lijken, is het een geleidelijke weg tot de gewone te komen.

In 't kamp van Broos bestond zij in niets anders dan in de wederwraak.

Was iemand verwond, dan werden aanstonds de datra's geroepen om de wonde te meten en te peilen. Zonder uitstel bracht men den verwonder op 't zelfde lichaamsdeel, waar hij een ander gekwetst had, eene wond toe van gelijke lengte en diepte. De wond werd aanstonds door de aanwezige dokters verbonden. Was er manslag gepleegd, dan werd de schuldige onverbiddelijk ter dood gebracht juist op dezelfde wijze als hij het den andere gedaan had. Men ziet hieruit, langwijligheid in de bedeeling van het recht is niet strookende met het ideaal der negers.

Ruim dertig jaren geleden werd door kapitein Broos, die den strijd met de blanken moede was, het initiatief genomen tot eene verzoening met de koloniale Regeering. Een der Moravische Broeders, die op eene niet ver verwijderde plantage godsdienstoefening hield, werd tot bemiddelaar ingeroepen. Zoo kwam men tot den vrede.

Broos ging in persoon al de woningen van hunne aloude nederzettingen vernielen en verbrandde *dertig afgodsbeelden*.

XV.

Men verwacht van ons, en niet zonder recht, een enkel woord omtrent de gesteltenissen, welke de Boschnegers voor het Christendom aanbieden.

We laten hier geheel buiten bespreking het kamp van Broos, immers, dit gaat met den dag meer en meer op in de gewone negerbevolking.

Ook schorten wij voor eene wijle ons oordeel op en geven het woord aan een schrijver uit den jongsten tijd over Suriname, een schrijver, onpartijdig, betrouwbaar, en, naar het ons wil voorkomen, met een juist inzicht van zaken. Die schrijver is de heer Kappler, die in 1857 door Gouverneur Schimpf met eene zending naar de Aukaners belast werd. We geven het verhaal met de appreciatiën van den heer Kappler letterlijk hier weder, voorzoover ter zake dienend: [1])

[1]) Holländisch-Guiana. Erlebnisse und Erfahrungen während eines 43 jährigen Aufenthalts in der Kolonie Surinam von A. Kappler, pensionirtem Beamten der Kolonial-Regierung. Stuttgart, 1881.

„Schon lange war es der Wunsch der Regierung gewesen, diese so unabhängigen und im grassesten Götzendienste lebenden Neger zu civilisiren und ihnen die christliche Religion beizubringen. Aber ausser einigen Saramaccaner und Becu Musinga Buschnegern hatten die Moravischen Brüder noch keine dieser freien Stämme bekehren können; auch waren am Maroni wenigstens nie Versuche dazu gemacht worden.

So erhielt ich denn im Oktober den Auftrag, zu den Buschnegern nach Auka zu gehen und sie im Namen des Gouverneurs zu befragen, ob sie geneigt wären, einen Missionair unter sich aufzunehmen, der sie im Christenthum unterrichte ....

Ich nahm also meine kleine Corjal, ... und fuhr am 2. November 1857 dem mir unbekannten Süden zu". (p. 308).

„Während der Granman seine Untergebenen entbieten liess, auf den 10. November bei ihm zusammen zu kommen, wo ich dann der Versammlung den Wunsch der Regierung wegen der Aufnahme eines Missionärs unter ihnen vortragen wollte, besuchte ich mit meinen Indianern einige der benachbarten Dörfer worin überall dieselbe Armuth herrschte." (p. 318).

„Am 10 November wurde dann ohne weitere Vorbereitung das Palaver abgehalten. Der Granmann im Schlafrocke, mit silbernem Halsschild oder Ringkragen, den Generalshut mit Federn auf dem Kopfe und neben sich den Stock mit grossem silbernem Knopfe, worauf, wie auf dem Halsschild, das holländische Wappen prangte, ich im leichten Nankingröckchen, das ich express zur Feierlichkeit mitgebracht hatte; die sechs bis acht Kapitäne in ganz beliebiger Toilette, nur mit dem Zeichen ihrer Würde, dem silbernen Ringkragen und dem Stocke, waren in der Hütte und ausserhalb derselben gelagert, wo sie eben Platz fanden; auch andere Neger, Weiber und Kinder hatten sich eingefunden, so dass bei 50 Personen dem Gruttu [lees: *kroetoe*, d. i. raadsvergadering] beiwohnten.

Ich benachrichtigte jetzt die Versammlung, dass der Gouverneur wünsche sie aus dem Zustand des Heidenthums zu ziehen und sie zu civilisirten Menschen zu machen, wodurch sie auch für sich ein angenehmeres Leben gewinnen, und ihre Sitten denen der Weissen ähnlicher werden würden; ich sagte ihnen, dass wenn sie einen Missionär unter sich aufzunehmen geneigt seien, dieser in Auka eine Schule errichten und ihre Kinder lehren werde. Allein wie schon häufig vorher, hatten sie auch dieses Mal keine Lust dazu.

Sie meinten, der Christengott sei ganz recht für die Blanken,

allein sie halten sich an das, was ihre Mütter geglaubt haben, und müssten unfehlbar der Rache ihrer Götter verfallen, wenn sie das Christenthum annähmen. Ueberdiess habe ihre Granmama (nemlich die Negerin, aus deren Stamm der Granman gewählt werden muss), das ganze Land mit dem Fluche belegt, wenn je ihre Nachkommen sich zum Christenthum bekehren würden. Allein einen Beamten wollten sie wieder haben..... Sie wollten aber ein für allemal keinen Missionär, weder einen protestantischen noch einen katholischen, hätten zwar nichts dagegen, wenn ein solcher sie besuche, nur dürfe er sich nicht schmeicheln, dass man auf seine Lehren hören werde." (p. 319).

Kappler komt dan tot zijne appreciatiën: "Nach meiner Meinung wäre es der nutzloseste und unsinnigste Schritt, eine Mission in Auka zu errichten, und eine wahre Geldvergeudung. Da die gesammte Bevölkerung von Auka höchstens 700 Köpfe zählt und in 30 bis 40 Dörfern oder Hütten zerstreut meist auf Strominseln wohnt, so wäre der Missionär, wenn er auch seinen Wohnsitz im grössten Dorfe nähme, doch von allen andern abgeschlossen und könnte seine Filialen nur im Kahne besuchen, was für einen Europäer, und besonders für Jemand der sich mit Gottes Wort abgiebt, eine schwierige und ermüdende Reiseart ist, abgesehen davon, dass er nicht jederzeit die zum Rudern erforderlichen Leute bekommen kann, und wenn ihm dieses auch möglich ist, sie jedenfalls bezahlen muss. Die Kost- und Getreidefelder der Buschneger sind immer auf dem festen Lande, zuweilen stundenweit vom Wohnorte entfernt, und die Familien verweilen, namentlich zur Saat und Ernte, oft Monate lang dort, während ihre heimatlichen Hütten im Dorfe leer stehen und vom Unkraut überwuchert werden. Ein Theil der männlichen Bevölkerung ist beständig abwesend auf den Pflanzungen, wo sie sich oft Jahre lang aufhalten, am Cottica oder untern Maroni, wo sie Holz schlagen, oder bei den Indianern des Innern, von denen sie Hunde eintauschen und diese wieder zum Verkauf nach den Pflanzungen bringen, oder sie gehen zu den Bonniegern; kurzum alle Buschneger ziehen ein unstätes Nomaden-, ein vagirendes Zigeunerleben einer festen, ruhigen Existenz vor.

Der Missionär müsste daher ein Reiseprediger und beständig unterwegs sein und seine Pfarrkinder in ihren zeitweiligen Wohnsitzen aufsuchen, denn diese kämen gewiss nicht zu ihm.

Vielleicht fände er einige Zöglinge, welche er im Lesen und

Schreiben unterrichten, und durch welche er für die Zukunft wirken könnte, aber selbst dieses ist unsicher.

Mehr Vertrauen und einen entgegenkommenderen Wirkungskreis würde ein Arzt gewinnen, welcher denselben bei ihren manchfaltigen Gebrechen und Krankheiten helfen konnte. Allein wo würde sich hiezu Jemand finden?

Würden die Buschneger einwilligen, ihre so unzugängliche Heimath am Tapanahoni mit Wohnplätzen auf dem so fruchtbaren Lande in der Nähe von Armina zu vertauschen und hier in grösseren Dörfern und mehr bei einander zu leben, dann wäre es angelegt, durch Missionäre für ihre geistige und leibliche Wohlfahrt zu sorgen, und sie auf diesem Wege allmählich einer Civilisation entgegen zu führen, deren erste Grundlage in nützlicher und dauernder Beschäftigung, zuerst im Landbau bestehen muss. Haben sie auf ihren Hang zum Nomadenleben verzichtet, können sie durch Anpflanzung und vortheilhafte Verwerthung irgend eines Produktes an eine behagliche, sesshafte Lebensweise gewöhnt werden, dann kann auch das Christenthum unter ihnen Wurzel schlagen, aber auf eine andere Weise schwerlich.

Was die mährischen Brüder unter zwei andern, der Stadt viel näher gelegenen Stämmen seither auszurichten vermocht haben, ist von geringer Bedeutung, obwohl die Saramacca- und Becu-Musinganeger bei weitem nicht solche Vagabunden sind, als die Aukaner″ (p. 320—321).

Na er op gewezen te hebben, dat ook de reizen der R. K. priesters naar en hun tijdelijk verblijf onder de Boschnegers, namelijk van de ijvervolle Paters Neu en Krämer, weinig of geene vruchten afwierpen, verlaat de heer Kappler dit thema.

In 1886 ontving schrijver dezes de volgende mededeeling van een zijner geachte medebroeders:

„Niettegenstaande.... ben ik naar de Boschnegers opgereisd. Bij eene vergelijking met de Caraïbische Indianen wint het dit beklagenswaardig volk verre in *zachtheid* en *welgemanierdheid*.

Men is daarvan bij de eerste reis overtuigd. Mijne tegenwoordigheid had dadelijk de aandacht getrokken; spoedig was ik omringd door alle aanwezigen, die aandachtig naar het gesprek luisterden als wilden zij zeggen: wij hebben nog nooit een *Vadri* [priester] in ons midden gehad, wij wenschen, dat dit dikwijls gebeure en verzekeren u, dat wij met uw bezoek vereerd zijn.″

Niet lang daarna bracht ook schrijver bij diezelfde lieden een

bezoek en was door den eersten indruk evenzeer in de wolken als zijn ambtsbroeder. Ik durfde niet eens eraan twijfelen, of zij den priester ook met open armen zouden ontvangen. De raadsvergadering moest echter beslissen en de uitkomst daarvan was: geene kerk!

Daar zijn Boschnegers voor het Christendom gewonnen, maar *de Boschnegers* zijn niet bekeerd. Geboeid aan den Fetisch- en Venusdienst, behoeven zij een geheel bijzondere bestraling van den H. Geest. Mocht het een of ander opperhoofd, steunend op de hun bij tractaten toegestane onafhankelijkheid, zich tot eene wezenlijke macht weten op te werken en die aanwenden, om te beletten alles wat uit zijne natuur kwaad is, dan zouden de Boschnegers door de genade ontvankelijk worden voor een godsdienst, tot wier keuze hun het hart te zwak en de rede te duister is.

DERDE GEDEELTE.

GUIANA EN OMWONENDE BEVOLKING. *a*)

I.

Drie schoone rivieren bieden de hand aan den Oceaan en omsluiten het land, van ouds Guiana [1]) geheeten.

De Amazone, met eene monding ter breedte van 80 uren, doorstroomt meer grondgebied en grooter koninkrijken dan Ganges, Euphraat en Nijl te zamen en maakt ze vruchtbaar. Dieper, immers meer dan 20 uren ver, stuwt zij hare zoete wateren de zee in, en meer rivieren worden door haar opgenomen dan door eenige andere ter wereld. Mijnen van goud en zilver, die de aarde in haren schoot draagt, worden bloot gewasschen door haar stroomende wateren. De landschappen er omheen zijn een aardsch paradijs; en zoo de opgezetenen de natuur maar iets wilden helpen, dan zouden de oevers van dezen ontzaglijken stroom het aanzicht krijgen van ongemeten tuinen, waar vruchten en bloemen in geen enkel jaargetijde ontbreken. Zoover de overstrooming der Amazone land bereikt, wordt dit vruchtbaar niet voor één, maar voor vele jaren, en zoo mildelijk, dat het aan geen verdere verbetering behoefte heeft. Geheel de omtrek is vol van al de rijkdommen der natuur; de rivieren bieden overvloed van visch: 2000 soorten en dan nog de beste ter wereld; de bergen geven allerlei wild en talloos gevogelte; de boomen dragen voortdurend vruchten; de velden zijn

a) Dit gedeelte der verhandeling van Pater van Coll, ofschoon nagenoeg geheel compilatie uit de daarin aangehaalde werken, meenden wij toch ook te moeten opnemen, omdat het een vrij volledig overzicht geeft van hetgeen omtrent Guiana in ruimeren zin bekend is. Met de latere resultaten o. a. verkregen door den Franschen reiziger H. Coudreau, die op een deel van Crevaux' onderzoekingen nog al critiek heeft uitgeoefend, heeft de schrijver echter geen rekening gehouden. Zie b.v. Coudreau's „Chez nos Indiens. Quatre années dans la Guyane française (1887—1891)." Paris, 1893. RED. DER BIJDRAGEN.

[1]) Het woord *Guiana* heet af te stammen van *Guainia*, waarmee in de taal der Marsitanen, in het onder den evenaar gelegen Amerika even verspreid als de Caraïbische, de Rio Negro en de omliggende landen worden aangeduid. Zeker is, dat de Spanjaarden van *Guayana* spreken.

altoos bedekt met oogst en de schoot der aarde is vol van edelgesteenten en kostbare metalen. [1])

Aan de monden dezer rivier vond Pinçon in 1499 een boom van zulken omvang, dat zestien zijner mannen niet in staat waren dien te omvademen: een reus waarlijk als schildwacht uitgezet bij den reuzenstroom!

Een zonderling natuurverschijnsel, bekend onder den naam van *pororoca* (het voortdurend snorken) wordt hier waargenomen. Gedurende drie dagen bij nieuwe en volle maan, bezigt de vloed om zijne hoogte te bereiken niet de gewone zes uren, maar één of twee minuten slechts: in drie of vier stooten, die met vrees'lijk geweld en plotseling elkander volgen, is bij de vernauwingen, die, tusschen Macapá en de Noordkaap, door de vele eilanden gevormd worden, het water in een oogwenk tot zijn hoogsten stand geklommen.

De kracht van dezen springvloed is zoo groot, dat Bates op den Cupari, eene bijrivier van den Tapajoz, het stijgen nog waarnam op eene plaats, die van den mond der Amazone p. m. 200 uur verwijderd is. Ook in Europa, aan de monden der Seine en Gironde, neemt men dit verschijnsel waar, maar niet zoo krachtig ontwikkeld (*barre*, *mascaret*) — In Hindostan, waar de *bore* de Ganges tot Hugli opdringt, is zij om hare geweldige kracht gevreesd. De trechtervormige monding van de Tsien-tang in China komt de vloedgolf als een waterval van 10 M. hoogte binnen met de snelheid van een' spoortrein [2]).

't Spreekt vanzelf dat deze *pororoca* zich in al haar kracht tijdens de nachteveningen vertoont. En de nabijheid van de evennachts-lijn, èn het dubbel getij (Equinox), èn de trechtervormige monding, èn het geringe verval, immers in 't geheel slechts 180 M., alles werkt samen ter verkrijging van dit grootsche resultaat.

De lengte van dezen stroom, welke door meerdere rivieren zijn oorsprong neemt in de Cordilleras, bedraagt niet minder dan 1056 uren. Bedenkt men, dat de meeste rivieren die er in monden, 200, sommige 400 uren ver komen, dan kan men zich eenig denkbeeld

---

[1]) Deze aanhef is in hoofdzaak naar de Fransche vertaling van het werk van Chr. de Acuña „Relation de la riviere des Amazones, traduite, par feu Mr. de Gomberville", Paris 1682, p. 86—88, welke vertaling ook hier verderop gebruikt werd. Acuña's origineele Sp. tekst „Nuevo descubrimiento del gran rio de las Amazonas" verscheen te Madrid in 1641. Red.

[2]) Als *macareo* reeds in het begin der 16e eeuw ook van de Golf van Cambay beschreven; en van de Rio Grande in Senegambië. Red.

vormen van de ontzaglijke uitgestrektheid lands, welke tot zijn stroomgebied behoort.

Dit uitgestrekte land werd ten tijde der ontdekking bewoond door tallooze Indianenstammen, van welke ieder een afzonderlijk volk uitmaakte. Hunne vestigingsplaatsen waren zoo dicht bij elkaar, dat men op onderscheidene dezer duidelijk hooren kon wanneer hout geveld werd op eene andere.

Rust en vrede waren met die ophooping niet gebaat.

Men leefde op voet van oorlog met elkander, en vaak hadden er bloedige tooneelen plaats, of maakte de eene den andere tot slaaf. Dapper tegenover elkander, vreesden zij echter de vuurwapenen der blanken en scholen weg in hunne bosschen.

Onder alle volken, die de oevers der Amazone bewoonden, vond men niet dan welgeschapen menschen. Misvorming — men denke bv. aan de Botocudo's, blz. 454 hiervóór — had in den regel haar grond alleen in een vreemdsoortig schoonheidsgevoel of eigenaardige opvattingen in de wijze van zich te versieren.

De meesten hunner zalfden zich, zoo tot kleeding als tot sieraad, met gekleurde oliën, met gommen of welriekende balsems, waarop bloemen of vogelvederen kleefden; anderen deden zich met goud-poeder bestuiven. Daar waren er, die gouden platen droegen aan ooren en neusvleugels, en de Omagua's, wier woonplaatsen tusschen de Peruaansche en Braziliaansche Indianen eene breedte besloegen van 200 uren, vervaardigden veelkleurige katoenen stoffen, die met goud doorweven waren.

Van alle rivieren, welke de Amazone in haren loop opneemt, is de Rio Negro wel de schoonste. Die machtige stroom is zoo trotsch, dat hij verontwaardigd schijnt er een te ontmoeten, grooter dan hij zelf. Zij wil haar water niet mengen met dat der Amazone, neemt voor zich alleen de helft der geheele bedding en stroomt zoo meer dan twaalf uren voort, haar water van dat der eerste gescheiden houdend.

Niet met onrecht gaven de Portugeezen haar den naam van *zwarte rivier*, want, ofschoon haar water opgenomen in een glas helder is als kristal, schijnt het toch koolzwart uithoofde van de diepte harer bedding.

De Rio Negro staat door de Casiquiare in verbinding met de Orinoko. Zij stroomt tusschen den Amazonenstroom en de Orinoko en verdeelt zich in twee takken, waarvan de Casiquiare zich met den Amazonenstroom verbindt, terwijl de andere tak in de Orinoko

valt. Men spreekt in dit geval van *bifurcatie* of gaffelverdeeling. — Eene kunstmatige stroomverbinding tusschen het gebied van den Amazonenstroom en dat van de Rio de la Plata zou evenmin moeilijk tot stand te brengen zijn.

De Orinoko ontspringt in de bergketenen tusschen Venezuela en Brazilië, de Serra Parima, en stort, na eenen loop van 600 uren, bij het eiland Trinidad door zestien hoofdmondingen, hare wateren in den Oceaan uit.

Bij eene dier mondingen leed Columbus, in 1498, het grootste gevaar voor schipbreuk. [1]) Als God ons aan dit gevaar laat ontkomen, zoo sprak de Christen zeeheld, dan kunnen we gerust getuigen, dat we uit den *muil des draaks* zijn gekomen. En zij ontkwamen; de drie schepen sloegen van het anker en de stroom van het Orinokowater joeg hen de zee in. *Boca del drago* heeft hieraan zijn naam te danken.

De diepte dezer rivier wordt gezegd af te wisselen tusschen 60 en 100 vademen. Watervallen en stroomversnellingen zijn er zonder tal. Men ondervond dat het er vijf maanden vloed en eene maand hoog water was, en evenzoo vijf maanden ebbe en eene maand laag tij. In een geheel jaar had daar slechts *één*maal plaats, wat men overal elders tweemaal in het etmaal ziet gebeuren.

Op de eilanden bij de monding, meest altijd onder water, vond men Indianen, die als vogels hunne nesten, woningen bouwden op de boomen; vandaar o. a. de naam Venezuela, d. i. „klein-Venetië”, de stad op palen.

De oevers waren bevolkt met machtige Indianenstammen, die allen gewaagden van een overvloed van goud, waarvan zij den Spanjaarden en Engelschen groote monsters leverden en die vooral in het binnenland te vinden was.

Dat binnenland was *Guiana.*

Het strekte zich uit, volgens Walter Raleigh, van zee 300 uren binnenwaarts en van de Orinoko tot de Amazone. Die dit land verovert, sprak hij, zal meer goud bezitten en over een grooter aantal volken den schepter voeren, dan de koning van Spanje en de sultan van Turkije. In het midden van dit land zocht men, de koele Engelschman zoowel als de geestdriftige Spanjaard, *Parima*, het Gouden Meer, en de *Manoa del Dorado* [de Stad van den Vergulden Man],

---

[1]) Noch Columbus, noch later Alfonso de Guda hebben de *eigenlijke* monding van de Orinoko gezien. Ze zijn in de noordelijke opening geweest van den zeeboezem van Paria.

waar de muren met gouden platen bekleed waren en de huizen daken van goud droegen. Daarheen, zoo meende men, hadden de machtige Inca's van Peru hun rijk en hunnen rijkdom overgebracht.

Niet alleen Indianen wisten daarvan te verhalen. Raleigh steunde vooral op het *voor hem* onbetwistbaar feit dat een officier der artillerie, Martinez, overleden op het eiland Portorico, aldaar 7 maanden vertoefd had. Uit stukken ter kanselarij op Portorico berustende bleek, dat deze, ofschoon als Spanjaard herkend, er goed behandeld was geworden. Wel had men hem steeds geblinddoekt en mocht hij nergens gaan zonder geleide, maar bij zijn vertrek was hij met veel goud overladen.

Daar de Indianen van de Orinoko hem hadden uitgeschud, had hij niet meer dan twee flesschen stofgoud kunnen redden. Op zijn sterfbed bestemde Martinez de twee flesschen goud tot eene stichting voor vaste zielediensten en zijn reisverhaal stelde hij ter beschikking der kanselarij.

Men zocht Guiana binnen te dringen, de eenen van de zijde der Orinoko, de anderen aan den kant der Amazone; wederom anderen voeren de rivieren op en drongen de bosschen binnen, tusschen die beide stroomen gelegen. Een koortsachtige gejaagdheid kenmerkte niet alleen de eerste landontdekkers, maar heeft stand gehouden tot bijna op onze dagen.

Ook Gouverneur van Sommelsdijck (1683—1688) zond een officier met eenige soldaten uit om in onze binnenlanden het *Eldorado* te zoeken.

Na de teleurstellende wederkomst dier door Van Sommelsdijck uitgezonden officieren en soldaten ter opzoeking van het gouden meer van Parima, scheen de goulddorst in Suriname echter gebluscht. Men stelde zich tevreden met goud te slaan uit suiker en koffie, welke de bodem in overvloed voortbracht. In 1742 evenwel begon de lust op meer rechtstreeksch gewin wederom te ontwaken. Daar kwam op initiatief van zekeren Heer *Wilhelm Hack* eene Compagnie tot stand, aan welke vergund werd „alomme door de gantse Colonie ondersoeck [te] mogen doen, na Mineraalen, Goud, Silver, Koper, Tin, Loot, Edelgesteentens of andere profytgevende Stoffen, hoe deselve voorkoomen, ofte oock genaamt mogen zyn, soo op als onder d'aarde." [1])

Verscheidene mijnwerkers kwamen nu naar Suriname. Wel niet aan onze zuidergrens, maar toch in het zuiden, bij Victoria namelijk,

[1]) Zie het octrooi bij Hartsinck „Beschrijving van Guiana", Amst. 1770, II, p. 744—755.

werd op een terrein van 10 mijlen, door de bewindhebbers daartoe afgestaan, de arbeid aangevangen.

Men was echter niet gelukkig. Een gedeelte van het mijnwerk stortte in, en veertig menschen werden onder de instortende massa levend begraven.

Daar werden wel is waar ertsen gevonden, maar het metaalgehalte was te gering om er zelfs de vracht maar mede te betalen. 't Was dus eene mislukte onderneming.

II.

Wat is er waar van het *Eldorado*, zoo jarenlang het voorwerp der verlangens en nasporingen van duizenden, der nakomelingen zoowel van Spanjaarden en Portugeezen, als van Engelschen, Nederlanders en Duitschers?

Zeker is het bestaan daarvan legendarisch, maar toch, legende heeft in den regel eenen grond van waarheid. Daar was inderdaad goud *in* en *om* Guiana. Getuigenissen zoo constant als die hiervoor pleiten, kan de leugen niet vinden. Men had niet meer te doen uitsluitend met onbeschaafde Indianen, maar al zeer spoedig met zulken, die vrienden werden der Europeanen en zich, vooral door de Jezuïeten, bij scharen in Reductiën lieten vereenigen. Ware nu de aanwezigheid van goud maar louter fictie geweest, dan moest dit, onder zulke omstandigheden, spoedig aan het licht zijn gekomen. We laten het een en ander volgen, teneinde hierdoor tevens de verbroedering en beschaving eener groote menigte Indianen te doen uitkomen

Aan de Orinoko trof men, onder vele andere rotsen er een aan met een omvang van meer dan twee uren, eene massa die slechts een enkele rots scheen. De kruin ervan was bedekt met hout en aan ééne zijde slechts was een moeilijke toegang te vinden. Zij had, vijftig voet boven den waterspiegel, een platten grond, die 40 schreden breed en 80 lang was, en eene soort balkon vormde. De loodlijn van de kruin tot dit balkon bedroeg 126 vademen. Op dit plafond hadden de missionarissen een fort gebouwd met drie batterijen en eene kazerne, waarin ze eenige soldaten onderhielden.

Het doel hiervan was, zich te verdedigen tegen de invallen der Caraïben, die de missiën vernielden. Niemand is er dan ook die twijfelt of de Spanjaarden, van den beginne af, wel missiën in de door hen veroverde landstreken gevestigd hebben.

En wat er waars of overdreven zijn moge in de wreedheden, hun ten laste gelegd, zij zijn het die, in tegenstelling met anderen, zich als natie met de Indianen vermengd hebben.

Dat aan de Amazone het Christendom van ouds gepredikt was, blijkt o. a. uit het rapport van den geleerden topograaf La Condamine [1]). Hij verklaart dat bij alle weer verwilderde Indianenstammen aldaar sporen van het Christendom en van het doopsel gevonden werden. Wat de meer beschaafde Indianen aangaat, in 1766 hadden de Jezuïeten, om van geen anderen te spreken, alleen in Portugeesch Guiana 36 dorpen, waarvan 12 op de Napo en 24 op de Amazone, tellende meer dan 10000 bekeerde Indianen.

Het tot stand komen van zulke dorpen, waarvan sommige 150 mijl van elkaar lagen [2]), kan niet het werk zijn geweest van korte jaren.

Overigens weet men, dat deze geheele streek sedert 1654 aan de heerschappij der Portugeezen onderworpen was.

Ook in de bosschen van Fransch Guiana drongen de Jezuïeten door, en slaagden in 1674 er in een aanzienlijk getal Indianen te bekeeren. Zij vestigden er bloeiende Reductiën. [3]) Een groot getal nomadische Indianen werden in 1714 door Paters derzelfde Orde aan de Kourou (even beN. Cayenne) bijeengebracht. [4]) Zelfs Suriname, althans zeker voor zooveel de Awa (vulgo Lawa) [5]) en de daarin

---

[1]) Charles Marie de la Condamine werd in 1701 te Parijs geboren. In 1735 belast met de topografische opnemingen in de Nieuwe Wereld, voer hij van Peru uit de Amazone af tot Belem de Pará en tot de Noordkaap, ging naar Cayenne en keerde over Suriname naar Parijs terug, waar hij na een afwezigheid van 10 jaren op 23 Febr. 1745 aankwam. Hij overleed te Parijs den 4[den] Februari 1774.

Op 28 April 1745 las hij in de Académie Royale voor zijne „Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amérique", (Histoire de l'Acad. Roy. Année 1745, Paris 1749, p. 391—492); in 1751 nader gevolgd door de uitgave van zijn „Journal du voyage fait par ordre du Roi, etc." in 2 dln. Red.

[2]) Men denke hier en bij verdere aanhalingen uit Fransche verslagen van de vorige eeuw aan de oude Fransche „lieues", gelijkstaande met 4444 meters of 45 minuten gaans.

[3]) Verslag R. P. Puèch aan Mgr. Dossat 4 Febr. 1863.

[4]) Voyage à la Guiane. Paris, An VI (1798), p. 287.

[5]) Men heeft in Suriname de zonderlinge gewoonte aangenomen om het fransche lidwoord *l'*, dat zij voor namen der rivieren plaatsen, in het hollandsch te behouden, zoodat we thans twee lidwoorden, een hollandsch en een fransch, voor onzen riviernaam krijgen. Zoo schrijft men De Lawa, in plaats van De Awa; en Kappler schreef zelfs „der Litanikreek" in plaats van Itany-kreek", zie blz. 604 en noot 2 hierachter.

mondende kreken aangaat, werd vóór 240 jaren door deze pioniers der beschaving bereisd; eene kaart door hen vervaardigd is daarvan eene blijvende getuigenis. Kunnen wij in Hollandsch Guiana niet op nederzettingen in de binnenlanden tot uitbreiding van Katholicisme en beschaving wijzen, dit staat vast, dat, lang vóór de Moravische Broeders in 1735 naar Suriname kwamen en zich omstreeks het midden der voorgaande eeuw bij de Indianen vestigden, de Gouverneur Sommelsdijck in 1687 bij de dweepzieke Staten van Zeeland beschuldigd werd, dat hij R. K. Priesters toeliet te arbeiden, niet alleen aan de bekeering van Indianen, maar zelfs van Protestanten. De priesters waren Paters Franciskaners [1]).

Men houde ons deze uitweiding ten goede. Zij moet duidelijk maken dat, hadde de roep over Guiana's rijkdom enkel en alleen op droombeelden berust, die droombeelden bij de nauwere aanraking met de Indianen door Christendom en beschaving teweeg gebracht, geheel zouden verdwenen zijn. — Wolbers [2]) schrijft: „Diep landwaarts, in Engelsch en Fransch, zoowel als in Nederlandsch Guiana, vindt men nog verscheidene namen van Spaansche avonturiers, welke die landstreek bezochten, op de rotsen uitgehouwen. Ziedaar dan het eenig overblijfsel van al die moeite, van al dat jagen en drijven naar goud: eenige namen geschreven op de rotsen!” Ofschoon den gouddorst evenzeer verfoeiende als Wolbers, kunnen wij toch deze woorden niet onderschrijven. Het goud dat thans wordt gevonden is een duidelijk bewijs, dat niet alles droombeeld geweest is, dat de Indianen niet louter fabelen verteld en de landontdekkers slechts onwaarheden der wereld hebben ingezonden.

Neen daar was goud; uit het reisverhaal van Pater d'Acuña van 1639 blijkt, dat de Indianen van Ginapipa zich bij hem beroemden, alleen meer goud te hebben dan geheel Peru bezat, alsook dat hij zich metterdaad overtuigde van de aanwezigheid van kostbare mijnen. Omstreeks 1636 en volgende jaren kwam een Franschman geregeld met verscheidene schepen af en bevrachtte die met zand uit de Tocantine, tegenover het toenmalige Guiana gelegen. Uit dat zand deed hij dan later goud wasschen.

De faam vergroot de zaken. Indianen versierden zich met gouden platen; het gerucht maakte ervan: gouden muurbekleedingen. Er waren rivieren met goudzand; men begon te spreken van een gouden

[1]) Vergelijk: [A. Bossers]. Beknopte Geschiedenis der R. K. Missie in Suriname. Gulpen, 1884. p. 19—30.

[2]) Geschiedenis van Suriname. Amsterdam, 1861, blz. 27—28.

meer. La Condamine meent, dat de gouden stad *Manoa del Dorado* door klankwisseling zou ontstaan zijn uit den naam van een Indianendorp der *Manaos*, die veel goud bezaten. Behalve dat geestdriftige gemoederen als van nature alles overschatten wat hun welkom is, kwamen hier daarenboven nog belangen in het spel. Werkelijke, doch *ruwe* schatten moesten ten nutte gemaakt worden. Was daartoe de steun van Europa niet onmisbaar? En is het te verwonderen dat, om dien te verkrijgen, de zaken aanlokkelijk werden voorgesteld? Wat ons betreft, wij vinden dit zeer natuurlijk en kunnen ons zelfs best voorstellen, dat het menigmaal zonder opzettelijk bedrog geschied is.

Crevaux, die in 1877 onze zuidergrens bereisd heeft, schrijft daarentegen het volgende:

„Les monts Tumac-Humac sont constitués par des terrains primitifs absolument identiques à ceux qui fournissent l'or de la basse Guyane; il y a tout lieu de croire qu'ils sont riches en productions aurifères.... Les mineurs guyanais franchiront un jour les terres d'alluvions pour aller exploiter l'or en filons de cette chaîne de montagnes, comme on le fait actuellement dans le haut Orénoque. Un mineur qui a travaillé dans ces exploitations nous a assuré que les roches de l'intérieur de la Guyane anglaise sont identiques à celles des Guyanes française et hollandaise.

La nature des terrains étant semblable, il y a tout lieu de croire qu'on y trouvera également des filons de métaux précieux; mais nous engagerons le chercheur d'or à ne pas se laisser illusionner par les Indiens, qui dans leurs récits fantastiques confondent les paillettes de mica avec l'or. C'est sans doute l'existence de grottes formées par des roches micacées qui a servi de base à la légende de l'Eldorado. „L'homme doré" (en espagnol: *El dorado*) s'enduisait les cheveux et le corps, non pas de paillettes d'or, mais de cette poussière que tout le monde connaît sous le nom de sable d'or, ou d'or des singes [1]). Des Indiens, pressés sans doute de questions par des voyageurs avides du métal précieux, ont raconté que l'homme doré vivait dans un palais dont les murailles étaient en or massif. Les explorateurs trouveront un de ces temples sur les bords de la crique [d. i. kreek] Courouapi, affluent de la rivière Yary, et leur illusion s'évanouira lorsqu'ils verront qu'il s'agit seulement d'une grande excavation, une véritable grotte dont les parois sont formées par des roches micacées. Lorsque le soleil

---

[1]) In 't Hollandsch: kattengoud.

pénètre dans cet antre obscur, on voit les parois extérieures briller d'un vif éclat, par suite de la réflexion du soleil sur les milliers de paillettes de mica qui reluisent comme de l'or....

Quant au fameux lac Parimé, c'était simplement une inondation qui se renouvelle chaque année dans les terrains alluvionnaires s'étendant au pied de la chaîne des montagnes". (Voyages etc., 1883, p. 91—92).

III.

Een vluchtige blik langs de grenzen van het aloud Guiana vooraf geworpen, kan zijn nut hebben en tevens eenige sprokkelingen uit de historie aan het licht brengen.

Toen in 1743 La Condamine op zijne wetenschappelijke reis van Peru naar de monding der Amazone, aan de rivier kwam welke door het grondgebied der Tapajo-Indianen stroomt en daarom ook *Tapajoz* genoemd wordt, ontdekte hij aan den kant van het Noorden eene groote bergreeks.

Ze strekte zich uit van het Oosten naar het Westen. De afstand er van scheen niet grooter dan 15 uren [1]). 't Was het voorgebergte van die lange bergketen, waarin Guiana's wateren hun oorsprong nemen. De bergkloven in het Noorden vormen de rivieren van Cayenne en Suriname terwijl het water, dat aan den zuidkant wordt afgevoerd, zich na een korten loop in de Amazone stort [2]).

Laat ons nu eene vraag beantwoorden.

Hoe ziet Guiana en meer bepaaldelijk Suriname er uit aan zijne zuidelijke grens?

In 1861 beklom *Kappler*, na de Awa zoover mogelijk te zijn opgevaren in Commissie met 2 Ned. oud-zeeofficieren voor de Ned. en Fransche gouvernementen, om de Maroni (Marowijne) als grensrivier te onderzoeken, terwijl de zeeofficier Vidal aan 't hoofd stond

1) „Le 4 [Sept. 1743], nous vimes au nord, à douze ou quinze lieues dans les terres, une chaîne de montagnes parallèles à la rivière, les premières & les seules que nous eussions aperçues depuis que nous avions perdu de vue la Cordelière du Pérou. Le pays entre le fleuve & ces montagnes, paroissoit entièrement découvert: nous étions, suivant mes routes, à peu près au sud de *Cayenne*". Journal etc., Paris 1751, p. 194. RED.

2) „Ce que nous apercevions, étoient les collines antérieures d'une longue chaîne de montagnes, qui s'étend de l'Ouest à l'Est, & dont les sommets sont les points de partage des eaux de la Guiane. Celles qui prennent leur pente du côté du Nord, forment les rivières de la côte de Cayenne & de Suriname; & celles qui coulent vers le Sud, après un cours fort peu étendu, viennent se perdre dans le Marañon." Relation abrégée etc., 1749, p. 459. RED.

van de Fransche Commissie — een paar heuvelen, gelegen voor het Tumuc-humac-gebergte. Ziehier de beschrijving die hij er van gegeven heeft (Holländisch-Guiana, 1881, blz. 382):

„Wir hatten nun ein Panorama vor uns, das sich von Osten nach Südwesten erstreckte, denn die Aussicht nach Norden war uns durch den noch vielleicht 40 Fuss höheren Gipfel, auf welchen zu kommen keine Möglichkeit war, benommen. Unter uns lag ein wellenförmiges Land, dessen Erhebung über den Flussspiegel höchstens 200 Fuss betragen konnte, und durch dieses floss die Lava, von der man bloss einen kleinen Streifen sah. Das Tumucumac-Gebirge, dessen höchste Kuppen nicht über 3000 Fuss zu betragen schienen, zog sich von West-Nord-West nach Ost-Süd-Ost, und seine nächsten Berge von vielleicht 7—800 Fuss Höhe waren von uns sechs bis sieben Stunden entfernt. Es besteht aus Kegeln, Kuppen und langgestreckten Bergrücken, die mich lebhaft an unsere Schwäbische Alp erinnerten, ... aber während ich dort den Ofen suchte, bemühten wir uns hier vergeblich, Schutz gegen die glühenden Sonnenstrahlen unter den breiten Blättern der Agave zu finden. Im Südosten lagen Berge wie leichte blaue Wolken, die wohl 40 Stunden von uns entfernt sein konnten, und aus der Mitte des Panoramas erhob sich vielleicht 20 Stunden entfernt ein hoher domförmiger Berg, den wir Dom des Invalides tauften. Aber alles dieses bedeckte ein unermesslicher Wald, nirgends konnte man Rauch sehen, nirgends gewahrte man Spuren von Menschen .... Ich schätzte die absolute Höhe vom Fusse des Felsen an auf ca. 700 Fuss, während Herr Vidal sie auf 300 Meter schätzte. So mannigfaltig auch die Formen der Berge waren, die vor uns lagen, und denen die verschiedenen Tinten und Nuancen von Grün bis ins Indigo und Hellblaue einen eigenen Reiz verliehen, so machte es doch einen peinlichen Eindruck, auf diese Wildniss hinunter zu blicken, in der kaum bemerkbar einige Menschen wohnen, die sich untereinander selbst wie wilde Thiere bekriegen, während Millionen hier im Ueberflusse leben könnten.”

Crevaux kwam in 1877 niet alleen tot het Tumuc-humac-gebergte; hij trok er ook overheen. Hiertoe had hij van zijn vertrek van St. Louis aan de Beneden Marowijne 33 dagen varens van ongeveer 8 uur per dag, en vijf dagreizen te voet.

Volgens zijne opgave heeft de Marowijne tot op 20 uren boven hare monding eene breedte van 1200 à 1500 meters. Tot op 90 uren landwaarts in is zij 400 à 500 meters breed, terwijl hare lengte,

alle bochten en krommingen daarin begrepen, van de monding tot de bronnen in het Tumuc-humac-gebergte 680 kilometers bedraagt [1]). Bij haar bassin aan de Saranaou lag zij 110 meters boven den zeespiegel.

De ontcijfering, het eerst door dezen naturalist gegeven van den wonderlijk klinkenden naam van de bergketen aan onze zuidergrens, Tumuc-humac, levert opnieuw het bewijs, dat de mensch uit zijne natuur steeds eenvoudig is en de plaatsen noemt naar de zaken die hij er vindt of naar gebeurtenissen, welke er plaats vonden.

Men merke vooraf op dat Tumuc-humac voor het eerst geschreven moet zijn door iemand in wiens taal *u* als *oe* klinkt. Welnu, Tumuc-humac komt van het Indiaansch *koemoe-koemoe*, dat een palm aanduidt, de Oenocarpus bacaba, waarvan een verscheidenheid, in 't Surinaamsch volksdialect *komboe*-palm wordt geheeten. Deze levert een eetbare vrucht op. Niet te verwonderen, dat de uitgehongerde en dorstige reiziger de bergketen, die hij na veel moeite bereikte (de Aroekoejana-Indianen trekken er van noord naar zuid en van zuid naar noord overheen) met den naam genoemd heeft van deze palmvrucht, die honger en dorst tegelijk kon stillen. [2]) De warme drank welken men van die vrucht bereidt, houdt het midden tusschen sterk gesuikerde koffie en chocolaad.

Volgens de opname van Crevaux blijft de hoogte van het Tumachumac-gebergte ver beneden de faam. Zij bedraagt niet meer dan 400 meters boven den waterspiegel. Trouwens, men vindt op den bergrug denzelfden tropischen plantengroei als in de valleien en in 't benedenland van Suriname, uitgezonderd natuurlijk het aangeslibd land en de moerasstreek.

Omtrent de vroegere bevolking in dit Zuiden, is weinig meer bekend dan van de landstreek zelve.

De oudheid sprak voor eeuwen herwaarts, van eene krijgshaftige vrouwennatie. In de fabelleer heetten die vrouwen Amazonen. Nauw was Amerika ontdekt of zie, daar vond men bij de Indianen hetzelfde verhaal weder, dat voor 2000 jaren bij de Grieken de ronde deed. Als bloot verhaal kan dit misschien [?? RED.] pleiten voor de gemeenschap welke er, in verwijderde tijden, tusschen Amerika's inboorlingen en de oude volken mag bestaan hebben.

---

1) Nabij de monding is de rivier op sommige plaatsen meer dan 4000 M. breed; de rivierbreedte tusschen Albina en St. Laurent bedraagt 2200 M. RED.

2) De eigen woorden van Crevaux zijn: „... la chaîne de montagnes que les géographes appellent Tumuc-Humac ou Cumuc-Humac, tandis que les Indiens la qualifient quelquefois du nom de Coumou-Coumou" (op. cit., p. 198). RED.

Maar 't verhaal over de vrouwennatie stond in Amerika boven de legende; men geloofde aan het *werkelijk* bestaan dier natie zóó vast, dat de grootste stroom der aarde er naar genoemd werd. De Amazonen werden gezegd in 't stroomgebied te wonen der rivier, waarin de Rio Negro uitwatert; daarom kreeg die rivier den naam van *Amazone*.

Hooren wij hierover den geleerden Pater d'Acuña. Hij voer in 't jaar 1639 de Amazone af tot aan hare monding.

Om het werkelijk bestaan dezer zonderlinge vrouwenmaatschappij aan te toonen spreekt hij aldus:

„Je ne m'arrête point aux perquisitions serieuses que la Cour souveraine de *Quito* en a faites, devant laquelle plusieurs Natifs des lieux mêmes ont témoigné, qu'une de ces Provinces voisines le notre Riviere est peuplée de Femmes belliqueuses, qui vivent & se gouvernent seules sans hommes; qu'en de certains temps de l'année elles en reçoivent pour devenir enceintes, & que tout le reste du temps elles vivent dans leurs Bourgs, où elles ne songent qu'à cultiver la terre, & à se procurer par le travail des bras tout ce qui est nécessaire à l'entretien de la vie. . . . Mais je ne puis taire ce que j'ai ouï de mes oreilles, & que je voulus verifier aussi-tôt que je m'embarquai sur cette Riviere des *Amazones*: On me dit donc, par toutes les habitations où je passai, qu'il y avoit des Femmes dans leurs Païs telles que je les leur depeignois, & chacun en particulier m'en donnoit des marques si constantes & si uniformes, que si la chose n'est point, il faut que le plus grand des mensonges passe, par tout le nouveau Monde, pour la plus constante de toutes les veritez historiques. Cependant nous eûmes de plus grandes lumieres de la Province que ces Femmes habitent, de leurs coûtumes singulieres, des *Indiens* qui communiquent avec elles, des chemins par lesquels on y va, & de ceux du Païs qui leur servent à peupler dans le dernier Village, qui est la frontiere entre elles & les *Toupinambous*.

Trente-six lieuës au dessous de ce dernier Village des *Toupinambous*, en descendant sur notre grande Riviere, l'on en rencontre, du côté du Nord, une autre qui vient de la Province même des *Amazones*, & qui est connuë par les gens du Païs sous le nom de *Cunuris* [1]). Cette Riviere prend le nom des *Indiens*, qui sont les plus proches de son embouchure; au dessus de ces premiers Peuples, en rencontrant la Riviere *Cunuris*, on trouve d'autres *Indiens* appellez

---

[1]) Volgens Acuña's kaart zou dit de tegenwoordige Trombetas-rivier zijn.

Apotos [1]), qui parlent la Langue genérale du *Brezil;* plus haut, sont les *Tagaris,* & les derniers sont les *Guacaras*, ces Peuples heureux qui jouïssent de la faveur de ces vaillantes Femmes [2]). Elles ont leurs habitations sur des Montagnes d'une hauteur prodigieuse, entre lesquelles il y en a une nommée *Yacamiaba,* qui s'éleve extraordinairement au dessus de toutes les autres, & qui est si battuë des Vents, qu'elle en est sterile. Ces Femmes se sont tôujours maintenues sans le secours des hommes; & lors que leurs voisins leurs viennent rendre visite, au tems marqué, elles les reçoivent les armes à la main, qui sont des arcs & des fleches, pour n'être point surprises; mais elles ne les ont pas plûtôt reconnus, qu'elles se rendent en foule à leurs Canots, où chacune saisit le premier Hamac qu'elle trouve, & le va pendre dans sa Maison, pour y recevoir celui à qui le Hamac apartient. Au bout de quelques jours, ces nouveaux Hôtes s'en retournent chez eux, & ne manquent point toutes les années de faire ce voyage dans la même saison. Les filles qui naissent de ces embrassemens sont nourries par leurs meres, & instruites au travail, & à manier les armes: Pour les mâles, on ne sait pas bien ce qu'elles en font; mais j'ai ouï dire à un *Indien*, qui s'étoit trouvé, avec son pere, à cette entrevûë, lors qu'il étoit petit garçon, que, l'année suivante, elles donnent aux peres les enfants mâles qu'elles ont mis au monde. Cependant la plûpart croient qu'elles tuent tous les mâles, d'abord qu'ils sont nez, & c'est ce que je ne saurois décider. Quoi qu'il en soit, elles ont des trésors dans leur Païs, capables d'enrichir tout le monde...„ Relation, Paris 1682, p. 181—184.

Tot zoover Pater d' Acuña.

De Fransche geleerde La Condamine is van meening, dat het werkelijk bestaan dezer strijdbare vrouwen in vroeger tijd niet kan worden geloochend. Of thans het geslacht is uitgestorven, durft hij niet beslissen; wel echter, dat ze niet meer gevonden worden op haar voormalige verblijfplaatsen. [3])

Toen ruim eene .eeuw na Pater d' Acuña onze Fransche topograaf de Amazone afvoer en ter plaatse gekomen was waar Guiana's bergen

---

[1]) In de taal der Surinaamsche Caraïben beteekent *apóto* groot.

[2]) Hier zou men dan juist aan de Zuiderhellingen zoowat wezen van het tegenwoordige Tumuc-humac-gebergte, op de kaart bij Acuña geheeten „Yacamiaba M.", in het land der tegenwoordige Roucoyennes en Oyampis, gelijk nog tegenwoordig de Apoto-Indianen aan den middenloop van de Yaru wonen. RED.

[3]) Verg. zijne „Relation abrégée etc.", 1749, p. 441—446. RED.

zich verheffen, vernam hij eene volkstraditie bij de Tapajo's („Topayos”). Deze hield in, dat bedoelde bergreeks het land zoude zijn, waar tegenwoordig de Amazonen zich ophielden.

Merkwaardig mag het heeten, dat het bestaan eener *Indiaansche natie uitsluitend van vrouwen*, als sprookje ook bij de Indianen van Suriname bekend is. Schoon eenigermate verbasterd en gewijzigd, heeft schrijver het uit hun eigen mond meermalen vernomen.

Tot scherpe tegenstelling geven we een oogenblik het woord aan eene verdrukte Indiaansche.

Een Caraïbische vrouw had zich plichtig gemaakt aan kindermoord. Een missionaris onderhield haar over het onmenschelijke van zulke handeling.

De vrouw hoorde de terechtwijzing met geduld aan en met neergeslagen oogen. Toen hij had opgehouden met spreken, zeide zij: Pater, mag ik nu ook eens spreken en alles zeggen, wat me op het hart ligt? Weet ge wel dat het een *meisje* was, dat ik gedood heb? O, als mijne moeder dat maar voor mij had overgehad toen ik ter wereld kwam! dan was ik vrij geweest van alles wat ik geleden heb en nog te verduren zal hebben! Had ze mij bij mijne geboorte maar begraven, dan zou ik den dood niet gevoeld hebben en nu moet ik dien nog ondergaan; dan zoude ik vrij geweest zijn van allerlei werk, waarmee ik nu overladen ben. Dat werk valt me zwaarder dan de wreedste dood. Ach, wie zegt me, wat ik nog zal moeten lijden, eer hij komt.

Verbeeld u eens, wat eene vrouw bij ons te verduren heeft. Onze mannen nemen boog en pijl en gaan ter jacht; dat is alles wat ze doen. Wij moeten ook uit, maar met een zuigeling aan de borst en een kind op den rug in de *koeroekoeroe.* [1]) Onze mannen schieten een vogeltje en een vischje en ze zijn klaar, terwijl wij voor de huishouding moeten zorgen en daarbij den grond nog bewerken. Als zij 's avonds naar huis gaan hebben zij niets te dragen, maar wij hebben, bij onze kinderen, een vracht cassave en mais te torsen. Zij kouten maar met elkander als ze thuis zijn, en wij kunnen hout gaan zoeken en water aandragen om hun eten te bereiden. Na het eten gaan zij slapen; en dan kunnen wij, soms den heelen nacht, werken om hunne *tapana* en *casiri* [2]) klaar te maken. En wat hebben wij er voor? Zij drinken tot ze dronken zijn, en dan,

---

[1]) Eene soort mand; zie blz. 484 hiervóór.

[2]) Bedwelmende dranken, vooral uit *cassave* bereid.

geheel van hun verstand beroofd, beginnen ze ons te slaan, bij de haren te sleepen en te stompen. O! had mijne moeder mij maar begraven, op 't oogenblik mijner geboorte.

Dagelijks, Pater, zijt gij getuige ervan, dat wij ons met recht beklagen, want ge ziet het met uwe oogen; maar toch het ergste van alles wat we te lijden hebben, is u niet bekend. Is het niet droevig te zien, hoe eene arme Indiaansche vrouw als eene slavin haren man dienende, overdag met op het veld te zwoegen en des nachts met de behoorlijke rust op te offeren, na twintig volle jaren door hem verstooten en tegen een jong meisje verruild wordt. En zoo'n meisje moet dan onze kinderen, ja ons zelven nog komen slaan en mishandelen! Wanneer wij het wagen ons te beklagen, dan komt men met de zweep. Kan een meisje van hare moeder dan wel een grooter weldaad ontvangen dan voor al die ellenden behoed te worden en gevrijwaard voor eene slavernij, die erger dan de dood is? Ik herhaal het, Pater! och, had zij die mij het leven gegeven heeft mij slechts dit liefdebewijs geschonken van het mij ook aanstonds te benemen, dan zou dit hart niet zooveel te verkroppen, deze oogen niet zooveel te schreien hebben.

Ziedaar eene uiting van smart, ziedaar de verbittering ten top: zie het bekropt gemoed, dat zich lucht geeft en den toestand schetst der vrouw bij de Caraïben van Guiana uit vroegere dagen. Die eene spreekt hier voor vele.

Moeten we het welsprekend beklag dezer Indiaansche vrouw ook stellen na den tijd der vermoedelijke vestiging van den vrouwenstaat aan de Amazone, wrok en verbittering bezielde de Caraïbische vrouwen reeds lang vóór dien tijd. Daar immers volgens de geschiedenis de zeden der Caraïben den weg der verzachting opgingen, moet ons oog, waar het naar oudere tijden terugblikt, noodzakelijk meer wrok en verbittering ontmoeten. We hebben dus eene verklaring gevonden voor de mogelijkheid van een feit, zoozeer in strijd met de natuur des menschen en met zijne sociale behoeften, dat men altijd genegen blijft het maar liefst onder de fabelen te rangschikken. Eene verbittering als waarvan bovenbedoelde vrouw vervuld was, kan, algemeen geworden, tot den roekeloozen stap geleid hebben om te verhuizen en eenen vrouwenstaat aan de Amazone te vestigen.

Ouderen van dagen onder onze Surinaamsche Caraïben hebben wij ten deze willen raadplegen. Een hunner vertelde ons de heele historie der Amazonen, nagenoeg gelijk ze hierboven reeds is

medegedeeld en gelijk wij die ook van Arrowakken meermalen vernamen. Hij voegde er echter dit bij: die Amazonen zijn vrouwen van *Surinaamsche Caraïben*. In oude tijden mishandelden wij onze vrouwen. Deze werden dit moede, maakten afspraak met elkaar, verschaften zich groote booten en voeren, met eene vrouw, die uit het Zuiden gekomen was als wegwijster aan haar hoofd, naar de Amazone. Onze Caraïb beweerde zelfs, dat zijn vader daar geweest was.

Het ondernemen van zulke reizen was bij de Indianen van Suriname niets ongewoons. Niet lang geleden woonde hier nog een Caraïb, die jaarlijks in gezelschap eene reis deed naar zijn stamgenooten (die echter elkander maar moeilijk verstaan) van Essequibo. De Arrowakken hadden vrij druk verkeer met hunne stambroeders uit de Pomeroon en handelden met die van de Orinoko.

Ons is eene geheele familie bekend, afstammende van eene Indiaansche vrouw, van de Orinoko naar hier overgekomen. In één woord, volgens alle traditiën bestond er een druk verkeer tusschen de Indianen onderling, zelfs langs de zee.

Crevaux ontdekte in 1878 aan den oorsprong van de Paroe, dicht bij de zuidergrens van Fransch en Hollandsch Guiana, werkelijk eene vrouwenbevolking die voor Amazonen konden doorgaan, ofschoon ze alles misten van het romantische der verhalen.

„Nous arrivons au dégrad [d. i. landingsplaats] quelques minutes avant le coucher du soleil et il faut encore faire deux kilomètres à pied pour atteindre le village qui est au milieu de la forêt. Je suis étonné de ne pas voir un seul homme pour nous recevoir. Nous visitons deux, trois habitations, et nous n'y rencontrons que des femmes. Je demande à la plus vieille, c'est-à-dire à la moins farouche: „*Nepo amolé okiri* (Où sont vos hommes)? — *Okiri oua*” (homme pas), répond-elle dans son langage laconique.

Je suis fort intrigué. Ai-je donc enfin trouvé ces fameuses Amazones sur lesquelles nos savants, de la Condamine en tête, ont discuté pendant des siècles? Oui, ce sont des femmes qu'Orellana a trouvées près du Trombette [de tegenwoordige Trombetas, zie de noot op blz. 597 hiervóór] et sur lesquelles un conquérant espagnol a brodé une histoire romanesque qui a fait qualifier le grand fleuve de *rio de las Amazonas*.

Je ne doute pas qu'Orellana n'ait rencontré des tribus de femmes, mais quelle imagination fantastique il a dû déployer pour les comparer aux guerrières chevaleresques des temps homériques! Je

constate d'abord que les Amazones du Parou n'ont pas l'usage de se couper un sein pour se livrer sans inconvénient à l'exercice de l'arc.

„Combien avez-vous eu d'enfants?" demandai-je à l'une d'elles. Elle me répond en me montrant trois raies rouges sur le haut de la cuisse.

Ces barres parallèles, qui ressemblent aux chevrons que portent nos vieux soldats pour marquer leur temps de service, servent à indiquer le nombre d'*okiri* (enfants mâles) que ces malheureuses ont engendrés. Une de ces femmes me reconnaît pour m'avoir vu dans le Yary; elle était alors l'épouse d'un peïto [krijgsman] de Yacouman, le nommé Couloun, qui l'a renvoyée parce qu'elle ne pouvait pas s'accorder avec sa jeune femme. Apatou [1]) en reconnaît une autre qui a été congediée parce qu'elle parlait trop, etc., etc. Les Amazones légendaires n'étaient que des femmes répudiées." (op. cit., p. 263—264).

Men merke hier op, dat de taal dezer Amazonen veel overeenkomt met die onzer Surinaamsche Caraïben en dus der bewering, boven door ons aangehaald omtrent haar Caraïbischen oorsprong, steun verleent.

Wij onderstelden in aansluiting tot de vertelling van onzen Caraïb, dat het ontstaan van den vrouwenstaat te wijten is geweest aan onrecht dat de mannen zouden gepleegd hebben; Crevaux geeft — misschien met meer recht — de schuld aan de vrouwen.

IV.

We geven nog enkele opmerkingen over de tegenwoordige bevolking onzer zuidergrens. De Indianen op den Franschen en Hollandschen oever mogen we veilig over een kam scheren.

Op 3°23′ N. B. bereikte Kappler op zijne reis langs de Awa het bergvlak, dat zich tot aan den voet van het Tumuc-humac-gebergte uitstrekt. In deze wildernissen, waar men de bronnen der Awa vindt, wonen de Irakoelee-Indianen. Van hen wordt gezegd, dat ze bijna geen vaste woonplaatsen hebben. Kappler zag van dezen twee exemplaren, die door de Boni-negers in de kinderjaren ontvoerd waren: een jongen en een meisje. Van hun stam wisten ze dus niets te vertellen.

---

[1]) De Surinaamsche Boni-Boschneger, pagaaier en gids van Crevaux, aan wien het voornamelijk te danken is dat deze het Tumuc-humac-gebergte kon overtrekken.

Naar de kleur lichter dan de Caraïben, geleken ze wel iets op Japanners. 't Haar droegen ze lang. 't Was van zwarte tint maar onbevallig, en hun gelaat met groengrauwe oogen miste alle uitdrukking.

Crevaux die hen juister naar de kreek waar zij wonen Oyacoulets noemt, bezocht dien stam. Zij wonen tusschen de Tapanahoni, Awa en Itany op 3°30′ N. B.

Toen wij deze kreek voorbij voeren, zegt Crevaux, vertelden zij mij (de Boni-negers in zijn' dienst) van het bloedbad door deze woeste Indianen onder hunne voorouders eenmaal aangericht. Ook nu nog zijn ze geduchte vijanden van de Boni's. Juist in hetzelfde saizoen toen onze reizigers zich daar bevonden, zijn die lieden gewoon naar de Itany te komen om op de drooggeloopen zandbanken hagediseieren te zoeken.

Een breedtegraad Zuidelijker dan bovengenoemd punt, kwam Kappler bij de Aroekoejana's. De Boni-negers hadden hem gezegd, dat deze Indianen dicht bij de bronnen der Awa woonden. De rivier was daar maar eene beek meer van 20 à 30 vt., en zoo laag dat men nauwelijks met eene corjaal erin kon. Hij vertelt daarover het volgende:

„Ich habe wenig armseligere Indianerdörfer gesehen, als dieses Arukujananest. Vom Flusse aus musste man wenigstens 30 Schritte weit durch den Sumpf des Uferlandes waten, ehe man den Pfad erreichte, der ins Dorf führte.

Auch dieser Pfad steht in den Regenzeiten unter Wasser.

Auf einer kleinen Anhöhe zwischen umgehauenen Bäumen standen drei elende Hütten, in denen etwa 25 Personen wohnten.

Der Stamm der Arukujanas, der nie direkt mit Europäern in Beziehung stand, scheint von jenseits des Tumucumac eingewandert zu sein, um in eine leichtere Verbindung mit den Bonninegern zu kommen, die ihnen gegen europäische Artikel ihre Hängematten, Perlenschnüre von Körnern und Samen unbekannter Früchte abkaufen. Die Männer sind hochgewachsen [1]) und gleichen den Gesichtszügen nach den Arowaken, haben aber, wie die Karaibenweiber, um ihre Waden baumwollene Bänder, von denen Fransen herunterhängen, nur haben hier die Waden ihre natürliche Form, weil sie nicht eingepresst werden. Um ihre Lenden tragen sie einen

[1]) Volgens Crevaux (op. cit., p. 111) heeft de Fransch-Hollandsche Commissie ten onrechte beweerd, dat de Aroekoejana's van hooge gestalte zijn; ze *schijnen* zulks, omdat ze grooter van buste zijn.

Gürtel von wohl 100 Schnüren, verfertigt aus den Haaren des Coïta oder des Brüllaffen, um welchen ihr Kamis oder Lendentuch befestigt ist. Dieser Gürtel hält so warm, dass es bei den Esquimos passender wäre, als hier in der Nähe des Aequators.

Die Weiber sind klein und unansehnlich, der Ausdruck ihres Gesichtes ist ganz der der Karaiben. Sie tragen als einziges Kleidungsstück einen Schurz oder Kweju von Glasperlen, wie die Arowakenfrauen, nur grösser und von weniger eleganter Zeichnung. Die Fransen an diesem Schürzchen sind holzartige Samen von Bohnengrösse und rasseln beim Gehen. — Haben die Frauen keine Glasperlen zur Verfertigung dieses Schurzes, so wird er aus dem Samen einer andern Frucht gemacht, die in langen Strängen unter dem Namen Afrou, Arewipi und Dapudapu durch Busch- und Bonnineger in den Handel gebracht und in der Kolonie verkauft werden.

Von diesen aus Früchten und Samenkapseln verfertigten Perlenschnüren tragen die Frauen eine solche Menge, dass sie bei jedem Schritt ein Gerassel machen wie ein Schlittengaul — Die Haare beider Geschlechter sind kurz abgeschnitten.

Die Arukujanas sind schmutzig, immer mit Rucu beschmiert und haben nicht das frische, gesunde Aussehen der Indianer des untern Maroni. Sie scheinen mit den Stämmen, die in denselben Breitegraden das britische Guiana bewohnen, in keiner Verbinding zu stehen, denn sie haben nicht einmal Cassavereiben, die doch die Makusis den meisten Indianern von Guiana liefern. Sie gebrauchen dazu flache Granitplatten, auf deren rauhen Flächen sie die Wurzeln abreiben [1]) ......

Wir hörten von den Bonninegern, dass etwa neun Stunden in östlicher Richtung und am Litanikreek [2]) ein anderes Dorf läge, wohin von hier ein Weg führe, und wo sie manchmal treffliche Jagdhunde eintauschen. — In einer Karte, die vor 200 Jahren durch Jesuiten-Missionäre, die diese Gegenden durchzogen, gezeichnet ist, sind mehrere Dörfer der Indianer angegeben, die vielleicht nicht mehr existiren, oder welche die Bonnineger aus Handelsinteressen verheimlichen. Was wir weiter erfuhren, war, dass es zwei Stunden oberhalb des Dorfes, wo wir jetzt waren, einen Weg

---

[1]) De steentjes zijn naast elkaar in eene plank van droog hout bevestigd. Vóór die rasp te gebruiken, moet zij in het water gezet worden om de steentjes te doen vasthouden.

[2]) Lees: am *Itany-kreek;* en verg. over dit toegevoegde lidwoord *l'*, de opmerking in noot 5 op blz. 591 hiervóór.

gebe, auf dem man am ersten Tag den Fuss des Tumucumac erreiche, am zweiten und dritten das Gebirg überschreite und am fünften an das Ufer des Yari komme, der sich in den Amazonenfluss ergiesst.″ (Holländisch-Guiana, 1881, p. 377—378).

Door den tocht van Crevaux is het bewijs geleverd dat verbinding van het Tumuc-humac-gebergte met de Amazone zoo door de Yari als door de Paroe mogelijk is. Watervallen en stroomsnellingen echter beletten, dat er feitelijk verbinding bestaat tusschen de Indianenbevolking der Boven-Yari en Boven-Paroe met de Brazilianen. Geen beter bewijs daarvoor dan hetgeen ons Crevaux mededeelt, toen hij zich bevond bij de Aroekoejana's aan de Boven-Yari:

″Au sommet du carbet [d. i. hut] où je fais la sieste, j'aperçois une couronne sur laquelle on distingue des images coloriées en blanc, en jaune et en rouge. De loin on croirait voir une mosaïque. C'est une véritable peinture sur bois faite avec de l'argile de diverses couleurs délayées dans de l'eau.

Après une longue conversation avec notre hôte [het hoofd der Indianen ter plaatse], Apatou [Crevaux' gids, een Boni-Boschneger] m'explique le sujet de cette peinture: c'est une allusion à la difficulté de la navigation du bas Yary. Une grenouille voulant prendre ses ébats est arrêtée par des monstres fantastiques qui ont quelque ressemblance avec les dragons de la mythologie. La grenouille représente le Roucouyenne qui veut s'aventurer dans les chutes du Yary pour aller voir les blancs; des monstres impitoyables l'empêchent de satisfaire son désir″. (op. cit. p. 108). [1])

De Beneden-Yari is niet slechts zooals het bovenland met verspreide Indianendorpen bevolkt, maar ook met Portugeesch sprekende Brazilianen die er uit de Siryngen caoutchouc inzamelen, zooals de Surinamers de *balata* uit de *bolletrie*-boomen. Maar dagreizen met levensgevaar afgelegd, zijn er noodig, eer men die plaatsen van bovenaf bereikt.

Van onze bevolking aan de Tapanahoni weten wij nog minder. Aan de gemengde Fransch-Hollandsche Commissie voor de grensregeling werd het opvaren dezer rivier in 1861 onmogelijk gemaakt. De Aukaners wilden haar den weg niet wijzen, noch zelfs toestaan dat Indianen of Boni-negers het gezelschap naar boven zouden

---

[1]) Verg. ook de afbeelding die Crevaux t. a. p. er van geeft, en de nadere bespreking van deze teekening door Jhr. L. C. van Panhuys in zijn belangrijk opstel „Proeve eener verklaring van de ornamentiek van de Indianen in Guyana", Intern. Archiv f. Ethn. XI, 1898, p. 54—55. RED.

geleiden. 't Was ongetwijfeld alleen om hunne handelsbetrekkingen met de Bovenlandsche Indianen verborgen te kunnen houden; het Opperhoofd echter gaf voor, dat hij den Indianen van het bovenland bij een vreeselijken eed had bezworen nooit of nimmer een Europeaan of anderen vreemdeling bij hen te zullen brengen. Zoo hij dien eed brak, dan zou zijn God hem stellig en zeker doen sterven.

Met veel moeite kwam men tot op 3°28′ Noorderbreedte. Men kon niet te weten komen, hoever men daar nog verwijderd was van de Akoeri-Indianen, met welke de Aukaners handel drijven. Vermoedelijk liggen hunne dorpen tusschen 2°—3° Noorderbreedte en 55°—56° Westerlengte, dus niet verre van de Wapisiana-Indianen met hunne vergiftige pijlen, welke Schomburgk bezocht. Of onze Akoeri het *woerali*-gift zelf bereiden of van anderen bekomen, durf ik niet uitmaken. Aldus Kappler.

De Aroekoejana's worden in de wandeling alhier *Aloekoe Ingi* (d. i. Aloekoe-Indianen) geheeten.

Deze naam komt van *ruku* of *roekoe*, de Bixa Orellana, en zoo komt Crevaux er toe hen onder de benaming van Roucouyennes aan te duiden. Zij worden aldus genoemd om het veelvuldig gebruik dat ze van de Bixa Orellana maken, doch eigenlijk heeten zij Wajana's.

Hunne taal is bepaald verwant aan het Caraïbisch. Veelal wonen zij in koepelvormige hutten, maar de hut voor de bijeenkomsten en tot het ontvangen van vreemdelingen bestemd (de Aroekoejana's van gene zijde der bergen doen dagreizen ver om bij hunne stamgenooten aan deze zijde te komen dansen) heeft altoos dien vorm. Hun grondgebied is vrij uitgestrekt: ze zijn in den waren zin ultra- en citramontanen.

In voedsel en dranken komen deze Indianen vrijwel overeen met de benedenlandsche, behalve dat zij geophaag zijn. Ieder neemt dagelijks vijf of zes gram gedroogd kleipoeder in twee giften. Crevaux werd na de eerste kennismaking zeer welwillend door hen ontvangen.

Hoe vreemd het klinke, algemeen is bij hen in zwang het gebruik om de lijken te verbranden. Met al den tooi welken de afgestorvene in zijn leven bezat, wordt hij aan een paal vastgebonden, terwijl hij steunt op stapels van veelal geurig hout dat men in brand steekt. De verbranding heeft plaats onmiddellijk na het sterven, zoodat de stervende alles kan zien gereedmaken. Ze

is in een half uur afgeloopen. De asch wordt in een aarden pot verzameld en de nagelaten weduwe is verplicht een jaar lang boven dien pot te slapen.

Het overschot dat zoo stoffelijk en stofachtig mogelijk is, wordt na afloop van dat jaar der aarde toevertrouwd.

De reden der lijkverbranding is hierin gelegen: zij meenen wel dat de zielen na de scheiding van het lichaam alle naar den hemel gaan, maar alleen de goeden gaan hoog, zeer hoog en vinden daar een .... zinnelijk genot, zoo groot als een Indiaan zich maar kan verbeelden.

De kwaden kunnen niet omhoog; zij zweven beneden en moeten de plaats van genot te vergeefs blijven zoeken. Om dit laatste nu te voorkomen verbranden zij de lichamen; immers als dat maar aanstonds geschiedt, dan gaan de zielen volgens hunne meening met den rook naar boven! Zoo kunnen ze er nog komen zonder braaf te zijn!! Jammer dat onze ongeloovigen dit niet hebben uitgevonden.

De *piaai*-mans worden *niet* verbrand, maar begraven. Hunne zielen blijven met de stof in het graf. Daar moeten zij de bezoeken van andere piaaimans en van de piaaigeesten der dieren ontvangen Bij deze Indianen zijn dus ook geen veeartsen noodig zoomin als dokters; want ieder dier is in het bezit van een voor hem geeigenden piaaigeest.

De Aroekoejana's baden hunne jachthonden in een aftreksel van *joroká-okro* (Hibiscus abelmoschus), eene soort amberbloem tot het geslacht der malve behoorende. Deze plant heeft een sterke muskuslucht. Daardoor vrijwaren zij hunne honden voor aanvallen van den tijger, namelijk den jaguar. En inderdaad, de natuurlijke vijanden van den tijger hebben deze lucht alle: de *pingo*, de slang, de krokodil of kaaiman. Met muskus geparfumeerde dames zouden dus ook den tijger niet te vreezen hebben.

Volgens het vertelsel zijn dit Indianen die gezamenlijk hun maal gebruiken, doch allen op een afstand van elkaar gezeten; ze willen van geïmporteerd zout niet weten, maar trekken zout uit den palmboom. Menschen, zoo luidt het verder, die aan verkoudheid lijden, mogen er niet gaan, want hoesten is iets, dat ze niet verdragen kunnen. Men zegt verder, dat ze zeer lang leven.

Als de Boschnegers er heen gaan om te ruilen, dan zetten ze op een afstand van het dorp spiegels, houwers, messen, pannen, dranken enz. als *verkenners* uit; nemen de Indianen deze dingen weg, dan is dit een teeken voor de Boschnegers dat ze mogen

naderen; worden die weggesmeten of liever niet genaast, dan moeten ze oppassen om weg te blijven. Zoo de vertelsels.

Eén tot anderhalven graad ten westen van de bronnen der Awa liggen de dorpen der Trio's en der Akoeri-Indianen (ook Oyampi's geheeten). Wat we van dezen weten, berust alleen op de mededeelingen van Boschnegers. Geen Europeaan is nog tot hen doorgedrongen, ofschoon èn Schomburgk van het Westen uit Demerara èn Crevaux uit het Oosten van Cayenne komende beiden hunne dorpen bijna moeten bereikt hebben.

Zoo ongeveer schrijft Kappler.

Intusschen is Crevaux op zijne reis in de Oyapock en de Parou (in 1878), doorgedrongen tot bij het land der Trios. Zij wonen aan de bronnen van de Parou en aan de Boven-Tapanahoni, doch zijn niet zoo talrijk als de Alakoejanas (Roucouyennes). Hij vond echter slechts enkelen te huis en dezen woonden in ellendige nauwelijks half gedekte hutten. Een vreeselijke ziekte (waarschijnlijk pokziekte) welke er velen had doen sterven, was oorzaak dat de meesten naar het bosch gevlucht waren en ook waarschijnlijk dat onze bezoekers er bij dit slecht befaamd volk zonder kleerscheuren zijn afgekomen. Die zij ontmoetten, een man namelijk en eene vrouw, waren alles behalve vriendelijk. Der vrouw bood onze naturalist, volgens eene niet te onderschatten gewoonte, zijn geschenk aan, doch wel verre van het aan te nemen, ving zij aan met hare philippica:

Panakiri wani wa, we hebben met blanken niets te maken.

En op drie graven wijzende ging zij voort: *A la pikini nialele*, daar liggen de kinderen dood. *Nono poti*, daar het gat in den grond. *Echimeu waca*, gauw weg van hier. *Cassava miá wa*, geen cassave te eten? [1])

En met die woorden loopt ze wild het bosch in met den man die haar vergezelt (op. cit., p. 276).

Den volgenden dag trok Crevaux den Parou nog zoover op als hij met het kleinste vaartuig maar vermocht. Hij ontdekte nog twee dorpen van Trios, doch ze waren verlaten. De huizen, voor een groot gedeelte verbrand, stonden leeg, maar de graven er in waren versch. Bij een dier hutten trof hij een zieke vrouw aan, die volstrekt geene levensmiddelen meer had. De anderen hadden voor de ziekte de vlucht genomen en zoo was zij alleen achter-

---

[1]) Van goederhand wordt ons verzekerd, dat deze zinnetjes verschillende Neger-Engelsche woorden bevatten; b.v. *wani* (E. to want), *poti* (to put), *waca* of *wakka* (to walk), *pikini*, en dat de vrouw dus blijkbaar zoo aan Crevaux zich beter verstaanbaar wilde maken. RED.

gebleven. Bij het ontmoeten, zegt Crevaux, was haar eerste werk een poging om mij te beleedigen, maar de honger en het gevoel van zelfbehoud deden hun recht gelden: het aarzelen om plaats te nemen in eene mijner booten wijkt, en zoo zal ik haar in een der naastbijgelegen dorpen bij de gastvrije Aloekoejana's laten verzorgen.

Zoowel de taal der Trios als der Aloekoejana's is verwant aan het Caraïbisch van Suriname. Crevaux zegt op blz. 115 zeer nadrukkelijk dat de Aroekoejana's nederzettingen hebben zoo aan de Marowijne als aan de Itany, dus ook op Surinaamschen bodem.

En wat de Akoeri-Indianen betreft, ze zijn dezelfde als de Oyampi's, en die stam is zeer goed bekend. Hij bewoont een groot gedeelte van de Oyapock, dus het tusschen Frankrijk en Brazilië betwiste grondgebied; alsmede op 2° N.B. en 57° W.L., dus aan of op onze grens.

Men verwondere zich niet over naamverwisselingen bij Indianen. In de Yary hadden zich Oyampi's gevestigd en wijl dezen in betrekking geweest waren met Brazilianen benedenwaarts heetten zij bij de Indianen voortaan Calayouás, gelijk de Brazilianen. In de Beneden-Oyapock hebben verscheidene Oyampi's het Christendom omhelsd.

Ze zijn, evenals de Aroekoejana's groote liefhebbers om steeds een stevige laag *roucou* op het lichaam te dragen. Over die grondverf gaan duizenden zwarte strepen. Zij tatoueeren zich niet of zelden, en vischgraten of spelden worden bij hen niet in de onderlip gedragen. De kleedij bestaat alleen in eene *kwéjoe*. De taal der Akoeri's (Oyampi's) is deels Caraïbisch, deels Tupisch, of liever, het laatste bestanddeel ervan is genomen uit de door de Jezuïeten in de Amazone ingevoerde en algemeen in gebruik zijnde *lingoa geral*, welker grond het Tupisch is. Dat Tupisch is op zijne beurt verwantschapt met het Indiaansch van Paraguay. De Akoeri's (anders Oyampi's geheeten) schijnen dus, naar de taal te oordeelen, ontstaan te zijn uit eene vermenging van Tupi's en Caraïben, twee stammen die gansch van elkaar verschillen. Toch schreef Crevaux op zijne tweede reis, in de Yapura: „hoe meer ik reis, hoe meer punten van overeenkomst ik ontdek tusschen de inboorlingen van de Yapura en die van Guiana. Ik begin te gelooven dat allen tot eene zelfde familie behooren.” (op. cit. p. 362).

De Akoeri's of Oyampi's zijn welgevormde menschen en het Surinaamsche sprookje, dat ze slechts twee vingers zouden hebben en twee teenen, is evenzeer geheel ten onrechte als de naam die hun gegeven wordt van *Toefinga Ingi* (d. i. Tweevinger-Indianen).

Eene ontwrichting echter van de teenen is een gebrek, dat bij hen veelvuldig gevonden wordt. Dat gebrek heet bij hen *ocopi*. Daar in Surinaamsch-Hollandsch teenen ook *vingers* heeten, is het sprookje te verklaren. Men vergelijke Crevaux blz. 209, die ter plaatse de teekening levert van een aldus ontwrichten Oyampi-voet. Die teekening geeft maar twee teenen *duidelijk* te onderscheiden, maar met een beetje welwillendheid kan men er meer zien [1]).

De Aukaners drijven met deze Akoeri's ruilhandel in honden. Deze honden, zijn volgens Kappler l. c. zoo groot als schaapshonden. Ze hebben een spitsen kop, halfslappe ooren, een langen staart zonder pluim en korte haren. Ze zijn wit en rood, wit en zwart of wel wit, rood en zwart, doch zeer zelden van slechts een enkele kleur. Knorrig van aard, spelen ze haast niet. De Indianen weten ze voor de jacht af te richten en de Boschnegers welke deze honden van hen koopen, laten niet na ze peperduur aan de planters over te doen.

De Akoeri's bedienen zich bij de jacht van het *woerali*-gift, gewoonlijk *curare* geheeten, zie hiervóór blz. 481.

Men berekende de bevolking van de Oyapock, den voornamen zetel dezer Oyampi's, op 200.000 zielen. Crevaux meent dat er in werkelijkheid niet meer dan 2 à 3000 gevonden worden. Hij zelf ontmoette alles en alles niet meer dan 200 Oyampi's.

V. [a])

Fransch Guiana werd van ouds door onderscheidene Indianenstammen bewoond. 't Is ons niet mogelijk deze allen met hun waren naam aan te duiden. We zouden gevaar loopen, hetzelfde te doen wat Prof. Martin gedaan heeft, toen hij een handjevol Caraïben, die Lucia, een verlaten houtgrond in de Para, bewonen, het etiket „Lucie-Indianer” heeft opgeplakt. Niettegenstaande de bijvoeging „Caraïben”, komt men daardoor in de meening, dat men hier te doen heeft met een geheel bijzondere soort Indianen van dien naam. Wij voor ons wenschen dit te vermijden en aan de reeds

---

[1]) Verg. Kappler, Surinam (1887), p. 245. Zie ook Hartsinck, op. cit. Amst. 1770, II, p. 811—812, met 2 platen, die ze echter „de Touvingas of twee vinger Negers” noemt, in plaats van ten rechte Indianen! Uit de eerste plaat blijkt echter duidelijk, dat een Indiaan bedoeld wordt. RED.

a) Het hieraan voorafgaande gedeelte, over den Amazonestroom, hebben wij gemeend, als minder tot het onderwerp behoorend, te moeten weglaten. RED. DER BIJDRAGEN.

zoo groote verscheidenheid, die er bestaat, geen nieuwe tot dusver ongekende stammen toe te voegen. [1])

De Franschen spraken dan van *Maillés*, gevlekte Indianen met meelachtigen huiduitslag. Zij bewoonden uitsluitend moerassen, plantten niets en leefden slechts van de palmvrucht en van wat het bosch en het meer hun verder aanboden. Zij muntten uit in het vervaardigen van kano's en in . . . onbehagelijkheid.

Aan de monding der rivieren woonden de Taira's. [2])

De Akoquova's bewoonden de oevers der Camopi. Zij waren gewoon zich de wangen te doorboren en daarin papegaai-vederen te steken. Deze stam, vroeger bezocht door de Paters Grillet en Béchamel, is uitgestorven of althans geheel verdwenen.

De Palicouri's waren echte zeevaarders. Bij het ruwste weer ter zee zelfs, was hun de kano volkomen vertrouwd, mits men hen liet begaan. Zij schilderden zich eenen baard van de ooren af tot onder de kin door. Vandaar is het "barbe de Palicouri" onder de Creolen van Cayenne spreekwoordelijk geworden.

't Zijn vooral de Palicouri's, die het gewicht van den huwelijksstaat ernstig opvatten en daarin menig volk lessen konden geven. Bij hen werd men niet huwbaar door den leeftijd; geen spraak daarvan. Om aanspraak op eene huwelijksverbintenis, of wat daarvoor gelden moest, te kunnen maken, had elk jongeling een harde proef te doorstaan. Aan een strenge vasten van verscheidene dagen moest hij zich onderwerpen; hij moest al dien tijd de hangmat houden en den zieke voorwenden; daarenboven telkens en telkens

---

[1]) Wij protesteeren tevens met nadruk tegen de volgende daar voorkomende verdachtmaking: "Am nächsten Morgen kamen einige *Lucie-Indianer*, Cariben, welche am Sabakukreeke, im Gebiete der oberen Para, ansässig sind, den Gouverneur zu begrüssen. Ihr Häuptling trug den Namen *Kwasie*, wurde aber auch Charles genannt, da er die katholische Taufe erhalten hatte, welche nach mir gegebenen Versicherungen ohne vorhergegangenen Unterricht erfolgt und hauptsächlich nach Annahme von Branntwein von Seiten des Indianers geduldet worden war. Inzwischen will ich für die Richtigkeit dieser sonderbar klingenden Behauptung die Bürgschaft nicht übernehmen." (West-Indische Skizzen. Reise-erinnerungen, 1888, p. 23.)

Eilieve, daar is eene andere voorbereiding tot het doopsel noodig dan een doop met brandewijn. Ware dit niet het geval, op mijn woord, dan bleef er zelfs onder de slechtsten der slechten, niet één ongedoopt. Daarenboven, den naam van *Kwasie* of *Charles* hebben wij tevergeefs in onze doopregisters opgezocht. De professor voelt dan ook zijne zwakheid en voegt er daarom oolijk bij, dat hij voor de juistheid der bewering niet wil instaan!

[2]) Kan deze stam verwant zijn met de vroegere Tairona's van Nieuw Granada (het tegenwoordige Columbia). Zie hierachter blz. 630?

weer werd hij gegeeseld. Zoo en niet anders, meenden zij, mocht en moest de man voor den strijd des levens worden voorbereid. Was de proef glorieus doorstaan, dan werd hem met plechtigheid het lendenkleed aangegord. [1])

Behalve van dezen sprak men in Fransch-Guiana nog van de Emérillons, die thans nog vijftig zielen tellen, van de Aricorets, de Maraonnés, Iloutanés enz., stammen die allen schier zijn uitgestorven; doch inzonderheid van de Galibi's.

De Galibi's zijn bijna de eenige Indianen, welke, niettegenstaande zij elkander aanhoudend beoorloogden, niet ten onder gingen. Met de overige schier uitgestorven stammen bedroeg hun getal in Fransch Guiana bij het einde der achttiende eeuw, wat die van het kustland betrof, nog tusschen twaalf à vijftien duizend; dat der bovenlandsche Indianen werd veel grooter geschat. [2])

De Indianen, die bij de Franschen Galibi's heeten, zijn geen andere dan onze Caraïben. Dit blijkt ten duidelijkste uit de identiteit der taal, welke, met wijziging weliswaar van dialekt, in Fransch en Hollandsch Guiana wordt gesproken. Wat we echter onder Caraïben of Cariben, die door oude schrijvers zelfs als in oorlog met de Galibi's in Cayenne worden voorgesteld, te denken hebben, kan niet met een paar woorden worden uitgemaakt.

Ziehier wat ons niet onwaarschijnlijk voorkomt.

Men is het vrijwel eens, dat de Caraïben oorspronkelijk zijn van Florida en zich vervolgens op de kleine Antillen alsook in Guiana gevestigd hebben.

Die verhuizing echter ging niet opeens. 't Is zelfs waarschijnlijk, dat reeds vóór de ontdekking van Amerika Caraïben in Guiana woonden. [3]) We mogen derhalve hier minstens twee tijdperken van volksverhuizing onderscheiden, waarvan het eerste vóór, misschien

---

[1]) Crevaux heeft het bestaan van dergelijke practijken bij de Bovenlandsche Indianen geconstateerd.

[2]) Voyage à la Guiane, Paris, An VI (1789), p. 343.

[3]) „Der Haupstamm der Indianen Guiana's, die Karaiben, lebte früher auf den kleinen Antillen, scheint aber schon vor der Entdeckung von Amerika Guiana bewohnt zu haben, denn wahrscheinlich rühren die in Felsen eingegrabenen Bilderschriften, die man hie und da im Innern des Landes findet, und die auch auf den Jungferninseln entdeckt wurden, von den Karaiben her". Kappler, Surinam p. 211. —

Men leze over zulke gelijkenissen echter de waarschuwende woorden van Alex. v. Humboldt in zijn „Vorwort" tot Rob. H. Schomburgk's „Reisen in Guiana und am Orinoko während 1835—1839", Leipzig 1841, p. XXIV. RED.

eeuwen vóór, het tweede na of omtrent de ontdekking van Amerika moet geplaatst worden. De Caraïben, die wij tot het eerste tijdperk rekenen, waren dus nimmer in oorlog geweest met de blanken. Hierdoor kan men de zachtzinnigheid verklaren, waarmede aanvankelijk de Europeanen in Guiana door hen werden bejegend.

We zijn genegen de Caraïben der eerste verhuizing met de Franschen Galibi's te noemen.

Tot het tijdperk der tweede volksverhuizing rangschikken wij die Indianen, van welke Wolbers zegt: „De Caraïben, vroegere bewoners der eilanden, welke men in den grooten inham tusschen Zuid- en Noord-Amerika vindt, schijnen door de vrees voor en door het geweld der Europeanen gedreven, zich van tijd tot tijd in Guiana te hebben nedergezet, en uit al hetgeen men daaromtrent verneemt, blijkt het, dat zij woester van aard en wreeder van inborst waren dan de Indianen, die in de bosschen van Guiana rondzwierven." [1])

Deze woorden geven duidelijk genoeg te verstaan, waarom de Indianen dezer tweede volksverhuizing niet op dien voet van vrede met de Europeanen verkozen te leven als die der eerste. En zouden we ook eene of andere volksverhuizing van Caraïben der eilanden moeten stellen vóór de ontdekking van Amerika, doch veel, wellicht eeuwen, later dan de eerste, ze geschiedde, volgens de historie, *na hevige oorlogen* met de oorspronkelijke bewoners van die eilanden zelven. De vredelievendheid van de Caraïben der eerste soort mogen we dezen laatsten in geen geval toekennen.

Galibi's en Caraïben, ofschoon van een zelfden oorsprong, moeten wel worden onderscheiden.

Dit blijkt uit beider taal. Van Cayenne tot de Orinoko wordt Galibisch gesproken (we zwijgen hier van de andere Indiaansche talen), doch met zóó groot verschil, dat de eenen de anderen in het geheel niet of slechts zeer moeielijk verstaan. Reeds op blz. 601 wezen we op den Surinaamschen Caraïb, die jaarlijks naar Essequibo reisde, doch met zijne moedertaal daar niets kon uitrichten.

Eene zulkdanige taalverbastering tusschen volken van denzelfden oorsprong kan niet worden uitgelegd zonder een zeer breede klove aan te nemen tusschen de verschillende tijdperken hunner nederzetting in Guiana, althans zoo er niet kennelijk mengeling van stammen onderling heeft plaats gehad.

---

[1]) Geschiedenis van Suriname, 1861, p. 15.

Van den anderen kant geeft ook de taal duidelijk de wetenschap aan van de Caraïben van het vasteland met die der Antillen. Eene vergelijking van de taal onzer Surinaamsche Caraïben (die ongetwijfeld Galibi's zijn) met die welke voor 250 jaar op 't eiland Dominica gesproken werd, als ook met die welke er nog wordt gesproken, wijst deze verwantschap duidelijk aan. Groot is die echter niet. Naar 't ons wil voorkomen moet het Angel-saksisch niet zoo vreemd zijn voor een Hollander als het Caraïbisch der eilanden voor eenen Galibi.

Daar is dus Galibisch en Caraïbisch. Beide zijn talen van denzelfden stam. Het Caraïbisch schijnt echter meer *verbasterd*, het Galibisch *ouder* in Guiana. Pater Raymond Breton [1]), die twaalf jaren midden onder de Caraïben van Dominica leefde en wiens werken ons de gelegenheid boden tot eene vergelijking van beide talen, verhaalt, dat de kapiteins van Dominica hem eene eigenaardigheid hunner taal, die tot sleutel dient voor het geheim van de verbastering der Caraïben, volgenderwijs verklaarden. Die eigenaardigheid was deze: zeer vele woorden in hunne taal waren uitsluitend den mannen tot gebruik, vele andere wederom ten gebruike alleen van vrouwen. Van de voornaamwoorden moesten de drie eerste personen enkelvoud en de eerste persoon meervoud altoos verschillend gebruikt worden, al naar gelang de sekse van wie het woord voerde. De verklaring nu is deze. Toen onze voorouders, zoo zeiden de kapiteins, Dominica veroverden, moordden zij alles uit en brachten alle Indianen om het leven behalve de vrouwen. [2]) Deze barmhartigheid aan de vrouwen bewezen, moest

[1]) Guillaume Breton werd den 3[en] September 1609 te Villaux (Auxois) geboren, in 1627 in de Dominikaner-orde opgenomen onder den naam van fr. Raymond, was van 1634—1641 als missionaris werkzaam op Guadeloupe, en vertrok toen naar Dominica, waar hij twaalf jaren tusschen de Caraiben leefde. Hij keerde naar Frankrijk terug, waar hij zich o. a. door het publiceeren van vier werken in het Caraibisch verdienstelijk maakte. Hij overleed te Caen den 8[en] Januari 1679. —

Deze 4 werken zijn: 1. Petit catéchisme, ... traduit du françois en langue des Caraïbes insulaires; 2. Dictionnaire caraïbe françois; 3. Dictionnaire françois caraïbe; en 4. Grammaire caraïbe; alle 4 te Auxerre in resp. 1664, '65, '66 en '67 verschenen. Geen van deze vier konden wij hier te lande in een bibliotheek aantreffen. Van het tweede werk bezorgde J. Platzmann eene facsimile-uitgave, Leipzig 1892. RED.

[2]) „.....que lors de la conquête des îles, le chef caraibe avait exterminé tous les naturels du pays à la réserve des seules femmes qui ont toujours gardé quelque chose de leur langue". Dictionnaire caraibe.

wel langzamerhand de verbastering voortbrengen van volk en taal beide. 't Is verder bekend, dat de Caraïben der eilanden steeds in bloedigen strijd waren met de Arrowakken. En zoo ligt de verklaring voor de hand, hoe men het Arrowaksch met het Caraïbisch der eilanden verwant kan noemen, terwijl er met het Galibisch, althans van Suriname, geen spoor van verwantschap te ontdekken is. [1])

De Duitsche onderzoekers van den jongsten tijd onderscheiden op het uitgestrekte grondgebied tusschen de Cordilleras en den Atlantischen Oceaan eenerzijds en tusschen de La Plata en de Antillen slechts vier groote taalfamilies: Die der Tapuia's (wel bekend onder den naam van „Tapuyers" als bondgenooten der Nederlanders in Hollandsch Brazilië), [2]) die der Tupi's, der Caraïben en der Arrowakken. Verg. K. von den Steinen „Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens. Reiseschilderung und Ergebnisse der Zweiten Schingú-Expedition 1887—1888", Berlin 1894, p. 156—158. Onder de Arrowakken („Aruak") wordt daar ook de stam der „Waura" gebracht, waarschijnlijk onze Warauen.

VI.

't Is hier de plaats tot eene uitweiding. De Caraïben vormen het aanzienlijkst deel der oude bevolking van Guiana: we hebben te onderzoeken van waar ze kwamen.

[1]) Het Caraïbisch vormt met het Galibisch enz. eene der zes-en-twintig taalfamilies der Nieuwe Wereld.

„Ce n'est pas que le caraïbe soit apparenté de près ou de loin à aucune des langues du nouveau monde autres que le galibi, l'arrouague et les dialectes congénères; mais, comme toutes ces langues, il appartient à une même couche linguistique.". L. Adam. „Oeuvre dédié à la Ville de Luxembourg ou s'est tenu du 10 au 13 Sept. 1877 le second congrès international des Américanistes", Paris, 1877.

[2]) Graaf Johan Maurits van Nassau zond in 1644 op de weggevluchte slaven die zich in 't bosch van Palmares tot een getal van 6000 man hadden samengetrokken, eene expeditie af, bestaande uit *eenige* Hollandsche soldaten en *honderd* Tapuia's onder aanvoering van Rudolph Baron. Zij slaagden er in het dorp te vernietigen en na een honderdtal gedood en dertig krijgsgevangen gemaakt te hebben, de overige negers uit elkaar te drijven. — Rudolph Baron was een dapper man en zeer tehuis in de talen der inboorlingen en in de kennis van hunne gewoonten. Hij genoot van Graaf Maurits een jaarlijksch inkomen en werd door dezen in 't bijzonder gebruikt voor expeditiën tot onderzoek van het binnenland. Zie A. Montanus, De nieuwe en onbekende wereld: of beschrijving van America en 't Zuid-land, Amsterdam 1671, fol. 504; en P. M. Netscher, Les Hollandais au Brésil, La Haye 1853, p. 134.

In 't werk van Charles de Rochefort, "voor desen Bedienaer des H. Evangeliums in d'Eylanden van Amerika, en tegenwoordigh Herder van de Kerke der Françoysche Tale tot Rotterdam": "Natuerlyke en zedelyke historie van d'Eylanden en de voor-eylanden van America, vertaelt door H. Dullaart." Rotterdam 1662, [1]) zien we, dat in zijn tijd op het *noordelijk vasteland* tusschen 33° 25′ en 37° N. B., dus op Florida, Caraïben woonden. Florida zou het land zijn, waar zij het eerst hunnen naam hebben gekregen. Want uit meer noordelijke streken van Amerika afdalende, hadden zij zich tusschen de landzaten van Flôrida, de Apalachiten, gevestigd. Zij leefden, ofschoon eene afzonderlijke provincie vormende, met dezen op den besten voet en werden door hen Caraïben, d. i. *toevoegsels* of *toegevoegden tot hunnen stam* geheeten.

Toen echter deze landzaten hen wilden overhalen om te zamen met hen offers te brengen aan de Zon, verzette zich een goed deel der Caraïben hiertegen, terwijl anderen van hen met de Apalachiten medegingen. Er ontstond aldus een broederoorlog. Een gedeelte der Caraïben, in verbond met de aanbidders der zon, overwon en verdreef de anderen. Dezen besloten, desnoods met geweld van wapenen zich eenen weg te banen tot aan de zee. Daar aangekomen moesten zij overwinteren. Het land beviel hun geenszins, niettegenstaande de bevolking hun welwillend was. De lente brak aan. Twee scheepjes, met dertien koppen bemand, werden op de kust geslagen. Ze kwamen van de Bahama- of Lucaïsche eilanden. De schepelingen verhaalden hun wonderen van de eilanden, grenzende aan de Lucaïsche.

Onze Caraïben besloten zich van deze schipbreukelingen als geleiders te bedienen om betere landstreken te gaan zoeken. Daar was geen tijd om zeewaardige kano's te maken; men verklaarde zich in den nood, waar het eigendom ophoudt, en, gebruikmakend van het nachtelijk uur, bemeesterde men alle ter reede liggende kano's en vertrok. Door den wind begunstigd, kwamen zij binnen weinige dagen op de Lucaïsche eilanden aan. Door de inboorlingen

[1]) Pater van Coll gebruikte hier de Holl. vertaling naar de 2e Fransche uitgave; de 1e druk verscheen anoniem als „Histoire naturelle et morale des Iles Antilles de l'Amérique. Avec un Vocabulaire Caraïbe." Rotterdam, A. Leers, 1658 (Ex. Univ.-Bibl. Leiden); de 2e te Rotterdam in 1661; de 3e, en volgens Brunet beste, te Rotterdam 1681 (Ex. Kon. Bibl., 's-Grav.), nu in de Opdracht („Epistre") aan Van Beveren, Gouverneur van Tabago, onderteekend met „De Rochefort". Zie in die 1e Fransche editie p. 324 vlg.; in de 3e p. 344 vlg. RED.

wel ontvangen en van leeftocht voorzien, kwamen zij onder hun geleide op 't eiland Santa Cruz, waar zij dermate vermenigvuldigden, dat ze zich binnen weinige jaren op andere eilanden moesten vestigen en zich welhaast over geheel de Antillen verspreidden. Eenige eeuwen later breidden zij zich uit tot over het vasteland van Zuid-Amerika. Tegenwoordig [1]) (anno 1650) hebben zij ook daar de bloeiendste nederzettingen, niettegenstaande alle pogingen door de Yao's, de Tapajo's, de Palicouri's en Arrowakken van Trinidad en van de Orinoko om hen te verjagen. Eens of tweemaal 's jaars komen de Caraïben der eilanden naar hen oversteken om hun hulp te bieden, en, in bondgenootschap met hunne vrienden, de Galibi's van Guiana, den gemeenschappelijken vijand, de Arrowakken, te beoorlogen. De Caraïben zelven zijn meest allen van meening, dat zij afstammen van de Galibi's, hunne bondgenooten in Guiana. Dit is verklaarbaar. Immers toen de Caraïben in Guiana aankwamen, waren ze in de minderheid. Ze vermaagschapten zich met de Galibi's; taal en zeden werden meer en meer gemeen en langzamerhand vormden beide slechts *ééne* natie. De Rochefort meent te mogen aannemen, dat de verhuizing van de Caraïben van Florida naar de Antillen vijf of zes honderd jaar geleden was. Men zou derhalve die moeten stellen in de elfde of twaalfde eeuw.

We veroorlooven ons echter hier eene opmerking te maken. Die berekening berust alleen op vertellingen van de Indianen, en het feit dat aangegeven wordt om hunne overlevering gezag bij te zetten komt ons wat al te kras voor. De Rochefort beweert toch niet minder of meer, dan dat het een heel gewoon iets is dat de Caraïben 200 jaar oud worden. Mocht dit waar zijn, dan zou werkelijk eene overlevering van drie of vier geslachten veel aan gezag winnen. Tot verdere bevestiging zegt hij nog, dat de Indianen in zijnen tijd nog gewaagden van de komst der Spanjaarden op de eilanden als van eene zaak, die gisteren gebeurd was. Voor ons, we mogen onze meening niet ontveinzen, wij gelooven dat de „Bedienaer des H. Evangeliums" ten deze wel ietwat *te* geloovig is geweest.

Als het meest waarschijnlijk wordt dus gehouden, dat de Caraïben afkomstig zijn van Florida. De andere meeningen, voor zoover ons bekend, zijn in strijd met de historie.

[1]) Zoo de aangehaalde schrijver, op. cit. 1658, p. 349, of ed. 1681, p. 369.

Onhistorisch is de meening, die hun den naam van Caraïben laat geven door de Spanjaards en Portugeezen; want Lery getuigt, dat er in Brazilië Caraïben gevonden werden, aleer genoemde natiën er voet aan wal hadden kunnen zetten. [1])

Onhistorisch is nog de bewering, dat de Caraïben maar eenvoudig het restant zouden zijn van de bewoners van St. Domingo, Cuba, Jamaica en Portorico, toen deze eilanden door de Spanjaards veroverd werden. De Indianen van Curaçao, die bij de aankomst der Spanjaarden op Hispaniola woonden en van daar bij 't ontbranden van het oorlogsvuur de wijk naar eerstgenoemd eiland namen, telden ten tijde van Rochefort [2]) nog levende personen in hun midden, die bij de verovering ontvlucht waren. Die Indianen waren geene Caraïben, noch door taal, noch door lichaamsbouw.

De Caraïben zelven, uitleg gevend van hunne afkomst, komen met elkaar in tegenspraak. Die van St. Vincent en anderen verhalen het volgende:

„Ils croyent la plupart estre venus des Calibites ou Galibis, leurs alliez & grans amis, Habitans de l'Amerique Meridionale, & voisins des *Aroüagues*, ou *Aloüagues*[=Arrowakken], en cette contrée, ou en cette Province qui se nommé [sic] communément *Guyana*, ou *Coste Sauvage*... Tous les Caraïbes étoient autrefois assujetis aux Aroüagues & obeissoient à leur Prince. Mais une partie d'entr'eus ne pouvant plus suporter ce joug-là, se rebellerent. Et afin de pouvoir vivre en repos, éloignez de leurs ennemis, ils se retirerent aus Antilles, qui étoient alors inhabitées, & aborderent premierement en l'Ile de *Tabago*, qui est l'une des plus proches du Continent. Dépuis [sic] les autres *Calibites* secouërent aussi la domination des *Aroüagues*, mais se trouvans assez forts, ou n'ayans pas la même inclination que les précedens, ils demeurerent en leur païs: Et ils s'y sont toujours conservez jusqu'à present, qu'ils y vivent encore libres, mais ennemis des *Aroüagues*, ayant un Capitaine General de leur propre Nation, qui leur commande. Ils sont

---

[1]) Van J. de Lery's „Histoire d'un voyage faict en la terre du Brésil dite Amérique", verscheen de 1e editie te La Rochelle, 1578; de 2e te Genève in 1580; de 3e aldaar in 1585. Hij zegt van de „Tououpinambaoults" = Topinamba's of Tapuia's: „il faut sçauoir qu'ils ont entre eux certains Prophetes qu'ils nomment *Caraïbes*, lesquels... leur font accroire que communiquans avec les esprits ils peuuent... etc." 3e ed. (Ex. Kon. Bibl.), p. 277—278. Dus een soort „medicijn-mannen". RED.

[2]) Op. cit. ed. 1658, p. 327; of ed. 1681, p. 347.

aussi demeurez jusqu'à cette heure confederez & singuliers amys des Caraïbes." (l. c. p. 328—329; of p. 348—349.)

Die nu met deze genealogie meegaan, laten het woord Caraïb „oproerige" beteekenen, om kracht aan hun gevoelen bij te zetten. Maar zoowel in het zuiden als in het noorden van Amerika's vasteland treft men Caraïbische stammen aan, die zeker nooit den rug onder het juk der Arrowakken gekromd hebben. De naam Caraïb kan dus dit gevoelen niet steunen.

De Caraïben van Dominica zeggen ook van de Galibi's van het vasteland af te stammen; doch plaatsen geheele natiën van Arrowakken op de eilanden, welke door die van St. Vincent onbevolkt worden geheeten. Zij dan, zoo luidt het verhaal, togen naar die eilanden heen, trokken vol overmoed tegen hunne vijanden op, moordden de eilanden uit en behielden voor zich alleen der Arrowakken vrouwen. Hierdoor ontstond de mengeling van ras en taal bij de Caraïben der Antillen van welke wij boven, als van eene historisch zekere zaak, gesproken hebben.

In 't kort, van Petrus Martyr af, wiens beroemd werk slechts 10 jaren na den dood van Columbus verscheen, heeft men tot op onzen tijd den oorsprong der Caraïben in het noorden gezocht. Twee redenen pleitten daarvoor: de type der Caraïben *veel gelijkend* op die der Noord-Amerikanen en de natuurlijke brug der Antillen voor de volksverhuizing. Bristock, de Rochefort en Alexander von Humboldt hebben dit gevoelen verdedigd [1]).

In den laatsten tijd echter heeft het veel van zijne aannemelijkheid verloren, vooral na de tweede Duitsche expeditie naar de Xingú [spr „Sjingoé"]. Op grond van verwijderde verwantschap van taal met die der Braziliaansche Indianen, op grond van traditiën, op grond dat men Caraïben heeft aangetroffen in Brazilië, vrijwel overeenkomend met de Galibi's, wordt den Caraïben thans hunne bakermat aangewezen in de uitgebreide landstreken tusschen de Amazone en Rio de la Plata [2]).

De Tupi (of Toepi, Topinambo's, Topinamborana's) worden in deze hypothese zooveel als grootvaders onzer Caraïben. *Onze* Akoeri's (Oyampis) hebben ook woorden van Tupischen oorsprong

Redenen om de hypothese aan te nemen ontbreken niet, maar de gronden op taalkundig gebied aangevoerd, komen ons niet

---

1) Verg. K. von den Steinen, op. cit. 1894, p. 396. RED.

2) Ibidem, p. 397—404. RED.

voldoende voor. Door jarenlangen omgang zoo met Caraïben als Arrowakken en door ernstige nasporing hebben wij iets van beider talen opgedaan [1]). Toch zouden wij op taalkundigen grond noch voor noch tegen de hypothese durven stemmen, in tegenstelling tot de Duitsche onderzoekers, die, na een verblijf van slechts korten tijd tusschen *zoovele verschillende* stammen, dat *wel* durven. [2])

Om onze lezers omtrent de woonplaatsen der Caraïben op het vasteland in te lichten, geven wij het woord aan Ch. de Rochefort.

„Mais, pour representer plus particulierement ces Colonies de Caraïbes au Continent Meridional de l'Amerique, premierement, les Memoires de ceus qui sont entrez dans la celebre riviere de *l'Orenoque*, ... disent, que fort loin au dedans du païs, il y habite des Caraïbes, qui peuvent aisément y être passez de l'Ile de Tabago, celle de toutes les Antilles qui est la plus proche de ce Continent.

Les Relations des Hollandois nous apprennent aussi, qu'avançant plus outre vers l'Equateur, on trouve ... la grande & fameuse riviere *d'Essequebe* [Essequibo], au bord de laquelle sont premierement les Aroüagues, & en suite les Caraïbes, qui ont guerre continuelle avec eus, & qui se tiennent aus dessus des sauts de cette Riviere, qui tombe avec impetuosité des montagnes. Et de là ces Caraïbes s'étendent jusques à la source de la même Riviere, & sont en grand nombre, tenant une vaste étenduë de païs.

Les mêmes Voyageurs nous recitent, qu'à six degrez de la Ligne, on trouve la riviere de *Sarname* ou *Suriname*, dans laquelle entre une autre riviere appellée *Ikouteca* [Cottica], le long de laquelle il y a aussi plusieurs villages de Caraïbes.

Il y a de plus un grand Peuple de cette Nation, lequel habite un païs qui penetre bien avant en la terre ferme, & qui aboutit à la côte, ... s'étendant le long d'une belle & grande riviere, qu'on nommé [sic] *Maroüyne* [Marowijne], distante seulement de dix-huit lieuës de celle de *Sarname*, laquelle depuis sa source, traverse plus de deus cens lieuës de païs; où sont plusieurs villages

[1]) Pater van Coll gaf in 1887 te Gulpen een Catechismus in Caraïbisch uit: „Sanimee karetaale kalienja kapoewà itoorikó-mé". RED.

[2]) Van Prof. K. von den Steinen verscheen in 1892 te Leipzig een werk „Die Bakaïri-Sprache", dus over de taal van dezen eenen hoofdstam der Braziliaansche Caraïben, de andere tak der Braz. Caraïben zijn de *Nahuquá*. Men vergete ook niet, dat de eerste Xingú-expeditie eveneens onder de leiding gestaan had van Von den Steinen; zie zijn „Durch Central-Brasilien. Expedition zur Erforschung des Schingú im Jahre 1884", Leipzig 1886. RED.

de Caraïbes, qui élisent [= éligent] comme les Insulaires, les plus vaillans d'entre eus pour leurs Caciques [1]), & qui sont d'une stature un peu plus haute que ces Antillois, ne differant gueres d'eus, sinon que quelques uns couvrent d'un drapeau leurs parties naturelles, plutôt par parure que par pudeur, ou par honte. Ceus donc qui ont voyagé en ces Contrées, disent que depuis l'embouchure de cette riviere de *Maroüyne*, . . . jusques à sa source, il y a vint journées de chemin: & que dans toute cette étenduë, les Caraïbes ont leurs villages, pareils à ceus des Insulaires.

Nous recueillons encore des Voyages des mêmes Hollandois, que les habitans de ce Continent, parmy lesquels serpente la riviere de *Cayenne*, sont Caraïbes de Nation.

Enfin, ces Caraïbes, ont pû passer au travers des terres de ces Contrés, jusqu'au Bresil. Car ceus qui y ont voyagé assurent, que parmy les Provinces qui sont le long des côtes de la Mer du Sud, il s'y trouve des gens qui portent le nom de Caraïbes, & qu'étant d'un naturel plus hardy & plus entreprenant, plus rusé & plus subtil. que les autres Indiens du Bresil, ils sont en telle estime parmy eus, qu'ils les tiennent pour être douëz d'un savoir plus relevé que les autres. D'où vient, qu'ils déferent [= défèrent] beaucoup à leurs avis, & les prient le présider à toutes leurs festes & réjouïssances, lesquelles ils ne celebrent gueres, qu'il n'y ait quelcun de ces Caraïbes, qui pour cét [sic] effet vont rôdant çà & la par les villages, où ils sont receus [= reçus] de tous avec joye, festins, & caresses; comme Jean de Lery l'a remarqué.

Que s'il étoit besoin de confirmer que ces Caraïbes, répandus en tant de lieus de la terre ferme de l'Amerique Meridionale, sont de la même Nation que les Insulaires, on pourroit icy mettre en avant, ce qui nous est constamment rapporté par les deus Colonies Hollandoises qui sont en ces costes, assavoir celle de Cayenne & celle de Berbice, l'une & l'autre voisines des Caraïbes du Continent, pour faire voir le rapport & la ressemblance qu'il y a en plusieurs choses, de leur naturel, de leurs moeurs, & de leurs coutumes, à celles des Indiens Antillois . . ." (Op. cit. p. 350—352; of p. 370—372). [2])

---

[1]) Zooals men weet, is het Caraïb. (?) woord *cacique* = opperhoofd, door de Spanjaarden in hun taal overgenomen met de beteekenis van „dorpspoliticus", voor de lieden die in de provincies de lakens uitdeelen. RED.

[2]) Voor den tegenwoordigen stand der kwestie over de Caraïben en Arrowakken, worde de lezer met nadruk verwezen naar de beschouwingen van

We mogen niet in gebreke blijven met een enkel woord van de oorlogen te gewagen dezer Caraïben. Hun stam is daarvoor te nauw verwant met Guiana's bevolking.

Het aantal oorlogen dat zij voerden, is bij geene mogelijkheid te bepalen. Alle schrijvers, die we konden raadplegen, stemmen hierin overeen, dat Caraïben en Arrowakken voortdurend elkander beoorloogden.

Knotsen en vergiftigde pijlen waren hunne voornaamste wapenen. Een enkelen slag met de knots was voldoende om het hoofd te splijten.

Hoe bloedig het in den strijd toeging, kan genoegzaam uit het onthaal worden afgeleid, dat de Caraïben hunnen krijgsgevangenen lieten weervaren.

De Caraïb, die eenen Arrowak had gevangen genomen, was daardoor heer over hem geworden. Hij voerde hem naar zijn huis en bond hem daar, vóór de nacht aanbrak in eene hangmat, die boven in de hut, vlak onder de nok was vastgemaakt. Hierin moest de krijgsgevangene vier of vijf dagen blijven vasten. Dan werd een feest aangelegd, waarop hij aan den onsterfelijken haat, zijner natie gezworen, zou geofferd worden. Zoo ging het met de krijgsgevangenen; maar de vijand, dood op het slagveld gevonden, werd aanstonds ter plaatse zelve gegeten.

Niet echter geschiedde dit als het vrouwen gold; deze werden met hare kinderen tot slavinnen gemaakt. Dit leidde dan tot de latere rasverbastering.

In vroegeren tijd, schreef de Rochefort, aten zij het vleesch van krijgsgevangenenen van elken landaard. Dat der Franschen smaakte hun het best en de Spanjaards waren het taaist. Sommigen duldden allerminst de Engelschen: als een Franschman het ongeluk had eenige woorden Engelsch bij hen te spreken, was zijn doodvonnis geteekend. Thans, voegt gemelde schrijver er bij, eten zij geene Christenen meer, maar beperkt zich hunne bloeddorst tot de Arrowakken. Ook onthouden zij zich van sommige wreedheden, welke zij vroeger pleegden. Tegenwoordig is het hun genoeg den vijand met éénen slag van de knots te dooden. Dan wordt hij ontleed,

---

Prof. Dr. K. Haebler in H. F. Helmolt's „Weltgeschichte", Bd. I, Leipzig—Wien 1899, p. 187—197. Volgens dezen zouden de Caraïben komen van den bovenloop der Tapajoz, de veel oudere en beschaafder Arrowakken oorspronkelijk uit Oostelijk Bolivia.

gewasschen, voor een gedeelte gekookt en voor een ander gedeelte op houten roosters gebraden en als gerecht opgedischt. [1])

Zoo ging het nu omstreeks 250 jaar geleden.

Vóór dien tijd was het heel wat erger.

Als de gevangen Arrowak, bewust van het lot dat hem wachtte, nog bezig was de vergadering, moedig, tartend en met de wederwraak vanwege zijne natie bedreigend toe te spreken, nagenoeg gelijk dit bij de Tupinambo's plaats had, kwam uit den troep hier een toegeschoten om met een brandend hout hem de zijden te schroeien, daar een, om op de schouders en over het geheele lichaam insnijdingen te doen, ginds weer een ander om de wonden met peper in te wrijven, terwijl de overigen zich verlustigden hem pijlen in het lijf te jagen. Bij dat alles — zoo beweert men — bleef de Arrowak onvervaard, tot zoolang de knots hem den genadeslag had gegeven.

Het tweede en derde bedrijf van dit tooneelstuk behooren in eene keuken en eene eetzaal te worden opgevoerd.

Men verwijt den Spanjaards, dat toen zij de eilanden op deze Caraïben veroverden, ze zich aan onmenschelijke gruwelen plichtig maakten. 't Is waarlijk betreurenswaardig; maar ook te verwonderen? Neen! Ze traden op, althans niet zelden, als wrekers der Arrowakken, als wrekers ook van hun eigen volk. En kon de bekendheid met het lot dat hen bij eene nederlaag wachtte, inderdaad wel iets anders uitwerken? Moet die niet tot uitersten voeren?

VII.

Reeds spoedig na de overweldiging der eilanden poogde men het Christendom onder de bewoners er van in te voeren. Men stuitte echter — en dit duurde zeer lang — op ongekende hinderpalen. Ze werden in den weg gelegd hoofdzakelijk door de groote onverschilligheid, welke dit volk kenmerkt.

Bij het jaar 1694 teekent Pater Labat het volgende aan over de Caraïben van Dominica:

„Daar zyn maar drie dingen, waarin men niet kan bemerken dat de *Caraïbes* onverschillig zyn; ten eersten, omtrent hare Wyven, waarover zy zoo jaloers zyn, dat zyze over den minsten argwaan dooden; ten tweeden, in hare wraakgierigheit, en omtrent dit punt

---

[1]) Op. cit. ed. 1658, p. 480—481; of ed. 1681, p. 536—537.

zyn byna naauwelyks luiden in de geheele wereld te vinden, die levendiger en werkzaamer zyn om geleegenheit te zoeken van zig te wreeken zo haast alsze beleedigt zyn; en ten derden, omtrent den *Brandewyn* en andere sterke dranken; zy geven daar voor al 't geen zy hebben en drinken 'er vervolgens zeer overdaadig van. Buiten deze drie punten is niemand bequaam omze te verzetten.

Al 't geen men tot nog toe gedaan heeft omze te onderrechten, enze de Christelyke *Religie* te doen omhelsen, is vrugteloos geweest. Onse *Ordre* [der Dominicanen] heeft 'er zedert 30 jaren eenige *Missionarissen* onderhouden, die hare taal hadden geleert, die met hen hadden geleeft, en die haar in de geloofs-Artikelen en in de gebeden hadden onderrecht, en niets nagelaaten 't geen eenigsints dienstig had kunnen zyn omze tot God te bekeeren; maar zonder vrugt. De Vaders *Raymond Breton* en *Philippes de Beaumont* van onse *Ordre*, zyn langer dan 25 jaren tot *Dominique* gebleeven zonder iets anders te hebben kunnen uitvoeren, dan eenige kinderen die op 't sterven lagen, en eenige zieken, die zy byna verzekert waren, dat binnen weinige oogenblikken den geest zouden geeven, te doopen. Niet om dat 'er geene luiden genoeg waren die zy hadden kunnen doopen; maar om dat zy hun quaaden inborst, hare onstandvastigheit, en hare onverschilligheit die hen alle ernstige dingen voor kinderspel deed houden, kennende, het *Sacrament* aan een gewisse verontheiliging niet wilden bloot stellen" (op. cit., Amsterdam 1725, I, p. 197—198).

In zijn Dictionnaire Caraïbe schrijft Pater Breton zelf:

"Ik heb er (op Dominica) de eerste zaden des Christendoms wel uitgestrooid, doch enkel slechts vier personen kunnen doopen, van welke drie kort daarna zijn gestorven. Ik durfde niet meer doen zoolang ik geene kans zag hen te behouden in het geloof, dat ik hun verkondigde."

Volgens eene aanteekening — schrijver meent van Mgr. Poirier —, durfde hij uit vreeze voor ontheiliging er de H. Mis niet in het openbaar opdragen.

Dikwijls moest hem de H. Communie van elders gebracht worden.

Bij het jaar 1700 verhaalt Labat een bezoek aan een anderen Pater Breton, van de Sociëteit van Jezus op het eiland St. Vincent:

"Ik trad aan land, en ging den Vader *Breton*, een *Jezuit* zien, die zedert veele jaren als *Missionaris* op dat Eiland was geweest, hoewel zonder de minste vrugt. Hy heeft gemeenelyk nog een

tweede *Jezuit* tot zyn hulp by zig, maar toen was hy 'er alleen, met een *Fransman* en twee jonge *Negers*, alle oogenblikken niet anders te gemoet ziende, dan dat zy door de *Caraïbes* zouden worden vermoort, zo als zulks aan verscheide andere van zyne Medebroeders te beurt was gevallen, wanneer de Wilden dronken waren, of zig inbeeldden, dat het verblyf van een *Missionaris* onder hen oorzaak was, dat zy ziek wierden, of dat zy op hunne jagt en visvangst niet gelukkig waren. Ik bleef omtrent vier uuren by hem, gedurende welken tyd men in zyn huis bragt de *provisie*, die hem door zyne Oppersten gezonden was, en die hy met de grootste zorg moest verbergen, op dat 'er de Wilden geen kennis van kregen, om dat zy andersins zeer driftig zyn om te hebben 't geen zy weten ten huize van hun Vader te wezen, voornamentlyk als 't Wyn of Brandewyn is. Alle de voortgang, die de *Missionarissen* tot nog toe by de Wilden hebben gedaan, is, dat zy eenige kinderen, die op 't sterven lagen, gedoopt hebben; want, aangaande de bejaarde, is men zo dikwils bedrogen geworden, dat men hun niet meer betrouwt, ten zy ze op het punt leggen om den geest te geven, en men zeer krachtige redenen heeft om overtuigt te zyn, dat zy den doop met oprechtheit begeeren. Deze goede Vader zoude wel hebben gewilt, dat ik hem eenige dagen gezelschap had gehouden; want zyn leven was waarlyk zeer droevig, zeer hard, en meer waardig om te betragten dan om na te volgen." (ib., III, 2e stuk, p. 41—42).

De gedachte dat een groot gedeelte dezer Caraïben zich heeft opgelost in de thans gevestigde bevolking, doet na zulk ontmoedigend relaas waarlijk goed. Maar nog troostrijker is het uit de Missieverslagen bv. van Mgr. Charles Poirier, bisschop van Roseaux, te zien, dat de geslonken rest dier stammen ten minste beter beantwoordt aan de verkondiging des Evangelies dan hunne voorzaten gedaan hebben. Hier zien wij hen een bisschop op echt kinderlijke wijze inhalen; daarginds bouwen zij eigenhandig een kerkje, dat den Naam des Heeren wordt toegeheiligd; elders trachten zij door eigenaardige versieringen den eeredienst op te luisteren.

Doch wat hier bovenal goed doet, is dit: dat we eere kunnen geven aan de Breton's, aan de Beaumont's, aan de Varinghen's, aan de zoovelen, die in den godsdienst de bovenaardsche kracht geput hebben om zich jaren achtereen dag aan dag voor die Caraïben te blijven opofferen.

VIII [a]).

Al zeer spoedig na de ontdekking van Amerika togen vele Franschen naar Guiana om er handel drijven. Zij werden door de Indianen zeer menschelijk ontvangen. Eene kolonisatie echter kwam er niet tot stand. In 1624 beproefden eenige kooplieden van Rouaan een dergelijke onderneming; doch in plaats van te trachten de genegenheid der Indianen te winnen, begonnen zij met zich te mengen in hunne onderlinge twisten. Zij kozen de partij der Galibi's tegen de Caraïben en moesten daarom in de nederlaag der eersten deelen. Velen werden door de Caraïben krijgsgevangen gemaakt en vervolgens gebraden en gegeten. Men plunderde en verwoestte de reeds aangelegde plantages en vele ingezetenen beschouwden het als een onwaardeerbaar voorrecht door de Galibi's in hunne kampen te worden opgenomen.

In 1643 kwam de Rouaansche Compagnie definitief tot stand. Aan het hoofd der volkplanting stond Poncet de Brétigny. Hij was een wreedaard en begon met den oorlog te verklaren aan alle Indianen. Wie in zijn handen viel was man des doods. Hij had het tegen de kolonisten zoo wel als tegen de Indianen en had bepaalde folteringen uitgedacht, waarvan de eene met den naam van hel en de andere met den naam van vagevuur werd aangeduid. Zelfs de Franschen vluchtten om lijfsbehoud naar de Indianen. Dit vooral kon de Gouverneur niet dulden. Hij deed de vluchtelingen opeischen, maar de Indianen, zeer beslist, weigerden uitlevering. Meer was niet noodig. De Gouverneur bewapent een vaartuig en trekt zelf tegen hen ten strijde op. Het hagelt pijlen van de zijde der Indianen. De Franschen durven niet eens aan wal gaan, maar moeten zich van den eersten tot den laatsten laten doodschieten. De Indianen bemachtigen de lijken, doen ze op een licht vuur braden en maken er een verschrikkelijk maal van.

't Zou hun thans niet moeilijk geweest zijn de Fransche kolonie geheel uit te moorden. Doch neen, dat deden ze niet. Het tegendeel. De Fransche vluchtelingen, welke zij hadden opgenomen, werden afgevaardigd om woorden van vrede aan de kolonisten te brengen. Dit alleen was hun voldoende, dat de wreedaard van kant was. Ze waren zoo gematigd, dat in 1652 wederom eene

---

a) Een groot gedeelte van dit hoofdstuk is vrij vertaald naar den „Voyage à la Guiane etc.", Paris, An VI [1798], p. 247—264. RED.

nieuwe kolonisatie van Franschen zich in Guiana konde vestigen. Doch ook met deze kolonisatie wilde het niet vlotten. Zij was verdeeld in eigen boezem en zocht daarbij oorlog met de Indianen, die niets liever wenschten dan in vrede te leven. Dezen, tot het uiterste gedreven, liepen nu te wapen en verwoestten, verbrandden en vermoordden al wat zij konden. De Gouverneur moest eene wijkplaats zoeken bij de Engelschen, toenmaals van 1650—1667 weer meesters van Suriname; en de laatste Franschen, die zich in hunne vesting hadden teruggetrokken, werden gedwongen een drietal vaartuigen van de Indianen aan te nemen om te kunnen vluchten naar de Engelschen [1]).

Onder het bestuur van den Nederlander Gerrit Spranger trokken de Indianen zich meer terug in hunne bosschen, en toen de Fransche Luitenant ter zee Le Fèvre de la Barre in Mei 1664 de Hollandsche nederzetting overrompeld had, wist deze een voordeeligen vrede met de Indianen tot stand te brengen. Zij verbonden zich de Franschen, die bij hen eene wijkplaats gezocht hadden, uit te leveren. 't Is merkwaardig, en het pleit ten voordeele der Indianen, dat er onder deze Franschen gevonden werden, die volstrekt niet tot de beschaafde maatschappij wenschten terug te keeren. Zij namen verder aan, de wegloopers voortaan uit te leveren en met Engelschen, Portugeezen of Hollanders geen gemeene zaak te zullen maken. Zoo waren de Franschen dan de Nederlanders van Suriname vóór in het bevredigen der Indianen, want gedurende de jaren 1683 en 1684 liet Gouverneur van Sommelsdijck nog onophoudelijk tochten tegen hen doen. Hij verwoestte vijf hunner nederzettingen en gaf last aan de planters, om de Caraïben, waar zij hen ook ontmoetten, zonder genade dood te schieten. In den loop van 1684 echter kwam ook bij ons de vrede tot stand.

Na het sluiten van den vrede met de Indianen door de la Barre kon met de beschaving en verchristelijking van dit ongelukkig volk worden aangevangen. Het was gelukkig van den Europeaan niet afkeerig. Immers reeds in 1674 werd een aanzienlijk getal Indianen door de Jezuïeten bekeerd en begonnen deze onder hen bloeiende Reducties te vormen. Doch wat al moeilijkheden moeten bij dergelijke onderneming niet overwonnen? Wat al teleurstellingen

---

[1]) Dit had plaats in 1654. Zij kwamen onder leiding van Braglione en Duplessis. Verdreven door de Galibi's, werden zij door den Eng. Commandeur Ruff in Suriname beleefd ontvangen. Verg. Hartsinck, o. c., 1770, II, blz. 583.

en tegenwerking ondervonden worden? En wat moet al niet aangewend, om den onbevattelijken geest te verlichten en de vooroordeelen uit te roeien?

Ziehier een paar anecdoten om dit laatste eenigszins toe te lichten.

Een Indiaan werd in zijne laatste ziekte door een Pater gedoopt. Hij ontving den naam van Ignace. Om den zieke te troosten zeide de priester: houd moed, beste Ignace; het duurt zoo lang niet meer of ge gaat uwe rust in, naar den hemel. De huisgenooten hadden dit woord opgevangen. Toen de Jezuïet weg was, begonnen ze na overleg met den zieke, aan het voeteneinde zijner slaapplaats een graf te delven. Toen de Jezuïet terugkwam en hun vroeg wat ze deden, was het antwoord: Pater, ge hebt gezegd, dat Ignace naar den hemel gaat; welnu we hebben heel gauw een graf gemaakt; we gaan hem aanstonds begraven, dan is hij er des te spoediger. Neen, zoo niet, zegt de priester; eerst moet hij dood zijn. Als hij dood is, dan begraven we hem bij de andere christenen aan den voet van het kruis. — Dat gebeurt niet, riepen nu allen, als we Ignace dààr begraven, dan wordt hij nat, neen! hij moet onder dak blijven.

Een ander, een man van hoogen leeftijd, was sinds lang aan 't ziekbed gekluisterd. Voorgevende behoefte aan versche lucht te hebben, vroeg hij zijne zoons hem naar buiten, naar een andere plaats te willen brengen. Hier aangekomen, sprak hij in dezer voege: kinderen! ik ben u slechts tot last op de wereld, ik heb als een goed christen geleefd, ik ga dus zeker naar den hemel en daar kan ik rusten. Aan 't werk dus en maakt mijn graf! De zonen doen wat hun bevolen is. Nu, zeide de vader, moet ge mij er in leggen en geheel met aarde bedekken, behalve het gezicht. Zij gehoorzamen. Toen reeds een hoop aarde het lichaam drukte, sprak hij: wacht even, die grond is zwaar; laat mij adem scheppen. De zieke verzamelt nu moed en kracht, en spreekt dan: kinderen! vaartwel, weest goede christenen gelijk uw vader en . . . stopt me nu geheel onder.

De orders werden opgevolgd en de priester kwam te laat om den vromen vadermoord nog te kunnen beletten.

Wij behoeven onze lezers niet te wijzen op de Fransche omwenteling van het laatste der voorgaande eeuw: eene ramp zonder gelijke voor de missie van Guiana en voor de beschaving der Indianen.

Desniettemin lezen wij in een verslag aan mgr. Dossat [1]) d.d. 4 Febr. 1863 het volgende:

"De Indianen van Wassa, Roukarva, Cachipour en Mappa zijn bijna allen Katholiek. Hoewel zij sedert meer dan 80 jaren geen [vastverblijvenden] priester meer gehad hebben, hebben ze toch den kostbaren schat des geloofs ongeschonden bewaard. Ze komen herhaalde malen in het jaar in groot getal, honderd uren ver naar Cayenne, om te trouwen en hunne kinderen te laten doopen."

Dit korte woord zij genoeg. Is Fransch Guiana nog niet wat het wezen moest, ook daar is ten minste verzachting en verbetering van zeden waar te nemen.

IX. *a*)

Aan de noordergrens van Guiana, den Orinoko-stroom, vinden wij tusschen vele andere Indianenstammen ook de drie, welke van de oorspronkelijke bevolking van Suriname thans nog overig zijn: de Caraïben, de Arrowakken en de Warauen. Raadpleegt men de ethnologen, dan verneemt men, dat de groote volksverhuizingen in vroeger tijden in de richting van het noorden naar het zuiden plaats hadden. [2]) Daaruit zou dan moeten volgen, dat Suriname bevolkt werd van, of ten minste langs de Orinoko. Voor onze eigen volkenkunde zal het dus van belang zijn eenige kennis te hebben van de stammen, welke de breede oevers van dezen stroom bewoond hebben of nog bewonen.

---

[1]) Annalen. St. Michiels-Gestel. Jaargang 1864. Blz. 134.

a) Bij den overgang tot het Guiana'sch gebied onder Venezuela behoorend, missen wij hier tot onzen spijt een korte karakteristiek door Pater van Coll van Engelsch Guiana, voor zoover de daar levende Indianen betreft; te meer, waar b.v. Dr. Joest, l. c. p. 70 zooveel goeds vertelt van de arbeidzaamheid daar der Indianen, „Dank der weisen und praktischen englischen Kolonialpolitik", zoodat zij daar o. a. het watervervoer geheel in handen hebben, terwijl Suriname en Cayenne zich met de onhandelbare Boschnegers moeten behelpen. Verwezen mag echter worden naar de zeer degelijke werken van Rev. W. H. Brett „The Indian tribes of Guiana, their condition and habits, with researches... etc.", Londen 1868, en E. F. Im Thurn „Among the Indians of British Guyana", Londen 1883; voorts, voor wie de geschiedenis kennen wil, naar het niet minder degelijke werk van wijlen onzen landgenoot, Generaal P. Netscher „Geschiedenis van de koloniën Essequebo, Demerary en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd", 's-Gravenhage 1888. RED. DER BIJDRAGEN.

[2]) Men vergelijke wat we op blz. 619 geschreven hebben. In elk geval kunnen wij ons niet voorstellen hoe Arrowakken en vooral Warauen anders dan van het noorden uit in Suriname zouden gekomen zija.

Onder eene groote menigte onbeschaafde Indianen troffen de eerste landontdekkers er ook aan, aan wie een zekere mate van beschaving niet kon ontzegd worden.

Dit moet ons niet verwonderen. In andere, aan Guiana palende streken, deed zich hetzelfde verschijnsel nog veel volmaakter en meer algemeen voor. Noemen wij slechts Nieuw Granada [1]), thans Columbia. Daar waren het de Tairona's, die eene smelterij en een atelier tot goudbewerking hadden. Een levendige handel was hier het gevolg van. De Tairona's brachten een leger van niet minder dan 25000 man op de been.

Ook de Indianen van Arma wekten in hooge mate de verwondering op der Spanjaarden door hunne goede militaire organisatie: zij togen ten oorlog in regelmatige korpsen, met vaandels en banieren, prijkende met symbolische figuren en gouden sterren. De krijgsoversten droegen een diadeem, een plaat op de borst, en fraaie armbanden, alles van goud. Hun Cacique schonk aan Robledo (het hoofd der expeditie) een gouden vaas, die twee pint water kon bevatten en ongeveer drie pond woog. Alles getuigde, dat deze Indianen reeds sedert langen tijd beschaafd waren.

De bewoners der vallei van Guaca stonden in beschaving nog veel hooger dan de andere stammen. In hunne uitnemend bebouwde vallei zag men groote, fraaie, goed ingerichte huizen, omringd door boomgaarden, waar verschillende soorten van vruchtboomen groeiden. De bevolking was arbeidzaam, nijver en zeer welvarend. Mannen en vrouwen droegen kleederen van katoen; de kunst van goudsmeden was bij hen tot eene aanmerkelijke hoogte ontwikkeld. Als de Cacique de dorpen bezocht of een krijgstocht ondernam, werd hij gedragen in een draagstoel van bamboes, met gepolijsd bladgoud belegd. Nog tegenwoordig vindt men in de graftomden gouden voorwerpen, merkwaardig vanwege hunne kunstige bewerking.

De meeste inwoners van Nieuw Granada houden het er nog heden voor, dat de Indianen planten kenden, waarvan het sap de eigenschap bezat om het goud zoo buigzaam en kneedbaar als was te maken. Zij verstonden de kunst van soldeeren, wisten goud en koper te mengen tot vervaardiging van graveerstiften, en vervaardigden weegschalen.

Behalve in goud werd er nog een levendige handel gedreven in *coca*-bladeren (Erytroxylon coca). Dit blad komt in grootte nagenoeg

[1]) Wij schrijven Nieuw Granada (Nueva Granada), *niet* Grenada. Een zonderlinge verhaspeling, die zelfs bij de geijkte Antillen-namen „Grenada, Grenadines" algemeen is. RED.

overeen met het theeblad, is glad, scherp en donkergroen. Men vermengt het met kalk, oker of asch, en het gebruik dat ervan gemaakt wordt bestaat in het te kauwen. Naar de faam wil, zou het zoo versterkend zijn, dat men zelfs op lange reizen niets anders dan deze bladeren tot levensonderhoud noodig heeft. — Van Panamá tot Chili werden ze, zonder eenige uitzondering, door alle Indianen gebruikt. En de afzet ervan was zoo groot dat in 1594, alleen op de markt te Potosí (Peru), 95,000 manden ervan verkocht werden tegen 4 à 6 kronen per mand.

Wanneer wij in Suriname het wagen over Indiaansche beschaving te spreken, dan haalt de hoorder zijne schouders op. En toch de onwraakbaarste getuigenissen verzekeren ons van het voormalig bestaan dier beschaving en slingeren ons met Alexander von Humboldt het welverdiende verwijt naar het hoofd: sedert het verkeer der Indianen (hij sprak van die van de Orinoko) met de binnenlanden door de Europeanen werd afgesneden, zijn zij achterlijk geworden. [1]) Een merkwaardig getuige moge hier het pleit ten voordeele der Indianen beslechten.

't Is de beroemde Las Casas, een der grootste verschijningen in de geschiedenis van Amerika na de ontdekking. Hij schildert de Indianen als het voortreffelijkste menschenras. Hun temperament zegt hij, is vol vuur en leven, ze zijn geestig en vol verstand, geduldig en onvermoeid in den arbeid, gedwee en onderworpen voor het gezag, menschen die zich steeds door de gezonde rede laten geleiden. Vele schrijvers hebben deze schildering van den beroemden Bisschop van Chiapa als overdreven en onjuist afgekeurd.

Wij kunnen dit best begrijpen. Maar het was ten onrechte. Hunne fout lag hierin, dat zij niet onderscheidden tusschen beschaafde en onbeschaafde Indianen. Van die der eerste soort is sprake bij Las Casas. Zij woonden bij de aankomst der Spanjaarden in Mexico, Peru, op sommige eilanden, in Nieuw Granada, alsmede op sommige punten van de Orinoko. Deze Indianen waren in 't algemeen geciviliseerd en leefden althans in Peru en Mexico onder het bestuur van een koning, die er een schitterende hofhouding op nahield. Waar wij dan hier en daar ook bij onze onbeschaafde Indianen iets aantreffen wat onze verwachting te boven gaat, mogen we dit veilig als eene afstraling aanmerken uit de beschaafde streken.

Aan de Orinoko dan, in de provincie Amapapa (Amapeia) tusschen

[1]) Verg. diens Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent, fait en 1799—1804. III, Paris 1817, p. 284—285.

de monding der Meta en der Euchivero woonden de Anaba's. Zij vooral waren de handige goudsmeden en leverden het gouden beeldwerk. [1]) Dit goud en gouden beeldwerk was als het ware het handelsmiddel van alle Indianenstammen aan de oevers der Orinoko tot aan hare monding toe.

De koning van Morequito [2]) kwam in 1594 naar Guiana om eene groote menigte beelden van massief goud tegen eenig huisraad en eenige Europeesche waren in te wisselen. Zelfs bij de Caraïbische volken werd door de landontdekkers veel goud aangetroffen, wijl zij in druk handelsverkeer stonden met de stammen die hooger op woonden.

We noemden op de allereerste plaats de Anaba's. Volgens het verhaal van Don Antonio de Berreo, dat Raleigh ons mededeelt, strekte hun gebied van de monding af zich over meer dan 800 dorpen uit. Ook volgens Raleigh muntten zij uit in de kunst van goudbewerking. Zelfs zonder eenig werktuig van staal, oefenden zij hun bedrijf op meesterlijke wijze uit. Bij het sluiten van een wapenstilstand had Berreo van hunne opperhoofden niet minder dan vijf stukken beeldwerk in zuiver goud ontvangen. Hij was in het bezit gekomen van gouden beelden met voorstellingen van menschen, dieren, vogelen en visschen, alle door de Indianen vervaardigd, en hij had deze als proeven aan Spanje's koning opgezonden. Met zulke aanlokselen hoopte hij een voldoend aantal manschappen te zullen bekomen om deze zoo rijke streken te kunnen veroveren. De koude Engelschman en de geestdriftige Spanjaard, beiden waren het dus eens om te betuigen: in de Orinoko behoeft men niet te delven; men treft er het goud bewerkt aan.

Zeker is het derhalve, dat tusschen de nog wilde stammen daar ook andere woonden, met kunstmin en beschaving toegerust.

---

[1]) Pater van Coll ontleent hier voortdurend veel aan het reeds meergenoemde werk „Voyage à la Guiane et à Cayenne, fait en 1789 et années suivantes,... par L. M. B." Paris, An VI (1798), p. 62—70. Verg. vooral ook den oorspronkelijken tekst van Raleigh: „The discovery of the ... Empire of Guiana, with ... etc. performed in the year 1595, by sir W. Ralegh ... Edited, with ... Notes and ... Memoir by Sir Robert H. Schomburgk", London 1848 [Hakluyt-uitgave n° 4], p. 29—42. RED. DER BIJDRAGEN.

[2]) Morequito, eene provincie tusschen de monding der Orinoko en de Caroli. De naam van dezen koning (cacique) was Topia-Wari. Hij telde 110 jaar, deed eene voetreis van 14 mijlen om Raleigh te begroeten en ondernam nog denzelfden dag de terugreis (?). Raleigh nam zijnen zoon mede naar Engeland.

Vele streken, door de Anaba's bewoond, lagen in het gedurende een groot gedeelte des jaars overstroomde land. Het drinkwater was er zeer ongezond. Toch wisten zij dit voor hun gebruik geschikt te maken. Zij namen de voorzorg van het niet te putten, tenzij tegen den middag nadat de inwerking der zonnestralen het drinkbaar had gemaakt.

Niet alle Indianen waren beschaafden zooals de Anaba's. De Otomaken woonden tusschen de Meta en de Arauca. Bij hen bestond de zonderlinge gewoonte van jonge meisjes uitsluitend aan grijsaards uit te huwelijken en de jongelingen alleen met oude vrouwen te doen trouwen. Waar men anders handelt, zeiden ze, worden twee gekken in één huis gebracht.

Het *eten van aarde*, geophagie, is endemisch over geheel de Orinoko-streek. Onze Otomaken deden het niet alleen, maar wisten die aarde ook nog tot het gebruik voor te bereiden, door ze te bakken en de mikroskopische diertjes en cryptogamen op die wijze onschadelijk (?) en tot voedsel (!?) geschikt te maken.

Aan den noordelijken oever, in de richting naar Cumana, woonden de Sayma's, een volk zoo ruw dat het gebruik van kleederen onder hen, door eene verwringing van het eerbaarheidsgevoel, slechts bekend was van dezulken „die zich openlijk aan de misdaad overgaven". Daar woonden ook de Arora's en de Wikiri's. „The ... *Aroras*", — zoo zegt Raleigh in zijn origineelen tekst, l. c. p. 70—71 — „ .. are as blacke as *Negros*, but haue smooth haire, and these are very valiant, or rather desperate people, and haue the most strong poison on their arrowes, and most dangerous of all nations ... for besides the mortalitie of the wound they make, the partie shot indureth the most insufferable torment in the world, and abideth a most uglie and lamentable death, somtimes dying starke mad, somtimes their bowels breaking out of their bellies, and are presently discolored, as blacke as pitch, and so unsauery [kwalijk riekend], as no man can endure to cure, or to attend them".

De Awacari's woonden mede ten noorden van de Orinoko bij de rivier Cari en Limo. Voor bijlen verkochten zij hunne vrouwen en dochters en dit ging bij afslag. Van de Indianen welke haar kochten, gingen zij over aan de Spanjaards.

Gaan we nu over tot de vermelding der drie aan ons nog heden bekende stammen.

De Arrowakken bewonen den zuidelijken oever der Orinoko, en zijn verspreid over Britsch- en Hollandsch Guiana. Raleigh trof

vooral *„Arwacas"* aan in de Amana. Daar waar deze rivier hare wateren in de Orinoko stort, kwam hem het opperhoofd der Arrowakken met 40 der zijnen zijne opwachting maken; ze konden niet uitgeprezen komen over de Spaansche wijnen, die hun werden aangeboden. Wederkeerig boden zij ook den Engelschen een drank aan, zoo krachtig dat bijna allen erdoor werden beneveld. Hij was samengesteld uit Amerikaanschen peper en uit sap van onderscheidene kruiden, dat in groote vaten had uitgegist. Ten tijde van von Humboldt lag het voornaamste gebied der Arrowakken aan de Meta. De traditie welke de Caraïben hem over die Arrowakken mededeelden was deze: ze waren in hun oog zeer krijgszuchtig en herkomstig van de kleine Antillen. Velen hunner bewoonden de ongezonde oevers der Suriname en der Berbice [1]). Men verhaalt, dat zij de geraamten hunner bloedverwanten tot poeder vergruisden en uit eerbied voor hen met likeur inzwolgen.

De Indianen, welke bij ons als Warauen bekend staan werden door Raleigh Tivitiva's of ook Waraweete's genoemd. 't Zijn dezelfden die elders Guaraons, Guaraunos, Guaranós genoemd worden Zij bewoonden den delta der Orinoko-monding. Op 't laatst der achttiende eeuw werd hun aantal daar ter plaatse nog begroot op 6000. Het grootste gedeelte van het jaar staat hun land geheel onder water. Als vogelen hunne nesten, zoo hebben zij hunne hutten in de boomen. De vloer hunner huizen is gemaakt van palmen, die als matten aan elkaar verbonden zijn. Alles is stevig aan de boomen bevestigd. De vloer draagt een laag klei om ook tot grondslag te kunnen dienen voor eene keuken. Het dak is van palmschors. De wegen van de eene woning naar de andere zijn mede van balken. Dit volk leeft van de vischvangst en van het brood uit den Mauritius-palm. Zij waren de eersten om met de Spanjaards handelsbetrekkingen aan te knoopen. Als er maar schepen kwamen, dan vlogen ze erheen en dansten en sprongen van vreugde. Hunne eerste vraag was om netten en harpoenen. Men heeft hun den naam gegeven, dat ze het opgeruimdste volk ter wereld zijn. Een bewijs, dat men vroolijk kan wezen zonder de gemakken der beschaving te genieten, ja zelfs met voortdurend te leven te midden van zwermen muskieten en in ongezonde oorden. Zij schijnen hunne lijken niet, of slechts bij uitzondering te begraven. Crevaux deelt ons mede, dat zij die in holle boomen plaatsen, deze met palm-

[1]) Verg. Von Humboldt, l. c. p. 344—345. Vóór de drooglegging dier oevers waren zij terecht als zeer ongezond bekend.

bladen omwikkelen en vervolgens ter afsluiting met klei bepleisteren. Het lijk wordt aldus in een gemeenschappelijk lijkenhuis op eene schraag bewaard.

Vreemd waarlijk, dat Indianen aan de delta der Orinoko en dus reeds sinds eeuwen in gemakkelijke gemeenschapsgelegenheid met de Europeanen, nog zoo vreemd aan het Christendom zijn!

Alexander von Humboldt neemt de woorden Caribes, Calina, Caripuna, Caribi en Galibi voor namen die eenzelfde volk, dat der Caraïben, aanduiden. Het schoone volk der Antillen, zoo zegt hij, bewoont thans maar een klein gedeelte meer der landen, die het vóór de ontdekking besloeg. 't Is uitgeroeid op de Antillen zoowel als op de kust van Dariën. In de missiën echter van Nueva Barcelona en van Spaansch Guiana zijn nog volkrijke dorpen. Men kan het getal Caraïben in de Llanos van Piritu, Carona en Cuyuni op meer dan 35000 begrooten. Tellen wij hierbij de onafhankelijke stammen van Caraïben, die ten westen der gebergten van Cayenne en Pacaraimo, tusschen de bronnen der Essequebo en Rio Branco wonen, dan komt men tot 40000 Caraïben van onvermengd ras.

Wie over de zeden en gewoonten dezer Indianen en over de missiën onder hen in de Orinoko inlichtingen verlangt, zal zeer merkwaardige bijzonderheden vinden bij von Humboldt.

De Indianenbevolking aan de Ooster-, Zuider- en Westergrens van Guiana is bijna geheel katholiek. Dat de christelijke beschaving er ruim eene eeuw lang weinig voortgang maakte, daarvan hebben zij de schuld die eenmaal de Jezuieten-orde deden opheffen. [1])

---

[1]) Verg. hierbij wat de in deze kwestie zeker geheel onpartijdige Dr. Joest schreef in zijn meer aangehaalde studie „Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana", Intern. Archiv für Ethnogr. V, Supplement 1893, p. 70: „Ich kenne so ziemlich, abgesehen vom Innern Brasiliens, ganz Süd- und Zentral-Amerika aus eigener Anschauung und stehe nicht an zu erklären, dass ich die katholischen Ordensbrüder, vor Allem die Jesuiten, als die hervorragendsten und vorzüglichsten Kolonisatoren betrachte, die jemals mit der undankbaren Aufgabe sich befassten, den amerikanischen Eingeborenen zu einem regelmässig arbeitenden Menschen zu erziehen. Die Ausweisung der Jesuiten aus Süd-Amerika war ein viel grösserer Fehler, eine weit folgenschwerere Dummheit, wie z. B. die so oft besprochene Vertreibung der Juden aus Spanien". RED. DER BIJDRAGEN.

INHOUD.

Tweede Gedeelte.

De Boschnegers.

Derde Gedeelte.

Guiana en omwonende Bevolking.

ERRATA.

p. 465 r. 7 en 3 v. o. staat: *babra*, en: *arakaboera* (arkaboesa). Lees: *kabra*, en: *arakaboesa*.
" 480 " 3 v. o. staat: Camaroa. Lees: Camarva.
" 489 " 19 " " " *koenapali*. Lees: *koenápaloe*.
" 508 " 6 en 17 v. b. staat: *awari*, en: Casinica. Lees: *awara*, en: Casiwinica.
" 520 " 12 v. o. staat: *koja*. Lees: *kojá*.
" 532 " 14 " " " pas. " in ca. 1895.
" 545 " 9 " " " *money*. Lees: *moni*.
" 551 " 8 v. b. " *boeradi*. Lees: *boéradi*.
" 558 " 5 v. o. " Alten, en: einnigtet. Lees: alten, en: einnistet.
" 582 " 7 " " " Bonnniegern. Lees: Bonninegern.

REGISTER.

Het kwam ons nuttig voor een registertje te maken op de vreemde woorden in het opstel van Pater van Coll, voor zoover de Inhoudsopgave daar niet dadelijk den weg toe wees. Te meer, waar noch Kappler noch Crevaux op hunne werken een register vervaardigd hebben. De lexicographische hulpmiddelen voor de kennis van Suriname laten nog zoo buitengewoon veel te wenschen over, dat iedere bijdrage in die richting allen welkom moet zijn.

Met *a.* zijn in dit Register aangegeven de Arrowaksche woorden, met *c.* de Caraïbische, met *n. e.* de Neger-Engelsche, met *s. h.* de Surinaamsch-Hollandsche; voorts met *war.* de zeer enkele Warausche woorden; met *Fr.-Creoolsch* en *Guyana-Eng.* eenige termen tot het patois van Cayenne of Demerara behoorend. Waar niets bijgevoegd werd, bleek niet tot welken taalstam het woord feitelijk behoorde.

Het spreekt van zelf, dat — bij de volkomen ontstentenis van eenig Arrowaksch of Caraïbisch woordenboek, geldig voor Suriname — wij de hiervan gegeven woorden alleen moesten doen rusten op het gezag van Pater van Coll. Indien daarin fouten blijken voor te komen, mogen zij aan ons niet geweten worden.

Voor het Neger-Engelsch werd geraadpleegd het degelijke en verdienstelijke „Neger-Engelsch Woordenboek" van Mr. H. C. Focke, Leiden 1855, verbeterd en aangevuld in het Tijdschrift „West-Indië", II, Haarlem 1858, p. 304—315; voor de planten het overzichtelijke werkje van den heer Westeroüen van Meeteren „Surinaamsche planten en cultuurgewassen, boomen en houtsoorten. Korte opsomming . . . enz." Amsterdam, 1883. Bovendien werd voor planten, dieren en ethnographica vergeleken de „Catalogus der Ned. West-Indische Tentoonstelling te Haarlem. 1899", Amsterdam 1899, uitgegeven door het Koloniaal Museum te Haarlem; een Catalogus van blijvende waarde, waaraan slechts dat éène weer ontbreekt: een Register op de vreemde woorden. Daarnevens vergeleken wij nog het — gelukkig wèl van een register voorziene! — werkje van Dr. D. de Loos „Voortbrengselen van Ned. West-Indië", Haarlem [1888] (Uitgave Kol. Museum), en de lijsten in Dr. van Leent's „La Guyane néerlandaise", Paris 1881, p. 16—39.

In de spelling der woorden hebben wij ons ter vereenvoudiging veroorloofd om, gelijk bij de transcriptie der Oost-Indische talen evenzeer gebruikelijk is, de *i* steeds als lange *i*, ons *ie* op te vatten. Ook hebben wij het accent op de tweede lettergreep van achteren als het normale aangemerkt, en dus alleen een accent gezet daar waar dit op een àndere lettergreep viel.

Hetgeen tusschen groote haken af en toe voorkomt, werd door ons toegevoegd, zonder in den tekst van Pater van Coll aanwezig te zijn. Doch, uit den aard der zaak, mocht dat maar een enkel woord zijn.

Overigens zij het Registertje, dat wij gaven, een spoorslag voor anderen om zoo mogelijk te komen tot een Arrowaksch en een Caraïbisch Woordenboek, geldend voor ons Suriname, en, niet te vergeten, óók vooral tot een eerste, zoo uiterst noodige Encyclopaedie voor Nederlandsch West-Indië!

REDACTIE DER BIJDRAGEN.

A.

B.

---

[1]) Volgens Van Panhuys, in Intern. Archiv f. Ethn. XI, 1898, p. 55.

C. (en zie ook **K**).

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K. (en zie ook **C**).

L.

M.

R.

S.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

1902—1903.

BESTUURSVERGADERING

van 21 Juni 1902.

Aaanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Kern (ondervoorzitter), Poensen, Heeres, van Hasselt, van Deventer, Spanjaard en Kielstra (secretaris)

De notulen der vergadering van 17 Mei jl. worden gelezen en na eene wijziging, aangebracht naar aanleiding eener opmerking van den heer van Hasselt, goedgekeurd.

Van de heeren George Watt (Buitenlandsch lid), J. B. Hubenet, L. A. Martens en Pangeren Adipati Pakoe Alam VI is bericht ontvangen, dat zij het lidmaatschap van het Instituut aanvaarden;

van de leden Dr. P. A. A. Boeser, Mr. A. J. van Buuren en J. Vijzelaar, dat zij hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

van het lid Dr. J. G. F. Riedel, opgaaf van veranderd adres;

van Jhr. F. C. H. van Swinderen, bericht van het overlijden van het lid Jhr. Mr. J. H. F. K. van Swinderen.

Notificatie.

Tot lid van het Instituut wordt benoemd de heer J. C. van der Meulen, controleur van het Binnenlandsch Bestuur te Ternate.

Ter aanzuivering zijner contributie voor 1900—1902 is van het lid D. M. J. Schiff een postwissel ontvangen groot f 36.

In handen van den penningmeester.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, de uitgaven van het Instituut te ruilen met La Revue d'Asie en met die der Société d'études coloniales.

Van den heer J. A. Loebèr Jr. is ter plaatsing in de Bijdragen ontvangen een opstel, getiteld „Een interessant batikmotief."

Overeenkomstig het advies van de HH. van Hasselt en Kielstra wordt tot de opneming besloten.

Van het lid H. D. H. Bosboom is tot hetzelfde doel ontvangen een opstel, getiteld „Een bezoek aan eenige tempelruïnen in midden-Java in 1791."

Overeenkomstig het advies der H.H. Kern en Kielstra wordt tot de opneming in de Bijdragen besloten.

Van den Secretaris-Generaal, den heer Henri Cordier te Parijs, is eene uitnoodiging ontvangen, het Instituut te doen vertegenwoordigen op het Congres international des Orientalistes, te Hanoï van 1—6 December a. s. te houden.

Wordt besloten, ten deze met den Commissaris Dr. J. Brandes in overleg te treden.

De Secretaris deelt mede dat Roorda's Wajangverhalen, in 1869 door het Instituut uitgegeven, thans zijn uitverkocht, en stelt de vraag of een herdruk wenschelijk wordt geacht?

Na eenige gedachtenwisseling wordt besloten, deze vraag in eene volgende vergadering verder te behandelen.

Door het lid O. Nachod zijn bij brief van 17 Juni jl. de handschriften over Japan ter inzage gevraagd; welke blijkens de notulen der vergadering van 19 Oct. 1901 uit de nalatenschap van den heer F. C. Rose ontvangen werden.

Geene bedenking.

Ten vervolge op het in de vorige vergadering besprokene deelt de Secretaris mede, dat de kosten van uitgaaf van Loebèrs verhandeling over Timoreesch snijwerk en ornament door den uitgever worden geraamd op circa f 1500, en dat deze bereid zou zijn de uitgaaf te ondernemen wanneer hem eene subsidie van f 1000 werd verleend.

De vergadering is van oordeel, dat het Instituut in dezelfde omstandigheden verkeert; ingeval dergelijk subsidie niet kon worden verkregen, zou het Instituut zich bereid kunnen verklaren $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{5}$ deel van het verlangd subsidie toe te zeggen, in de veronderstelling dat ook van andere zijde steun zal worden ontvangen.

Den Secretaris wordt opgedragen, ten deze naar bevind van zaken te handelen.

Van Dr. J. J. M. de Groot is het gevraagd advies ontvangen omtrent het werk van den heer M. C. Schadee over de Wester-afdeeling van Borneo. Daaruit blijkt dat hij zich in hoofdzaak vereenigt met het advies, in de vorige vergadering door de HH. Kern en van Hasselt gegeven.

Wordt besloten, dienovereenkomstig thans verder te handelen.

Door de H H. Kern en van Hasselt wordt advies uitgebracht over het opstel van den heer Pleijte: „Singamangaradja, den priesterkoning der Batta's."

Dienovereenkomstig wordt tot plaatsing in de Bijdragen besloten.

De Secretaris deelt mede dat het werk van Mr. van Ossenbruggen, waarvan sprake was in de notulen der vergadering van 21 December en 15 Maart jl., thans, na overleg met den schrijver, ter perse is en vermoedelijk spoedig zal verschijnen.

Notificatie.

Door den heer Kern wordt, ter plaatsing in de Bijdragen, aangeboden een opstel van Dr. Enno Littmann, hoogleeraar aan de Princeton University, handelende over de betrekkingen tusschen Ned. Indië en Abyssinië in de 17de eeuw.

Overeenkomstig advies van de HH. Kern en de Goeje wordt tot de opneming besloten.

De Secretaris deelt nog mede dat hem door den Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën de meeste medewerking is toegezegd tot verkrijging der in de Bibliotheek ontbrekende Gouvernementsbladen van Suriname en Publicatiebladen van Curaçao.

De Secretaris bericht ten slotte dat, volgens mededeeling van het oud-bestuurslid Prof. de Groot, deze geenszins zeker is, in de gelegenheid te zijn het Orientalistencongres te Hamburg bij te wonen, zoodat de heer de Groot het veiliger acht, een ander uit noodigen aldaar als gedelegeerde op te treden.

Overeenkomstig het voorstel van den Secretaris wordt thans besloten, zoodanige uitnoodiging te richten tot het lid Dr. W. Caland te Breda.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 20 SEPTEMBER 1902

Aanwezig alle bestuursleden, behalve de HH. Niemann, van Deventer en IJzerman.

De notulen der vergadering van 21 Juni 1902 worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. H. F. Hesselaar, L. A. van Oosterzee en J. W. C. van Steeden is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap van het Instituut aanvaarden;

van de leden H. W. Bosman, Mr. P. H. Fromberg, L. J. van Hasselt, Mr. R. Macalester Loup, A. J. Quarles de Quarles en N. W. de Wal, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

van de leden H. Aschhoff, Mr. A. L. E. Gastman, J. H. W. van der Miesen, A. P. Stoorvogel en C. van de Velde, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Bericht is ontvangen van het overlijden der leden: J. P. Ph. Cambier, A. Haga en Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wyck.

Notificatie.

Op voordracht van den Secretaris worden tot leden van het Instituut benoemd de HH. H. A. N. Catenius (te rekenen van af 1 Juli jl.) en J. Verschuir (met 1 Jan. a. s.).

De Secretaris deelt, naar aanleiding van het in de voorgaande vergadering verhandelde, mede:

a. dat omtrent de uitgaaf van het werk van den heer Loebèr over Timoreesch snijwerk en ornament de gevoerde besprekingen nog niet tot een bepaalde uitkomst hebben geleid;

b. dat het werk van Mr. van Ossenbruggen is afgedrukt en in den handel zal worden gebracht;

dat Dr. W. Caland welwillend op zich nam het Instituut op

het Orientalistencongres te Hamburg te vertegenwoordigen, maar op het laatste oogenblik tengevolge van ziekte zijner echtgenoote verhinderd was zijne toezegging gestand te doen.
Notificatie.

Vanwege den Raad van Bijstand van het Algemeen Nederlandsch Verbond is het verzoek gedaan, op 4 Oct. a. s. eene vergadering te houden in het gebouw van het Instituut.
Geene bedenking.

Van het bestuur van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap te Antwerpen is dd. 25 Aug. jl. ontvangen een "diploma van inzender", met dankbetuiging voor de verleende medewerking.
Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat van het Departement van Koloniën het toegezegd subsidie voor Prof. Martin's werk over de geologie van Ceram is ontvangen en aan de uitgevers uitbetaald.
Notificatie.

Door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen is dd. 5 Juni N° 178, onder dankbetuiging, de goede ontvangst bericht van het aan die Instelling ten geschenke aangeboden exemplaar der "Code of provisional regulations, etc."
Notificatie.

Van Dr. Ph. S. van Ronkel is, ter plaatsing in de Bijdragen, ontvangen een kort opstel over den oorsprong van het Maleische woord Satai.
Overeenkomstig het advies van den Onder-Voorzitter wordt tot de plaatsing besloten.

Van het Departement van Koloniën is ontvangen eene collectie handschriften, bevattende Nota's over de verschillende Onderhoorigheden van Atjeh, samengesteld door den Civielen en Militairen Gouverneur aldaar.
Na bespreking wordt, overeenkomstig het advies der HH. Heeres en Kielstra, besloten deze Nota's in de Bijdragen te publiceeren, nadat laatstgenoemde zich heeft bereid verklaard daaraan, voor zooveel noodig, korte naschriften toe te voegen betreffende de

wijzigingen, welke zich na de opmaking in de staatkundige verhoudingen mochten hebben voorgedaan.

Door den Onder-Voorzitter wordt, ter uitgaaf van wege het Instituut op denzelfden voet als ten vorigen jare met Rāmāyaṇa geschiedde, aangeboden het door Dr. J. G. H. Gunning bewerkt Oud-Javaansch heldendicht Bhârata Yuddha.

Na bespreking wordt tot de uitgaaf besloten, zullende in de eerstvolgende Algemeene Vergadering worden voorgesteld, het werk voor de leden beschikbaar te stellen tegen de helft van den boekhandelsprijs.

De penningmeester deelt mede dat hij van de fima Martinus Nijhoff heeft ontvangen de afrekening wegens verkochte fondsartikelen over 1901, latende een saldo van f 1352.95[5].

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat ten behoeve der Bibliotheek o. a. ten geschenke zijn ontvangen:

a. van het lid Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, een prachtexemplaar van Salomon Muller, Land- en volkenkunde van Ned. Indie (1839).

b. van het bestuurslid, Prof. Poensen, een ex. van een zeldzaam, geillustreerd Javaansch boekje over krissen, in 1871 bij Voorneman te Soerakarta verschenen;

c. van het lid H. Spakler, een exemplaar van de Sadjarah Malajoe met Latijnsche karakters, in 1898 te Singapore uitgegeven;

d. van den heer D. F. W. van Rees, ter completeering der serie, 4 afleveringen van het Bijblad op het Staatsblad van Ned. Indië.

e. van den heer J. C. T. Reelfs te Singapore, eene eerste zending van de te Singapore uitgegeven „Studies from the Institute for medical researches, Federal Malay States";

f. van het lid F. M. Knobel, een exemplaar van zijn te Peking gedrukt en niet in den handel gebracht werk: „Dagvlinders".

Den heer Poensen wordt bij monde van den Voorzitter mondeling dank betuigd; aan de andere HH. zal zulks, voor zoover het niet reeds plaats had, schriftelijk geschieden.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 18 OCTOBER 1902.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Niemann, van Hasselt, van Deventer, Spanjaard, Martin, IJzerman, Poensen, Heeres, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Kern (onder-voorzitter) en Heeres.

De notulen der vergadering van 20 September jl. worden gelezen en goedgekeurd.

De Secretaris deelt mede dat van de leden Mr. W. C. van Bentheim Jutting, Prof. Dr. Th. Bussemaker en Th. M. G. Keulemans bericht is ontvangen dat zij met het einde van het loopende jaar hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen; dat de leden Dr. N. Adriani, E. F. T. Bik, Dr. J. Groneman, Dr. C. W. Janssen en L. Knappert bericht hebben gezonden van veranderd adres, en dat hem door het lid Dr. D. W. Horst is verzocht, voor het lidmaatschap voor te dragen den heer ...... Fortgens, zendeling te Sidangoli (West-Halmaheira).

De vermelde berichten worden voor notificatie aàngenomen, de heer Fortgens wordt tot lid benoemd.

De Secretaris brengt de vraag ter sprake, of het werk van Mr. van Ossenbruggen niet voor de helft van den boekhandelsprijs beschikbaar moet worden gesteld voor de leden.

Wordt besloten hiertoe in de aanstaande Algemeene Vergadering het voorstel te doen.

De Secretaris deelt mede dat hem vanwege het Departement van Koloniën de vraag is gesteld, tegen welken prijs 500 exx. van Niemanns bloemlezing, 2^{e} stuk, zoodra mogelijk kunnen worden geleverd, en dat hij daarop, overeenkomstig de bij de jongste levering (van het 1^{e} stuk) door het Bestuur bepaalde regelen, heeft

geantwoord: tegen f 480, zijnde de boekhandelsprijs met 36 pCt. korting, — waarna de bestelling is gevolgd.

Goedgekeurd.

Van het lid P. H. van der Kemp is, ter plaatsing in de Bijdragen, ontvangen een opstel over „Bengkoelen krachtens het Londensch tractaat van 1824."

Overeenkomstig het advies van de HH. van Deventer en Kielstra wordt tot plaatsing besloten.

De Secretaris stelt voor, den prijs van het herdrukt Maleisch Leesboek van Dr. van der Tuuk te bepalen op één gulden.

Goedgekeurd.

De Secretaris stelt voor, de in de Bibliotheek van het Centraal Bureau voor de Statistiek en in die van de Landbouwschool te Wageningen ontbrekende deelen der Bijdragen, voor zoover beschikbaar, gratis af te staan.

Goedgekeurd.

De Penningmeester deelt mede dat hij een aanbod heeft ontvangen tot verkoop van het gebouw van het Instituut voor de som van f 37.500 vrij op naam, zoodat — na aftrek van 1 pCt. commissieloon — het Instituut voor den afstand van zijn eigendom netto f 37.125 zou ontvangen. De eventueele kooper verklaart zich bereid eerstgenoemde som op 1 November a. s. te betalen, mits hem over den tijd, dat het gebouw nog niet ontruimd is, 4 pCt. rente worde betaald en de ontruiming uiterlijk op ult° April 1903 is afgeloopen.

De Secretaris herinnert, dat in de Algemeene Vergadering van Februari 1895 machtiging is verleend aan het bestuur om bij voorkomende gelegenheid tot den verkoop van het tegenwoordige en tot aankoop van een ruimer gebouw over te gaan.

De Voorzitter meent, dat het niet boven allen twijfel verheven is of het Bestuur de bevoegdheid bezit thans het tegenwoordige gebouw te verkoopen zonder dat een ander gekocht is, en acht het, nu de beschikbare tijd zulks toelaat, in ieder geval wenschelijk om, indien het bestuur het ontvangen bod aannemelijk acht, de Algemeene Vergadering te doen beslissen.

De leden vereenigen zich hiermede.

Na bespreking blijkt, dat alle bestuursleden de aanneming van het bod achten te zijn in het financieel belang van het Instituut, al ontveinzen zij zich de belangrijke bezwaren niet welke aan het tijdig en misschien tijdelijk onder dak brengen van de bibliotheek verbonden zijn.

Mitsdien wordt besloten, de Algemeene Vergadering bijeen te roepen op Woensdag 29 October a.s. des namiddags ten 2 ure.

De heer van Deventer vraagt of het niet wenschelijk zal zijn, ter voorkoming van moeilijkheden bij de overdracht, de notulen dier Algemeene Vergadering notarieel te doen houden?

Na bespreking wordt den Penningmeester opgedragen hieromtrent met den eventueelen kooper in overleg te treden en naar bevind van zake te handelen.

Op voorstel van den Voorzitter wordt voorts besloten om, voor het geval de verkoop zijn beslag krijgt, de HH. IJzerman, Kielstra en de Groot in commissie te benoemen, ten einde om te zien naar een geschikt gebouw waarnaar het Instituut, tijdelijk of voor goed, zoude kunnen overgaan, en deswege te goeder tijd een voorstel te doen.

De vergadering wordt gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING

OP WOENSDAG 29 OCTOBER 1902.

Aanwezig de bestuursleden Pijnacker Hordijk (voorzitter), van Hasselt, van Deventer, Spanjaard, Poensen, Heeres, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris): verder de gewone leden J. J. M. de Groot, Verbeek, van Zuylen, Delprat, J. M. Pijnacker Hordijk, Telting, Dozy, Huygen de Raat, Bosboom, de Meijier, Boele van Hensbroek, te Lintum, Bergsma, Janse, Rouffaer en het correspondeerend lid Schmeltz.

De bestuursleden Kern, Martin en IJzerman hebben bericht gezonden de vergadering niet te kunnen bijwonen.

De Voorzitter deelt mede dat deze vergadering in hoofdzaak is belegd omdat aan het bestuur een z. i. zeer aannemelijk bod is gedaan voor het aan het Instituut toebehoorend gebouw.

In de Algemeene Vergadering van 23 Februari 1895 werd het bestuur reeds gemachtigd tot aankoop van een ander, en tot verkoop van het tegenwoordige gebouw over te gaan: maar de formuleering van het toen genomen besluit zou, strikt juridisch redeneerende, van de zijde des koopers eenig bezwaar kunnen ontmoeten, en om allen twijfel weg te nemen acht het bestuur het wenschelijk, dat alsnog door eene Algemeene Vergadering wordt besloten:

„met handhaving van de machtiging, verleend in de Algemeene Vergadering van 23 Februari 1895, het bestuur voor zooveel noodig te machtigen tot den onderhandschen verkoop van het aan het Instituut in eigendom toebehoorend perceel onroerend goed, Heerengracht N° 21 te 's-Gravenhage, tegen zoodanigen prijs en op zoodanige voorwaarden als het bestuur geraden zullen voorkomen, en tot de levering van het verkochte goed aan den kooper."

Nadat de leden Bergsma, J. M. Pijnacker Hordijk, van Zuylen, Rouffaer en Dozy verschillende inlichtingen hebben gevraagd en door den Voorzitter zijn beantwoord, wordt tot stemming overgegaan.

De uitslag der stemming is, dat met 21 stemmen vóór en 2 tegen de gevraagde machtiging wordt verleend.

Tegen hebben gestemd de leden Rouffaer en van Zuylen.

Door den Voorzitter wordt medegedeeld dat het Bestuur heeft besloten tot de uitgaaf van twee werken, die minder geschikt worden geacht om volgens art. 13, 1e alinea van het Reglement kosteloos aan de leden te worden verstrekt, nl.

a. „Oorsprong en eerste ontwikkeling van het testeer- en voogdijrecht, beschouwd in verband met de ontwikkeling van het familie- en erfrecht," door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen;

b. „Het oudjavaansch heldendicht Bhârata Juddha", bewerkt door Dr. J. G. H. Gunning.

Overeenkomstig de 2e alinea van genoemd Reglementsartikel stelt het Bestuur alzoo voor, te bepalen dat beide genoemde werken, alleen voor de leden, verkrijgbaar zal zijn tegen de helft van den boekhandelsprijs.

Zonder discussie wordt dienovereenkomstig besloten.

Nadat de Secretaris de notulen dezer vergadering heeft voorgelezen, worden zij goedgekeurd.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 29 OCTOBER 1902.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), van Hasselt, van Deventer, Poensen, Spanjaard, Heeres, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Kern, Martin en IJzerman.

De notulen der vergadering van 18 October jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Door de heeren F. A. Heckler, Dr. D. Bos en Eug. Buss is bericht dat zij het lidmaatschap van het Instituut aanvaarden, door het lid Jonker, dat zijn adres thans is te Amsterdam.

Notificatie.

Van den Minister van Koloniën zijn dd. 21 Oct. La B No 3504 ontvangen de jaargangen 1887, 1891—1901 van het Gouvernementsblad van Suriname, onder mededeeling dat overigens geene exemplaren voorhanden zijn, evenmin als van de Publicatiebladen van Curaçao. De verder verschijnende bladen van beide koloniën zullen geregeld worden toegezonden.

De Secretaris stelt voor, de Landbouwschool te Wageningen op te nemen onder de contribueerende instellingen.

Goedgekeurd.

Door de Academie Malgache is dd. 25 September 1902 het voorstel gedaan tot ruiling van uitgaven.

Geene bedenking.

Door den Kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente te Colombo is, door tusschenkomst van den Algemeenen Rijks-Archivaris, verzoek gedaan om geldelijken steun voor de restauratie der Wolvendaalkerk aldaar.

Aangezien inmiddels is vernomen dat van andere zijde de ver-

langde steun is verleend, wordt dit schrijven voor notificatie aangenomen.

De Voorzitter brengt thans, na de in de heden gehouden Algemeene Vergadering verleende machtiging, de vraag ter sprake, of het bestuur zal besluiten tot den verkoop van het Instituutsgebouw over te gaan.

Hij herinnert dat, volgens uitdrukkelijke verklaring van den Secretaris en Penningmeester, de verkoop zal kunnen plaats hebben zonder overwegend bezwaar, ook al mocht het bestuur er niet in slagen vóór 1 Mei a. s. een ander gebouw in eigendom te verkrijgen.

Na bespreking wordt met algemeene stemmen besloten, den penningmeester J. H. de Groot te machtigen, namens het bestuur over te gaan tot den verkoop van bedoeld perceel, Heerengracht 21 alhier, tegen den prijs van f 37500 (zeven en dertig duizend en vijfhonderd gulden) en op de volgende voorwaarden: dat deze som op 1 November a. s. zal worden betaald, dat den kooper over den tijd dat het gebouw nog niet ontruimd is 4 (vier) pCt. rente zal worden betaald en dat de ontruiming uiterlijk op ultimo April 1903 zal zijn afgeloopen.

Door den Secretaris wordt, ook namens zijne medeleden der Commissie ad hoc, verslag uitgebracht omtrent de pogingen, aangewend om voor het Instituut een ander gebouw te verkrijgen; de conclusie van het verslag (*zie bijlage*) luidt:

dat het gebouw der opgeheven bewaarschool van "het Nut" ten volle geschikt is voor ons doel, dat de koopprijs f 30.000, laag mag worden genoemd en de verhuizing derwaarts geen te hooge eischen stelt aan de geldmiddelen van het Instituut, — zoodat de Commissie eenparig adviseert om, zoodra de verkoop van het Instituutsgebouw zijn volle beslag heeft gekregen, tot den aankoop van bedoeld gebouw (van Galenstraat 14) over te gaan.

Na breedvoerige discussiën, ten aanzien van den stand van dat gebouw, de ruimte en den koopprijs, komt de vergadering tot de slotsom dat het niet wenschelijk is eene beslissing te nemen in eene vergadering waarin slechts twee-derden van het aantal bestuursleden aanwezig is, en dat die beslissing dient te worden verdaagd tot eene volgende, zoo eenigszins mogelijk meer voltallige vergadering. Derhalve wordt besloten, het bestuur bijeen te roepen op Dinsdag 4 November a. s. des avonds ten acht ure.

De vergadering wordt gesloten

Bijlage van de Notulen van 29 October 1902.

Voorstel der Commissie, in de bestuursvergadering van 18 October 1902 aangewezen om om te zien naar een nieuw gebouw voor het Instituut.

§ 1. De heer IJzerman, heden verhinderd tegenwoordig te zijn, heeft den eerstondergeteekende verklaard geheel met hem in te stemmen, en dezen alzoo gemachtigd ook uit zijn naam te spreken.

§ 2. Als bijzonder geschikt en niet te duur, vestigt de Commissie de aandacht op het gebouw der opgeheven Bewaarschool van het „Nut" in de van Galenstraat.

Dat gebouw is in 1888 opgericht, hecht en sterk gebouwd, en bevat op den beganen grond negen ruime vertrekken, geschikt voor vergaderzaal, leeszaal, bestuurskamer, studeerkamers en bibliotheek; in het front, op de eerste verdieping, ruime woning voor den beambte en nog een studeerkamer.

Er is weinig aan gedaan, het gebouw moet dus wat opgeknapt worden; de privaten en urinoirs moeten naar de nieuwe bestemming gewijzigd worden, de inrichting voor de centrale verwarming zal, zoo noodig, verbeterd kunnen worden door wegbreken der beneden onnoodige keuken.

Dat zijn betrekkelijk kleinigheden, — desnoods zou het gebouw morgen aan den dag kunnen worden betrokken.

De ondergeteekenden drukken er echter op, dat bovenal moet worden gezorgd dat de centrale verwarming niets te wenschen laat, — al mocht dit thans ook betrekkelijk veel geld kosten. Als het Instituut eenmaal in het gebouw gevestigd is, moeten reparatiën onnoodig zijn.

In hoever hiervoor bijzondere uitgaven noodig zijn kan pas later blijken.

§ 3. Het gebouw (met den grond) heeft in 1888 circa f 49.000 gekost, en is thans te bekomen voor f 30,000 plus een kleine f 800 voor overschrijvingskosten.

Uit deze cijfers blijkt reeds dat zelf bouwen, op beteren stand, ons te duur zou zijn; daarvoor zou allicht f 70 à 80.000 vereischt worden.

Thans zijn wij daarentegen voor eene redelijke som dadelijk klaar.

De stand (van Galenstraat) schijnt de Commissie niet ongeschikt;

de plaats is van alle zijden per paarden- en stoomtram gemakkelijk te bereiken, en een drukke straat is voor eene inrichting als deze niet gewenscht. De van Galenstraat ligt vrijwel in het centrum der stad.

§ 4. Financieele gevolgen.

Wanneer het tegenwoordige gebouw wordt verkocht voor

	f 37125	netto
en dat in de van Galenstaat gekocht wordt voor . .	- 30800	〃
dan blijft beschikbaar	f 6325	

wat wel voldoende zal zijn (ook al mocht de centrale verwarming belangrijke voorziening eischen) voor:

a de verbouwing van het middenvak . . .	stel	f 1000.—
b restauratie, waaronder verven en behangen. . .		- 2000.—
c kosten van verhuizing.		- 1000.—
d onvoorzien en gedeeltelijke meubileering . . .		- 2325.—
		f 6325.—

De behoorlijke meubileering zal betrekkelijk niet duur zijn, maar de achterzalen moeten behoorlijke lampen, tapijten, tafels en stoelen hebben en ook de drie voorkamers in het front moeten, zij het dan eenvoudig, gemeubeld worden. Ook zullen misschien enkele nieuwe boekenkasten worden aangeschaft. Van hetgeen thans aanwezig is kan niet veel verder dienen.

Het is dus wel te voorzien dat de kosten der meubileering niet geheel uit den post sub **d** kunnen worden bestreden; wij rekenen dat het saldo van den dienst van 1902 daaraan zal moeten worden besteed.

De toestand zal dan ongeveer zijn dat het Instituut bij het betrekken van het nieuwe gebouw geheel of nagenoeg zijn tegenwoordig kapitaal (f 25000) behoudt.

Dit is wenschelijk, — al is het ook waar dat in de jaarverslagen steeds is aangedrongen op kapitaalvorming met het oog op het betrekken van een ruimer gebouw.

In de laatste 7 jaar — zoolang de eerst ondergeteekende als Secretaris fungeert — is het kapitaal met f 12000 aangegroeid, en het aantal leden van 548 tot 609 geklommen. Maar men mag er niet op rekenen dat dat zoo zal voortgaan; hoe minder afhankelijk het Instituut is van zijn ledental, hoe beter.

Bij het betrekken van het nieuwe gebouw zullen de jaarlijksche uitgaven stijgen met:

*

a	wegens de centrale verwarming,	stel	. . . .	f 200 —
b	〃 grooter gasverbruik	〃	. . . . . .	- 50.—
c	〃 meer belasting	〃	. . . . . .	- 50.—
d	〃 dagelijks schoonhouden	〃	. . . .	- 100.—
			Totaal . .	f 400.—

Een dergelijk cijfer is niet bezwarend. In de laatste jaren is, meer dan in de toekomst noodig zal zijn, uitgegeven om de aanwezige verzameling boeken te maken tot eene geordende bibliotheek. De uitgaven, dienende om in te halen wat vroeger werd verzuimd, bedroegen zeker meer dan f 400 's jaars, en het laat zich alzoo niet voorzien dat de totale jaarlijksche uitgaven in het nieuwe gebouw hooger zullen zijn dan zij in de laatste jaren waren.

§ 5. De Commissie komt alzoo tot de conclusie:

dat het bovenbedoeld gebouw ten volle geschikt is voor ons doel;

dat de koopprijs laag mag worden genoemd;

dat de verhuizing derwaarts geene te hooge eischen stelt aan de geldmiddelen van het Instituut;

en adviseert eenparig om, zoodra de verkoop van het Instituutsgebouw zijn beslag heeft gekregen, tot den aankoop van het gebouw van Galenstraat 14 over te gaan.

Den Haag, 29 October 1902.

De Commissie,
KIELSTRA.
J. H. DE GROOT.

BESTUURSVERGADERING
VAN 4 NOVEMBER 1902.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Kern (onder-voorzitter), van Hasselt, Spanjaard, IJzerman, Poensen, Heeres en Kielstra (secretaris).

Afwezig met kennisgeving de HH. van Deventer, Martin en de Groot (penningmeester).

De notulen der vergadering van 29 October 1902 worden gelezen en met eene kleine bijvoeging goedgekeurd.

Van de leden A. F. van Suchtelen en Jhr. Mr. W. Th. C. van Doorn is bericht ontvangen dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen; van het lid Dr. J. Groneman opgaaf van veranderd adres.

Notificatie

Ter sprake komt thans de vraag, of het bestuur zal besluiten tot den aankoop van het in de vorige vergadering bedoeld gebouw, nadat de Secretaris namens den Penningmeester heeft medegedeeld dat de overschrijving van het gebouw op de Heerengracht heeft plaats gehad en de kooppenningen (netto f 37.125) op 1 dezer zijn ontvangen.

Door de aanwezige bestuursleden worden uitvoerig de voor- en nadeelen van het gebouw in de van Galenstraat besproken; eene beslissing wordt echter nog niet genomen, omdat van enkele zijden twijfel wordt geopperd aan de juistheid der meeningen van de Commissie omtrent de soliditeit van het gebouw, de kosten welke zullen moeten worden gemaakt om dit geheel voor ons doel geschikt te maken, en de aan het gebouw, gelijk het thans is, toe te kennen waarde.

Mitsdien wordt besloten, daaromtrent het advies in te winnen van een vertrouwd architect, en daarna, in de bestuursvergadering van 15 November. definitief te besluiten. Den Secretaris wordt opgedragen, in overleg met den Penningmeester, ten deze het noodige te verrichten.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 15 NOVEMBER 1902.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Kern (onder-voorzitter), van Deventer, Spanjaard, IJzerman, Poensen, Heeres, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

De notulen der vergadering van 4 November jl worden gelezen en goedgekeurd.

Door de leden P. J. Brandenburg, A. E. Lindo en W. A. P. F. L. Storm van 's-Gravesande is bericht, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Notificatie.

Naar aanleiding van hetgeen in de notulen der vorige vergadering is vermeld, deelt de Secretaris mede dat hij, in overleg met den Penningmeester, den architect J. H. Pfeiffer heeft uitgenoodigd het gebouw der Nutsbewaarschool in de van Galenstraat nauwkeurig na te zien en de kosten der noodzakelijke verbouwingen, herstellingen en vernieuwingen te ramen.

Naar aanleiding daarvan is van genoemden heer een schrijven ontvangen dd. 10 November jl., waarvan voorlezing wordt gedaan (*zie bijlage*).

De Voorzitter meent dat na al wat in de voorgaande vergaderingen reeds is besproken, thans niet veel discussie meer zal worden vereischt; als zijne meening meent hij te moeten uitspreken dat de aankoop van bedoeld gebouw geene aanbeveling verdient: ten eerste, omdat hij de ligging minder geschikt acht, en ten tweede omdat de kosten, met inbegrip van die voor verhuizing en meubileering, ongetwijfeld meer zullen bedragen dan het kapitaal, uit den verkoop van het Instituutsgebouw verkregen.

Door den Secretaris en Penningmeester wordt hiertegen aangevoerd: wat de ligging betreft, dat — gelet ook op het feit dat vele leden in het noordelijk en noordwestelijk deel der stad wonen en de van Galenstraat gemakkelijk per tram te bereiken is — zij niet ongeschikt schijnt, nu blijkens het overgelegd plan van 's-Gravenhage de van Galenstraat zich vrijwel in het midden der stad bevindt; en wat de kosten betreft, dat sedert tal van jaren steeds is aangedrongen op versterking der geldmiddelen, juist met het oog op de steeds noodiger wordende verhuizing naar een nieuw gebouw; dat op dit oogenblik het Instituut cc. f 52000 meer bezit dan in 1877, toen het gebouw op de Heerengracht werd gekocht, — zoodat het financieel bezwaar, hetwelk in ieder geval niet groot zal zijn, h. i. thans niet mag wegen.

Het lid Heeres verklaart zich vóór den aankoop, vooral uit overweging dat, waar het vaststaat dat het tegenwoordig gebouw binnen weinige maanden zal moeten worden verlaten, een tijdelijk verhuizen veel ongelegenheid en kosten zou veroorzaken.

De Voorzitter meent, dat dit argument niet afdoende kan worden geacht, nu tot den verkoop van het gebouw op de Heerengracht slechts werd besloten op de uitdrukkelijke verklaring van den Secretaris en Penningmeester, dat daartegen geen overwegend bezwaar bestond, ook al mocht men er niet in slagen tijdig een ander gebouw te bekomen.

De Secretaris licht deze verklaring toe: hij achtte, met den penningmeester, den geboden koopprijs zóó hoog, dat beide van meening waren dat het belang van het Instituut medebracht dien aan te nemen, ook al zou men tijdelijk tot berging der bibliotheek een op zich zelf minder geschikt gebouw moeten huren. Toen zij tot die conclusie kwamen, werd aan het gebouw der bewaarschool nog niet gedacht.

Het lid van Deventer, erkennende dat het gebouw in de van Galenstraat volgens het rapport van den deskundige veel goeds bevat, ziet toch groot bezwaar in den aankoop, op grond van diens verklaring dat de voeten der muren vochtig zijn. Hij vreest daarvan nadeel voor de boekerij.

De leden Poensen en Spanjaard sluiten zich daarbij aan, terwijl het lid IJzerman deze meening bestrijdt Ook de Secretaris meent dat de localen voldoende droog zijn, en dat het bezwaar van den architect meer doelt op het „blijvend netjes zijn" der gangen; terwijl men in ieder geval voor eenige honderde guldens het aangevoerd bezwaar geheel zoude kunnen wegnemen.

De Voorzitter merkt op, dat deze raming nog geenszins vaststaat.

Nadat nog de Onder-Voorzitter als zijne meening heeft te kennen gegeven dat de voordeelen grooter zijn dan de nadeelen, dat men in het gebouw zal krijgen goede bibliotheek- en vergaderzalen en eene gezonde woning voor den beambte, en dat men in ieder geval, mocht het gebouw op den duur niet voldoen, het volgens de verklaring van den deskundige te allen tijde weder voor een behoorlijken prijs van de hand kan doen, wordt tot stemming overgegaan.

De uitslag is, dat de leden Kern, Heeres, IJzerman, de Groot en Kielstra zich vóór, — de leden Pijnacker Hordijk, van Deventer, Poensen en Spanjaard zich tegen den aankoop verklaren.

Dientengevolge wordt nu aan den Secretaris opgedragen, aan het bestuur van het departement 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen te berichten, dat het Instituutsbestuur

bereid is, het gebouw der opgeheven Bewaarschool aan te koopen voor f 30.000 (Dertig duizend gulden) en de kosten van overdracht, mits deze niet meer bedragen dan $2\frac{5}{8}$ pCt. of f 787.50.

Voor het geval dat het genoemd departement dit aanbod aanneemt, wordt den Penningmeester opgedragen tot den aankoop en de betaling over te gaan, terwijl dan zoo spoedig mogelijk zal worden aangevangen met de inrichting van het gebouw voor zijne nieuwe bestemming.

Het lid van Deventer meent dat dan toch nader aandacht moet worden gewijd aan de door den architect vermelde vochtigheid van den voet der muren; mocht dit al, gelijk de Secretaris meent, f 6 à 700 kosten, of zelfs nog iets meer, — op een gebouw, dat het Instituut f 35 à 36000 kosten zal, mag vooral in dit opzicht de zuinigheid de wijsheid niet bedriegen. Wij moeten de meest mogelijke zekerheid hebben dat aan de boekerij geen nadeel kon worden toegebracht.

De Secretaris neemt op zich, hieromtrent nader met den architect in overleg te treden.

Naar aanleiding van eene vertrouwelijke circulaire, onderteekend door Prof. Dr. P. J. Blok en Dr. W. P. C. Knuttel als Voorzitter en Secretaris, en verder door een zevental letterkundigen en kunstlievenden, waarin wordt medegedeeld dat de firma Martinus Nijhoff op 1 Januari a. s 50 jaren heeft bestaan en wordt herinnerd aan hare vele verdiensten op wetenschappelijk gebied, stelt de Secretaris voor. dat vanwege het Instituut worde medegewerkt tot het geven van een bewijs van sympathie aan genoemde firma waarmede het Instituut sedert tal van jaren in betrekking staat.

Na discussie wordt besloten daartoe f 25 beschikbaar te stellen, en de firma door eene commissie uit het bestuur op genoemden datum te doen complimenteeren.

Door het Instituutslid T. J. Bezemer te Wageningen is bij brief van 14 November 1902 vergunning gevraagd om, ten behoeve van eene door hem uit te geven verzameling folklore uit den Indischen archipel, verschillende op dat gebied in de „Bijdragen” verschenen artikelen in het Duitsch te mogen vertalen.

Wordt besloten, den heer Bezemer te antwoorden dat tegen de inwilliging van zijn verzoek geen bezwaar bestaat mits hij, uit de „Bijdragen” puttende, de bron vermeldt, — en dat het bestuur

zich aanbevolen houdt voor de toezending van een presentexemplaar van zijn werk.

De vergadering wordt gesloten.

BIJLAGE BIJ DE NOTULEN VAN 15 NOVEMBER 1902.

's-GRAVENHAGE, 10 November 1902.

Hoog EdelGestrenge Heer!

Als vervolg op onze besprekingen op 6 November jl. heb ik de eer U het navolgende mede te deelen.

Dat ik het gebouw waarin gevestigd is geweest de Bewaarschool van het Departement tot „Nut van het Algemeen", van Galenstraat 14 alhier, nog eens met alle aandacht heb bezien, en dat het mij wil voorkomen, dat een koopprijs van 30 mille billijk is, en tevens ook van oordeel ben dat het ten alle tijden wel weer voor dien prijs zal zijn van de hand te doen.

Er zijn niet te ontkennen gebreken aan het gebouw, o. a., wat zeer jammer is, dat de voeten der muren vochtig zijn, hetgeen zeer kostbaar zou zijn, dit afdoende te herstellen; en bovendien vertrouw ik dat bij een regelmatig stoken in de lokalen, de gevolgen daarvan in de eerste jaren niet veel hinder zullen veroorzaken, met uitzondering van de gangmuren, die kunnen in dien toestand niet blijvend netjes zijn.

Ook het verwarmingstoestel is zeer onvoldoende en bij nader onderzoek onoordeelkundig aangebracht, zoodat, wil men daarvan genot hebben, dan moet daarin noodig worden voorzien, waarvan eene omschrijving en berekening hiernevens gaat.

Overigens is het een solied gebouw, dat veel goeds bevat en voor vele doeleinden zeer bruikbaar te achten is.

De noodige herstellingen zullen in hoofdzaak bestaan in het navolgende, waarvan de kosten door mij ongeveer geraamd worden:

Herstelling van alle ramen, deuren, twee nieuwe deuren en het

aanbrengen van paneelen in de deuren van de drie achterlokalen, hulp bij het leggen van de gasleiding en voor de verwarmingstoestellen en meerdere kleinigheden . . . . f 550.—

Het witten en repareeren van alle pleisterwerken . .	"	120.—
Het nazien en zoo noodig herstellen van goten en daken.	"	100.—
Hee aanbrengen van gasleidingen	"	100.—
Een privaat wegnemen en tot kast inrichten, het maken van twee privaten en twee urinoirs met de daarbij in verband staande metsel- en timmerwerken, enz. . .	"	1050.—
Verandering van het verwarmingstoestel volgens bijgaande opgaaf	"	1600.—
Het maken van gebroken glasruiten.	"	25.—
Het verfwerk van buiten en van binnen in het gebouw volgens opgaaf	"	951.—
5 kamers behangen	"	50.—
Onvoorziene uitgaven gesteld op.	"	254.—
Te samen . . .	f	4800.—
Indien er in de retirade waschtafels verlangd mochten worden, dan zouden de kosten zijn voor twee waschtafels met spiegels.	"	130.—

Vertrouwende hiermede aan uwe opdracht te hebben voldaan, en voor meerdere inlichtingen gaarne bereid,

Met ware hoogachting,

U Hoog EdelGestr. dw. dienaar,

J. H. Pfeiffer.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 DECEMBER 1902.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), van Hasselt, van Deventer, Spanjaard, Martin, IJzerman, Poensen, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

De HH. Kern en Heeres gaven kennis, verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

De notulen der vergadering van 15 November worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. J. C. J. van Bemmel, Jhr. M. C. van den Brandeler, Dr. E. Dubois, J. L. Hordijk, J. C. T. Kroesen, Mr. J. de Louter, J. A. B. Masthoff, H. van de Steenstraten, J. P. Trap en P. W. M. Trap is bericht ontvangen dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Voorts is bericht ontvangen van het overlijden der leden Mr. J. R. Couperus en W. J. Geertsema.

De leden C. H. L. Baelde, M. C. Schadee en M. J. van Baarda hebben opgaaf gezonden van veranderd adres.

Notificatie.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de heeren H. J. Engel, translateur te Djokjakarta en G. van Tienhoven, 1e luitenant aan de Hoogere Krijgschool, te 's Gravenhage.

De Secretaris deelt mede dat hij van het Departement van Koloniën heeft ontvangen een mandaat groot f 489.85 wegens geleverde boekwerken (zie notulen van 18 October), en dit bedrag aan den Penningmeester heeft ter hand gesteld; deze verklaart, het geld in orde te hebben ontvangen en verder ook, dat hem door de firma Heldring en Pierson is uitgekeerd het bedrag der in Nederland over 1902 geinde contributiën ad f 4467.

Notificatie.

De Secretaris doet de volgende mededeelingen omtrent het gebouw in de van Galenstraat:

a. dat hij, naar aanleiding van het in de vorige vergadering besprokene, met den architect Pfeiffer in overleg trad omtrent de noodzakelijkheid, voorziening te treffen ten opzichte van de vochtigheid der voeten van de muren; waarop is gevolgd de brief van dien architect dd. 19 November jl. (*Zie bijlage*):

b. dat van het bestuur van het Departement 's Gravenhage der maatschappij »tot nut van 't algemeen« dd. 22 November bericht ontvangen werd dat ons aanbod tot aankoop van het gebouw met machtiging der algemeene vergadering was aangenomen;

c. dat de overschrijving op naam van het Instituut en de betaling der kooppenningen op den 6n December jl. heeft plaats gehad, en daarna zoo spoedig mogelijk met de werkzaamheden een aanvang is gemaakt;

d. dat door de firma W. Slotboom & Zoon aan den architect dd. 8 December 1902 is bericht dat bij haar »geen bezwaar bestaat« zich »schriftelijk te verbinden dat de verwarming in het gebouw van Galenstraat zoodanig door (haar) zal worden ingericht dat bij elke buitentemperatuur van binnen 62° F. zal worden bereikt en dat (zij) voor de goede werking en deugdelijkheid van het geleverde drie jaar instaat.«.

e. dat het gebouw vermoedelijk in het begin van Maart a. s. geheel gereed zal kunnen zijn en men dan, de maand Maart voor de verhuizing bestemmende, op ult° dier maand het huis op de Heerengracht zal kunnen hebben verlaten; mocht zich eenig oponthoud voordoen, dan zal dit laatste in ieder geval vóór het eind der maand April kunnen geschieden.

De Voorzitter, den Secretaris dankende voor deze mededeelingen, stelt voor het gebouw nu geheel goed te maken en dus ook de vochtigheid van het plint te verdrijven, — er op rekenende dat de kosten niet hooger zullen zijn dan door den architect opgegeven.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

In verband met de omstandigheid dat de beambte van het Instituut in het nieuwe gebouw eene veel betere woning zal hebben, maar daardoor wellicht ook in sommige opzichten meer uitgaven zal moeten doen; en tevens als bewijs, dat het bestuur waardeert de goede diensten van dien beambte, wordt verder bepaald dat, te

rekenen van de maand waarin de verhuizing van de Heerengracht naar de van Galenstraat plaats heeft, zijne jaarlijksche bezoldiging met f 100 wordt verhoogd.

In overeenstemming met het lid van Hasselt stelt de Secretaris voor, een officieel rapport betreffende Noord-Nieuw-Guinea van den heer D. A. P. Koning, met 5 à 6 photographieën, in de *Bijdragen* op te nemen.

Goedgekeurd.

De Penningmeester brengt ter tafel de begrooting voor 1903, die na bespreking wordt goedgekeurd.

De Secretaris stelt voor, ruiling van uitgaven — voor zoover mogelijk ook voor het verledene — met de Società Italiana d'Antropologia e di Etnologia te Florence.

Goedgekeurd.

De Secretaris doet nog mededeeling van eenige geschenken aan de boekerij, van de heeren P. de Roo de la Faille en J. L. de Bron de Vexela, waarvoor bereids dank is betuigd.

De vergadering wordt gesloten.

BIJLAGE BIJ DE NOTULEN VAN 20 DECEMBER 1902

'S GRAVENHAGE, 19 November 1902.

HoogEdelGestrenge Heer!

Naar aanleiding van Uw brief dd. 17 November 1902, heb ik de eer U het navolgende mede te deelen.

Dat ik de vocht aan de voeten der muren, waarvan ik in mijn brief dd. 10 November jl. gewaagde, maar alleen heb kunnen beoordeelen aan de gangmuren, die aldaar met stucmarmer zijn bedekt, en waarop de geringste sporen van vocht in muren, zich al zeer spoedig kenmerken.

Wat de voeten der muren in de zalen betreft, kan ik voorloopig niets anders dan van het vermoedelijke gewagen, en niets met zekerheid bepalen alvorens op eenige plaatsen de lambrizeeringen zijn weggenomen, en eerst dan kan beoordeeld worden of het noodig is een gedeelte, dan wel alle muren van nieuwe voeten te voorzien.

Als er maar slechts sporen van vocht aan de hoofdmuren zijn waar te nemen, dan zal dit wel geen kwaad doen aan de boekerij, daar de centrale verwarming dit euvel wegneemt; mijn grootste bezwaar is dan ook voor het niet blijvend netjes zijn van de gangmuren.

Mocht het bij nader onderzoek echter blijken dat geheele voorziening van alle voetmuren noodzakelijk is, dan verdient het m. i. de voorkeur, het tegelijkertijd te doen met de uitvoering van de voorgenomene veranderingen en herstellingswerken, om reden, dat, mocht de noodzakelijk later blijken eenige voorzieningen te treffen, dan zou dit veel moeilijker zijn en veel meer onkosten veroorzaken dan nu, terwijl het gebouw ledig staat.

Wat de kosten betreft, ik raam die voor de voeten van de muren ter dikte van 1 steen op f 5 en voor die dik 1½ steen op f 7 per strekkenden meter, overeenkomende op ongeveer f 700 voor alle muren te zamen; doch het is een werk met eenige risico, vooral ook met het oog op het wegnemen van lambrizeeringen en verdere getimmerten, doch het geheel zal de f 1000 wel niet overtreffen.

Wanneer U het gebouw koopt voor f 30.000, dat naar mijn opvatting een lage prijs is, en overigens geene zichtbare gebreken heeft, dan kunt gij U nog wel verantwoord achten deze onkosten aan het gebouw te doen, daar het er werkelijk veel beter door wordt, en behalve het besparen van jaarlijksch onderhoud, het ook voor mogelijken verkoop in veel beteren staat is gebracht, waardoor het met inbegrip van de uitgaven in mijn schrijven van 10 dezer genoemd wel weer zonder verlies zal zijn van de hand te doen.

Met ware hoogachting,

U Hoog EdelGestr. dw. dienaar,

J. H. PFEIFFER.

BESTUURSVERGADERING VAN 17 JANUARI 1903.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Kern (onder-voorzitter), van Hasselt, van Deventer, Spanjaard, Martin, Poensen, Heeres, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Niemann en IJzerman.

De notulen der vergadering van 20 December 1902 worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede dat, namens het bestuur, door hem met den Penningmeester en den Secretaris op den 2n Januari de firma Martinus Nijhoff is gelukgewenscht met haar 50-jarig bestaan.

Van de firma is thans een brief van dankbetuiging ontvangen die, na voorlezing, wordt gedeponeerd.

Het lidmaatschap van het Instituut is aangenomen door Dr. H. Bervoets te Modjowarno.

Door de HH. Dr. C. P. Burger Jr., W. E. van Charante, W. O. Gallois, Mr. H. Vreede, H. Loriaux, J. A. Schuurman en Mr. G. D. Willinck is bericht, dat zij hun lidmaatschap met het einde van het jaar 1902 wenschen te doen eindigen.

Van de leden D. Dunlop, J. C. baron van Boetselaer en W. H. Vrijburg van de Hell is bericht ontvangen van veranderd adres.

Notificatie.

Naar aanleiding der mededeeling van Prof. E. Rudolph, dat het Buitenlandsch lid Prof. Dr. Georg Gerland te Straatsburg op den 29n Januari 70 jaar wordt, wordt besloten dezen geleerde op dien dag den schriftelijken gelukwensch van het bestuur aan te bieden.

De Secretaris herinnert dat volgens het verhandelde in de bestuursvergadering van 21 Juni a. p. nog moet worden beslist omtrent den herdruk van Roorda's Wajangverhalen.

Na bespreking wordt besloten, tot dien herdruk althans voorloopig niet over te gaan.

De Secretaris leest het door hem opgemaakt Jaarverslag, dat tot geene opmerkingen aanleiding geeft.

De Penningmeester brengt zijne rekening en verantwoording ter tafel, welke staande de vergadering door de bestuursleden Spanjaard en van Deventer wordt onderzocht. Tot het nazien door eene Commissie uit de gewone leden volgens art. 4 (slot) van het Huishoudelijk Reglement, worden aangewezen de HH. J. A. van der Loeff en H. D. H. Bosboom.

Ter voorziening in de vacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van de HH. Pijnacker Hordijk, Niemann en Kielstra, van welke HH. alleen laatstgenoemde herkiesbaar is volgens art. 8 van het Reglement, worden de volgende drietallen opgemaakt:

I. Vacature—Pijnacker Hordijk:
Mr. J. E. Henny.
Jhr. Mr. H. van der Wijck.
J. E. de Meijier.

II. Vacature—Niemann:
Prof. Dr. J. J. M. de Groot.
Prof. Dr. C. M. Kan.
J. F. Niermeijer.

III. Vacature—Kielstra.
E. B. Kielstra.
Mr. J. H. Andries.
Mr. J. W. L. M. van Oordt.

Wordt besloten, de jaarlijksche algemeene vergadering te doen houden op 21 Februari, des namiddags ten twee ure, en daarop de gewone bestuursvergadering te doen volgen.

Tot leden van het Instituut worden benoemd:

A. In Nederland, de HH.:

G. B. H. F. Alpherts, J. F. L. de Balbian Verster, Jhr. W. A. Baud, Mr. J. W. van der Biesen, Bon C. W. F. van Boetzelaer, G. M. Boissevain, Jhr. H. P. C. Bosch van Drakenstein, C. M. E. R. C. von Bose, Dr. H. Brugmans, F. P. L. van Driel, Dr. P. Aug. Driessen, C. C. A. Dudok de Wit, A. W. van Eeghen Jr., Mr.. Joh. Enschedé, Mr. E. J. Everwijn Lange, Jhr. Mr. C. van Eysinga, J. J. Le Fèvre de Montigny, J. W. Gunning, Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften, E. A. H. van der Heide, J. G. van Hemert, J. D. Hooglandt Azn., W. Hovy, J. H. Hummel, K. G. Houwen, Dr. H. F. R. Hubrecht, J. Jonker, H. P. de Kat van Hardinx-

veld, C. Kraay, R. van Lennep, Mr. J. A. Loeff, Prof. C. J. van Loon, A. D. de Marez Oyens, Mr. M. Mees, A. P. W. van Meurs, Abram Muller, Dr. H. M. van Nes, J. R. van Osselen, Jhr. C. F. van de Poll, J. C. van Reyn, H B. van Rhijn, C. O. G. de Ridder, Mr. W. de Ridder, D. F. Romein, B. E. Ruys, C. J. L. von Schmid, J. E Scholten, Mr G. van Slooten, Dr. K. Supheert, L. E. Uyttenhooven, G. Vas Visser, J. J. Verwijnen, S J. Vermaes, Dr. W. C. A Baron van Vredenburch, J. H. de Waal Malefijt, M. J. Waller, Ds. W. L. Welter Jr.

B. Buitenland, de HH.:

N. G. M. Luykx, L. J. C. von Zeppelin Obermüller.

C. In Indië, de HH.:

P. M. Adèr, P. H. van Andel, G. N. van Alphen de Veer, J. Ballot, S. W. Becking, E. M. van den Bergh van Heinenoord, R. Birckenhauer, D. Burger, C. L. Brautigam, J. A. van der Breggen, N. ten Broek, H. J. Broers, H. de Chauvigny de Blot, E. Constant, E. J. W. van Dijk, E. J. Gerrits, W. J. Giel, Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff, T. Halbertsma, Raden Mas Hardjo Koesoemo, L. C. M. Henny, L. F. Hoeke, Mr. H. 's Jacob; W. de Jongh Dzn., J. M. Joung, M. Joustra, Raden Kamil, H. C. Kronouer, G. F. M. Liebert, W. F. Lutten, Dr. S. Lijkles, E. Meertens, A. J. Ch. de Neve, Raden Mas Toemenggoeng Oetojo, Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, E. M. Poortman, L. R. Priester, W. J. Rahder, Mr. M. C. Rogge, Mr. C. de Roon Swaan, Mr. J. M. C. E. le Rütte, G. Schaap, H. Schmiedell, Mr. A. J. Sloot, A. G. H. van Sluijs, Th. A Smulders, A. Suermondt, F. E H. Tänzer, E. A. Taylor Weber, C. L. Udo de Haes, Mr. J. P. G. Westhoff, Dr. C. Winkler, M. H. Witbols Feugen, H. van der Wolk, H. J. Wijers.

Van de leden Mr. N. P. van den Berg, A. M. H. J. Stokvis, Jhr. Mr. J. van Doorn en het bestuurslid Martin zijn ten behoeve der bibliotheek eenige werken ontvangen, — die van Jhr. van Doorn (eenige brochures over Suriname) in bruikleen.

De Voorzitter zegt namens de vergadering den heer Martin dank voor zijne welwillendheid; aan de andere HH. is, namens het bestuur, bereids dank betuigd.

De vergadering wordt gesloten.

JAARVERSLAG OVER 1902.

Het **Bestuur** bestond in het afgeloopen jaar uit de Heeren. Mr. C. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Prof. Dr. J. H. C. Kern (onder-voorzitter), Prof. Dr. G. K. Niemann, Prof. A. L. van Hasselt, Mr. C. Th. van Deventer, Prof. Dr. J. Spanjaard, Prof. Dr. K. Martin, J. W. IJzerman, Prof. C. Poensen, Prof. Mr. J. E. Heeres, J. H. de Groot (penningmeester) en E. B. Kielstra (secretaris).

Ingevolge art. 8 van het Reglement treden thans de Heeren Pijnacker Hordijk, Niemann en Kielstra af.

Op 1 Januari jl. telde het Instituut:

1 Beschermvrouw (H. M. de Koningin),
32 Buitenlandsche en 2 Eereleden;
5 Donateurs,
7 contribueerende Instellingen,
622 gewone leden, en
2 correspondeerende leden.

Bijzonder groot was het aantal leden dat ons in het verloopen jaar door den dood ontviel. Behalve de donateur I. D. Fransen van der Putte, waren het de heeren: Pangeran Adipati Pakoe Alam VI, Pangeran Aria Mataram, A. J. Asselbergs, H. P. A. Bakker, M. Bock, J. H. W. Graaf van den Bosch, Mr. C. E. J. Graaf van Bylandt, J. J. Ph. Cambier, Mr. J. R. Couperus, Mr. W. J. Essers, W. J. Geertsema, A. Haga, J. W. H. Muller, Mr. A. van Naamen van Eemnes, A. E. van Kempen, Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Jhr. Mr. J. H. F. K. van Swinderen, Prof. Dr. B. J Stokvis, Chr. C. Trousset, T. P. Viruly, Prof. Mr. W. van der Vliet en Jhr. Mr. T. A. J. Asch van Wijck.

Het Instituut staat, door ruiling van werken, in betrekking tot 127 genootschappen en instellingen.

Van de Commissarissen in Ned.-Indie, de leden Dr. J. L. A. Brandes en Dr. Ph. S. van Ronkel, werd wederom de meeste medewerking ondervonden.

Van de *Bijdragen* verschenen het 54e, en, in den aanvang van het jaar 1903, de eerste en tweede aflevering van het 55e deel.

Verder werden uitgegeven het glossarium op Rāmāyaṇa, vervaardigd door Dr. H. H. Juynboll, en een werk van Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, getiteld: "Oorsprong en eerste ontwikkeling van het testeer- en voogdijrecht, beschouwd in verband met de ontwikkeling van het familie- en erfrecht." Beide werken werden voor de leden beschikbaar gesteld tegen de helft van den boekhandelsprijs.

Herdrukt werd het Maleisch Leesboek van Dr. H. N. van der Tuuk, terwijl werd besloten tot de uitgaaf van het Oud-Javaansch heldendicht Bhârata Yuddha, bewerkt door Dr. J. G. H. Gunning.

Van de bibliotheek, thans geheel geordend, wordt meer en meer door de leden gebruik gemaakt. De druk van den catalogus ging door verschillende omstandigheden niet zoo snel voort als gehoopt was; tot dusver zijn 10 vellen afgedrukt.

De goede diensten, bij voortduring door den adjunct-secretaris G. P. Rouffaer en den beambte W. C. Muller bewezen, mogen hier met erkentelijkheid worden vermeld.

De financieele toestand van het Instituut is niet ongunstig; ofschoon in het jaar 1902, zes afleveringen van de *Bijdragen* en de bovenvermelde werken van Dr. Juynboll en Mr. Van Ossenbruggen betaald werden en ook de aanvulling der bibliotheek nog buitengewone uitgaven vorderde, is het Instituut op het einde des jaars in het bezit van f 27334.35 aan effecten en geld, d. i. f 1740.37 meer dan het jaar tevoren. Hierbij wordt opgemerkt, dat op de effecten geen winst of verlies werd geboekt.

Bij deze cijfers is buiten rekening gelaten wat ontvangen werd voor het oude en tot dusver betaald werd voor het nieuwe Instituutsgebouw.

Zooals uit de reeds gedrukte notulen der bestuursvergaderingen van de laatste maanden blijkt, heeft het bestuur, gebruik makende van de door de Algemeene Vergadering verstrekte machtiging, het gebouw op de Heerengracht, dat van 1617 dagteekent en gaan-

deweg te klein werd voor de boekerij, verkocht en daarentegen een in 1888 nieuw gebouwd pand in de Van Galenstraat aangekocht; in dit laatste zijn alle voor onze instelling vereischte localen benevens eene gezonde woning voor den beambte aanwezig, terwijl ruimschoots gelegenheid blijft tot latere uitbreiding. Men is thans druk bezig het gebouw voor zijne nieuwe bestemming in orde te brengen; vermoedelijk zal de verhuizing in den loop der maand Maart kunnen geschieden.

Moge in zijne nieuwe, ruimere en fraaiere woning het Instituut een tijdperk van verhoogden bloei tegemoet gaan!

ALGEMEENE VERGADERING

GEHOUDEN OP ZATERDAG 21 FEBRUARI 1903.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (voorzitter), Kern (ondervoorzitter), de Groot (penningmeester), Kielstra (secretaris); voorts de bestuursleden Heeres, Poensen, van Hasselt, IJzerman, van Deventer en Martin, benevens de gewone leden Henny, van Gelder, van der Kemp en Rouffaer.

De heer Spanjaard heeft bericht gezonden, de vergadering niet te kunnen bijwonen.

De Voorzitter opent de vergadering met een welkomstgroet. De notulen der algemeene vergadering van 15 Februari 1902, die reeds door den druk zijn openbaar gemaakt, worden goedgekeurd.

De Secretaris leest het Jaarverslag, dat tot geene opmerkingen aanleiding geeft en voor informatie wordt aangenomen.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1902 is volgens art. 4 van het Huishoudelijk Reglement gesteld in handen van de twee gewone leden H. D. H. Bosboom en J. A. van der Loeff; door dezen is schriftelijk verslag uitgebracht waarbij tot goedkeuring der rekening en tot decharge van den Penningmeester wordt geadviseerd.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Ter voorziening in de vacatures in het bestuur, ontstaan door de periodieke aftreding der Heeren Pijnacker Hordijk, Niemann en Kielstra, van wie, volgens art. 8 van het Reglement alleen de laatste herkiesbaar is, worden met algemeene stemmen gekozen de leden Mr. J. E. Henny, Prof. Dr. J. J. M. de Groot en E. B. Kielstra.

De Heeren Henny en Kielstra verklaren zich bereid de hun opgedragen functie te aanvaarden; den heer de Groot zal schriftelijk van de op hem gevallen keuze bericht worden gezonden.

De Secretaris leest de lijst der nieuwbenoemde leden.

De heer Kern zegt, namens de vergadering, den aftredenden Voorzitter dank voor de uitstekende wijze waarop hij steeds de discussiën heeft geleid en de belangen van het Instituut heeft behartigd, en beveelt die belangen ook voor den vervolge in zijne belangstelling aan. (Toejuiching).

De heer Pijnacker Hordijk bedankt den heer Kern voor zijne woorden en de Vergadering voor hare instemming daarmede; hij voegt daarbij een woord van dank aan het aftredend bestuurslid Niemann, die, hoewel door zijne gezondheid en zijn hoogen leeftijd dikwijls verhinderd de bestuursvergaderingen bij te wonen, toch steeds bereid was ten nutte van het Instituut werkzaam te zijn.

Niemand verder het woord verlangende, wordt de vergadering gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 21 FEBRUARI 1903.

Aanwezig de HH. Kern, van Hasselt, van Deventer, Martin, IJzerman, Poensen, Heeres, Henny, J. H. de Groot en Kielstra.

Afwezig, met kennisgeving, de heer Spanjaard.

Tot voorzitter wordt gekozen de heer Kern, tot ondervoorzitter de heer Henny, tot penningmeester de heer J. H. de Groot, tot secretaris de heer Kielstra.

De notulen der vergadering van 17 Januari 1903 worden gelezen en goedgekeurd.

Van de heeren C. Ch. J. Schröder te Amboina en Mr. A. F. Lens te Padang is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap van het Instituut aanvaarden;

van de leden Mr. H. van Lier, D. Dunlop en C. W. R. Scholten Jr., dat zij dat lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

van het buitenlandsch lid Prof. Dr. R. Andree, en de leden G. W. Beeger, A. G. Boes, Dr. J. Groneman, H. C. Hintzen, H. C. van den Honert, J. B. van der Houven van Oordt, R. A. Kern, J. L. Pierson, Jhr. L. J. de Villeneuve en M. P. Voute, opgaaf van veranderd adres;

van het lid Dr. H. ten Kate te Kobé (Japan), mededeeling dat hij voortaan de contributie zelf zal overmaken en toezending verzocht der voor hem aangehouden Bijdragen over 1902.

Notificatie.

Door het correspondeerend lid Dr. J. D. E. Schmeltz is het verzoek gedaan om ten behoeve van het Archiv. für Ethnographie de beschikking te mogen erlangen over de clichés der afbeeldingen

voorkomende op bl. 575—77 der laatstverschenen aflevering der *Bijdragen*.

Geene bedenking.

Door het bestuur der Société d'études coloniales te Brussel is dd. 6 Februari het verzoek gedaan, het in de jongste aflevering der *Bijdragen* voorkomend opstel van den heer D. A. P. Koning over land en volk ter N. O. kust van Nederlandsch Nieuw-Guinea vertaald in zijn tijdschrift te mogen overnemen en daarbij gebruik te mogen maken van de clichés der bij dat opstel behoorende platen en kaart.

Geen bedenking.

Op voorstel van den Voorzitter worden tot Buitenlandsche leden benoemd de heeren Lord Reay te Londen en Prof. Dr. A. R. Hein te Weenen.

Met gunstig advies van de heeren Kern en van Hasselt wordt door hen, ter plaatsing in de *Bijdragen*, aangeboden een opstel van het lid M. C. Schadee, over den godsdienst der Dajaks in West-Borneo.

Conform besloten.

De Secretaris deelt mede dat van het eerste stuk der Babad Tanah Djawi, herdrukt in 1884, nog slechts 12 exx. voorhanden zijn; van het tweede stuk, herdrukt in 1899, nog 400 exx.

Naar aanleiding hiervan wordt besloten, van het 1e stuk opnieuw een herdruk te doen vervaardigen.

In verband met de a. s. verhuizing van het Instituut naar van Galenstraat nº 14 stelt de Secretaris voor, buitengewone omstandigheden voorbehouden, in de maand Maart geen bestuursvergadering te houden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 18 APRIL 1903.

Aanwezig alle bestuursleden behalve de H.H. Martin en Heeres, die bericht van verhindering zonden.

De Onder-Voorzitter, het woord erlangende, houdt de volgende toespraak tot den Voorzitter:

Ik heb U het woord gevraagd, mijnheer de Voorzitter, omdat ik gevoel dat het voegt U in deze onze eerste bijeenkomst, nadat ge uwen 70sten verjaardag hebt herdacht, ook uit onzen kring hartelijke welgemeende hulde te brengen; hulde, gepaard met eerbiedige bewondering voor uwe vele gaven van hoofd en hart, die ge aanwendt op de bekende gelukkige wijze, voor uwe onvermoeide werkzaamheid en voor uw grootmeesterschap op geestelijk gebied; hulde, voortvloeiende uit onze dankbare erkentelijkheid voor uw werken in ons midden, voor wat gij zijt en doet voor het Koninklijk Instituut, van welks bestuur gij telkens en telkens weder de kern uitmaakt, dat onder uwe leiding getrouw aan zijne roeping beantwoordt en dat daardoor en onder 't schild van uwen korten naam, dien gij groot gemaakt hebt, in binnen- en buitenland met eere genoemd wordt; hulde vooral, opwellend uit ons gemoed wegens de genegenheid en hoogachting, die wij u toedragen, om uwe steeds vriendelijke en hoffelijke tegemoetkoming jegens ons, om uwe ons voortdurend betoonde welwillendheid, om de bescheidenheid en den eenvoud, die uwe geleerdheid sieren.

Wij beseffen ten volle hoeveel het u zal kosten eerlang op den roepstem der wet te moeten scheiden van de u zoo lief geworden waardigheid, eene reeks van jaren met getrouwe toewijding vervuld aan Nederlands eerste en oudste Universiteit. Maar gelukkig weten wij ook, dat gij er niet aan denkt den arbeid neder te leggen; dat gij niet voornemens zijt uwen levensavond in rust te slijten; dat uwe liefde voor de wetenschap en het gevoel dat hij, die nog werken kan, niet mag staken, U dwingen om U te blijven wijden aan hetgeen tot dusver uw lust was en uw leven.

Met volkomen vertrouwen, dat hetgeen ik zeg is gesproken uit het hart der medeleden van ons bestuur, wensch ik u dus zoo

gaarne toe, dat uw verder leven gezegend moge wezen, dat uw heldere geest met onverflauwde kracht nog lang uw levenspad zal bestralen, en beveel ik het Koninklijk Instituut in uwe verdere belangstelling en toewijding aan. (Toejuichingen).

De Secretaris en ik hebben gemeend dat het goed zoude wezen U en de medeleden van ons bestuur te vragen naar oud vaderlandsch gebruik een glas schuimenden wijn te ledigen op de vervulling van al het liefs en goeds, dat wij allen U hartelijk toewenschen.

De Voorzitter dankt den spreker voor zijne toespraak en de bestuursleden voor hunne instemming daarmede, en doet van zijn kant uitkomen dat hij van alle heeren nooit anders dan welwillendheid ondervond. Hij verklaart, groote waarde te hechten aan de vele bewijzen van genegenheid, hem in de laatste dagen gebracht door leerlingen, vrienden en mede-arbeiders, en hoopt dat het hem gegeven zij, nog geruimen tijd werkzaam te zijn, ook ten bate van het Instituut.

De Secretaris zegt dat er, behalve de gewichtige reden, zooeven door den Onder-Voorzitter genoemd, nog eene andere aanleiding is om heden de vlag uit te steken en eenige oogenblikken feestelijk samen te zijn, daar het Bestuur voor het eerst bijeenkomt in het nieuwe gebouw, thans geheel voor zijne nieuwe bestemming ingericht.

Hij herinnert dat het, van het oogenblik dat hij met het secretariaat was belast, steeds zijn wensch is geweest dat eerst de aanwezige hoeveelheid boeken zoude worden hervormd tot eene goed geordende bibliotheek; die wensch is thans vervuld, dank zij de krachtige hulp van den adjunct-secretaris en, in de laatste twee jaren, van den beambte Muller. Zijn tweede wensch was, dat het Instituut zoude worden gehuisvest in een ruimer en doelmatiger gebouw; ook deze wensch is nu tot vervulling gekomen tengevolge van een samenloop van voor ons gelukkige omstandigheden: een aannemelijk bod voor het oude huis op de Heerengracht en de gelegenheid tot aankoop tegen billijken prijs van de vroegere Nutsbewaarschool.

Was er, tegen dien aankoop, aanvankelijk om verschillende redenen nog al verzet, hij meent te mogen vertrouwen dat, zoo de toen bij eenige bestuursleden bestaande bezwaren al niet reeds zijn opgeheven, het hun gaandeweg zal blijken dat het

Instituut een goeden ruil deed: de vergaderzalen, de berging van den kostbaren boekenschat, de verwarming, licht en lucht, de woning van den beambte, — alles is toch zoovéél beter hier dan ginds!

Hij heet de bestuursleden welkom in het nieuwe gebouw, met den wensch dat het Instituut daarin een tijdperk moge tegemoetgaan van verhoogde werkzaamheid en van steeds toenemenden bloei.

Het bestuurslid Spanjaard, herinnerend deel te hebben uitgemaakt van de loyal opposition, verheugt zich over de doelmatige inrichting en meubileering van het nieuwe gebouw, en brengt den Penningmeester en den Secretaris dank voor het aandeel, dat zij daaraan hebben gehad. Hij spreekt daarbij den wensch uit, dat zijne aanvankelijke bezwaren tegen den aankoop ook op den duur ongegrond zullen blijken.

Daarna wordt overgegaan tot de gewone werkzaamheden.

De notulen der algemeene en der bestuursvergadering van 21 Februari jl. worden gelezen en — wat de eerste betreft — voorloopig — goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

a. bericht van de heeren Lord Reay te Londen en Prof. A. R. Hein te Weenen, dat zij hunne benoeming tot buitenlandsch lid gaarne aanvaarden;

b. bericht van de heeren J. F. L. de Balbian Vorster, Mr. J. W. van der Biesen, Baron C. W. Th. van Boetzelaer, C. M. E. R. C. von Bose, Dr. P. Aug. Driessen, C. C. A. Dudok de Wit, A. W. van Eeghen Jr., Jhr. Mr. C. van Eysinga, J. W. Gunning, Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften, K. G. Houwen, W. Hovy, J. H. Hummel, C. Kraay, Mr. J. A. Loeff, Mr. M. Mees, A. P. W. van Meurs, A. Muller, J. R. van Osselen, B. E Ruys, J. E. Scholten, Mr. G. van Slooten Az., Prof. S. J. Vermaes, Dr. W. C. A. Baron van Vredenburch, J. H. de Waal Malefijt, W. L. Welter, R. Birckenhauer, Jhr. Mr. G. C. D. de Graeff, W. de Jongh Dz., M. Joustra, Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, E. A. Taylor Weber en H. van der Wolk, dat zij de benoeming tot gewoon lid van het Instituut aannemen;

c. opgaaf van veranderd adres van de leden H. D. H. Bosboom, R. Huijgen de Raat, E. J. Jellesma, A. P. Melchior en H. Sundermann;

d. mededeeling van de heeren A. Mesritz, A. M. Schlüter en B. J. Visscher, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

e. bericht van het overlijden der leden G. C. Daum, Dr. W. Pleyte en H. C. P. de Bruyn.

Notificatie.

Van mevrouw J. M. J. Catenius—van der Meijden is ten geschenke ontvangen een exemplaar van haar werk „Naar Indie en terug"; daarvoor is bereids dank betuigd.

Door den Bibliothecaris van het Bataviaasch Genootschap is dd. 2 Febr. jl. de toezending gevraagd van een exemplaar van Ramâyana.

De Secretaris deelt mede dat aan dit verzoek bereids is voldaan, doch vraagt de beslissing der vergadering, of het werk tegen betaling of ten geschenke zal worden afgeleverd.

Wordt besloten, het aan genoemde zusterinstelling niet in rekening te brengen.

Van het buitenlandsch lid Prof Dr. Georg Gerland te Straatsburg is dd. 15 Maart jl. eene dankbetuiging gezonden voor de hem op zijn 70n verjaardag gezonden gelukwenschen.

Notificatie.

Van den Commissaris, Dr. Brandes, is ter afrekening over het jaar 1902, dd. 21 Febr. jl. ontvangen een wissel groot f 539.07.

In handen van den Penningmeester.

De Secretaris deelt mede dat Prof. Vreede welwillend de zorg heeft op zich genomen voor den nieuwen druk der Babad Tanah Djawi 1e stuk, en dat de kosten van den herdruk zijn geraamd op f 710, welk cijfer nog eenige wijziging kan ondergaan wanneer de omvang iets minder wordt tengevolge van den wensch van den heer Vreede om niet den tekst van 1884, maar dien van 1874 als grondslag van de nieuwe editie aan te nemen

De vergadering, hulde brengend aan het oud-bestuurslid Vreede voor zijne medewerking, machtigt den Secretaris tot den herdruk op die voorwaarden over te gaan.

Van den Minister van Koloniën is dd. 6 April no 13 de mede-

deeling ontvangen dat hij bereid is van het Maleisch Leesboek van Dr. van der Tuuk 800 exx. aan te koopen tegen den prijs van 60 cent per exemplaar, mits zij vrachtvrij geleverd worden te Weltevreden.

De Secretaris deelt mede dat hij, dd. 8 April jl. n° 2, namens het bestuur heeft geantwoord dat tegen den prijs, zijnde de handelsprijs met 40 pCt. reductie, geen bezwaar bestaat: maar dat het verleenen van verdere reductie, zij het in anderen vorm, in strijd zou zijn met de ter zake aangenomen regelen, zoodat hij Zijne Excellentie in overweging meende te mogen geven, de voorwaarde te doen vervallen dat het Instituut de kosten zou dragen van emballage, verzekering en vracht naar Indië.

Op dit schrijven is nog geen nader bericht gekomen.

De Secretaris deelt verder mede, dat slechts 450 exx. ter dadelijke aflevering gereed zijn en dat dus, wanneer de definitieve bestelling van het Departement van Kolonien mocht volgen, onmiddellijk tot een herdruk moet worden overgegaan. Hij stelt voor, hem te machtigen daartoe het noodige te verrichten, en de oplaag dan te bepalen op 1000 exx.

Op een en ander wordt goedkeuring verleend.

Van den Minister van Koloniën is dd. 17 Maart 1903 Litt A 1 n° 965 de mededeeling ontvangen dat Z.Exc. bereid is een verzoek om subsidie voor de uitgaaf van eene door den heer J. A. Loebèr Jr. geschreven geïllustreerde verhandeling over „Timoreesch snijwerk en ornament” (zie notulen van 21 Juni a. p), van ten hoogste f 500 in gunstige overweging te nemen.

De Secretaris herinnert, dat de firma Martinus Nijhoff de kosten raamde op f 1500 en de uitgaaf slechts wenschte te ondernemen met eene subsidie van f 1000. Hij heeft nu echter nagegaan of het verk niet voor minderen prijs kan worden geleverd, en is deswege nog in onderhandeling met de Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij. Mocht, zooals zich laat aanzien, de uitkomst zijn dat 500 ex. ons in totaal komen te staan op niet meer dan f 1100, dan zou, bij eene subsidie van f 500, nog f 600 voor rekening van het Instituut blijven, welk cijfer, gedeeltelijk althans later gedekt door den verkoop van exemplaren, z. i. niet te groot is voor de draagkracht der instelling.

Hij stelt derhalve voor, hem te machtigen op dien grondslag, zoo mogelijk, de zaak tot afdoening te brengen; mochten de kosten

hooger loopen, dan kan zij in de volgende vergadering nader ter sprake komen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Door den heer J. A. Loebèr Jr. is ondersteuning van het Instituutsbestuur gevraagd van zijn aan den Minister van Koloniën ingezonden rekest, strekkende hem in de gelegenheid te stellen in de voornaamste buitenlandsche musea onderzoekingen in te stellen naar voortbrengselen van Indische kunstnijverheid.

Na beraadslaging wordt besloten, den Minister van Koloniën in overweging te geven, op bedoeld rekest eene gunstige beschikking te doen volgen.

De Secretaris deelt mede van het Departement van Koloniën nog 7 nota's betreffende de Atjehsche onderhoorigheden te hebben ontvangen, welke hij voorstelt, ten vervolge op de reeds gepubliceerde, in de Bijdragen op te nemen.

Geene bedenking.

De heer J. J. M. de Groot dringt er op aan, dat het papier der Instituutsuitgaven, vooral van plaatwerken, steeds van goede hoedanigheid zij; men moet gewaarborgd zijn dat de boeken niet na eenige jaren onbruikbaar worden door vervuring.

De Secretaris verklaart, hierop te zullen letten.

De Penningmeester vraagt machtiging om, voor zoover dat noodig mocht blijken, ter betaling van alle kosten, aan de inrichting en meubileering van het nieuwe gebouw verbonden, effecten, aan het Instituut toebehoorende, te verkoopen of te beleenen.

Geene bedenking.

De Onder-Voorzitter verzoekt den Penningmeester, na te gaan of gebouw, bibliotheek, meubilair en fondsartikelen thans tegen voldoende waarde tegen brandschade zijn verzekerd.

De Penningmeester zegt dat toe.

De vergadering wordt gesloten.

